

Dirençli Şehir Yolunda TOPLUM POLİTİKALARI

Editör

Hüseyin Murat Lehimler

**KOCAELİ
BUYUKŞEHİR**

Kasım, 2022, KOCAELİ
KARTEPE ZİRVESİ 2022
DİRENÇLİ ŞEHİRLER ve ŞEHRİN DÖNÜŞÜMÜ

Dirençli Şehir Yolunda Toplum Politikaları

ISBN No: 978-605-72931-2-1
E-ISBN No: 978-625-398-148-8

Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanlığı
Karabaş Mah. Salim Dervişoğlu Cad. No:80 41040 İzmit / Kocaeli
T:0262 318 10 00
www.kocaeli.bel.tr

Yayın Sahibi

Doç. Dr. Tahir Büyükkakın
Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Koordinatör

Balamir Gündoğdu

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hamza Ateş
Prof. Dr. Ayşegül Mengi
Prof. Dr. Oğuzhan Urhan
Prof. Dr. Nihal Bektaş
Murat Lehimler
Sadık Uysal
Dr. Ali Yeşildal
Raşit Fidan
Hayriye Sözer
Muzaffer Sabur
Uğur Işık

Tasarım

Nobel Akademik Yayıncılık

© Copyright 2022, Bu yayının grafik tasarımı Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. tarafından yapılmıştır.
Nobel Akademik Yayıncılık, Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti Sertifika No: 40340

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519 Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800
Bilkent-Çankaya/ANKARA

Proje Uygulama

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları - 56

© Copyright 2022, Bu kitabın tüm yayın hakları Kocaeli Büyükşehir Belediyesine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz çoğaltılamaz ve basılamaz.
Bu eserdeki yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin KÜLTÜR HİZMETİDİR. PARA İLE SATILAMAZ.

ÖNSÖZ

KARTEPE ZİRVESİ 4. YILINDA

Doç. Dr. Tahir Büyükakın

Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı

Marmara Belediyeler Birliği Başkanı

2017’de gerçekleştirmeye karar verdiğimiz Kartepe Zirvesi’nin, amacına uygun olarak; ülkemizi de ilgilendiren küresel konularda tespitler ve çözümlere ev sahipliği yaptığı bir zemine dönüşmesi, mutluluk vericidir. Bu mutluluk sadece bir yerel yönetim kurumu olarak; Kocaeli kentinin tarihsel dinamiklerini, günümüz dünyasında ekonomiden kültüre, sanattan spora her alanda başarılı ve rekabetçi niteliklerini yansıtan bir proje ortaya çıkarmaktan kaynaklanmıyor. Şüphesiz dört yılda dünyanın neredeyse her ülkesinden, yüzlerce üniversitesi ve düşünce kuruluşundan, uluslararası kuruluşlardan; uzman isimleri, yetkili insanları, politika yapıcıları buluşturabilmenin bizleri mutlu etmesi doğaldır. Nihai noktada Kartepe Zirvesi, kuram ve pratiği yan yana getirebilen dünyanın nadir buluşmalarından birine dönüşmüştür.

4. Kartepe Zirvesi’nin genel teması “Dirençli Kentler”dir ve bu temanın seçimi oldukça anlamlıdır. Zira Kocaeli, kentin dirençliliği konusunda 1999’da acı bir deneyim yaşamıştır. Modern Kocaeli, bu acı deneyimlerin üzerine inşa edilmiştir. Bir riskin yerelde meydana getirebileceği yıkım örneği olan deprem, kent tarihimize eklenmiştir. Buna rağmen Kocaeli, tüm küresel risklerin yerelde meydana getirebileceği yıkımlara dikkat çekme gibi önemli misyonunu sürdürecektir. Kartepe Zirvesi’nde; dünyamızdaki yaşanabilirliği fiziksel, sosyal, mental alanlarda tehdit eden riskler karşısında en büyük dayanağımızın bilim ve uluslararası işbirliği olduğu vurgulanmaya devam edilecektir.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, bütün kaynakları ve her kademe yer alan personelleri ile ülkemizi ve dünyada yer alan sorunlara bilimsel yaklaşımla, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve paydaş kuruluşlarla güçlü diyalog kurarak çözümler üretmektedir. Zira büyükşehir belediyeciliği gibi dev bir sorumluluğun ifası için hem organizasyonun hem de beşeri sermayenin kapasitesinin güçlendirilmesi bakımından bilim temel dayanaktır.

Dirençli kent; insan yerleşmelerinin temel mekânına dönüşen kentteki yaşamın, can ve mal güvenliğini başa alan bir görevler listesini layıkıyla yerine getirmek suretiyle sağlanabilecek bir hedeftir. Bu hedefe ulaşabilmek bakımından Kartepe Zirvesi oldukça kıymetlidir.

4. Kartepe Zirvesi'nde, önceki yıllarda olduğu gibi dünyanın her yerinden yüzlerce bilim insanı buluşarak, hem kentimizin hem de dünya kentlerinin faydalanabilecekleri bir literatür, bir külliyat ortaya çıkardılar. Bu çalışmalar, kentin ve kentteki insan yaşanabilirliğinin korunması, geliştirilebilmesi açısından başta politika yapımcılar, kent yöneticileri olmak üzere tüm taraflara katkı sağlayacaktır.

Bilimsel yaklaşımla yola çıkan, kentimizin ve belediyemizin dinamizmini yansıtan, insanlığın sorunları için nitelikli katkılarda bulunan 4.Kartepe Zirvesi'nde buluşan tüm katılımcılara şükranlarımı sunuyorum.

GENEL KOORDİNATÖR / GENERAL COORDINATOR

Balamir GÜNDOĞDU

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri
Kocaeli Metropolitan Municipality Secretary General

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hamza ATEŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Istanbul Medeniyet University

Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

Ankara Üniversitesi
Ankara University

Prof. Dr. Oğuzhan URHAN

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli University

Prof. Dr. Nihal BEKTAŞ

Gebze Teknik Üniversitesi
Gebze Technical University

Murat LEHİMLER

İstanbul Topkapı Üniversitesi,
Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
(GÖÇAR)
Istanbul Topkapı University, Migration Policies
Research and Application Center

Sadık UYSAL

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Genel Sekreter Yardımcısı
Kocaeli Metropolitan Municipality Deputy Secretary
General

Dr. Ali YEŞİLDAL

Kent Politikaları ve Araştırmaları Merkezi Başkanı
President of Center for Urban Policies and Studies

Raşit FİDAN

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal
İşler Daire Başkanı
Kocaeli Metropolitan Municipality Head of Cultural
and Social Affairs Department

Hayriye SÖZER

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Kültür Sanat ve Konservatuvar Şube Müdürü
Kocaeli Metropolitan Municipality Culture, Art and
Conservatory Branch Manager

BİLİM KURULU / SCIENCE BOARD

Prof. Dr. Abdullah ABANG ALİ

Putra Üniversitesi / Putra University

Prof. Dr. Nesrin ALGAN

Ankara Üniversitesi / Ankara University

Prof. Dr. Stefan ANDERBERG

Linköping Üniversitesi / Linköping University

Prof. Dr. Hamza ATEŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi /
Istanbul Medeniyet University

Prof. Dr. Vadim ATNASHEV

North-West Kamu Yönetimi Akademisi, /
North-West Academy of Public Administration

Prof. Dr. Nihal BEKTAŞ

Gebze Teknik Üniversitesi / Gebze Technical University

Prof. Dr. YAKUP BULUT

Gaziantep Üniversitesi / Gaziantep University

Prof. Dr. Thomas BLASCHKE

Salzburg Üniversitesi / Salzburg University

Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN

Marmara Üniversitesi / Marmara University

Prof. Dr. Jianming CAI

Çin Bilimler Akademisi / Chinese Academy of Sciences

Prof. Dr. Tae-Gyu CHANG

Chung-Ang Üniversitesi / Chung-Ang University

Prof. Dr. Angela COLUCCI

Milano Politeknik Üniversitesi / Politecnico di Milano

Prof. Dr. Barış ÇALLI

Marmara Üniversitesi / Marmara University

Prof. Dr. Tayfun ÇINAR

Ankara Üniversitesi / Ankara University

Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA

Marmara Üniversitesi / Marmara University

Prof. Dr. Çağla DOĞAN

ODTÜ / METU

Prof. Dr. Nilgün ERDEM

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa /
Istanbul University-Cerrahpaşa

Prof. Dr. Veysel EREN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi /
Hatay Mustafa Kemal University

Prof. Dr. Adriana GALDERİSİ

Campania Luigi Vanvitelli Üniversitesi /
Università della Campania Luigi Vanvitelli

Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ

Adnan Menderes Üniversitesi /
Adnan Menderes University

Prof. Dr. Aleksandar GEORGIEV

Softa Teknik Üniversitesi / Technical University of Sofia

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi /
Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. M. Kemal GÜLLÜ

İzmir Bakırçay Üniversitesi / İzmir Bakırçay University

Prof. Dr. Deniz İŞÇİOĞLU

Doğu Akdeniz Üniversitesi /
Eastern Mediterranean University

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Ankara Üniversitesi / Ankara University

Prof. Dr. Samir KERSHMAN

7 Nisan Üniversitesi Zawiya /
Seventh of April University University, Azzawiya

Prof. Dr. Tashodjaev Mukhtorkhon MAKSHSUOVICH

Taşkent Devlet Ekonomi Üniversitesi /
Tashkent State University of Economics

Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

Ankara Üniversitesi / Ankara University

Prof. Dr. Elena MISHCHENKO

Tambov Devlet Teknik Üniversitesi /
Tambov State Technical University

Prof. Dr. Alex MURDOCH

Londra South Bank Üniversitesi /
London South Bank University

Prof. Dr. Rahman NURKOVI

Saraybosna Üniversitesi / University of Sarajevo

Prof. Dr. De Baets PATRICK

Gent Üniversitesi / Ghent University

Prof. Dr. Alias Abdul RAHMAN

Glasgow Üniversitesi / University of Glasgow

Prof. Dr. Matheos SANTAMOURIS

Atina Ulusal ve Kapodistrian Üniversitesi /
National and Kapodistrian University of Athens

Prof. Dr. Chris SKELCHER

Birmingham Üniversitesi / University of Birmingham

Prof. Dr. Michael Peter SMITH

Kaliforniya Üniversitesi / University of California

Prof. Dr. Berrin TANSEL

Florida Uluslararası Üniversitesi /
Florida International University

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Van Yüzüncü Yıl University

Prof. Dr. Oğuzhan URHAN

Kocaeli Üniversitesi / Kocaeli University

Prof. Dr. Cem ÜNSALAN

Marmara Üniversitesi / Marmara University

Prof. Dr. Natalia VELİKAYA

Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi /
Russian State University for the Humanities

Prof. Dr. Ülkü YETİŞ

ODTÜ / METU

Prof. Dr. Mete YILDIZ

Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University

Prof. Dr. İbrahim Güran YUMUŞAK

İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi /
Istanbul Sebahattin Zaim University

Doç. Dr. Seda Hilmiye BOSTANCI

Namık Kemal Üniversitesi / Namık Kemal University

Doç. Dr. Kambod Amini HOSSEINI

Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Enstitüsü,
İran / International Institute of Earthquake Engineering
and Seismology, Iran

Doç. Dr. Uğur SADIÖĞLU

Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University

Doç. Dr. Danila LONGO

Bologna Üniversitesi / University of Bologna

Doç. Dr. Rabia NAGUIB

Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü /
Doha Institute for Graduate Studies

Doç. Dr. Sezai ÖZTOP

İstanbul Medeniyet Üniversitesi /
İstanbul Medeniyet University

Dr. Francesco ALETTA

Londra Üniversitesi Akademisi /
University College London

Dr. Sameer DESHKAR

Visvesvaraya Nagpur Ulusal Teknoloji Enstitüsü / Vis-
vesvaraya National Institute of Technology

Dr. Ayesha HANIF

Pencap Üniversitesi / University of Punjab

Dr. Diala HAWI

Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü /
Doha Institute for Graduate Studies

Dr. Çiğdem TUĞAÇ

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı /
Ministry of Environment, Urbanization and Climate
Change

Dr. Sameh WAHBA

Dirençli Şehirler Ağı / Resilient Cities Network

Dr. Ali YEŞİLDAL

Kent Politikaları ve Araştırmaları Merkezi /
Center for Urban Policies and Studies

Eleni MYRIVILI

Dayanıklılık ve Sürdürülebilirlik Kıdemli Danışmanı /
Senior Advisor for Resilience & Sustainability, Athens

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii	6. Bölüm	
GENEL KOORDİNATÖR / GENERAL COORDINATOR.....	v	ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA KENTİ YENİDEN YAZMAK VE OKUMAK.....	55
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE.....	v	Prof. Dr. Erkan POLAT Öğr. Gör. Müge SUCU POLAT	
BİLİM KURULU / SCIENCE BOARD.....	vii	7. Bölüm	
GİRİŞ.....	1	DİRENÇLİ KENTLERİN İNŞASINDA KENT DİPLOMASİSİNİN ROLÜ.....	75
1. Bölüm		Doç. Dr. Esra Banu SİPAHİ Dr. Öğr. Üyesi Bahar ÖZSOY	
İNSAN: KONUT KULLANICISI VE DEĞİŞİMİN ÖNCÜSÜ.....	3	8. Bölüm	
Arş. Gör. Ayşe Merve SARAÇOĞLU GEZER		DİRENÇLİ ŞEHİR ve GIDA GÜVENLİĞİ KAPSAMINDA TARIM KENT UYGULAMASI: İSTANBUL, SİLİVRİ ÖRNEĞİ.....	103
2. Bölüm		Dr. Öğr. Üyesi Fatih Turan YAMAN Esin YALÇINTAŞ	
KENTLER DİRENÇ KAZANMAK İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ AKILLI MI OLMALI?	11	9. Bölüm	
Doç. Dr. Seda H. BOSTANCI		KENTLERDE YAŞAYAN BİREYLERİN KONUT MEMNUNİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BU FAKTÖRLERİN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ.....	123
3. Bölüm		Öğr. Gör. Ferdane Esra TANRIKULU	
TARİHİ BİNALARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEREK KULLANIMININ DİRENÇLİ ŞEHİRLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	27	10. Bölüm	
Dr. Demet GÜLHAN		SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME BAĞLAMINDA EKO-KENTLER.....	139
4. Bölüm		Yüksek Lisans Öğrencisi Gülşen BELKUYU Doç. Dr. Hülya AĞCASULU	
DİRENÇLİ KENTLER BAĞLAMINDA KENTSEL GÜVENLİK: PANOPTİKON KENTLER.....	35	11. Bölüm	
Prof. Dr. Deniz İŞÇİOĞLU		YAŞANABİLİRLİK VE MAHALLE OLGUSUNUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: AŞKAN MAHALLESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	159
5. Bölüm		Doç. Dr. Hatice KALFAOĞLU HATİPOĞLU Merve OKKALİ ALSAVADA	
GELENEKSEL MİMARİ ÇEVRESİNDE GELİŞEN MAHALLE EKSENLİ ŞEHİRLEŞMENİN GÜNÜMÜZ ŞEHİRLERİNE KATKILARI	45		
Prof. Dr. Elif Özlem AYDIN			

12. Bölüm
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA:
YEŞİL EKONOMİ MODELİ.....179

Prof. Dr. Kerem KARABULUT
Arş. Gör. Buket AYDIN

13. Bölüm
KENTSEL DÖNÜŞÜM ORTAKLIKLARINDA
MEKÂNSAL KOOPERATİF OYUN KURAMI
UYGULAMALARI 197

Prof. Dr. Mehmet KÜÇÜKMEHMETOĞLU
Prof. Dr. Yasin FAHJAN
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ziya PAKÖZ

14. Bölüm
AĞACIN MİMARİ TASARIMDA
YER EDİNME BİÇİMLERİ.....221

Mine BATAL
Doç. Dr. Aslı SUNGUR

15. Bölüm
KENTSEL DÖNÜŞÜM: YERİNDEN ETME VE
SINIFSAK TAHLİYE 255

Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN
Arş. Gör. Dr. Meryem KÜÇÜK

16. Bölüm
DİRENÇLİ KENTLER İÇİN KENTSEL
BAĞIŞIKLIK 275

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ
Doç. Dr. Pınar Savaş YAVUZÇEHRE
Dr. Özkan YALÇIN

17. Bölüm
DİRENÇLİ KENTLERİN YAŞLANAN
MEKÂN ALGISI.....301

Öğr. Gör. Dr. Nurullah SELÇUK

18. Bölüm
KOCAELİ'DE EKOSİSTEM TEMELLİ
KENTSEL DAYANIKLILIK VE PEYZAJ
KALİTESİNİN SAĞLANMASI..... 309

Prof. Dr. Osman UZUN
Prof. Dr. Azime TEZER
Gökmen MENGÜÇ
Rahmi TÜMPALAY
Çağlar OKTAY
Şahika KILIÇ
Tülay TEMELLİ
Erdem AY
Metin NALBANT

19. Bölüm
KENTSEL MEKÂNDAN ENERJİYE ERİŞİM
BAĞLAMINDA KRİTİK ALTYAPILARDAN
OLAN ENERJİ NAKİL HATLARININ
KORUNMASI..... 331

Av. Özge AYAS
Doç. Dr. Tekin AVANER

20. Bölüm
BİYOMİMETİK TASARIM YAKLAŞIMLARININ
YAPI KABUĞUNDAKİ UYGULAMA
ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ 339

Yüksek Mimar Pelin KILIÇ
Prof. Dr. Müjde ALTIN

21. Bölüm
KENT İÇİ ULAŞIM HİZMETLERİ:
BAKÜ ÖRNEĞİ 363

Doktora Öğrencisi Reshad ABİLZADE

22. Bölüm
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GIDA GÜVENLİĞİ
İLİŞKİSİNE KISA BİR BAKIŞ..... 385

Doç. Dr. Seda YILDIRIM
Prof. Dr. D. Çağrı YILDIRIM

23. Bölüm
KONUT DIŞI DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI ..403

Arş. Gör. Sema KIZILELMA

24. Bölüm KIYI ALANLARINDA VE KENTLERİNDE ARAZİ KULLANIMI DEĞİŞİKLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ..... 431 Prof. Dr. Tanyel ÖZELÇİ ECERAL	31. Bölüm “ÜÇ SIFAT” VE BİR “ORTAK TEMEL UNSUR”: “SÜRDÜRÜLEBİLİR”, “DİRENÇLİ”, “AKILLI” KENT VE ONUN “TOPLUM”U OLMAK ..... 545 Arş. Gör. Dr. Gözde KESTELLİOĞLU
25. Bölüm GECEKONDULAŞMA, GECEKONDU YÖNETİMİ VE KENTLER EKSENİNDE TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI ..... 455 Doç. Dr. Yıldız ATMACA Prof. Dr. Ferit İZCİ	32. Bölüm DİRENÇLİ ŞEHİRLER İÇİN KIRILGAN TOPLULUKLARIN GÜÇLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE’DEKİ ROMANLAR ÖRNEĞİ ..... 567 Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
26. Bölüm DİSİPLİNLERARASI - DİSİPLİNLERÖTESİ ÇALIŞMALAR VE SAĞLIKLI KENTLER ..... 471 Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN	33. Bölüm AFGAN GÖÇMENLERİN ENTEGRASYON SÜRECİNDE KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ..... 589 Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKYÜZ
27. Bölüm ŞEHİRDE YAŞLI OLMAK: DİRENÇLİ VE DAYANIKLI ŞEHİRLERDE YERİNDE YAŞLANMA KOŞULLARI ..... 495 Prof. Dr. Ayşe CANATAN	34. Bölüm KÜRESEL ŞEHİRLERDE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞERLERİN KORUNMASI ..... 601 Dr. Kemal Yavuz ATAMAN
28. Bölüm KRİZ DÖNEMLERİNDE DEZAVANTAJLI ÇOCUK VE AİLELERİNE YÖNELİK UYGULANAN KAMUSAL MÜDAHALE YÖNTEMLERİ; BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE ÖRNEK BİR VAKA SUNUMU ..... 503 Doktora Öğrencisi Ebru KÜÇÜKDÜVEYKİ	35. Bölüm KENTSEL YOKSULLUK VE DİRENÇLİLİK PERSPEKTİFİNDEN EDİRNE ROMANLARI ... 621 Prof. Dr. Mahmut GÜLER Doktora Öğrencisi Burak Mert PARLIYAN
29. Bölüm SAĞLIK HARCAMALARI VE KALKINMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME . 513 Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU Zeynep NARMAN	36. Bölüm EMNİYETLİ VE DİRENÇLİ ŞEHİRLERDE SUÇUN ÖNLENMESİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK/REHBERLİK ..... 645 Doç. Dr. Mehmet Murat PAYAM
30. Bölüm DİRENÇLİ KENT MODELİYLE YOKSULLUK SORUNUNUN GİDERİLMESİ MÜMKÜN MÜ? KONUT YOKSUNLUĞU VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME ..... 529 Prof. Dr. Ferit İZCİ Doç. Dr. Yıldız ATMACA	37. Bölüm GELİŞEN VE DEĞİŞEN KENTLEŞME SÜRECİ BAĞLAMINDA KENT HAKKI ..... 661 Yeşim KÖSE

GİRİŞ

Hüseyin Murat LEHİMLER

Dünya nüfusunun yarısından fazlası, Avrupa nüfusunun üçte ikisi ve ülkemiz nüfusunun üçte ikiye yakını kentlerde yaşıyor. Dünyada nüfusun 1 milyar nüfusa 1802’de ulaştığı kaydedildi ve 2 asırlık bir süreç sonunda 8 milyara yaklaşmış durumdadır. Nüfus projeksiyonları 2050’de dünya nüfusunun 12 milyarı geçeceğini göstermektedir. 83 milyona yakın Türkiye nüfusunun ise 2040’da 100 milyonu aşacağı öngörülmektedir.

Kentin, insan yerleşmelerinin temel alanına dönüşmesi; mekânsal ve işlevsel niteliklerinin de değişimini beraberinde getirmektedir. Mekânsal kimliği yanında kentin organizasyon niteliğini de büyük bir dönüşüm baskısı altına alan bu değişimi ülkemizde ve dünyada birçok yerel yönetim fark etmektedir.

Kentin daha yaşanılabilir olmasında fiziksel ve mental sorunların tespit edilerek çözüm bulunması gerekmektedir. Bunun yanında, kent refahını artırabilecek fırsatların belirlenmesi, değerlendirilmesi günümüz kent yönetilebilirliğinin genel çerçevesidir diyebiliriz. Bu yaklaşımla hareket ettiğimizde; yerel yönetim olgusunun değişen parametrelerini gözden geçirmemiz gerekmektedir.

Nüfus, kent için sadece nicelik konusu olmaktan uzaklaşmıştır. Gezegende var olan neredeyse tüm kültür ve alt kültürlerden, dillerden, etnik kimliklerden insanların; ekonomik faaliyetlerle, turizm, iç - dış göçlerle, herhangi bir kente eklenme olasılığı, özellikle küreselleşmenin etkisiyle artmıştır. Her yeni gelenin kenti tanımlama ve kentsel refah konusunda talepler sürekli artmaktadır.

Kentin “yeni kentsel alanlar” ve “kentsel dönüşüm” gibi kavramlarla tanışması, yeni bir eğilimi de işaret etmektedir. Günümüzün kenti; başka kentlerde yaşayan insanların da “ilgili” oldukları bir kenttir. Kent rantının artışına bağlı olarak kentler, yaşanılan mekân olmanın yanı sıra yatırım yapılan mekânlara dönüşmektedir. Bu da

metalaşan bir kent ve markalaşmak zorunda kalan bir kent kimliği ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla yaşamayan insanların da kentin nasıl yönetildiğine kafa yorduğu bir perspektif oluşmaktadır.

Kentin yönetilebilirliğini doğrudan etkileyen bu değişimi karşılayabilecek bir yönetilebilirlik düzeyi nedir? Kent politikalarının oluşturulması ve uygulanabilmesi için hangi paydaşlıklara gidilmesi, hangi konuların ele alınması gerekmektedir? Bu sorular; temelinde kent olan ama artık başta iklim değişikliği olmak üzere birçok küresel – makro sorunun kıskacında bulunan, gezegende insan yaşanabilirliğinin sorunlarına yöneliktir.

Gittikçe karmaşıklaşan kentleşme ve kent yaşanabilirliğinin yönetilebilirliği için gerekli politika arayışında bilim çevrelerinin özel önemi bulunmaktadır. Fen ve mühendislik bilimleri yanında beşeri bilimleri de kapsayan bilim dünyasının, bu politikaların oluşturulması aşamasından itibaren müdahil olması gerekliliği, 2022 Kartepe Zirvesi'nin temel tercihi olmuştur. Bu nedenle Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin Kocaeli ve tüm dünya kentleri için, kent politikaları oluşturma sürecinde bilim dünyasından değerli araştırmacıları, bilim insanlarını buluşturmasını, modern yerel yönetim anlayışı geliştirme çabasının ürünü kabul etmek gerekmektedir. Ancak sorunlar ortaya çıktığında akla gelen bilim yerine, politika oluşturma aşamasında görüş ve çalışmaları dikkate alınan bir bilim dünyası arayışımızın yurt içi ve yurtdışından çok sayıda değerli bilim insanı tarafından da kabul görmesi oldukça önemlidir.

Daha yaşanılabilir bir dünyaya odaklanan bilim insanlarını, politika yapıcıları, entelektüelleri, uzmanları ve yerel yöneticileri buluşturan Kartepe Zirvesi'nin Dördüncüsünde ele alınan “Dirençli Kent Yolunda Kent ve Toplum Politikaları” etabında sunulan bildirilerin sahibi bilim insanlarına katkılarından dolayı şükranlarımızı sunuyoruz.

İNSAN: KONUT KULLANICISI VE DEĞİŞİMİN ÖNCÜSÜ

Ayşe Merve Saraçoğlu Gezer*

GİRİŞ

İnsanların en güçlü motivasyon kaynağı, yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak fizyolojik ihtiyaçlarının giderilebilmesidir. Yemek yeme, su içme, dinlenme gibi faaliyetlerin yer aldığı bu grubun ardından, bir üst basamakta barınma gereksinimini kapsayan, güvenlik ihtiyacı gelmektedir¹. Doğa şartlarına karşı güçsüz ve dayanıksız olan insan, bu ihtiyacı için ilk dönemlerden itibaren sığınaklar üretmeye başlamıştır. Ancak günümüzde gelinen nokta itibariyle, konut ifadesiyle genelledebileceğimiz, barınma alanlarımızın üretimi sadece bu ihtiyacı karşılamayı amaçlamamaktadır. Konut bir gereksinim, barınma ihtiyacı için bir zorunluluk olsa da kullanıcı açısından işlevsel olmayan konut mutluluk getirmemektedir.

Sonuç ürününün mimarlık alanını ilgilendiren kısmıyla ilgili Cengiz Bektaş şöyle demektedir²:

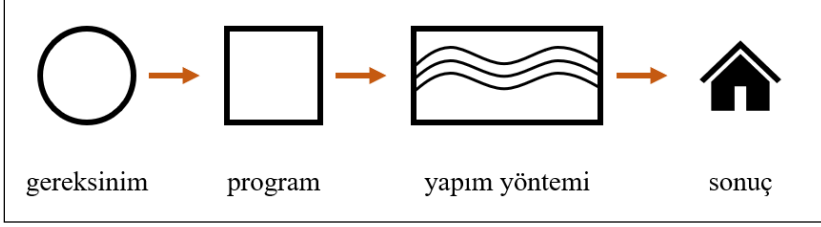
“Son aşama, fiziksel sonucun ortaya çıkmasıdır (Şekil 1). Bu sonucun bir biçimi vardır. İlk bakışta da önce biçimiyle algılanır. Oysa kullanıcı için, bu sonucun en önemli yönü ‘biçimi’ değildir. Kullanıcıyı önce sonucun, gereksinimin karşılanmasında en iyi, en doğru, en tutumsal çözüm olup olmadığı ilgilendirir.”

---

* Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, mervesaracoglu@karabuk.edu.tr

¹ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001, s. 200-205.

² Cengiz Bektaş, *Yuva Mı, Mal Mı*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s. 20-22.

Şekil 1. Cengiz Bektaş'ın Mimarlık Sonuç Ürüne Ulaşma Aşamaları Şeması³.

Kişilerin psikolojik ya da kişisel tatmin ihtiyaçları dönemin şartlarına göre değişmekte ve bu değişimler toplumun her alanını etkilediği gibi yaşama alanlarını da etkilemektedir. Her birinin kendi dönemine göre değerlendirilmesi gereken konutlar da farklı dönemlerde farklı taleplere cevap verecek şekilde üretilmişlerdir.

Sivil mimarlık örnekleri döneme ışık tutan, dönemin tasarım anlayışının yanında yaşayış biçimini de ortaya koyan yapılardır. Kentlerimizde yaşam kalitesini anlamak ve artırmak için kullanıcı taleplerinin önemsenmesi, yaşanan değişimlerin sebepleri konusuna da ışık tutacaktır. Kişilerin değişimi talep etmesi, değişime ayak uydurması ya da değişime mecbur kalması gibi etkenlerin kentin genelinde ya da kentin bölgelerinde nasıl geliştiği bu şekilde ortaya konabilecektir.

1. KONUT VE YAŞAM İLİŞKİSİNDE MİMARİ

Bozdoğan, mimariyi “medeniyet taşıyıcısı” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamayı yaparken yalnızca kamusal mekandaki yapılarla değil, ‘en mahrem aile alanı’ olarak betimlediği konutları da dahil etmektedir⁴. Çünkü yaşanan tüm değişimleri ailelerin yaşamlarında da ev içi kültürlerinin değişimi olarak görebilmekteyiz. Konutta ihtiyaç duyulan odalar, mobilyalar ve hatta ev içinde tercih edilen renkler, desenler bile değişim yaşamaktadır.

Mimariyi bir “uzlaşma sanatı” olarak tanımlayan Kırıcı da insanların değişen taleplerinden ortaya çıkan karşıtlık durumunun geçmişle olan farklılığın bir sonucu olduğuna değinirken, bunun çözümü olarak da yine mimarlık tarihinden yararlanmak olduğunu hatırlatmaktadır⁵. Buradan çıkarılacak anlamın geçmişi tekrar etmek

³ Bektaş, *Yuva Mı, Mal Mı*, s. 22.

⁴ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları, 2020, s. 187-193.

⁵ Nazan Kırıcı, “*Mimarlıkta Deja Vu*”, *Online Journal of Art and Design*, 6/1 (2018), s. 29-38. (erişim 30.01.2022).

olduğu düşünülmemelidir. Deneyimlerin, kimlik ve kolektif belleğin farkına varmak kişilerin kendileri için seçtikleri yaşam biçimlerinin konutlarının biçimlenişine de yansımaları konusunda fikir verebilecektir.

Konut tasarımında mimari kararları etkileyen topoğrafya, iklim gibi coğrafi unsurları içeren fiziksel etkenler; sosyo-ekonomik, estetik ve tarihi unsurları içeren kültürel etkenler; yapım teknikleri ve malzeme seçimlerini etkileyecek dönemin teknolojik bilgisini içeren unsurları kapsayan teknolojik etkenler olmak üzere üç ana öge bulunmaktadır. Tasarıma başlarken önce fiziksel etkenler göz önünde bulundurulmaktadır. CIAM (Congrés Internationaux d'Architecture Moderne) kısaltmasıyla bilinen Uluslararası Mimarlık Kongrelerinin 1933'te Atina'da gerçekleşen dördüncü toplantılarının teması da 'İşlevsel Kent' olarak belirlenmiş ve kentin ikamet bölgeleri hakkında yapılan tespitler neticesinde konut tasarımına etki eden maddeler sıralanmış. Fiziksel etkenlerle ilgili maddelerin ağırlıklı olduğu fark edilen öneriler arasında teknolojik etkenlerle ilgili madde de göze çarpmaktadır. Bu yedi öneri maddesi (23.-29. maddeler arası) şu şekildedir⁶:

1. İkamet alanları, topoğrafya, iklim, gün ışığı ve yeşil alanlar bakımından en iyi yerlere kurulmalıdır.
2. İkamet bölgelerinin seçimi sağlık koşulları göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.
3. Konut tipi ve inşaat alanındaki koşullarla ilgili olarak makul yoğunluklar uygulanmalıdır.
4. Her bir konut için asgari gün ışığı alma saati koşulu getirilmelidir.
5. Ana yol kenarlarına konut dizilimi yasaklanmalıdır.
6. Yüksek apartmanların inşasında çağdaş inşaat tekniklerinden tam olarak yararlanılmalıdır.
7. Geniş açık alanların oluşturulması için yüksek apartmanlar aralıklarda konumlandırılmalıdır.

Yörükân da kentlerle ilgili bakış açısına 'tabiat şartlarını' da eklemektedir. Kentleşme geliştikçe doğanın göz ardı edildiğini söylemektedir. Bu söylemde kontrolsüz

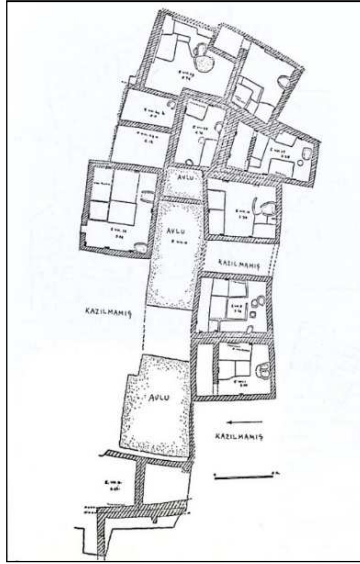
---

⁶ İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, "Atina Tüzüğü (1933)", IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi, erişim 30 Ocak, 2022, <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/turkce/1933-Atina-tuzugu.pdf>.

büyümenin görüldüğü kentleşmenin sonuçları olarak, kentlerin yalnızca fiziki olarak olumsuz etkilenmediğine, ayrıca kentte yaşayan herkesin psikolojik yönden de olumsuz etkilendiğine değinmektedir⁷. Doğayla ilişkini bitiren kentli öz benliğiyle kopuşlar yaşamakta, kentin albenisinde duyarlılığını yitirmekte ve birincil işlevi barınma olan kendi özel alanı konutları da statü sembolü haline getirebilmektedir.

2. CUMHURİYET ÖNCESİ ANADOLU'DA KONUT ÜRETİM TARİHİ

İnsanlığın geçmişine bakıldığında avcı-toplayıcı ve gezici olduğu dönemlerde kalıcı barınakların olmadığı düşünülmektedir. Çadır ve kulübe gibi sığınma amaçlı kullanılan barınaklardan sonra Neolitik dönemde toprağa bağlı yaşama geçilmesiyle ilk kalıcı yapı olan konut örnekleriyle karşılaşmaktadır. Yapıların gruplaşmasıyla da ilk köy örnekleri yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. Anadolu'da tespit edilen ilk konut yapısının bulunduğu yer Çayönü, en eski yerleşme yeri Çatalhöyük (Şekil 2), en eski ibadet merkezi Göbeklitepe olarak bilinmektedir⁸.

Şekil 2. Çatalhöyük (Konya) Konut Örneği⁹ (Naumann 1991).

⁷ Turhan Yörükkan, *İnsanca Yaşamak İçin Şehir ve Konut*, Ankara: Babil Yayıncılık, 2005, s. 86-88.

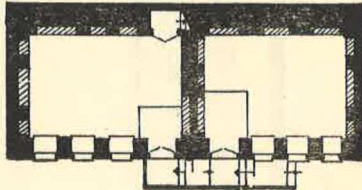
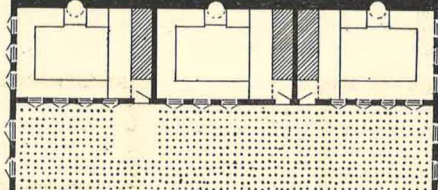
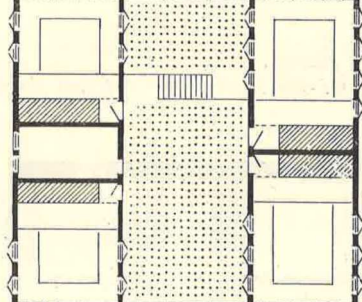
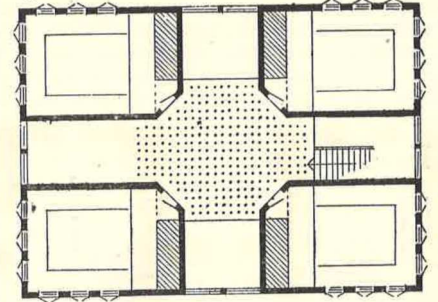
⁸ Mehmet Özdoğan, "Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, s. 19-30.

⁹ Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 251.

İnsanların yerleşim yeri seçimini etkileyen su kaynağına yakınlık, yiyecek bulma ve üretme imkanı, yerleşime uygun alan, güvenlik gibi etkenler vardır. Anadolu Bölgesinde tarih öncesi dönemlerden itibaren tespit edilen yerleşmeler ve bu yerleşmelerin konut üretimleri de bu etkenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Anadolu öncesi göçebe ve yarı göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş olan Türk boyları ahşap işçiliğinde gelişmiştir. Orta Asya'dan getirdikleri bilgi ve tecrübe birikimleriyle, Anadolu'da deneyimledikleri mimarlığı bir araya getirerek Selçuklu İmparatorluğu döneminde daha üstün bir bilgi ile özgün yapılar ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise 'Türk Evi' plan tipi Anadolu bölgesiyle birlikte devletin sınırlarının ulaştığı Asya ve Avrupa kıtasındaki birçok yerde de uygulanmıştır¹⁰.

Tablo 1. Sedad Hakkı Eldem'in Türk Evi Plan Tipi Örnekleri¹¹.

1. SOFASIZ PLAN TİPİ	2. DIŞ SOFALI PLAN TİPİ
	
3. İÇ SOFALI PLAN TİPİ	4. ORTA SOFALI PLAN TİPİ
	

¹⁰ Çekül Vakfı, *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*, İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları, 2012, s. 11.

¹¹ Eldem, S H. *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1954, s. 27, 34, 93, 130.

Türk Evleri'nin formunu belirleyen mekanların odalar ve sofalar olduğunu belirten Eldem, birçok bölgede yaptığı araştırmalar sonucunda Türk Evi'ni 'sofa' tiplerine göre sınıflandırma modeli geliştirmiştir¹². Buna göre, evler bir kattan daha yüksek olsalar dahi yaşama alanı olarak kullanılan, oda ya da odaların ve sofanın bulunduğu asıl katları tektir ve en üst kat olarak planlanmıştır. Bu katlar, bulunduğu bölgenin coğrafyası, iklimi, malzeme çeşitliliği ve kullanıcı ailenin sosyo-ekonomik düzeyine bağlı olarak Eldem'in sınıflandırmasındaki plan tiplerine göre inşa edilmişlerdir (Tablo 1).

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE'SİNDE KONUT ÜRETİM TARİHİ

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yeni kurulan ülkeyle birlikte millileşme çabaları ortaya çıkmakta ve mimari eserler Birinci Ulusal Mimarlık Akımı örnekleri olarak inşa edilmektedir. Bu döneme ait yapılarda Türk mimarlığındaki üslupsal özelliklerin vurgusuna rastlanmaktadır¹³. Uzun süreli bir etkisi olmayan bu akımın ardından sanayileşmeyle birlikte toplumu ilgilendiren her alanda modernleşme çalışmaları görülmektedir. Modern Mimari dönemiyle birlikte geometrik formlar ağırlıklı olarak tercih edilmektedir. İşlevsellik kavramı önemsenmekte, dönemin teknolojik şartlarından en iyi şekilde istifade edilmektedir¹⁴.

1960'lı yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışıyla birlikte artan konut sorununa hızlı çözüm sunmak amaçlı toplu konutlar görülmektedir. Devlet eliyle ya da kooperatifleşmelerle inşa edilen toplu konutlar sonraki yıllarda siteler ortaya karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2000'lerden sonrasında ise kapalı konut yerleşkeleri yaygınlaşmaya başlamıştır¹⁵. Bu yerleşkeler güvenlikle korunan, yabancıların girmesine izin verilmeyen, 'uzay kent' olarak planlananlarda eğitim, sağlık, spor, iş, alışveriş gibi çeşitli fonksiyonları da barındıran, yerleşim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹² Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, s. 12-14.

¹³ Ali Cengizkan, *Modernin Saati*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2019, s. 42-45.

¹⁴ Aptullah Kuran, "Çağdaş Mimaride Madde ve Ruh: XX. Yüzyılda Batı Mimarisiyle Türk Mimarisinin Gelişmesi Hususunda Mukayeseli Bir Çalışma", *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 628-653.

¹⁵ Murat Aykaç Erginöz, *İlk Çağdan Günümüze Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*, İstanbul: Arion Yayınevi, 2012, s. 105-108.

SONUÇ

Mimarlık tarihinin çalışma alanları içerisinde kamusal yapılar kadar sivil mimarlık örnekleri de döneme ışık tutan, dönemin tasarım anlayışının yanında yaşayış biçimini de ortaya koyan yapılardır. İnsanlık tarihi ne kadar geçmişe gidiyorsa konut tarihi de o kadar geçmişe gidiyor denilebilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan her toplumsal değişimle birlikte, toplumun düşünce yapısı ve yaşantı biçimi de değişmiş, bu değişimler de kişilerin özel alanları olan konut yapılarına doğrudan yansımıştır.

Türk Evi'nin var olma ve üretim süreçlerine kıyasla, Cumhuriyet sonrası dönemde kısa bir zaman dilimi içerisinde hızlı ve köklü değişikliğe uğrayan konutlarla birlikte konutların kullanıcısı olan insan da aynı şiddette değişime maruz kalmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemindeki modernleşme çabalarının verdiği olumlu sonuçlara rağmen sonraki yıllarda gelişen hızlı ve çarpık kentleşme kontrolsüzlüğe neden olmuştur. Hangi kullanıcının değişimin hangi noktasında nasıl etkilendiğini hesaplamak ve tespit etmek çok güçtür. Konutların asıl işlevlerinin ve hedef kitlelerinin göz ardı edilmeden var olması gerekmektedir. Aksi durumlarda mutsuz insan, mutsuz toplum sonucu kaçınılmaz hale gelmektedir.

Çeşitli dönemlerde inşa edilen konut yapıları üzerinden konuta dair değişen taleplerin mekâna yansıma biçimleri, bu değişimlere olan kullanıcıların tepkilerini resmetme imkânı doğurmaktadır. Bu nedenle kentleşmeyle ilgili alınacak yönetsel kararlarda kullanıcının da sürece dahil edilmesi önemsenmekte ve bu yapıların kullanıcılarının 'talepleri' ve yaşadıkları mekanların 'amaca uygunluk' derecelerinin belirlenmesi için anket çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

Konutların birincil amacı barınma işlevini yerine getirmek olsa da günümüzde sosyal statü sembolü haline geldiği de söylenebilmektedir. Bu sürecin kullanıcılar tarafından nasıl algılandığının ve kullanıcıların kentleşme süreçlerine hangi boyutta katılımcı olabildiğinin ölçülebilmesi de yerel yönetimler tarafından planlanmalıdır. Kentleşmeye yön veren, kent içinde konut üretimiyle farklılaşan mahalleler tespit edilmelidir.

Konutla yapılacak çalışmalarda yeni bir kavram üretmekten önce mevcut kavramların doğru kullanılması önemseniyor olmalıdır. Çünkü kavramlar birer iletişim aracıdır ve onları doğru kullandığımız ölçüde toplumu da doğru anlamamız anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Bektaş, Cengiz. *Yuva Mı, Mal Mı*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.
- [2] Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- [3] Cengizkan, Ali. *Modernin Saati*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2019.
- [4] Çekül Vakfı. *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları, 2012.
- [5] Eldem, Sedad Hakkı. *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1954.
- [6] Erginöz, Murat Aykaç. *İlk Çağdan Günümüze Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. İstanbul: Arion Yayınevi, 2012.
- [7] IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi. *Atina Tüzüğü*. Tüzük, Atina: İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı, 1933.
- [8] <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/turkce/1933-Atina-tuzugu.pdf> (erişim 30.01.2022)
- [9] Kırıcı, Nazan. "Mimarlıkta Deja Vu". *Online Journal of Art and Design*, no. 6(1) (2018): 29-38. <http://adjournal.net/articles/61/613.pdf>. (erişim 30.01.2022).
- [10] Kuran, Aptullah. "Çağdaş Mimaride Madde ve Ruh: XX. Yüzyılda Batı Mimarisiyle Türk Mimarisinin Gelişmesi Hususunda Mukayeseli Bir Çalışma". *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık* içinde, yazar A Kuran, 628-653. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- [11] Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001.
- [12] Naumann, Rudolf. *Eski Anadolu Mimarlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- [13] Özdoğan, Mehmet. "Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler". *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde, 19-30. Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- [14] Yörükkan, Turhan. *İnsanca Yaşamak İçin Şehir ve Konut*. Ankara: Babil Yayıncılık, 2005.

KENTLER DİRENÇ KAZANMAK İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ AKILLI MI OLMALI?

Seda H. Bostancı*

GİRİŞ

Kentleşme tarihi, uygarlık tarihinin önemli bir parçası olarak, tarihsel süreç içinde kentlerin kuruluşunu, gelişimini ve yok oluşlarını göstermektedir. Doğal afetler, savaşlar, kuraklık ve göç kentlerin yok olmasının belli başlı nedenlerinden olmuştur. Jacobs'un (1961) belirttiği gibi günümüzün kentleri de bir gün terk edilebilir, büyük bir afet ile karşılaşabilir hatta ölebilir. Bugünün küresel metropollerinin de geleceği belirsizdir. Örneğin Kenya ve Uganda arasında huzursuzluk yaratan ve Kenya'ya bağlı olan Migingo Adası gelecekte suların yükselmesi ile sular altında kalma tehlikesi altındadır. Fakat günümüzde balıkçılar için zengin kaynak yaratan bir yerleşim alanıdır (Lakritz, 2018). Benzer şekilde ABD- Bayou Corne'da bir yerleşim alanının obruk yüzünden terk edilerek hayalet bölgeye dönüşmesi yine kentlerin günümüzde yok olma/ölme örnekleri arasındadır (Bostancı, 2019). Bir başka örnek ise Çernobil gibi nükleer santral felaketleri sonucu terk edilen yerleşimlerdir (Burrow-Goldhahn, 2008). Bu koşullar kentlerin sürdürülebilir geleceği için yerel yöneticileri çözüm üretmeye ve yeni modeller geliştirmeye yöneltmektedir. İlgili literatürde sürdürülebilir kent, sıfır karbon kent, iklim-bilinçli kent, akıllı kent gibi çok çeşitli modeller bulunmaktadır (Ulucak, vd., 2021; Tekin, 2021). Genellikle dirençli kent olgusu farklı modelleri ele alan esnek bir yapıya sahiptir. Dirençli olmak için modelin kente ve kentin sosyal dokusuna uygunluğu önem kazanmaktadır.

---

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
shbostanci@nku.edu.tr

Doğal afetlerden, toplumsal hareketlere kadar geleceği tehdit eden tüm durumlarla mücadele edebilecek çok aktörlü katılım süreçlerini yöneten dirençli kentler yerel yönetimler için etkili bir modeldir. Kentsel direnç, paydaşların yönetim süreçlerindeki öngörü yetenekleri ile yeniliklere açık, demokratik, katılımcı ve esnek olmasına bağlıdır. Dirençli kentler öncelikle çevresel felaketleri önleyebilmek için sürdürülebilirlik değerlerine önem veren yöneticilere sahip olmalıdır. Aynı zamanda kentler karmaşık sistemlerdir ve bu sistemlerin teknolojiyle entegrasyonu ve dijitalizasyonu ile bağlantı kuran akıllı kent yaklaşımı da kentlere direnç kazandıracak önemli bileşenler arasındadır. Kentsel sistemler, kullandıkları ve harcadıkları ile tanımlanmaktadır. Bu sistemin istikrarlı ve yaşam kalitesi üreten özellik taşıması sürdürülebilir planlama sistemine bağlıdır. Sürdürülebilir verimlilik, insan habitatının ekonomik modellerini yönlendiren çoklu sistemleri tanımlamalıdır (Kawakubo, vd., 2020). Sürdürülebilirlik ve teknoloji çeşitli koşullarda birbiri ile rekabet eden kavramlar gibi görülmektedir. Teknolojiye güvenerek aşırı yatırım teşvikleri ve büyüme sürdürülebilir gelecek için tehdit oluşturmaktadır. Bunun yanında, enerji verimliliği için kent bilgi sistemleri, sinyalizasyon, akıllı atık toplama sistemleri sürdürülebilir geleceğe katkı sağlamaktadır. Bu yaklaşımla, çalışmada kentlerin gelecekte dirençli olabilmesi için ekoloji-sürdürülebilirlik ve teknoloji-akıllılık diyalektiğinde nasıl bir yaklaşımın uygun olacağı tartışılmaktadır.

Bu çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan kavramsal tanımlama sürdürülebilirlik, akıllı kentler ve dirençli kentler konularını genel olarak tanımlamaktadır. İkinci bölümde literatüre dayalı bir araştırma ile dirençli ve akıllı kent kavramlarının birlikte ele alındığı makaleler incelenmektedir. Son bölüm ise bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın sorusunu tartışmak üzere bulguların değerlendirilmesini içermektedir.

1. KAVRAMSAL TANIMLAMALAR

Kentlerin geleceği, önceden söz edildiği gibi küresel iklim değişikliği, doğal afetler, toplumsal hareketler, enerji ve kaynak yetersizliği, gıda ve su güvenliği gibi pek çok konuya bağlıdır. Bu gelecek senaryolarında, çözüm üretmeye yönelik sürdürülebilirlik ve teknoloji konuları öne çıkmaktadır. Bu bölümde, çalışmanın kavramsal altyapısında, sürdürülebilirlik; teknoloji temelli bir kentsel sistem olan akıllı kentler ve bu iki kavramın arakesitinde çok boyutlu özelliklere sahip dirençli kentler ele alınmaktadır.

1.1. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik günümüzde kullanıldığı hali ile 1980’lerde gündeme gelmesine rağmen özellikle ormanların korunmasına ilişkin olarak çok daha eskilere dayanan bir kavram olduğu görülmektedir. Tekin (2021) 1700’lü yıllarda ormancılık alanında, hanedanların gelecek nesiller için orman alanlarının korumasında bu kavramın kullanıldığından söz etmektedir. Sürdürülebilirlik üzerine yaklaşımlar ekolojistler, biyologlar, mimar-şehir plancıları ve jeologların genel kabullerinden önce de ele alınmıştır. “Merkezi İsviçre’de olan Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN), 1948’den beri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çevrenin korunması için yoğun bir kampanya yürütmektedir” (Kidd, 1992). 1960’larda çevre üzerine ilk sınırlar tartışılmaya başlanmış, 1970’lerin ortalarında ise bir çevre mevzuatı dalgası OECD bölgesini etkilemiş ve endüstri uyum sürecine girmiştir (Elkington, 2006). 1972 yılında Stockholm’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Konferansında büyümenin sınırları raporu, sürdürülebilirlik kavramını günümüz ve geleceğimiz için anahtar kelime haline getirmiştir (Meadows, vd., 2004). Stockholm Çevre Konferansı ve devam eden dönemlerdeki konferans ve girişimler sonucunda ortaya çıkan temel değişiklik, tehdit edici çevresel hasarın varlığının ve bunu ele almak için aktif politika ihtiyacının çok daha fazla kabul edilmesidir (Ekins, 1993).

1980’lerde sürdürülebilirlik terimi, insan ve doğa arasındaki karşılıklı ilişki bağlamında kullanılmadan çok önce, ekolojistler, insan faaliyetlerinin - özellikle “kalkınma” ile ilgili olanların - tam uzun vadeli sonuçları hesaba katılırsa, felakete yol açacağından söz etmiştir (Kidd, 1992). 1987 BM Brundtland Komisyonu tarafından yazılan Ortak Geleceğimiz raporu sürdürülebilir kalkınma kavramını, ülkelerin kalkınma politikaları için bir çerçeve içerik haline getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınma modeli çevrecilik açısından tartışmalı bir alan yaratmıştır. Özmehmet’in (2008) Bourdeau’dan (1999) derlediği şekilde; Brundtland Raporunun tüm ülkeler için öngördüğü kalkınma modelini;

- Kalıcı ve uzun vadeli içeriğe sahip ekonomik büyüme,
- Ekonomik sistemin kalkınma ve doğa arasındaki dengeyi koruması,
- Doğayı tüketmeden kullanan uygulamalara dayanan ve dolayısıyla uzun vadede sürdürülebilir bir ekonomik gelişme; olarak maddeler halinde belirtmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmanın da neo-liberal düzen içinde entegre edilmiş bir ekonomik büyüme modelini içerdiği görülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik büyüme yaklaşımı politik ekoloji alanında tartışılan bir konudur. Kalkınma ve büyüme ilişkisi ile sürdürülebilirlik kavramının, çevre aktivistleri, küçülme taraftarları ve derin ekoloji yaklaşımlarını savunanlar gibi çeşitli gruplar tarafından eleştirilmektedir (Wapner, 1996; Kallis, 2018; Keleş, 2012; Bostancı ve Yıldırım, 2019; Yıldırım, vd., 2022). Bu görüşlere göre sürdürülebilirlik kimi zaman yeşil ya da mavi göz boyama ile sonuçlanabilmekte ve tüm canlılar için daha adil ve yaşanabilir bir geleceğe yeterli katkıyı vermemektedir.

1987 BM Ortak Geleceğimiz raporunda sürdürülebilirlik için “günümüzde insan uygarlığının gelişimi için gerçekleştirilen tüm faaliyetleri için kaynak kullanımlarında gelecek nesillerin yaşam koşullarını gözetecek şekilde davranması” tanımı kullanılmıştır. Bu kaynakların temelinde enerji olmakla birlikte ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutları da bulunmaktadır. BM’nin sürdürülebilirlik üzerine gerçekleştirdiği süregelen toplantılarda özellikle durum tespitleri ve bölgesel eşitsizleri giderebilecek projelerin üretilmesi ve sonuçlandırılması alanlarında önemli kazanımlar elde edilmiştir.

Günümüzde 2015 BM toplantısında 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri belirlenmiş ve bu hedefler ülkeler ve şirketler için sosyal ve çevresel faktörlerin raporlanması ve belirli hedefleri karşılamaları için bir çerçeve oluşturmuştur (Tsalis, vd., 2020). Sürdürülebilir geleceğin önünde iki farklı zorluk bulunmaktadır. Bunlardan biri gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarını sürdürülebilirlik için kullandıkları kaynaklar ve tüketim alışkanlıklardan ödün vermek istememesi ya da bu davranışları benimsemelerinin zaman almasıdır. İkincisi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin çeşitli kaynak gereksinimleri ile evlerinde elektrik ve su kullanımının artışı gibi minimum yaşam konfor koşullarının dünyanın toplam kaynaklarının azalması üzerine etkileridir. Aynı zamanda bu gelişmelerin bir başka yönü de kent ve metropollerdeki aşırı nüfus yoğunluğudur. Dünyanın en büyük kentlerindeki ve metropol alanlarındaki artışın hızı ve ölçeği, doğal çevre üzerinde büyük stres yaratmaktadır ve bu süreç sürdürülebilir kalkınma için de önemli bir tehdit oluşturmaktadır (Cohen, 2006). Aynı zamanda dünya genelinde Covid-19 pandemi süreci başta olmak üzere çok bileşenli koşulların sonucu olarak ekonomik kriz koşulları da sürdürülebilirlik adına zorlu bir ortam yaratmıştır. Bununla birlikte ekolojik sürdürülebilirlik adına en büyük tehditler arasında yer alan karbon emisyon artışları da pandemi sürecinde farklı bir veri ortaya koymuştur. Covid-19 pandemi sürecinde sanayi alanlarının belli süreyle faaliyetlerin durdurulması sonucu yaşanan karbon emisyon azalışlarına ilişkin veriler, gelecekteki emisyon azaltım stratejileri adına da veri oluşturmuştur (Sancar

ve Bostancı, 2020; Aktar vd., 2021). Sürdürülebilir gelecek için en büyük umut gençlerin ve çocukların günümüzde bu alanda kazanmış oldukları bilinç ile harekete geçmiş olmalarıdır (Sanera ve Shaw, 1999; Walker, 2017). Yeni nesil günümüzde çevre hareketlerinde daha fazla görünür durumdadır ve yeni sloganları arasında “bizler kimsenin geleceği değil kendimizin bugünüüz” ifadesi bulunmaktadır (EKOIQ, 2022). Bu ifade şöyle yorumlanabilir: yeni nesil, sürdürülebilirliği geleceğin bir sorunu olarak göstermek isteyen hükümetlere ve uluslararası organizasyonlara hemen şimdi harekete geçilmesi gerektiği uyarısını yapmaktadır.

Bu tanımlarla birlikte günümüzde kentlerin gelişiminde sürdürülebilirlik ilkeleri uygulanmakla birlikte, sürdürülebilir kent modelleri de bulunmaktadır. “Sürdürülebilir kent, insani değerler tarafından motive edilen birkaç temel özelliğe sahiptir. Bunlar literatürde çeşitli başlıklar altında tartışılmaktadır: insancıl metropol, yeşil şehircilik, bütüncü şehirlik, sürdürülebilir şehirlik ve ekolojik şehirlik” (Slone, 2011; Pickett, vd., 2013; Tekin, 2021). Sürdürülebilir kentler üzerine değerlendirme yöntemleri Cohen (2017) tarafından;

- Gösterge veya dizin odaklı yaklaşımlar,
- Sürdürülebilirlik derecelendirme sistemleri,
- İlkeye dayalı çerçeveler,
- Mekânsal analiz ve kentsel form,
- Çok kriterli karar verme,
- Kentsel metabolizma,
- Eko-verimlilik değerlendirmesi,
- Etki Değerlendirmesi,
- Varlığa dayalı çerçeve,
- Kentsel taşıma kapasitesi, olarak tanımlanmıştır.

1.2. Akıllı Kentler

Akıllı kentler, dijital kent, teknolojik kent, zeki kent gibi kent modelleri ile bağlantıları olan fakat aynı zamanda ayırt edici özellikleri de olan bir kent modelidir (Tekin, 2021). Keleş (2020) akıllı kentleri, kent yönetimi, enerji yönetimi, ulaşım,

vergi toplama, denetleme gibi konularda küreselleşmenin olumlu sonuçları arasında yer alan teknolojiden artan oranda yararlanmayı sistematize hale getirebilmiş kent olarak tanımlanmaktadır. Akıllı kent kavramı, ilerleyen kentsel gelişim ve bunun sonucunda vatandaşların ihtiyaçlarındaki artış ile artan finansal ve çevresel maliyetlerle ilgili olarak geliştirilmiştir. Akıllı kenti tanımlamak çok zordur, çünkü bu terim, teknoloji, iletişim, ekoloji ve sosyoloji gibi alanları kapsamaktadır (Orlowski ve Romanowska, 2019).

Akıllı kentler için yaratıcı ve yenilikçi insan kaynağı büyük önem taşır. “Akıllı kent kavramının merkezinde, yüksek kapasiteli bulut işleme hizmetleri gerektiren farklı paydaşlar için yüksek hız, çeşitlilik, değişkenlik ve değer ile karakterize edilen bilgi/veri varlıklarını tanımlayan büyük veri yer almaktadır. Veri varlıkları, kentsel altyapılarından ve sensör ağlarından ve çağdaş uzay platformu teknolojilerinden ve web hizmetlerinden neredeyse gerçek zamanlı veri akışlarını içermektedir. Sosyal medya, mobil uygulamalar ve vatandaşlardan alınan gönüllü ve kitle kaynaklı vatandaş verilerini kapsamaktadır” (Caird ve Hallett, 2019). Bununla birlikte bu vatandaşların gönüllü verileri konusu da tartışmalı bir alandır. Çünkü kentsel özgürlükler adına akıllı denetim ve kontrol sistemlerine eleştirel yaklaşılmaktadır (Krivý, 2018).

Akıllı kentler özellikle belediye başkanları ve kent yöneticileri için bir yatırım ve rekabet alanıdır. Bu açıdan bakıldığında akıllı kentlere ilişkin gösterge çerçeveleri ve kent indeksleri bulunmaktadır. Caird ve Hallett’in (2019) belirttiği şekilde başlıca akıllı kent gösterge çerçeveleri ve kent performans indeksleri başlıkları ile ele alınacak olursa aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Akıllı Kent Olgunluğu (SCM)
- Akıllı Kent Referansı (SCR)
- Avrupa Akıllı Kentler Sıralaması (ESCR)
- Akıllı Kent Endeksi Ana Göstergeleri (SCIMI)
- KENT anahtar Gösterge Çerçevesi
- Ericsson Ağa Bağlı Toplum Kenti Endeksi (ENSC)
- Önde Gelen Kentlerin Fırsatları (CoO) Endeksi

Akıllı kentler bir yandan kamusal alanların güvenliğini ve trafik kazalarının tespitini yaparken, bir yandan da veri güvenliği sorunları yaşayabilmektedir. Akıllı kentlerin veri alışverişini güvenli hale getirmek için; akıllı kentin sahip olabileceği tüm elektronik cihazları kapsayabilecek genel bir çerçevenin oluşturulması, farklı ülkeler arasında bir bilgi teknolojisi genel protokolü kurulması sağlanabilir (Ainane, vd., 2018).

Akıllı kentler geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Bazı tanımlar akıllı kentlerin temel değerlerine (sürdürülebilirlik veya demokrasi gibi) dayanırken bazıları ölçümlerine (veri yapısı veya organizasyon gibi) ve hizmet bileşenlerine (akıllı ulaşım veya akıllı altyapı gibi) odaklanmaktadır (Yang, vd., 2020). Akıllı kentlerin her ne kadar teknoloji altyapısının bazı çevre zararlarına sebep olsa da, kent ve çevre sorunlarının çözümüne katkıları da bulunmaktadır. “Odağında insan ve çevresi olan akıllı kent uygulamaları, elektrikli ulaşım araçlarının kullanımı, led aydınlatma sistemleri, harekete duyarlı sensörlere bağlı aydınlatma, akıllı atık yönetimi gibi birçok uygulama ile kentsel çevre sorunlarına teknolojik çözümler üretmektedir” (Bulut ve Aslan, 2019). Bostancı ve Yıldırım (2021) akıllı kentlerin çevre sorunlarına çözüm üretebilmesi için yaratıcı çözümlere ortam hazırlayan akıllı ve dirençli kent yaklaşımları ile birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

1.3. Dirençli Kentler

Direnç, esneklik ve dayanıklılık, kırılganlığın zıttı olarak, çeşitli olumsuz koşullarda ayakta kalabilme kabiliyeti olarak ifade edilebilir. Jabareen’in (2013), Holling’den (1973) aktardığı şekilde dirençlilik ve esneklik bir sistem içindeki ilişkilerin kalıcılığı ve bu sistemlerin durum değişkenleri ile parametrelerdeki değişiklikleri absorbe etme ve böyle devam edebilme yeteneğidir. Kırılgan yapılar geleceğe taşınmakta güçlük yaşar ve bu nedenle sürdürülebilir değildir. Bunun yanında dirençli sistemler aynı zamanda sürdürülebilir özelliklere de sahiptir. Günümüzde kırılgan ve dirençli kentler üzerine tartışmalar yapılmaktadır.

Kırılgan kentler, metropoller içinde bir kapalı yapı oluşturarak hukuk dışına çıkmış ve yönetimi güç alanları ifade etmektedir. “Kırılgan kentlerin çoğu şu anda ABD’nin güneyinde yer almaktadır. En tehlikeli elli metropolden şaşırtıcı bir şekilde kırk tanesi Latin Amerika ve Karayipler’e dağılmıştır. Kırılgan kentleri tetikleyen unsurlar; şiddetin aşırı yoğunlaşması, turbo kentleşme, gençlik patlamaları ve yeni teknolojiler olarak ifade edilebilir” (Muggah, 2015).

Küresel iklim değişikliği, dünya genelinde doğal afetler, gıda ve su güvenliği gibi sorunlarda artışa neden olmaktadır. Günümüzde kentler her türlü doğal afetle karşı karşıya kalmaktadır, bu nedenle dirençli kentlerin inşası kritik bir konu haline gelmiştir. Kentlerin çeşitli büyük etkilerle ve kronik baskılarla başa çıkma kabiliyetini ve kentin direncini geliştirmek, teknik, ekonomik, ekolojik, sosyal açıdan bir dayanıklılık rehberi hazırlamak gerekmektedir (Yang ve Lu, 2020). Dirençli kentlerin ekolojik denge ve afetler yanında sosyal çatışmalar ve krizler konusunda da yaklaşımları bulunmaktadır. Dirençli kent araştırmaları, kentsel sistemin sosyal döngülerin kullanımı, korunması, serbest bırakılması ve yeniden düzenlenmesi yoluyla nasıl yeni bir dengeye ulaştığına odaklanmaya başlamıştır. 2008 mali krizinden sonra mali kemer sıkma, sınıf çatışmaları ve popülist hareketlere yönelik kamu bilincinin değişmesiyle birlikte, daha fazla bilim insanı, sosyal eşitlik, siyasi güçlendirme ve ekonomik optimizasyon ile ilgili yeni kentsel çözümler aramaya başlamıştır. Bu arayışta, dirençli kent kavramı sosyoloji, siyaset bilimi ve ekonomi ile ilişkili hale gelmiştir (Wang, vd., 2021). Dirençli kentleri değerlendirmeye yönelik çeşitli konuları Wang vd. (2021) aşağıdaki şekilde gruplandırmıştır;

- Halkın katılımı,
- Sosyal Hizmetler,
- Güçlü Ekonomi,
- Risk Yönetimi,
- Kurumsal Optimizasyon,
- Fiziksel/Mühendislik,
- Doğal Geliştirme.

Kentlerin daha dirençli ve dayanıklı hale getirmeye çalışırken, uygun göstergeleri kullanarak kentlerin dayanıklılığını değerlendirmek esastır. Bu da yıkıcı afetlere direnme, uyum sağlama ve bunlardan kurtulma yeteneğini geliştirir (Kim, 2018). Bu tanımlamalara göre dirençli kent, doğal olaylara karşı sürdürülebilirliği gözetirken, toplumsal sorunlarla başa çıkabilmede katılımcılığı ve müzakereciliğe de değer vermektedir. Tüm direnç faktörlerinin bütünsel ele alınabilmesi için büyük veri ile çalışılması ve kentin teknik altyapısının güçlü olması gerekir bu da akıllı kentlere entegre bir sistem ile mümkündür.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışma; Kentler direnç kazanmak için sürdürülebilir mi akıllı mı olmalı? Sorusunu tartışırken, ilgili literatür araştırması sonucu göstermiştir ki sürdürülebilirlik kavramı bir ana çerçeve oluşturmakta ve hem dirençli kent kavramı, hem de akıllı kent kavramı ile bağları bulunmaktadır. Aynı zamanda kentlerin geleceğinin de sürdürülebilirlik yaklaşımlarını benimsemeye ve iklim değişikliği gibi yeni koşullara uyuma bağlı görülmektedir. Böylece sürdürülebilirlik bir üst başlık oluşturmuştur. Akıllı kentler gibi sistemler sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Her ne kadar akıllı kent sistemlerinin altyapısı kaynak tüketimi, elektromanyetik kirlilik, elektrik kesinti olasılıkları gibi çeşitli çevresel ve sosyal sorun alanlarına sahip olsa da kentlerin geleceğinin teknoloji temelli olarak gelişeceği bir gerçektir (Bostancı, 2021). Kentler için akıllı olmak her zaman daha dirençli olmak anlamına gelmez; aslında, gelişmiş teknolojilerin kullanılması, kentlerin genel dayanıklılık kapasitesini azaltan bazı dezavantajlara sahip olabilir (Bănică, vd., 2020). Bununla birlikte akıllı kent sistemleri günümüzde kentlerin düzenlenmesinde önemli bir araç haline gelmektedir. Bu yönleri ile kentler direnç kazanmak için daha fazla sürdürülebilir olmalıdır. Aynı zamanda akıllı kent sistemleri de sürdürülebilir gelecek adına, dirençli kent konsepti ile uyumlu çalışmalıdır. Böylece dirençli ve akıllı kentler ortak bir modelde birleşerek aralarında denge oluşturduğu zaman daha sürdürülebilir hale gelebilir. Bu yaklaşımla araştırma, bölümünde dirençli ve akıllı kent kavramlarını birlikte ele alındığı çalışmalardan derlenerek oluşturulmuştur.

2.1. Dirençli ve Akıllı Kent Kavramlarının Birlikte Ele Alındığı Çalışmalar Üzerine İnceleme

Günümüzde dirençli ve akıllı kent kavramlarının birlikte ele alındığı, ortak modeller geliştirilen araştırma ve uygulamalar artmaktadır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği konularını da incelemektedir. Tablo 1 2018-2021 yılları arasında Web of Science endeksinde taranmış yayınlar arasından İngilizce “resilient smart city” “dirençli akıllı kent” kavramlarının birlikte başlık ya da anahtar kelimelerde yer aldığı çalışmalardan seçilmiştir.

Tablo 1. 2018-2021 yılları arası Dirençli ve Akıllı Kent Kavramlarını Birlikte Ele Alan Başlıca Çalışmalar

Yazarlar ve Tarih	Makale Başlığı	Çalışma Konusu
Moreno, vd. (2021)	“15 Dakikalık Kent” ile Tanışın: Sürdürülebilirlik, Dirençlilik ve Geleceğin Pandemi Sonrası Kentlerinde Kimliğin Yeri	Bu çalışmada akıllı kentler başlıkta yer almakla birlikte anahtar kelimelerde yer almıştır. Bu yönü ile sürdürülebilirlik, dirençlilik/dayanıklılık ve akıllı kentlerin birlikte ele alınması yönünden önemlidir. Çalışma Covid-19 pandemi süreci sonrası kent merkezlerinin canlanması için “15 dakikalık kent” konseptini güncel kavramlarla ve akıllı kent ile ilişkileri açısından tartışmaktadır.
Mohammadpourfard, vd. (2021)	Siber Dirençli Akıllı Kentler: Akıllı Şebekelerde Kötü Amaçlı Saldırıların Tespiti	Akıllı kentlerdeki gelecekteki elektrik şebekelerinin dinamik davranışlarının, geleneksel olanlardan çok daha karmaşık olacağı göz önüne alınarak; çalışma bu alandaki tehditleri önleyecek şekilde sistemler geliştirmek için öneriler geliştirmiştir. Bu çalışmada dirençlilik farklı bir bakış açısı ile ele alınmıştır.
Santos, vd. (2021)	Akıllı Kentlerin Dirençlilik Oluşturmasına Yardımcı Olan Teknolojiler: Covid-19'a Odaklanma	Çalışma, akıllı kent alanındaki ana teknolojilerin, uygulamaların ve işlevlerin kategorize edilmiş bir vizyonu ile bu teknolojilerin Covid-19 ile mücadeleyi nasıl desteklediğini ve direnç oluşturmada 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin katkılarını ele almaktadır.
Kim, vd. (2021)	RnR-SMART: Salgın Müdahalesinde Yol Ağının Yeniden Yapılandırılmasına Dayalı Esnek (Dirençli) Akıllı Kent Tahliye Planı	Çalışmada afet tahliye planlaması yoluyla kentsel dayanıklılığın korunması ele alınmış olup, GIS altyapısına bağlı RnR çerçeve modeli geliştirilmiştir. Çalışmada akıllı kent bilgi sistemleri ile kentlerin direnç kazanmasına ilişkin bir model geliştirilmiştir.
Tcholtchev ve Schieferdecker (2021)	Dirençli Akıllı Kentler için Sürdürülebilir ve Güvenilir Bilgi ve İletişim Teknolojisi	Dirençli akıllı kent kavramını birlikte bir model olarak ele alan bu çalışma, Açık Kentsel Platformlara (OUP) dayalı dirençli, standartlaştırılmış bir akıllı kent elde etmek için gerekli faaliyetleri içermektedir.
Khatibi, vd. (2021)	Akıllı ve Dirençli Kentler için Göstergeler Bankası	Çalışma, hem kent yöneticilerine hem de yetkililere yardımcı olan kapsamlı bir akıllı ve dirençli göstergeler veri tabanı geliştirmek için bir tasarım modeli geliştirmiştir.

Luo ve Yang (2021)	Dirençli ve Akıllı Kentsel Yol Ağlarına Doğru: Topluluk Yapısı Aracılığıyla Bağlantı Restorasyonu	Bu çalışmada hasarlı kentsel yol ağları için hızlı afet müdahalesi sağlamak amacıyla topluluk hiyerarşisine dayanan karma bir programlama modeli önerilmiştir.
Sharifi ve Allam (2021)	Akıllı Kent Göstergelerinin Sınıflandırılması ve Bunların Sürdürülebilirlik ve Dirençlilik ile Uyumu	Bu çalışmada, akıllı kentler için gösterge türü, sektörel bağlantılar, sürdürülebilirlik ve dirençlilik boyutları ve özellikleri ile uyum açısından değerlendirme çerçeveleri incelenmiştir.
Bănică, vd. (2020)	Daha Akıllı Dirençli Kentlere Doğru: Romanya Kentsel Alanlarından Kanıtlar	Bu makale, dirençlilik ve akıllı kent girişimleri arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışma eleştirel yaklaşımları da içermektedir.
Yao ve Wang (2020)	Dirençli ve Akıllı Kentlere Doğru: Gerçek Zamanlı bir Kentsel Analitik ve Sosyal Medya Akış Verileri için Coğrafi Görsel Sistem	Kentsel kriz durumlarına akıllı ve hızlı yanıtlar verilmesini sağlamak için gerçek zamanlı, veriye dayalı bir analitik ve jeo-görsel sistem geliştirilen çalışmada dirençli ve akıllı kent ortak bir model olarak ele alınmıştır.
Clarke, vd. (2019)	Kültürel Dirençlilik ve Akıllı ve Sürdürülebilir Akıllı: Yapılı Miras ve Kentsel Yeniden Geliştirme Üzerine Değişen Kavramları Keşfetmek	Bu makalenin amacı, yapılı çevrenin karşı karşıya olduğu acil toplumsal zorluklarla ilgili olarak yeni dirençlilik düşüncesi kavramlarıyla akıllı sürdürülebilir kent kavramsallaştırmasını araştırmaktır. Bu çalışma sosyal açıdan direnç kavramını ele alarak, akıllı sürdürülebilir kent üzerine bir kavramsal inceleme yapmıştır.
Zhu, vd. (2019)	Akıllı Kent Dirençli mi? Çin'den Kanıt	Çalışmada kentsel akıllılık ve dirençlilik arasındaki potansiyel bağlantılar araştırılmıştır. Sonuçlar, bir kentin akıllılığı ile dirençliliği arasında önemli pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.
Shah, vd. (2019)	Afetlere Dirençli Akıllı Kentlere Doğru: Nesnelerin İnterneti ve Büyük Veri Analitiği Oyunu Değiştirebilir mi?	Bu çalışma, büyük veri analizi ve nesnelerin interneti entegre edilerek yeni bir Afete Dayanıklı/Dirençli Akıllı Kent konsepti için kavramsal bir mimari önermektedir. Çalışma afet ile bağlantılı olarak dirençli akıllı kent kavramlarını birlikte ele almaktadır.
Hatuka, vd. (2018)	Çağdaş Kentsel Kavramların Politik Önermeleri: Küresel Kent, Sürdürülebilir Kent, Dirençli Kent, Yaratıcı Kent ve Akıllı Kent	Bu makale, sentetik bir analiz sağlamakta ve ardından kavramların rekabet eden ve tamamlayıcı yönetim mantığı üzerine bir tartışma sunmaktadır. Burada sürdürülebilir, akıllı ve dirençli kent kavramları ayrı modeller olarak ele alınmıştır.

Tablo 1 akıllı dirençli kent kavramının birlikte ele alınmasının akademik literatürde benimsendiğini göstermektedir. İlgili çalışmalar, sosyal bilim ve mühendislik alanlarında disiplinler arası özellikler taşımaktadır. Çalışmaların çoğunda, akıllı, sürdürülebilir ve dirençli kent kavramları birlikte ele alınmaktadır.

SONUÇLAR

Çalışma, sürdürülebilirlik, dirençlilik ve akıllı kent kavramlarını kavramsal olarak açıkladıktan sonra, literatür taraması ile bu konular arasındaki bağları araştırmıştır. İncelenen makalelerde dirençli akıllı kent modellerinin bütün olarak ele alınıp geliştirildiği ve incelendiği örneklerle rastlanmıştır. Bu çalışmaların çoğunda farklı disiplinler sürdürülebilirlik, dirençlilik ve akıllı kent kavramlarını birlikte fakat değişik kombinasyonlarla ele almıştır. Makalelerde, sürdürülebilirlik ve akıllı kent kavramları genellikle aynı içeriği kapsamak ile birlikte dirençlilik konusuna yaklaşım her makalede farklılık göstermiştir. Belirli kısmı mühendislik altyapısı ile hazırlanmış makalelerde kimi zaman dirençlilik bilgisayar altyapısının esnekliği ile bağlantılı olarak anlatılırken, kimi sosyal bilim makalelerinde kültürel dirençlilikten söz edilmiştir. Dirençlilik çoğunlukla bütünsel olarak ele alınmış ve makalelerin bir kısmında afetler ile dirençlilik arasında ilişki kurulmuştur. Bu bilgiler dirençlilik konusunun zamanla, sürdürülebilirlik kadar kapsayıcı bir nitelik kazanabileceğini düşündürmektedir.

Kentlerin kırılabilir olması, terk edilebilmesi ve ölebilmesi, kent yöneticilerinin günümüzde çok daha tedbirli ve esnek bir yönetim anlayışını benimsemesini gerekli hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, dirençli kent kavramı ve kavramsal modellerin uygulama araçlarının belirlenmesi konuları yerel yöneticilerin daha fazla gündemindedir. Akademi ve beraberinde yerel yönetimler, sürdürülebilirlik ile ilgili kavramları benimseyerek ve bu alanlarda söylem ve projeler üretmişlerdir. Bugün ise sürdürülebilir gelecek için kentlerin kırılabilir yapılarını, güvenliğini, iklim değişikliğini önceden tespit edebilecek akıllı sistemlerle, dirençli kent vizyonu oluşturma zamanı gelmiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Ainane, N., Ouzzif, M. and Bouragba, K. *Data Security of Smart Cities*. In Proceedings of the 3rd International Conference on Smart City Applications. (pp. 1-13). 2018, October.
- [2] Aktar, M. A., Alam, M. M. and Al-Amin, A. Q. “Global Economic Crisis, Energy Use, CO2 Emissions, and Policy Roadmap Amid COVID-19” *Sustainable Production and Consumption*, 26, 770-781. 2021.
- [3] Bănică, A., Eva, Mihail, Corodescu-Roşca, E., Ibănescu, B. C., Opria, A. M., and Pascariu, G. C. “Towards Smart (er) Resilient Cities. Evidences from Romanian Urban Areas”, *GEOGRAFIE* 125/4. 2020.
- [4] Bostancı, S. ve Yıldırım, S., “Sürdürülebilir Topluluklar ve Ekolojik Vatandaşlık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Iğdır University Journal of Social Sciences*, 203-218. 2019.
- [5] Bostancı, S. H. *Sustainability Dimensions for Inhabitants Living Near Sinkholes*, ICSD Symposium, Belgrade. 2019.
- [6] Bostancı, S. H. ve Yıldırım, S. *Kent ve Çevre Sorunlarının Çözümünde Akıllı Kent Uygulamaları*, Ed: Yakup Bulut ve Miraç Aslan, *Akıllı Kentler (Uygulamalar, Sorunlar ve Çözümler)*, Ekin Yayınevi, 167-184. 2021.
- [7] Bourdeau, L. *National Report: Sustainable Development and Future of Construction in France*, France: Centre Scientifique Et Technique Du Bâtiment. 1999.
- [8] Bulut, Y. ve Aslan M. *Kentlerdeki Çevre Sorunlarına Yenilikçi Çözümler: Akıllı Kent Uygulamaları*, KAYFOR17. 2019.
- [9] Burrow-Goldhahn, A. *Spaces of Chernobyl: Emptiness and Fullness, Absence and Presence*, University of London, University College London (United Kingdom). 2008.
- [10] Caird, S. P., and Hallett, S. H. “Towards Evaluation Design for Smart City Development”, *Journal of Urban Design*, 24(2), 188-209. 2019.
- [11] Clarke, N. J., Kuipers, M. C. and Roos, J. “Cultural Resilience and the Smart and Sustainable City: Exploring Changing Concepts on Built Heritage and Urban Redevelopment”, *Smart and Sustainable Built Environment*. 2019.
- [12] Cohen, B. “Urbanization in Developing Countries: Current Trends, Future Projections, and Key Challenges for Sustainability”, *Technology in Society*, 28(1-2), 63-80. 2006.
- [13] Cohen, M., “A Systematic Review of Urban Sustainability Assessment Literature. *Sustainability*”, 9(11), 2048. 2017.
- [14] Ekins, P. ‘Limits to Growth’and ‘Sustainable Development’: Grappling with Ecological Realities. *Ecological Economics*, 8(3), 269-288. 1993.

- [15] EKOIQ, *Bizler Kimsenin Geleceği Değil Kendimizin Bugünüyüz*, 2022, <https://ekoIQ.com/2022/01/28/bizler-kimsenin-gelecegi-degil-kendimizin-bugunuyuz/> Erişim: 31.1.2022.
- [16] Elkington, J. “Governance for Sustainability”, *Corporate Governance: An International Review*, 14(6), 522-529. 2006.
- [17] Hatuka, T., Rosen-Zvi, I., Birnhack, M., Toch, E. and Zur, H. “The political premises of contemporary urban concepts: The global city, the sustainable city, the resilient city, the creative city, and the smart city”, *Planning Theory & Practice*, 19(2), 160-179. 2018.
- [18] Holling, C. S., “Resilience and Stability of Ecological Systems”, *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1), 1-23. 1973.
- [19] Jabareen, Y. “Planning the Resilient City: Concepts and Strategies for Coping with Climate Change and Environmental Risk”, *Cities*, 31, 220-229. 2013.
- [20] Jacobs, J. *Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House. 1961.
- [21] Laktritz, T. *A Tiny, 0.49-acre Island in Africa Houses 131 Inhabitants and Caused 'Africa's Smallest War'*, 2018. <https://www.insider.com/mingingo-island-shanty-fishing-island-africa-2016-10>, Erişim: 1.2.2022.
- [22] Luo, Z. and Yang, B. “Towards Resilient and Smart Urban Road Networks: Connectivity Restoration via Community Structure”, *Sustainable Cities and Society*, 75, 103344. 2021.
- [23] Kallis, G. *Degrowth*. Newcastle Upon Tyne: Agenda Publishing. 2018.
- [24] Kawakubo, S., Baba, K., Tanaka, M., Murakami, S., and Ikaga, T. *Assessment of City Resilience Using Urban Indicators in Japanese Cities*. In *Resilient Policies in Asian Cities* (pp. 47-60). Springer, Singapore. 2020.
- [25] Keleş, R., Hamamcı, C. and Çoban, A. *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi. 2012.
- [26] Keleş, R. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi. 2020.
- [27] Kidd, C. V. “The Evolution of Sustainability”, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 5(1), 1-26. 1992.
- [28] Kim, K. *Methods and Techniques for Climate Resilient and Low-Carbon Smart City Planning*. In *Low-Carbon Smart Cities* (pp. 177-213). Springer, Cham. 2018.
- [29] Kim, J., Park, J., Kim, K. and Kim, M. “RnR-SMART: Resilient Smart City Evacuation Plan Based on Road Network Reconfiguration in Outbreak Response”, *Sustainable Cities and Society*, 75, 103386. 2021.
- [30] Khatibi, H., Wilkinson, S., Dianat, H., Baghersad, M., Ghaedi, K., and Javanmardi, A. “Indicators Bank for Smart and Resilient Cities: Design of Excellence”, *Built Environment Project and Asset Management*. 2021.

- [31] Krivý, M. “Towards a Critique of Cybernetic Urbanism: The Smart City and the Society of Control”, *Planning Theory*, 17(1), 8-30. 2018.
- [32] Meadows, D., Randers, J., and Meadows, D. *Limits to Growth: The 30-year Update*, Chelsea Green Publishing. 2004.
- [33] Mohammadpourfard, M., Khalili, A., Genc, I., and Konstantinou, C. “Cyber-Resilient Smart Cities: Detection of Malicious Attacks in Smart Grids”, *Sustainable Cities and Society*, 75, 103116. 2021.
- [34] Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C. and Pratlong, F. “Introducing the “15-Minute City”: Sustainability, Resilience and Place Identity in Future Post-Pandemic Cities”, *Smart Cities*, 4(1), 93-111. 2021.
- [35] Muggah, R. “A Manifesto for the Fragile City”, *Journal of International Affairs*, 68(2), 19. 2015.
- [36] Orlowski, A. and Romanowska, P. “Smart Cities Concept: Smart Mobility Indicator”, *Cybernetics and Systems*, 50(2), 118-131. 2019.
- [37] Ozmehmet, E. “Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”, *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876. 2008.
- [38] Pickett, S.T.A., Boone, C. G., McGrath, B. P., Cadenasso, M.L., Childers, D. L., Ogden, Laura A., McHale, M. and Grove, J. M., “Ecological Science and Transformation to the Sustainable City”, *Cities*, 32, S10-S20. 2013.
- [39] Sancar, Oya, & Bostanci, Seda, COVID-19 Pandemi Sürecinde Karbon Emisyonu Üzerine Bir Tartışma. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 269-292. 2020.
- [40] Sanera, M. and Shaw, J. S., *Facts not Fear: Teaching Children About the Environment*, The Fraser Institute. 1999.
- [41] Santos, H. A., Silva S. E., Bueno, R. E., and Bonilla, S. H. *Technologies Helping Smart Cities to Build Resilience: Focus on COVID-19*. In IFIP International Conference on Advances in Production Management Systems, (pp. 714-723). Springer, Cham. 2021, September.
- [42] Shah, S. A., Seker, D. Z., Rathore, M. M., Hameed, S., Yahia, S. B. and Draheim, D. *Towards Disaster Resilient Smart Cities: Can Internet of Things and Big Data Analytics be the Game Changers?*, IEEE Access, 7, 91885-91903. 2019.
- [43] Sharifi, A. and Allam, Z. “On the Taxonomy of Smart City Indicators and Their Alignment with Sustainability and Resilience”, *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*. 2021.
- [44] Slone, D. *The Regulatory Environment: Sustainability Planning and Law, Chapter: 4*, Ed. Coyle, S. J. Sustainable and Resilient Communities: A Comprehensive Action Plan for Towns, Cities, and Regions (Vol. 15). John Wiley & Sons. 2011.

- [45] Tcholtchev, N. and Schieferdecker, I. “Sustainable and Reliable Information and Communication Technology for Resilient Smart Cities” *Smart Cities*, 4(1), 156-176. 2021.
- [46] Tekin, Ö. F. *Geleceğin Kentlerini Tasarlamak: Sürdürülebilir Kent ve Diğer Girişimler*, Ed: Pınar Akarçay, Yerel Yönetimlerde Güncel Yaklaşımlar: Teoriden Pratiğe, Ekin Yayınevi, (413-445). 2021.
- [47] Tsalis, T. A., Malamateniou, K. E., Koulouriotis, D. and Nikolaou, I. E. “New Challenges for Corporate Sustainability Reporting: United Nations' 2030 Agenda for Sustainable Development and the Sustainable Development Goals”, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(4), 1617-1629. 2020.
- [48] Ulucak, R., Erdogan, F., & Bostancı, S. H. “A STIRPAT-based Investigation on the Role of Economic Growth, Urbanization, and Energy Consumption in Shaping a Sustainable Environment in the Mediterranean Region”, *Environmental Science and Pollution Research*, 1-12. 2021.
- [49] Walker, C. “Embodying ‘The Next Generation’: Children’s Everyday Environmental Activism in India and England”, *Contemporary Social Science*, 12(1-2), 13-26. 2017.
- [50] Wang, C., Li, X. and Li, S. “How Does the Concept of Resilient City Work in Practice? Planning and Achievements”, *Land*, 10(12), 1319. 2021.
- [51] Wapner, P. K. *Environmental Activism and World Civic Politics*. Suny Press. 1996.
- [52] Yang, J., Kwon, Y. and Kim, D. *Regional Smart City Development Focus: The South Korean National Strategic Smart City Program*. IEEE Access, 9, 7193-7210. 2020.
- [53] Yang, Y. and Lu, Y. *Building Resilient City: The Resilience Assessment of Deyang City*, In International Conference on Management Science and Engineering Management (pp. 592-602). Springer, Cham. 2020, July.
- [54] Yao, F. and Wang, Y. “Towards Resilient and Smart Cities: A Real-Time Urban Analytical and Geo-Visual System for social Media Streaming Data”, *Sustainable Cities and Society*, 63, 102448. 2020.
- [55] Yildirim, S., Demirtas, I. and Yildirim, D. C. *A Review of Alternative Economic Approaches to Achieve Sustainable Development: The Rising Digitalization and Degrowth Post COVID-19*, Handbook of Research on Sustainable Development Goals, Climate Change, and Digitalization, 288-307. 2022.
- [56] Zhu, S., Li, D. and Feng, H. “Is Smart City Resilient? Evidence from China”, *Sustainable Cities and Society*, 50, 101636. 2019.

TARİHİ BİNALARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEREK KULLANIMININ DİRENÇLİ ŞEHİRLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Demet Gülhan*

GİRİŞ

Şehirleri dirençli kılan en temel özellik, kuruluşlarından itibaren süreç içerisinde geliştirdikleri onlara karakteristik kimlik kazandıran tarihsel-kültürel-doğal ve estetik değerlerini sürdürebilme kapasiteleridir.

Hızlı nüfus artışı, nüfus artışının dünya kültürel ve doğal kaynakları üzerindeki baskısı, insan kültür ve uygarlığının doğal bitki örtüsü ve canlı sistemini yok etmesi, iktisadi büyüme ve sanayileşmenin doğa, iklim ve tarihi yapılar üzerindeki olumsuz etkileri şehirlerin dirençlerini kırmakta, gelecek nesillere aktarılması oldukça önemli olan, farklı kültürlere ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi gören tarihi yapıların yok olmasına neden olmaktadır.

Dirençli şehirlerin oluşumunda önemli bir etken olarak düşünülen tarihi binaların sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirildiği bu makalede, boş bırakılıp terk edilen, zaman içerisinde yıkılması kaçınılmaz olan tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanılma açılmasının dirençli şehir oluşumuna etkisi araştırılmaktadır.

1. DİRENÇLİLİK

Dirençlilik kavramının kökeni ve özellikleri Latince "resilire" kelimesinden gelmektedir. Latin sözlüğüne göre geri tepme anlamına gelen bu terim, İngiliz filozof

---

* Yüksek Mimar, İller Bankası A.Ş. İzmir Bölge Müdürlüğü, demetg2007@gmail.com

Francis Bacon tarafından İngilizce kelime hazinesine "resilience" olarak tanıtılmış ve anlam olarak "orijinal duruma geri dönüş" olarak yorumlanmıştır.

Direnç kavramının genel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Kullanım alanının genişliğine bağlı olarak kavrama yeni anlamlar yüklenmektedir. Kavram çevre bilimlerinde Holling tarafından ilk kez 1973 yılında kullanılmış olup direnç, "bozulmadan önceki kendisini oluşturan elementler arası ilişkiyi kaybetmeksizin bozulma ve değişimi karşılama kabiliyeti" olarak tanımlanmıştır¹.

Ekolojik olayların yoğun olarak gündeme gelmesi direnç kavramının kent alanında kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Kavram, kentsel alanda ağırlıklı olarak sürdürülebilirlik ile ilişkilendirilip, iklim değişikliği ve afet riskleri bağlamında kentsel planlama yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Kentlerin çevresel felaketler ile karşılaşmalarının öncesinde ve sonrasında planlanması ile kentsel direnç yaratılması amaçlanmaktadır. Sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma ve yönetim gibi kentsel amaçlarla birlikte direnç kavramının ilişkisi kurulduğunda, kent sisteminin bilgi ve kaynak aktarma kabiliyeti bakımından kentin planlanmasında dirençli bir kent yaratmanın önemi açıktır².

Kentsel direnç yaratmada tasarım, planlama ve yönetim konuları öne çıkmaktadır. Direnç kavramı sürdürülebilirlik, kırılğanlık, uyum, adaptasyon ve benzeri diğer kavramlarla ilişkisi bağlamında kullanılmaktadır³. Bazı kaynaklarda direnç ve sürdürülebilirlik benzer kavramlar olarak değerlendirilse de "direnç" kavramında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmaya göre var olan sistemin eksikliklerine/yetersizliklerine meydan okuma daha açıktır. Tersine sürdürülebilirlik yalnızca onları ayakta tutacak kadar yeterli olabilmeyi ima etmektedir. Direnç, sürdürülebilirliğe göre güvenlik ile daha güçlü bir bağa sahip olması nedeniyle daha geniş bir çerçevede kullanılabilir⁴.

¹ C.S.Holling, "Resilience and Stability of Ecological Systems", *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1973), s.14.

² Kevin C., Desouza, & , H. Flanery, Trevor "Designing, Planning and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework", *Cities*, 35(2013), s.89.

³ Suna Ersavaş Kavanoz, "Kentsel Direnç" Kavramı Üzerine", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1(2020),s.7.

⁴ Lawrence J., Vale, "The Politics of Resilient Cities: Whose Resilience and Whose City?", *Building Research & Information*, 42/2 (2014), s.195.

1.1. Kentsel Dirençlilik

21.yüzyılın beraberinde getirdiği belirsizlikler dünyayı nasıl risklerin beklediği konusunda bilim insanlarını öngöremez hale getirmiştir. Deprem, sel baskını, terör saldırısı, çevrenin tahribi, kıt kaynakların azalması, iklim değişikliği, sosyo-politik istikrarsızlıklar ya da son yıllarda yaşadığımız pandemi hep bu belirsizlerin sonuçları olarak düşünülmektedir. Kentler barındırdıkları yüksek nüfusları ile risklerin en yüksek olduğu yerler olarak kabul edilir. Tüm bu riskleri yönetebilmek amacıyla “kentsel dirençlilik” kavramı kentsel politikaların odağına oturmuştur.

1950’li yıllardan itibaren kentlerde yaşayan nüfus hızla artmaktadır. 1950’de dünya nüfusunun %30’u kentlerde yaşarken 2020 yılı itibarı ile bu oran %57’ye ulaşmıştır. 2030’da dünya nüfusunun %60’ının, 2050 yılında ise yaklaşık %70’inin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir⁵.

Kentsel direnç genel olarak fosil yakıt bağımlı yaşam biçiminin neden olduğu küresel ısınmanın sonucunda meydana gelen iklim değişikliği ile uyum bağlamında ele alınır. İklim değişikliği ve küresel ısınma sonrası oluşan afetler süresince kentin doğal çevresi ve yapılı çevresindeki (yollar, binalar, altyapı, enerji tesisleri, suyolları, barajlar vb.) fiziksel sistemlerin hayatta kalmasını ve aşırı gerilme karşısında fonksiyonlarını sürdürebilme kapasitesini belirler.

Kentsel alanda yapılacak yatırımlar gelecek on yıl için son derece önemlidir. Bu durum sadece iklim değişikliğinin gelecekte ortaya çıkarabileceği zararları azaltmak bakımından değil, aynı zamanda tahmin edilen iklim değişikliği senaryoları içindeki etkilere kentleri hazırlayacakları için de önemlidir. Yatırımın buradaki anlamı, beklenen iklim değişikliğinden kentleri korunaklı kılacak teknik çözümlerin uygulamaya geçirilmesinin ötesinde sosyal sermaye ve insanın gelişmesini, kurumsal kapasiteyi, kentler arası ve bölgesel işbirliğini içine almayı gerekli kılan bir anlamı sahiptir⁶.

⁵ Deniz Gerçek, “21. Yüzyıl ve Dirençli Kentler”, *Mimarlık Dergisi*, Ocak-Şubat 2021, Sayı: 417(2021),s.42.

⁶ Konrad-Otto Zimmermann, “Building the Global Adaptation Community”, Konrad-Otto Zimmermann (Ed.), *Resilient Cities: Cities and Adaptation to Climate Change Proceedings of the Global Forum 2010*, Local Sustainability 1, (Newyork: Springer) (2011), s. 4-5.

Jabareen⁷, kentsel dirençlilikle ilgili en temel zorluğun, şehirlerin sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal yönlerinin dirençlilik çerçevesine dâhil edilmesinde yaşanan zorluklar olduğundan bahseder. Bu bağlamda kentlerin oluşumunda en temel öge olan mimariyi, tasarım ve planlama kapsamında dirençlilik kavramı ile ilişkilendirmek ve tarihsel süreç içerisinde oluşan mimari yapıların kentsel dirence katkısı bu çalışmanın ana konusu olarak belirlenmiştir.

1.2. Mimaride Dirençlilik Kavramı

Şehirlerin ayrılmaz parçası olan mimari yapılar alt ve üst yapı olarak tüm bileşenleri ile birlikte kentlerin dirençliliğini belirlemede en temel unsur olarak görülür. Mimari alanda dirençlilik kavramı, bir yapının ya da sistemin beklenmedik şoklara dayanma kabiliyeti anlamına gelmektedir. Günümüzün en önemli sorunu haline gelen küresel ısınma ve iklim değişiklikleri karşısında daha dirençli yapılar tasarlamak mimarların öncelikleri haline gelmiştir. Yapıların beklenmedik doğal afetler (deprem, sel tsunami, toprak kayması, heyelan vb.) ile terör ve savaş gibi olaylara karşı dirençliliğini artırmak amacı ile yeni inşa edilecek binalarda yer seçiminden başlamak üzere tüm planlama ilkeleri ve bina kodlarının tekrar gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Altyapı Danışma Konseyi binalarda dirençlilik kriterlerini dört ana başlıkta özetlemektedir⁸:

- 1) **Sağlamlık:** Bir yapının dış darbelere maruz kaldıktan sonra işlevini sürdürme gücü (bu, bina tasarımını ve sağlam malzeme özelliklerini içerir),
- 2) **Beceriklilik:** Herhangi bir ani değişime hazırlama ve buna yanıt verme yeteneği,
- 3) **Hızlı Kurtarma:** İşlevselliğini hızlı bir şekilde yeniden kazanma ve operasyonunu hızlı bir şekilde eski haline getirebilme kapasitesi,

⁷ Y., Jabareen, “Planning The Resilient City: Concepts and Strategies For Coping with Climate Change and Environmental Risk”, *Cities*, 31 (2013) s. 222.

⁸ Rana Lfarakh, “Dirençli bir şehre doğru (Dirençlilik ve kentsel sistemler arasındaki bağın araştırılması)”, İstanbul Kültür Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 2021, s.8-9.

4) Yedeklik: Tüm yapının arızalanmasını önlemek amacı ile acil durum kaynaklarının varlığı.

Öte yandan yüzyıllar boyunca doğal afetler ve savaşlara direnen ve bugüne kadar ayakta kalan pek çok tarihi bina mimari direnç kavramının en önemli göstergesidir. Bu yapılar bugün orijinal işlevlerini sürdürmeseler ve/veya günümüzün estetik değerlerini taşımasalar bile, yıkılmadan ayakta kalarak yapı dirençlilik metodolojisi olarak sağlamlık kriterini öne çıkarmaktadırlar. Hatta bir boyutuyla esneklik nitelikleri bağlamında dirençli mimarlık örnekleri olarak da tanımlanabilirler⁹.

Binaların dirençliliğini sağlayan bir diğer faktörün yapının farklı koşullara uyum sağlamasına izin veren ve binanın farklı dönemlerde kullanılabilme potansiyeli olarak düşünülürse tarihi yapıların günümüz ihtiyaç ve kullanım prensiplerine göre yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılmasının mimari dolayısı ile kentsel direnci artıracığı düşünülmektedir.

2. YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN TARİHİ BINALARIN KENTSEL DİRENÇE KATKISI

Ülkemizde ve dünyada binalar zaman içerisinde özgün fonksiyonlarını kaybetmekte ve işlevsel olarak eskimektedir. Bu durumu Altınoluk¹⁰ şu şekilde özetlemiştir.

"Yapıların fiziksel özelliklerinin işlevlerinden daha uzun ömürlü oldukları düşünülürse, işlevlerini sürdüren binalar için bile, her konudaki gelişmeler nedeniyle sorunlar olabilmektedir. O binaya ait işlevin tamamen değiştirilmesi ya da işlevin geliştirilmesi gerekebilir".

Zamanla özgün işlevini kaybetmiş veya işlevsel olarak eskiyen tarihi binalar için önerilen yeniden işlevlendirme; bu binaların belirli ilkeler ile yapısal özellikleri korunarak, yeniden fonksiyon verilmesi ya da işlevleri devam eden ancak konfor koşulları eskiyen tarihi yapıların güncelleştirilmesidir¹¹.

⁹ Rana Lfarakh, "Dirençli bir şehre doğru (Direncilik ve kentsel sistemler arasındaki bağın araştırılması)", s.10.

¹⁰ Ülkü Altınoluk "Binaların Yeniden Kullanımı", Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998.

¹¹ Yağmur Kocabıyık, "Yeniden İşlevlendirme Kavramı Ve Bu Kapsamda İTÜ Taşkışla Binasının İncelenmesi", T.C. Maltepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 2014, s.14.

İşlevsel olarak eskiyen ve özgün fonksiyonlarını kaybedip boş bırakılan, terk edilen ve zaman içerisinde yıkılması kaçınılmaz olan tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanıma açılmasının kentsel direncin artırılmasına katkısı büyüktür. Bu etkiler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Yapı elemanlarının geri dönüşüm esasına uygun olarak kullanımıyla mevcut iklim değişikliği adaptasyon ajandası ile uyum sağlanmaktadır.
- Yeni bina inşa ederken ortaya çıkacak sera gazı emisyonu sıfırlanmakta, yeni malzeme üretimi olmadığı için kıt olan kaynakların kullanımı engellenmektedir. Dolayısıyla tarihi binaların güncel koşullara uyumlandırılarak kullanıma açılması “iklim dostu bir uygulama” olarak nitelendirilebilir.

Bugün Amerika, Kanada ve Avustralya gibi pek çok gelişmiş ülkede tarihi binaların yeniden işlevlendirilmek suretiyle kullanıma açılması iklim değişikliğine karşı yapısal anlamda dirençlilik politikası olarak belirtilmektedir.

Amerika’da yapılan bir araştırmada yeni bir bina inşa etmek için toplam enerji miktarının %39’u kullanılmakta, karbon emisyonlarının ise %43’ü yine bu esnada açığa çıkmaktadır. Ayrıca bina inşaatlarının oluşturacağı çevresel etki, inşaat malzemelerinin üretimi esnasında kullanılacak enerji miktarı da dikkate alındığında, katlanarak artmaktadır. Daha çarpıcı bir çalışma göstermiştir ki, sözgelimi 4.500 m²lik bir ticari alan inşaatı için gereken enerji 730 yıl boyunca yılda yaklaşık 33.000 km yol yapan aracın kullandığı enerji miktarı ile hemen hemen aynıdır¹². Genel olarak eski yapıların onarım ve yeniden kullanım maliyetlerinin, yeni yapı inşa etme maliyetlerine göre %50 ile %80 arasında daha düşük olduğu söylenmektedir¹³ (Kaşlı,2009). Özetle yeni bina inşası ile enerji tüketilirken, tarihi binaların korunarak kullanıma açılması ile enerji tasarrufu sağlanır.

Küresel ısınmanın büyük bir tehdit olarak karşımıza çıktığı bu günlerde özellikle gelişmiş ülkelerde yeni inşa edilen pek çok bina yeşil bina nitelikleri taşımakta, bu yapıların ısıtma ve soğutma fonksiyonları, tarihi binalara göre çok daha fazla

¹² Sustainability and Historic Preservation, Executive Summary 2011, Washington State Department of Archeology and Historic Preservation (WSAHP),[www.dahp.wa.gov] Erişim Tarihi (25.12.2021).

¹³ Bilge Kaşlı“ İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekan Müdahaleleri: Santral İstanbul Örneği ”, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

enerji tasarruflu olarak tasarlanmaktadır. Ancak son yapılan araştırmalar, enerji tasarruflu bu yapıların en erken 35-50 yıl içerisinde enerji geri dönüşümünü sağladığını göstermiştir. Mevcut yapıları enerji tasarruflu hale dönüştürmek hem daha ucuza mal olmakta hem de pek çok geri dönüşüm sağlanamayan yeni malzeme üretimindeki enerji kayıplarının önüne geçmektedir.

Tarihi yapıların günümüz ihtiyaç ve taleplerine uyarlanarak yeniden kullanıma açılması yeni yapı ihtiyacını azaltmakta, enerji ve hammadde israfını önlemekte ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu durumun yapısal ve sosyo-kültürel bağlamda daha dirençli kentler oluşturacağı ön görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun yüzyıllar boyunca doğaya verdiği zarar son yıllarda yaşanan küresel felaketlerin en önemli göstergesidir. Kentleri çevre felaketlerine karşı korumak için alınması gereken tedbirleri belirleyen, çevre felaketleri sonrası ortaya çıkacak yeni durumlara kolayca adapte olabilen dirençli kentler oluşturmak günümüz sosyal politikalarının belirleyicisidir.

Her kentin kendi kırılğan alanlarına ve ülkenin ekonomi politikalarına bağlı olarak farklı direnç geliştirmesi kaçınılmazdır. Kentsel direnç kavramı, kentsel yapının sadece fiziksel yapılardan ibaret olmaması aynı zamanda toplumsal, politik, ekonomik, ideolojik, kültürel bir yapı olmasından kaynaklanan birçok farklı bakış açısını ve farklı anlamları da yüklenmektedir. Kentlerin, sadece fiziksel, ekolojik olarak değil, toplumsal, ekonomik, politik anlamda da bozulmalara, karışıklıklara karşı direnç geliştirilmesi gereken bir özelliktir.

Özetle kentlerimizi daha dirençli hale getirebilmek için;

- Ülke politikası olarak kıt kaynakların tasarruflu olarak kullanılması, üretim ve tüketim arasındaki dengenin sağlanması,
- Çevre dostu yeni binalar inşa etmek yerine, kullanılmayıp atıl hale gelen ve zamanla yok olan tarihi binaları yeniden işlevlendirmek suretiyle kullanıma açıp, enerji ve hammadde israfının önlenmesi,
- Tarihi yapılarda yaşayan ve geçmişle sağlam bağlar oluşturan kültürel dirençli toplumlar oluşturulması hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Altınoluk, Ülkü, “*Binaların Yeniden Kullanımı*”,Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul,1998.
- [2] Desouza, Kevin C. & Trevor, H. Flanery, “Designing, Planning and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework”, *Cities*, 35(2013), s.89-99.
- [3] Gerçek Deniz, “21. Yüzyıl ve Dirençli Kentler”, *Mimarlık Dergisi*, Ocak-Şubat 2021, Sayı: 417(2021), s.39-42.
- [4] Jabareen, Y., “Planning The Resilient City: Concepts and Strategies For Coping with Climate Change and Environmental Risk”, *Cities*, 31 (2013) s. 220-229.
- [5] Holling,C.,S., “Resilience and Stability of Ecological Systems”, *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4,(1973)s.1-23.
- [6] Kaşlı, Bilge, “*İstanbul’da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekan Müdahaleleri: Santral İstanbul Örneği*”, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- [7] Kavanoz, Ersavaş ,Suna “Kentsel Direnç” Kavramı Üzerine”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1(2020),s. 5-24.
- [8] Kocabıyık, Yağmur, “*Yeniden İşlevlendirme Kavramı Ve Bu Kapsamda İTÜ Taşkışla Binasının İncelenmesi*”, T.C. Maltepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 2014.
- [9] Lfarakh, Rana, *Dirençli bir şehre doğru (Dirençlilik ve kentsel sistemler arasındaki bağın araştırılması)*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi,2021.
- [10] Vale, Lawrence J., “The Politics of Resilient Cities: Whose Resilience and Whose City?”, *Building Research & Information*, 42/2 (2014), s.191-201.
- [11] Washington State Department of Archeology and Historic Preservation (WSAHP), Sustainability and Historic Preservation, Executive Summary 2011, [www.dahp.wa.gov] Erişim Tarihi (25.12.2021).
- [12] Zimmermann, Konrad-Otto, “Building the Global Adaptation Community”, Konrad-Otto Zimmermann (Ed.), *Resilient Cities: Cities and Adaptation to Climate Change Proceedings of the Global Forum 2010*, Local Sustainability 1, (Newyork: Springer) (2011), s. 3-12.

4. Bölüm

DİRENÇLİ KENTLER BAĞLAMINDA KENTSEL GÜVENLİK: PANOPTİKON KENTLER

Deniz İşçioğlu*

GİRİŞ

Güvenlik, kentsel direncin en önemli boyutlarından biridir. Endüstri 4.0 çağının yaşandığı bu dönemde kentlerdeki, “gözetim olgusu” kentsel güvenlik açısından önem kazanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte kentte yaşanan değişim ve gelişim birçok araştırmancının konusu olmuştur. Panoptikon adı verilen gözetim, iktidara atıfta bulunarak bir merkezden kontrol ve denetimi temsil etmektedir. Bu yapısı ile panoptikon kentler ortaya çıkmaktadır. Kent, teknoloji desteği ile gözetlenebilir bir yapıya dönüştürülmektedir. Bu gözetimin kentsel güvenliğe olumlu etkileri olmakla beraber, insan hakları ve kentsel haklar bağlamında bazı sorunları da beraberinde getirmektedir.

Bu araştırma panoptikon kentlerin dirençlilikteki rolünü ele alıp, endüstri 4.0 döneminde oluşturulan panoptikon yapının kentlere olumlu ve olumsuz yansımalarını konu almaktadır. Araştırmanın amacı, panoptikon kent kavramını olumlu ve olumsuz yönleri ile kentsel güvenlik bağlamında incelemektir. Araştırmada, Endüstri 4.0 çağı açıklanarak, panoptikon toplumun özellikleri ortaya konmaktadır. Kentin panoptikon bir yapıya dönüşmesi kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Yaratılan panoptikon kentlerin daha güvenli olup olmadığı araştırma kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca, kentsel güvenlik kapsamında panoptikon kentlerin kentli hakları, insan hakları gibi temel haklarla çelişip çelişmediği araştırma kapsamında ele alınmıştır. Endüstri 4.0 çağının yaşandığı bu dönemde kentlerdeki, “gözetim olgusu” kentsel güvenlik açısından önem kazanmaktadır. Kentler göç olgusu ile

---

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, deniz.iscioglu@emu.edu.tr

gittikçe kalabalıklaşmaktadır. Ketlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapıları değişmektedir. Bir taraftan güvenli kent arayışlarına gidilirken diğer yandan gözetim mekanizması ile özgür kentler zayıflatılmaktadır.

1. ENDÜSTRİ 4.0 VE KENTLER

Endüstri 4.0 kavramı ilk defa 2011 yılında literatüre girmiştir. 2013 yılında Alman Ulusal Bilim ve Mühendislik Akademisi tarafından yayınlanan Endüstri 4.0 Bildirgesi ile de özelde ekonomideki dijital dönüşümü, endüstriyel internet yani nesnelerin ve hizmetlerin internetiyle ortaya çıkan akıllı fabrikalar, akıllı ürünler ve akıllı hizmetler ile ele almıştır. Bu ekonomik sistem, sürdürülebilirlik, çevre, toplum vb. alanlar ile ilişkilendirilmiştir¹. Bu yeni yaklaşım ile birlikte yalnızca ekonomik sektörler değil, toplum ve sistem bir bütün olarak etkilenmektedir.

Buna paralel olarak özel ve kamu sektörü de çağın gereklerine ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Büyük veri ve analiz, veri madenciliği, otonom robotlar, yatay ve dikey sistem entegrasyonu, simülasyon, siber güvenlik, bulut bilişim, artırılmış gerçeklik gibi kavramlarla, iş gücü ve üretim tamamen farklı bir boyutta ele alınmaktadır. Çağ, makinalar çağı olarak da adlandırılabilir. Makinalar, insana ihtiyaç duymaksızın üretim yapabilmektedir. Ne de olsa yapay zekâ ile daha düşük maliyete daha verimli süreçlerin ortaya çıkması hedeflenmektedir. Yeni çağda insan faktörü ise sürecin tartışılmaya değer bir başka boyuttur.

Bu süreç kamu yönetimine de etki edebilecek bir yapıdadır. Yapının en çok savunulan avantajı, “Endüstri 4.0 sayesinde kamu kurumlarında kaynakların verimli kullanılması, israfların azalması, süreç değişkenliklerinin, üretilen ürün veya hizmet kalitesindeki negatif sapmaların azalması ve tüm bunlar yapılırken sistemin otonom bir şekilde gerçek zamanlı müdahalelerde bulunması sağlanacaktır”² düşüncesidir. Söz konusu gelişmelere ayak uydurabilmek için de teknolojik alt yapı büyük bir önem kazanmaktadır. Bir de bu teknolojiyi kullanabilecek yetişmiş insan gücü gerekmektedir. Bu bir dijital dönüşümdür ve bu dönüşüme ayak uydurabilmek için

¹ Kerem Tokar “Endüstri 4.0 ve Sürdürülebilirliğe Etkileri”, *Istanbul Management Journal*, 29(84), (2018), s. 51-64.

² Mahmut Sayar, “Endüstri 4.0 ve Türkiye Kamu Sektöründe Endüstri 4.0 Dönüşümü”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2. (2018), ss. 92-93.

gerekli teknolojik altyapının kurulması bir gerekliliktir. Doğal olarak bu süreçten yerel yönetimler ve kentler de etkilenmektedir. Özellikle akıllı kent kavramı, Endüstri 4.0 yapısı ile oldukça ilişkilidir.

Bu çağda kentlilerin beklentileri değiştiğçe, kent yönetimlerinin de bilgi ve iletişim teknolojilerinden uzak kalmaları mümkün görünmemektedir. Dijital dönemde e-devlet, e-belediyeçilik vb. elektronik hizmetler artık sistemin bir parçası olarak görülmemekte, teknolojiye gelişmeler kenti sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan etkilemektedir. Akıllı kent gibi kavramlarla, kentsel hizmetlerin sunulmasında değişiklikler yaşanmaktadır. Yaşanan gelişmelerin olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de tartışılan konular arasındadır. Özellikle, “dijital açık, bilgi güvenliği, özel hayatın gizliliği gibi bir dizi sorun insanları ve kurumları olumsuz yönde etkilemektedir”³ görüşü oldukça yaygındır. Akıllı kent denilen, dijital teknolojilerin kent yönetimlerinde uygulanması konusunda bir diğer önemli nokta kent yöneticileri ile ilgilidir. Keleş (2019), “önemli olan teknolojik gelişmelerin sağlamış olduğu bu araçların yöneticiler tarafından hangi amaçlarla kullanılacağı konusunda isabetli kararlar vermektir. Eğer amaçlar konusunda isabetli kararlar verilmiş olmazsa, kullandığınız araçlar dilediğiniz kadar gelişmiş, modern olsun sizi yanlış noktalara götürebilir. Bu nedenle, akıllı kent olmaz, kenti yönetenler akıllı olur”⁴ demektedir. Bu da teknolojinin hangi amaç ile kullanılıyor olduğunun önemini vurgulamaktadır. Toplanan ve kullanılan verilerin hangi amaca hizmet ettiği kentli hakları açısından oldukça önemli bir noktadır. Tüm bu bilgileri “gözetim olgusu” veya “gözetim toplumu” ile birleştirdiğimiz zaman, ortaya çıkan sonuç çok daha önemli bir hale almaktadır. Panoptikon adı verilen gözetim, kenti, teknoloji desteği ile gözetlenebilir bir yapıya dönüştürmektedir.

2. PANOPTİKON KENTLER

Bilgi ve iletişim teknolojileri geliştikçe panoptikon kavramı, daha da önemli bir hale gelmiştir. Panoptikon, iktidara atıfta bulunarak bir merkezden kontrol ve denetimi temsil etmektedir. Burada gören/ gözetleyen, ve görünen/gözetlenen keskin bir çizgiyle ayrılır. Ne de olsa söz konusu olan kontrol ve denetim dijital çağda çok

³ Özer Köseoğlu, Yılmaz Demirci, “Akıllı Şehirler ve Yerel Sorunların Çözümünde Yenilikçi Teknolojilerin Kullanımı”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı 2. (2018), s.41.

⁴ Ruşen Keleş “Politik Yol Dosya” (<https://www.politikyol.com/politikyol-dosya-rusen-keles-akilli-kent-olmaz-kenti-yonetenler-akilli-olur/>), (erişim tarihi: 18.08.2019) (2019).

daha kolay yapılabilmektedir. Gözetim, dijital olarak yönetimin her alanına girdikçe, bu yapısı ile panoptikon kentler ortaya çıkmaktadır.

Panoptikon kavramı, 1785 yılında toplum kuramcısı Jeremy Bentham'ın tasarlamış olduğu bir hapisane modelidir. Model, gözetlemeye izin verir. “Pan”- kelimesi *bütün*, “opticon” da *gözlemek*, *gözetlemek* anlamına kullanılmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde iktidarlar toplumlara, kentleri kontrol etmek için çeşitli sistemler aramış, farklı sistemlerle kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Söz konusu gözetleme farklı nedenlerle kullanılmış olsa da günümüzde bu modelin farklı yapılar da kentsel güvenlik bağlamında kentlerde uygulanması oldukça yaygındır. Panopticon, yani *bütünü gözetlemek* 1785 yılından günümüze kadar farklı formlarda yapılmıştır.

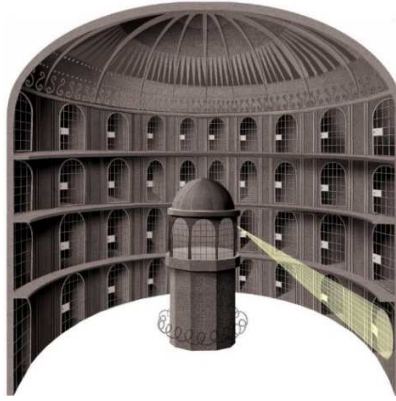
Bentham'ın tasarımında geniş kitleleri kontrol altına alma amaçlanmaktadır. Yapının tasarımı bir hapisane modeli, gözetim altında tutma, eğitim gibi pek çok amaca hizmet etmektedir. Burada en önemli nokta, planın özündeki “görünmeden gözetleme” ilkesidir. Burada gözetleniyor olduğu hissi otoriteyi sürekli kılar⁵. G. Orwell'in 1984 adlı romanında da yurttaşların sürekli gözetlenmesi ile otorite yapı arasında ilişki kurulmuş olduğu görülmektedir. Yine, ABD, “big brother”, “I am watching you” gibi programlar aynı mantık çerçevesinde kurgulanmıştır. Otorite sürekli gözetler. Bu durum toplumsal yaşamın her alanında hissedilir. “Birey gözetim toplumu yapısında, aynen hapisane hücrelerinde olduğu gibi sürekli ve gizli bir gözetim altında olduğunu hissetmektedir”⁶. Geleneksel hapisaneler kapalı, karanlık ve gizlidir. Birey kendi hapisanesinde aslında karanlığın etkisiyle özgürdür. Gözetmenin onu gözetlediği anlarda özgürlüğü kısıtlanır. Panoptikon tasarımında ise, kapalılık aynı kalırken, geleneksel hapisanelerin tersine aydınlık ve gizli olmayan bir yapı mevcuttur. Burada da gözetmenin/gözetleyenin aydınlıkta olması bir sorun teşkil etmez. Burada birey özgürlüğünü kaybeder. Bu durum bugün hala insan hakları açısından büyük bir tartışma konusu olmaktadır. Özellikle tutukuların da bazı özel yaşamın gizliliği hakları olduğu savunulmaktadır. Fakat bu sistemde artık her şey aydınlıktadır. Bu durum Foucault'un “İktidar her yerdedir”⁷ sözünü doğrulamaktadır. Özellikle Endüstri 4.0 ile kullanılan tekniklerle kentler gözetlenebilir bir yapıya

⁵ Gizem Özdel, “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panoptikon” ile “İktidarın Gözü” Göstergeleri”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, Cilt: 2, Sayı 1, (2012), ss:22-29.

⁶ “Panoptikon”, Son güncelleme 17 Nisan 2016 (<https://ugurtopikhukuk.wordpress.com/2016/04/17/panoptikon-1-2/>)

⁷ “Panoptikon”.

bürünmüştür. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, dijitalleşme gibi olgular gözetimi çok daha kolay bir hale getirmektedir. Panoptikon kent yapılarında iktidar, otorite her şeyi gözetleyebilir bir duruma gelmiştir. Bu durum toplum tarafından bir müddet sonra doğal bir olay gibi karşılanmakta, hatta güvenlik olarak da algılanabilmektedir. “Elektronik izleme sistemleri bir nevi Panoptikon anlayışının sanal simülasyonudur. Tüm video kayıtları, elektronik izler, GPS sinyalleri, ses kayıtları gündelik hayatımızda en küçük bir karanlık noktaya izin vermeyerek elektronik bir hapisane ortamı sağlamaktadır”⁸. Bu çağda toplum en rahat gözetlenebilir noktaya gelmiştir. Bu yapı içerisinde, mahremiyet ve kişisel verilerin korunması konusu ise hala büyük bir tartışma konusudur.

Şekil 1. Panoptikon⁹

Endüstri 4.0 döneminde oluşturulan panoptikon yapının kentlere olumlu ve olumsuz yansımaları vardır. Panoptikon kent kavramını olumlu ve olumsuz yönleri ile incelendiğinde bir taraftan kentsel güvenlik bağlamında ele alınmakta bir taraftan da mahremiyet ve kişisel bilgilerin korunması konusu incelenmektedir. Gözetimin kentsel güvenliğe olumlu etkileri olmakla beraber, insan hakları ve kentsel haklar bağlamında bazı sorunları da beraberinde getirdiği aşikârdır. Birçok uluslararası örgüt de bu konunun önemini kabul etmektedir.

⁸ Köksal Büyük, Uğur Keskin, “Panoptikon’un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme”, İş Ahlakı Dergisi, Cilt :5, Sayı:10, (2012), s.67.

⁹ “Panoptikon”. <https://ugurtopikhukuk.wordpress.com/2016/04/17/panoptikon-1-2/>

3. KENTSEL GÜVENLİK VE PANOPTİKON KENTLER

Kentsel güvenlik ve gözetim kavramları birbiri ile yakından ilişkilendirilmektedir. Yaratılan panoptikon yapının kentleri daha güvenli yapıp yapmadığı temel olarak değerlendirilmesi gereken noktadır. Mekân, sosyal güç ve gözetim ilişkisi ile kentsel güvenlik ayrıca önem kazanmaktadır. Otoritenin, iktidar ve kontrol için kullanıyor oldukları sistem, teknoloji ile birlikte gittikçe daha da geniş bir alana yayılmaktadır. Kentlerde iktidar, otorite, kontrol mekanizmasını kentliler üzerinde kurmak istemektedir. Koskela'ya (2003) göre, panoptikon ve günümüzün çağdaş kentlerindeki görünürlük, doğrulanabilirlik ve erişim, kontrol, kuvvetin olmaması ve kontrolün içselleştirilmesi ortak bir nokta olarak görülmektedir. Gözetleme ise, güvenlik, güç ve direnç dinamiği olmadan, değişken olan duygusal bir olay olarak da görülebilir. Bu yapısı ile panoptikon kentlerin kamera çağını yaşadığı ve bu çağın sonsuz gösterimleri ve gözetimleri olduğu¹⁰ düşünülmektedir. Gözetim veya gözlem kavramı kent hayatının tarifinde geleneksel bir yer edinmiştir. Gözetim algısı, kent gözetimini artırmıştır. Bunun nedeni gözetim/gözlem kavramı, kentte farklı farklı yapılara bürünebilmektedir. Dijital teknolojilerin yer aldığı kentlerde, siber kentlerde, gözetim daha konsantre, gizli, işlevsel ve çeşitlidir¹¹.

Kentlerde, gözetim ve kontrol hapishane şeklinde veya zorlayarak uygulanan yöntemlerle yapılmamaktadır. Genellikle, sanal ve dijital ortamlar aracılığıyla yapılmaktadır. Üstelik bu süreç bazen eğlenceli gelebilmekte; bu sisteme gönüllü olarak ve büyük bir keyifle dâhil olunabilmektedir. Sosyal medyada kişilerin kendi kişisel verilerini paylaşıyor olması da bu durumun en gerçekçi örneklerindedir. Her şeyin izlendiği varsayılan bir kette, mahremiyetten öte, sınıflandırma yapılabileceği düşünülmektedir. Hatta panoptikon yapının toplumsal sınıflandırmaya neden olduğu savunulmaktadır¹².

Kendi kişisel sosyal medya hesaplarımızdan yediğimiz, içtiğimiz, gezdiğimiz yerleri, mutfakta pişen yemeği, arkadaşlarımızı, ailemizi, okulumuzu, işyerimizi, özel

¹⁰ Hille Koskela, “‘Cam Era’ – the contemporary urban Panopticon”, *Surveillance & Society* 1(3), (2003) s. 292.

¹¹ Randy Lippert and David Murakami Wood, “The New Urban Surveillance: Technology, Mobility, and Diversity in 21st Century Cities”, *Surveillance & Society* 9(3), (2012), s. 257.

¹² “Panoptikon: Çağdaş Dünyada Kendi Hapishanelerimizi Yaratmak” son güncelleme 10 Eylül 2016, <https://epnext.com/panoptikon/>

hayatımızdaki birçok bilgiyi kendi arzumuz ile takipçilerimizle, yani gözetleyenlerimiz ile paylaşmaktayız. Gözetlemek isteyenlere verileri kendi rızamız ile sunmaktayız. Hatta sosyal medyada ne kadar çok gözetleyenimiz/ takipçimiz olursa o kadar prestijli oluyoruz. Bu paylaşım gönüllü bir şekilde yapılmaktadır. Fakat kişisel verilerin paylaşılması güvenlik açısından kişilere sorun yaratabilmektedir. Burada yalnızca iktidar ve otorite değil herkes, her şeyi görüyor durumuna gelmektedir. Buna ek olarak sistem, kentte kameralarla, trafikte, alışveriş merkezinde, evinizin önünde, işyerinizde, apartmanın girişinde bizi 7/24 gözetliyor. İnternet aracılığı ile siparişleriniz, banka hesaplarınız, abonelikleriniz, sanal ortamda gezilen siteler vb. yöntemlerle her şey gözetim altında alınmış durumdadır. Dahası, e-devlet veya elektronik sistemler aracılığı ile dijital ortama yüklenen bilgiler, bazen gönüllü bazen de fark etmeden gözetlenmelere neden olmaktadır. Gözetlenmelerin biz kısmının elektronik ortamlarda gerçekleşmesinden ötürü, zaman zaman bu kavram “*elektronik panoptikon*” olarak da literatürde yerini almıştır. Ama sonuç olarak panoptikon bir yapıda “bütünü” gözetlemek hedeflenmektedir. Sonuçta, kentsel mekânın bütünü gözetim altında tutulabilmektedir.

Kentte teknolojik olarak yaşanan gelişmeler, panoptikon yapısı ile günümüz toplumlarının en temel sorunları arasında olan güvenlik konusunda çözümler önermektedir. Kentsel güvenlik konusunda, kentte suçların azaltılması açısından otoritenin toplumu gözetlediği ve bu gözetim sonucunda düzenleyici bir rol üstlendiği, böylece suçların önlenmesi veya suçluların tespit edilmesi noktasında çok daha hızlı bir süreç izleneceği açıktır. Kentte gözleniyor olmak, kentsel güvenlik açısından büyük faydaları olan bir yapıdır. Suç işlemeyi caydırıcı bir hale sokar. Burada teknoloji gücünü topluma olumlu bir şekilde iletir, sosyal kontrol sağlar. Yapıda yalnızca suçluların değil, tüm kentin bir merkezden gözetim altında bulunması kentsel güvenlik bağlamında birçok sorunu giderdiği veya önleyici bir yapıda olduğu sonucunu ortaya çıkarsa da gözetlemenin yarattığı sorunlar hala giderilememiştir. Panoptikon kentlerin kentli hakları, insan hakları gibi temel haklarla çelişip çelişmediği konusunda farklı görüşler olmakla beraber kar/zarar hesabı yapılarak tercihlerin yapılması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Panoptikon kentlerde kentli bir denetim ve gözetim altındadır. Burada kentli hakları ve insan hakları gibi temel haklarla çelişen bazı noktaların da olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 12. Maddesi “Kim-

senin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır”¹³ demektir. Burada özel hayatın gizliliğine ve haberleşme özgürlüğüne dikkat çekilmektedir. Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi’nin birinci maddesi güvenlik başlığı altında, kentlinin “mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kent” hakkı olduğunu vurgularken, beşinci maddesi dolaşım başlığı altında, “toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması”¹⁴ maddesi yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi) Madde 8, özel hayatın ve aile hayatının korunması başlığı altında “Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir”¹⁵ demektir. Ayrıca, AB Komisyonu’nun “Çevresel Tasarımla Suçun Önlenmesi (CPTED)” kuralını benimsemiş olması, Birleşmiş Milletler’in “Güvenli Kentler Programı” uluslararası alanda güvenlik konusunun öneminin üzerinde duruluyor olduğunun bir göstergesidir. Özellikle Avrupa Kentli Hakları Bildirgesinde güvenli bir kent olgusunun yanı sıra, gizlilik ve dokunulmazlığının garanti edildiği konut hakkı ve dolaşım özgürlüğü gibi halkarın yer alması oldukça önemlidir.

Güvenli kent kavramı günümüz koşullarında tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Kentleşme, kentlerdeki nüfus artışı, küresel kentler, mega kentler gibi yeni kent modelleri ile kentsel güvenlik sağlanması oldukça güçtür. Bu bağlamda güvenli kent ve kentsel güvenlik kavramları detaylı bir şekilde çalışılmaktadır. Kentlerde sosyal, ekonomik, siyasi değişimler yaşanmaktadır. Bu değişim hareketleri kentlerdeki “suç” olgusu ile yakından ilişkilidir¹⁶. Kentsel güvenlik kavramı da tıpkı kentler gibi zaman içerisinde değişmiş ve içeriğini geliştirmiştir. Toplumsal güvenliği

¹³ BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, (http://www.unicef.org/doc/pdf/h_rights_turkce.pdf)

¹⁴ Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi (<http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=964>)

¹⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (<https://www.ihd.org.tr/avrupa-san-haklari-slees/>)

¹⁶ İlker Gündüzöz, “Türkiye ve Dünyada Güvenli Kent Yaklaşımı: Kentsel Güvenlik mi? Güvenli Kent mi?”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı:483, (2016), s.335-368.

tehdit eden faktörler de bu süreç içerisinde yeniden şekillenmiştir. Kent suçlarını önlemeye yönelik birçok plan ve program hazırlanmıştır. Artık kentler yalnızca kent sınırları içerisinde olmadığından, küresel kentlerin de suçları küresel boyutlarda olabilmektedir. Örneğin terör kentlerdeki güvenlik sorunlarından biri olmuştur. Uluslararası terör hareketleri kentlerin güvenliğini tehdit eder noktadadır. Gözetleniyor olmak bu tür olaylara engel olamamakta hatta gözetlemeden ötürü var olan bilgiler kötüye kullanılabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kentteki suçları önlemek adına kurulan sistemler ve paralelinde oluşturulan panoptikon kentler aslında bir taraftan kentlinin haklarını güvenlik bağlamında koruyor gibi görülebilir de bazı noktalarda “bireysel özgürlükler” ile çelişmektedir. Gerek merkezi yönetimin gerekse yerel yönetimlerin teknolojik uygulamalar ile kentliyi denetim altında tutma isteği, diğer taraftan yeni teknolojilerle, kentlinin kendi eli ile bilgilerini farklı ortamlarda (sosyal medya) paylaşıyor olması, kentlerin panoptikon özelliğini artırmaktadır. Bu durum kentin sorunlarını özellikle güvenlik kaygılarını bir noktaya kadar çözebilse de yoksulluk, konut sorunu, göç, ekolojik sorunlar gibi tehditleri ortadan kaldırmaya yeterli olmamaktadır. Büyük kentlerin sosyal kontrol mekanizması zayıflamaktadır. Kente göç, kentte yaşayan insanlar arasındaki sosyo-ekonomik uçurumun büyümesine neden olurken, suç oranlarında buna bağlı artış görülmektedir.

Güvenli kent yaratabilmek için panoptikon kentler yaratmanın bir yandan bir gereklilik olduğu sonucu ortaya çıkarken, diğer yandan olumsuz etkilerinin de var olduğu bilinmelidir. Bu nedenle kentsel güvenlik bağlamında yaratılan panoptikon kentlerin, haklar ile çelişmeyecek bir yapıda kurulması önem taşımaktadır. Kısacası, denetimin ve gözetimin sınırları iyi belirlenmelidir. Dahası, yaratılan panoptikon kentlerin verilerinin kötü amaçlar için kullanılması durumunda, ortaya daha büyük kentsel güvenlik sorunlarının çıkabileceği açıktır. Burada, gözetimin sınırları ve verilerin kimler tarafından hangi amaç için kullanılacağı, kentsel güvenlik bağlamında büyük bir öneme sahiptir.

Alman atasözünde olduğu gibi “kent hayatı insanı özgür kılar” artık panoptikon kentler için geçerli olamamaktadır. Kentlerdeki suç olaylarının artması ile özgürlük kısıtlanmaktadır. Gözetim ile özgürlük kısıtlanmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak denetim ve gözetimin özgürlükleri kısıtlamayacak bir yapıda ele alınması kent

hayatı açısından önem taşımaktadır. Fakat kentteki güvenlik sorunları artıkça, bireylerdeki kentsel özgürlük talebi de buna bağlı olarak azalmaktadır. Özgürlük ve güvenlik arasındaki seçim oldukça zordur. Dengenin sağlanması ketli hakları bağlamında büyük bir zorunluluk olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi (<http://www.mimarlarodasiansankara.org/?id=964>) (erişim tarihi: 24.08.2019)
- [2] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (<https://www.ihd.org.tr/avrupa-san-haklari-slees/>) (erişim tarihi: 24.08.2019)
- [3] BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf) (erişim tarihi: 24.08.2019)
- [4] Büyük, Köksal, Uğur, Keskin. “Panoptikon’un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme”. *İş Ahlakı Dergisi*. Cilt :5. Sayı:10. (2012): 55-88.
- [5] EpNext. “Panoptikon: Çağdaş Dünyada Kendi Hapishanelerimizi Yaratmak” son güncelleme 10 Eylül 2016, <https://epnext.com/panoptikon/> (erişim tarihi: 24.08.2019).
- [6] Gündüzöz, İlker. “Türkiye ve Dünyada Güvenli Kent Yaklaşımı:Kentsel Güvenlik mi? Güvenli Kent mi?”. *Türk İdare Dergisi*, Sayı:483. (2016):335-368.
- [7] Keleş, Ruşen. Politik Yol Dosya (<https://www.politikyol.com/politikyol-dosya-rusen-keles-akilli-kent-olmaz-kenti-yonetenler-akilli-olur/>) (erişim tarihi: 18.08.2019) (2019).
- [8] Koskela, Hille. “Cam Era – the contemporary urban Panopticon”. *Surveillance & Society* 1(3). (2003): 292-313.
- [9] Köseoğlu, Özer, Yılmaz Demirci. “Akıllı Şehirler ve Yerel Sorunların Çözümünde Yenilikçi Teknolojilerin Kullanımı”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. Cilt:4, Sayı 2. (2018):41.
- [10] Lippert, Randy and David Murakami Wood. “The New Urban Surveillance: Technology, Mobility, and Diversity in 21st Century Cities”. *Surveillance & Society* 9(3). (2012): 257-262.
- [11] Özdel, Gizem. “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panoptikon” ile “İktidarın Gözü” Göstergeleri”. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, Cilt: 2, Sayı 1, (2012):22-29.
- [12] Sayar, Mahmut. “Endüstri 4.0 ve Türkiye Kamu Sektöründe Endüstri 4.0 Dönüşümü”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2. (2018): 92-93.
- [13] Toker, Kerem. “Endüstri 4.0 ve Sürdürülebilirliğe Etkileri”, *Istanbul Management Journal*, 29(84), (2018): 51-64.
- [14] Ütopik hukuk. “Panoptikon”. Son güncelleme 17 Nisan 2016 (<https://ugurtopikhukuk.wordpress.com/2016/04/17/panoptikon-1-2/>). (erişim tarihi: 20.08.2019)

GELENEKSEL MİMARİ ÇEVRESİNDE GELİŞEN MAHALLE EKSENLİ ŞEHİRLEŞMENİN GÜNÜMÜZ ŞEHİRLERİNE KATKILARI

Elif Özlem Aydın*

GİRİŞ

Türkiye’de 20. Yüzyılın ortalarına kadar kendi kendine yeten mahalle eksensel geleneksel şehirleşme anlayışı liberal politikalar çerçevesinde gelişen sanayileşmeyle beraber değişim ve dönüşüm baskısı altındadır. 2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında koruma altına alarak kentsel sit ilan edilerek günümüz şehirlerinde “Koruma Amaçlı İmar Planı”, “Sokak Sağlıklaştırma Projeleri” ile varlığını sürdüren geleneksel mimari çevresinde gelişen mahalle eksensel şehirleşme tarihi şehirlerimizin insan odaklı yaşam biçimini yansıtan mevcut dokulardır.

Bu çalışmada orta ölçekli Anadolu Türk kentlerinin fiziksel evrim süreci ve yönetsel modelleri çerçevesinde insan odaklı yaşam biçimine verdiği önem ortaya konmaya çalışılmıştır. Su varlığında kurulan bu tarihi dokuların ana nüvesi ibadet, eğitim, hamam, çeşme, ticaret işlevli yapılar çevresinde gelişen, genellikle kendi içine kapalı sivil mimarlık örneği konut yapılarından oluşmaktadır. Geleneksel konutlar hem yaşam alanı olduğu gibi üretim alanı olarak da bu tarihi kentlere çağımızdaki sanayileşmeye kadar katkı sağlayarak orta ölçekli Anadolu Türk kentlerinde varlığını sürdürmüştür. Ancak değişen çağla ataerkil aile yapısı dağılarak, çekirdek aile yapısına dönüşürken bu konutlarda özgün sahiplerini yitirmektedir. Bu konutlar bölünerek kiracıların yaşadığı konut alanları olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Geçmişte tüm aile fertlerinin üreterek kullandığı bu geleneksel konutlar ve çevrele-

---

* Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ozlemoral@gtu.edu.tr

rinde temel ihtiyaçların karşılanabildiği tüm donatıların yer aldığı geleneksel mahalleler günümüz kentlerine turizm işlevli kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak 2020 Mart ayında ilan edilen küresel salgın insan odaklı yaşam biçiminden uzaklaşan büyükşehirlerin ne kadar kırılabilir olabileceğini hepimize göstermiştir. İnsan odaklı yaşam biçimini esas alan geleneksel mimari çevresinde gelişen mahalle eksenli dokuların bu dönemde önemi daha iyi anlaşılmıştır. Çalışmada günümüzde Kentsel sit alanları olarak varlığını sürdüren bu dokuların sadece turizm odaklı değil şehirlerin insan odaklı rezerv yaşam alanları olarak dikkate alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. 19. Yüzyıl ulaşım ağları üzerine kurulu bu dokuların çağımız kentsel ihtiyaçlarına cevap verir hale nasıl getirilebileceği konusu tartışmaya açılmıştır.

1. SANAYİ ÖNCESİ VE SONRASI KENTLERİN MEKÂNSAL ÖRGÜTLENMESİ

Sanayi öncesi kentlerinin merkezinin dinsel ve yönetsel fonksiyonlu yapılar ile çarşı bölgesinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Merkez çevresinde gelişen mahallelerin konumlanmasında akrabalık ilişkileri rol oynarken, bu mahallelerde yer alan konutlar yaşam alanı olduğu gibi üretim alanı olarak da kullanmıştır. Üretim açısından yoğun ve yakın ilişkili mahalleler yan yana konumlanmıştır. Sanayi öncesi ve sanayi kenti arasındaki temel farklılaşma endüstri, teknoloji ve bilişimde yaşanan yaklaşık 200 yıllık değişim ve gelişime dayanmaktadır.

Sanayi öncesi kentte üretim insan gücüne ve tabii kaynaklara bağlı enerji ile sağlanırken kent içindeki ulaşım ise insan ve hayvan gücüne dayalıdır. Sanayi öncesi kentin mekânsal yapısı, kentin ekonomik ve sosyal yapısı ile uyumludur. Sokaklar yalnız insanların ve taşıt aracı olarak kullanılan hayvanların geçeceği genişliktedir. Yapılar genellikle alçaktır [1, s.15-23].

Sanayi kenti, sanayi öncesi kentten farklı olarak sanayi ve ticaret merkezlidir. İdari ve dini işlevler önemini korumakla beraber sanayi odakları da kent içinde önem kazanmaya başlamıştır. Sanayi kentinde sanayi öncesi kentten farklı olarak yeni tür enerjinin sanayi ve tarımsal üretime, ulaşım ve haberleşmeye uygulanması yoğun nüfusa ve örgütlenme olanağına sahip kentler yaratmıştır. Kentsel mekân, sanayi öncesi kente göre çok geniştir. Yollar genişleşmiş, yapılar yükselmiştir. Yapı tipleri ve teknolojisi değişmiştir. Sanayi toplum; toprağı işleyen köylüler ve onlardan sayıca fazla olan sanayi ve hizmetlerde çalışan kitlelerle, bunlar üzerinde kontrol gücü olan üst tabakadan oluşur [1, s.15-23].

Teknolojide insan gücüne ve tabii kaynaklara bağlı enerjiden daha kompleks enerji kullanımlarına geçiş gerekli önlemler alınmazsa geleneksel dokuyu giderek yok etmesi mümkündür. Türkiye’de bu durum 1960’lı yıllara kadar kentlerde ikili yapılar olarak devam ederek sosyal ve mekânsal olarak sanayi kentinden uzak bir yapı sergilemiştir [1, s.15-23]. Ancak 1960’lardan sonra giderek artan sanayileşme faaliyetleri büyükşehirlerde yoğun göçü ve yapılaşmayı arttırmıştır. Bir kent büyürken artan işyerleri merkezi iş alanlarına, çarşı dokusuna sığamaz hale gelerek bölge çeperine taşar. Bölgede ve bölge çeperinde işyerleri hâkim olduğunda, buranın eski sakinleri genellikle taşınırlar. Bölge ve çeperi kent hızlı büyüyorsa bir iki sene içinde iş merkezi ile bütünleşir, onun özelliklerini taşımaya başlar ve köhneleşmez. Ancak ticaret ve sanayi gelişmesi yavaşlar, kent büyüme hızını kaybederse ya da gelişme kent içinde yön değiştirirse, buradan taşınanlar ya da göçenler evlerini işyeri haline gelmediği için terk eder ya da kiraya verirler. Mülklerinin değer kazanması için elde tutarlar. Bu da dokudaki konutların harap olması, istikrarlı kitleler yerine sayısı çok olan kentin büyümesinde rolü olan yeni gelen kitlelerin barınağı haline gelmesiyle sonuçlanır [1, s.15-23]. Nitekim İstanbul ve Anadolu’daki pek çok yoğun göç almış şehrin tarihi dokusunda bu köhneleşme 1980’lerden bu yana yaşanmıştır. Kent hayatı artan sosyal hareketlilik ve bilişim çağının getirdiği hızla birlikte yerellikten git-tikçe uzaklaşmaktadır.

2. TARİHİ DOKULARIN KORUNMASI ADINA YÜRÜTÜLEN KORUMA ÇALIŞMALARI

Toplumların kendi kültürlerine uygun olarak oluşturduğu mimari açıdan nitelikli yerleşimler günümüzde kültürel miras öğeleri olarak tanımlanmaktadır. Yerleşimler tarihsel süreçte insanların çeşitli gereksinimlerinin ürünü olarak sürekli bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme sürecinde yerleşimler taşıdığı kültür birikimi ile insanoğlunun geleceğini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Endüstri, teknoloji ve iletişimde yaşanan hızlı gelişmelerin sonucu olan küreselleşme ile birlikte yerleşimlerde ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm yaşanmaktadır

Küreselleşme ve hızlı endüstrileşmeye bağlı değişimler birçok tarihi yerleşimin dokusunu tehdit eden boyuta ulaşmıştır. Son yıllarda tarihi yerleşmelerin mekânsal bileşenlerini tehdit eden unsurlar “Kültür Rotaları”, “Mimari Miras Yönetimi” ve Alan Yönetimi” gibi koruma araçları yardımıyla koruma altına alınabilmekte ve bu mekânsal

bileşenler sergilenebilmektedir. Tarihi yerleşim kimliğinin bileşenlerini öne çıkaracak stratejiler çerçevesinde bu tür yerleşimler için bütüncül rehabilitasyon yaklaşımlarının geliştirilmesi mümkündür. Tarihi çevrelerde sergilenmesi gereken ana mekânsal bileşenlerin belirlenmesi, uygun koruma araçlarının seçimi için bir ön koşuldur. Tarihi yerleşmelerin bütüncül sürdürülebilirliği için koruma araçlarının dünya çapında ortak bir anlayışla bütünlük bir şekilde çalışılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Hızlı endüstrileşme ve küreselleşme, günlük yaşamı kolaylaştıran iyileşmeler ve çevremizdeki büyük değişikliklerle birlikte sürmektedir. Bu durum tüm tarihi yerleşimlerin genellikle birbirine zıt iki seçenekle karşı karşıya gelmesine yol açmaktadır. Tarihi yerleşimler bir taraftan varlık ve geleneklerini gelecek nesillere aktarmak durumunda, diğer yandan da yerel ekonomiyi canlandırmak için turizmi geliştirirken sakinlerinin günlük yaşamları kolaylaştırmalıdır. “Koruma ve Geliştirme“ konuları tarihi yerleşmelerin temel açmazıdır. Tarihi kentlerin karşılaştığı zorlu sorunlar, Dünya Tarihi Kentler Birliği'nin 1987 yılında düzenlendiği *Kyoto Deklarasyonu ile ilk kez gündeme getirilmiştir [2]* . *Bildiride şu metin yazılmıştır: “Birkaç yüz yıllık, hatta birkaç bin yıllık geçmişi olan tarihi kentlerde, modernleşme ve kalkınma adına son derece önemli tarihi ve kültürel varlıkların yok edilmesine yönelik belirgin bir eğilim var. Sonuç olarak bu, dünya vatandaşlarının kalplerine bir bütün olarak medeniyete karşı bir güvensizlik ve endişe aşıladı. Yirmibirinci yüzyıl gözönüne alındığında, tüm insanlığın uğraşacağı sorunları ve bunların çözümüne yönelik yöntem ve politikaları belirleme zorunluluğunu hissediyoruz”*. Bu konuda yöntem ve politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır [3]. Tarihi Şehirler Birliği LHC'nin kuruluşundan bu yana 30 yıldan fazla bir süre geçmesiyle, Dünya Tarihi Şehirler Konferansı, Tarihi Şehirlerin Korunması ve Geliştirilmesi teması altında tarihi şehirler arasında sınırsız ve yapıcı diyalogu teşvik etmiştir [2].

Türkiye’de 20. Yüzyılın ortalarına kadar kendi kendine yeten mahalle eksenli geleneksel şehirleşme örneği alanlar 2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında koruma altına alınarak kentsel sit ilan edilmiş ve günümüz şehirlerinde “Koruma Amaçlı İmar Planı”, “Sokak Sağlıklaştırma Projeleri” ile varlığını sürdürmektedir. Geleneksel mimari çevresinde gelişen mahalle eksenli şehirleşme tarihi şehirlerimizin insan odaklı yaşam biçimini yansıtan mevcut dokulardır. Bu dokular fiziki, sosyal ve ekonomik koşullar etkisinde gelişen yerel kültürün mevcut izleridir.

3. GELENEKSEL MİMARİ ÇEVRESİNDE GELİŞEN MAHALLE EKSENLİ DOKULARIN DİRENÇLİLİK YÖNÜNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kentleşme alanında dirençlilik kavramı, sosyo-ekolojik yapının dışarıdan gelen etkiler, şoklar ve değişimlere karşı uyum gösterme yeteneğinin artırılmasını ifade etmekte kullanılan bir kavramdır. Uyum gösterme kapasitesi, mevcut durumun ve değerlerin dışarıdan gelen ve sistemi olumsuz etkileyecek her türlü faktöre karşı, başka bir duruma geçmeden ya da dönemsel olarak değişip eski kabiliyetine dönmek üzere varlığını sürdürürebilme yetisini tarif etmektedir [4], [5]. Son yıllarda dirençlilik, karmaşık sosyo-ekolojik sistemleri anlamak, yönetmek ve idare etmek anlamında da kullanılmaya başlanmıştır [5], [6].

Kentsel dirençlilik bileşenleri sosyal dinamikler, temel ihtiyaçlar, yapılaşmış çevre ve yönetim ağı olarak sınıflanmaktadır [7]. Günümüz kentlerinin dirençliliğini sosyal dinamikleri, yapılaşmış çevreyi etkin yöneterek kent ve kentlilerin su, tarım, iş olanakları, ekonomik kalkınma, enerji, finans, sağlık, sigorta, alt yapı ve haberleşme olanaklarının ne kadar iyi karşılandığı ile ölçülebilmektedir (*Tablo 1*).

Geleneksel mimari çevresinde gelişen mahalle eksenli şehirleşme anlayışı tamamen insan odaklıdır ve genellikle temiz su varlıklarına yakın kurulmuştur. İnsanın konaklama, insan gücüne dayalı üretim ve inanca, eğitim, sosyalleşme, ticaret gibi tüm temel ihtiyaç ve uğraş alanlarını kapsamaktadır. Fiziki koşullar göz önüne alınarak geleneksel yapı malzemeleri ile inşa edilmiştir. Az enerji kullanan iklimlendirme olanakları vardır. Tamamen ekolojik anlayışla inşa edilmiş ekosistemlerdir.

Geleneksel konutlar çevresinde gelişen mahalle dokuları geleneksel konutların kapasiteleri dikkate alındığında kendi kendine yeten nüfus ve altyapı olanaklarına sahiptir. Bu konutların genellikle zemin katlarında zeytin havuzları, halı dokuma odası vb. yörenin yerel üretim özelliklerine göre şekillenmiş işlikleri mevcuttur. Genellikle avlulu veya bahçeli olan konutların, kuyuları varsa kendi kendine yeten tarım olanağını da kullanıcılarına sağlamaktadır. Kendi içine kapalı bu konutların herhangi bir salgın halinde hane izolasyonunu, insanların fiziki ve ruhsal gereksinimleri karşılayacak şekilde kurgulandığı Mart 2020 de başlayan Covid küresel salgını sürecinde deneyimlenmiştir. Genellikle günümüz kentlerinin merkezlerinde bulunan bu dokular yerel kültür ve kültürel hafızasının mevcut izleridir. Yıllardır varlığını sürdüren tarihi yerleşim dokuları sosyo-ekolojik açıdan en dirençli yerleşim alanları olarak nitelendirilebilir.

Tablo 1. Kentsel Dirençliliğin Bileşenleri [7]

Kentsel Dayanıklılığın Boyutları	Sosyal Dinamikler	Temel İhtiyaçlar	Yapılaşmış Çevre	Yönetim Ağı
Kategoriler	Yaş Nüfus (yoğunluk, büyüklük) Eğitim Cinsiyet Olası tehlikelerle ilgili bilgi, bilinç düzeyi İşgücü Aidiyet Gelir düzeyi Halk katılımı	Tarım İş Ekonomik kalkınma Eğitim Enerji Finans Sağlık Sigorta Alt yapı Haberleşme Su Dış yardımlar	Çevre koşulları Barınma Koşulları Şehir ve bölge planlama Risk altındaki bölgeler Güvenlik standartları Ulaşım	Bütçe/fonlar Tehlike ve risklerle ilgili kamusal bilgi/egitim Koordinasyon Acil servisler Kanunlar Acil durum eğitimi Acil durum planlaması Tehlike ve risklerle karşı etki azaltma planı Diğer hazırlık çalışmaları Risk değerlendirmesi

Anadolu-Türk kentlerinde tarihi dokuda yol ağı homojen ve cadde-sokak ayrımına yer vermeyen bir yayılım göstermektedir. Çıkmaz sokaklar bu farklılaşmamış yol ağı içindeki tek farklılaşmayı oluştururlar. Daha çok, kentsel toprağın zamanla bölünmesini düzenleyen bir kurallar dizgesinin bulunmayışıyla ilişkilidirler [8]. Tarihi dokularda insan ve hayvan gücüne dayalı ulaşım ağı günümüz motorlu araçları için pek uygun değildir. Bu dokudaki ulaşım araçlarının dokuda trafik sorunlarını ve hava kirliliğini önleyecek ve büyüyen kentlerin ulaşım ağlarıyla entegrasyonu gerçekleşecek şekilde kurgulanması oldukça önemlidir. Ulaşım sorunlarının çözümü, afet (deprem, sel, yangın vb.) risklerine karşı önlemler alınması, güçlendirilmesi, kentlerde göçlere bağlı toplum-çevre etkileşimlerinin ve değişim karmaşıklığının yarattığı güvenlik sorunlarına önlemler geliştirilmesiyle bu dokular kentlerin en dayanıklı bölgeleri haline getirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yıllardır varlığını sürdüren tarihi yerleşim dokuları sosyo-ekolojik açıdan en dirençli yerleşim alanları olarak nitelendirilebilir. Bu dokular yoğun göç alan kentlerde yerel dayanıklılıkları ölçüsünde ayakta kalabilmiş yerel kültürün mevcut izleridir. Kentlerde dirençliliği artırmak için yerel yönetim politikalarının tarihi ve doğal çevrenin korunması, kent kültürünü, sivil toplum katılımı ve toplumsal duyarlılığı geliştirme çabası içinde olmaları oldukça önemlidir.

Kentsel sit alanları olarak varlığını sürdüren tarihi dokuların sadece turizm odaklı değil şehirlerin insan odaklı rezerv yaşam alanları olarak dikkate alınması oldukça önemlidir. Bu dokulardaki ulaşım araçlarının dokuda trafik sorunsalını ve hava kirliliğini önleyecek ve büyüyen kentlerin ulaşım ağlarıyla entegrasyonu gerçekleşecek şekilde kurgulanması oldukça önemlidir. Ulaşım sorunlarının çözümü, afet (deprem, sel, yangın vb.) risklerine karşı önlemler alınması, güçlendirilmesi, kentlerde göçlere bağlı toplum-çevre etkileşimlerinin ve değişim karmaşıklığının yarattığı güvenlik sorunlarına önlemler geliştirilmesiyle bu dokular kentlerin en dayanıklı bölgeleri haline getirilebilir. Sürdürülebilir planlama, tarihi mekanların ve yerleşmelerin rehabilitasyonu sırasında ilham vermede ve öğretici olmada önemli bir rol oynamaktadır

Sürdürülebilir planlama, sürdürülebilir tasarımla birlikte uygulanır ve çevresel, ekonomik, kültürel ve sosyal sürdürülebilirliği içerir. Kültürel mirasın korunması giderek artan bir şekilde sürdürülebilirliğin önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Mirasın korunması, yerleşimlerin başarısında ve yerel kimliklerin ve kültürün korunmasında hayati bir rol oynayacaktır.

Mirasın korunması, yerleşimlerin ekonomik başarısında ve yerel kimliklerin ve kültürün korunmasında önemli rol oynamaktadır. “Yeni İşleve Uyarlama, Yeniden Kullanım”, “Kültürel Rotalar”, “Alan Yönetimi” gibi günümüzün koruma araçları, bu mekânsal bileşenlerin sergilenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bu araçlar sürdürülebilirlik açısından henüz birbiriyle entegre edilememiştir.

Tarihi yerleşimler, yerel geleneklerin bir yansıması olarak, yerel ihtiyaçların ve yapıların mevcudiyeti ile inşa edilmiş ve en önemlisi yerel halk, yerel ustalar tarafından yapılmıştır. Tarihi yerleşmenin mekânsal bileşenlerini öne çıkarmak için küresel stratejiler çerçevesinde bu tür yerleşmelere yönelik koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi uygundur. Yerel özelliklere sahip tarihi yerleşmelerin korunması sırasında karşılaşılan sorunlar küreselleşme ile birlikte her geçen gün artmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması;

- Yerel mekânsal bileşenlerin envanterini hazırlamak
- Sürdürülebilirlik açısından dünya genelinde ortak bir anlayışla bu bileşenlerin korunmasını ve/veya yaşatılmasını sağlamak,
- Tarihi yerleşimlerden iklim krizine yönelik dersler çıkarmak,
- Koruma araçlarının “yeniden kullanım-yeni işleve uyarlama-kültürel rotalar-alan yönetimi” entegre bir şekilde kullanılması,
- Yerel yapı malzemesi rezervlerinin korunması,
- Geleneksel mimari yapıım teknikleri bilen ustaların yetiştirilmesi,
- Mimarlık ve planlama lisans ve yüksek lisans programlarının müfredatlarında koruma ve sürdürülebilirlikle ilgili mesleki derslerin arttırılması,
- Toplumda koruma ve sürdürülebilirlik bilincini artırıcı faaliyetlerin yaygınlaştırılması,

Tarihi yerleşimlerin bütünsel sürdürülebilirliği ve bu yerleşimlerin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi için koruma araçlarının araştırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkeler, yerel yönetimler, kültür varlıklarını koruma kurulları, planlılar, konservatörler, uluslararası ağlar, küresel stratejide mimarlık/planlama-kültür ve mimarlık/planlama-sürdürülebilirlik arasındaki ilişkilere öncelik vermedikçe kültürel çeşitliliğin sürdürülmesi ve doğal kaynakların korunması mümkün değildir. Kentler, dayanıklı ve sürdürülebilir gelişmeye uyumlu stratejiler geliştirerek yeni kalkınma fırsatları geliştirebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Aslanoğlu, Rana, *Kent, Kimlik, Küreselleşme*, Bursa: Asa Kitabevi, 1998
- [2] The League of Historical Cities web sitesi, Erişim 9 Şubat, 2022 [http:// www. the League of Historical Cities | Outline \(lhcs-s.org\)](http://www.theLeagueofHistoricalCities.org): english.
- [3] Kyoto Deklarasyonu 1987, Erişim 9 Şubat, 2022 <http://www2.city.kyoto.lg.jp/somu/kokusai/lhcs/conference/declarations/kyoto.html>: english.
- [4] Walker, Brain H. ve diğerleri, “Exploring Resilience in Social-Ecological Systems Through Comparative Studies and Theory Development: Introduction to the Special Issue”, *Ecology and Society*, 11/1, (2006): 12 URL: <http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art12/> (erişim 30.01.2022)
- [5] Yaman Galantini, Zeynep Deniz ve Tezer, Azime “Dayanıklılık Kuramının Kent Planlama ile İlişkilendirilmesi” Dünya Şehircilik Günü 7. Türkiye Şehircilik Kongresinde Sunulan Bildiri, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Kasım 14-16, 2011
- [6] Lang, Thilo, “Urban Resilience and New Institutional Theory- A Happy Couple for Urban and Regional Studies”, *German Annual of Spatial Research and Policy*, (Ed.) Bernhard Müller, Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2011, pp 15-24.
- [7] Normandin, Julie Maude, Therrien, Marie Christine and Tanguay, Georges A., “City Strength in Times of Turbulance: Strategic Resilience Indicators”, Joint Conference on City Futures, Madrid, June 4-6], 2009.
- [8] Tanyeli, Uğur, “Anadolu-Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci (11.-15.yy.)”, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1987.

ANTROPOSEN ÇAĞI'NDA KENTİ YENİDEN YAZMAK VE OKUMAK...

Erkan Polat* - Müge Sucu Polat**

GİRİŞ

"Antroposen, kapitalizm ve emperyalizme dayanan bir insan hikâyesini insan hataları hakkındaki ahlaki bir anlatıya dönüştürmemize izin veriyor."

David Sepkoski

Pastoral, doğal ya da kırsal görünümlere karşı çoğu zaman daha düzenli bir yapı olarak tasvir edilen kent, sıklıkla doğal çevre üzerindeki insan yerleşiminin en kötü aşırılıklarını temsil eder. Bu açıdan gelişme ekseninde genellikle kıyameti haber veren bir "topos" olan kent, bir temsil nesnesi olarak uzunca ve derin bir geçmişe sahiptir.

Hiç şüphe yok ki "Antroposen" derinden tartışılan bir kavram ve sorunun büyük bir kısmı, -sanki insanlar doğaya kayıtsızmış gibi- onların olayların merkezine nasıl yerleştirdiğiyle ilgilidir. Antroposen terimi, insanlığı doğal çevre açısından karşıt ve tekil bir konuma yerleştiren bir tür cephe alma gibi görünür. Bir yanda Dünyayı ve doğayı önceleyen ama özünde antroposentrik bir ahlak anlayışı kaçınılmaz bir görüngüdür ve paradokstur: Jeolojik bir çağın -ki başlıca özelliği iklim değişikliği olan- başlıca ajanı olarak insanın merkezi rolünü kabul etmemek, sorumluluktan kaçmak, iklim değişikliği şüpheçileri ve inkârcuların saflarına katılmak olacak ve başımızı kuma gömmekten (çok uzun zamandır oldukları yerde) farklı olmayacaktır. Aslında, önemli yok oluş olaylarına neden olan, çevreyi kirleten, kendi türünün üyelerini bencillik, çıkar, öfke, kıskançlık veya kin nedeniyle

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, erkanp555@yahoo.com

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Kurumsal İletişim Merkezi, mugep48@gmail.com

öldüren tek tür insanlar değil; diğer dünyevi yaratıklar da biyosferi kökten biçimde yeniden şekillendirdiler.

Bu konuda gerçekte hiçbir şüphe yok: “Antroposen” terimi kibirli bir kavram, gündelik sözlükte kendine bir yer kazandı ve yerinde de kalacak gibi görünüyor.

Terimin kendisi kadar tarihlemesi de oldukça tartışmalıdır. Antroposen'i Saniyi Devrimi'ne tarihlendirmek görüngüsün sonuçlarından birinin (örn., Kapitalizm) söz konusu görüngüsün nedeni haline gelmesine yol açabilir. Bu terimin, “insanlığın küresel bir jeolojik güç haline geldiği”¹ çağı tanımlamasının yeterli olduğu varsayılsa bile Antroposen'in bir “gezegensel durum” olduğu fikrini kabul etmeyen çok sayıda taraftar da vardır. Antroposen kurgusunda James Watt'ın 1784'te buhar makinesini icadı, 1950'lerdeki Soğuk Savaş nükleer testlerinden kaynaklanan arka plan radyasyonundaki artış ve on ila on iki bin yıl önce insan tarımının başlangıcı referans olarak sayılabilir. Kolbert (2016) “insanın egemen olduğu yeni bir çağın yakın zamanda başladığı fikrine karşı tek bir argüman, insanların gezegeni çoktandır, hatta Holosen'in başlangıcından beri uzun süredir değiştirdiği”² derken insanı fail gösterse de modern kapitalizmi çevresel şiddetin münhasır faili olarak tanımlamak da artık yeterli değildir³.

Bu tartışmaların çözülmesi olası görünmese de terimin daima gündemde kalacağı gerçeğini değiştirmiyor. Terim, yaygın olarak anlaşıldığı şekliyle, çağdaş gündemi oluşturan iklim değişikliği sorunları ile karakterize edilir; ancak, Antroposen için tek başına iklim değişikliğinden çok daha fazlası vardır. Steffen, vd.'ne (2011) göre Antroposen ile ilişkili en az üç önemli görüngü daha var⁴:

¹ Steffen, Will, Grinevald, Jacques, Crutzen, Paul and John McNeill. “The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives”. Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A, 369(1938), 842–867, 2011, s. 843.

² Kolbert, Elizabeth. “The Anthropocene Debate: Marking Humanity’s Impact.” Yale Environment 360. Yale School of Forestry & Environmental Studies and Yale University. 2016. 15.08.2016. <http://e360.yale.edu/features/the_anthropocene_debate__marking_humanitys_impact>.

³ Clark, Timothy. “Ecocriticism on the Edge: The Anthropocene as a Threshold Concept”. London: Bloomsbury Academic, 2015.

⁴ Steffen, Will, Grinevald, Jacques, Crutzen, Paul and John McNeill. “The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives”. Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A, 369(1938), 842–867, 2011.

- Diğer biyojeokimyasallarda veya dünyadaki yaşam için temel olan azot, fosfor ve kükürt gibi element döngülerinde insan kaynaklı değişiklikler olması;
- Gezegendeki su döngülerinin önemli ölçüde bozulması;
- Türlerin hızlı kaybı (bazı tahminlere göre günde 150'ye kadar); gezegendeki altıncı büyük yok olma olayıyla, kartopu etkisi yaratan biyolojik çeşitlilik kaybı.

Bugün, birçok yönden, kentler gelecek için umutsuzluk vaat etse de insan yerleşiminin diğer konfigürasyonlarından çok daha fazla ve iyi bir umut kaynağıdır. Buna rağmen bugün gezegenin hiçbir yerinde kentsel sürdürülebilirliğin olgunlaşmış modeli de mevcut değildir⁵. Bunlara çağdaş kentlerin ve kentleşmenin Antroposen'in merkezinde neden yer aldığı gerçeğini sorgulamayı da eklemek gerekir. Bu hikâye, yaklaşık on bin yıl önce Antroposen'in başlangıcından bu yana dünya nüfusunun üstelden daha hızlı olağanüstü büyümesi ve 1800'ler civarında başlayan büyük yükselişe yani Sanayi Devrimi'nin ve 'Kentosen'in (*Urbanocene*)⁶ (West, 2017) başlangıcıyla hızlanmıştır.

Kent, insanlık tarihinde eşi benzeri olmayan, kırsal alanlardan kentsel alanlara artan insan akışını özetler ve tarihimizde asla var olmayan oranlarda yerleşmeler üretir. Dahası, popüler çevresel çıkarlar ve hareketlere rağmen, kentler kalıcıdır. 8 milyar ve artmaya devam eden dünya nüfusu bundan sonra da kırsalda ikamet etmeyecek gibi görünüyor. Kentlere doğru akış gün geçtikçe daha da hızlanıyor, asla yavaşlamıyor ve kesinlikle tersine de dönmüyor.

Bu durumda, Antroposen koşulu kent açısından bakıldığında ağır bir ironi; yani, insan dünyayı ne kadar iyi anlarsa ve gücü ne kadar artarsa, doğa üzerindeki kontrolü de bir o kadar tehlikeli bir fanteziye dönüşür. Bunun sonucunda kentler sadece çevresel sömürünün aşırılıklarının birer sahnesi değil de aynı zamanda zaman ve mekânı aşan ve çevresel kriz zamanlarında görünür hale gelen “hipernesnel” i zamana çivileyen bir anlatı aracı olabilir mi? Kentler sadece “doğa”nın ve “doğanın

⁵ Gardner, Gary. “Imagining a Sustainable City.” State of the World: Can a City Be Sustainable? Ed. The Worldwatch Institute. Washington, DC: Island, 2016.

⁶ West, Geoffrey. “Scale: The Universal Laws of Growth, Innovation, Sustainability, and the Pace of Life in Organisms, Cities, Economies, and Companies”. New York: Penguin, 2017.

sonu” nun “insan” ın ve “insan sonrası” nın performansı ve üretimi için gereken bir mekân mıdır?

Kent ve Antroposen hakkındaki sorulabilecek yüzlerce soruyla meşgul olmak demek, aslında yirmi birinci yüzyılda karşılaştığımız “oldukça gerçek” problemlerle meşgul olmak demektir.

1. ANTROPOSEN'DEN ÖNCEKİ SON ÇIKIŞ

Milyonlarca yıl boyunca, türümüz tarafından inşa edilen kentler, olası bir gelecekteki yeraltından çıkan bir yaşam kalıntısı, bir Büyük Kanyon'un duvarlarının bir parçası veya henüz doğmamış bir okyanusun kayalık kıyılarının yüksek uçurumlarının bir parçası olacak devasa ve muhteşem arkeolojik fosiller oluşturacaktır. Jeolojik ve arkeolojik bir bakış açısından, bu nispeten makul, hatta sıradan bir tahmin olabilir⁷. Ne de olsa, kentler de toprak ve kayalardan inşa edildiğine ve New Orleans, Şanghay veya Venedik gibi yerkaşunun çökmekte olan kısımları üzerine inşa edilenlerin de yakında jeolojik olarak gömüleceğine göre, yalnızca uzak bir gelecekte, daha ileri bir evrimin ardından yüzeye çıkarılacağı düşünüldüğünde bunun bir “insanlığın ardından kalan acı bir gerçek” olarak tahayyül edilmesi gerekecek.

Merhumu/merhumeyi nasıl bilirdiniz?

Bu tamamen soyut bir vizyon; milyarlarca yıl önce Dünya'yı kolonize eden dinazorların ya da mikrobiyal matların yaşamı hakkında düşünülene benzer bir şey. Bu soyutlama aynı zamanda 2000 yılında Meksika'da, Holosen döneminde insan faaliyetlerinin etkisine ilişkin tartışmalardan bıkmış olan Paul Crutzen'in, ikincisinin sona erdiği ve bunun sona erdiği ve yeni bir dönem başladığı fikrini ileri sürdüğü zaman ortaya çıkan Antroposen bağlamına da doğrudan uyuyor^{8,9,10}.

⁷ Zalasiewicz, Jan. “The Earth after Us: What Legacy Will Humans Leave in the Rocks?”. Oxford: Oxford University Press, 2008.

⁸ Crutzen, Paul J. "Geology of Mankind". Nature, 415, 23, 2002.

⁹ Crutzen, Paul J. and Eugene F. Stoermer. “The ‘Anthropocene’”. Global Change Newsletter, 41, 17-18, 2000.

¹⁰ Steffen, Will, Grinevald, Jacques, Crutzen, Paul and John McNeill. “The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives”. Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A, 369(1938), 842–867, 2011.

Antroposen'in günümüzdeki gerçek anlamı, insanların aslında Dünya'da sadece silinmez izler bırakacaklarını, hatta küresel ölçekte hızla bir dönüşüm gerçekleştirdiklerini teyit etmek değildir. Tüm bu unsurlar birer görüngü olarak doğrudur ve gerçektir, ancak önemli olan, bu değişimlerin baş aktörleri olan insanların da eliyle yaptığı bu “derenin suyuna kapılması” ve bunların doğurduğu sonuçlarla yaşaması gerektiği gerçeğidir.

Antroposen, insan eylemlerini jeolojik terimlerle ele alarak durumun kavranmasına ve daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabileceği¹¹, işin aslı hikâyenin gerisinde sosyal, ekonomik, mekânsal, ekolojik, teknolojik, kültürel, tarihsel ve yaşamsal süreçler de vardır. Yalnızca insan faaliyetlerinin Dünya üzerindeki etkisinin bir özeti olarak değil, aynı zamanda insanlık tarihi ile doğa arasındaki ilişkileri derinlemesine yeniden incelemenin bir aracı olarak da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır¹².

İnsan faaliyetleri bugün karaların dörtte üçünü ve suların üçte ikisini önemli ölçüde değiştirmiş, gezegeni yeni bir döneme doğru itmiştir. Kentler, 1750'lerde mera ve tarım arazilerinin yoğun olduğu kara kütesinin yaklaşık %5'ini işgal ederken, bugün neredeyse %30'unu işgal etmektedir ve ayrıca, buzla kaplı olmayan arazilerin %84'ü bugün modern insanın (Homo Sapiens) doğrudan etkisi altındadır¹³.

Kentsel alanlar küresel toprak yüzeyinin sadece %2'sini kaplasa da dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamakta ve sekiz kentliden biri 10 milyondan fazla nüfusa sahip 50 “mega kent” ten birinde yaşamaktadır. Bir yandan “meta-kentleşme” gibi küreselleşmiş sosyo-uzamsal süreçlerin ortaya çıkmasına tanık olunmaktayken öte yandan düzensiz bir sosyo-mekânsal gelişme ölçeği izlenmektedir¹⁴.

Kentler arazi kullanımını ve arazi örtüsü değişimi ve kentsel yaşam tarzı yüzünden sera gazı emisyonlarının %80'i ve atıkların çoğunu üretirken¹⁵, küresel enerjinin

---

¹¹ Waters, Colin N. and Jan Zalasiewicz and et al. “The Anthropocene is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene”. *Science*, 351(6269), 137, 2016.

¹² Chakrabarty, Dipesh. “The Climate of History: Four Theses”. *Critical Inquiry* 35(2), 197-222, 2009.

¹³ Bonneuil, Christophe and Jean-Baptiste Fressoz. “The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us”. London: Verso, 2016.

¹⁴ Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı: Kendim Ettim Kentim Buldum”, Mersin: KBAM, 2020.

¹⁵ Ritchie, Hannah and Max Roser. “Our World in Data (2018–2019)”. *Urbanization*. 2018 (<https://ourworldindata>, 09.06.2020).

%66'sından fazlasını da tüketmektedir¹⁶. Kentler 21. yüzyılda “Gezegeğin Sınırları” nı epey zorlamakta ve “Antroposen Çağı” kavramının daha fazla tartışılmasına sebep olmaktadır^{17,18}.

Gezegende biyofiziksel eşiklere yönelik tehditlerin ortaya çıkması (iklim değişikliği, okyanus asitlenmesi, stratosferik ozon tabakasının incelmeye, azot ve fosfor döngülerinin bozulması, küresel tatlı su kullanımı, arazi kullanım değişiklikleri, biyolojik çeşitlilik kaybı, atmosferde kirlilik), gezegensel sınırların çoğunun aşılması, arazilerin aşırı kullanımının (kentleşme) doğrudan bir sonucu olabileceği üzerinde durulmaktadır¹⁹. Çünkü kentleşme Antroposen ile ilişkili diğer tüm itici güçleri taşıyan bir merkez olarak düşünülebilen bir hal almıştır^{20,21}. Birçok bilim insanı, kent dışı araziler üzerindeki muazzam baskının Dünya'yı yeni bir jeolojik yaş olan Antroposen'e ittiğini ileri sürmektedir²².

“Antroposen” terimi, 1980'lerin başında ABD'li biyolog Stoermer tarafından türetilmiş, Crutzen tarafından bilimsel bir konferansta genel kullanıma sokulmuştur²³. Antroposen'in etimolojik kökeni Yunanca iki kelimenin birleşimidir: “İnsan (human)” anlamına gelen anthropos ve “yeni (new)” anlamına gelen kainos. Eklendiği köke “son döneme ait (recent)” anlamı katan -cene son eki ile son şeklini alır²⁴. Kökenlerine bakıldığında Antroposen kısaca “yeni insan çağı” olarak ya da Rafferty'e

¹⁶ Fragkias, Michail, José Lobo, Deborah Strumsky and Karen C. Seto. “Does Size Matter? Scaling of CO2 Emissions and US Urban Areas”. PLoS ONE, 8, e0064727, 2013.

¹⁷ Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı'nda Kentsellik, Sürdürülebilirlik ve Dirençlilik”. Resilience, 3, 319-326, 2019.

¹⁸ Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı'nda Pandemi ve Kentlerin Durumu”. Antropoloji, 41, 1-11, 2021.

¹⁹ Rockström, Johan, Will Steffen and Kevin Noone, et al. “Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity”. Ecology and Society, 14(2), 32, 2009.

²⁰ Kahraman, Sümeyye ve Erkan Polat. (2021) Antroposen Çağı ve Felaketler: Yakın Gelecek, Gelecek mi?. 8. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu, Konya: KBAM, 2021.

²¹ Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı: Kendim Ettim Kentim Buldum”, Mersin: KBAM, 2020.

²² Zalasiewicz, Jan. “The Earth after Us: What Legacy Will Humans Leave in the Rocks?”. Oxford: Oxford University Press, 2008.

²³ Crutzen, Paul J. “Geology of Mankind”. Nature, 415, 23, 2002.

²⁴ Peters, E. Kirsten. “The Whole Story of Climate: What Science Reveals About the Nature of Endless Change”. New York: Prometheus Books, 2012.

(2020) göre “son insan çağı (recent age of man)” olarak da nitelendirilebilir²⁵. Terim, Dünya gezegeninin mevcut jeolojik çağ olan Holosen'den kademeli olarak çıkışını ifade etmekte²⁶, dünya gezegeninin tam antropojenizasyonuna geçişi tanımlamak için giderek daha fazla kullanılırken bir öneri olarak kalmakta, resmileştirmek için üzerinde çalışmalar yapılmaktadır.

Basitçe söylemek gerekirse, jeologlar ve benzer düşünceye sahip araştırmacılar görüşünün jeolojik yanıyla, "-cene" ile ilgilenirken, buradaki temel soru "antropo"-sosyal yön- ya da kelimenin tam anlamıyla hümanist/insancıl, antropolojik yöndür. Özellikle de bunun şu anda en verimli ve en önemli alt alan gibi görüldüğünü de belirtmek gerekir.

2. ANTROPOSEN'DE KENT

İnsanlar, küresel ısınmanın “yavaş felaketi” ya da pandeminin “ağır felaketi” gibi, geriye dönük olarak ağır çekimde bir patlama olarak görünecek kadar derin bir küresel değişimin çoğunlukla bilinçsiz tanıkları. 1950 ile 2050 arasındaki nesiller - yani bizler-, ölçeği yalnızca insanlık tarihinin ötesine geçerek gezegenin çok daha büyük tarihinin bir parçası olacak bir dönüm noktası yaşayacaklar.

Yirminci yüzyılın en şaşırtıcı ve derin keşiflerinden biri, kozmik ölçekte katlanarak genişleyen bir evrende yaşadığımızı öğrenmekti. Aynı derecede derin olan ama çok daha az müjdelenen diğer bir keşif de dünya ölçeğinde aynı zamanda katlanarak genişleyen bir evrende ve sosyo-ekonomik bir dünyada yaşadığımızın farkına varılmasıydı. Bu hızlanan sosyo-ekonomik genişleme yaşamımızın, çocuklarımızın ve onların çocuklarının yaşamları üzerinde, katlanarak genişleyen kozmik evrenin tüm harikalarından ve paradokslarından (evren ve onun arketipik karanlık madde, karanlık enerji ve Büyük Patlama mitolojileri) çok daha derin bir etkiye sahip olmuştur ve olmaya devam edecektir.

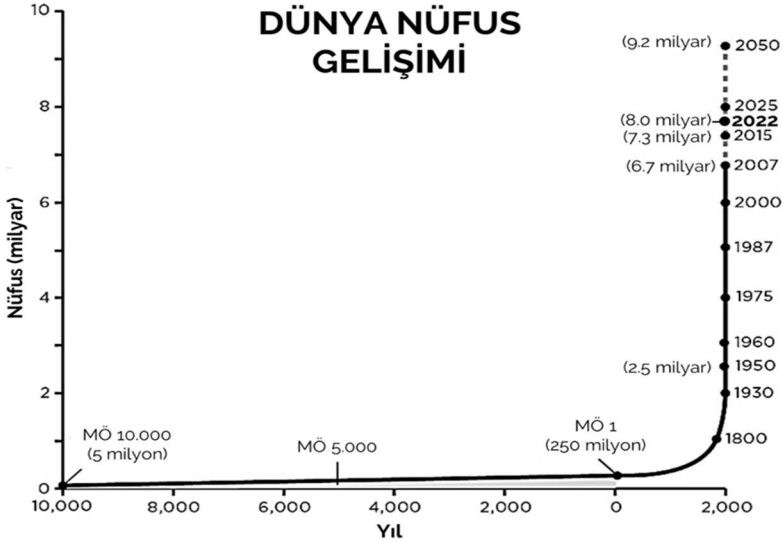
---

²⁵ Rafferty, John P. “Anthropocene Epoch”. Encyclopædia Britannica, 2020 (<https://www.britannica.com/science/Anthropocene-Epoch>, 05.05.2020).

²⁶ Steffen, Will, Grinevald, Jacques, Crutzen, Paul and John McNeill. “The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives”. Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A, 369(1938), 842–867, 2011.

Sosyal ve ekonomik yaşamımızın genişlediği üstel hızın en belirgin göstergesi, son iki yüz yılda meydana gelen devasa nüfus patlamasıdır. İki milyon yıllık yavaş, istikrarlı büyümenin ardından, gezegende yaşayan insan sayısının sonunda 1805 civarında milyara ulaştığı tahmin ediliyor. Ancak Sanayi Devrimi'nin ardından dünya nüfusu patladı. Geçiş, geleneksel el üretiminden devasa endüstriyel makine ve fabrika üretimine geçiş olarak nitelendirilebilir. Kapitalizmin yükselişi ile bireysel ve kurumsal girişimcilik ve inovasyonun doğurduğu, görünüşte sınırsız enerji ve insan kaynaklarına müteakip erişim, insan ilişkilerinde büyük bir geçişe işaret ediyordu. Sanayi Devrimi, Big Bang'in sosyo-ekonomik eşdeğeri idi.

Bir milyarlık bir nüfusa ulaşmak için iki milyon yıl alan bir sonraki milyar, yalnızca 120 yıl daha aldı ve ondan sonraki, 35'ten daha az zaman aldı. İki katına çıkması sadece 25 yıl sürdü, 1974'te 4 milyara ulaştı ve sadece 48 yıl sonra 2022'de 8 milyar küresel nüfusla bunu yeniden ikiye katladık. Bu nedenle, oldukça yakın zamana kadar, katlama süresi sistematik olarak azalmakta ve üstelden daha hızlı bir büyümeyi yansıtmaktadır. Sadece bu yıl, bir Türkiye'ye eşdeğer 80 milyon daha ekliyoruz ve önümüzdeki yüzyılın başında olası 12 milyara ulaşma yolundayız (Şekil 1).

Şekil 1. Dünya Nüfusunun Artış Eğrisi

Sürekli üssel artan dünya nüfusu son zamanlarda yaklaşık 10-12 yılda bir 1 milyar artmaya başladı ve bu da 2050 yılında nüfusun yaklaşık 10 milyar olması ile ilgili tahminlere sebep oldu²⁷. Bugün dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşarken, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun üçte ikisinin kentlerde yaşayacağı öngörüldü. Dünya nüfusunun yaklaşık 1 milyar kişiyi yaşattığı 1800 yılında, 1 milyondan fazla nüfusu olan tek kent Pekin'di. 1900'e gelindiğinde, yaklaşık 16 kent bu barajı aşmıştı; bu rakam binyılın başında 371'e yükselmiş, 2018'de ise 548'e (nüfusun %23'ü) çıkmıştı. Eğer eğilim böyle devam ederse, 2030 yılında dünya genelinde bir milyondan fazla nüfuslu yaklaşık 706 (nüfusun %28'i) kent olacaktır²⁸.

Bin yıllık görece istikrardan sonra, dünyanın nüfusu 1950'lerden sonra göz alıcı bir artış yaşamıştır. 1960-70'lerde doğanlar -bizim kuşağımız- 90-100 yaşına kadar yaşayacak ve 1960'ta 3 milyar olan dünya nüfusun 2050'de 9 milyarı aşarak üç katının üstüne çıkmasına tanık olacaklardır²⁹. Bu nüfus artışı, yaşam tarzlarının genel küreselleşmesiyle ya da gezegensel kentleşmesiyle birleştiğinde, şaşırtıcı oranlarda bir kentsel patlamaya neden olmuştur.

Bu genelleşmiş gezegensel kentleşme, ekonomik küreselleşmeye eşlik etmektedir ve Fordist bir dünyadan "hiper-endüstriyel" bir çağa geçiş ve açık sistemlere dayalı ağsal ve maddi olmayan bir ekonominin ortaya çıkışı ile karakterize edilen üçüncü bir sanayi devrimi ile eşzamanlıdır. Yeni teknoloji ve bilgi kapitalizmi, benzeri görülmemiş bir örgütsel paradigmaya yanıt verir. "Akışkan modernite"³⁰ veya "hiper-modernite ve meta-polis"³¹; 21. yüzyılın başında bu üçüncü deşifre modernliği teknolojik yeniliklerin daha hızlı geliştiği bir dönemle anlatır.

Bu ekonomik faktörler, artık zenginlik ve yeteneği uluslarüstü bir takımadada yoğunlaştıran küresel megalopolisler arasındaki artan rekabeti, "ard/arka bölgelerin" zararına teşvik ediyor. Bu uzamsal-ekonomik organizasyon, ultra liberal düzenin kazananları ve kaybedenleri arasında güçlendirilmiş eşitsizliklerin, demokrasilerimizi tehdit eden bariz ve büyüyen bir dengesizliğin olduğu bir dünyada sosyal ayrışmanın

²⁷ UNFPA. "The World Population Prospects 2019: Highlights". NY: UN, 2019.

²⁸ UN. "Population Division. The World's Cities in 2018: Data Booklet". NY: UN, 2018. (<https://digitallibrary.un.org/record/3799524>, 05.07.2020).

²⁹ A.g.e.

³⁰ Bauman, Zygmunt. "Akışkan Modernite". İstanbul: Can Yayınları, 2017.

³¹ Asher, François. "Métapolis ou l'avenir des Villes". Paris: Editions Odile Jacob, 1995.

yeni sınırlarını tanımlar³². Toplumun bölünmeleri artık büyük metropollerde şekilleniyor ve Saskia Sassen tarafından analiz edildiği gibi, tüm çeşitliliğin yanı sıra tüm bölümlerinin de bulunduğu dünya kentleri var.

Bu kadar artan nüfusa yaşam nişleri olan kentler inşa etmek, artık ideal bir dünyanın, bir ütopyanın metaforu olarak değil, insanın yaşam koşullarını korumanın somut mücadelesi olarak bu hikâyenin merkezinde her zamankinden daha fazla yer alıyor. 21. yüzyılda dünyayı inşa etmek, yaşamak, düşünmek, yazmak ve çizmek birincil soru haline geldi. Bu, onun ezici/yıkıcı gücü hakkında kıyamet fantezileri kurmak değil, kentsel gerçeğin aktörleri olarak insanların dünyaya ve yaşama bağlılık duygusunu uyandırmak, onun pasif araçsallaştırmasının sinizmine/bireyselleşmesine bir son vermek meselesidir.

Kent, insanın geleceği midir ya da kent onun alını yazısı mıdır? Bugün itibarıyla yeryüzündeki her iki kişiden biri için kent yaşam ortamını oluşturmaktadır ve her saniye iki kentli kentsel nüfusa eklenmektedir. Dünya tarihinde çok kısa bir süreyle tariflenecek bir zaman aralığında kentli insan kültür ve bilgiyi yayarak ve üretim, değişim ve tüketimin temellerini organize ederek tüm dünyaya hâkim olur.

İnsanların içinde buldukları ekosistemler üzerindeki etkileri ya da insan-ekosistem etkileşimi bir dizi kronolojik geçişin ardından giderek daha da derinleşmiştir^{33,34}:

- (i) Yerleşimlerin kurulması, tarımın yapılması ve hayvanlarının evcilleştirilmesi, avcılık ve toplama kabilelerinden metropollere geçiş;
- (ii) Ticaret yoluyla küresel ve bölgesel bağlantı/etkileşim;
- (iii) Kıtalararası keşif, emperyalizm ve sanayileşme;
- (iv) Küreselleşme, kentleşme, makro trafiğin artması ve iklim değişikliği,
- (v) Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0 idealleştirmesi.

³² Piketty, Thomas. “Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

³³ McMichael, Anthony J. “Environmental and Social Influences on Emerging Infectious Diseases: Past, Present and Future”. *Philos. Trans. R. Soc. Lond. B. Biol. Sci.*, 359, 1049-1058, 2004.

³⁴ Hassell, James M., Michael Begon, Melisa J. Ward and Eric M. Fevre. “Urbanization and Disease Emergence: Dynamics at the Wildlife-Livestock-Human Interface”. *Trends Ecol. Evol.*, 32, 55-67, 2017.

İnsanın doğa üzerinde her zaman var olan hâkimiyeti Antroposen'in 20. yüzyılın ortalarından başlayarak yakın zamanda mı yoksa yüzyıllar boyunca mı, hatta binlerce yıldır devam edip etmediği tartışmalarını ortaya koymuştur.

Ancak son 40-50 yılın, geleceğimiz için en belirleyici olan en önemli gerçeği, çevremizin tehlikeye girmesi olmaya devam ediyor. 1972 gibi erken bir tarihte, Roma Kulübü'nün Meadows Raporu, insan faaliyetinin gezegenin ekolojik dengesi üzerindeki büyük hızlanmasının sonuçlarını (kirlilik, doğal kaynakların tükenmesi ve biyolojik çeşitlilik) ortaya koydu. Ancak küresel ısınmanın kesinliği ile kamuoyunu ekolojik soruna duyarlı hale getirmek ve onu temel bir siyasi mesele haline getirmek için 2000'li yılların ortalarına kadar beklemek gerekecekti. İnsan faaliyetinin ekolojik ayak izi -1992'de ortaya çıkan- 1950'de gezegenin biyofiziksel kapasitelerinden hala daha düşük olan bir kavramken, 2014'te 1,5 kat daha fazla³⁵.

Bu aslında şu demek: İnsanlık mevcut eğilimlere ve yaşam tarzlarına göre gelişirse, ihtiyaçlarımızı karşılamak için 2050'de iki gezegene ihtiyacımız olacak; alın işte size çıkmaz sokak...

3. SINIRLARIN ÖTESİNE DAHA İLERİYE VE ZAMANDA DAHA GERİYE BAKMAK

Dünya'nın uzaydan çekilen ilk fotoğrafları, bize kim olduğumuz, nereden geldiğimiz ve bizi neyin ayakta tuttuğu konusunda tamamen yeni bir psikolojik bakış açısı verme konusunda ilham vericiydi. 8 milyar kişiyi doğuran annemizin fotoğrafını ilk kez büyükanne ve büyükbabamız güneşin görkemli ışığında yıkandığını görmek şaşırtıcıydı (Şekil 2). O zamanlar, belki de hiç kimse, tüm Dünya'nın uzaydan görüntüsünün güçlü bir sembol olacağını ve gezegende yaşayan tüm insanlar arasında ortak bir kader duygusu uyandıracığını düşünmemişti.

Bugünse gece çekilmiş daha yakın tarihli Dünya fotoğrafları da aynı derecede aydınlatıcıdır. Birkaç yüz yıl önce böyle bir fotoğraf çekmek teknik olarak mümkün olsaydı, Dünya siyah görünür ve hiçbir şey olmazdı. Şimdi elimizde, parıldayan ışıklı bir Dünya'yı gösteren uydudan çekilmiş muhteşem fotoğraflar var (Şekil 2). Bu 'gece ışıkları'nın parlaklığı, elbette, üstel nüfus patlamasının ve buna eşlik eden olağanüstü

³⁵ WWF. "Living Planet Report-2020". Gland: WWF, 2020.

teknik ve ekonomik başarıların açık sonucunun bir resmidir. Üstelik ezici bir çoğunlukla, bu ışıklar kentler tarafından üretiliyor ve kentleşmekte olduğumuz baş döndürücü hızı yansıtıyor; 21. yüzyıl Homo Sapiens'inin bir sembolü olarak, Kentosen ve ölçek kavramının özünü kapsıyor.

Son zamanlardaki küresel nüfus patlamamız gerçekten şaşırtıcı bir başarıdır, özellikle de devasa yoksulluk ceplerine rağmen, sağlık, uzun ömür ve gelir ile ölçülen genel yaşam kalitesinin, ortalama olarak alındığında bu büyümeyle birlikte büyük ölçüde arttığının farkına varıldığında, gerçekten şaşırtıcı bir başarıdır. Tüm sosyal ve ekonomik paradigmamız, açık uçlu üstel büyümeyi sürdürmek için devam eden dürtüye yöneliktir.

Şekil 2. Dünyanın 1968'de Çekilen İlk Fotoğrafı (Solda) ve Gece Dünya (Sağda)

Ayrıca, hâlihazırda gemide olan 8 milyar kişinin ve önümüzdeki on yıllarda yakında bize katılacak olan birkaç milyar kişinin beslenmesi, giydirilmesi, eğitilmesi ve bakılması gerekiyor. Hemen hemen hepimiz ev, araba, akıllı telefon istiyoruz, rahat ortamlarda televizyon, video, film ile eğlenmek, birçoğumuz da seyahat etmek, eğitim ve internete erişmek istiyoruz. Eylemlerimizin, maddi arzularımızın ve esenliğimizin çeşitliliği ne olursa olsun, hepimiz anlamlı ve tatmin edici hayatlara sahip olmak isteriz. Birlikte, insanların icat ettiği çeşitli sosyal ve ekonomik süreçlerden farklı derecelerde katkıda bulunan, katılan, yararlanan ve acı çeken yaşamın fantastik do-

kusunu oluşturuyoruz. Ancak bunların hiçbiri, sürekli bir enerji ve kaynak arzı olmadan gerçekleşmedi ve sürdürülemez. Halihazırda oluşturulduğu gibi, devam eden başarımız, katlanarak artan bir oranda gıda, besin, kömür, gaz, petrol, tatlı su, demir, bakır, altın, titanyum, platin, fosfor, azot ve çok daha fazlasının olmasını da gerektirir.

Tüm bu resimde bilim insanları bir süredir Antroposen Çağı için kesin başlangıç noktasını tartışmaktadır. 21. yüzyıl başlangıcından itibaren, Antroposen Çağı için önerilen başlangıç noktasını belirleme çabaları büyük ölçüde birbiriyle ilişkili şu soruları ortaya çıkarmıştır³⁶: İnsan kontrol düzeyi - dünyadaki çevre ne ölçüde insan hakimiyeti ve kontrolündedir?; coğrafi ölçek - Antroposen'in kabul edilebilmesi için dünyanın ne kadarını etkilemesi gerekir?; Antroposen'in başlangıcını belirlerken ne tür bilgilerin kullanılması uygun ve kabul edilebilir?; Antroposen'in kabul edilebilmesi için Dünya sistemindeki uzun vadeli değişiklikleri belgeleyen yardımcı stereotipler nelerdir?

Antroposen'i dünya üzerindeki tek bir olayla ve insanın jeolojik kayıtlardaki izlerine dayanarak karakterize etmek doğru değildir. Fakat kentlerin Antroposen'in başlamasına neden olan felaket mekânları olduğu gerçeği de inkâr edilemez. Kentler “Büyük Hızlanma” olarak bilinen aşamada inanılmaz değişimleri yaşatan mekânlar olmuştur³⁷.

İnsanlar yeryüzünde kentleşmenin hızlanması ile öyle belirgin bir etkiye sahip olmuşlardır ki, yeryüzünün jeolojisini değiştirmiş, yeni ve farklı katmanlar yaratmışlardır. Dünyanın kara yüzeyinin %50'den fazlasının insan kullanımı için dönüşümü³⁸, birden fazla karasal ortamda antropojenik olarak değiştirilmiş materyaller üretmiştir (yapay tortullar): Toprak dolguları, kentsel yapılar ve maden kalıntıları vb. gibi³⁹.

³⁶ Polat, Erkan. “Antroposen Çağı'nda Mekânı Yazmak, Kenti Okumak...”. IArcSas - 1st International Architectural Sciences and Application Symposium Book, Adıyaman: IKSAD, 2021.

³⁷ Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı: Kendim Ettim Kentim Buldum”, Mersin: KBAM, 2020.

³⁸ Hooke, Roger LeB., Jose F. Martín-Duque and Javier de Pedraza. “Land Transformation by Humans: A Review”. GSA Today, 22, 4-10, 2012.

³⁹ Waters, Colin N. and Jan Zalasiewicz and et al. “The Anthropocene is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene”. Science, 351(6269), 137, 2016.

Dünyanın şu anda yaşadığı hızlı kentleşmede kentler Matthew Gandy'nin (2005) belirttiği gibi bir yaşam destek sistemi olan insan dış-iskeletinden (exo-skeleton) başka bir şey değildir⁴⁰. Eğer durum buysa, o zaman, dinazorlar gibi, insan da “büyük dış-iskeletini (kentsel kalıntı)” arkasında bir kalıntı olarak bırakacaktır. Savaş sonrası kentsel alanların üssel büyümesi Antroposen için bir “altın nokta” ve itici güç olarak kabul edilirse, Antroposen yerine ‘**Kentosen (Urbanocene)**’ mi demek gerektiği tartışmaları da daha fazla ortaya çıkacak gibi görünmektedir⁴¹.

4. ANTROPOSEN'DE KENTİ YENİDEN YAZMAK VE OKUMAK

Şöyle bir 2100 hayal edin: Son bir şarkıda kentlerde başıboş dolaşan yabancı kuşların kanatlarının sesiyle, okyanusa çöken buzdağlarının donuk çattırtısıyla, hiç eskimeyen heybetli nehirlerin dolambaçlı akışıyla birlikte insanların kalpleri de atıyor. İnsanın en küçük girintilerini bile yaraladığı Dünya'nın sessiz çalkantılarıyla çınlıyor kulaklar...

Bugün, insanlık olarak bir şeylerin yanlış gittiğini hissediyoruz ve tahmin ediyoruz, ama açıkçası buna inanmak ve gerçekten harekete geçmek için henüz yeterli ortam mevcut değil, çünkü olan şey o kadar devasa, o kadar canavarca ki, onu görmek, kabul etmek ve anlamak, hayal gücü ve insan öngörü kapasitesini aşıyor gibi görünüyor. Henüz hiçbir adım atmaya karar verilmediyse ve insanlığın çöküşü -bazı peygamberlerin ve kötümserlerin ilan ettiklerinin aksine bir kesinlik değilse- modern dünyayı ve -kelimenin antropolojik anlamıyla- kültürümüzü tersyüz etmesi kaçınılmaz duruyor.

Ancak Kopernik devrimi gibi bir paradigma değişikliği, bilginin, kavramlarımızın, temsillerimizin, hayal gücümüzün, değerlerimizin ve duyarlılığımızın da derinlemesine yeniden düşünülmesi ve düzenlenmesi gerekli. Bugün Antroposen dünyasını, kültürleri, yaşam biçimlerini ve ona uygun siyaseti inşa etmeliyiz. Bu nedenle,

⁴⁰ Gandy, Matthew. “Cyborg Urbanization: Complexity and Monstrosity in the Contemporary City”. International Journal of Urban and Regional Research, 29, 26-49, 2005.

⁴¹ Polat, 2021, a.g.e.

can alıcı soru artık çok fazla zaman olup olmadığı değil, sorumlu bir şekilde nasıl harekete geçileceğidir?

Antroposen sürdürülemez bir görüngüye dönüştü, yani sürdürülebilir olmayan, ama gidişatının bir biçimde tersine çevrilmesi gereken büyük, hızlı ve gezegensel bir yıkım sürecine⁴². Gezegenin bu yeni jeolojik çağa girişiyle tariflenen ve iki yüzyıl önce termo-endüstriyel devrimle doğan Antroposen, insanın tüm Dünya sistemini dönüştürme kapasitesi ile karakterize edildi. Bugün, 'Antroposen' olarak adlandırılan şeyi kuran '**büyük dönüşüm**', ya aşırı gelişme yaratacak bir '**otomatik pilot**' uygulamasına yol açacak ya da insanlığı ve yuvasını oyunun dışına çıkaracaktır.

Yas tutmak zorunda kalacağız, bazı konularda asla geriye dönemeyeceğimizi kabul etmek zorunda kalacağız, bu kesin. Örneğin, belirli türler, belirli sıcaklıklar, belirli faaliyetler ve belirli yerler için yas tutmak zorunda kalacağız; kaybolan bitki ve hayvan türleri, iklim ve sıcaklık değişiklikleri, buzul erimeleri ve deniz seviyesinin yükselmesi geri döndürülemez. Gelecekte, göçleri nasıl organize edeceğimizi ve insanları yaşanabilir ve yaşanabilir olmayan bölgelere nasıl dağıtacağımızı da öğrenmemiz gerekecek. Endonezya'da hükümet ülkenin siyasi başkentini Borneo adasına taşımayı seçti, çünkü Jakarta otuz yıl içinde kendisini kısmen sular altında bulacak!

Asıl sorun şu ki, harekete geçmek için her zaman son anı bekliyoruz; demişler ya atalarımız, yumurta kapağına gelince.

Bir insan evinin içinde dünyadan nasıl korunur? Dünya'da olmanın ne demek olduğunu yeniden anlamak ve başımıza gelenlerin belirsizliğiyle yüzleşmek zorunda olduğumuz bu durumda, şu soruları da açmak gerekiyor: Hangi dünyada/Dünya'da yaşamak istiyoruz? Neye tutunuyorsunuz? Neye tutunuyoruz?

Belki de "mümkün olanın alanına girmek"⁴³, bir "mümkün olanın topografyasını" yapmak⁴⁴ ve '**şimdi olan**'la meşgul olmak gereklidir; birlikte '**imece usulü**' harekete geçmek ve eylem üretmek için, kendimize '**yeni adres gösterme**' yollarımızı çizecek ağlar oluşturmak için.

---

⁴² Polat, 2021, a.g.e.

⁴³ Lefebvre, Henry. "Critique de la vie Quotidienne. Vol. II. Fondements d'une Sociologie de la Quotidieneté". Paris: L'Arche, 1980.

⁴⁴ Rancière, Jacques. "Le Spectateur Émancipé". Paris: La Fabrique, 2008.

Böyle bir varoluş dünyasında ne **'plan/proje'** ne de **'sen/ben'** olacak; tersine dönüşüm biçimleri bir araya gelecektir. Colson (2007: 6)⁴⁵, "sadece çocuk hakkında söylenebilecek olan bu tuhaf birliği"⁴⁶ yeniden doğrularak, **"biz bölündüğümüz için birleştik"** diye yazar.

Dünya'ya ve onun müştereklerine hitap eden yeni hikâyeler üretmemiz, başka bir deyişle, genellikle ayrı düşünce alanlarının verimli birlikteliği ile çapraz ajitasyonları barındırabilen anlatılarda kendimizi riske atmamız ve böylece dünyanın tazeliğini bir an önce geri getirmemiz gerekiyor. Adım adım bir **'birlik/beraberlik'** kurarak, potansiyel farklılıkları bozmadan eşitlik inşa ederek bunu yapacağız; gol atmak yerine pas atmak, bir daha gol atmak yerine oyunu açmak zamanıdır.

Trajik bir tarih bizi insan kibriyle birleştirse de artık farklı bir yol seçmek zamanıdır. Bir gemi kalmıştır bu limandan meçhule doğru. Neden yapacağız bunu? Uyum ve uzlaşma için mi? Doğayla, Dünya'yla barışmak için mi? İnsan için, insanlık için mi? İnsanlıkla birlikte mi? Gelecek için mi?

SONUÇ YERİNE...

Kentin tam ölçeğini hayal etmek bugün çok ama çok zor. Bir düşünün; dünyada üretilen 30 trilyon ton insan maddeselliğinde kentler %36'sını ya da 11 trilyon tonunu (tam anlamıyla) oluşturuyor⁴⁷. Bu yüzyılın sonlarında, Dakka'nın (Bangladeş) 80 milyon olacağı hayal bile edilemez bir durum, bu bir bugünkü Türkiye demek.

Geleneksel düşüncemiz ve dilimiz, bu kadar büyük sayılar karşısında, belki de politikalar karşısında adeta çöküyor. Zorluklar ortada, ancak kentlerin büyümesinde de bir potansiyel olduğu da acı bir gerçek. Kentler, tek başlarına ya da diğer kentlerle

⁴⁵ Colson, Daniel. Deleuze, Guattari et l'anarchie. "Le Portique [En ligne]", 2007. 20.06. 2021. <http://leportique.revues.org/1356>.

⁴⁶ Deleuze, Gilles and Félix Guattari. "A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia". (trans.) Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. (First published 1980.)

⁴⁷ Zalasiewicz vd, 2017, a.g.e.

ittifakları biçimlendirmede giderek daha fazla bölgesel ve hatta küresel aktörler haline geliyor. Dakka'daki insan sayısını bilmek elbette ki sınırlı bir anlayış çerçevesi ama bunu daha iyi anlamak için örneğin Dakka'nın tüketim ayak izini ülkemiz ile karşılaştırmak gerekiyor.

Antroposen görüngüsü zorlayıcı bir buluşsal yöntem, ancak kente yaklaşırken daha fazla ve daha keskin analitik araçlara ihtiyaç var. Bunda, geçmişin kentsel analitiğini ve antropolojisini göz önünde bulundurmanın yanı sıra, normatif ve bilimsel kaygılarla daha derinlemesine geleceğin yeni analizlerini geliştirmek iyi ve yararlı olacak.

Yoksa bugünün ve yarının kentini eski şişe dibi gözlüklerle okumak ve dijital ekranlara kuş tüyü divit mürekkeplerle yazmak mümkün mü? Yeni bir şeyler söylemek zamanı gelmiş de geçmiş görünüyor. Bu okuma-yazma eyleminde kenti de insanı da yeniden ve yeniden doğru ve iyi okumak ve yazmak gerekiyor.

Bu makalede tartıştığımız şeylerden biri kentti diğeri de Antroposen'in kentlerden çok daha eskiye dayandığı fikriydi. Bu çizgide kentler, nedensel olmaktan çok semptomatik olarak Antroposen'in kanıtını vermekten çok onu özetliyor gibi görünüyor. Aynı zamanda, yapılması gereken değişiklikleri yapmak için ilk adımın kentlerin kalıcı olduğunu ve diğer tüm canlılar gibi değiştiklerini, kentlerle ilgili değişen vizyonların etkileri olduğunu ve gerekli değişikliklerin çeşitlerine ilişkin farkındalığımızın gerekli olduğunu savunuyoruz.

Bize yarın için büyük umut verebilecek olan şey sadece kentleri değiştirme çabası değil, “kentnin güzelleştirilmesi gerektiğini söyleyen yeni yasalar” dır⁴⁸. Aynı zamanda, bu kentlerin kalıcı olduğunu da gösterir; “iklim değişikliği perspektifinden bakıldığında, kentler zaten nispeten yeşil” kabul ediliyorken⁴⁹, kent bir taraftan sorunun merkezini oluşturuyorken Antroposen ile başa çıkmak için -gerçekten- en iyi umudumuzu da temsil ediyor.

---

⁴⁸ Mistry, Rohinton. “A Fine Balance”. New York: Vintage, 1997.

⁴⁹ Dunham-Jones, Ellen. “Retrofitting Suburbia.” TED: Ideas Worth Spreading. TED, 2010. 15.06.2021. https://www.ted.com/talks/ellen_dunham_jones_retrofitting_suburbia/transcript?language=en.

Tam bir farmakon durumu; tek doz alırsak hastalığı yenecek ve yaşayacağız, yok, çok alırsak aşırı dozdan öleceğiz.

Kapitalizmin ya da neoliberalizmin bizi yok edeceği sürekli tartışılıyor, ancak kesin olan bir şey var ki sınırsız büyüme insanlık ve dünya açısından bir çelişki. Sivrisineklerin (veya domateslerin, karıncaların veya süper virüslerin) doğal yok edici yırtıcıları olmasaydı dünyanın nasıl görüneceğinin tahayyülü muhtemelen çoğu yönden Antroposen'in neye benzediğine benzeyecektir; radikal istikrarsızlığa yol açan bir yörüngeye sahip bir sahne.

Bu bizim Dünyamız, bizim doğamız ve çevremiz, kentlerimiz, yaşamsal nişlerimiz. Antroposen ve büyük ivmenin yörüngesi hiç de iyiye işaret değil ancak henüz perde kapanmadı, oyun bitmedi ve kentler, bugüne kadar, şimdiye kadar ortaya konulan en verimli organizasyonlar ve eninde sonunda, denge sağlamaya ve şu anda yöneldiğimiz kıyametin yörüngesini değiştirmeye doğru ve daha sürdürülebilir bir yaşama doğru -giderek artan sancılarla dolu olsa da- atılacak gerekli, doğru ve doğal bir adım olabilir. **Ve sahne!**

KAYNAKÇA

- [1] Asher, François. “*Métapolis ou l’avenir des Villes*”. Paris: Editions Odile Jacob, 1995.
- [2] Bauman, Zygmunt. “*Akışkan Modernite*”. İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- [3] Bonneuil, Christophe and Jean-Baptiste Fressoz. “*The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us*”. London: Verso, 2016.
- [4] Chakrabarty, Dipesh. “*The Climate of History: Four Theses*”. *Critical Inquiry* 35(2), 197-222, 2009.
- [5] Clark, Timothy. “*Ecocriticism on the Edge: The Anthropocene as a Threshold Concept*”. London: Bloomsbury Academic, 2015.
- [6] Colson, Daniel. Deleuze, Guattari et l’anarchie. “*Le Portique [En ligne]*”, 2007. 20.06. 2021. <http://leportique.revues.org/1356>.
- [7] Crutzen, Paul J. “*Geology of Mankind*”. *Nature*, 415, 23, 2002.
- [8] Crutzen, Paul J. and Eugene F. Stoermer. “*The ‘Anthropocene’*”. *Global Change Newsletter*, 41, 17-18, 2000.
- [9] Deleuze, Gilles and Félix Guattari. “*A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*”. (trans.) Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. (First published 1980.)

- [10] Dunham-Jones, Ellen. “Retrofitting Suburbia.” TED: Ideas Worth Spreading. TED, 2010. 15.06.2021. https://www.ted.com/talks/ellen_dunham_jones_retrofitting_suburbia/transcript?language=en.
- [11] Fragkias, Michail, José Lobo, Deborah Strumsky and Karen C. Seto. “Does Size Matter? Scaling of CO2 Emissions and US Urban Areas”. PLoS ONE, 8, e0064727, 2013.
- [12] Gandy, Matthew. “Cyborg Urbanization: Complexity and Monstrosity in the Contemporary City”. International Journal of Urban and Regional Research, 29, 26-49, 2005.
- [13] Gardner, Gary. “Imagining a Sustainable City.” State of the World: Can a City Be Sustainable? Ed. The Worldwatch Institute. Washington, DC: Island, 2016.
- [14] Hassell, James M., Michael Begon, Melisa J. Ward and Eric M. Fevre. “Urbanization and Disease Emergence: Dynamics at the Wildlife-Livestock-Human Interface”. Trends Ecol. Evol., 32, 55-67, 2017.
- [15] Hooke, Roger LeB., Jose F. Martín-Duque and Havier de Pedraza. “Land Transformation by Humans: A Review”. GSA Today, 22, 4-10, 2012.
- [16] Kahraman, Sümeyye ve Erkan Polat. (2021) *Antroposen Çağı ve Felaketler: Yakın Gelecek, Gelecek mi?*. 8. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu, Konya: KBAM, 2021.
- [17] Kolbert, Elizabeth. “The Anthropocene Debate: Marking Humanity’s Impact.” Yale Environment 360. Yale School of Forestry & Environmental Studies and Yale University. 2016. 15.08.2016. <http://e360.yale.edu/features/the_anthropocene_debate__marking_humanitys_impact>.
- [18] Lefebvre, Henry. “Critique de la vie Quotidienne. Vol. II. Fondements d’une Sociologie de la Quotidienneté”. Paris: L’Arche, 1980.
- [19] McMichael, Anthony J. “Environmental and Social Influences on Emerging Infectious Diseases: Past, Present and Future”. Philos. Trans. R. Soc. Lond. B. Biol. Sci, 359, 1049-1058, 2004.
- [20] Mistry, Rohinton. “A Fine Balance”. New York: Vintage, 1997.
- [21] Peters, E. Kirsten. “The Whole Story of Climate: What Science Reveals About the Nature of Endless Change”. New York: Prometheus Books, 2012.
- [22] Piketty, Thomas. “Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- [23] Polat, Erkan. “Antroposen Çağı’nda Mekânı Yazmak, Kenti Okumak...”. IArcSas - 1st International Architectural Sciences and Application Symposium Book, Adıyaman: IKSAD, 2021.
- [24] Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı’nda Kentsellik, Sürdürülebilirlik ve Dirençlilik”. Resilience, 3, 319-326, 2019.

- [25] Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı’nda Pandemi ve Kentlerin Durumu”. *Antropoloji*, 41, 1-11, 2021.
- [26] Polat, Erkan ve Sümeyye Kahraman. “Antroposen Çağı: Kendim Ettim Kentim Buldum”, Mersin: KBAM, 2020.
- [27] Rafferty, John P. “Anthropocene Epoch”. *Encyclopædia Britannica*, 2020 (<https://www.britannica.com/science/Anthropocene-Epoch>, 05.05.2020).
- [28] Rancière, Jacques. “*Le Spectateur Émancipé*”. Paris: La Fabrique, 2008.
- [29] Ritchie, Hannah and Max Roser. “Our World in Data (2018–2019)”. *Urbanization*. 2018 (<https://ourworldindata>, 09.06.2020).
- [30] Rockström, Johan, Will Steffen and Kevin Noone, et al. “Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity”. *Ecology and Society*, 14(2), 32, 2009.
- [31] Steffen, Will, Grinevald, Jacques, Crutzen, Paul and John McNeill. “The Anthropocene: Conceptual and Historical Perspectives”. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A*, 369(1938), 842–867, 2011.
- [32] UN. “Population Division. *The World’s Cities in 2018: Data Booklet*”. NY: UN, 2018. (<https://digitallibrary.un.org/record/3799524>, 05.07.2020).
- [33] UNFPA. “*The World Population Prospects 2019: Highlights*”. NY: UN, 2019.
- [34] Waters, Colin N. and Jan Zalasiewicz and et al. “The Anthropocene is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene”. *Science*, 351(6269), 137, 2016.
- [35] West, Geoffrey. “*Scale: The Universal Laws of Growth, Innovation, Sustainability, and the Pace of Life in Organisms, Cities, Economies, and Companies*”. New York: Penguin, 2017.
- [36] WWF. “*Living Planet Report-2020*”. Gland: WWF, 2020.
- [37] Zalasiewicz, Jan, Mark Williams, Alan Haywood and Michael Ellis. “The Anthropocene: A New Epoch of Geological Time?”. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, Series A*, 369(1938), 835-841, 2011.
- [38] Zalasiewicz, Jan, Mark Williams, Alan Haywood and Colin N. Waters, et al. “Scale and Diversity of the Physical Technosphere: A Geological Perspective”. *The Anthropocene Review*, 4(1), 9-22, 2017.
- [39] Zalasiewicz, Jan. “*The Earth after Us: What Legacy Will Humans Leave in the Rocks?*”. Oxford: Oxford University Press, 2008.

DİRENÇLİ KENTLERİN İNŞASINDA KENT DİPLOMASİSİNİN ROLÜ

Esra Banu Sipahi* - Bahar Özsoy**

GİRİŞ

Bugün dünya nüfusunun yaklaşık %55'i kentlerde yaşamakta ve bu eğilimin artarak devam edeceği öngörülmektedir. 2050 yılına gelindiğinde ise, kentsel nüfusun bugünkü büyüklüğünü ikiye katlamasıyla dünyadaki her 10 kişiden yaklaşık 7'sinin kentlerde yaşayacağı ve küresel GSYİH'nın %80'inden fazlasının kentsel mekânda üretileceği belirtilmektedir.¹ Kentlerin sunmuş olduğu imkânlar ile doğru orantılı olan bu demografik ve ekonomik büyüklük gelecekte de kentlerin cazibe merkezleri olmayı sürdüreceğine işaret etmektedir.

Buna karşın kentlerin yoksulluktan, hassas grupların varlığına, göç ve mülteci krizinden, suç ve terör eylemlerine, iklim değişikliğinden salgın hastalıklara değin gündemde olan pek çok eski ve yeni sorunla karşı karşıya olduğunu ifade etmek gerekir. Kaynakların azaldığı ancak beklenti ve taleplerin çoğaldığı günümüzde söz konusu sorun ve zorluklar kentlerin kırılabilirliklerini daha da artırmaktadır. Ulus devletlerin aşınan ve yerel sorunların çözümünde azalan rolleri de düşünüldüğünde kentsel kaynaklı olan ve/veya çoğunlukla kentleri etkileyen konularda yerel yönetimlerin dış politika geliştirmeleri tercihten ziyade bir zorunluluk olarak görülmektedir.

---

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dr.esrasipahi@hotmail.com

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, b.ozsoy@hbv.edu.tr

¹ "Urban Development", (Erişim Tarihi: 20.12.2021), <https://www.worldbank.org>.

Önceleri kent eşleştirmeleri şeklinde yürütülen diplomasi faaliyetleri, günümüzde içlerinde Dünya Birleşik Kentler ve Yerel Yönetimler Örgütü (UCLG), C40 oluşumu, Kentler İttifakı (Cities Alliance), Urban20, Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) gibi onlarca ağın yanı sıra Kent Markalaşması ve Yavaş Kent Hareketi gibi küçük kentleri de görünür kılmayı sağlayan girişimler çerçevesinde sürdürülmektedir. Adı geçen oluşumlar günümüzün değişen ve çeşitlenen diplomasi anlayışı içinde farklı bir anlam kazanmakta, ilk çağ uygarlıklarından bu yana varlığını sürdüren kent diplomasisinin çerçevesinin genişletilerek bugünün dinamikleri üzerinden yeniden kurgulanmasına olanak sağlamaktadır. Çeşitli şekillerde uygulanan yerel diplomasi faaliyetleri ile kentsel riskler ve fırsatlar yönetilebilmekte, somut çıktılar elde edilebilmekte ve nihayet kentsel direncin geliştirilebilmesine olanak sağlanmaktadır.

Günümüzde bir kentin direncinin uluslararası alandaki etkinliği ve eylemleri ile doğru orantılı olduğunu savunan bu çalışmada ilk olarak kent diplomasisine ilişkin kavramsal bir çerçeve çizilmiş ve tarihsel perspektiften kent diplomasisinin geçirdiği dönüşüm üzerinde durulmuştur. Çalışmanın devamında dirençli kent kavramına odaklanılarak, kentlerin dirençli hale getirilmeleri konusundaki girişimler üzerinden, dirençli kentlerin inşasında kent diplomasisinin sahip olduğu potansiyel analiz edilmiştir.

1. KENT DİPLOMASİSİ

İçinde yaşanılan döneme göre etkinlik derecesi değişmekle birlikte, ‘uygarlık’ kavramıyla anılan kentler, ilkçağdan itibaren siyasetin, ekonominin, bilimin, kültürün ve sanatın merkezi konumundadır. Yine var olduklarından beri savaşların ve istilaların yıkıcı etkilerine maruz kalan kentler, Orta Çağ’a gelindiğinde kendine özgü bir güvenlik, hukuk, siyaset ve yönetim sistemine sahip yerler olarak farklı bir kimlik kazanmıştır.² Zaman içinde imalat sektörünün gelişmesi ile kentler yeni işlevleri ile öne çıkmaya başlamış ve Weber’in ifadesi ile üretim kentlerine dönüşmüştür. Hızla artan nüfus kent mekânının genişlemesini, fiziksel çevrenin dönüşümünü, yeni imkân ve olanakları ile kentlerin birer cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Teknolojinin

² Yusuf Pustu, “Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Site’den Dünya Kentine”, *Sayıştay Dergisi*, 60 (2006): 143.

gelişmesi, işgücünün uzmanlaşması, ulaşım ağlarının çeşitlenmesi, sanayi ve hizmet sektörünün büyümesi gibi faktörler, kentlerin dönüşümünde etkili olmuştur.

Diğer taraftan kentlerin en önemli sorun alanlarından biri olarak güvenlik güncelliğini yitirmemiştir. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan iki büyük savaşta insanlarla birlikte kentlerin de hedef alındığı ve bu yüzyılda birçok kentin harabeye dönüştüğü ifade edilmelidir. Söz konusu savaşların ardından devletler arasında kurulan diplomasi faaliyetleri günümüz ilişkilerine ışık tutmuş ve klasik diplomasinin dışında farklı ve yeni diplomasi biçimleri gündeme gelmiştir. Savaş ve çatışma olguları, demokrasinin ve liberal değerlerin yaygınlaşması, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi, artan nüfus ve bu nüfusun ihtiyaç, beklenti ve sorunlarının çeşitlenmesi devletin rolünün sorgulanmasına ve başta kentler olmak üzere farklı düzeylerde diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.³

Küresel süreçlerin bir parçası haline gelen günümüz kentleri ise doğrudan ya da dolaylı olarak ulus devletlerden devralınan kimi sorumlulukları üstlenmiş durumdadırlar. Öyle ki günümüzde, kent sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve kentsel refahın artırılması gibi benzer sorumluluklar üstlenen yerel yönetimler, terör, göç, yoksulluk, iklim krizi ve çevre kirliliği başta olmak üzere onlarca küresel sorunla karşı karşıyadırlar. Kentlerin yüzleşmek durumunda kaldığı farklı ölçeklerdeki bu sorunlar ve iletişim, paylaşım ve erişim olanaklarındaki gelişmeler, son elli yılda kent diplomasisi kavramının öne çıkmasına neden olmuştur.⁴

‘Yerel diplomasi’ olarak da adlandırılan kent diplomasisi, kentlerin uluslararası alanda çeşitli aktörlerle temsil amacıyla ilişki kurması olarak tanımlanmaktadır.⁵ Diğer bir ifadeyle, kent diplomasisi kentlerin yürütmüş oldukları dış politika faaliyetlerinin tamamıdır. Bu faaliyetler uluslararası alanda kentleri ve ülkeleri görünür kılmamanın yanında ekonomik, siyasi ve kültürel bir takım kazanımların elde edilmesini

³ Esra Banu Sipahi ve Bahar Özsoy, “Geçmişten Günümüze Kent Diplomasisi”, içinde *Modern Çağ’da Savaş ve Diplomasi*, ed., Ahmet Dönmez, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 363.

⁴ Köken itibarıyla resmi bir belge veya devlet kağıdı anlamına gelen, Yunanca bir sözcük olan “diploma” kelimesinden türetilen “diplomasi” kavramı, 18. yüzyıla kadar “belgeleri irdeleme bilimi” olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hüner Tuncer, *Diplomasinin Evrimi, Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009), 19.

⁵ Rogier van der Pluijm ve Jan Melissen, *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, (The Hague: Netherlands Institute of International Relations, 2007), 6.

sağlamaktadır. Goodarzi ve Nayyeri de, kent diplomasisinin kentsel politika oluşturma ve kentsel yönetimin zorlukları kontrol etme, şehirler arasındaki uluslararası iş birliğini güçlendirme, kentsel çıkarılara ve faydalara ulaşma, ortak vatandaşlık anlayışını kurma ve kentsel sürdürülebilirliği sağlama amacıyla kullanılan kültürel, politik, ekonomik ve sosyal süreçler olduğunu ifade etmektedirler.⁶ Diğer taraftan Sizoo, kent diplomasisinin barış, demokrasi ve refah ortamının oluşturulabilmesi için sosyal uyumu sağlama, çatışmayı önleme, çatışma çözümü ve çatışma sonrası yeniden yapılanmayı teşvik etme gibi işlevleri olduğunu ifade etmektedir.⁷ Bu da özellikle savaş ve çatışma dönemleri sonrasında yaşanan iletişim ve iş birliği kurma çabalarının dayanağının kent diplomasisi faaliyetleri olduğunu ortaya koymaktadır.

2. KENT DİPLOMASİSİNİN ANLAM VE ÖNEMİ

Diplomatik bir aktör olarak kentin rolü Antik Yunan'daki Atina veya Makedonya'ya, daha sonra ise Rönesans döneminde Venedik ve Milano'ya kadar uzanmaktadır.⁸ Bu dönem diplomasi faaliyetleri genellikle karşılıklı yazışmalar, devletler arasındaki mücadelelerin anlatıldığı yazıtlar ve görevleri sınırlı olan elçiler aracılığı ile yürütülmüştür. Özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısında İtalyan kent devletleri arasında; mesaj iletme, hanedan içerisindeki ittifak ve mücadeleleri gözlemleme ve yorumlama görevleri ile donatılan elçiler, Paris, Madrid ve Viyana gibi önemli başkentlerde yerleşik olarak görevlendirilmişlerdir.⁹ 17. yüzyıla gelindiğinde (Avrupa'da uzun bir savaş döneminin sonuna işaret eden 1648 tarihli Westphalia Barışı ile) devletler arasındaki ilişkilerde kentlerin ağırlığı azalmış, yerini ulus-devletler arasındaki diplomasiye bırakmıştır.

⁶ Mahnaz Goodarzi ve Mohammad Kaffash Nayyeri, "Globalization and City Diplomacy: The Formation of Global Citizen (Possibility or Impossibility)", *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 3/1 (2016): 479.

⁷ Alexandra Sizoo, "Concept Paper on City Diplomacy", (Erişim Tarihi 05.12.2021), https://www.uclg.org/sites/default/files/EN_405_conceptpaperoncitydiplomacy.pdf.

⁸ Teresa La Porte, "City Public Diplomacy in the European Union", içinde *European Public Diplomacy*, edç, Mai'a K. Davis Cross ve Jan Melissen, (New York, Palgrave Macmillan, 2013), 90.

⁹ Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, "Introduction: The Challenges of 21st-Century Diplomacy", içinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, ed., Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, (Oxford University Press, 2013), 13.

20. yüzyılda ise hemen her alanda yaşanan dönüşüm kentleri de etkilemiştir. 1907 tarihindeki Lahey Konferansları ile katılım ve gündem konuları bağlamında uluslararası ilişkiler yeni bir düzleme evrilmiş, ABD ve Japonya gibi ülkelerin küresel alanda yükselmeleri ile ‘Avrupa merkezli olmayan’ bir sistem oluşmaya başlamıştır.¹⁰

Öte yandan, ülkeler arasındaki rekabet ve sorunların diplomatik yollardan çözüme kavuşturulamamış olması birçok imparatorluğun yıkılmasını da beraberinde getiren dünya savaşının patlak vermesine neden olmuştur. Savaşın ardından yaraların sarılması ve dünya barışının sağlanması sürecinde yeniden sahne alan kentler, diplomatik faaliyetlerde bulunarak sorumluluk üstlenmişlerdir. Yüzyılın başlarında uygulanan bu kent diplomasisi daha çok kültürel, ekonomik veya insani amaçlara odaklanan resmileştirilmiş ikili ilişkiler temelinde yürütülmüştür.¹¹ Ancak bu çabalar yetersiz kalmış ve yüzyılın ortasında dünya ikinci kez savaşa sürüklenmiştir.

Savaş sonrası dönemde kardeş kent ilişkilerinin yanı sıra karmaşık bir ‘ulusötesi topluluklar’ sistemine doğru genişleme söz konusu olmuştur. Diğer bir ifade ile bu dönemde kent diplomasisi klasikleşmiş 'kardeş şehir' yaklaşımlarının ötesine geçerek, daha geniş bir eylem biçimini yansıtan ‘katalitik diplomasiye’ kaymıştır.¹² Bu gelişmelere küresel dönüşümler de eklenmiş ve diplomasi alanındaki hakim gücün devletler olduğuna yönelik anlayış değişmeye başlamıştır. Bu kapsamda toplu hareket edebilmek için örgütlenmiş ve temsil yeteneğine sahip kent ağlarının oluşturulması gündeme gelmiştir. Diğer taraftan çok aktörlü yaklaşımlarla da beslenen kent diplomasisi, kentlerin resmi temsilcileri tarafından diğer kentler, ulus devletler, STK’lar ve şirketler gibi aktörlerle ilişki kurmasını sağlayan bir araç olarak da uygulanmıştır.¹³

Günümüz kentlerinin küresel ısınma, terör, yoksulluk, göç gibi benzer sorunlarla karşı karşıya bulunması ve çözüm noktasında birlikte hareket etmelerinin adeta

¹⁰ Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, “Introduction: The Challenges”, 6.

¹¹ Michele Acuto, “City Diplomacy”, içinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, ed., Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ve Paul Sharp, (London: SAGE, 2016).

¹² Michele Acuto, “City Diplomacy”, 515.

¹³ Michele Acuto, Hugo Decramer, Juliana Kerr, Ian Klaus, Sam Tabory ve Noah Toly, *Toward City Diplomacy: Assessing Capacity in Select Global Cities*, (United States of America: Chicago Council on Global Affairs, 2018), 3.

bir zorunluluk haline gelmesi, kent diplomasinin öneminin artmasına da zemin hazırlamıştır. Küresel enerji tüketiminin üçte ikisini tüketen ve sera gazı emisyonlarının %70'inden fazlasında payı olan kentlerin sebep olduğu çevre kirliliği ortak hareket etme gerekliliğinin bir örneğidir.¹⁴ Bu kapsamda 2005 yılındaki Dünya Kentler İklim Değişikliği Liderlik Zirvesi sonrasında kurulan C40 oluşumunun çalışmaları dikkate değerdir. 97 üyeden oluşan C40 oluşumu, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını toplu olarak yarıya indirmeyi amaçlamaktadır. Yine, yakın zamanda ABD eski başkanı Trump'ın Paris iklim anlaşmalarından çekilme kararına karşın ülkedeki kimi büyükşehir belediye başkanlarının Paris hedeflerini uygulamaya devam edecekleri yönünde açıklamalarda bulunmaları küresel sorunların çözümünde kentsel siyasetin erişmiş olduğu gücü göstermesi bakımından dikkate değerdir.¹⁵ Görüldüğü gibi bugünün kentleri yalnızca yerel aktörler olarak değil, uluslararası alanda önemli bir karar alıcı güç olarak da karşımıza çıkmaktadırlar.

Kentlerin diplomasi faaliyetlerinin bir nedeni de siyaset yapma istekleridir ki, araştırmalar da bunu destekler niteliktedir. Örneğin, 2019 yılında Connected Cities Lab ve Chicago Küresel İlişkiler Konseyinin, dünya çapında CityNet, Eurocities ve Metropolis (Dünya Büyük Metropoler Birliği) kent diplomasisi görevlileri ve temsilcileriyle yapmış oldukları bir araştırmada katılımcıların %83'ü kentlerin uluslararası siyasette rol oynaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Nitekim katılımcıların üçte ikisinden fazlası da kentlerin iklim değişikliği gibi küresel zorluklar üzerinde ulusal hükümetlere göre daha büyük bir etkiye sahip olduklarına inanmaktadırlar.¹⁶

Uluslararası alanda etkisi ve gücü önemli ölçüde yükselen kentlerin diplomatik faaliyetler yoluyla gerçekleştirmeyi umdukları amaçlardan biri de ekonomik gelir

¹⁴ Urban Development, April 20, 2020, <https://www.worldbank.org>.

¹⁵ Ivo Davalder, "Why Cities Need Their Own Foreign Policies", (Erişim Tarihi: 12.12.2021), <https://www.politico.com/-magazine/story/2017/06/06/why-cities-need-their-own-foreign-policies-215234>.

¹⁶ Anna Kosovac, Kris Hartley, Michele Acuto ve Darcy Gunning, Conducting City Diplomacy, "A Survey of International Engagement in 47 Cities", Chicago Council on Global Affairs, (Erişim Tarihi: 15.01.2022), <https://www.thechicagocouncil.org/research/report/conducting-city-diplomacy-survey-international-engagement-47-cities>.

sağlamaktır. Küresel GSYİH'nın %80'inden fazlasına sahip olan kentler bu etkiyi sürdürmek için büyük bir mücadele içindedirler. Kent diplomasisi küresel yatırımları ve yetenekleri çekmek, uluslararası görünürlüğü artırmak için önemli bir araçtır. Yerel yönetimler, kentsel çekiciliklerinden, uluslararası imajlarından veya küresel bağlamda markalarından ve ayrıca ekonomi ve teknoloji gibi diğer güç kaynaklarından yararlanmak suretiyle diplomatik faaliyetlerde bulunmaktadır. Kent kültürüne, değerlerine ve ekonomik varlıklara dayanan bu zorlayıcı olmayan güç kaynakları, kentlerin uluslararası alanda nüfuzlarını ve küresel kamuoyunun gözünde itibarlarını inşa etmelerine yardımcı olmaktadır.¹⁷

Kamu gücünün bir sembolü olarak kabul edilebilecek olan kimi kentler ise kentsel gelişmeyi desteklemek, yerel halkın beklenti ve taleplerini karşılayabilmek amacıyla diplomasi faaliyetlerinde bulunmaktadır.¹⁸ 'Kent markalaşması' ya da 'yavaş kent (Cittaslow)' uygulaması şeklinde görülen bu faaliyetler güncel yerel diplomasi uygulamaları olarak ifade edilebilir. Avcılar ve Kara, bir kenti 'marka kent' yapmanın amacının, daha fazla turist çekmek, yatırımları canlandırmak, değerli katkılar sağlayabilecek yaratıcı insanları kentte yaşamaya ikna etmek ve nihayet şehrin kalkınmasını sağlayarak kent sakinlerine daha iyi yaşam olanakları sunmak olduğunu ifade etmektedirler.¹⁹ Böylelikle kimi zaman bir kentin sahip olduğu ekonomik bir değer ortaya çıkarılırken, kimi zaman da mesajlar, sloganlar veya hikâyeler yoluyla kentlere bir kimlik kazandırılmaktadır.²⁰ Bu sayede uluslararası alanda tanınır hale gelen kentler, ekonomik bir gelir sağlarken sahip oldukları potansiyeli de harekete geçirebilmekte ve hemşehrilerinin yaşam kalitelerini de artırabilmektedirler.²¹

¹⁷ Natalia Grincheva, *Museums as Actors of City Diplomacy: From "Hard" Assets to "Soft" Power*, içinde *City Diplomacy Current Trends and Future Prospects*, ed., Sohaela Amiri ve Efe Sevin, (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2020).

¹⁸ Sipahi ve Özsoy, "Geçmişten Günümüze", 389; Ruşen Keleş ve Ayşegül Mengi, *Kent Hukuku*, (Ankara: İmge Ankara, 2021), 58-60.

¹⁹ Mutlu Yüksel Avcılar ve Ergün Kara, "Kent Markası Kavramı ve Marka Kent Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, (2015).

²⁰ Sipahi ve Özsoy, "Geçmişten Günümüze", 388.

²¹ Konuya ilişkin olarak bkz. F. Seren Ören, "Sakin Şehir' Olmanın Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkilerinin Kent Sakinlerinin Algıları Bağlamında İncelenmesi: Akyaka Örneği" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020).

3. DİRENÇLİ KENTLER VE ÖZELLİKLERİ

Sundukları ekonomik, teknolojik ve yaşamsal olanaklara ek olarak, tarımsal üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması, dünya genelinde geçmişten günümüze değin devam eden kentlere olan ilginin süreceğini göstermektedir. Buna karşın, kronik hale gelen nüfus artışı ile birlikte hızlı ve düzensiz kentleşme, çevre kirliliği, terör, yoksulluk, güvenlik gibi sorunların çoğalması kentlerin kırılabilirliğini artırmaktadır. Bu durum kentsel sistemdeki değişiklikleri özümseme, bu değişikliklere uyum sağlama, uyarılma ve yanıt verme yeteneği olarak kabul edilen kent- sel direnç kavramının önem kazanmasına neden olmaktadır.²²

3.1. Dirençli Kent

Etimolojik olarak Latince “resi-lire”, kökünden gelen direnç; farkındalık, algı- lama, iletişim, tepki (mümkünse kaçınma) ve iyileşme gibi kavramları içermekte- dir.²³ İlk olarak 1970’li yıllarda mühendislik alanında ortaya atılan direnç kavramı, malzemelerin ve diğer fiziksel yapıların yapısal değişiklik veya çökme olmaksızın stres ve şoklara dayanma kapasitesi olarak tanımlanmıştır.²⁴

Zaman içinde psikoloji, toplum bilimi, ekoloji gibi farklı disiplinlerce de benim- senen kavram, ekonomi alanında; ulus devletlerin ve yönetim kurumlarının, küre- sel ekonomi içinde normal kapasitesinde faaliyet göstermeye devam edebilmelerini sağlamak için afet azaltma süreçleri ve kritik ulusal altyapıyı geliştirme yeteneği; psi- kolojide ise bireylerin şoklar ve streslerle başa çıkabilme aracı biçiminde ele alınmak- tadır.²⁵ Konuya ilişkin olarak Walker vd. direnci; “bir sistemin, esas olarak aynı işlevi,

²² Kevin C. Desouza ve Trevor H. Flanery, *Designing, Planning and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework*, *Cities*, 35, (2013), 89.

²³ Alastair McAslan, *The Concept of Resilience, Understanding its Origins, (Meaning and Utility)*, Australia: Torrens Resilience Institute, (2010), 2.

²⁴ C. S. Holling, "Engineering Resilience versus Ecological Resilience", içinde *Engineering Within Ecological Constraints*, ed., Peter C. Schulze, (Washington, DC: The National Academies Press, 1996).

²⁵ Jon Coaffee, Risk, Resilience and Environmentally Sustainable Cities, *Energy Policy*, 36 (2008), 4633; Lorena Figueiredo, Taku Honiden ve Abel Schumann, “Indicators for Resilient Cities”, OECD Regional Development Working Papers, (Erişim Tarihi: 10.01.2022), 9, https://www.oecd-ilibrary.org/development/indicators-for-resilient-cities_6f1f6065-en.

yapıyı, kimliği ve geri bildirimleri korumak için değişim geçirirken rahatsızlıkları absorbe etme ve yeniden düzenleme kapasitesi” olarak tarif etmektedirler.²⁶ Diğer bir ifade ile direnç, bir sistemin ortaya çıkabilecek ani tepkiler karşısında ayakta kalma kabiliyetidir. Holling ise sistemlerin kalıcılığının ve değişimi absorbe etme ve durum değişkenleri arasındaki aynı ilişkileri sürdürme yeteneklerinin bir ölçüsü olarak iki farklı direnç tanımı üzerinde durmaktadır.²⁷ Genel olarak mühendislik alanında kabul edilen ve daha geleneksel olan ilk tanıma göre direnç; bir denge durumuna yakın istikrara, verimlilik, sabitlik ve öngörülebilirliğe odaklanmaktadır. Ekolojik direnç olarak bilinen ikinci tanıma göre ise direnç; değişim ve öngörülemezliği ifade etmektedir.²⁸ Ekolojik direnç Davoudi’nin evrimsel direnç yaklaşımı ile benzerlik taşımaktadır. Davoudi evrimsel direnci; “aynı şeyi yapmaya devam etmek yerine değişen koşullara uyum sağlama, değişme esnekliği” olarak tanımlamaktadır.²⁹

Günümüzde direnç kavramı genellikle iklim değişikliğine uyum, sürdürülebilirlik, afet riskinin ve yoksulluğun azaltılması gibi çalışmalarda kentsel dayanıklılığı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kapsamda *UN-Habitat* tarafından direnç; “herhangi bir kentsel sistemin birden fazla şok ve strese dayanma ve bunlardan hızlı bir şekilde kurtulma ve hizmetin sürekliliğini sağlama yeteneği”; *Dirençli Kentler Ağı (Resilience Cities Network)* ise “bir kentteki bireylerin, toplulukların, kurumların, işletmelerin ve sistemlerin, ne tür kronik stresler ve akut şoklar karşısında hayatta kalma, uyum sağlama ve büyüme kapasitesi” olarak tanımlanmaktadır. Aynı kuruluşu göre dirençli bir kent, “temelde aynı işlevleri, yapıları, sistemleri ve kimliği koruyabilmek için gelecekteki şoklara karşı sosyal, ekonomik, teknik ve altyapı sistemlerine yönelik baskıları absorbe etmeye yardımcı olacak kapasiteleri geliştirilmiş

²⁶ Brian Walker, C. S. Holling, Stephen R. Carpenter ve Ann Kinzig, “Resilience, Adaptability and Transformability in Social-Ecological Systems”, *Ecology and Society*, 9/2:5 (2004): 1.

²⁷ C.S.Holling, Resilience and Stability of Ecological Systems, *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 4 (1973).

²⁸ C. S. Holling, "Engineering Resilience versus Ecological Resilience", içinde *Engineering Within Ecological Constraints*, ed., Peter C. Schulze, (Washington, DC: The National Academies Press, 1996), 33.

²⁹ Neil Adger, “An interview with Neil Adger: resilience, adaptability, localisation and transition”, (Erişim Tarihi: 10.01.2022), <https://www.transitionculture.org/2010/03/26/an-interview-with-neil-adger-resilience-adaptability-localisation-and-transition/>.

kenttir”.³⁰ Bu tanımlardan hareketle kentsel direnç; gelecekteki sorunları öngörmenin yanı sıra özel-kamusal yaşam alanlarının kalitesini artıran proaktif çözümlerin ortaya konulması amacıyla kentlerin güçlendirilmesi çabasıdır.³¹

Direnç kazanmış bir kent, doğal olayların (sel, deprem, salgın hastalıklar vb.), insan kaynaklı tehlikelerin (petrol sızıntısı, radyasyon, sistem arızası, vb), krizlerin (siyasi ve sosyal çatışma, terörizm, ekonomik kriz vb.) veya çevresel, teknolojik, sosyal ve demografik değişikliklerin neden olduğu sosyo-ekonomik etmenlerin ortaya çıkardığı şoklara ve streslere yanıt verebilmektedir.³² Bu nedenle özellikle kırılğan kentlerde kentsel direncin desteklenmesi son derece önemlidir. Bu tür kentlerde yaşayan bireyler/gruplar içinde yoksulluk/eşitsizlik ve şiddetle yüzleşmek durumunda kalan dezavantajlı kesimlerin, herhangi bir şokla karşı karşıya kalmaları durumunda işlevsel ve başarı sağlayacak çözüm yollarının belirlenmesi noktasında dirençli kent daha da önemli hale gelmektedir. Bunun nedeni, sözü edilen kesimlerin bu tür şoklardan ‘ilk etkilenenler’ ve ‘en kırılğanlar’ olmalarıdır.

Görüldüğü gibi kentsel direnç, tüm toplumsal kesimlerin dikkate alındığı, ileriye dönük ve dinamik bir bakış açısını içeren bir kavramdır. Kavrama olan ilgi uluslararası alanda da artarak sürmektedir. Birçok yapı ve örgüt tarafından benimsenen dirençli kentlerin inşasına yönelik olarak, kırılğanlığın tespiti ve direncin artırılmasına yönelik çabaların bazılarını şu şekilde sıralamak olanaklıdır:

- BM Afet Riskini Azaltma Ofisi (UNDRR) tarafından 2010 yılında direnç faaliyetleri teşvik edilerek ve yerel düzeyde afet riski anlayışı benimsenerek sürdürülebilir kentsel kalkınmayı desteklemede “Daha Fazlasını Bilmek, Daha Akıllıca Yatırım Yapmak ve Daha Güvenli İnşa Etmek” başlıklarından oluşan “Kentleri Dirençli Hale Getirme Kampanyası” başlatılmıştır.³³

³⁰ Lorena Figueiredo, Taku Honiden ve Abel Schumann, “Indicators for”, 10.

³¹ Lawrence J. Vale, “The politics of resilient cities: whose resilience and whose city?”, *Building Research & Information*, 42/2 (2014): 191-201.

³² Cities Alliance, *2019 Annual Report*, Belgium, 2019, 5.

³³ UNISDR, “Making Cities Resilient: Summary for Policymakers: A global snapshot of how local governments reduce disaster risk”, (Erişim Tarihi: 18.12.2021), <https://www.undrr.org/publication/making-cities-resilient-summary-policymakers-global-snapshot-how-local-governments>.

- BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2012 yılında, toplum direncinin temel yapı taşlarının ölçülmesi ve özelliklerin elde edilmesinde çeşitli insani müdahaleleri değerlendirmek amacıyla Topluma Dayalı Direnç Analizi (Community-Based Resilience Analysis/CoBRA) aracı yayınlanmıştır.³⁴
- BM-Habitat tarafından 2012 yılında, kentlerin iklim değişikliğiyle ilgili olanlar da dâhil olmak üzere çoklu tehlike etkilerine karşı dayanıklılığını değerlendirmek ve geliştirmek için ulusal ve yerel yönetimlere yeterli araçları sağlamak amacıyla Kentsel Direnç Profili Oluşturma Programı (CRPP) başlatılmıştır. Sonraki yıllarda CRPP daha geniş bir kitleye ulaşmak için kapsamını genişletmiş ve yeni bir faaliyet yelpazesi geliştirmiştir. 2016 yılında Ajans, teknik işbirliği, savunuculuk ve bilgi yayılımı sütunları arasında projeler ve faaliyetler düzenleyen Kentsel Dayanıklılık Programının (URP) bir ayağı haline gelmiştir.³⁵
- Dünya Bankası tarafından 2013 yılında kentlerin değişen koşullara hazırlanma ve bunlara uyum sağlama yeteneklerini artırmanın yanı sıra iklim değişikliği, doğal afetler ve diğer sistemik şoklara direnme ve bunlardan kurtulma becerilerini artırmalarına yardımcı olmak için çok yıllık bir girişim olan Dirençli Kentler Programı başlatılmıştır.³⁶
- 2013 yılında Rockefeller Vakfı tarafından Dirençli Kentler Programı başlatılmıştır. Kentlere yeni dayanıklılık stratejileri geliştirmelerinde yardımcı olan Program aynı zamanda her kent için bir Baş Direnç Görevlisinin işe alınmasını desteklemektedir. Yine 2016 yılında geliştirilen Kentsel Direnç Endeksi, sistemdeki kentlerin işlevini geliştirmek için kapsamlı ve bütünsel bir çerçevenin önemini vurgulayarak dayanıklılığı değerlendirmek ve teşvik etmek için çeşitli ilkeleri, göstergeleri ve uygulamaları içermektedir.³⁷
- Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler (ICLEI) ağı da kentsel direnç için iklim değişikliğinin hafifletilmesi ve adaptasyonu, afet riskinin azaltılması ve gıda güvenliği ile ilgili konuların yer aldığı Dirençli Kentler adında kapsamlı

³⁴ Lorena Figueiredo, Taku Honiden ve Abel Schumann, “Indicators for”, 15.

³⁵ UN-Habitat, *Trends in Urban Resilience*, (Kenya: United Nations Human Settlements Programme, 2017), 30.

³⁶ Lorena Figueiredo, Taku Honiden, Abel Schumann, “Indicators for”, 15.

³⁷ Lorena Figueiredo, Taku Honiden, Abel Schumann, “Indicators for”, 15.

bir programa sahiptir. Program, dayanıklılık geliştirme çabaları ile ilgili konferanslar, seminerler, ağlar, araçlar ve kılavuzlar üretmektedir.³⁸ Yine 2010 yılında bu ağ tarafından yerel ve bölgesel yönetimlerin iklim değişikliğinin belirsiz etkilerini bütüncül bir şekilde planlamak için Almanya'nın Bonn kentinde ilk Dirençli Kentler Kongresi' başlatılmıştır.³⁹

- Avrupa Komisyonu 2016 yılında Kentsel Alanlarda İklim Değişikliğiyle Başa Çıkma Dayanıklılığı konusunda bir “Kurtarma Projesi” başlatmıştır. Su sektörünü kentsel sistemlere giriş noktası olarak belirleyen Proje, dünyanın dört bir yanındaki kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik stresler veya şoklarla yüzleşmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁴⁰
- İklim dayanıklı topluluklar ve şehirler inşa etme taahhüdünde bulunan Kentler İttifakı (Cities Alliance) tarafından 2016 yılında Yeniden yapılandırılmış kentlerde İklim Değişikliği, Direnç ve Kayıt Dışılık Programı başlatılmıştır.⁴¹
- 68/239 sayılı karara esasen 31 Ekim’i Dünya Kentler Günü olarak ilan eden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından her yıl farklı bir alt tema seçilerek kentleşmenin başarıları, sorunları, zorlukları ele alınmaktadır. Bu kapsamda 2018 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir ve Dirençli Kentler İnşa Etme teması seçilmiştir.

Bazı araştırmalar kentsel dirence yatırım yapılmadığında 2030 yılına kadar 77 milyon insanın yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalacağını öngörmektedir.⁴² Bu sebeple uluslararası alanda dirençli kentlerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar gittikçe yoğunlaşmaktadır. Örneğin, 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi’nde (Gündem 2030) 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi’nden biri kentleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir

³⁸ Lorena Figueiredo, Taku Honiden, Abel Schumann, “Indicators for”, 15.

³⁹ Dirençli Kentler Kongresi, 2010-2019 yılları arasında Almanya'nın Bonn kentinde düzenlenen kentsel direnç ve adaptasyon üzerine yıllık küresel forumdur. Kongre, daha dirençli kentler yaratmak için bilgi ve uygulama paylaşımının yanı sıra zorlukların ve yeniliklerin tartışıldığı uluslararası bir platformdur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Cities Alliance, “2019 Annual Report”.

⁴⁰ Lorena Figueiredo, Taku Honiden, Abel Schumann, “Indicators for”, 15.

⁴¹ Cities Alliance, “2019 Annual Report”, 47.

⁴² Reliefweb, “Resilient cities-Reducing urban risk” (Erişim Tarihi: 23.12.2021), <https://reliefweb.int/report/world/resilient-cities-reducing-urban-risk>

hale getirmektir. Küresel iklim değişikliği tehdidine karşı küresel iş birliğini güçlendirmeyi ve sıcaklık artışını 1,5°C' ile sınırlandırmayı amaçlayan Paris Anlaşması'nda da uyum ve direnç kavramlarının altı çizilmiştir.⁴³ Sürdürülebilirlik için Yerel Yönetimler örgütü ise kentsel direncin, yalnızca dar bir iklim değişikliğine uyum ile sınırlı olarak ele alınmaması gerektiğinin altını çizmekte ve sosyal adalet, eşitlik ve çok kültürlülük dâhil olmak üzere farklı alanları da kapsayan bir perspektifi içermesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁴

3.2. Dirençli Kentlerin Özellikleri

Dirençli bir kentin sahip olması gereken özelliklerle ilgili olarak belirlenen Şehir Direnç İndeksi'nde⁴⁵, bir kentin dirençli olduğunu gösteren yetmiş altı gösterge beş başlıkta toplanmıştır. Bu başlıklar; dijitalleşme, sağlık, altyapı, kişisel ve çevresel güvenlidir.⁴⁶ OECD'ye göre ise dayanıklılığı sağlayan dört boyut bulunmaktadır. Bunlar ekonomi, yönetim, toplum ve çevre'dir.⁴⁷ Kentsel alanda yoksullukla mücadelede etmek için kurulan Kentler İttifakı ise kentlerin sahip olduğu sekiz işlev olduğunu ve bu işlevleri sağlayan kentlerin dirençli olacağını ifade etmektedir. Bu işlevler; temel ihtiyaçların karşılanması, insan hayatının korunması, varlıkların korunması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi, insan ilişkilerinin ve kimliğinin kolaylaştırılması, bilginin teşvik edilmesi, hukukun üstünlüğünün, adaletin ve eşitliğin savunulması, geçim kaynaklarının desteklenmesi, ekonomik refahın teşvik edilmesidir.⁴⁸

Kentsel direnç, kuşkusuz bir kentin yönetimi ile doğrudan ilintilidir. İyi yönetilebilen kentlerin karşılaşılabilecekleri sorunlar karşısındaki tutum ve davranışları, yönetimdeki vizyon ve öngörülerini, ani olaylara karşı hazırlıklı olma ve bu olaylara

⁴³ ICLEI, *Resilient cities, thriving cities: The evolution of urban resilience*, (Bonn, Germany, 2019), 8

⁴⁴ ICLEI, "Resilient cities", 21.

⁴⁵ Dünyanın birçok noktasında küresel bazda tasarım, mühendislik ve iş hizmetleri sunan bir vakıf şirketi olan Arup tarafından geliştirilen ve Rockefeller Vakfı tarafından desteklenen Şehir Direnç İndeksi, beş yıllık araştırma ve testlere dayanmaktadır. İndeks, kentlerin zorlukları anlamasına ve sistematik bir şekilde yanıt vermesine yardımcı olan güçlü bir araçtır.

⁴⁶ "City Resilience Index", (Erişim Tarihi: 01.01.2021), <https://www.cityresilienceindex.org/#/>

⁴⁷ OECD, "4 Areas that Drive Resilience", (Erişim Tarihi: 01.01.2021), <https://www.oecd.org/-cfe/regionaldevelopment/resilient-cities.htm>.

⁴⁸ "City Resilience Index", (Erişim Tarihi: 01.01.2021), <https://www.cityresilienceindex.org/#/>.

direnme kabiliyetleri bir bütündür. Öte yandan kötü yönetim doğal afet olaylarının etkisini şiddetlendirebilmektedir. Örneğin, imar yasalarına uyulmaması ya da nehir yataklarında yasa dışı binaların yapılması sel olaylarının sonuçlarını kötüleştirmektedir. Bu sorunları çözmek ise hem çok boyutlu düşünmeyi hem de iyi koordine edilmiş bir çalışmayı gerektirmektedir.⁴⁹

Dirençli kentler kavramına olan ilginin hızla artmasına karşın dayanıklılık konusundaki eylemlerin yeterli olduğunu söylemek güçtür. Kentsel direnç insani, siyasi, ekonomik, kurumsal ve psikolojik boyutları olan bütüncül bir bakış açısı gerektirmektedir. Oysa bu konularda hayli eksiklikler mevcuttur. Özellikle finansal yetersizlikler yerel yönetimleri bu yönde çaba göstermekten alıkoymaktadır. Diğer taraftan direnç çalışmaları belirli bir maliyet gerektirse de bu yatırımların faydalarının, eylemsizliğin maliyetinden daha fazla olmadığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin, Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerde doğal afetlere dayanıklı altyapıya yatırılan her bir doların dört dolar getiri sağlayacağını öngörmektedir. Benzer şekilde Ponemon Enstitüsü'ne göre, bir siber saldırıyı önlemenin maliyeti, saldırının yol açabileceği hasarın sadece yüzde 9 ile 26'sı arasında gerçekleşecektir.⁵⁰

Nitekim son yıllarda yapılan çalışmalarda özellikle kentlerin ortaya çıkabilecek deprem, sel gibi afetlere ya da çevre kirliliği, iklim değişikliği gibi küresel sorunlara karşı önleyici tedbirler alma, hazırlıklı olma gibi kentlerin fiziksel dayanıklılığının sağlanmasına yönelik çalışmalar üzerinde durulmaktadır. İhtiyaçlara cevap verebilecek ve riskleri azaltabilecek politikaların geliştirilmesi ve kentsel refah, güvenlik, kaliteli yaşam koşullarının sağlanması gibi hizmetlerin sunumunun en savunmasız olanları koruyacak şekilde yapılması beklenmektedir.⁵¹

⁴⁹ Ammar A. Malik, "How can cities become more resilient? Improving flood management through better governance, private sector partnerships and open data", United Nations Human Settlement Programme 2018, 6, (Erişim Tarihi: 17.12.2021), <https://www.theigc.org/wp-content/uploads/2019/01/How-can-cities-become-more-resilient4pdf.pdf>.

⁵⁰ Raed Kombargi ve Yahya Anouti, "Sustainability trends: How to make MENA cities more resilient", (Erişim Tarihi: 13.12.2021), <https://gulfbusiness.com/sustainability-trends-how-to-make-mena-cities-more-resilient/>.

⁵¹ UNISDR, "Making Cities Resilient Report 2012", (Erişim Tarihi: 10.12.2021), <https://www.undrr.org/publication/making-cities-resilient-report-2012>.

Bu kapsamda dirençli bir kentin yaşam hatları yol sistemleri, kamu hizmetleri ve diğer destek tesisleri sel, şiddetli rüzgârlar, deprem olayları ya da terörist saldırılar karşısında çalışmaya devam edecek şekilde tasarlanmaktadır.⁵² Kentsel dayanıklılığı artırmaya yönelik bir yönetim yaklaşımı, aktif vatandaşlardan ve yerel düzeyde koordine edilmiş sistemlere varıncaya kadar çok sayıda aktörü (bireyleri, profesyonelleri ve topluluk gruplarını) karar verme sürecine dâhil etmektedir.⁵³

4. DİRENÇLİ KENTLERİN İNŞASINDA KENT DİPLOMASİSİNİN ROLÜ

Günümüzde uluslararası gündemi belirleme ve etkileme potansiyelleri olan kentler, kaynakların harekete geçirilmesi konusunda da oldukça başarılıdır.⁵⁴ Sembolik bir ilişki kurmaktan veya kültürel alışverişten daha fazlası haline gelmiş olan kent diplomasisinin geldiği nokta, bugünün kentlerinin küresel bir aktör olarak erişmiş oldukları gücün önemli bir göstergesidir. Kent diplomasisi kardeş kent ilişkilerinin kurulmasının yanı sıra, belediye başkanları forumlarının düzenlenmesi, turizm işbirlikleri, olimpiyatlar ve uluslararası festivallere ev sahipliği yapılması, kent markalaşması ve kültürel değerlerin tanıtılması gibi faaliyet ve çabaları içermektedir.⁵⁵ Yine, ülkelerin tek başlarına çözüm üretemeyecekleri iklim değişikliği, mülteci krizi, yoksulluğun önlenmesi, çevre kirliliği gibi küresel meselelerde bir şemsiye altında birleşerek politika geliştirmelerini ya da temsil edilmelerini sağlayan ağlara üye olmaları da en yaygın kent diplomasisi uygulamalarındandır. Kurulan kent ağlarının üstlenmiş oldukları görevler ve belirledikleri hedefler incelendiğinde, uygulanan diplomasi faaliyetlerinin bazılarının, kentleri karşılaştıkları ya da gelecekte karşılaşılabilecekleri sorunlara karşı korumayı ve kentlerin söz konusu sorunlara karşı dirençli hale gelmelerine katkı sağlamayı içerdiğini ifade etmek olanaklıdır.⁵⁶ Bu bağlamda, kentsel

⁵² David R. Godschalk, “Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities”, *Natural Hazards Review*, 4/3 (2003), 137.

⁵³ Jon Coaffee, Rescaling and Responsibilising the Politics of Urban Resilience: From National Security to Local Place-Making”, *Politics*, 33/4 (2013), 243.

⁵⁴ Michele Acuto, Hugo Decramer, Juliana Kerr, Ian Klaus, Sam Tabory ve Noah Toly, “Toward City”, 3.

⁵⁵ Jo Beall ve David Adam, *Cities, Prosperity and Influence, The role of city diplomacy in shaping soft power in the 21st century*, (British Council, 2017), 9.

⁵⁶ Susan Handley, *Take your partners The local authority handbook on international partnerships*, (London: Local Government International Bureau, 2006), 5.

diplomasi faaliyetlerinin kentlerin kırılğanlıklarının bertaraf edilmesinde ve onların politik ve ekonomik alanda güç kazanmalarında önemli hale geldiği görülmektedir.

Konuya ilişkin olarak, 1951 yılında kurulan ve esas işlevi Avrupa'da üçüncü bir savaşın çıkmasını önlemek olan Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi'nin (CEMR) çalışmaları oldukça anlamlıdır. Yerel düzeyde uluslararası temasları teşvik etme sorumluluğu üstlenen Konsey, ülkelerin birbirini tanıdıkça savaş ihtimalinin azalacağı savından hareket etmekte ve kardeş kent ilişkileri geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.⁵⁷ Kurulan kardeş kent ilişkileri ile bilgi alışverişinden ortak projelerin geliştirilmesine kadar birçok alanda iş birliği yapan kent yönetimleri elde ettikleri tecrübe ve birikimler sayesinde zenginleşmektedirler. Lee'nin belirttiği gibi, 21. yüzyılın en dinamik küresel kentlerinin iyi eğitilmiş bir işgücü, modern ve verimli bir altyapı, uluslararası standartlarda kamu hizmeti sistemleri ve çekici bir yaşam kalitesi sunanlar olacağı düşünüldüğünde kentler arası iş birliğinin önemli fırsatlar sunduğu ifade edilmelidir.⁵⁸

Öte yandan, çeşitli siyasi engel ve zorluklarla karşı karşıya kalan kentler, kent diplomasisi yoluyla uluslararası alandaki kırılğanlıklarını azaltmaya çalışmaktadırlar. Birbiri ile savaş halinde olan ya da birbirlerini resmi olarak tanımayan kimi ülkelerde iletişim ve ilişkiler kentler aracılığı ile sürdürülebilmektedir. Örneğin, Orta Doğu'daki en uzun süreli çatışmaların tarafları olan İsrail ve Filistin arasındaki düşmanlığa rağmen Hebron ve Tel Aviv kentleri Kentsel Gıda Politikası Pakti'nde birlikte çalışmaktadırlar.⁵⁹ Kanada, Hamas yönetimini resmi olarak tanımasa da, kimi belediyeler Filistin kentleri ile iş birliği kurabilmişlerdir.⁶⁰

Bunun yanında kentlerin ideolojik veya tarihsel çekişmeleri ulusal hükümetlerden çok daha iyi bir şekilde elimine ederek, pragmatik davrandıkları söylenebilir. Örneğin, dünyanın ilk kentsel zirve ve ticaret programını (urban cap-and-trade programme) başlatan Tokyo, kendi gibi C40 üyesi olan Çin'in Pekin, Şangay ve

⁵⁷ Hans Buis, "The Role of Local Government Associations in Increasing the Effectiveness of City-to-City Cooperation", *Habitat International* 33, (2009), 190.

⁵⁸ Sung-Bok Lee, "Globalization and the Global City: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century", *East Asia*, 18 (2000), 22-34.

⁵⁹ "New cities willing to sign the Milan Urban Food Policy Pact", (Erişim Tarihi: 11.11.2021), <https://www.foodpolicymilano.org/en/new-cities-willing-to-sign-th-urban-food-policy-pact/>.

⁶⁰ Birgül Demirtaş, "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, 13/ 52 (2016), 157.

Shenzhen kentlerine uzmanlar göndererek pilot çalışmalara destek vermiştir.⁶¹ Böylece yerel yönetimler, ulusal yönetimler arasındaki gerilimlerden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışarak bir yandan iş birliği alanlarını genişletmekte, diğer yandan sorunlu ülkelerle bağların tamamen kopmasına bir şekilde engel olmaktadır. Yapılan bir araştırmada birçok ülke tarafından resmi olarak tanınmayan Tayvan'ın uluslararası alandaki görünürlüğünün artmasında kentlerin dış politika faaliyetlerinin belirgin bir etkisinin olduğuna değinilmektedir. Ülkenin başkenti olan Taipei, gerek düzenlemiş olduğu etkinlikler, toplantılar ve konferanslarla gerekse de kurmuş olduğu kardeş kent ilişkileri ile etkin bir kent diplomasisi yürütmektedir.⁶² Bu bağlamda uygulanan kent diplomasisi faaliyetlerinin kentsel dirençle birlikte kimi zaman ulusal dayanıklılığın sağlanmasına da katkı sağladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında sayıları hızla artan ve yerelin sorunlarına küresel alanda çözüm arayan uluslararası ağlara üyelik kent diplomasisinin önemli bir boyutunu meydana getirmektedir. Çözümünün uluslararası iş birliği gerektirdiği sorunlarla mücadelede ve kentlerin taleplerinin uluslararası alanda dile getirilmesinde bu ağlar önemli bir şemsiye işlevine sahiptir. Bunlardan en bilineni, 2004 yılında kurulan Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı (UCLG)'dir. İki yüz kırk binden fazla kasaba, şehir, bölge ve metropolü temsil eden en önemli küresel ağların başında gelen UCLG, yirmi koltuklu BM Yerel Yönetimler Danışma Kurulu'nun (UNACLA) on üyesini de aday göstermektedir.⁶³ UCLG ve BM, BM-Habitat'ın ademi merkezîyet, iyi kentsel yönetim ve Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerelleştirilmesi konularında bir dizi küresel politika girişimini uygulamak için iş birliği yapmaktadırlar. Bu da UCLG'nin UN-Habitat için, 'küresel alanda kentlerin sesi ve BM'nin önemli bir yerel yönetim ortağı olduğunu göstermektedir.⁶⁴

⁶¹ Dan Koon-hong Chan, City diplomacy and “glocal” governance: revitalizing cosmopolitan democracy, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29/2 (2016), 19.

⁶² Anna Kosovac, Kris Hartley, Michele Acuto ve Darcy Gunning, “Conducting City Diplomacy”.

⁶³ “Eurasia Regional Section of the World organization “United Cities and Local Governments”, (Erişim Tarihi: 15.12.2021), <http://euroasia-uclg.ru/en/> ; “Who We Are”, (Erişim Tarihi: 09.01.2022), <https://uclg-aspac.org/en/about-us/who-we-are/>.

⁶⁴ Janne Nijman, *Renaissance of the City as Global Actor*, (Centre for International European Law, 2016).

Yine, Avrupa Birliği politikalarının kentlerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel meseleleri üzerinde doğrudan etkili olması nedeniyle AB kentleri, 329 üyeli Bölgeler Komitesi (CoR) aracılığıyla temsil edilmektedir. Komite, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi'nde temsil edilmekte ve Komitenin önemli kararlar üzerinde etki edebilme kapasitesi bulunmaktadır.⁶⁵

Tüm bu kentsel diplomasi örnekleri uluslararası gündemin belirlenmesinde ve etkilenmesinde, politikaların oluşturulmasında ya da kararların alınmasında kentlerin artan gücünü göstermektedir. Dünyadaki kentleşme eğilimi sürdükçe, sayısı ve barındırdığı nüfus oranının artacağı öngörülen kentlerin yoksulluktan, altyapı eksikliğine, güvenlik açısından eşitsizliğe kadar onlarca sorunla karşı karşıya kalmaya devam edeceği açıktır. Söz konusu sorunlar, kentlerin kırılma noktalarını daha da artıracaktır. Bu kapsamda yerel yönetimler, uluslararası alanda diğer kentlerle kritik konularda iş birlikleri kurarak küresel zorluklara karşı dirençli kentler oluşturulmasında önemli fırsatlar elde edebileceklerdir.

Örnek olarak, UCLG-MEWA Kent Diplomasisi ve Yerel Yönetişim Komitesi'nin faaliyet alanlarından biri 'küresel zorluklar ile başa çıkabilmek için dirençli kentlerin inşasına katkı sağlamak'tır. Yine iklim kriziyle mücadelede dünyanın en iyi ekonomilere sahip kent yöneticilerinin üyesi olduğu C40 oluşumu, daha sürdürülebilir ve dirençli kentler için birden fazla sosyal, ekonomik, iklim ve çevresel fayda sağlayabilecek on öncelikli iyileştirme müdahalesi tanımlamıştır. Bu kapsamda 2019 yılında yayımlanan İklim Dayanıklılığın ve Kayıt Dışı Yerleşimlerde Kapsayıcı Kalkınmanın Çoklu Faydalarının Gerçekleştirilmesi Raporu, daha iyi yaşam koşullarının sağlanması ve kapsayıcı kent yönetimlerine destek verilmesi için iklim direnci sağlamada yapılması gereken müdahalelerin ana hatlarını belirlemektedir.

Konuyla ilgili çalışma yürüten ağlardan biri de kentsel yoksullukla mücadele eden ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan Kentler İttifakı (Cities Alliance)'dır. Yirmi dokuz üyeli İttifak'ın dört başlıktan oluşan yol haritasının biri de dirençli kentlerin oluşturulmasıdır.⁶⁶ İttifak, 2019 yılında uygulamaya koyduğu Kentlerde Direnç

⁶⁵ Sipahi ve Özsoy, "Geçmişten Günümüze", 381.

⁶⁶ "Cities Alliance", (Erişim Tarihi: 13.11.2021), <https://www.citiesalliance.org>.

ve İklim Değişikliği Küresel Programı ile direnç ve iklim değişikliği konularında analitik çalışmalar yürütmektedir.⁶⁷ Böylece yerel yönetimler bir yandan kent diplomasisi faaliyetleri yürütürken diğer yandan dâhil oldukları ağların kendilerine sağlayacağı tüm olanaklardan faydalanmak suretiyle kentlerini dirençli hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Sassen'in de ifade ettiği gibi kentlerin etkisi, diğer kentlerle bilgi paylaşımı ve değişimi sağlayan ağlara dâhil olduklarında daha da artmaktadır.⁶⁸ Bu sebeple örneğin C40'a üye olan kentlerdeki tüm iklim eylemlerinin yüzde otuzu kentler arası iş birliği yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu eylemlerin yüzde 44'ü (veya tüm eylemlerin yüzde 13'ü) belirli bir C40 ağı aracılığıyla iş birliğini içermekte iken, C40 ağlarını içeren vakalar, C40 tarafından kolaylaştırılmayan iş birlikleri yoluyla sağlanan daha küçük ölçekli planlara kıyasla, kent genelinde yüzde 38 daha fazla eylemin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yine, yapılan araştırmalar mütevazı bütçeye sahip kentlerde bile yatırımların mümkün olabildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu kentler yüksek maliyetli eylemler için diğer aktörlerden alınan fonlarla birlikte ilk hibeleri ve sübvansiyonları kullanabilmektedirler.⁶⁹

Doğrudan dirençli kentler oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürüten Rockefeller Vakfı tarafından kurulan Dirençli Kentler Ağı (Resilient Cities Network) ise dünyanın dört bir yanındaki kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik zorluklara karşı daha dirençli olmalarına yönelik bir proje başlatmıştır. Proje çerçevesinde seçilen 100 kente teknik, finans ve uzman desteği sağlanmaktadır. Bu kentlerden biri olan Seul, 2016 yılından bu yana bir Dayanıklılık Stratejisi geliştirmektedir.⁷⁰ Kore Savaşı'nın küllerinden doğan ve son altmış yılda nüfusu beş, GSYİH'sı üç yüz otuz kat artan kent benzersiz bir büyüme kaydetmektedir. Günümüzde bir finans merkezi

⁶⁷ Cities Alliance, "2019 Annual Report", 48-50.

⁶⁸ Christina Larson, "Swoons Over Miami", A conversation with author Saskia Sassen, (Erişim Tarihi: 10.12.2021), <http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/08/27.html>.

⁶⁹ C40 Cities, "Climate Action in Megacities 3.0", (Erişim Tarihi: 18.12.2021), <http://www.cam3.c40.org/images/C40Climate-ActionIn>

⁷⁰ Seoul Metropolitan Government, "Resilient Seoul", (Erişim Tarihi: 12.12.2021), <https://resilientcitiesnetwork.org/>.

olarak anılan Seul aynı zamanda dünyanın dört bir yanından insanları bir araya getiren uluslararası toplantılara ev sahipliği yapmaktadır. Kentin tarihi incelendiğinde erişmiş olduğu bu gücün uluslararası alandaki etkinliği ile bağlantılı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Asya Oyunları, Seul Olimpiyatları, Dünya Kupası, G20 Zirvesi gibi birçok küresel etkinliğe ev sahipliği yapan kent, son yıllarda iklim değişikliği ile mücadelede de ön saflarda yer almaktadır. Paris Anlaşmasının iklim hedeflerine uygun olarak Seul, 2015 yılında, iklim değişikliğini hafifletmek ve sera gazı oranını azaltmak için “Seul’ün Vaadi: İklim Değişikliğine Karşı Harekete Geçmek” stratejisini geliştirmiştir. Bu kapsamda Seul, C40 Şehirleri İklim Liderliği Grubu C40’ın da üyesidir.⁷¹

Diğer taraftan, kentlerin değişen ekonomik eğilim ve gelişmelere uyum sağlayabilmeleri için de uluslararası düzeyde bağlantı kurma yeteneklerini geliştirmeye ihtiyaçları vardır. Bu kapsamda kent diplomasisinin dirençli kent oluşturmadaki en iyi örneklerinin başında Rio tecrübesi gelmektedir. 2009 yılında, Yaz Olimpiyat Oyunları (2016)’na seçilmesi kent yönetiminin çeşitli yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapmasını sağlamış, olimpiyat etkinliği sayesinde kentin iş ve uluslararası rekabet gücü artmıştır. 2009-2016 yılları arasında uluslararası kent ağlarına katılımında %66,7 artış görülen kentin Dünya Ekonomik Forumu, Rio+20, Dünya Kupası gibi büyük organizasyonlara ev sahipliği yapmaya devam etmesi uluslararası alanda önemli bir görünürlük ve güç kazanmasını sağlamıştır.⁷²

Küresel organizasyonlara ev sahipliği yaparak kent diplomasisi yürüten bir diğer kent de Barselona’dır. 1992 yılı öncesinde yıllık bir buçuk milyon turist çeken Barselona, Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmasının ardından günümüzde sekiz milyonun üzerinde olan ziyaretçi sayısı ile dünyanın en iyi turizm merkezlerinden biri haline gelmiştir. Dahası kent, Olimpiyatların ardından paradiplomasinin ana teması olarak kültürel canlanmaya daha fazla odaklanarak uluslararası görünürlüğünü artırmıştır. Örneğin, Kent Konseyinin Uluslararası İlişkiler Departmanı adlı bir kurum oluşturularak kentin uluslararası ilişkileri kurumsallaştırılmıştır. Yine

⁷¹ Seoul Metropolitan Government, “Resilient Seoul”.

⁷² Marcos Vinícius Isaias Mendes ve Ariane Roder Figueira, “Paradiplomacy and the International Competitiveness of Cities: The case of Rio de Janeiro”, *Revista Brasileira de Política Internacional*, 60/1 (2017), 9-10.

Barselona kültürünü canlandırmak ve uluslararası hale getirmek amacıyla kentin kültürel işleriyle ilgili çeşitli ofisleri yöneten Barselona Kültür Enstitüsü (ICUB) kurulmuştur.⁷³

Ekonomist İstihbarat Birimi (The Economist Intelligence Unit) tarafından yayınlanan Güvenli Şehirler Endeksi de etkin bir şekilde kent diplomasisi faaliyetleri yürüten kentlerin daha dirençli olduklarını ortaya koymaktadır. Buna göre dünya çapındaki 60 büyük kent üzerinde kişisel, sağlık, altyapı, dijital ve çevresel güvenlik başlıklarında yapılan araştırmada dünyanın en dirençli kentlerinin Amsterdam, Melbourne, Tokyo, Toronto, Singapur ve Sidney olduğunu ortaya koyulmuştur.⁷⁴ Son olarak kent planlaması, imar, alt yapı gibi kentsel direncin ölçülmesinde dikkate alınan unsurlara yatırım yapılmasında diplomasi faaliyetleri itici bir güç oluşturabilmektedir. Öyle ki, büyük etkinliklere ev sahipliği yapmak isteyen bir kent çoğu zaman kültürel tanıtım, politika alışverişi, kentsel tasarım ve mimari, altyapı düzenlemesi gibi çeşitli alanlara yatırım yapmayı da üstlenmektedir.⁷⁵

Kent diplomasisinin uygulama yöntemlerinden biri de özellikle 90'lı yıllarda yaygınlaşan ve kentlerin dünya çapında tanınır olmasını sağlayan kent markalaşması (*city branding*)'dır. Pazarlama tekniklerinin kentlere uygulanmasıyla, küresel bir imaj oluşturulmakta ve kentler buradan ekonomik kazanç sağlamaya çalışmaktadırlar.⁷⁶ Temelde yabancı halkları hedefleyen kent markalaşması, bir kenti tanımlayan ya da bir mesajı ileten bir logo, slogan ya da görsel olabilmektedir. Bunun yanında sahip olunan özgünlük ve gücün değerlendirilmesinde de kentlerin kent markalaşması stratejisini benimsemesi uluslararası alanda kentlerin görünürlüklerini artırmaktadır. Böylece ekonomik olarak güçlenen kentlerde işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar karşısında kentler daha dayanıklı hale gelmektedirler.

⁷³ Ario Bimo Utomo, Reimagining City Identities in Globalisation: A Constructivist Study on City Paradiplomacy, *Global South Review*, 1/2 (2019), 44. 33-48, s. 44.

⁷⁴ The Economist Intelligence Unit, "Safe Cities Index 2021", (Erişim Tarihi: 11.01.2022), <https://safecities.economist.com/safe-cities-2021-whitepaper/>.

⁷⁵ Jo Beall ve David Adam, "Cities, Prosperity and", 13.

⁷⁶ Birol Akgün ve Tuğçe Yıldız, "Küresel Yönetişim Modeli Olarak Pax Urbanica", içinde *Küreselleşme ve Yerelleşme Ekseninde Yerel Yönetim: Ankara Şehir Araştırmaları*, ed., Birol Akgün ve Yusuf Tekin, (Ankara: Büyükşehir Belediyesi Şehir Araştırmaları Merkez Kitapları, 2017) 21-22.

Son olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinden çıkararak dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi kentlerin uluslararası eylemlerinin daha pragmatik, daha az politik, oldukça yenilikçi ve sonuç olarak daha verimli olduğunu bir kez daha göstermiştir.³⁵ Ulusal yönetimlerin aksine salgın sürecini ilk andan itibaren bilgi alışverişi, karşılıklı yardımlaşma, dialog ve işbirliği yoluyla yönetmeye çalışan kentler, yerel diplomasi alanında erişmiş oldukları gücü oldukça etkin kullanmışlardır. Bu kapsamda yürütülen diplomasi faaliyetlerinin aynı zamanda özellikle Covid sonrası dönemde kentli dirençli kılmaya yönelik eylemler olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

SONUÇ

Dirençli kentler kavramını farklı bir perspektifle ele alan bu çalışmada yerel yönetimlerin diplomasi faaliyetlerinin dirençli kentler oluşturmadaki rolüne odaklanılmıştır. 1970'li yıllarda ekoloji ve mühendislik alanında ortaya çıkan dayanıklılık kavramı günümüzde psikoloji, ekonomi, toplum bilimi gibi çeşitli disiplinlerce kullanılmaktadır. Uluslararası alanda kentlere olan ilginin artmasıyla kavram, kent ölçeğinde önem kazanmış, 2000'li yıllarla birlikte birçok uluslararası örgüt ve kuruluş kentsel hedeflerinin gerçekleştirilmesinde dirençli kentlerin oluşturulması yaklaşımını benimsemiştir. Bu kapsamda BM tarafından kabul edilen Sürdürülebilirlik hedeflerinden biri de dirençli kentlerin oluşturulmasıdır.

Her geçen gün artan olanaklarının da etkisi ile kentlere olan ilginin devam edeceği ve yakın zamanda dünya nüfusunun büyük oranının kentsel olacağı öngörülmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere kentlerin eski ve yeni birçok sorunla karşı karşıya kalacağını göstermektedir. İklim değişikliğinden mülteci krizine, çevre kirliliğinden salgın hastalıklara varıncaya kadar küresel birçok sorunun merkezinde olan kentler bu sorunlarla mücadele edebilmek için uluslararası alandaki iş birliği fırsatlarını değerlendirmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan küresel GSYİH'nın yüzde 80'inden fazlasını üreten ve ulus devletlerin kimi sorumluluklarını üstlenmek suretiyle gündemi belirleme/etkileme yeteneğine sahip olan kentler, erişmiş oldukları bu ekonomik ve siyasi gücün farkındadırlar. Bu da uluslararası alanda kentleri önemli bir aktör haline getirmektedir. Bu kapsamda günümüzde uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapan, küresel ağlara üye olan, kardeş kent ilişkileri kuran,

kent markalaşması gibi stratejilerle kentlerini görünür kılan, ikili ve çok taraflı projelerde yer alan, savunuculuk faaliyetlerinde bulunan yerel yönetimler, kent diplomasisi alanında büyük bir yol kat etmişlerdir.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda dirençli kentler iklim değişikliği, altyapı eksikliği, doğal afetler, ani şoklar gibi olası tehlike ve risklerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Mevcut çalışmada ise kent diplomasisi yoluyla siyasi ve ekonomik bir kazanç elde eden, küresel sorunlara karşısında birlikte hareket eden, birbirinden öğrenen ve aynı zamanda birbiri ile rakabet eden kentlerin yüz yüze oldukları kırılğanlıklarından kurtularak dayanıklılıklarını artıracakları savunulmaktadır.

Ayrıca kurulan kardeş kent ilişkileri ile kentler, çeşitli işbirlikleri geliştirdikleri ölçüde içinden geçtiğimiz pandemi sürecinde olduğu gibi -ani kriz durumlarında öncelikli olarak birbirlerine yardım etmektedirler. Yine, Çin-Japonya, Filistin-İsrail gibi gerginliğin ya da savaş halinin mevcut olduğu kimi ülkeler arasındaki iletişim, kentler aracılığı ile sürdürülmektedir. Bunun yanında Tokyo örneğinde olduğu gibi birçok devlet tarafından tanınmayan kimi ülkelerde kent diplomasisi faaliyetleri daha anlamlı olmakta ve bu faaliyetler ulusal görünürlüğüne artmasına katkı sağlamaktadır.

Diğer taraftan, küresel işbirliği gerektiren sorunlara kentler, uluslararası ağlar çerçevesinde çözüm aramaktadırlar. Bu kapsamda UCLG, C40, Kentler İttifakı gibi ağların iklim değişikliği, kentsel kalkınma, yoksulluk gibi kritik konulardaki çalışmaları önemlidir.

Sahip olunan özgünlük ve gücün değerlendirilmesinde önemli bir strateji olan kent markalaşması ise uluslararası alanda kentlerin görünürlüklerini artırmakta, ekonomik olarak güçlenen kentlerde işsizlik ve yoksulluk gibi sorunların önüne geçilmektedir. Bu bağlamda, sayılan tüm bu kent diplomasisi faaliyetleri ile kentlerin ekonomik krizlerden siyasi anlaşmazlıklara, iklim değişikliğinden salgın hastalıklara kadar birçok sorunla mücadelede direnç kazanma potansiyelinin olduğu ifade edilmelidir. Bu faaliyetler aracılığıyla siyasi, ekonomik ve teknolojik olarak güçlenen kentlerin dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı da daha dayanıklı olacağı unutulmamalıdır.

Son olarak belirtilmelidir ki, dirençli kentler ani ve beklenmedik olay ve sorunlardan hiç etkilenmeyen kentler değildir. Holling (1973)'in de ifade ettiği gibi dayanıklılık bir sistemin geçici bir bozulmadan sonra denge durumuna geri dönme yeteneğidir. Bu bağlamda, azalan kaynaklar ve artan sorunlar ikileminin merkezinde olmaya devam edecek olan kentlerin olası risk ve tehlikelere karşı daha dirençli olabilmeleri için iş birliği ve dayanışma temelinde yürütecekleri kentsel diplomasi faaliyetlerinin potansiyeli iyi değerlendirilmeli ve farklı aktörlerin de desteği alınarak geliştirilmeleri önemsenmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] “Cities Alliance”. Erişim Tarihi: 13.11.2021. <https://www.citiesalliance.org>.
- [2] “City Resilience Index”. Erişim Tarihi 01.01.2022, <https://www.cityresilienceindex.org/#/>
- [3] “Eurasia Regional Section of the World organization, “United Cities and Local Governments””. Erişim Tarihi 15.12.2021, <http://euroasia-uclg.ru/en/>
- [4] “New cities willing to sign the Milan Urban Food Policy Pact”, Erişim Tarihi 11.11.2021, <https://www.foodpolicymilano.org/en/new-cities-willing-to-sign-th-urban-food-policy-pact/> .
- [5] “Who We Are”. Erişim Tarihi 09.01.2022, <https://uclg-aspac.org/en/about-us/who-we-are/>.
- [6] Malik, Ammar. “How can cities become more resilient? Improving flood management through better governance, private sector partnerships and open data”. United Nations Human Settlement Programme 2018, 6. Erişim Tarihi 17.12.2021, <https://www.theigc.org/wp-content/uploads/2019/01/How-can-cities-become-more-resilient4pdf.pdf>
- [7] Acuto, Michele. “City Diplomacy”. İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, editör Costas M. Constantinou, Pauline Kerr ve Paul Sharp, 510-520, London: SAGE, 2016.
- [8] Acuto, Michele. Hugo Decramer, Juliana Kerr, Ian Klaus, Sam Tabory ve Noah Toly. *Toward City Diplomacy: Assessing Capacity in Select Global Cities*. United States of America: Chicago Council on Global Affairs, 2018.
- [9] Adger, Neil. “An interview with Neil Adger: resilience, adaptability, localisation and transition”, Erişim Tarihi: 10.01.2022, <https://www.transitionculture.org/2010/03/26/an-interview-with-neil-adger-resilience-adaptability-localisation-and-transition/>.
- [10] Akgün, Birol ve Tuğçe Yıldız. “Küresel Yönetişim Modeli Olarak Pax Urbanica”. İçinde *Küreselleşme ve Yerelleşme Ekseninde Yerel Yönetim: Ankara Şehir Araştırmaları*, editör Birol Akgün ve Yusuf Tekin, Ankara: Büyükşehir Belediyesi Şehir Araştırmaları Merkez Kitapları, 2017: 7-28.

- [11] Avcılar, Mutlu Yüksel ve Ergün Kara. “Kent Markası Kavramı ve Marka Kent Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, (2015): 76-94.
- [12] Beall, Jo ve David Adam. *Cities, Prosperity and Influence, The role of city diplomacy in shaping soft power in the 21st century*, British Council, 2017.
- [13] Buis, Hans. “The Role of Local Government Associations in Increasing the Effectiveness of City-to-City Cooperation”. *Habitat International* 33, (2009):190–194.
- [14] C40 Cities. “Climate Action in Megacities 3.0”. Erişim Tarihi 18.12.2021, <http://www.cam3.c40.org/images/C40Climate-ActionIn>.
- [15] Chan, Dan Koon-hong. City diplomacy and “glocal” governance: revitalizing cosmopolitan democracy. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29/2 (2016): 1-27.
- [16] Cities Alliance. *2019 Annual Report*. Belgium, 2019.
- [17] Coaffee, Jon. “Rescaling and Responsibilising the Politics of Urban Resilience: From National Security to Local Place-Making”, *Politics*, 33/4 (2013): 240–252.
- [18] Coaffee, Jon. “Risk, Resilience and Environmentally Sustainable Cities”. *Energy Policy* 36, (2008), 4633–4638.
- [19] Cooper, Andrew F., Jorge Heine ve Ramesh Thakur. “Introduction: The Challenges of 21st-Century Diplomacy”. İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, editör Andrew F. Cooper, Jorge Heine ve Ramesh Thakur, Oxford University Press, 2013.
- [20] Davalder, Ivo. “Why Cities Need Their Own Foreign Policies”, Erişim Tarihi 12.12.2021, <https://www.politico.com/-magazine/story/2017/06/06/why-cities-need-their-own-foreign-policies-215234>.
- [21] Demirtaş, Birgül. “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek”, *Uluslararası İlişkiler*, 13/ 52 (2016): 151-173.
- [22] Desouza, Kevin C. ve Trevor H. Flanery, “Designing, Planning, and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework”. *Cities*, 35, (2013): 89–99.
- [23] Figueiredo, Lorena, Taku Honiden ve Abel Schumann. “Indicators for Resilient Cities”. OECD Regional Development Working Papers, Erişim Tarihi 10.01.2022, https://www.oecd-ilibrary.org/development/indicators-for-resilient-cities_6f1f6065-en.
- [24] Godschalk, David R. “Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities”. *Natural Hazards Review*, 4/3 (2003): 136–143.
- [25] Goodarzi, Mahnaz ve Mohammad Kaffash Nayyeri. “Globalization and City Diplomacy: The Formation of Global Citizen (Possibility or Impossibility)”. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 3/1, (2016), 474-487.

- [26] Grincheva, Natalia. Museums as Actors of City Diplomacy: From “Hard” Assets to “Soft” Power. İçinde *City Diplomacy Current Trends and Future Prospect*, editör, Sohaela Amiri ve Efe Sevin, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2020, 112-136.
- [27] Handley, Susan. *Take your partners The local authority handbook on international partnerships*, London: Local Government International Bureau, 2006.
- [28] Holling, C. S. "Engineering Resilience versus Ecological Resilience". İçinde *Engineering Within Ecological Constraints*, editör Peter C. Schulze, Washington, DC: The National Academies Press, 1996, 31-44.
- [29] Holling, C.S. “Resilience and Stability of Ecological Systems”. *Annual Review of Ecology, Evolution and Systematics*, 4 (1973): 1-23.
- [30] ICLEI. *Resilient cities, thriving cities: The evolution of urban resilience*, Bonn, Germany, 2019.
- [31] Isaias Mendes, Marcos Vinicius ve Ariane Roder Figueira. "Paradiplomacy and the International Competitiveness of Cities: The case of Rio de Janeiro". *Revista Brasileira de Política Internacional*, 60/1 (2017).
- [32] J. Vale, Lawrence. “The politics of resilient cities: whose resilience and whose city?”. *Building Research & Information*, 42/2 (2014): 191-201.
- [33] Keleş, Ruşen ve Ayşegül Mengi. *Kent Hukuku*, Ankara: İmge, 2021.
- [34] Kombargi, Raed ve Yahya Anouti. “Sustainability trends: How to make MENA cities more resilient”. Erişim Tarihi 13.12.2021, <https://gulfbusiness.com/sustainability-trends-how-to-make-mena-cities-more-resilient/>.
- [35] Kosovac, Anna, Kris Hartley, Michele Acuto ve Darcy Gunning. Conducting City Diplomacy. “A Survey of International Engagement in 47 Cities”. Chicago Council on Global Affairs. Erişim Tarihi 15.01.2022, <https://www.thechicagocouncil.org/-/research/report/conducting-city-diplomacy-survey-international-engagement-47-cities>.
- [36] La Porte, Teresa. "City Public Diplomacy in the European Union". İçinde *European Public Diplomacy*, editör Mai'a K. Davis Cross ve Jan Melissen, 85-112, New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- [37] Larson, Christina. “Swoons Over Miami”. A conversation with author Saskia Sassen. Erişim Tarihi 10.12.2021, <http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/08/27.html>.
- [38] Lee, Sung-Bok. “Globalization and the Global City: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century”. *East Asia*. 18 (2000): 22-34.
- [39] McAslan, Alastair. *The Concept of Resilience, Understanding its Origins, Meaning and Utility*. Torrens Resilience Institute, 2010, <https://www.flinders.edu.au/content/dam/documents-/research/torrens-resilience-institute/resilience-origins-and-utility.pdf>.

- [40] Nijman, Janne. *Renaissance of the City as Global Actor*. Centre for International European Law, 2016.
- [41] OECD. “4 Areas that Drive Resilience”. Erişim Tarihi 01.01.2021, <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/resilient-cities.htm>
- [42] Ören, F. Seren. “‘Sakin Şehir’ Olmanın Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkilerinin Kent Sakinlerinin Algıları Bağlamında İncelenmesi: Akyaka Örneği”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020.
- [43] Pluijm, Rogier van der ve Jan Melissen. *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations, 2007.
- [44] Pustu, Yusuf. “Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Site’den Dünya Kentine”. *Sayıştay Dergisi*. 60 (2006): 129-151.
- [45] Reliefweb. “Resilient cities-Reducing urban risk”. Erişim Tarihi 23.12.2021, <https://reliefweb.int/-report/world/resilient-cities-reducing-urban-risk>
- [46] Rudakowska, Anna ve Craig Simon. *International City Cooperation in the Fight Against Covid-19: Behind the Scenes Security Providers*. Global Policy, 2020.
- [47] Seoul Metropolitan Government. “Resilient Seoul”, Erişim Tarihi 12.12.2021, <https://resilientcitiesnetwork.org/>.
- [48] Sipahi, Esra Banu ve Bahar Özsoy. “Geçmişten Günümüze Kent Diplomasisi”. İçinde *Modern Çağ’da Savaş ve Diplomasi*, editör Ahmet Dönmez, 357-389, Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- [49] Sizoo, Alexandra. “Concept Paper on City Diplomacy”. Erişim Tarihi 05.12.2021, https://www.uclg.org/sites/default/files/EN_405_conceptpaperoncitydiplomacy.pdf.
- [50] The Economist Intelligence Unit. “Safe Cities Index 2021”. Erişim Tarihi 11.01.2022, <https://safecities.economist.com/safe-cities-2021-whitepaper/>.
- [51] The World Bank. “Urban Development”. Erişim Tarihi: 20.12.2021, <https://www.worldbank.org>
- [52] Tuncer, Hüner. *Diplomasinin Evrimi, Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.
- [53] UN-Habitat. *Trends in Urban Resilience*. Kenya: United Nations Human Settlements Programme, 2017.
- [54] UNISDR. “Making Cities Resilient Report 2012”. Erişim Tarihi 10.12.2021, <https://www.undrr.org/publication/making-cities-resilient-report-2012>
- [55] UNISDR. “Making Cities Resilient: Summary for Policymakers: A global snapshot of how local governments reduce disaster risk”. Erişim Tarihi 18.12.2021, <https://www.undrr.org/-publication/making-cities-resilient-summary-policymakers-global-snapshot-how-local-governments>.

- [56] Utomo, Ario Bimo. Reimagining City Identities in Globalisation: A Constructivist Study on City Paradiplomacy. *Global South Review*, 1/2 (2019): 33-48.
- [57] Walker, Brian, C. S. Holling, Stephen R. Carpenter ve Ann Kinzig. "Resilience, Adaptability and Transformability in Social-Ecological Systems". *Ecology and Society*, 9/2:5 (2004): 1-10.

DİRENÇLİ ŞEHİR ve GIDA GÜVENLİĞİ KAPSAMINDA TARIM KENT UYGULAMASI: İSTANBUL, SİLİVRİ ÖRNEĞİ

Fatih Turan Yaman* - Esin Yalçıntaş**

GİRİŞ

Dirençli şehirler, küresel iklim değişikliğine bağlı yaşanan kuraklık, sel ve su taşkınları, orman yangınlarıyla deprem ve salgın gibi doğal afetlere karşı dayanıklı sosyal, ekonomik, çevresel ve kurumsal yapıların oluşturulması şeklinde açıklanmaktadır. Covid-19 küresel salgını günümüz insanı için vazgeçilmez yerleşim alanı haline gelmiş şehirlerin ve özellikle gelişmiş ülkelerde yoğun nüfuslarıyla büyük şehirlerin kırılganlığını gözler önüne sermiştir. Dünya genelinde tespit edilen salgın vakalarının tüme yakını kentsel yaşam alanlarında meydana gelmiştir. Diğer taraftan, yoğun nüfus birikimine sahip şehirlerin gelecek yıllar içinde çevresel sorunlarla veya doğal afetlerle mücadele etmek zorunda kalacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla öngörülen riskler, tehditler ve sorunlar kapsamında insan yerleşimlerinin yarısından fazlasının mekânı olan şehirlerde iktisadi ve toplumsal hayatın; idari, mali ve hukuki yapıların dönüştürülmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

20. yüzyılın başlarından itibaren kentler tarım dışı alanlar olarak algılanmış olup, her çeşit üretimin kontrol mekanizmasını elinde tutan, iş bölümü ve uzmanlık içeren yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Kentler hammadde ve gıda gibi temel ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamamaları nedeniyle çevresindeki yerleşim birimleriyle sürekli etkileşim içerisinde olmuşlardır. Diğer yandan sanayileşmenin neden olduğu sorunlar ve bu bağlamda çarpık kentleşme, kent yönetimlerini kısa vadeli

---

* Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul Rumeli Üniversitesi, fturan.yaman@rumeli.edu.tr

** Siyaset Bilimi ve Ekonomi Programı, İstanbul Rumeli Üniversitesi, esinyalcintas@hotmail.com

kararlarla geleceği şekillendirmek zorunda bırakmıştır. Kısa vadeli kararlara şekil veren rant kaygısı ise yeni kentsel alanlar için ihtiyaç duyulan toprağın bir kısmının tarımsal alanlar olarak ayrılmasını önemsizleştirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve kent direncinin arttırılması bağlamında güvenli ve sağlıklı gıdaya ulaşımın sağlanabilmesi, kent toprağının kullanımına ilişkin algıların gözden geçirilmesine bağlıdır. Yine bu çerçevede uygulamaya konulacak olan kentsel tarım faaliyetleri ekolojik dengenin sağlanmasına, güvenli gıdaya ulaşılmasına ve kentsel direncin arttırılmasına olumlu katkılar sunacaktır.

Yukarıda dile getirilen görüşlerle birlikte bu çalışmada ilk olarak dirençli şehirler ve gıda güvenliği kavramları ele alınacaktır. İkinci başlıkta ise dirençli şehirler ve gıda güvenliği kapsamında kentsel tarımın işlevleri ve uygulamaları açıklanacaktır. Çalışmada son olarak İstanbul'da kentsel tarımın uygulanabilirliği bağlamında Silivri ilçesinin durumu irdelenecektir. Söz konusu çalışmayla Türkiye'de büyük şehirler başta olmak üzere gelecekte yaşanacak sağlıklı gıdaya erişim sorununa kent tarımı ekseninde çözüm önerisi getirilmesi hedeflenmektedir.

1. DİRENÇLİ ŞEHİR VE GIDA GÜVENLİĞİ

Direnç kavramı, açıklayıcı bir olgudan normatif bir alana doğru genişlemiş ve ampirik bağlamda çok çeşitli manalarda kullanılmıştır. Karmaşık sistemlerin belirsizlik, bozulma ve değişim karşısında varlıklarını nasıl devam ettirebilecekleri hususunda ileri sürülen görüşler söz konusu anlam çeşitlenmesini arttırmıştır. Direnç kavramının farklı anlamlarda açıklanması, onun ne anlama geldiği veya sürdürülebilirlik, kırılganlık ve uyum gibi diğer kavramlarla nasıl ilişkili olduğu konusunda çok sayıda tanımlamaya ve kavram karışıklığına yol açmıştır.¹ Holling direnç olgusunu esneklik ve dayanıklılık kavramları arasında bir ayrım yaparak ele almıştır. Buna göre bozulmaya maruz kalan sistemin denge durumuna geri dönme kabiliyeti kararlılık (stability) olarak adlandırılırken; sistemin değişim ve bozulmayı absorbe ederek kendisini oluşturan unsurlar arasındaki ilişkiyi koruması ise esneklik (resistance) olarak

¹ Sara Meerow ve Joshua P. Newell, "Urban Resilience for Whom, What, When, Where and Why", *Urban Geography*, 40/3 (2019), s. 311. (erişim 02.02.2022)

ifade edilir.² Genel manada direnç kavramını; sosyal, ekonomik ve çevresel sistemlerin, tehlikeli bir olay veya bozulma karşısında temel işlevlerini, kimliklerini ve yapılarını sürdüreceği biçimde yanıt verme veya yeniden düzenleme ve aynı zamanda uyum, öğrenme ve dönüşümü koruma kapasitesi olarak tanımlamak mümkündür.³

Kavramın kentler ile birlikte ele alınması ve kentsel direnci açıklama çabaları ise olgusal anlam karmaşasının ve bulanıklığının biraz daha artmasına neden olmaktadır. Bunun temel nedeni şehirlerin, iç içe geçmiş çok sayıda toplumsal, ekonomik, kurumsal ve çevresel sorunlarla bireysel ve sosyal refahı güçlü bir şekilde etkileyen karmaşık sistemlerin⁴ başında yer alıyor olmasıdır. Bu bağlamda bir yandan direnç olgusunun kent çalışmalarıyla birlikte ele alınması ve kentsel direnci tanımlama çabaları giderek yoğunlaşırken diğer yandan akademik ve siyasi çevrelerde kentsel direnç kavramını ulaşılması arzulanan veya olması gerekeni açıklayan normatif bir kavrama dönüştüğü görülmektedir.⁵ Sosyal bilimlerde alanında yirmi beş kadar farklı akademik tanımının bulunduğu dile getirilen⁶ kentsel direnç kavramı iklim değişikliğine uyum, afet riski azaltma, güvenlik ve sürdürülebilirlik⁷ konuları ekseninde ele alınmakta ve söz konusu hususlarla ilişki olarak kentlerin kırılabilirliği, esnekliği veya dayanıklılığını açıklanmak için kullanılmaktadır.

Dirençli şehir, özü itibarıyla toplumun ve fiziksel sistem ağının sürdürülebilir kılınmasıyla ilgilidir. Bir şehrin fiziksel sisteminin bileşenleri insan eliyle inşa edilmiş yapısal çevre ve içinde yer aldığı doğal çevresinden oluşmaktadır. Bir afet karşısında kentlerin fiziksel sistemleri, bir vücuttan damarları, kasları ve kemikleri gibi fonksiyonlarını sürdürebilmesi ve hayatta kalması gerekmektedir. Fiziksel yapıyı yeterince dirençli olmayan kentler afetlere karşı aşırı savunmasız olacaktır.⁸ Di-

² C. S. Holling, “Resilience and Stability of Ecological Systems”, *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1973), s. 17. (erişim 02.02.2022)

³ IPCC, “Annex II: Glossary” *Climate Change 2014: Synthesis Report*, 2014, s. 127 (erişim 12.02.2022)

⁴ Lorena Figueiredo, Taku Honiden ve Abel Schumann, “Indicators for Resilient Cities” OECD Regional Development Working Papers 2018/02, 2018, s. 4 (erişim 14.02.22)

⁵ Meerow ve Newell, *Urban Resilience*, s.311

⁶ Figueiredo, Honiden ve Schumann, Indicators for Resilient, s. 6.

⁷ Suna E. Kavanoz, “Kentsel Direnç Kavramı Üzerine”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2020), s.13

⁸ David R. Godschalk, “Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities”, *Natural Hazard Review*, 4/3: (2003), s. 137. (erişim 12.02.2022)

rençli kentler, gelecekte yaşanabilecek ekonomik, çevresel, sosyal ve kurumsal şokları veya bozulmaları absorbe etme, iyileştirme ve bunlara hazırlanma yeteneğine sahip şehirlerdir. Bu bağlamda belli ölçüde esnekliğe sahip ve kırılabilirliği az şehirler sürdürülebilir kalkınmaya, sosyal refahın artmasına ve kapsayıcı büyümeye öncülük edebileceklerdir.⁹

Sanayileşmenin artması ve yaygınlaşmasıyla başlayan süreçte kentlerde yaşayan nüfusun yoğunlaşması ve kentsel yaşam alanlarının çoğalması tarımsal alanların zaman içinde azalmasına veya yok olmasına neden olmuştur. Son yüz yılda kentlerin giderek kalabalıklaşması ve sayılarının artmasıyla birlikte kentlerde ve kent çevresinde tarım için kullanılacak alanların giderek azalması sağlıklı ve güvenli gıdanın üretilmesi veya buna ulaşılması sorununu gündeme getirmiştir. Bu bağlamda günümüz kentleri ve özellikle metropolitan yaşam alanları için öngörülen sorunların başında ucuz, sağlıklı ve güvenilir gıdanın ulaşılabilir kılınmasının yer aldığı söylenebilir. Özellikle kentlerin alansal büyümeleri ve nüfus yoğunlaşması artmaya devam ettiği sürece gıda güvenliğinin küresel bir soruna dönüşmesi kaçınılmaz görülmektedir.¹⁰ Kentsel yaşam alanlarında sağlıklı ve ucuz gıdanın erişilebilirliği sorunu biçiminde açıklanan gıda güvenliği gelir dağılımında eşitsizliğin yaşandığı, kentsel büyümenin artarak devam ettiği ve kent nüfus yoğunluğunu düşük gelir gruplarının oluşturduğu ülkeler için çok daha kaygı verici boyutlarda olabileceği düşünülmektedir.¹¹

Sanayileşmeye dayalı kentleşme politikasının yaygınlaşmasıyla birlikte kentsel alan ile kırsal arasında bir ayrıma gidilmiş ve kentsel yaşam tarıma dayalı üretim ilişkilerinin var olması yerler biçiminde açıklanmıştır. Kentler gelişmişlik düzeylerine göre çevresine de egemen olabilen, kendine özgü belirli bir uzmanlık, işbölümü ve örgütlenme içeren, bünyesinde sosyal, ekonomik, kültürel farklılıkları bulunduran

⁹ OECD, “Resilient Cities - Policy Highlights”, Son güncelleme 12 Şubat, 2022. <https://www.oecd.org/fr/regional/re-silient-cities-policy-highlights.htm>

¹⁰ UNDP, “Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities” *United Nations Development Program, Publication Series for Habitat II.*, 1996, s.9. (erişim 13.02.2022); Louise O. Fresco, “Challenges For Food System Adaptation Today And Tomorrow”, *Environmental Science & Policy*, 12(4), (2009), s. 380.; United Nations, *World Population Prospects: The 2015 Revision*, Working Paper No ESA/P/WP 241, s. 2-7. (erişim 13.02.2022)

¹¹ The Food and Agriculture Organization, “The State of Food Security and Nutrition in the World 2021”, Son güncelleme 12 Şubat, 2022, <https://www.fao.org/3/cb4474en/online/cb4474en.html>

yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan kentler ihtiyaçlarını büyük ölçüde kendi başlarına karşılayabilme kapasitesine sahip görülmüştür. Ancak günümüze gelindiğinde kentsel yaşam söz konusu üstünlüğünü kaybetmeye başladığı görülmektedir. Kentlerin ihtiyaçlarıyla sahip olduğu kaynaklar arasındaki dengenin bozulmaya doğru bir ivme kazandığı ifade edilebilir. Özellikle kentsel toprağın kullanımı hususunda sahip olunduğu düşünülen konfor kendisine zarar verebilecek boyutlara ulaşmıştır. Kent sakinlerinin ekonomik ve sosyal refahına katkı vermek, konut ihtiyacını karşılamak, yaratılan ekonomiye zenginlik ve istihdam yaratmak gibi amaçlarla hayata geçirilen imar uygulamaları kentsel toprakların gelecek öngörüsü olmadan hızlıca tüketilmesine neden olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla kent insanı, sağlıklı ve güvenli bir kentsel yaşamın sürdürülebilir kılınması kapsamında ihtiyaç duyduğu yeterli gıdaya ulaşım imkânlarını gözden geçirmesi ve kent toprağına ilişkin yaklaşımını değiştirmek zorundadır. Bakış açısındaki bu değişim gerekliliği, küresel ısınmanın su ve toprak üzerindeki olumsuz etkileri ve buna bağlı olarak gelecekte artan dünya nüfusunu için gıda güvenliği oluşturmada karşılaşılabilecek zorluklar¹² dikkate alındığında daha büyük önem kazanmaktadır.

2. DİRENÇLİ ŞEHİRLER İÇİN KENTSEL TARIM

Kentsel tarım kavramı dar anlamıyla şehirlerde genellikle küçük alanlarda şehir sakinlerinin bahçecilik yapmaları olarak ifade edilebilir. Geniş anlamda kentsel tarım ise uygulandığı bölgede kent sakinlerini sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda etkileyen çok katmanlı bir faaliyettir.¹³

Dirençli şehirlerin inşası bağlamında kentsel tarım, sürdürülebilir ekolojik dengeyi sağlanması, güvenli ve ucuz gıdaya ulaşım ve kentin sosyal yaşantısını olumlu etkileyecek güçlü dinamikleri içinde barındırmaktadır. Buna göre, kentsel tarımın

¹² The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*, 2021, s.5-9. (erişim 13.02.2022)

¹³ UNDP, *Urban Agriculture*, s.9.; The Food and Agriculture Organization, *The State of Food*.; Luc J.A. Mougeot, *Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risks, and Policy Challenges*, Ottawa: International Development Research Centre, 2000, s.4-5. (erişim 13.02.2022) <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/26429/117785.pdf>

artan sera gazı emisyonunun dengelenmesi, sel baskınlarının azalması ve hava kalitesinin yükseltilmesi noktasında sürdürülebilir çevre dengesine olumlu etkileri vardır. Diğer yandan, gıda üretiminin kent ve çevresinde gerçekleştirilmesi ucuz ve kaliteli gıdaya erişimi sağlamaktadır. Sosyal hayatı geliştirici unsur olarak; tarımsal üretimin yapıldığı bölgelerde hemşerilik ilişkileri gelişmektedir. Kentte yabancılaşmanın etkisi kırılarak sosyal bir kent yapısının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca yerel işletmelerin desteklenmesi ile kentin sosyal dokusu güçlenmektedir.

Kendine yeterli ve üretken bir model olarak kentsel tarımın işlevleri ekonomik, toplumsal, ekolojik ve sağlıklı beslenmeyle ilgili olmak üzere dört başlık altında toplanabilir. Hane ekonomisinin güçlenmesi, yoksullukla mücadeleye katkı, ev kadınlara ve işsiz gençlere iş olanaklarının sağlanması, düşük gelir gruplarında iyileşme sağlanması kentsel tarımın ekonomik işlevler arasında sayılabilir. Toplumsal işlevler arasında ise kentleşmenin olumsuz etkilerini azaltılması, terk edilmiş veya yapılar arası kalmış açık alanların kentsel mekân olarak yeniden kurgulanmasını, çocuklara sağlıklı ve yaratıcı oyun alanları tasarlanmasını, yerellik bilincinin oluşturulması vb. yer almaktadır. Ekolojik işlevler bağlamında iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması, atık suların ve katı atıkların yeniden dönüştürülmesi, açık alanların kompost yapımı ve bahçecilikle değerlendirilmesini sağlanması sıralanabilir. Sağlıklı ve taze gıdaya kolay erişim, gıda seçeneklerini artması, temel gıda ürünlerine ulaşılabilirlik kentsel tarımın beslenme işlevlerinden bir kaçıdır.¹⁴

Dünya nüfusunun hâlihazırda yarısının kentlerde yaşaması ve bunun her geçen yıl artıyor olmasıyla birlikte tarımsal ürünlere olan talebin (hayvansal gıda da dâhil) yakın gelecekte iki misline çıkacağı beklenmektedir. Mevcut gıda talebini karşılamakta zorlanan devletlerin üzerindeki baskının artması onları alternatif çözümler aramaya iteceği açıktır. Bir yandan tarım alanlarından daha fazla ürün elde etmeye yönelik çalışmaların insan sağlığını tehdit edici boyutlara ulaşmasına yönelik eleştiriler artarken diğer taraftan, dünya nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanabilmesi ve tarımsal alanlardaki baskının azalması için dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaşacağı söylenebilir.

¹⁴ Nuray Ertürk Keskin, “Küba’da Kentsel Tarım Uygulamaları: Havana Örneği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2019), s.154. (ss.149-162)

Türkiye’de henüz kent tarımı sistematik bir şekilde uygulanmamasına rağmen, gelinen süreçte yaşanan krizlerin çözümü olarak başta devlet politikası olmak üzere birçok yerel yönetim ve çevreci sivil toplum kuruluşlarının gündeminde önemle yer almaktadır. Ancak kent tarımının tam anlamıyla uygulanabilmesi için girişimci kent çiftçilerine ihtiyaç vardır. Bu girişimci kitlenin ortaya çıkarılması için de ekonomik olarak belli avantajların oluşturulması ve kent çiftçilerinin desteklenmesi gerekmektedir.

Dirençli şehirlerin ve sürdürülebilir gelişmenin bileşenleri olan ekoloji, ekonomi ve sosyal adalet kentsel tarımın kent yaşamına kattığı olumlu niteliklerle uyusmaktadır. Hem çevre hem ekonomi hem de sosyal faydalar içeren kentse tarım, yalnızca yerel değil ulusal hatta küresel sistemlerle bir bütünlük oluşturacak şekilde çalışmaktadır. Yerel düzeyde güvenli gıdaya ulaşım, sera gazı emisyonunun düşürülmesi, bio-çeşitlilik, hava kalitesinin yükseltilmesi gibi çevre sorunlarına faydalı çözümler üreten tarım kent uygulamaları, şehirlerin afetler karşısındaki direncine olumlu katkı sağlayacaktır.

Kent tarımı, içinde veya çeperinde kentin gıda üretimini sağlarken, üretilen gıdanın işlenmesinden dağıtımına kadar her aşamasında insan kaynaklarını kullanarak kentlileri ekonomik olarak destekleyen bir sektördür. Söz konusu destek aynı zamanda hane halkının bütçesine de yansımaktadır. Bunların yanında kentsel tarımı sadece gelir elde etme olarak düşünülmemelidir. Birleşmiş milletler 1996 da yayınladığı raporda kentsel tarımın istihdam sağlama, ev ekonomisine katkı, girişimcilik, tarımın gelişimi ve gıda güvenliği gibi katkılarını ortaya konulmuştur. İşsizlik, gelir eksikliği, yetersiz beslenme ve gıda güvenliği kırsal bölgelerden göçerek kente yerleşen nüfusun yaşadığı yoksulluk sorunlarının başında gelmektedir. Kentsel yoksullukla mücadele etmede etkin bir araç olarak kullanılan kentsel tarım hane halkına sağladığı ekonomik yararların yanında önemli sosyal etkilere sahiptir. Toplumdaki dayanışma kültürünün güçlenmesi, güvenli gıdaya ulaşım, rekreasyon alanlarının düzenlenmesi ve kentte yaşayan sorunlu grupların rehabilitasyonu aracılığı ile kentsel tarımın sosyal çıktıları ölçülebilmektedir.¹⁵

¹⁵ UNDP, *Urban Agriculture*, s.10

Eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçların eksikliğini gidermek için izlenen politikalar farklı kentsel sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Doğal alanların yapılaşmaya açılması kent ekosistemine olumsuz yönde etki ederek çevresel sorunları arttırmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik de kent içerisinde sosyal ve sınıfsal ayrışmaların başlıca nedenidir. Özellikle büyük şehirlerde yoğun olarak izlenen bu sorunlara getirilecek çözümler ve sürdürülebilir bir kentsel gelişme için yerel yönetimlerin uyguladıkları politikaları gözden geçirmek zorundadırlar. Son dönemlerde çözüm olarak sunulan politikaların başında gelen kentsel tarım, kent halkına hem ekonomik destek hem de güvenli gıdaya erişim açısından ve ayrıca yukarıda bahsi geçen sosyal, ekonomik ve çevresel anlamda etkileyen bir sektör olarak düşünülmektedir. Gelenen son durum göz önünde bulundurulursa kentsel tarım, kentsel gelişmenin sürdürülebilirliğini sağlamak için gerekli koşulları oluşturan dikkat çekici bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu durumun aynı zamanda kentsel direncin de artırılmasında da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kentsel tarımın diğer ekonomik faaliyetler ile eş zamanlı yapılabilmesi, arazi kullanımları ile bütünleşmesi, kentte bulunan kaynakları girdi olarak yeniden kullanılması, ekonomi, ekoloji, planlama ve politika ile etkileşim içerisinde olması, kent yaşamındaki yaşanan sorunlarla ilgili bütüncül çözüm önerileri için etkili bir araç olacağını düşündürmektedir. Yerel ölçekte ekonomik kalkınmaya, yoksulluğun azaltılmasına, gıda güvencesine, kentsel atıkların tekrar kullanımına, kentlerin yeşillendirilmesine ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine kadar birçok boyutu bulunan kentsel tarım bir anlamda kentte yaşayan insanların satın alma gücü eksikliğine verdiği cevaptır.¹⁶

Kentlerde tarım yapma düşüncesine yönelik en önemli engel tarım yapılacak arazinin kullanım önceliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kent arazisi hızla genişleyen kent nüfusunu barındırmak amacıyla sürekli bir yapılaşma halindedir. Bu nedenle arazi bedelleri tarım gibi nispeten düşük gelir getiren bir ekonomik faaliyetin kullanımına izin vermeyecek kadar yüksektir. Öte yandan sürekli bir yapılaşma anlayışıyla kentlerin yarattığı sorunlarla (ekolojik, ekonomik ve sosyal) baş edilmesi

---

¹⁶ Ayşegül Kanbak, "Kent Politikaları İçinde Tarımı Düşünmek", *Turkish Studies*, 13/23 (2018), s. 182. (erişim 13.02.2022)

noktasında artık küresel çapta bir farkındalık oluştuğu açıkça görülmektedir. Zira başta ekolojik bozulma olmak üzere ortaya çıkan küresel felaketlerle birlikte kentlerin yaşanabilirliğini yavaş yavaş kaybediyor oluşu herkesi durup düşünmeye sevk etmiştir.

Türkiye’de geçmişte kentsel tarımın bir kentte uygulanması genellikle belli bir plan dâhilinde olmadan, kent halkının doğal refleksi şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak günümüzde kentlerin gelişimine bağlı olarak kent arazisinin değerindeki aşırı artış, yapılaşmanın yoğunluğu özellikle kent merkezlerinde tarımsal üretim için gerekli alana erişimini son derece kısıtlı bir hale getirmektedir. Bu nedenle kentte tarımsal üretim için kamusal alanlar ve yeşil alanların kullanımı yaygınlık kazanmaktadır. Bu alanların kullanılması ise genel olarak belediyelerin kontrolündedir ve bunların dışında kent tarımının kentin imar planlarına entegrasyonu da belediyelerin yetki ve sorumluluk alanına girmektedir.

Dirençli kentler için kentlerin imar planlarında kent tarımının da yer alması artık küresel çapta kabul edilen bir olgudur. Buna göre; kentsel sürdürülebilirliğin sağlanması, kentin gıda sistemini desteklemek ve gıda güvenliğinin yükseltilmesi, tarımsal aktiviteler ve diğer kent aktiviteleri arasındaki dengenin sağlanması bakımından kent tarımı kilit rol oynamaktadır.¹⁷ Koç’a göre kentlerde gıda stratejilerinin oluşturması kentsel tarım planlarıyla imar planlarının uyumunu sağlayacak bütüncül bir bakış açısıyla mümkündür. Bu kapsamda kentsel tarım alanlarının belirlenmesinde kent gıda sistemi ile ilgili verilere bakılması; gıda üretiminin çevre, konut, ulaşım, sağlık, gibi arazi kullanımıyla ilişkisinin analiz edilmesi ve böylece toprak güvenliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Ayrıca kentlerin imar planlarına kentsel tarımın entegrasyonunda kent tarımının şehir planlarına bir arazi kullanım şekli olarak dâhil edilmesi; boş olan kamu ve özel arazilerde kentsel tarım uygulanmasının teşvik edilmesi, kentsel alanların bakım ve korunmasında katılımının ödüllendirilmesi ve son olarak konut projelerine kentsel tarım uygulanabilecek alanların eklenmesi diğer önemli stratejiler olarak açıklanabilir.¹⁸

¹⁷ Hülya Koç, “Daha Yaşanabilir Yerleşmeler Arayışında Kentsel Tarım”, *Planlama Dergisi*, 1 (2003), s. 36

¹⁸ Koç, *Daha Yaşanabilir*, s. 37

3. İSTANBUL'DA GIDA GÜVENLİĞİ VE KENTSEL TARIMDA SİLİVRİ

İstanbul kent olarak yalnız Türkiye'nin değil, tarihi boyunca içinde bulunduğu coğrafyanın da en önemli cazibe merkezi olmuştur. Bu durum iç ve dış göçleri de tetikleyerek Avrupa'nın ve Türkiye'nin en büyük metropolü olarak çeşitli avantaj ve dezavantajlara sahip olmasını sağlamıştır. Bir kentin gıda güvenliğinin ilk şartı, kent nüfusunun ihtiyacı olan miktarda gıdanın kent coğrafyası içinde üretilmesidir. Me-sele gıda ihtiyacının temini olarak bakıldığında, İstanbul imparatorluğa başkentlik yaptığı dönemlerinden beri kendini besleyebilen bir kent olamamıştır.¹⁹ Dolayısıyla İstanbul'un gıda temini konusu karşımıza yeni çıkan bir sorun değildir. Gerek Bi-zans'ta gerekse Osmanlı'da İstanbul'un en önemli sorunu gıda ve su ihtiyacının te-minidir. Döneminin en büyük imparatorluklarına başkentlik yapan İstanbul, Af-rika'dan Asya'ya Rumeli'den Anadolu coğrafyasına kadar oldukça geniş bir tedarik zincirinin merkezinde konumlanması sayesinde büyük stratejik avantajlar elde et-miştir.²⁰

Türkiye'nin kentleşme ve tarım dışı alanlarda en fazla gelişim gösteren bölgesi Marmara Bölgesi ve İstanbul'dur. Bu özelliğine rağmen, yine başta İstanbul olmak üzere yoğun nüfusun ihtiyaç duyduğu tarımsal üretimin karşılanması ve tarımsal girdi kullanan sanayi kollarına hammadde sağlanması bu bölgenin ana ekonomik faaliyetlerinin başında gelmektedir.

Sanayileşmeyle birlikte kentlerin mekânsal genişlemesini ifade eden merkezi-leşme, yoğunlaşma, saçaklanma, tek veya çok merkezli büyüme gibi kavramların bir-kaçının İstanbul'da gözlemlendiğini söylemek mümkündür. İstanbul, 1950'lere ka-dar nüfus artış oranı doğal seviyesinde devam etmişken, sanayileşmeye bağlı ekono-mik büyümeyle göç olgusu ile tanışmış ve hızlı bir nüfus artışıyla karşı karşıya kal-mıştır. Artan nüfus ile o döneme kadar kent merkezinde yoğunlaşan ticari hayat, kentin farklı noktalarında yeni ticari merkezler yaratmaya başlamıştır. Sanayinin yer

¹⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Be-le-diyesi, 2021, s.27.

²⁰ Zeki Arıkan, "Midilli İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/40 (2006), s.7-10.

seçimi ve hızlı nüfus artışıyla İstanbul kent merkezinde konumlanan sanayi kent çeperlerine doğru taşınmaya ve saçaklanmaya başlamıştır. Söz konusu kentsel saçaklanma, bir sonuç olmanın ötesinde, ortaya çıktığı bölgelerde değişime neden olan yeni dinamiklerin nedeni olmuştur. Sanayileşme, nüfus artışı ve ekonomik büyümenin dışında kentsel saçaklanmaya neden olan faktörler arasında arazi fiyatları ve ucuz tarım arazilerinin varlığı, hane halkı sayısındaki artış, kişi başına daha fazla alan düşmesi, konut beğenisi, çevresel sorunlar, yanlış arazi kullanım planlaması, mevcut planların uygulamasındaki yetersizlik sayılabilir.²¹

Doğal (tarımsal) alanlar ve köyler olarak iki ana başlık altında incelenebilecek olan İstanbul'un kırsalını kent gelişimi nedeniyle kent ve kır arasındaki çizginin bulanık bir hal aldığı alanlar olarak tanımlayabilmekteyiz. Kırsal alanların maruz kaldığı rant baskısının artması ile kentteki mera, çayır, orman, ve tarım alanları dünya ortalamasına bakarak oldukça yüksek bir oranda azalmaktadır. Kırsal bölgelerin tahribatına neden olan başlıca faktör, inşaata dayalı büyüme modelinin mevcut kırsal potansiyelleri yerine rant olarak değer biçmesi gelmektedir. Başta 3. Boğaz Köprüsü, Kuzey Marmara Otoyolu, Kanal İstanbul gibi projeler kırsal alanların el değişmesine ve dolayısıyla kırsal yapıyı ortadan kaldırmaya neden olmaktadır. Bunların yanı sıra 2000'li yıllardan itibaren yürürlüğe konan yasal düzenlemeler nedeniyle kırsal alanların ilgisiz kalması, köy tüzel kişiliklerinin kaldırılması tarımsal üretim üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.²²

Türkiye'de içinde bulunulan yılda gıda fiyatları son altı yılın en yüksek seviyesine gelmiştir. Genel olarak Türkiye'de gıda konusunda dışa bağımlılığın artması İstanbul halkının gıdaya erişimde zorlanmasına ve sağlıksız beslenme riski ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Gıda güvenliğini sağlamak kent sağlığı ile ilgili politikalarda birinci öncelik olarak ele alınmaktadır. Gıdaların sağlık açısından risk oluşturan kimyasal, mikro biyolojik ve fiziksel etkenlerin sağlık şartlarına uyumu güvenli gıda kavramının en önemli özelliğidir. Tüketilecek gıdaların topraktan sofraya gelene kadar geçen süreçte başta insan ve doğa sağlığını tehdit etmeyen ya da tolere edilebilir riskler barındıran uygulamalarla üretilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimler kent

²¹ Ayşegül Kanbak, "İstanbul ve Kentsel Saçaklanma", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2013), s.12.

²² İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *İstanbul Gıda*, s.33-34.

içinde üretilen ya da yakın çevreden temin edilen gıda güvenliğinin oluşturulması için gerekli alt yapının hazırlanmasını sağlamak zorundadır. Hem tüketicinin hem de doğanın sağlığının korunması adına yapılan uygulamalarda, başta iklim krizi ve kimyasal kirlilik olmak üzere mevcut sorunların sebep olduğu bozulmanın etkilerinin ölçülmesi, kayıt altına alınması ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Gıda güvenesi sağlamanın bir diğer boyutu olan su güvencesi de İstanbul'un en kırılgan olduğu konuların başında gelmektedir. Başta iklim krizi olmak üzere kimyasal atıkların da etkisiyle kirlenen su kaynaklarının korunması adına atılacak her adımın çevre sağlığı kapsamında ele alınması, suyun tasarruflu kullanımını sağlanması aynı zamanda gıda güvencesi sorunu olarak görülmesi anlamına gelecektir.

İstanbul'un en geniş tarım arazilerine sahip, dolayısı ile tarımsal potansiyeli en yüksek ilçesi olan Silivri, hazırladığımız bu çalışmanın gerek veri elde etme gerekse tarımsal pratiklerin ve neticelerinin açıkça görülebildiği özel bir bölgedir. Bu nedenle Silivri'nin yerel yönetiminin kentin geleceğini planlarken sadece imar çalışmaları değil tarımsal alanların da planlanması konusunda da çok dikkatli ve özenli davranması gerekmektedir. Silivri'nin İstanbul ve Avrupa'ya bağlanan karayollarının da üzerinde olması lojistik açıdan, turizm açısından ve İstanbulluların güvenli gıdaya ulaşımı açısından kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle Silivri'de özellikle yerel yönetimlerin tarıma ve çiftçiye yaklaşımı son derece önemlidir.

2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı yasayla ile köy tüzelkişiliğinin ortadan kaldırılması sonucunda mahalle statüsü kazanan yerleşim yerlerinin hem ekonomik hem de sosyal adaptasyonunun sağlanması yerel yönetimlerin karşı karşıya kaldığı en büyük açmazlardan biridir diyebiliriz. Bir yandan yerel yönetimlerin karşılaştıkları imar baskısı, diğer yandan kentin çevresel sorunları ile mücadele ederek sürdürülebilir kent yaşamını korumaya çalışmak, yerel yönetimleri farklı bir yönetim anlayışı benimsemeleri konusunda baskılamaktadır. Bu baskı ile klasik belediyeçilik anlayışı evirilerek yerini başta kent tarımı olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken, çevreye karşı duyarlı kapsayıcı bir belediyeçilik anlayışına terk etmek zorunda olduğu izlenmektedir. Bu eviriliş ilk bakışta hissedilmese de dünyanın ve kentlerin geldiği noktada ne kadar geleneksel yapı korunmaya çalışılsa da bütünlükçü bir bakış açısı ile yönetilemeyen kentlerin ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacağı kendini açıkça hissettirmektedir.

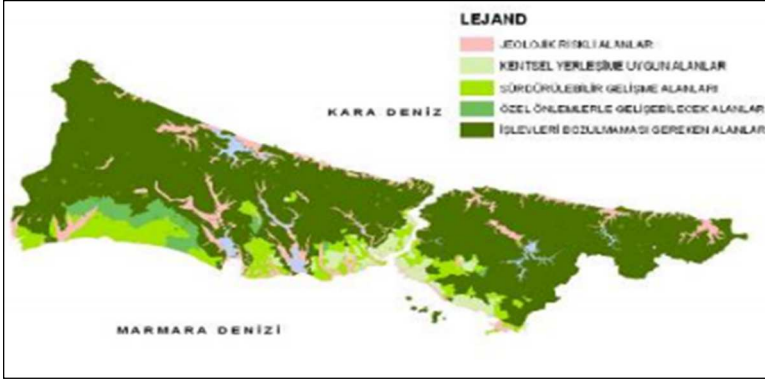
Silivri Belediyesi kapsayıcı yerel yönetim anlayışını ülkemizde benimseyen öncül kurumların başında gelmektedir. Zira kentlerin karşı karşıya kaldığı bu sorunların artık göz ardı edilemez noktaya geldiği 2000'li yılların başlarında gerek Silivri'nin ekolojik yapısının korunması gerekse köylerin kente entegrasyon sürecinin sağlıklı yürütülmesini öngörerek 2009 yılında Silivri'de 250 dönümlük bir tarım arazisi üzerinde Tarımsal Üretim ve Araştırma Merkezi (TÜRAME) kurulmuş, bölge çiftçisi için alternatif üretim anlayışı geliştirmeye başlamıştır. Silivri'de tarımın sürdürülebilir kılınması için öncelikle çiftçilerin tarımsal üretime devam etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde üretim yapılmayan tarım arazilerinden vazgeçilerek imara açılması konusunda baskı artacaktır. Tarımsal üretimin devam etmesi ise tarım üreticilerinin tarımsal faaliyetlerden tatminkâr bir gelir elde etmesi ile gerçekleşmesi mümkündür. Bu nedenle geleneksel tarımsal üretim yerine alternatif üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve tarımsal üretimden elde edilen gelirin arttırılması adına bu araştırma merkezinde önemli çalışmalar yürütülmüştür.

Bölge tarımının önünde bulunan ikinci bir engel ise tarım arazilerinin mülkiyeti ile ilgilidir. Yüzyıllardır tarım yapılan bölge topraklarının mülkiyetinin miras yoluyla bölünmesi ve bölünme nedeniyle fert başına tarım yapılacak alanların azalması, buna mukabil tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirin de azalmasıdır. Bu şartlarda bölge çiftçisi tarım yapmaktan vazgeçip sahip olduğu araziye elden çıkarmak istemektedir. Bazen de bir arazinin mülkiyetinin çok fazla hissedara bölünmüş olması ve akrabalar arasında çıkan düşünce ayrılıkları çatışmalara neden olmakta ve bu sorunun en kesin çözümü de arazinin satışı olarak görülmektedir. Hal böyle iken çiftçinin geçimini hala tarımdan sağlanması bekleniyorsa birim arazi başına elde edilen gelirin arttırılması fikrinden hareketle yeni tarımsal üretim tekniklerinin geliştirilmesi Silivri için zorunlu hale gelmiştir. Bu maksatla kurulan Silivri Belediyesi Tarımsal Üretim ve Araştırma Merkezi bölgedeki tarımsal faaliyetler için yönlendirici ve destekleyici bir konumda bulunmaktadır.

İstanbul'un gıda ihtiyacının karşılanması, ekolojik dengesinin korunması ve büyük oranda istihdam sağlayarak işsizliğin ortadan kalkması gibi potansiyelleri barındıran kentsel tarım konusunda İstanbul'un lokomotif olmaya aday Silivri'nin tarımsal potansiyelini değerlendirmek ve daha üst seviyelere çıkarmak konusunda önemli çalışmalara imza atılmıştır.

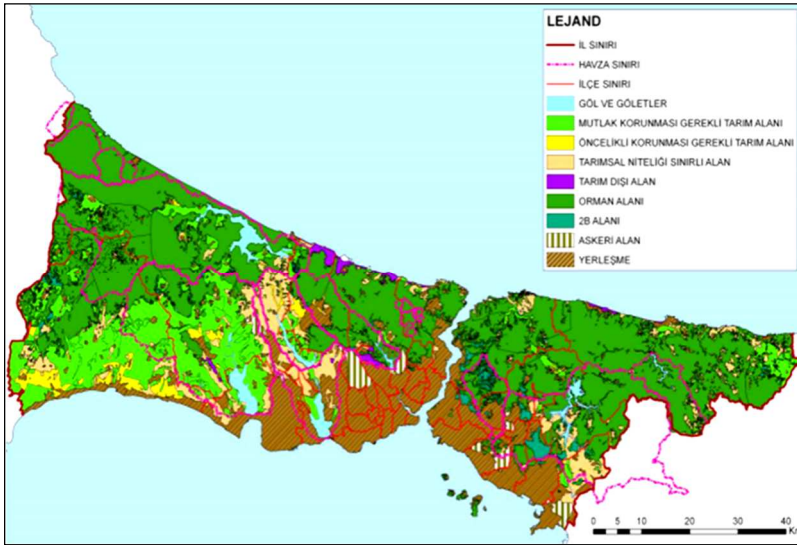
Yaklaşık yüz ölçümü 5.300 km² olan İstanbul 16 milyon civarında nüfus barındırmaktadır. Bu nüfusun 15 milyonu da İstanbul'un merkez ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Oysa Silivri ve Çatalca'nın yüz ölçümlerinin toplamı 2.100 km² ve bu alandaki insan nüfusu yalnızca 1 milyon civarındadır. 15 milyon insan İstanbul'un merkezine sıkışmış durumdadır ve bu durum gerek sosyolojik gerekse ekolojik açıdan şehrin kapasitesini aşarak İstanbul'u baskılamaktadır. Bu nüfus yoğunluğunun yarattığı baskıyı ortadan kaldırmak adına kentin genişleyeceğini, yakında Silivri ve Çatalca'ya doğru açılım göstereceğini tahmin etmek hiç de zor bir şey değildir. Nitekim 1/100.000 ölçekli şehir çevre düzen planı ve bu plana bağlı hazırlanan raporda da görüleceği üzere İstanbul'da sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin tesis edilebileceği bir bölgenin ya da kuşağın bulunmadığı, İstanbul'un tek istisna bölgesinin Silivri olduğu açıkça belirtilmiştir. 1/100.000'lik şehir planları bir kentin anayasasıdır ve bu planları doğru okumak ve doğru yorumlamak gerekmektedir. Bu bağlamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü'nün hazırladığı 1/100.000'lik İstanbul Çevre Düzeni Planına bakmak faydalı olacaktır. Bu plan raporunda ekolojik bütünlük gösteren alanlar ve doğal risk alanları veri katmanı, alt ölçekli çalışmalarda yönlendirici olabilmesi ve il genelinde bütüncül olarak ele alınacak doğal sistemlerin tanımlanabilmesinde etkin rol oynayabilmesi açısından havza sınırları ve doğal risk taşıyan alanların sınırlarıyla yeniden değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme Şekil 1'de yaşam destek sistemleri ve ekolojik koridorlar analizi olarak sunulmuştur. Gerçekleştirilen analizle İstanbul'da işlevleri bozulmaması gereken alanlar, özel önlemlerle sürdürülebilir şekilde gelişebilecek alanlar ile sürdürülebilir gelişme alanları tanımlanmıştır. Ayrıca ilgili raporda İstanbul'da artık yoğun yerleşim alanlarının geliştirilmesine uygun bir bölgenin ya da kuşağın bulunmadığı açıklanmıştır. Bu durumun tek istisnası olarak Silivri ve yakın çevresinin sürdürülebilir gelişme alanı tanımlanmıştır. Buna ek olarak ilgili bölgenin gerek 1. derece deprem riski taşıması, gerekse tarım topraklarının ve yeraltı sularının yaygın ve zengin olarak yer aldığı bölge olması nedeniyle, çevre ve toprak korumaya dair teknik önlemlerin ve bu doğrultuda akılcı plan kararlarının oluşturulmasının zorunlu olduğu dile getirilmiştir.²³

²³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, *1/100.000'lik İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu 5. Bölüm*, İstanbul, 2009, s. 407.

Şekil 1. Yaşam Destek Sistemleri ve Ekolojik Koridorlar

Raporda da belirtildiği üzere Silivri ekolojik açıdan korunması gereken ve özel önlemlerle gelişebilecek bir bölgedir. Bütün bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda gerek Silivri için gerekse İstanbul için oldukça önemli olan bu bölgenin geleceğini şekillendirirken bütüncül bir bakış açısı ile politikalar üretmek ve gelecek nesillere yaşanabilir bir kent bırakabilmek için klasik yerel yönetim anlayışının dışına çıkmak zorunluluğu vardır. Silivri'nin geleceğe en iyi şekilde hazırlayabilesi için kentin dinamiklerini çok iyi değerlendirmek gerekmektedir. Zira bu durum aynı zamanda İstanbul'un gelecekte yaşanabilir bir kent olabilmesinin birincil koşuludur.

Şekil 2. İstanbul İli Tarım Alanları Sentezi

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere Silivri'nin coğrafi konumu ağırlıklı olarak mutlak korunması ve öncelikli korunması gereken tarım alanları sınıfında yer almaktadır. Bu durumda sürdürülebilir bir kentsel gelişme trendi yakalayabilmek için tarım arazilerinin verimli kullanılması gerektiği ve Silivri'nin geleceğinde tarımın öncelikli sırada yer alması gerektiği net bir şekilde göstermektedir.

SONUÇ

Sanayi devriminden günümüze kadar geçen sürede kentsel gelişme ve gıda üretimi arasındaki çelişki artık küresel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Gelişmişlik düzeyi ve çağdaşlığın ölçütü kabul edilen modern kentler artık küresel sorunların çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu nedenle kentleşme politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ve kentlerin çevresel sorunlar başta olmak üzere ekonomik ve sosyal konulara çözüm önerileri içeren planlamalara ağırlık vermeleri gereklidir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kullanılan sistem planlaması, sürdürülebilir kalkınma ve stratejik planlama gibi planlama paradigmasının gelinen noktada sorunların çözümünde yeterlilikleri sorgulanmaktadır. Son dönemde küresel çapta etkili olan Covid-19 salgınıyla birlikte yerel yönetimlerin ve hükümetlerin böyle bir yaşam pratiğine karşı tecrübesizlikleri karşısında kentlerin direnci tüm çevreler tarafından gündemin üst sıralarına yerleşmiştir.

Günümüzde kentler, doğal çevreden neredeyse tamamen uzaklaşmış, insanı doğanın bir parçası olmaktan ziyade sahibi olduğu anlayışıyla yönetilmektedir. Kentlerin üzerine kurulduğu mekân da, bu mekânda yaşayan insanlar da doğa ile bir bütünlük içerisinde olduğu gerçeği, yerini doğanın insanın ihtiyaçları doğrultusunda sorumsuzca kullanılabilmesi anlayışına terk etmiştir. Bu durumda yoğun insan nüfusunu barındıran bir yapay çevre olarak kentler ve kentlerin yarattığı kirlilik küresel çapta felaketlerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Sorunların kaynağı yereldir ancak etkileri küresel çapta hissedilmektedir. Bu da yaşadığımız dünyada her şeyin birbiriyle organik bir bağ içinde olduğu gerçeğini bize tekrardan hatırlatmaktadır. Her şeyin bir bütünün parçası olduğu gerçeğinden hareketle yaşanan sorunların bütüne olan bağlantının koptuğu noktada ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Daha fazla zenginlik talebi ve para kazanma dürtüsünün kontrol edilemez doğası insanın kendisi ile ilgili en temel gerçeklerinin önüne geçmiştir.

Zira güvenli gıda, temiz su ve temiz hava gelir düzeyinden azade her insanın yaşamsal meselesidir.

Tarımın kent dışına itilmesinin bir yeryüzü parçası olan kent arazisinin ekolojik açıdan bozulmasına ve içinde yaşayan kent halkının başta sağlığı olmak üzere birçok konuda olumsuz etkilenmesine neden olduğu açıkça görülmektedir. Bu da gelinen noktada tarımın kent yaşamına yeniden entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır. Tarımın kentlere yeniden entegrasyonundan en başta etkilenecek kesim şüphesiz kent halkıdır. Zira günümüzde insan sağlığını en fazla tehdit eden konuların başında gıda güvenliği ve güvenli gıdaya ulaşım sorunu gelmektedir. Bu durum kent yaşamının ve kent halkının sağlıklı gelişimi ile ilgili kilit öneme sahiptir. Kentlerin direncinin artırılması noktasında örgütlü bir kent tarımının kentlere dâhil olmasının kent yaşamında önemli etkileri olacağı kaçınılmazdır.

Kent tarımının şehir hayatına düzenleyici bir etki sunmasının en belirgin örneklerinden biri, tarım girdilerinin en önemlisi olan gübre üretiminin kent sakinlerinin organik atıklarının geri dönüştürülmesi ile hazırlanan kompost oluşudur. Böylece hem atık maliyetinin düşürülmesi hem de çevre kirliliğinin azaltılması ile sağlıklı ve sürdürülebilir bir kent yaşamına katkıda bulunulacaktır. Ayrıca hava, su, gıda ve geri dönüşüm gibi sistemde yaşanan sorunların çözümüne bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmak gerekmektedir. Güvenli gıda sisteminin oluşması için sağlıklı bir hava su ve toprak kombinasyonuna ihtiyaç vardır. Kentlerdeki aşırı nüfus, aşırı üretim ve aşırı tüketim bu üç önemli yaşamsal hammaddenin zarar görmesine neden olmuştur. Bu zararın ortadan kaldırılması (mümkün olduğu kadar) için kentin yapay ortamında doğal üretim faaliyetlerinin tekrar getirilmesi gerekmektedir. Kent içerisinde tarımsal faaliyetlerin sistematik olarak arttırılması yapay çevrenin kontrolsüzce genişlemesini önleyerek ilk etapta kent içindeki doğal alanlarla yapay alanların nispeten dengelenmesini sağlayacaktır. Bunun yanında kentlilerin güvenli gıdaya erişimi noktasında da etkili bir çözüm olan kentsel tarım, yerel olma özelliği ile üretici ile tüketici arasındaki mesafenin de ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Kentsel tarım uygulamalarının gıda talebinin merkezi olan kentsel alanlarda gerçekleşmesi hammadde temini ve pazara erişim ile ilgili nakliye faaliyetlerinin de çevre dostu bir gelişme göstermesi ile sonuçlanacaktır. Petrol türevi yakıt kullanan nakliye sistemlerinin tedarik zinciri içerisindeki oranındaki bir düşüş karbon salınımındaki düşüş

şeklinde karşımıza çıkacaktır. Ayrıca üretici ile tüketici arasında üçüncü bir ticari unsurun ortadan kalkması da kentlilerin ucuz gıdaya ulaşımını sağlamaktadır. Bütün bunlar kentlerin karşılaşılabileceği her türlü afet, şok ya da planlanmamış gelişmeler karşısında kentliler için önemli bir direnç noktası teşkil edecektir.

Kentler ve kent yaşamı yalnızca fiziki çevreden ibaret olmayıp, kentsel tarım konusunda kentlerin ekonomik ve sosyal boyutu da dikkate alınması gerekmektedir. Öyle ki kentsel tarım esasen ekonomik bir faaliyet olup kentin yoksul kesimleri için önemli bir geçim kaynağı olarak etkili bir rol oynamaktadır. Tüketimin merkezi olan kentlerin yarattığı rantın kentlilere geri dönmesini sağlayarak sosyal adaletin de tesisine katkıda bulunmaktadır.

Kentsel tarımın dirençli kent oluşumundaki en somut örneği 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile petrol türevi yakıt, tarım makinaları ve yedek parçaları petrokimyasal gübreler ve tarım ilaçlarına ulaşımın imkânsız hale geldiği Küba'da yaşanmıştır. Gelişen şartların yarattığı baskıyla kentsel tarım Küba'da gıda üretiminde önemli bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştır. Bu geçiş sürecinde kent nüfusu kendi bahçeleri dâhil olmak üzere, kullanabildikleri tüm boş arazileri tarımsal amaçlı kullanıma yönelmiştir. Son on iki yıldan bu yana kentsel tarımla 350.000'den fazla yeni, iyi ücretli ve üretken istihdam fırsatı yaratılmıştır. Kentsel tarımın bu istihdam yaratma yönü, sadece kazançlı bir şekilde istihdam edilen kişilerin değil, aynı zamanda bir bütün olarak Küba toplumunun refahına önemli bir katkı olarak görülmelidir.²⁴

Kentsel tarımın ülkemiz açısından önemi yeni yeni anlaşılma ile birlikte henüz ne merkezi hükümet ne de yerel yönetimler tarafından bu konuda herhangi bir etkili politika üretilmemiştir. Bu çalışmada Türkiye'de kentsel direncin artırılması ile ilgili kent tarımının gelişmesini incelemek açısından İstanbul örneğine başvurulmuştur. Bunun nedeni İstanbul'un Türkiye'nin lokomotif kenti olması ve tüm kentlerle yoğun bir etkileşiminin bulunmasıdır. Dolayısıyla İstanbul'daki gelişmeler ülke çapında hızlı ve etkili bir şekilde yayılım göstermektedir.

İstanbul'un tarımsal potansiyeli mekânsal açıdan incelendiğinde 6360 sayılı yasanın etkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu yasanın içeriği gereği

²⁴ Sinan Kunt, *Küba'da Sürdürülebilir Kent Tarımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2015, s.10

büyükşehirlerin arazi mülkiyetindeki tarımsal alanlar, kentsel idari yapı içerisinde ve belediyelerin yetki alanında kalmaktadır. Bu durum büyükşehir sınırları içindeki tarımsal alanların kentleşme baskısı altında kaldığı ve korunması yönünde tedbirler geliştirilme ihtiyacı içinde bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu tedbirleri geliştirmek zorunda olan merciin de yine aynı şekilde büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyeleri olduğu çok açıktır.

KAYNAKÇA

- [1] Arıkan, Zeki. “Midilli İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/40 (2006), 1-28.
- [2] Figueiredo, Lorena, Taku Honiden ve Abel Schumann, “Indicators for Resilient Cities” OECD Regional Development Working Papers 2018/02, 2018. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f1f6065-en.pdf?expires=1644830192&id=id&accname=guest&checksum=BF76C0BD721A89452D3F375FBF17F1DB> (erişim 14.02.22)
- [3] Fresco Louise O., “Challenges For Food System Adaptation Today And Tomorrow”, *Environmental Science & Policy*, 12(4), (2009). 378-385.
- [4] Godschalk, David R., “Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities”, *Natural Hazard Review*, 4/3 (2003): 136-143. http://research-legacy.arch.tamu.edu/epsru/Course_Readings/Ldev671MARS689/LDEV671_Readings/Godschalk_urbanhazardmitigation.pdf (erişim 12.02.2022)
- [5] Holling, C. S., “Resilience and Stability of Ecological Systems”, *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1973): 1-23. https://www.jstor.org/stable/2096802?origin=JSTOR-pdf&seq=4#metadata_info_tab_contents (erişim 02.02.2022)
- [6] IPCC, “Annex II: Glossary” Climate Change 2014: Synthesis Report, 2014, 117-130. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_Annexes.pdf(erişim12.02.2022)
- [7] İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, *1/100.000’lik İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu 5. Bölüm*, İstanbul, 2009.
- [8] İstanbul Büyükşehir Belediyesi, *İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2021.
- [9] Kanbak, Ayşegül. “İstanbul ve Kentsel Saçaklanma”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2013),11-30.
- [10] Kanbak, Ayşegül. “Kent Politikaları İçinde Tarımı Düşünmek”, *Turkish Studies*, 13/23 (2018), 169-184. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makale-adi=&makaleurl=119395093_13KanbakAy%C5%9Feg%C3%BCI-cds-169-184.pdf&key=22060(erişim 13.02.2022)

- [11] Kavanoz Suna E., “Kentsel Direnç Kavramı Üzerine”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2020): 5-24
- [12] Keskin, Nuray E. “Küba’da Kentsel Tarım Uygulamaları: Havana Örneği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (2019), 149-162.
- [13] Koç, Hülya. “Daha Yaşanabilir Yerleşmeler Arayışında Kentsel Tarım”, *Planlama Dergisi*, 1 (2003), 34-40.
- [14] Kunt, Sinan. *Küba’da Sürdürülebilir Kent Tarımı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2015, s.10
- [15] Meerow, Sara ve Joshua P. Newell, “Urban Resilience for Whom, What, When, Where and Why”, *Urban Geography*, 40/3 (2019): 309-329. <https://css.umich.edu/sites/default/files/publication/CSS16-42.pdf> (erişim 02.02.2022)
- [16] Mougeot, Luc J.A. *Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risks, and Policy Challenges*, Ottawa: International Development Research Centre, 2000, s.4-5. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/26429/117785.pdf> (erişim 13.02.2022)
- [17] OECD, “Resilient Cities – Policy Highlights”, Son güncelleme 12 Şubat, 2022. <https://www.oecd.org/fr/regional/re-silient-cities-policy-highlights.htm>
- [18] UNDP, “Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities” *United Nations Development Program, Publication Series for Habitat II.*, 1996. <http://urban.agroeco.org/wp-content/uploads/2015/12/UNDP-Urban-Agriculture-Part-one-1.pdf> (erişim 13.02.2022)
- [19] United Nations, *World Population Prospects: The 2015 Revision*, Working Paper No ESA/P/WP 241. https://population.un.org/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf (erişim 13.02.2022)
- [20] The Food and Agriculture Organization, “The State of Food Security and Nutrition in the World 2021”, Son güncelleme 12 Şubat, 2022. <https://www.fao.org/3/cb4474en/online/cb4474en.html>
- [21] The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*, 2021, s.5-9. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/> (erişim 13.02.2022)

KENTLERDE YAŞAYAN BİREYLERİN KONUT MEMNUNİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BU FAKTÖRLERİN YAŞAM KALİTESİNE ETKİSİ

Ferdane Esra Tanrikulu*

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte kırsal alanlardan kentlere yoğun göçler yaşanmıştır. Kent nüfusu beraberinde konut ihtiyacını da artırmıştır. Bir başka dönüşüm ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkmıştır. İkinci dünya savaşından sonra Avrupa'nın sanayi sektöründe çalışan işçi sayısı tırmanışa geçmişti. Şehirlerde artan işçi göçü konut sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu soruna yönelik çalışanlar için ucuz ve hızlı olacak şekilde seri üretim yoluyla işçi konutları inşa edilmiştir. 20. yüzyılın ortalarında şehirlerin barınma ve planlama açısından çok boyutlu ele alınması gerekiyordu. Kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya çıkan değişimler kapsamlı bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Kentleşme, başta örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma olanaklarını artırmıştır. Bu değişim zaman içerisinde insan ilişkilerinde, davranışlarında ve algısında farklı anlayışlar ortaya çıkarmıştır.¹ 19. yüzyıl sonu itibarıyla inşa edilmeye başlanan ilk kira apartmanları yeni ev formlarıyla toplumu tanıştırmaya başlamıştır. Hem biçim olarak hem de yüklendiği anlam açısından ortaya çıkan yeni model daha konforlu ve daha modern yaşam alanları oluşturmayı hedeflemiştir. Yine yirminci yüzyılın ikinci yarısında alt ve orta gelir gruplarına hizmet etmeyi amaçlayan konutlar kamu tarafından tasarlanmıştır. Tekeli'nin de sorguladığı gibi zorla dayatılan yeni

---

* İstanbul Medipol Üniversitesi, Mimari Restorasyon Bölümü, esra.tanrikulu@medipol.edu.tr

¹ Ruşen Keleş, "Kentleşme ve Türkçe", Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 6 (1995), s.1-5.

yaşam biçiminin, kırsaldan kentlere göçen geleneksel yapıdaki bireylerin yaşam kalitesini nasıl artırdığı zihinlerde soru işareti oluşturmaktaydı.²

Gelir seviyesi ortalamanın üzerinde olan bireylere hitap eden öncelikle kapalı siteler, ardından rezidanslar hem kent merkezlerinde hem de kent çeperlerinde sadece yeni yaşam alanları oluşturmamakta, aynı zamanda yeni yaşam tarzları da getirmektedir. Bahsi geçen yeni konut sunum biçimlerinin doğadan uzak, çok katlı yüksek yapıların, yeni mekân organizasyonları ile sosyal, kültürel, inanç değerleri üzerinde dönüşümler yaşanmasında etkili oldukları görülmektedir.³

Değişen kent dinamikleri ve yaşam tarzları zaman içerisinde bireylerin konutlara yüklediği anlamı da farklılaştırmaktadır. Bireyler, sadece fiziksel ihtiyaçları değil, aynı zamanda sosyo-kültürel ve psikolojik ihtiyaçlarının da karşılanmasını istemektedir. Bu araştırma şehir koşulları, dijitalleşme ve salgın gibi dinamiklerin konutların mimari ve tasarım anlayışlarını değiştirdiğini ileri sürmektedir. Araştırma, bireylerin psiko-sosyal anlamda iyilik hallerine konut ve çevresinin etkisini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda bu çalışma, kent dinamiklerinin ve yaşam tarzlarının bireylerin konutlar üzerindeki ihtiyaç ve taleplerini ne şekilde değiştirdiğini araştırmayı amaçlamaktadır.

1. KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞAM KALİTESİ GÖSTERGELERİ

21. yüzyılda yaşanan dijital devrim, başta iletişim biçimlerini, zaman, mekân, algı ve yaşam tarzını yeniden şekillendirmiştir. Bilişim sektörü, dijitalleşme, yeni iletişim modelleri, metropol yaşamı ve salgınlar mekânsal ölçekte yeni çözümler gerektiren dönüşümleri gerekli kılmıştır. Kullanıcı tercihlerinde yeni çevresel etkenler, konutun mevcut işlevini de farklılaştırmaktadır. Yaşam kalitesinde, sosyal, fiziksel ve

² İlhan Tekeli vd., İlhan Tekeli ile Günümüze ve Geleceğe Dair, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s.105.

³ Gülçin Gökmen Pulat, "Türkiye'de Apartmanlaşma Süreci ve Konut Kültürü", Güney Mimarlık Dergisi, 5 (2011), s.12-16.

kültürel bileşenlere yönelik gereksinimlerin karşılanması beklenmektedir. Bu ihtiyaçlara bağlı olarak memnuniyet düzeyleri ölçülmektedir. Bireylerin konutlardan memnuniyet düzeylerine göre, konut içi ve çevresine yönelik ihtiyaçların hangi boyutta karşılanıp karşılanmadığı belirlenmektedir.

Maslow, İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde insanın temel gereksinimlerini sınıflandırırken, bireyleri harekete geçirecek temel motivasyonun, ihtiyacını gidermekteki isteği olduğunu belirtmektedir. İçinde yaşadığımız konutları, ihtiyaçlar piramidine yerleştirdiğimizde birey için her basamakta farklı anlamlar yüklendiği görülecektir. En temelde insanın çevresel etkilerden korunmasını sağlayan, uyuması, yemesi, içmesi için fiziksel düzeyde barınacağı bir mekân sunmaktadır. Sonraki basamaklarda psikolojik, sosyolojik ve kültürel ihtiyaçlarına da cevap aradığı, belirli taleplerini karşılamak için çoğu zaman temel bir araç olduğu görülmektedir. Kentlerde ortaya çıkan yeni konut konseptleri Maslow'un motivasyon kuramı kapsamında değerlendirildiğinde, konutların temel fiziksel ve güvenlik ihtiyacını karşıladığı, dolayısıyla motivasyon gücünün bireyleri psiko-sosyal ihtiyaçlar bağlamında harekete geçirdiği görülmektedir. Günümüzün değişen yaşam koşulları insan ihtiyaçlarının güncellenerek ele alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Yaşam kalitesi kavramı özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bilimsel çalışmalarda gündeme gelmiştir. Konu üzerine yapılan ilk çalışma Amerika'da 1957 tarihinde Sosyal Araştırma Enstitüsü Anket Araştırma Merkezi'nde Gurin, Veroff ve Feld tarafından 'Zihinsel Hastalık ve Sağlık' konusunda yapılmıştır.⁴ Yaşam kalitesi genel itibarıyla Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi etrafında şekillenmiştir. İhtiyaçların karşılanması değerlendirilirken, memnuniyet kavramına bağlı bir dizi sorun tanımlanmıştır.⁵

Tekeli, yaşam kalitesi kavramını kapitalist düzenin dayattığı tüketim miktarıyla değil, yaşam içerisinde sağlayacağı uyumla ve hayattaki performansıya eş tutmakta-

---

⁴ Gerald Gurin vd., *Americans View Their Mental Health: A Nationwide Interview Survey*, New York: Basic Books, 1960

⁵ Angus Campbell, Philip E. Converse ve Willard L. Rodgers, *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*, New York: Russell Sage Foundation, 1976.

dır. Bu fikir, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde tüketime teşvik eden bir alt düşünce- nin olup olmadığını akla getirmektedir. Bu modeldeki basamakların her birinin kapitalist bir anlayışla tüketim objesine çevrilip çevrilmediği ve bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarının maddesel bir boyuta taşınıp taşınmadığı irdelenmektedir.⁶

Dünya Sağlık Örgütü, yaşam kalitesini "bireylerin hedefleri, beklentileri, yaşam standartları ve kaygıları ile bağlantılı olarak, yaşadıkları kültür ve değer yargılarının bütünü içinde kendi durumlarını algılama biçimi" olarak kültürel ve bireysel algı düzeyinde değerlendirmektedir.⁷

Yüksek yaşam kalitesi günümüzde bireylerin ulaşmak istedikleri evrensel bir hedef haline gelmiştir. Farklı disiplinlerce çeşitli boyutlarıyla ele alınan yaşam kalitesi kavramı, pek çok bilimsel çalışmanın odağı olmuş durumdadır. Veenhoven, yaşam kalitesini kimi zaman temelde esenlik (wellbeing) olarak yorumlamakta, mutluluk ve refah kavramlarıyla birbirlerinin yerine kullandıklarını da dile getirmektedir. Aynı zamanda, yaşam kalitesinin mutluluğun ön koşulu olduğunu belirtmektedir. Veenhoven yaşam kalitesini dört nitelik üzerinden değerlendirmektedir. Bu dört bileşeni, çevrenin yaşanabilirliği, bireyin yaşam arzusu, yaşam kabiliyeti, hayatın sağladığı dış faydalar ve bireylerin hayatın değerini bilmesi olarak ifade etmektedir.⁸

Yaşam kalitesi geniş bir kapsama sahiptir. Her çalışmada farklı kriterler ele alınabilmektedir. Ölçümüne dair kabul edilmiş standart bir gösterge bulunmamaktadır. Ancak, yapılan araştırmalarda farklı göstergeler kullanılsa da yaşam kalitesi kavramı, pek çok çalışmada objektif ve sübjektif göstergeler düzeyinde ele alınmaktadır. Yaşam kalitesinde bireylerin psikolojik, sosyal, fiziksel ve ekonomik durumundan ne derece memnun kalıp kalmadığının bilinmesi önemlidir. Objektif göstergeler ~~olarak kabul edilen;~~ fiziksel iyilik hali, sağlık, boş zaman etkinlikleri, maddi olanaklar, ekonomik durum, barınma koşulları, ikamet yeri, aile durumu, eğitim, meslek gibi kri-

⁶ İlhan Tekeli vd., İlhan Tekeli ile Günümüze ve Geleceğe Dair, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s.97-100.

⁷ "World Health Organisation, WHOQOL: Measuring Quality of Life, Geneva", son güncelleme 11 Şubat, 2022.
<https://www.who.int/tools/whoqol>

⁸ Ruut Veenhoven, "The Four Qualities of Life: Ordering Concepts and Measures of The Good Life", Journal of Happiness Studies, 1 (2000), s.1-39.

terlerle değerlendirilirken, sübjektif göstergeler ise, bireyin kendi yaşamını değerlendirmesi ve yaşamdan aldığı memnuniyet olarak yorumlanmaktadır.⁹ Yaşam kalitesi üzerine yapılan araştırmalar, insanın içinde bulunduğu fiziksel ve sosyal çevresinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir.

2. KENTSEL YAŞAM KALİTESİ BİLEŞENLERİ İÇİNDE KONUT MEKÂNLARI

21. yüzyılda yaşanan kentleşme sürecinin ilerleyen yıllarda hızla devam etmesi beklenmektedir. Kırsal alanlardan kentlere doğru artan göçün etkisiyle kent yaşam alanları küresel ölçekte genişlemeye devam ederken, değişen yaşam standartlarının bireyler üzerinde ne derece ve nasıl bir etki yaratacağı pek çok disiplinin araştırma konusu olmuş durumdadır.

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Dünya Kentleşme Raporu, 2050 yılına kadar dünya nüfusunun 9 milyarı aşacağını tahmin etmektedir. Her üç kişiden ikisinin şehirlerde veya kent merkezlerinde yaşayacağı beklenmektedir. Her geçen gün kentsel hayat şartları, olanakları, sorunları, fiziksel, sosyal veya kültürel karakteristiği çalışmaların ilgi odağı haline getirmektedir.¹⁰ Son yıllarda özellikle kentsel yaşam kalitesi, kentte yoğunlaşan nüfusun idaresi ve memnuniyeti üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Yerel yönetimler, politikacılar ve şehir planlamacılar tarafından bu kalitenin artırılmasına yönelik çalışmalar planlanmaktadır.

Büyük kentlerin çoğunda görülen ırkçılık, mahallelerin yok olması, artan trafik, sosyo-ekonomik sorunlar, sağlık hizmetlerine erişilebilirlik ve esenlik arayışı kentsel yaşam kalitesi üzerinde etkili olduğu düşünülen sorunlar birçok ülkenin temel meselesi olarak görülmektedir. Devletler bu bağlamda konut planlaması, mekânsal planlama ve bölgesel çevre politikaları geliştirme yolunda harekete geçmektedir.¹¹

⁹ Hayriye Merve Eriş ve Duygu Anıl, "Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31/3 (2016), s.491-504.

¹⁰ Robert W. Marans, "Quality of Urban Life Studies: An Overview and Implications for Environment-Behaviour Research", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 35 (2012), s.9-22.

¹¹ Irene van Kamp vd., "Urban environmental quality and human well-being Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study", Landscape and Urban Planning, 65 (2003), s.5-18.

Kentsel Yaşam Kalitesi kavramını Geray, “toplumsal, ekonomik ve mekânsal öğeler açısından kent tanımına giren yerlerde, kentsel alt yapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçümlerin üstünde olması durumunu yansıtması” olarak ifade etmektedir. Bu durumun toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri de kapsadığını belirtmektedir.¹²

Uluslararası kuruluşların kentsel yaşam kalitesi üzerine yapmış oldukları çalışmalar incelendiğinde, ideal göstergelerin farklı kategoriler altında incelendiği görülecektir. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ilk olarak 2011 yılında 34 üye ülke ve onların dışında 4 ülkeyi de kapsamına alarak ‘Daha İyi Yaşam Endeksi’ni yayınlamıştır.¹³ 11 göstergeden oluşan bu endeks yaşam kalitesiyle kesişmektedir. 2010 yılında başlanan ve belirli periyotlarla yayınlanan bu çalışma 37 ülke ve 4 partner ülkeyle bütüncül yıllık halinin, refah seviyesinin anlaşılmasını ve daha yüksek standartlara ulaşmasını hedeflemektedir. OECD tarafından belirlenen 11 gösterge; gelir ve servet, iş ve kazanç, konut, sosyal iletişim, eğitim ve beceriler, çevre koşulları, sağlık durumu, yaşam memnuniyeti, sivil katılım ve yönetim, iş ve yaşam dengesi ve güvenlik gibi ana başlıklarıyla belirlenmiştir. Her bir başlık kendi içinde sorularla irdelenmektedir. Konut göstergesi, kişi başına paylaşılan oda sayısı, konutların temel ihtiyaçlara cevap verme düzeyleri ve konut harcamalarıyla sorgulanmaktadır.

Birleşmiş Milletler, kentsel göstergeler üzerine çalışmalar yürüten öncü kuruluşlardan biri olmuştur. 1991 yılında BM HABITAT “Konut Göstergeleri Programı” ile konutları barınak performansları üzerinden izlemek üzere incelemeler yürütmüştür. 1993 yılında program kapsamı genişletilerek kentsel düzeydeki göstergeler baz alınmıştır. Bu program öncülüğünde 1996 ve 2001 yıllarında Global Urban Indicators Databases 1-2 olmak üzere iki temel veri tabanı üretilmiştir. Bu veriler 1996 yılında gerçekleştirilen HABITAT 2 konferansında sunulmuştur. BM HABITAT 3 Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Konferansı’nda, herkesin şehirden eşit düzeyde faydalanabilmesi, daha yaşanır bir kentsel mekân için hedefler belirlenmiştir.

¹² Cevat Geray, “Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler”, Türk İdare Dergisi, 421 (1998), s.326-341.

¹³ “OECD Better Life Index”, son güncelleme 11 Şubat, 2022.

<https://www.oecdbetterlifeindex.org>

Kentsel Göstergeler Programlarında barınma, sosyal kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, çevre yönetimi, ekonomik kalkınma ve yönetim temaları üst başlıklarıyla göstergeler belirlenmiştir.¹⁴

2015 yılında Birleşmiş Milletlere üye devletler tarafından kabul edilen “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” belirlenen 17 temel kalkınma hedefiyle tüm dünya için ortak hedefler açıklamıştır.¹⁵ Türkiye’de benzer uygulamalar çeşitli kurumlarca yürütülmektedir. İstanbul Kalkınma Ajansı İstanbul’un ekonomik, sosyal ve mekânsal gelişimi üzerine stratejiler oluşturmuştur. 2014-2023 İstanbul Bölge Planı raporu, 3 ana gelişme eksenini temel alıp bu eksenleri yatay kesen konuları belirlemiştir. Bu konular arasında öne çıkan başlıklar; beşeri sermaye, yaşam kalitesi, sürdürülebilirlik, iş birliği, koordinasyon, ağlar, kurumsallaşma ve kurumsal kapasite, yaratıcılık ve yenilikçilik olmuştur.¹⁶

Şekil 1. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

(<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>)

¹⁴ “UNOHABITAT For A Better Urban Future Urban Indicators Guidelines”, son güncelleme 11 Şubat, 2022. <https://unhabitat.org/urban-indicators-guidelines-monitoring-the-habitat-agenda-and-the-millennium-development-goals>

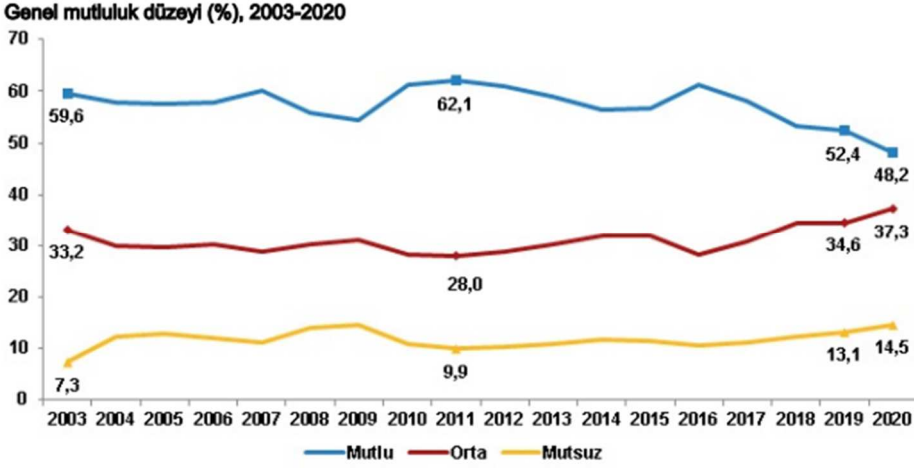
¹⁵ “UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları”, son güncelleme 11 Şubat, 2022.

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

¹⁶ “İstanbul Kalkınma Ajansı 2014-2023 İstanbul Bölge Planı”, son güncelleme 11 Şubat, 2022.

<https://www.istka.org.tr/planlama/istanbul-bolge-plani/>

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın birincisi, 2003 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar, bireylerin genel mutluluk düzeyini, değer yargılarını, çalışma hayatı, gelir, güvenlik, adalet, ulaşım, temel yaşama dair ve kamudan aldıkları hizmetlerden memnuniyetlerini ölçmek amacıyla düzenli olarak yapılmaktadır. Yaşam Memnuniyeti Araştırması, TÜİK bünyesinde yapılan toplumsal içeriğe ve öznel öğelere sahip ilk araştırmadır.¹⁷

Şekil 2. 2003-2020 Yılları Arası Türkiye Genel Mutluluk Düzeyi (TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021)

Kentsel yaşam kalitesinin önemli göstergelerinden birisi de içinde yaşanılan konutlar olmuştur. Rapoport, konutların bulunduğu yerden ayrı olarak ele alınamayacağına ve konutun çevresiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Konut ve çevresinden duyulan memnuniyet yaşam kalitesi adına okunması gereken önemli bir göstergedir.¹⁸

¹⁷ "Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2020", son güncelleme 11 Şubat,2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209>

¹⁸ Amos Rapoport, Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design, Oxford: Pergamon Press, 1977, s.26-30.

3. YAŞAM MEMNUNİYETİNİN KONUTLAR ÜZERİNDEN SORGULANMASI

Konut memnuniyeti üzerine yapılan çalışmalarda farklı değişkenlerin sorgulandığı görülmektedir. Eichner, konut hareketliliği kararında konutun hangi niteliklerinin ön planda olduğunu belirtmiştir. Konutları arsa büyüklüğü, konuttaki oda sayısı, konuttaki yatak odası sayısı, kat planı, konut içi fiziksel durum, konut içi görünüm, konutun konumu, komşuluk ve çevre-semt niteliği üzerinden sorgulamıştır.¹⁹

Bostancı ve diğerleri tarafından yapılan çalışmada, iki farklı toplu konut bölgesinde yer alan konutlardaki memnuniyet düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma yürütülürken öne çıkan göstergeler konutun fiziksel özellikleri, kullanılabilirlik, ulaşım, sosyal donatı ve alanlar, sosyo-ekonomik yapı, güvenlik ve komşuluk olmuştur. Plan tipolojileri ve tasarım yaklaşımları aynı olup farklı bölgelerde yer alan konutlarda memnuniyet düzeylerinin farklı olmasında konut büyüklüklerinin, kent merkezine erişilebilirlik düzeylerinin, çalışma alanlarına olan uzaklığın ve gelir düzeylerindeki farkların etkili olduğu ortaya çıkmıştır.²⁰

Barutçular üst gelir grubu konutlarında kullanıcı memnuniyetini, lokasyon, manzara, site avantajı, bahçe, komşuluk, aile birlikteliği, malzeme kalitesi, sosyal tesis, çocuk oyun alanı ve çamaşırılık gibi kriterler üzerinden araştırmıştır. Yerleşimin az katlı olması, yeşil alan içinde yer alması, mahremiyet kavramının ön planda olması, özel otopark ve depolama alanlarının bulunması memnuniyet düzeyini artıran unsurlar olarak dikkat çekmiştir.²¹

Gürman, konut çevresi ve konut seçiminde kullanıcı tercihlerinde etkili olan değişkenleri irdelerken, konut ve çevresine yönelik fiziksel ihtiyaçların genelde karşılandığını ancak sosyal ihtiyaçların, bireylerin psikolojik yönden tatminlerine ilişkin eksiklerin olduğu yönünde saptamalarda bulunmuştur.²²

¹⁹ Marilyn M. Eichner, "A Model of Household Housing Adjustment: Confronting Analytical Issues", Doktora Tezi, Iowa State University, 1986.

²⁰ Bülent Bostancı, Neşe Yılmaz Bakır ve Umut Doğan, "Bulanık Karar Verme Teknikleri ile CBS Destekli Konut Memnuniyeti Araştırması", Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 32/4 (2017), s.1193-1208.

²¹ Tülin Barutçular, "2000'li Yıllarda Üst Gelir Grubu Konutlarında Kullanıcı Memnuniyeti: Ataköy Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, 2018, s.94-96.

²² Lale Gürman, "Konut ve Yerleşim Alanı Kullanıcı Algısının Memnuniyet ve Tercih Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırmada Amasya Örneği", Technological Applied Sciences, 11 (2016), s.24-64.

Mekânsal memnuniyet kriterleri üzerine yapılan bir diğer çalışmada ise 2000 yılı öncesinde genel değişkenlerin; mahremiyet, komşuluk, ferahlık, kullanıcı özellikleri, mekânsal algı, kültürel normlar ve konut değerleri gibi değişkenlerden oluştuğu görülmüştür. 2000 sonrası ise, yaşam kalitesi ve yüksekliği, güvenlik, sosyal imkânlar, statü gibi değişkenler üzerinden irdelendiği görülmektedir.²³

Konut tasarım aşamasında konutun hitap ettiği kitlenin beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesi kullanıcı memnuniyetine katkı sunmaktadır. Mimarlık tarihine baktığımızda ilk yerleşim alanlarında mekânsal tasarımın insanların temel ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. 21. yüzyılda ise insanın mekânsal bağlamda ihtiyaç ve beklentilerini etkileyecek çok fazla kriterin ortaya çıktığı ve bu etkenlerin de konut tercih ve seçimlerinde etkili olduğu görülmektedir.

4. YENİ YAŞAM DİNAMİKLERİNİN KONUTLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kentlerde yaşayan bireylerin zaman içerisinde yaşam tarzları ve değer yargıları, kültürel olgular, toplumsal dinamikler, teknolojik ve ekonomik imkânlar gibi pek çok sebebe bağlı olarak farklılaşmaktadır. Özellikle sanayileşme sonrası seri üretimin getirdiği hızlı yapılaşma ve tek tipleşme konut birimlerinde görülmüştür. Kullanıcı odaklı tasarım anlayışından uzak ve değişen şartlara uyum sağlamakta yetersiz kalan kentlerdeki konutlar yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir.

İnsanlık tarihine baktığımızda birçok tarihi kırılma noktalarının, tercih ve ihtiyaçların değişmesiyle birlikte mekânsal olarak da dönüşümlere sebep olduğu görülmektedir. Günümüz koşullarında kentlerde etkili olan dinamiklerin saptanması konut tasarımlarına yön vermektedir. Küreselleşme, yaşamın her alanında kendini hissettirmeye başlamakta, internetin yaygınlaşması ile ağlar üzerinde oluşan ortak payda ve hedef birliktelikleri 'Ağ Toplumu' olarak tanımlanmaktadır. 2019 yılında Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan küresel boyutta bir sağlık sorunu olan Koronavirüs salgını uzun bir süredir bireylerin odak noktasında yer

²³ Bülent Bostancı, Neşe Yılmaz Bakır ve Umut Doğan, " Bulanık Karar Verme Teknikleri ile CBS Destekli Konut Memnuniyeti Araştırması", Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 32/4 (2017), s.1193-1208.

almaya devam ediyor. Her geçen gün nüfusun yoğunlaştığı, çok kültürlü yaşam çeşitliliğinin arttığı, doğal yaşam olanaklarından uzaklaşıldığı kentlerde; dijitalleşme, sosyal statüler, salgınlar, yeni yaşam tarzları oluşturmaktadır. Özellikle kentlerde yaşayan her yaştaki bireyi az ya da çok etkisi altına alan salgın çok fazla rutinimizi, tutum ve davranışlarımızı değiştirmiştir. Dijitalleşme ivme kazanarak yaşamımıza girmiş, tüketim alışkanlıklarını değiştirmiş ve yeni iletişim modelleri ortaya koymuştur. Her geçen gün biraz daha gelişen akıllı ev sistemlerinin konutlarda aydınlatma, iklimlendirme, ısıtma, soğutma, perde ve panjur, ses ve görüntü, güvenlik sistemleri üzerinde yenilikçi ve yaşamı kolaylaştıran çözümler sunduğu görülmektedir. Ancak, tüm bu gelişmelerin konut içinde yaşayan bireylerin psiko-sosyal durumlarına ne şekilde etki ettiği irdelenmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır.²⁴

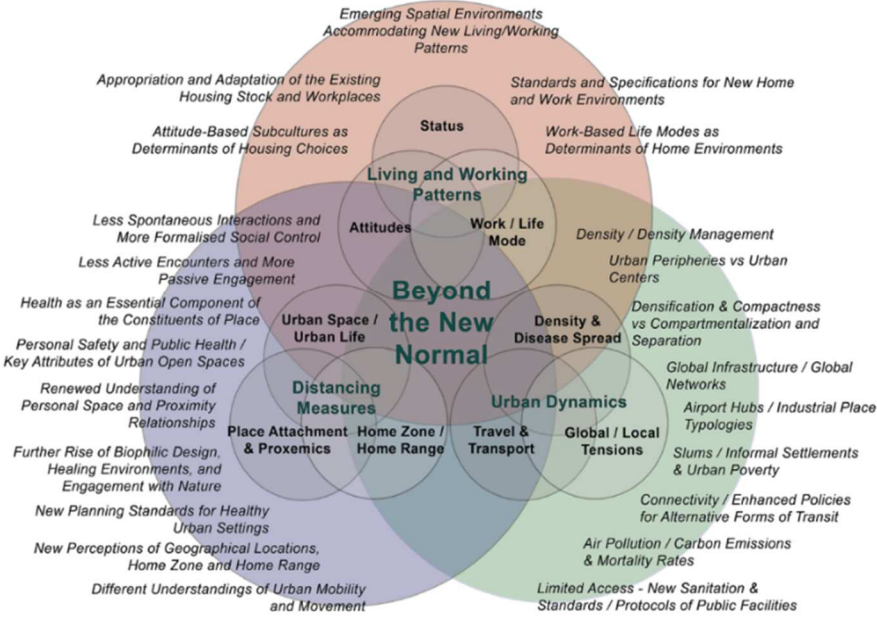
Salgın sadece sağlık, ekonomik ya da politika üzerinde etkili olmakla kalmamış, bireylerin psiko-sosyal durumlarında da çeşitli etkiler oluşturmuştur. Karataş tarafından yapılan bir araştırmada, hastalık etkisiyle benlik algısında değişim, yaşam felsefesinde değişim ve başkalarıyla ilişkilerde değişim düzeyleri ortaya konulmuştur.²⁵ Tüm bu değişimlerin mekânsal yansımaları insanların en fazla zaman geçirdikleri mekânlar olan konutlar üzerinde de yeniden düşünmeyi, farklı çözüm arayışlarını gerekli kılmaktadır. Özellikle metropollerde hayatlarını sürdüren bireyler, salgının etkisiyle yaşadıkları çok katlı konutları sorgulamaktadır. Gönen ve Çetinkaya'nın yapmış oldukları çalışmada Google Trends verileri incelenmiş ve salgın sonrası konut tercihlerinde Uşak il sınırları içerisinde, bahçeli ve müstakil evlere talebin arttığı belirtilmektedir.²⁶

Pandemi sürecinde evlerde daha fazla zaman geçirilmesi içinde yaşanan konutun anlamının da sorgulanmasını gerekli kılmıştır. Çok amaçlı mekânlara dönüşen konutlar, uzaktan çalışma sürecinde iş yeri, uzaktan eğitim sürecinde eğitim ve öğretim mekânı haline gelmiştir.

²⁴ Benazir Akyazıcı, "Teknolojinin Konut Mekan Tasarımına Etkisi ve Akıllı Evler; İstanbul Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, 2019.

²⁵ Zeki Karataş, "COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme", Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 4/1 (2020), s.3-15.

²⁶ Tahir Gönen ve Emre Çetinkaya, "Covid-19 Salgınının Konut Tercihlerine Etkisi", Kent ve Araştırmaları Dergisi, 3/2 (2021), s.25-33.

Şekil 3. Pandemi Sonrası Kentsel ve Sosyo-Mekânsal Etkiler (Salama, Coronavirus Questions That Will Not Go Away: Interrogating Urban and Socio-Spatial Implications of Covid-19 Measures 2020)

Günümüz yapı dünyası, teknolojik imkânlarla kapsamlı fiziksel olanaklar sunabilmektedir. Birçok rezidans dairesinin kullanıcılarına otel konforu sunduğu gibi. Ancak bu konutlar niceliksel bağlamın ötesine geçip niteliksel anlamda kullanıcıyı sosyo-kültürel ve psikolojik olarak doyurabilmekte mi? Dijitalleşmenin etkisiyle sosyal yaşamdan uzaklaşma eğilimine sahip bireylerin yaşam kalitelerini yükseltecek olanakları konut mekânları nasıl çözümlenecek?

Amerika’da genç kuşak üzerinde yapılan bir araştırma, sanal ortamlarda sosyalleşmeyi tercih eden gençlerin yalnızlık ve depresyon eğilim düzeylerinin ve ergenlikte intihar girişim oranlarının geçmiş yıllara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Günlük yaşam rutinlerinde teknoloji kullanma eğilimlerinin giderek arttığını ve dışarıda daha az zaman harcadıklarını belirten Twenge, bu kuşağın endişeli ve güvensiz olduğunu ileri sürmektedir.²⁷ On ülkede yapılan bir çalışma, her dört

²⁷ Jean M. Twenge, İ-Nesli, çev., Okhan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018.

gençten birinin ruhsal sorunu olduğunu belirlemekte ve yetişkinlikte rastlanan pek çok hastalığın etkili yaşam biçimiyle önlenebileceğini ifade etmektedir.²⁸

Sağlıklı bir konut sadece fiziksel iyilik halini değil bütüncül bakış açısını gerekli kılmaktadır. Bireylerin duygusal, psikolojik ve sosyal iyi olma halleri üzerinde zamanlarının çoğunu geçirdikleri konutların ve çevresinin payı olduğu bilinmektedir. Konut ve çevresinin sunmuş olduğu sosyal etkileşim olanakları, güvenlik hissi, mahremiyet, aidiyet, egemenlik alanı gibi mekânsal davranış parametreleri bireylerin zihinsel sağlıkları üzerinde dolaylı da olsa etkili olmaktadır. Konut kullanıcısının ruhsal ihtiyaçlarının da doğru tespit edilmesinin ve bu doğrultuda mekânsal çözümler sunulmasının bireylerin yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkiler oluşturması beklenmektedir.

SONUÇ

Konut kalitesinin sağlık ve esenlik üzerindeki etkisi salgınla tekrar daha belirgin hale gelmiştir. Salama, gelecekte sağlığın geçmişte hiç olmadığı kadar tasarım üzerinde etkili olacağı fikrini ileri sürmektedir.²⁹ Günümüzde yaşanan değişimler insan ilişkilerinin boyutunu, insanın doğayla kurduğu ilişkinin niteliğini ve insanın mekânla ilişkisini yeniden sorgulamamıza neden olmaktadır. Sosyal izolasyon süreci, iş yaşamının ve eğitimin evlere taşınması konut içi ve konut çevresinde esneklik, doğal havalandırma, gün ışığı, gürültü, komşuluk ilişkileri, bahçe, teras, balkon ihtiyacı, spor-egzersiz imkanlarının yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Yeni normale uyum sağlayabilecek konut ve çevresinin tasarım sürecinde, kaybolan mahalle kültürü baz alınarak yeni mekânsal çözümlerin ortaya konması yaşam kalitesinin yükselmesinde etkili olacaktır.

Yeni konut sunumları içerisinde özellikle büyük kapalı sitelerde ve rezidanslarda spor alanları, sosyal alanlar, üçüncü mekânlar, kafeler gibi yeni mekânsal çözümlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak bu yeni mekân konseptlerinin bireylerin

---

²⁸ "OECD Children & Young People's Mental Health in the Digital Age", son güncelleme 11 Şubat,2022. <https://www.oecd.org/els/health-systems/Children-and-Young-People-Mental-Health-in-the-Digital-Age.pdf>

²⁹ Ashraf M. Salama, " Coronavirus questions that will not go away: Interrogating Urban and Social-Spatial Implications of Covid-19 Measures", Emerald Open Research, 2/14 (2020), s.1-17.

ruhsal ihtiyaçlarını ne şekilde karşıladığı, kültürel yaşam olanaklarının sunduğu doğal çözümler yerine yapay arayışlar olarak mı okunduğunun araştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda kullanıcı yönlendirmeleri göz önünde bulundurularak konut alanlarında gerekli yeni mekân organizasyonlarının planlama aşamasında ele alınması yaşam kalitesini artıracak faktörler arasındadır.

Mimarinin iyileştirici yönlerinin belirlenmesi, zihinsel sağlığın korunması açısından bireylerin yaşam kalitesini artırıcı etkiler oluşturacaktır. Yaşadığımız konuta dair aidiyet hissinin oluşması ve bireyin aurasıyla mekânın ruhunun bütünleşebilmesi, insan- ev ilişkisini güçlendiren, yaşadığımız konutları yuvaya dönüştüren, kültürel değerlerin yaşanmasına olanak sağlayan, doğayla bütünleşik yapılaşma çözümleri üreten, başkalarıyla bağlantı kurmamızı sağlayan, komşuluk bağlarını güçlendiren, insanların karşılaşmasına imkân tanıyan konutlar bireylerin konuta dair memnuniyet düzeylerini artıracak etkiye sahip unsurlardır. Bu göstergelerin yeni konut sunum biçimlerinde ele alınmasıyla yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkilerinin görülmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Akyazıcı, Benazir. “Teknolojinin Konut Mekan Tasarımına Etkisi ve Akıllı Evler; İstanbul Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, 2019.
- [2] Barutçular, Tülin. “2000’li Yıllarda Üst Gelir Grubu Konutlarında Kullanıcı Memnuniyeti: Ataköy Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2018.
- [3] Bostancı, Bülent, Neşe Yılmaz Bakır ve Umut Doğan. “Bulanık Karar Verme Teknikleri ile CBS Destekli Konut Memnuniyeti Araştırması”. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi. 32/4 (2017): 1193-1208.
- [4] Campbell, Angus, Philip E. Converse ve Willard L. Rodgers. *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*. New York: Russel Sage Foundation, 1976.
- [5] Eichner, Marilyn M. “A Model of Household Housing Adjustment: Confronting Analytical Issues”. Doktora Tezi, Iowa State University, 1986.
- [6] Eriş, Hayriye Merve ve Duygu Anıl. “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 31/3 (2016): 491-504.
- [7] Geray, Cevat. “Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler”. Türk İdare Dergisi. 421 (1998): 326-341.

- [8] Gökmen Pulat, Gülçin. “Türkiye’de Apartmanlaşma Süreci ve Konut Kültürü”. Güney Mimarlık Dergisi. 5 (2011): 12-16.
- [9] Gönen, Tahir ve Emre Çetinkaya. “Covid-19 Salgınının Konut Tercihlerine Etkisi”. Kent ve Araştırmaları Dergisi. 3/2 (2021): 25-33.
- [10] Gurin, Gera, Joseph Veroff ve Sheila Feld. *Americans view their mental health: A nationwide interview survey*. New York: Basic Books, 1960.
- [11] Gürman, Lale. “Konut ve Yerleşim Alanı Kullanıcı Algısının Memnuniyet ve Tercih Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırmada Amasya Örneği”. Technological Applied Sciences. 11 (2016): 24-64.
- [12] “İstanbul Kalkınma Ajansı 2014-2023 İstanbul Bölge Planı”. Son güncelleme 11 Şubat, 2022. <https://www.istka.org.tr/planlama/istanbul-bolge-planı/>
- [13] Kamp, Irene van, Kees Leidelmeijer, Gooitske Marsman, ve Augustinus Hollander. “Urban environmental quality and human well-being Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study”. Landscape and Urban Planning. 65 (2003): 5-18.
- [14] Karataş, Zeki. “COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme”. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi. 4/1 (2020): 3-15.
- [15] Keleş, Ruşen. “Kentleşme ve Türkçe”. Dilbilim Araştırmaları Dergisi. 6 (1995): 1-5.
- [16] Kellekçi, Ömer Lütfi, ve Lale Berköz . “Konut ve Çevresel Kalite Memnuniyetini Yükselten Faktörler”. İTÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım. 5/2 (2006): 167-178.
- [17] Marans, Robert W. “Quality of Urban Life Studies: An Overview and Implications for Environment-Behaviour Research”. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 35 (2012): 9-22.
- [18] Mumford, Lewis. *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. Çev., Gürol Koca ve Tamer Tosun. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- [19] OECD. “OECD Better Life Index”. Son güncelleme 11 Şubat, 2022. <https://www.oecdbetterlifeindex.org>
- [20] Rapoport, Amos. *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*. Oxford: Pergamon Press, 1977.
- [21] Roth, Leland M. *Mimarlığın Öyküsü Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*. Çev., Ergün Akça. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- [22] Salama, Ashraf M. “Coronavirus questions that will not go away: Interrogating Urban and Social-Spatial Implications of Covid-19 Measures”. Emerald Open Research. 2/14 (2020): 1-17.
- [23] Tekeli, İlhan, Tanyel Özelçi Eceral, Bilge Armatlı Köroğlu, Burcu Çıngır Özüduru, Nihan Özdemir Sönmez, Necibe Aydan Sat, Metin Şenbil ve Çiğdem Varol. *İlhan Tekeli İle Günümüz ve Geleceğe Dair*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.

- [24] Telli, Didem. “Konutun Toplu Konuta Kadar Evrimi ve Toplu Konut Örneklerinin İç Mekanlarının İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010.
- [25] TÜİK. “Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2020”. Son güncelleme 11 Şubat,2022.
- [26] <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2020-37209>
- [27] Twenge, Jean M. *İ-Nesli*. Çev., Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2018.
- [28] United Nations. “Urban Indicators Guidelines:Monitoring the Habitat Agenda and the Millennium Development Goals”. United Nations Publications. (2004): 1-68.
- [29] Veenhoven, Ruut. “The Four Qualities of Life: Ordering Concepts and Measures of the Good Life”. Journal of Happiness Studies. 1 (2000): 1-39.
- [30] WHO. "World Health Organisation, WHOQOL: Measuring Quality of Life, Geneva". Son güncelleme 11 Şubat, 2022.
- [31] <https://www.who.int/tools/whoqol>
- [32] Yılmaz, Ensar ve Salih Çiftçi. “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 10/35 (2011): 252-267.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME BAĞLAMINDA EKO-KENTLER

Gülşen Belkuyu* - Hülya Ağcasulu**

GİRİŞ

Kentsel sürdürülebilirlik, sürekli büyümekte olan kentlerde çözüm üretilmesi gereken öncelikli alanlardan biridir. Kentler, ekonomik ve sosyal gelişmelerin gerçekleştiği başlıca mekânlar olmakla birlikte; su, hava ve gürültü kirliliği, doğal kaynakların plansız kullanımı, ekolojik dengenin bozulması gibi çevresel sorunların da başlıca kaynağıdır. Çevresel, sosyal ve ekonomik “sürdürülebilirlik” anlayışı çerçevesinde gelişen “sürdürülebilir gelişme” kavramının mekânsal düzeyde yansımalarının sonucu olarak sürdürülebilir kentleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kentleşmeye paralel olarak, her geçen gün büyüyen kentlerde ekonomik, toplumsal, ekolojik ve yönetsel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi hedefleriyle çeşitli sürdürülebilir kent yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de eko-kent modelidir. Eko-kent, çevresel değerler ve kentsel unsurlar arasında dengeli bir ilişki sağlamaya yönelik yeni bir çözüm önerisi ve uygulama modelidir. Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir kent olgusunun ve sürdürülebilir kentleşme yaklaşımı olarak eko-kent modelinin açıkça ortaya koyulmasıdır. Çalışmada; sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kentleşme, eko-kentler ve eko-kentlerin kriterleri kapsamında makale, kitap, uluslararası politika belgeleri incelenmiştir.

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, gulsen.bel.98@gmail.com

** Süleyman Demirel Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, hulyatek@sdu.edu.tr

Çalışmada, Yazar¹; Sınmaz²; Çetinkaya ve Ciravoğlu³; Tuğaç⁴'ün çalışmalarında da değinilen sürdürülebilirliğin ve kentsel gelişmenin sağlanabilmesinin sürdürülebilir kentlerle mümkün olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Işıldar⁵; Çetinkaya⁶; Meydan Yıldız⁷; Karakurt Tosun⁸; Kaya ve Susan⁹'ün iddia ettikleri sürdürülebilir kentleşmenin gerçekleşme yolu olarak eko-kent yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

Çalışma, iki bölümden oluşan bir literatür derleme çalışmasıdır. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla öncelikle sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir gelişme kavramlarından bahsedilmiştir. Daha sonra sürdürülebilir kent olgusunun ne olduğu açıklanmış ve sürdürülebilir kentleşmenin gereklerinden bahsedilmiştir. Aynı zamanda sürdürülebilir gelişme ve kentleşme çerçevesinde gerçekleşen önemli çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, sürdürülebilir kent yaklaşımı olarak eko-kent modeli açıklanmıştır. Bu bölümde eko-kent kavramı ve bir model olarak eko-kentin neyi ifade ettiği ve eko-kentlerin sağlaması gereken kriterlere ilişkin geliştirilen çalışmalardan bahsedilmiştir.

-
- ¹ Kadir Hakan Yazar, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Planlama Yöntem Önerisi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
  - ² Serkan Sınmaz, "Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri", *Megaron Dergisi*, 8/2 (2013).
  - ³ Zehra Çetinkaya ve Ayşe Ciravoğlu, "Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Eko-Kent ve Yavaş Kent", *Kent Araştırmaları Dergisi*, 7/18 (2016).
  - ⁴ Çiğdem Tuğaç, "Türkiye İçin İklim Değişikliğine Dayanıklı Kentsel Planlama Modeli Önerisi: Eko-Kompakt Kentler", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32/4 (2018).
  - ⁵ Gamze Yücel Işıldar, "2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg: Eko-Kent Kriterleri ve Performans Göstergeleri Açısından İncelenmesi", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12/23 (2012).
  - ⁶ Çiğdem Çetinkaya, "Eko-kentler: Kent ve Doğa İlişkinde Yeni Bir Sistem Tasarımı", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2013).
  - ⁷ Seçil Gül Meydan Yıldız, "Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması: Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi Örneği", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
  - ⁸ Elif Karakurt Tosun, "Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Kent Söylemi", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/4 (2017).
  - ⁹ Hayriye Eylül Kaya ve Arzu Taylan Susan, "Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı Olarak, Ekolojik Planlama ve Eko-Kentler", *İdealkent Dergisi*, 11/30 (2020).

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME

Sözlüklerde yaşatmak, devam ettirmek, canlı tutmak gibi farklı tanımlamaları olan sürdürülebilirlik; Oxford sözlüğünde “doğal kaynakların tükenmesini önleyerek ekolojik dengenin korunması”¹⁰ şeklinde tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı küresel düzlemde ilk kez Dünya Doğayı Koruma Birliği tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde ele alınmıştır. Şarta göre insanların yararlandığı ekosistem, organizmalar, kara, deniz ve atmosfer kaynaklarının en iyi şekilde sürdürülebilirliğini sağlayacak biçimde yönetilmeleri gerekmektedir. Bu yönetimin, ekosistemi ve türlerin bütünlüğünü tehlikeye atmayacak şekilde gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.¹¹

Kılıç¹²’a göre sürdürülebilirlik; insanlığın, tüm canlılığın devamlılığı adına yerine getirmeye mecbur olduğu, yeni ve akılcı bir arayıştır. Bu arayışın temelinde, toplumun ekolojik anlayış bağlamında yeniden şekillenmesi ve çevrenin ulusal düzeyde geniş toplumsal taban tarafından benimsenmesi anlayışı mevcuttur. Tekeli ve Ataöv¹³ sürdürülebilirliği, en genel kapsamıyla bütün canlıları barındıran Yer’in yaşamını devam ettirmesi olarak tanımlamaktadır. Onlara göre bir gereklilik olan sürdürülebilirlik; toplumun değişik düzeyli aktörleri tarafından gerçekleşmeli ve farklı boyutlara ilişkin eylemler içermelidir.

Sürdürülebilirlik kavramının bugün kullanıldığı anlamıyla tanımlanması BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun 1987 yılında yayımladığı, Brundtland Raporu olarak da bilinen “*Our Common Future*” (Ortak Geleceğimiz) çalışmasıyla olmuştur. Rapora göre sürdürülebilir gelişme “günümüz gereksinmelerini karşılayacak biçimde ve gelecek kuşakların gereksinmelerinin karşılanmasına bir sınır getirmeden doğal kaynakların kullanılması”¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı rapor

¹⁰ "Sustainable", Oxford English Dictionary, Erişim 15.03.2021 <https://www.lexico.com/definition/sustainable>

¹¹ Mengi ve Algan, 2003’den akt. Yazar, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme", s.3-4.

¹² Selim Kılıç, "Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2006), s.99.

¹³ İlhan Tekeli ve Anlı Ataöv, *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s.25.

¹⁴ UN, *Report of the World Commission on Environment and Development "Our Common Future"*, 1987, s.16.

sürdürülebilir gelişme kavramına da yer vermektedir. Raporu göre sürdürülebilir gelişme; iktisadi büyüme, toplumsal gelişme ve çevrenin korunması olmak üzere üç unsur üzerinden yükselmiştir. Buna göre çevre, büyümenin vazgeçilmez kaynağı olarak tüketilmemeli, dikkatle yönetilmelidir. Çevre ile uyumlu bir büyüme, yoksulların gereksinimlerini karşılayacak ve böylece daha adil bir iktisadi dağılım imkânına erişilecektir. Bu anlayış sayesinde toplumsal adaletsizliğin giderileceği ve toplumsal gelişmenin sağlanacağı öngörülmektedir.¹⁵

Sürdürülebilir gelişme; insan ihtiyaçlarını temel ve yaşamsal gören, ekonomik büyümeyi adil paylaşımına dayandıran ve çevreyi insan faaliyetlerinin etkilerini sınırlama kapasitesi ile ilişkilendiren üç bileşenli bir yaklaşımdır.¹⁶ Sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, sosyal ve ekolojik üç boyutu olduğundan hareketle; ekonomik boyutta, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında kıt kaynakların etkin ve etkili yönetimi gerekmektedir. Sosyal boyutta insan odaklı anlayış ve buna bağlı olarak yoksulluğun azaltılması, sosyal dayanışmanın sağlanması gerekmektedir. Son olarak ekolojik boyut ise denetlenebilen kaynak tüketimi ve yenilenebilen kaynak tüketiminin teşvik edilmesi, biyoçeşitliliğin korunması ve ekosistemlerin dengesinin gözetilmesi gerekmektedir.¹⁷

Sürdürülebilir gelişmenin amacı çevresel yaşam kalitesinin, sosyal yaşam kalitesinin ve ekonomik iyileşmenin yükseltilmesidir. Bu bağlamda kentsel gelişme kavramı ile sürdürülebilir gelişme bütünlük göstermektedir. İnsanların eylem ve düşünceleri mekân olarak kentlerde gelişmekte ve kentsel gelişme ile karşılıklı etkileşime girmektedir. Bu etkileşim sürdürülebilir gelişmenin sağlanabilmesi hususunda sürdürülebilir kentleşme kavramını ortaya çıkarmıştır.

Sürdürülebilir kentleşmenin mekânı kentlerdir. Kent insan ilişkileri açısından, yalnızca belirli bir nüfusa sahip olan toplumlar için karşılanması mümkün olan fizyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların belirli düzeylerde karşılandığı; her

¹⁵ Aykut Çoban, *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi, 2020, s.173.

¹⁶ Tekeli ve Ataöv, *Sürdürülebilir Toplum*, s.7.

¹⁷ Turan Ergün ve Nesrin Çobanoğlu, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği", *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2012), s.119.

ülkenin kendi özellikleri doğrultusunda kriterlerini belirlediği fiziki yerleşme alanlarıdır.¹⁸ Tüm yaşamsal faaliyetlerin gerçekleştiği, kaynakların tüketiminin ve kirliliğin büyük kısmının üreticisi olarak değerlendirilen kentlerin, sürdürülebilir gelişme olgusu çerçevesinde ele alınması kaçınılmaz bir gerekliliktir.¹⁹ Tosun²⁰ a göre sürdürülebilir kentleşme, kentler ve onları çevreleyen kırsal alanlar arasında, en küçük kentsel merkezlerden metropol alanlara kadar olan ve tüm insan yerleşimleri arasında bağlantıları sağlayan bir olgudur.

Sürdürülebilir kentleşme tanımı için en temelde ve en gerekli olan; ekolojik değerlerin, ekonomik ve sosyal bileşenlerle bir bütün olarak hedeflenmesidir.²¹ Bu kapsamda, bir yerleşmenin verimli kullanılması ortak hedefiyle ve benzer kaygularla oluşturulan ancak sosyal, ekonomik ve çevre boyutlarına verilen önem açısından benzerlik veya farklılık gösterebilen tasarımlar, sürdürülebilir kentleşme yaklaşımlarıdır.²²

Sürdürülebilir kentleşmeye yönelik tanımlar incelendiğinde, tanımların üç unsur çevresinde şekillendiği görülmektedir. Bayram²³ a göre bu unsurlar şöyledir:

- Kentlerde yaşayan insanların yaşam kalitelerinde artış hedeflenmektedir, bu artış ise kentlilerin kent ile ilişkilerinde, kentin ortak alanlarının kullanımında ve kamu hizmetlerinden faydalanmalarında gerçekleşmelidir.
- Bir yerleşim yeri olarak kentin, kendi kendine yeterlilik kapasitesi artırılmalıdır.
- Kentin çevre değerlerinin taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanımı ile kaynakların dönüştürülmeleri bağlamında mevcut üretim ve tüketim kalıpları sorgulanmalıdır.

¹⁸ Ahmet Mutlu, Hakan Reyhan ve Hasan Hüseyin Doğan, *Kentleşme*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2016, s.17.

¹⁹ Mahmut Güler ve Abdulmenaf Turan, "Türkiye'de Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Stratejileri: KENTGES Eylem Planı (2010-2023) Örneği", *International Conference on Eurasian Economies*, 1/B (2013), s.256.

²⁰ Elif Karakurt Tosun, *Sürdürülebilir Kentleşme Kent Modelleri Üzerine Bir İnceleme*, Bursa: Dora Yayınevi, 2019, s.68.

²¹ Çetinkaya ve Ciravoğlu, "Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması", s.252.

²² Sınmaz, "Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları", s.78.

²³ Bayram (2001), 256'dan akt. Karakurt Tosun, *Sürdürülebilir Kentleşme*, s.36.

Palabıyık²⁴ a göre sürdürülebilir kentler; ekonomik, sosyal ve fiziki sistemlerin yüksek yaşam kalitesi sağlamak amacı yanında çevreye en az yük olabilecek şekilde, sürdürülebilir bir sosyal tabana da dayanarak uygun kentsel politikalarla içselleştirildiği kent veya kentsel alanları ifade etmektedir.

Kentsel gelişim ve sürdürülebilir toplumsal gelişim birlikte düşünülmesi gereken bir süreçtir. Kentlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için toplumların sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu yönüyle şimdi ve gelecek kuşakların yaşam kalitelerinin yükselmesi ve devamlılığın sağlanması aynı zamanda kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır.²⁵ Toplumların sürdürülebilir olmaları için bulundurmaları gereken bazı özellikler mevcuttur. Bu özellikler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 1: Sürdürülebilir Toplulukların Sahip Olması Gereken Özellikler

Aktiflik, Kapsayıcılık ve Güvenlik	Yerel kültür ve topluluğu kapsayan etkinliklerle ortaya çıkan bağlılık, eşitlik ve hoşgörü
İyi İdare	Etkin ve işlevsel katılım, temsil ve liderlik
İyi Ulaşım	İnsanları günlük aktivite ve ihtiyaçlarına bağlayacak yeterli ulaşım hizmetlerinin varlığı
İyi Hizmet	İnsanların ihtiyaçlarını karşılamada yeterli ve erişilebilir kamusal, özel, yerel ve gönüllü hizmetlerin varlığı
Çevreye Duyarlılık	Çevreye saygılı yaşam alanları oluşturulması
İyi Gelişim	Yerel ekonominin güçlenmesi ve yerel büyüme
Herkes İçin Eşitlik	Bugün ve gelecekteki tüm toplulukların eşit olduğu anlayışı

Kaynak: Karakurt Tosun (2009)

Sürdürülebilir toplulukların gerekleri düşünüldüğünde kentsel sürdürülebilirlik; başta çevrenin sürdürülebilirliği olmak üzere sosyal, ekonomik, siyasal ve yönetsel düzeylerin sürdürülebilirliğini de kapsayan çok boyutlu ve dinamik bir süreçtir.²⁶

²⁴ Hamit Palabıyık, "Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler: Uygulanabilirliği ve Ölçümü Üzerine". İçinde *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-1: Reform*, ed., Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s.5-9.

²⁵ Aslı Atıl, Bahriye Gülgün ve İsmail Yörük. "Sürdürülebilir Kentler ve Peyzaj Mimarlığı". *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42/2 (2005), s.217.

²⁶ Yazar, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme", s.59.

1.1. Uluslararası Aktörler Öncülüğünde Sürdürülebilir Kentleşmenin Politika Belgeleri Üzerinden Gelişimi

Kontrolsüz büyümekte olan kentler; su kaynakları, alt yapı, atık kirliliği ve yönetimi, kirlenmiş çevre, hızlı kentleşme ve beraberindeki nüfus yoğunluğu, sosyal ayrışma gibi önemli sorunların kaynağıdır. Büyüyen kentler özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişimini engellemektedir. Bu sorunlar düşünüldüğünde, sürdürülebilir gelişme politikalarının mekânsal, ekonomik, sosyal ve toplumsal boyutlarıyla kentleşme ile bütünleştirilmesi en gerekli çözümdür.²⁷

Sürdürülebilir kentleşme, sürdürülebilir gelişme olgusunun çevre, ekonomi, politika, toplumsal yaşam gibi düzlemlerde yaygınlaşması ve bu alanlarda alınan kararlarda temel ilke olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁸ Dolayısıyla sürdürülebilir çevre ve gelişme yaklaşımından doğan sürdürülebilir kentsel gelişmeyle ilgili literatürün oluşmasında uluslararası konferans ve sonuç belgelerinin katkısı önemlidir.²⁹

Uluslararası düzlemde sürdürülebilir kentleşmeye dair ilk gelişme 1972 tarihli Stockholm BM İnsan ve Çevresi Konferansı'nda yaşanmıştır. Konferansta ekonomik ve sosyal gelişme için kentlerde yaşam kalitesinin artırılması, sağlıklı kentlerin planlaması gibi sürdürülebilir kentleşmenin temelleri vurgulanmıştır.³⁰

Sürdürülebilir gelişme kavramının doğuşu olarak bilinen 1987 tarihli Ortak Geleceğimiz Raporu'nda küresel ölçekte sürdürülebilir gelişme için insan yerleşimlerinin önemi vurgulanmıştır. İnsan yerleşimleriyle asıl olarak kent ölçeğinde aktörler arası işbirliği, yerellik, eşitlik ve adalet vurgusu yapılmış ve sürdürülebilir kentleşme sinyalleri verilmiştir.³¹

²⁷ Yazar, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme", s.11-15.

²⁸ Karakurt Tosun, *Sürdürülebilir Kentleşme*, s.67.

²⁹ Nihal Şirin Pınarcıoğlu ve Ayşegül Kanbak, *Sürdürülebilir Kent Modelleri*, London/İstanbul: IJOPEC Publication, 2020, s.17.

³⁰ UN, *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*, New York: 1973, s.3-34.

³¹ UN, *Report of the World Commission on Environment and Development "Our Common Future"*, 1987.

1992 yılında, 178 ülke katılımıyla BM Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Rio Konferansı olarak bilinen konferans sonunda; Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi olmak üzere beş önemli belge oluşturulmuştur. Gündem 21; sürdürülebilir gelişmeyi teşvik eden ve bu konuda küresel ortaklığın başlangıcı olarak kabul edilen bir eylem planıdır. Gündem 21’de “Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri Gelişmesinin Desteklenmesi” başlıklı bölümde; sürdürülebilir arazi kullanımı, çevreye duyarlı kentsel altyapı sistemleri, katılım, yönetim, yenilenebilir enerji sistemleri, kentsel sürdürülebilir ulaşım sistemleri gibi sürdürülebilir kentleşmeyle alakalı eylemlere yer verilmiştir.³² Gündem 21’in sürdürülebilir kentleşme hedeflerinin uygulanabilmesinde, halka en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetimler vurgulanmıştır. Yerel Gündem 21 bir süreç olarak, çevre ve yaşam kalitesinde artışı hedeflemektedir.³³

Sürdürülebilir kentsel gelişme kavramının olgunlaşmasında yegâne etkinlik olan Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı, 1996 yılında BM tarafından, 171 ülkeden 3.000 delege ve 2.500 STK’nın katılımıyla İstanbul’da düzenlenmiştir. Altyapısını Gündem 21’in oluşturduğu konferansta sürdürülebilir kentleşme kavramı ortaya atılmıştır. Konferansın temel hedefi herkese yeterli konut sağlamak ve kentleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşimlerini geliştirmektir.³⁴ Konferansta yerel katılım ve tüm düzeylerde işbirliği, yönetim, konut güvenliği, adalet, çevre sağlığı, yaşam kalitesi, kentsel-kırsal alanların gereksinimlerinin dengelenmesi, kentsel büyümenin yönetilmesi gibi konulara çözümler aranmıştır.³⁵ Konferansta ele alınan konu ve sorunlar sürdürülebilir kentleşme bağlamında düşünüldüğünde, sürdürülebilir kent hedefleri ve ilkeleriyle benzerlik göstermektedir. Bu yönüyle Habitat II Konferansı, sürdürülebilir kentleşme olgusunun şekillenmesinde önemli oranda paya sahip bir gelişmedir.

³² UN, *The United Nations Conference on Environment and Development: Rio Declaration*, Rio De Janeiro:1992.

³³ Sadun Emrealp, *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*, IULA-EMME (UCLG-MEWA) Şubat Yayını, 2005, s.19-20.

³⁴ UNCHS, *Habitat Gündemi ve İstanbul Deklerasyonu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1999, s.5.

³⁵ UNCHS, *Habitat Gündemi*.

Sürdürülebilir kentsel gelişmenin uygulanma sürecinde bir diğer önemli adım Johannesburg Zirvesi olmuştur. Rio Konferansı'nda alınan kararların uygulanmasını değerlendirmek amacıyla 2002'de Johannesburg'da BM tarafından düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Gelişme Konferansı sonunda "Eylem Planı" ve "Johannesburg Bildirgesi" olarak iki temel belge kabul edilmiştir. Eylem Planı'nda yoksulluğun önlenmesi, çevreye duyarlı tüketim ve üretim kalıplarının standartlaşması, yenilenebilir enerji kaynaklarının bütün süreçlerde teşviki, yerel katılımın artırılması ve yerel, ulusal, bölgesel, uluslararası tüm düzeyleri kapsayan işbirliği ve dayanışmanın önemi vurgulanmıştır.³⁶

2016'da Ekvator'un Kito kentinde Habitat III düzenlenmiş ve konferans sonunda Yeni Kentsel Gündem yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir kentsel gelişme hedeflerinin gerçekleşmesinde, yerel yönetimlere ve kentin tüm paydaşlarına bir yol haritası olarak Yeni Kentsel Gündem'i sunmaktadır. Bu belgeye göre sürdürülebilir kentsel gelişme; sürdürülebilir arazi ve kaynak kullanımı, yenilenebilir enerji teşvik edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında afet riskine ve iklim değişikliğine dirençli altyapıların oluşturulması, sürdürülebilir üretim-tüketim kalıplarının teşvik edilmesi; bütünleşik, sosyo-ekonomik ve kültürel çeşitlilik için eşit haklar ve fırsatların sağlanması, yaşanılabilirliğin yükseltilmesi, sürdürülebilir ve kapsayıcı kentsel ekonomiler sağlanması ve katılımcı ve işbirliğine dayalı yönetim ilkeleri ile gerçekleştirilecektir.³⁷

Sürdürülebilir kentsel gelişme kavramı açısından AB'nin 1994'te Danimarka'nın Aalborg kentinde düzenlediği Avrupa Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı önemlidir. Konferans sonunda kentsel politikalar, sürdürülebilir kentsel gelişmenin gerçekleşmesinde kent ve kasabalar için yol gösterici nitelikte olan Aalborg Şartı kabul edilmiştir. Bahsedilen politikalar şunlardır³⁸:

- Sürdürülebilirlik bağlamında kentlerin kendi özgün yolunu bulmaları gereklidir,
- Doğal kaynaklar korunması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmelidir,

³⁶ UNDP, *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg Eylem Planı*, Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı, 2003.

³⁷ United Nations, *Yeni Kentsel Gündem(New Urban Agenda)*, Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017, Erişim 05.04.2021.

³⁸ "Aalborg Şartı: Avrupa Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı", Aalborg-Danimarka: TMMOB Mimarlar Odası, 2009, s.2-7.

- Kent ve kasabalar sorunlarını geleceğe taşımamalıdır,
- Sosyal adalet sağlanmalı ve kentlilerin yönetime etkin katılımı teşvik edilmelidir,
- Kentsel sorunlar dışı açık müzakerelerle çözümlenmeli ve kentler kendi karakterini tanımlarken özgür olmalıdır,
- Planlamada erişilebilirlik ve etkili ulaşım gözetilmelidir,
- Yerel yönetimler mali olarak güçlendirilmelidir,
- Arazi kullanımı ve imar planlamasında stratejik çevre etki değerlendirilmesi yapılmalıdır,
- Yoksulluk ve refaha erişim sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik kentsel istihdam alanları yaratılmalıdır,
- Kent içi hareketlilik motorlu taşıt kullanımını azaltıcı ve ekolojik ulaşımı teşvik edici olmalıdır.

Aynı zamanda Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan Kentsel Şart I ve Kentsel Şart II belgeleri de önemlidir. 1992'de Strazburg'ta Avrupa Konseyi ve Avrupa Yerel Yönetimler Konferansı'nda kabul edilen Kentsel Şart I, yerel yönetimlerin imzalarına açılmıştır. Şartın vurguladığı başlıca konular; fiziki kentsel çevre ve konut stokunun iyileştirilmesi, yerleşimlerin sosyal ve kültürel olanaklarının artırılması, toplumsal kalkınmanın ve halkın katılımının özendirilmesidir.³⁹ 2008'de Strazburg'ta Avrupa Kentsel Şartı II ve Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto belgeleri kabul edilmiştir. Bu belgeler, Avrupa yerel yönetimlerini sürdürülebilir kent ve kasabalar inşa etmeye yönlendirirken aynı zamanda kentsel sorunlara karşı ortak ilke ve kavramlarla çözümler sunmaktadır.⁴⁰

Çalışmalar incelendiğinde görülmektedir ki; Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir kentsel gelişme kavramını literatüre kazandırmış ve sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması hususunda da küresel öncülüğü üstlenmiştir.⁴¹ Bu sebeple, Birleşmiş Milletler çatısı altında gerçekleşen çalışmalara ağırlık verilerek diğer örgütler ve kuruluşlara da kısaca değinilmiştir.

³⁹ Council of Europe, "Avrupa Kentsel Şartı", Strazburg-Fransa: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 1996.

⁴⁰ Council of Europe, "Avrupa Kentsel Şartı-II: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto", Strazburg-Fransa: TMMOB Mimarlar Odası, 2008.

⁴¹ Yazar, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme", s.36.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME MODELİ OLARAK EKO-KENTLER

Gittikçe büyüyen kentlerde kentlerin yaşam kalitelerini yükseltebilmek, dayanıklı ve sürdürülebilir kentlere ulaşabilmek hedefleriyle 1990'lı yıllardan itibaren farklı sürdürülebilir kent modelleri oluşturulmaya başlanmıştır.⁴² Bu amaçla kurgulanan kent modelleri; düşük karbon kentler, akıllı kentler, yavaş kentler, yaşanabilir kentler, eko-kentler, yeşil kentler, kompakt kentler gibi isimlerle literatüre kazandırılmıştır.⁴³

Meydan Yıldız⁴⁴ a göre sürdürülebilir gelişme ve eko-kentler birbirleriyle ilişkilidir. Eko-kentlerin en temel hedefi hem küresel hem yerel düzeyde bir model oluşturmak ve böylece tüm kentsel sistemlerde denge sağlamaktır. Eko-kent, öncelik bulundurmayan biçimde sosyal, ekonomik ve ekolojik gelişmelerin birlikte gerçekleşmesiyle ve bu gelişimi etkileyen ekonomik, ekolojik unsurların birlikteliğiyle başarılı olacaktır.

Eko-kentlerin birer sürdürülebilir kent olabilmeleri için sahip oldukları çevresel, ekonomik, sosyal, kültürel değerleri korumaları gerekmektedir. Bir eko-kent, sonraki paradigma değişimine kadar öyle kalabiliyorsa “sürdürülebilir” bir kent olmaktadır.⁴⁵

Tıpkı sürdürülebilir kentlerin farklı şekillerde gerçekleşebilmesi gibi eko-kent modeli de kentler üzerinde iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. İlk olarak; mevcut kentte ekolojik dönüşümü hedefleyen yeni politikalarla, yerel-bölgesel bir eko-kent yaratılabilmektedir. İkincisi ise var olmayan bir kentin tamamen eko-kent kriterlerine göre sıfırdan inşa edilmesiyle mümkündür.⁴⁶ Sıfırdan inşa edilmiş bir eko-kent örneği bulunmamakla birlikte; tasarım ve planlama aşamalarında olan eko-kent örnekleri vardır. Türkiye’de de uygulamaya henüz geçememiş eko-kent projeleri bulunmaktadır. Çevreye duyarlı kentsel gelişim odağında planlanan Bursa-Nilüfer Ekokent Projesi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile İstanbul Teknik Üniversitesi işbirliğiyle düşük

⁴² Çiğdem Tuğaç, *Türkiye’de Kentsel İklim Değişikliği İçin Eko-Kompakt Kentler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2019, s.102-103.

⁴³ Sınmaz, “Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları”, s.80-83.

⁴⁴ Meydan Yıldız, “Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması”, s.69-72.

⁴⁵ Işıldar, “2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg”, s.247.

⁴⁶ Karakurt Tosun, *Sürdürülebilir Kentleşme*, s.168.

emisyona odaklı planlanan Eskişehir- Kocakır Sürdürülebilirlik Performanslı Kent- sel Dönüşüm (Süper Kent Sistemi) Projesi; Konya Bizim Şehir Projesi ve Gaziantep Ekolojik Şehirleşme Projesi olmak üzere dört proje tasarım aşamasındadır.

Küresel ölçekte ekolojik kaygıların yoğunlaşması sebebiyle, eko-kent gereklerine uygun politikaların uygulanmakta olduğu çok sayıda örnek vardır.⁴⁷ Hamburg'ta yenilenebilir enerji ve sosyal sürdürülebilirlik; Stockholm'de yeşil alanlar ve çevre dostu ulaşım; Astana'da geri kazanım ve ekoloji odaklı projeler bunlardan bazılarıdır.

Sürdürülebilir kentlerin hepsi gibi eko-kentlerin de yerel yönetimlerin ekolojik eylem ve politikalarıyla öne çıktığı görülmektedir. Ancak kentsel sürdürülebilirlik, sadece kent yönetiminin üstesinden geleceği bir konudan çok daha kapsamlıdır. Geniş bir toplumsal katılımı eko-kentlerin başarısı artacak ve yine katılımı sürdürülebilirliği sağlanacaktır.⁴⁸

2.1. Eko-Kent Kavramı ve Gerekleri

1960'lardan itibaren küresel düzeyde çevre sorunlarına yoğun ilgi gösterilmiş, sürdürülebilirliğin çevreyle uyum içerisinde olması gerekliliği yaygın görüş haline gelmiştir. Ekonomiyle dengeli bir çevresel sürdürülebilirlik anlayışı küresel vizyon olarak benimsenmiş ve bu süreç eko-kent kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Latince'de ev anlamına gelen "okios" ve bilim anlamına gelen "logos" kelimelerinin birleşimi ile oluşan ekoloji terimi, ilk kez 1867'de Heackal tarafından, hayvanların çevre ile ilişkisini açıklamak için kullanılmıştır. Eko-kent kavramıysa, kentsel sürdürülebilirlik bağlamında ekolojik yaklaşımla ortaya çıkan yeni bir olgudur. Eko-kent ilk defa Richard Register tarafından 1987'de yayımlanan "Ecocity Berkeley: building cities for a healthy future" adlı kitapta kullanılmıştır.⁴⁹

Eko-kent en genel anlamıyla, ekolojik açıdan sağlıklı kenti ifade etmektedir. Eko-kentler, doğanın sürdürülebilir ekosistemi içerisinde, kendi kendine yetebilen kentlerdir. İnsan yerleşimleri ekonomik gelişmeyle birlikte kendi ekosistemlerini muhafaza etmeli ve sakinlerinin yaşam koşullarını yükseltmelidir.⁵⁰

⁴⁷ Kaya ve Susan, "Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı", s.931.

⁴⁸ Ahmet Karataş ve Selim Kılıç, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar", *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 26/2 (2017), s.58.

⁴⁹ Karakurt Tosun, *Sürdürülebilir Kentleşme*, s.160.

⁵⁰ "What Is An Ecocity?", Ecocity Builders, Erişim 28.05.2021, <https://ecocitybuilders.org/what-is-an-ecocity/>

Kaya ve Susan⁵¹'a göre eko-kent, kentlerin sürdürülebilirliğine yönelik bir çabanın sonucu olarak, iklim değişikliği odağında ortaya çıkmıştır. Ekosistemin dinamik doğasını kabul eden bu yaklaşım; kaynakların akıllı ve verimli kullanılmasını, atıkların geri dönüştürülmesini ve kalan atıkların yeniden kullanılmasını gerektirmektedir.

Eko-kentler; sürdürülebilir kentler gibi çok boyutlu ve bütünsel ilkeler içermektedir. Bütünsel yaklaşımla eko-kentler; yalnızca çevresel değil, sosyolojik, ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişimi kapsamaktadır. Bu anlamda eko-kentler ekonomik gelişme, halkın katılımı, kuşaklar arası eşitlik ve adalet, çevresel sistemin korunması, yaşam kalitesinin artması gibi unsurları da kapsamaktadır.⁵²

Eko-kent olgusunun oluşumunda etkili olan bazı değerler vardır. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir⁵³:

- Kentler doğal dünyanın bir parçasıdır. Buna göre kent sistemi ve doğa sürekli etkileşim içindedir. Kentlerin doğadan ayrı bir varoluşunun kabullenilmesi bugün içinde bulunduğumuz çevresel sorunların temel nedenidir.
- Kentler, insanlar ve diğer canlı türleri için birer yaşam alanıdır.
- Kentsel ekosistem dinamik bir yapıya sahiptir. Buna göre kentler, ekosistemler gibi kente ait tüm unsurları ve bunların etkileşimlerini kapsamaktadır. Kentin doğal ve yapay unsurları iç içe geçmiştir.
- Her kentin kendine özgü bir içeriği vardır. Buna göre kentler, ilk ortaya çıkışından itibaren çevreyle etkileşim içindedir. Bu etkileşim kentin iç yapısını etkilemektedir ve uzun yıllar boyunca da devam edecektir.
- Kentin tasarımı, insanların değişen koşullara ve ihtiyaçlara uyum sağlamsını, doğayla güçlü etkileşim içerisinde olmasını sağlayan bir araçtır.

Eko-kentin ortaya çıkışı ve ilkeleri düşünüldüğünde, eko-kentin hedefleri genel olarak şöyledir⁵⁴; i) Yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalı ve kent, ürettiğinden

⁵¹ Kaya ve Susan, "Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı", s.930-932.

⁵² Meydan Yıldız, "Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması", s.24.

⁵³ Karakurt Tosun, "Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Kent Söylemi", s.175-176.

⁵⁴ Çetinkaya, "Eko-kentler: Kent ve Doğa İlişkisinde Yeni Bir Sistem Tasarımı", s.14.

daha fazla enerji harcamamaya odaklı enerji tüketmelidir. ii) Kentlerin çevresel sistem üzerindeki olumsuz etkisi minimum seviyeye indirilmelidir. iii) Kentler özümleyebileceği kadar atık üretmeli ve oluşan atıklar yeniden kullanılmalıdır. Bu noktada etkin atık yönetimi ve geri dönüşüm hedeflenmelidir. iiiii) Ekolojik ayak izi en aza indirilmelidir.

Literatürdeki çeşitli tanımlamalar ışığında genel bir tanım yapmak gerekirse, eko-kentler; insan ve çevrenin kent bağlamında ele alındığı; insan, çevre ve kentsel unsurlar arasındaki ilişkiyi sağlamayı amaçlayan modeller olarak tanımlanabilir. İnsanlar da dahil olmak üzere tüm canlıların ve kuşaklar arası eşitliğin önemi vurgulayan kavram, içerdiği temel hedeflerle üretim ve tüketim düzeyinde – özellikle- insan eylemlerine sınırlamalar getirmeyi önermektedir.

2.2. Eko-Kent Kriterleri ve Göstergeleri

Kentlerin sorunları ve odak noktalarının farklılaşabileceğinden hareketle; bu süreçte kentlerin eko-kentlere evrimi sürecinde deneyimleri de farklılaşabilmektedir. Bu sebeple eko-kentlerin kriterlerini açıkça ortaya koymak ve objektif ölçümü sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Eko-kentlerin standartlarına yönelik en önemli çalışmalardan biri 1992’de kurulan Ecocity Builders tarafından gerçekleştirilmiştir. Ulusal ve uluslararası çok sayıda kuruluş ve gönüllünün işbirliğine dayanan organizasyonun temel hedefi, ekolojik kaygılar ve insan-doğa dengesiyle sağlanabilen sürdürülebilir kentlerdir. Ecocity Builders tarafından hazırlanan *Uluslararası Ekolojik Kent Çerçevesi ve Standartları Dokümanı (IES)*, küresel düzeyde yerleşimlerin eko-kent olma sürecinde kentlere rehberlik edebilecek kriterleri içermektedir.⁵⁵

⁵⁵ "Ecocity Standards & Framework", Ecocity Builders, Erişim 02.06.2021, <https://ecocitybuilders.org/ecocity-standards/>

Şekil 1: IES Kentleşme Ölçeği, Kaynak: Ecocity Builders 2021

Dokümana göre eko-kentler, sağlıklı kentlerden gaia kentlere doğru ölçeklendirilen bir ilerleme içindedirler. Sürdürülebilir kentlerin ilerleme aşamaları Şekil 1'deki gibi sağlıklı, yeşil kent, eko-kent ve en sonunda gaiadır. İlk aşama olan sağlıklı kent, çevresel olarak sürdürülemez niteliktedir. Literatürde eko-kent ve yeşil kentlerin birbirinden çok farklı olmadığı kaynaklar mevcut olsa da bu ölçeğe göre, yeşil kentlerin eko-kentlere göre sınırlı kriteri yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

Kentlerin değerlendirilmesinde kentsel tasarım, biyo-jeo-fiziksel koşullar, sosyo-kültürel özellikler ve ekolojik zorunluluklar olmak üzere dört kategoride 18 kriter belirlenmiştir. Bu kriterler ve gerekleri şunlardır ⁵⁶:

- Kentsel Tasarım Kriterleri:

Yakınlığa göre erişim: kentte yaşayanlara, kent içerisinde yürünebilir veya çevre dostu ulaşımın sağlanması,

Güvenli ve erişilebilir konut: konutların insani ve çevresel tehditlere karşı korunması ve fiyatların herkes için uygun olması,

Yeşil bina: yeni yapılacak ve dönüştürülecek olan binaların, yeşil bina kriterine göre değerlendirilmesi,

Çevre dostu ulaşım: kentin motorlu taşıt kullanmamayı teşvik etmesi,

- Biyo-Jeo-Fiziksel Kriterler:

Temiz hava- havanın korunması: kentin sera gazı emisyonunu azaltmaya yönelik üretim ve tüketim davranışları,

⁵⁶ "Ecocity Standards & Framework".

Temiz ve güvenilir suya erişim: su kaynaklarının korunması, etkin su yönetimi, dayanıklı altyapı ve ekosistemin sağlığı

Sağlıklı toprak: arazi kullanımının planlanması,

Sorumlu kaynaklar / materyaller: gıda ve enerji haricindeki kaynakların adil dağılımı, atıkların geri dönüşümü-yeniden kullanımı

Temiz, yenilenebilir enerji,

Sağlıklı gıdaya erişim: çevreye duyarlı tarım yapılması; üretim, dağıtım ve geri dönüşüm süreçlerinde çevre sağlığının gözetilmesi,

- Sosyo-Kültürel Kriterler:

Kültürel sağlık,

Yönetim ve toplum: halkın karar alma süreçlerine katılımının teşvik edilmesi, yerel düzeyde aktörler arası işbirliği ve yönetim desteklenmesi,

Adil ve sağlıklı ekonomi: yerel ekonomik faaliyetler ve adil istihdam desteklenmeli, ekonomik faaliyetlerin çevresel sisteme zarar verici etkileri azaltılmalıdır,

Yaşamboyu eğitim: halkın örgün, yaygın ve mesleki eğitime erişebilir olması, ekolojik ve kültürel eğitimin sürekli olması,

Yaşam Kalitesi: istihdam, fiziksel ve zihinsel gelişim, eğitim, sosyal yaşam, çevresel koşullar gibi koşulların iyileştirilmesi,

- Ekolojik kriterler:

Biyçeşitliliğin korunması: ekosistem çeşitliliği ve tür çeşitliliğinin devamının sağlanması,

Dünyanın taşıma kapasitesi: ekolojik ayak izinin minimum seviyede olması, etkin atık yönetimi, yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimi, verimli enerji yönetimi,

Ekolojik Bütünlük: ekosistemlerin kendilerini devam ettirme yetisinin korunması.

Bir kent tüm kategorilerde pozitif puan aldığı anda, en asgari düzey olan ekokentlere ulaşmaktadır. Ulaşılmak istenen ideal kent ise gaia düzeyidir. Gaia kelime anlamıyla eski Yunancada doğa-toprak anlamlarına gelmektedir. Gaia teori olarak, dünyadaki yaşamın adıdır. Dünya ve üzerindeki bütün canlıların birbirlerine bağlı

olduğunu ve dünyanın canlı bir organizma olduğunu kabul etmektedir.⁵⁷ Gaia düzeyinde kendi kendine yeterli, üretim ve tüketim faaliyetinin kentin çevresel kapasitesi içerisinde gerçekleştiği, yenilenebilir ve temiz enerji kullanılan sürdürülebilir yerleşimler ifade edilmektedir.⁵⁸

Başka bir çalışma örneği Siemens tarafından, Economist Intelligence Unit (EIU) işbirliği ile hazırlanan *Avrupa Yeşil Şehir Endeksi (European Green City Index)*'dir. Çalışmada bir kentin mevcut ekolojik performansının ölçülmesine yönelik 30 kriter belirlenmiş ve Avrupa'nın 30 kentinin bu kriterler çerçevesinde değerlendirilip sıralanmaya tabi tutulması amaçlanmıştır. Kriterler karbondioksit emisyonu, enerji, ulaşım, binalar, hava kalitesi, su, atık ve arazi kullanımı, çevresel yönetim olmak üzere kentlerin çevresel performansını ölçmeye yönelik 8 kategoriden oluşmaktadır.⁵⁹

Diğer bir çalışma AB Çerçeve Fonları tarafından desteklenen ECOCITY (*Urban Developments Towards Appropriate Structures for Sustainable Transport*) projesidir. Proje 2002-2005 yılları arasında Avrupa'nın değişik iklim bölgeleri için sürdürülebilir yerleşme modeli geliştirilmesi amacıyla yürütülmüştür.⁶⁰ Proje kapsamında ekokentler için çeşitli kriter ve göstergeler tasarlanmıştır. Tasarlanan 20 kriter ve 34 gösterge, bütüncül bir yaklaşımla; bölgesel ve yönetsel kapsam, kentsel doku, ulaştırma, enerji ve malzeme döngüsü, sosyo-ekonomik göstergeler, süreçler olmak üzere 6 başlık altında ele alınmıştır.⁶¹

SONUÇ

Çevresel sorunların yıkıcı etkileriyle daha yakından yüzleştiğimiz günümüzde, çevresel sorunların en önemli yaratıcılarının kentler ve özünde insan faaliyetleri olduğunu kabullenmek gereklidir. Problemin kendisi olduğu kadar çözümün de kendisi kentlerdedir. Bu yönüyle hem problem hem çözüm olarak; sürdürülebilirlik çalışmalarında iyileştirilmesi gereken en önemli yapı kentlerdir. Kentler çevresel dengelerin yeniden inşa edilmesinde; çevre ile ekonomi ve toplum ilişkisini kurabilecek tek yapıdır.

⁵⁷ Çetinkaya ve Ciravoğlu, "Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması", s.255.

⁵⁸ "Ecocity Standards & Framework".

⁵⁹ Economist Intelligence Unit, *European Green City Index*, Munich, Germany: Siemens AG, 2009.

⁶⁰ Philine Gaffron, Gé Huismans ve Franz Skala, *Ecocity Book II : How To Make It Happen*, Viyana: Facultas Verlags und Buchhandles AG, 2005, Erişim 08.05.2021, <https://www.gea21.com/archivo/ecocity-book-ii-how-to-make-it-happen/>

⁶¹ Işıldar, "2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg", s.252-254. Tuğaç, *Türkiye'de Kentsel İklim Değişikliği*, s.137-139.

Sürdürülebilir gelişme kavramının küresel ölçekte yaygınlaşması doğrultusunda sürdürülebilirlik anlayışı 1990'lı yıllardan itibaren kentlere uyarlanmaya başlamıştır. Kentlerin doğa ve insan üzerinde bıraktıkları negatif izlerin en aza indirilmesi, kentleşme ve nüfus baskısının kaldırılması, yaşanılabilir ve daha verimli kentlerin var olabilmesi için yeni girişimler ve planlama yaklaşımları oluşturulmuştur. Eko-kent, kentin sürdürülebilirliğine yönelik bir çabanın sonucu olarak; 20. yüzyılın uluslararası düzlemdeki çalışmalarının ve çevresel yaklaşımların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Eko-kentler bu bağlamda çevresel faktörler, ekonomik kaynaklar ve kentliler arasında bir denge arayışıdır. Bu dengeyi sağlayabilecek tüm işlevsel kriterlerin bir araya gelmesi ve kentlerin çevresel etkilerinin en aza indirilmesine yönelik politikalar içermektedir.

Eko-kentin sıfırdan inşası, mevcut kentlerin sorunlarına çözüm olmayacak aynı zamanda ekosisteme yeni sorunlar da doğurmayacak bir kentleşmeyi yansıtmaktadır. Ancak sıfırdan inşa edilen eko-kent projelerinin yaygınlaşması, bu kentlerin diğer kentlerle ilişki kurması ve kentlileri kendine çekmesi doğrultusunda var olan diğer kentlerin sürdürülebilirliğine destek olabilecektir. Tamamen sıfırdan inşa edilen eko-kentlerin küresel çapta yaygınlaşması bu aşamada ne yazık ki bir tahayyüldür. Diğer taraftan, mevcut kentlerin ekolojik politikalarla ve eylemlerle eko-kentlere dönüşmesi sürdürülebilir kentlerin yaygınlaşması açısından daha elverişlidir.

Eko-kentlerin dünya genelinde yenilenebilir enerji, atık yönetimi, çevre dostu ulaşım gibi farklı alanlarda ön plana çıkmalarının, diğer kentler için elverişli oldukları alanlarda yeni girişimler başlatmaları açısından teşvik edici olması umulmaktadır. Eko-kentlerin birbirleriyle bütünlük ve etkileşim içerisinde olmaları, diğer kentlerin bu yöndeki girişimleri için alternatif sunmaları, küresel çapta yaygınlaşmaları açısından; ilerde küresel çapta kurulabilecek bir "eko-kent ağı veya birliği", bu sürdürülebilir kent modelinin gelişimini sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- [1] "Aalborg Şartı: Avrupa Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı". Aalborg-Danimarka: TMMOB Mimarlar Odası, 2009.
- [2] Atıl, Aslı, Bahriye Gülgün, ve İsmail Yörük. "Sürdürülebilir Kentler ve Peyzaj Mimarlığı". *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42/2 (2005): 215-226.
- [3] Council of Europe. "Avrupa Kentsel Şartı". Strazburg-Fransa: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 1996.
- [4] Council of Europe. "Avrupa Kentsel Şartı-II: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto". Strazburg-Fransa: TMMOB Mimarlar Odası, 2008.

- [5] Çetinkaya, Çiğdem. "Eko-kentler: Kent ve Doğa İlişkisinde Yeni Bir Sistem Tasarımı". *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2013): 12-16.
- [6] Çetinkaya, Zehra ve Ayşe Ciravoğlu. "Sürdürülebilir Yerleşim Modellerinin Karşılaştırılması: Eko-Kent ve Yavaş Kent". *Kent Araştırmaları Dergisi*, 7/18 (2016): 246-267.
- [7] Çoban, Aykut. *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 2020.
- [8] Gaffron, Philine, Gé Huismans ve Franz Skala. *Ecocity Book II : How To Make It Happen*. Viyana: Facultas Verlags- und Buchhandles AG, 2005. Erişim Tarihi 08.05.2021, <https://www.gea21.com/archivo/ecocity-book-ii-how-to-make-it-happen/>
- [9] Ecocity Builders. "Ecocity Standards & Framework". Erişim Tarihi 02.06.2021, <https://ecocitybuilders.org/ecocity-standards/>
- [10] —. "What Is An Ecocity?". Erişim Tarihi 28.05.2021, <https://ecocitybuilders.org/what-is-an-ecocity/>
- [11] Economist Intelligence Unit. *European Green City Index*. Munich, Germany: Siemens AG, 2009.
- [12] Emrealp, Sadun. *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*. IULA-EMME (UCLG-MEWA) Şubat Yayını, 2005.
- [13] Ergün, Turan ve Nesrin Çobanoğlu. "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği". *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2012): 97-123.
- [14] Güler, Mahmut ve Abdulmenaf Turan. "Türkiye'de Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Stratejileri: KENTGES Eylem Planı (2010-2023) Örneği". *International Conference on Eurasian Economies*, 1/B (2013): 255-260.
- [15] Işıldar, Gamze Yücel. "2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg: Eko-Kent Kriterleri ve Performans Göstergeleri Açısından İncelenmesi". *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12/23 (2012): 241-262.
- [16] Karakurt Tosun, Elif. *Sürdürülebilir Kentleşme Kent Modelleri Üzerine Bir İnceleme*. Bursa: Dora Yayınevi, 2019.
- [17] Karakurt Tosun, Elif. "Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Kent Söylemi". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/4 (2017): 169-189.
- [18] Karataş, Ahmet ve Selim Kılıç. "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme ve Yeşil Alanlar". *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 26/2 (2017): 53-78.
- [19] Kaya, Hayriye Eylül ve Arzu Taylan Susan. "Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı Olarak, Ekolojik Planlama ve Eko-Kentler". *İdealkent Dergisi*, 11/30 (2020): 909-937.
- [20] Kılıç, Selim. "Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2006): 81-101.
- [21] Meydan Yıldız, Seçil Gül. "Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması: Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi Örneği". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

- [22] Mutlu, Ahmet, Hakan Reyhan ve Hasan Hüseyin Doğan. *Kentleşme*. Ankara: Palme Yayıncılık, 2016.
- [23] Oxford English Dictionary. "sustainable". Erişim Tarihi 15.03.2021, <https://www.lexico.com/definition/sustainable>
- [24] Palabıyık, Hamit. "Sürdürülebilirlik ve Yerel Yönetimler: Uygulanabilirliği ve Ölçümü Üzerine". İçinde *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-1: Reform*, düzenleyen Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, 611-627. Ankara: Nobel Yayınları, 2005.
- [25] Pınarcıoğlu, Nihal Şirin ve Ayşegül Kanbak. *Sürdürülebilir Kent Modelleri*. London/İstanbul: IJOPEC Publication, 2020.
- [26] Sınmaz, Serkan. "Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri". *Megaron Dergisi*, 8/2 (2013): 76-86.
- [27] Tekeli, İlhan ve Anlı Ataöv. *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- [28] Tuğaç, Çiğdem. "Türkiye İçin İklim Değişikliğine Dayanıklı Kentsel Planlama Modeli Önerisi: Eko-Kompakt Kentler". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32/4 (2018): 1047-1068.
- [29] Tuğaç, Çiğdem. *Türkiye'de Kentsel İklim Değişikliği İçin Eko-Kompakt Kentler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2019.
- [30] UNCHS. *Habitat Gündemi ve İstanbul Deklerasyonu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- [31] UNDP. *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg Eylem Planı*. Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı, 2003.
- [32] United Nations. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. New York, 1973. 3-34.
- [33] —. *Report of the World Commission on Environment and Development "Our Common Future"*. 1987.
- [34] —. *The United Nations Conference on Environment and Development: Rio Declaration*. Rio De Janeiro, 1992.
- [35] —. *Yeni Kentsel Gündem (New Urban Agenda)*. Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017, Erişim Tarihi 05.04.2021, <https://habitat.csb.gov.tr/yeni-kentsel-gundem-new-urban-agenda-i-5733>
- [36] Yazar, Kadir, Hakan. "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Planlama Yöntem Önerisi". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

YAŞANABİLİRLİK VE MAHALLE OLGUSUNUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: AŞKAN MAHALLESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu* - Merve Okkali Alsavada**

GİRİŞ

Şehirler farklı sosyo-kültürel geçmişlere sahip birçok insanın yoğun olarak yaşadığı bölgelerdir. Bu yüksek yoğunluk özellikle son yüzyılda teknolojinin de sağladığı imkânlarla çok karmaşık mekânsal ilişkiler üretmiştir. Bu farklı fonksiyon ve ilişki ağları kentsel mekânlarda iç içe geçmiş, bazı fiziksel ve sosyal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu yoğun yapılaşma da baskın morfoloji yüksek arazi değerleri ve rant nedeniyle genellikle yüksek katlıdır. Bu yüksek katlı yapılaşma “site” olarak adlandırılan konut biçimini, hatta çoğu zaman “site” olarak adlandırılan konut biçimini, hatta çoğu zaman güvenli sitelerdeki yaşam biçimini beraberinde getirmiştir. Yeni inşa edilen bu uydu kentler, nicelik olarak ihtiyacı karşılıyor görünse de, sosyal ve mekânsal nitelikleri açısından bir konut sorununa neden olmuştur^{1,2} Bu yeni doku mahallelerde bir paradigma değişikliğini beraberinde getirirken, yüksek katlı yapıları ve bu yapıların birbiri ile ilişkisi verimsiz altyapı, hizmetler, yeşil alan vb. fiziksel ve sosyal yetersizliklerle kentsel ölçekte yaşanabilirliği ve sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkilemiştir.

---

* Mimarlık Bölümü Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, hhatipoglu@ybu.edu.tr

** Mimarlık Bölümü University College London, merve.alsavada.20@ucl.ac.uk

¹ İlhan Tekeli, *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek. (Birinci Bölüm), İlhan Tekeli Toplu Eserler*, (İstanbul: Tarih Vakfı YurtYayımları, 2010).

² Hatice Kurtulus, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* (Bağlam Yayıncılık, 2005).

Sürdürülebilir bir mahalle, insanların mevcut ve potansiyel olarak çalışmak ve yaşamak istediği, topluluk duygusuna sahip karma kullanımlı bir alandır. Sürdürülebilir özellikler, yaşam alanındaki doğal özellikleri korudukları için mahalle tasarımında hayati öneme sahiptir³. Howard, Perry, Stein, Wright, Mumford ve Fisher'ın mahalle teorisine katkıları, sürdürülebilir mahallelerin gelişimine yönelik bir dizi kriter geliştirmek için sağlam bir temel sağlamıştır⁴.

Kentsel büyümenin meydana geldiği bağlamda çok çeşitli durumlar olduğundan, sürdürülebilir mahalleler/komşuluk birimleri için kesin ve sınırlı bir tanım vermek zordur. Sürdürülebilir mahalleler çok farklı şekil ve büyüklüklerde mevcuttur, ancak hepsinin birkaç ortak noktası vardır: Kompaktlardır; çeşitli konut seçeneklerinin uygun transit aksları aracılığıyla bağlandığı karma kullanım topluluklarıdır; canlıdırlar; istihdam, parklar, mağazalar, servisler vb. olanaklar elverişli bir şekilde tasarlanmışlardır. Aynı zamanda kaynak kullanımını açısından son derece verimlidirler ve tüm sakinlerin eşit ve iyi bir yaşam kalitesine sahip olmalarını sağlarlar. “Sürdürülebilir” veya “yeşil” bir mahalle, Federal Şehir ve Ülke Planlama Departmanı tarafından “doğal kaynakların korunması ve kullanılması, yeşil teknolojinin uygulanması, yeşil uygulamalar ve geri dönüşüm ile entegre edilmesi planlanan bir mahalle” olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda kentlerdeki yoğunluğun bir yer ve güvenli alanlar hissi yaratmak amacıyla çevreyi koruyan, halk sağlığını, güvenliğini ve şehir sakinlerinin genel refahını iyileştirmeyi odaklayan bir yaklaşımla akıllı bir şekilde planlanması önem taşır.

Mahallenin yerini alan yeni kentsel dokunun problemlerine farklı açılardan baktığında, sosyo-mekânsal gereksinimlere etkin bir şekilde cevap veren, işlevlerin kentsel form içinde birbiri ile ilişkisi gözetilerek akıllıca dağıtılmasını sağlayan stratejilerle daha iyi uygulamalara götürecektir bir değişime gerek duyulmaktadır. Çalışma bu bağlamda “mahalle” paradigmasının sürdürülebilirliğini sağlamak ve daha yaşanabilir mekânlar üretmek için bu paradigmanın kodlarını anlamayı; sorunlarının

³ Mohd Ismid Mohd SAID, Rozana ZAKARIA, ve M Vikneswaran, “The elements of sustainable urban neighbourhood design”, içinde *EACEF-International Conference of Civil Engineering*, c. 1, 2011, 295–301.

⁴ Charles L Choguill, “Developing sustainable neighbourhoods”, *Habitat international* 32, sayı 1 (2008): 41–48.

analizi ile güncel gereksinimlere uyum sağlayabilmek için Türkiye kentleşmesi bağlamında çözümlenmelerde bulunmayı amaçlar.

Bu amaç doğrultusunda çalışma yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik korelasyonu bağlamında göstergeleri ortaya koyarak Türkiye’de mahalle olgusunun devamının önemini tartışır. Halen yaşayan bir mahalle olarak Konya Aşkan Mahallesi’nde saha çalışması yapılmıştır. Sosyo-mekânsal analizler için gözlemler ve haritalamalar aracılığıyla yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirmeler gerçekleştirilmiş, yeni mahallelere kılavuz olması açısından güçlü yönleri/potansiyelleri ortaya koyulmuştur. Dahası, var olan bu mahallelerin sosyo-mekânsal yapılarını değiştiren hızlı kentleşme ile başkalaşıma karşı karakteristik özellikleri ile dirençli devam edebilmesi için, sürdürülebilirlik ekseninde öneriler /stratejiler geliştirilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yaşanabilir ve Sürdürülebilir Mahalleler

Sürdürülebilirlik, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetine zarar vermeden mevcut talepleri karşılayan gelişme" olarak tanımlanmaktadır⁵. Terim, 1970’lerde yaşanan petrol krizinden sonra insanlık ve doğa arasındaki dengeyi gözetmek ve doğal kaynakların tüketimini azaltmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ortaya çıkış nedeni ekonomik olsa da ekolojik ve sosyal yönler de sonrasında kavramla bütünleşmiştir.

"Sürdürülebilirlik" terimi, çeşitli bağlamlarda tanımlanmıştır; belirli bir kaynağı korumayı amaçlayan çok çeşitli programları, girişimleri ve eylemleri ifade eder. Genellikle sürdürülebilir kalkınmanın dört sütunu olarak bilinen sosyal, ekonomik, teknolojik ve çevresel sürdürülebilirlik sürdürülebilirliğin dört ana ilkesini "gelecek, çevre, eşitlik ve katılım" olarak tanımlamıştır⁶. Yapılan bir çalışmaya göre sürdürü-

⁵ Gro Harlem Brundtland, "Our common future—Call for action", *Environmental Conservation* 14, sayı 4 (1987): 291–94.

⁶ Ian Cooper, "Environmental assessment methods for use at the building and city scale: constructing bridges or identifying common ground", *Evaluation of the Built Environment for Sustainability*, E&FN Spon, London, 1997, 1–5.

lebilirliğin altı öne çıkan niteliği; ekoloji, akıllılık, estetik, sembolizm, konfor ve topluluk (community) oluşturabilmektir⁷. Sürdürülebilirliğin amacı toplumun her kademesinde yeni kavramlar ve yaşam biçimleri yaratmak olduğundan, sürdürülebilirlik bir sonuç olmaktan ziyade; bir vizyon ve süreç olarak tanımlanabilir^{8,9}. Bu bağlamda sürdürülebilirlik bir stil olmaktan ziyade, her plancının dikkate alması gereken bir ideolojidir^{10,11}.

Başarılı bir sürdürülebilir mahalle uygulamasına ulaşmak için, planlama ile ilgili aktörler çevresel, teknik, sosyal ve ekonomik faktörleri tasarım özelliklerinde birleştirmelidir. Birleşmiş Milletler kentsel sürdürülebilirliği “Beş Habitat İlkeleri” aracılığı ile yaşanabilir ve verimli topluluklar geliştirerek teşvik etmeyi amaçlamaktadır.¹² Bu beş ilke verimli cadde ağı, kompakt bir yoğunluk planlaması, karma kullanımın desteklenmesi, sosyal karışımın sağlanması, arazi kullanım özelleştirmesinin sınırlandırılmasıdır. Bu ilkeler çeşitliliğe sahip, sosyal açıdan adil ve canlı topluluklar oluşturan akıllı yoğunluk planlamasının ekonomik yollarla sağlanmasını desteklemektedir. Araç bağımlılığını aza indirmek, arazi kullanımının optimizasyonu, verimli, güvenli ve keyifli yaya ve bisiklet hareketine olanak tanıyan bağlantılar oluşturmak için yürünebilir ve canlı mahallelerin teşvik edilmesi, arazi ölçüleri ve farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek çeşitlilikte bina tipleri ve fonksiyonlarının sağlanması, sosyal entegrasyonun desteklenmesi, sürdürülebilir ve yaşanabilir mahalleler için önemli etkenlerdir. Bu bağlamda sürdürülebilir mahalleler sürekli gelişen, güvenli

⁷ Simon Guy ve Graham Farmer, “Contested constructions: The competing logics of green buildings and ethics”, *Ethics and the Built Environment*, 2000, 73–87.

⁸ Peter Newman ve Jeffrey Kenworthy, *Sustainability and cities: overcoming automobile dependence* (Island press, 1999).

⁹ Jonathan Chapman ve Nick. Gant, “Designers, visionaries and other stories: a collection of sustainable design essays”, 2007, 154.

¹⁰ Bob Gysin, “SUSTAINABLE DESIGN, A STATEMENT”, içinde *Holistic Housing: Concepts, Design Strategies and Processes*, ed. Hans Drexler ve Sebastian El Khouli (DETAIL, 2013), 20–27, <https://doi.org/doi:10.11129/detail.9783955531461.20>.

¹¹ Hatice Kalfaoglu Hatipoglu, “Understanding Social Sustainability in Housing Form the Case Study ‘Wohnen Mit Uns’ in Vienna and Adaptability to Turkey”, *ICONARP International Journal of Architecture and Planning* 5, sayı 1 (30 Haziran 2017): 87–109, <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2017.19>.

¹² U N Habitat, “A new strategy of sustainable neighbourhood planning: Five principles”, *Nairobi, Kenya: United Nations Human Settlements Programme*, 2014.

alanlar sağlayan, iyi planlanmış, insan odaklı, eşit fırsatlarla yaşam kalitesine katkıda bulunan yaşam çevreleridir.

Kentsel mekân binaların, sokakların, açık alanların ve aralarındaki ilişkiler ağının tasarımı ve düzenlenmesinden oluşur. Bu tanımlama verimli ilerleme için bir temel sağlar ve mekânın farklı katmanlarının tasarımı için dikkat edilmesi gereken önemli unsurlar içerir. Bunlar; bütünleşme (integration), işlevsel verimlilik, çevresel uyum, yer hissi, ticari geçerlilik olarak tanımlanabilir.

Şehircilik alanında üretilen kentsel teoriler “sürdürülebilirlik” kavramından bahsetmeden mahallelerin yaşanabilirliği ve sürdürülebilirliği üzerine çözümler üretmişlerdir. Bugünkü gelişime ışık tutan bu teorilerden bazıları; Perry'nin “Mahalle Birimi” teorisi, “Yeni Şehircilik”, “Akıllı Büyüme”, Howard'ın “Bahçeşehir” kuramıdır. Perry'ye göre insanlar arasındaki sosyal bütünleşme, iyi ve kötü çalışan mahalleler arasındaki ayrımdır. Bu doğrultuda tasarımın sosyo-mekânsal kalitesi, sürdürülebilirlik bağlamında mahallenin yaşam döngüsü üzerinde de etkisi olan önemli bir unsurdur.

1.2. Sürdürülebilir ve Yaşanabilir Mahallelerin Değerlendirilmesi

Kavramsal çerçeve doğrultusunda sürdürülebilir mahallenin kodlarının ve uyarlanması gereken eksik yanlarının analizi için planlamaya ilişkin göstergeler belirlenerek bir değerlendirme matrisi geliştirilmiştir. Bu kriterler belirlenirken Türkiye'de mahalle paradigmasındaki değişimde yaşanan sorunlar yaşanabilir ve sürdürülebilir mahalleler açısından tartışmalar ve ilkeler doğrultusunda göz önünde bulundurulmuştur. İnsanların kendi aralarında sosyal ilişkilerini ve fiziksel çevreleriyle olan ilişkilerini destekleyen bir kentsel ortamı ve kent formunu sağlayabilecek göstergeler şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Bina kümelenmeleri ve Sokak-konut ilişkisi
2. Konut Tipleri
3. Ticaret ve Aktivite Alanları ve Karma kullanım durumu
4. Mahalle yoğunluğu

5. Erişilebilirlik ve Ulaşım (Okula ulaşım)
6. Yeşil alanlar ve Oyun Alanları

2. ALAN ÇALIŞMASI

Alan çalışması kapsamında seçilmiş olan Aşkan Mahallesi Konya ilinin merkezinde, kentin batı çeperinde bulunan bir mahalledir. Mahalle Meram ilçesine bağlıdır. 2018 yılı öncesi merkez, doğu ve batı kısmı sırasıyla Necip Fazıl Mahallesi, Melihşah Mahallesi ve Aşkan Mahallesi isimli üç ayrı mahalle olan Aşkan Mahallesi, bu tarihten sonra birleşerek tek mahalle haline gelmiştir. Bu durum mahallenin oldukça farklı konut tiplerini bir arada bulundurmasına neden olmuştur. Mahallenin toplam nüfusu 2020 verilerine göre 15505 kişidir.¹³ Nüfusun önceki yıla göre yukarıda belirtilen mahalle birleşimi nedeniyle ciddi bir artış göstermiştir. Toplam nüfusun %48'i erkek, %52'si kadındır. Mahalledeki nüfus yoğunluğu durumu ise 8268 kişi/km²'dir. Mahalle, her ne kadar kent çeperinde ve Meram bağları doğrultusunda olsa da kent merkezine oldukça yakındır. Kent dokusu, kent merkezi ve Aşkan Mahallesi arasında kesintiye uğramamaktadır

2.1. Bina Kümelenmeleri ve Sokak-Konut İlişkisi

Mahallenin imar planlarına bakıldığında ada uzunluklarının 20 ile 260 metre arasında değiştiği görülmektedir ve mahallenin büyük bir kısmı ayrık nizam ile planlanmıştır (Şekil 4).

Genel olarak bina girişleri sokakla doğrudan bağlantılıdır. Apartmanların ön, yan ve arka bahçeleri oldukça yeşildir ve sokak-bahçe arasındaki bariyerler semboliktir, set oluşturmazlar. Bu sembolik geçişler kamusal-yarı özel- özel derecelenmesini sağlıklı bir şekilde sağlamaktadır. Bu durum bir yandan güvenli alan oluşumunu desteklerken öte yandan bina önlerindeki kamusal ve esnek yeşil alanlarda sosyalleşmek için olanak sağlamaktadır.

¹³ “Konya Meram Aşkan Nüfusu, Gelir Düzeyi, Eğitim Seviyesi, AB Grubu, Hemşehrlik | Endeksa”, erişim 11 Şubat 2022, <https://www.endeksa.com/tr/analiz/konya/meram/askan/demografi>.

Şekil 1. Bina-Yeşil Doku-Sokak İlişkisi (Kaynak: Yazar Arşivi)

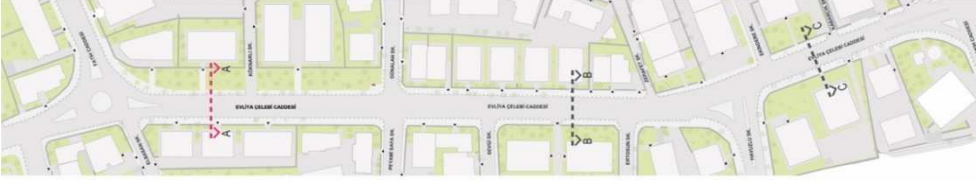
Binaların sokak ile ilişkisi için önem teşkil eden balkonlar genelde küçüktür ve yer yer kapatılarak iç mekâna dâhil edilmiştir. Bu durum yarı-açık mekân oluşturma ve sokakla ilişkilene durumunu olumsuz etkilemiştir. Evlerin önündeki yeşil ağaç dokusu bir yandan kullanıcıların doğa ile sağlıklı ilişki kurmasını sağlarken, diğer yandan balkonlardaki mahremiyeti artırmaktadır.

Şekil 2. Sokak Silüetleri (Kaynak: Yazarlar)

EVLYA ÇELEBİ CADESİ

Sokak En Kesitleri

Vaziyet Planı

Kesit A-A

Şekil 3. Sokak Plan ve Kesiti (Kaynak: Yazarlar)

2.2. Konut Tipleri

Konya geneli gibi düz bir zemine oturmuş mahallenin bina yükseklikleri doğu kısmında daha yüksek 5-9 kat) iken batıya doğru gidildikçe değişerek 1-2 kata kadar düşmektedir. Aynı şekilde doğu-batı ekseninde konut tipleri de değişmekte; mahallenin doğu kısmındaki konut siteleri batıya gidildikçe yerini tekil apartmanlara ve büyük bahçelere sahip 1-2 katlı müstakil evlere ve sitelere bırakmaktadır. Mahalle hem konut tipi hem de konut kullanıcılarının sosyoekonomik durumları açısından oldukça heterojen bir görüntü çizmektedir. Oldukça farklı tip ve gelir gruplarına hitap eden konutlar yan yana görülebilmektedir. Mahallenin batısındaki yapılaşmanın çoğunluğunun yüksek bahçe duvarlı, nitelikli peyzajlı, içe dönük lüks müstakil evler olduğu gözlemlenmiştir.

Sitelerin ve apartmanların büyük kısmının kendilerine ait bahçeleri mevcuttur. Bu bahçelerde çardaklar ve oturma alanları bulunmakta ve bu alanlar apartmanların sakinleri tarafından sosyal toplanmalar ve küçük çaplı kent tarımı aktiviteleri için kullanılmaktadır. Kent merkezine oldukça yakın olmasına rağmen bu bölgede kısmen banliyö dokusunun bulunduğu söylenebilir.

Şekil 4. Aşkan Mahallesi Leke Planı (Kaynak: Yazarlar)

2.3. Ticaret ve Aktivite Alanları ve Karma Kullanım Durumu

Yüzölçümü olarak oldukça büyük olan mahallede ilkokullar için önerilen 500 metrelik yürüme mesafesinin karşılanamadığı ve ilkokulların yetersiz kaldığı gözlenmiştir. Buna rağmen mahallede çok sayıda eğitim kurumunun bulunması bu eksikliği bir nebze telafi etmektedir. Mahallede bir üniversite, on iki anaokulu ve kreş, iki

ilkokul, üç ortaokul, iki Anadolu lisesi, bir milletlerarası okul, bir mega aritmetik okulu, iki özel okul bulunmaktadır. Mahalledeki sosyal altyapı birimleri ise; Konevi Kültür Merkezi, Türkiye Gençlik Vakfı, Uluslararası Gençlik Dayanışma Derneği, Eczacı Odası, Lalezar Derneği, Melikşah Spor Tesisi, Aşkan Spor Kompleks Derneği, dört özel spor kompleksi, Çınar Sanat Atölyesi, Arsin Sanat Merkezi, Yeşilçam Sanat Kültür Kafe, Türe Sanat Atölyesi, Eskimo Sanat Atölyesidir. Ayrıca mahallede bir aile hekimliği, eğitim araştırma hastanesi, garnizon komutanlığı, dokuz cami ve bir türbe bulunmaktadır.

Ticari aktivite açısından mahalle oldukça yoğun ve çeşitlidir. Bu yoğunluk mahallenin doğusunda yoğunlaşsa da mahalle geneline dağılmış bir ticari aktivitenin varlığından söz etmek mümkündür (Şekil 7). Bu durumda mahalleli birçok ihtiyacını karşılamakta ve durum mahallede aidiyet hissini güçlendirmektedir.

Üniversitenin de varlığı nedeniyle ekonomik ve sosyal aktiviteler oldukça yoğundur ve bu durum mahalle sakinleri için bir potansiyel oluşturmaktadır. Ticari aktivitelerin ağırlıklı olarak zemin katlarındaki dükkânlarda gerçekleşmesi karma kullanımı desteklemekte ve mahalleye canlılık kazandırmaktadır. Bu durum sosyal ilişkileri kuvvetlendirirken, dolaylı yoldan yürünebilirliği de teşvik etmektedir.

Konya’da içme suyu olarak kullanılmak üzere tatlı su çeşmeleri bulunması ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirliğe katkı sağlarken, mahallenin güçlü yanlarını ortaya koyan bir durumdur.

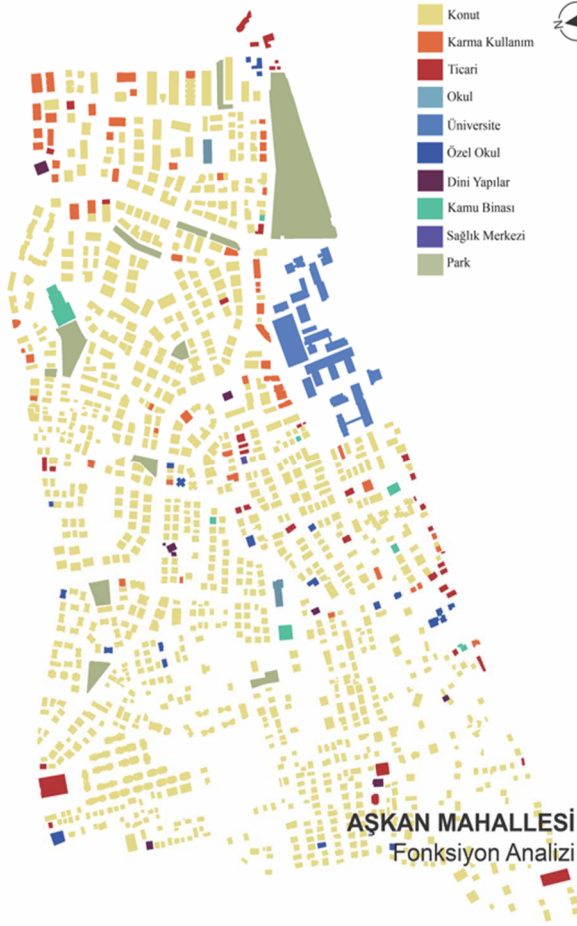

Şekil 5. Kamusal Alanlarda Sosyalleşen Mahalleli (Kaynak: Yazar Arşivi)

Şekil 6. Binaların Karma Kullanım Durumu (Kaynak: Yazar Arşivi)

2.4. Mahalle Yoğunluğu

Mahallenin nüfus verileri ve bina sayıları ile korelasyonu Tablo 1 ve Tablo 2 de gösterilmiştir. Mahallede 1-2 ve 3-4 katlı binalar yoğunluktadır. Şekil 8). Mahallenin kuzey kesimi, güney kesimine göre daha yoğundur. Bu bölgede araç parkı için apartmanların/sitelerin açık otoparkları ve yol kenarları kullanılmaktadır. Ayrıca mahallede dört adet açık otopark bulunmaktadır. Yol kenarlarının kullanım yoğunluğuna bakarak otoparklarının yetersiz kaldığı ama bu durumun ciddi bir soruna yol açmadığı gözlenmiştir. Mahallenin özellikle güneybatı kesimi ise oldukça düşük yoğunluktadır. Araç parkı yeri için konutların kendi bahçelerinde düzenlemeler mevcuttur.

Tablo 1. Mahalle Nüfus Verileri (Solda) ¹⁴**Tablo 2.** Mahalledeki Bina, Hane ve Yoğunluk Bilgileri (Sağda) (Kaynak: Belediye ait çizimlerden üretilen veriler)

Nüfus	Bina ve Hane	
Toplam Nüfus: 15.505	Bina	1650
Erkek Nüfusu: 7.443	Hane	-
Kadın Nüfusu: 8.062	Yurt Binası	8
	Yoğunluk	8268 kişi/km ²

Şekil 8. Aşkan Mahallesi Bina Yükseklik Tipolojisi (Kaynak: Yazarlar)¹⁴ “Konya Meram Aşkan Nüfusu, Gelir Düzeyi, Eğitim Seviyesi, AB Grubu, Hemşehrilik | Endeksa”.

2.5. Erişilebilirlik, Ulaşım ve Sokak Ağı (Okula Ulaşım)

Mahalle Konya merkezi ile Meram arasında ana hatları oluşturan Yeni Meram Caddesi ve Yaka Caddesi arasında kaldığından mahalle çevresinde otobüs ve minibus hatları verimli bir şekilde hizmet vermektedir (Şekil 12). Bu hatlara ait otobüs duraklarının çoğu engelli erişimi için uygundur ve otobüs durakları mahalledeki yapıların büyük kısmına yürünebilir mesafededir. Mahallenin ortasından geçen otobüs hattı ve mahalle çevresinden geçen diğer hatlar ile mahallenin ulaşım problemi çözülmüştür.

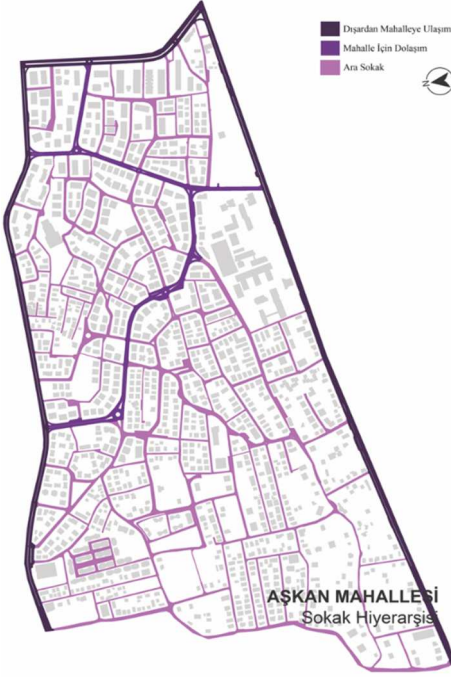
Şekil 9. Mahallede Ulaşım Aracı Olarak Bisiklet Kullanımı (Kaynak: Yazarlar Arşivi)

Şekil 10. Mahallede Bisiklet Süren Çocuklar (Kaynak: Yazarlar Arşivi)

Mahallenin kaldırım düzeni ve sokak hiyerarşisinde ana arterlerin çevrede olması (çok geniş yolların mahalle içerisine alınmaması) yürünebilirliği destekler niteliktedir. Konutların altındaki küçük ticaret mekanları da yürünebilirliği destekleyen bir diğer unsurdur. Topografyanın da olumlu etkisiyle bisikletin hem ulaşım aracı olarak hem de hobi olarak yaygın kullanıldığı gözlenmiştir. (Şekil 9, Şekil 10)

Ayrıca mahallede bulunan toplu taşıma duraklarında fotovoltaik paneller bulunması sürdürülebilirliğe katkıda bulunan bir durumdur.

Şekil 11. Aşkan Mahallesi Sokak Hiyerarşisi (Kaynak: Yazarlar)

Şekil 12. Aşkan Mahallesi Toplu Taşıma Ağı (Kaynak: Yazarlar)

2.6. Yeşil alanlar ve Oyun Alanları

Mahallenin doğu sınırında mahalle dışından da kullanıcı çeken Evliye Çelebi Parkı bulunur. Yaklaşık 35000 m² alana kurulmuş bu park yeşil alan sunmasının yanında oyun alanları, kafe, sosyalleşme alanları, gençlik merkezi, ibadethane, spor alanları gibi birçok farklı servisi bir arada bulundurur. Gündüz ve akşam vakitlerinde parkın aktif olarak kullanıldığı ve büyük bir ihtiyacı karşıladığı gözlenmiştir. Mahallede yer yer küçük ölçekli parklar da bulunmaktadır. Batıya gidildikçe kamusal yeşil alanlar seyrekleşse de apartman ve müstakil evlerin bahçelerindeki yeşil alanların yoğunluğu, yeşil görünümün mahallenin genelinde devam etmesini sağlamaktadır ve bu durum mahalleye doğa ile iç içe bir görünüm kazandırmaktadır.

Şekil 13. Evliya Çelebi Parkı gündüz ve gece fotoğrafları (Kaynak: Yazarlar arşivi)

Bu bahçelerin önemli bir kısmında oldukça yoğun bir biçimde kent tarımı yapılmaktadır. Bahçelerin, özellikle tarım odaklı olmayanlarının, sosyal kullanıma uygun bakımlı ve iyi durumda olması da dikkat çekmektedir. Mahallenin özellikle Meram Bağları'na yakın olan bu kesiminde evlerin meram bağ evlerini andırdığı ve bölgede yeşilin oldukça hâkim olduğu söylenebilir. Mahallenin çeşitli yerlerinde hayvan barınakları, kulübeler görülmesi mahalleye kimlik kazandırmakta ve mahallede aidiyet olgusunun geliştiğini göstermektedir. Çocuk oyun alanları, çevrenin canlılığına, çocukların ve ebeveynlerinin yeniden icadına/iletişimine de katkıda bulunur.¹⁵ Dolayısıyla mahallelinin sosyal yapısı ve aidiyet duygusu geliştirebilmesi açısından önemlidir. Mahallede oyun alanları genellikle bahsi geçen parklar içerisinde olduğundan mahallenin doğu kısmı oyun alanları açısından zenginken, merkez ve batı kısmının oyun alanlarından mahrum kaldığı söylenebilir

Ağaçlar, gölge ve serinlik sağlaması, toprak erozyonunu önlemesi, yağmur suyunun akışını geciktirmesi, toprağı arındırması, hava kalitesini iyileştirmesi, karbonu emmesi, gürültü kirliliğini düzenlemesi, oksijen üretmesi, rüzgâr siperi işlevi görmesi ve mülk değerlerini geliştirmesi nedeniyle hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda yeşil alanların mahallelerde varlığı sürdürülebilirlik ve yaşanabilirliği doğrudan etkilemektedir.

¹⁵ Kalfaoglu Hatipoglu, "Understanding Social Sustainability in Housing Form the Case Study 'Wohnen Mit Uns' in Vienna and Adaptability to Turkey".

Şekil 14. Aşkân Mahallesi Parklar ve Yeşil Alan Analizi (Kaynak: Yazarlar)

Şekil 15. Bahçe Tarımı Yapılan Bir Bahçe Örneği (Kaynak: Yazarlar Arşivi)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Mahalle merkezde yer almasına karşın Türkiye’deki radikal değişime dirençle karşı durabilmiş, birçok Avrupa ülkesinde “sürdürülebilir mahalle” konseptiyle ulaşılmaya çalışan mahalle dinamiklerini devam ettirmektedir. Mahalle, hem sosyal olarak mahalle olgusunun alışlagelmiş kodlarını barındırmakta, hem de bahçe tarımı, fotovoltaik paneller, bisiklet kullanımı gibi değerlerle ekolojik ve ekonomik anlamda da sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Müstakil ya da apartmanlardan oluşan bina tiplerinin yüksek katlı olmayan akıllı yoğunluk planlamasına sahip formu ve yeşil bahçeleriyle iç içe dokusu mahalle sakinlerinin burayı benimsemesini ve aktif olarak kullanmasını beraberinde getirmiştir. Mahallenin genelinde ve özellikle merkezinde bahçelerdeki peyzaj öğelerinin yoğunluğu mahalleye yeşil ve doğa ile iç içe bir görünüm kazandırmaktadır.

Karma kullanım imkânlarıyla, aidiyet oluşturabilecek kamusal alanlarının varlığı ve çeşitliliği mahalleliyi memnun edebilecek potansiyellerdir. Ayrıca üniversitenin de varlığı ile sanatsal ve kültürel aktivitelerin de çoğalıp çeşitlenmesi mahalleye yüksek bir performans değeri kazandırmaktadır(Tablo 3).

Tablo 3. Mahallenin Sahip Olduğu Değerler/Güçlü Yönleri

Performans Değerleri	Ekonomik Değerleri	Sosyal Altyapı
Eğitim (Üniversite)	Ticarethaneler	3 Sanat Atölyesi
Yeşil Alan	Hizmet	4 Özel Spor Kompleksi
Yaşam Kalitesi	Tarım	1 Kapalı Spor Tesisi
Sanatsal Aktivite		4 Dernek ve Vakıf
Sürdürülebilirlik		1 Kültür Merkezi
Kentsel Sosyal Donatılar ve Çeşitliliği		1 Meslek Odası
Geleneksel mahalle yapısı		1 Sanat Kültür Kafe
Erişilebilirlik ve Ulaşım		
Güçlü Yapı-Sokak İlişkisi		

Mahallenin sosyo-mekânsal olarak sahip olduğu değerler yeni yapılaşma için kılavuz niteliğindedir, bu değerlerin korunabilmesi ve değişen ihtiyaçlara/teknolojiye uyum sağlayabilmesi dirençli şehirler için bir önkoşuldur. Analizler sonrasında mahallenin zayıf yönleri ve bunlara ilişkin alınması gerek önlemler şu şekilde tespit

edilmiştir; küçük mahalle parklarının ve ilkokulların 400 m yürünebilir mesafede artırılması, mahallenin doğu kısmındaki müstakil ev alanlarında alışveriş olanaklarının güçlendirilmesi, her ne kadar şu an ciddi sorunlar gözlenmemişse de park alanlarının ilerisi için artırılması olmuştur. Bunun yanı sıra Mahallenin yeşil ile bütünleşmiş dokusu, sahip olduğu fonksiyon dengesi, karma kullanım olanakları, canlılığı, yaya ve bisiklet kullanımı, bahçe tarımı, mahalleli arasındaki iletişim olanakları ve mahalleliye sağladığı aidiyet duygusunun devamı mahallenin yaşanabilirliği ve sürdürülebilirliğini devam ettirebilmesi için kritik özellikleridir.

KAYNAKÇA

- [1] Brundtland, Gro Harlem. “Our common future—Call for action”. *Environmental Conservation* 14, sayı 4 (1987): 291–94.
- [2] Chapman, Jonathan, ve Nick. Gant. “Designers, visionaries and other stories : a collection of sustainable design essays”, 2007, 154.
- [3] Choguill, Charles L. “Developing sustainable neighbourhoods”. *Habitat international* 32, sayı 1 (2008): 41–48.
- [4] Cooper, Ian. “Environmental assessment methods for use at the building and city scale: constructing bridges or identifying common ground”. *Evaluation of the Built Environment for Sustainability, E&FN Spon, London, 1997, 1–5.*
- [5] Guy, Simon, ve Graham Farmer. “Contested constructions: The competing logics of green buildings and ethics”. *Ethics and the Built Environment*, 2000, 73–87.
- [6] Gysin, Bob. “SUSTAINABLE DESIGN, A STATEMENT”. İçinde *Holistic Housing: Concepts, Design Strategies and Processes*, editör Hans Drexler ve Sebastian El Khouli, 20–27. DETAIL, 2013. <https://doi.org/doi:10.11129/detail.9783955531461.20>.
- [7] Habitat, U N. “A new strategy of sustainable neighbourhood planning: Five principles”. *Nairobi, Kenya: United Nations Human Settlements Programme*, 2014.
- [8] Kalfaoglu Hatipoglu, Hatice. “Understanding Social Sustainability in Housing Form the Case Study ‘Wohnen Mit Uns’ in Vienna and Adaptibility to Turkey”. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning* 5, sayı 1 (30 Haziran 2017): 87–109. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2017.19>.
- [9] “Konya Meram Aşkan Nüfusu, Gelir Düzeyi, Eğitim Seviyesi, AB Grubu, Hemşehrilik | Endeksa”. Erişim 11 Şubat 2022. <https://www.endeksa.com/tr/analiz/konya/meram/askan/demografi>.
- [10] Kurtulus, Hatice. *İstanbul’da Kentsel Ayırışma*. Bağlam Yayıncılık, 2005.
- [11] Newman, Peter, ve Jeffrey Kenworthy. *Sustainability and cities: overcoming automobile dependence*. Island press, 1999.

- [12] SAID, Mohd Ismid Mohd, Rozana ZAKARIA, ve M Vikneswaran. “The elements of sustainable urban neighbourhood design”. İçinde *EACEF-International Conference of Civil Engineering*, 1:295–301, 2011.
- [13] Tekeli, İlhan. *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek. (Birinci Bölüm), İlhan Tekeli Toplu Eserler.*, İstanbul: Tarih Vakfı YurtYayınları, 2010.

Teşekkür

Mahalle analizlerindeki katkılarından dolayı Atilla Hatipoğlu, Fikri Numanoğlu ve Bekir Enes Özel’e teşekkür ederiz.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA: YEŞİL EKONOMİ MODELİ

Kerem Karabulut* - Buket Aydın**

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, yaşanan dönemdeki ihtiyaçlar karşılanırken, gelecek nesillere olan etkinin de dikkate alınması gereken bir anlayıştır. Bu çerçevede, ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında mutlaka çevreye özen gösteren uygulamalar gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Çünkü kalkınmanın sürdürülebilir olması için ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu boyutların birisi ya da bazılarının ihmal edilmesi gelecek için tehlike olmaktadır. Dünya iktisadi sisteminin bu doğrultuda çalıştırılmaması durumunda, günümüzün ve gelecek nesillerin yaşamları tehlike altına sokulacaktır. Örneğin, savunma sanayine yatırım yapılırken nükleer silahlardan imtina edilmesi, ozon tabakasını olumsuz etkileyen ürünlerin kullanılmasının yasaklanması, çevreye ve sulara zarar veren atıkların önlenmesi gibi uygulamalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu tür uygulamalara dikkat edilmemesi, yaklaşık 8 milyara ulaşan dünya nüfusunun ve özellikle gelişmiş ülkelerdeki daha çok kazanma hırsının dünyayı yaşanabilir olmaksızın çıkarması muhtemel olacaktır.

Yapılan üretim ve tüketim davranışlarında, yoksulluk ve açlığın dikkate alınması, gelir dağılımında adalete dikkat edilmesi, eğitim ve sağlığın geliştirilmesi, anne

---

* Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye
ORCID NO: 0000-0002-3159-3289, kerem@atauni.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye
ORCID NO: 0000-0002-6204-0505, buketaydin@atauni.edu.tr

ve çocuk sağlığına dikkat edilmesi, salgın hastalıkların ortaya çıkmasının engellenmesi ve tüm bunların küresel işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Kısacası, yeşil ekonomi modeli, insan neslinin devamı ve refahı için üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetlerinde gelecek nesillerin durumunu da göz önüne alan bir modeldir.

2011 Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Yeşil Ekonomi Raporunda, *"Yeşil olmak için bir ekonominin sadece verimli değil, aynı zamanda adil olması gerekiyor. Adalet, özellikle düşük karbonlu, kaynakları verimli kullanan ve sosyal açıdan kapsayıcı bir ekonomiye adil geçişin sağlanmasında küresel ve ulusal düzeyde eşitlik boyutlarının tanınması anlamına gelir"* ifadesini kullanmaktadır. Bu çerçevede işleyen bir yeşil ekonominin ekonomik, sosyal ve çevresel faydaları olacaktır.

Kısacası, kalkınmanın sürdürülebilirliği uluslararası düzeyde yeşil ekonomi uygulamalarının farkındalığının oluşturulması ve ülkelerin çevreye duyarlı üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetlerinin denetim altında tutulabildiği bir sistem ile mümkün olacaktır. Ancak, bunun bilinmesi gereken zorluğu ise çevreyi kirleten ülkelerin daha çok gelişmiş ülkeler olmasıdır. Bu nedenle, dünya ekonomik sistemine hakim olan ABD, Çin, Rusya, Almanya, Japonya gibi ülkelerin öncelikle kendilerini uyarlayıp daha sonra da tüm dünya ülkelerinin bu kurallara uymasını sağlayacak uluslararası çalışmaları yönlendirmeleri önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi tanımlamalarının yanında, politika uygulamaları, faydalar, zararlar, avantajlar, maliyetler, dünya uygulama örnekleri gibi konular teorik çerçevede ele alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

Sanayi devrimi ile artan üretim faaliyetleri ve doğal kaynakların kullanımı zamanla çevresel sorunları beraberinde getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası artan sanayileşme faaliyetleri sonucu üretim artışının çevre üzerindeki olumsuz etki ve tahribatı daha da arttırmıştır. Bu noktada 1970'lerden itibaren kalkınma anlayışında "çevre ve

doğal kaynakların kullanılmasında gelecek kuşakların yararı göz önünde bulundurulurken ekonomik kalkınmanın sağlanması anlayışı” oluşmaya başlamıştır. Sürdürülebilir bir ekonominin felsefesi, üretilmeyen doğal kaynakların insanlığın ortak mirası olarak algılanması, adil paylaşım (kuşak içi adalet) ve gelecek nesillere adil miras bırakma şeklindedir¹. Sürdürülebilir kalkınma kavramına resmi olarak 1987’de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu)” raporunda yer verilmiştir. Bu rapordaki tanıma göre sürdürülebilir kalkınma kavramı “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılamalarından ödün vermeden karşılamak” olarak ifade edilmektedir². Bu açıdan değerlendirildiğinde sürdürülebilir kalkınma kavramı, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında çevresel sınırları dikkate alarak sürdürülebilir tüketim ve üretimi gözetmektedir. Bu tanımdan yola çıkılarak sürdürülebilir kalkınmanın 3 boyutu vurgulanmaktadır:³

Ekonomik Boyut: Mal ve hizmet miktarının arttırılabilmesi için gerekli üretim faktörlerinin, dünya kaynaklarının kıt olması sebebiyle sorunlarla karşı karşıya kalması ile ilgilidir. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma kavramının ekonomik boyutu, çevreye uyumlu üretim ve tüketim politikaları ile sürdürülebilirliği sağlayacak sistemdir. Çevreye uyumlu ekonomik politikalar geliştirilerek ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması gereklidir.

Çevresel Boyut: Ekonomik büyüme ile çevresel kalitede artış sürdürülebilir kalkınma açısından önem taşımaktadır. Dünya ekosistemlerinin sürekli değişen koşullara adapte olabilmesi, çevresel kalkınmadaki temel amacı oluşturmaktadır. Çevresel açıdan sürdürülebilirlik ile yenilenebilir kaynakları ön planda tutarak, yenilenemeyen kaynaklardan da yatırımlar ile yerine konulmuş olanların tüketilmesine çalışılmalıdır. Böyle bir anlayış, dünya üzerindeki canlı yaşamı için son derece önemli unsurların korunmasını sağlayacak sistemdir.

¹ Lorek, S., & Spangenberg, J. H. (2014). Sustainable consumption within a sustainable economy—beyond green growth and green economies. *Journal of cleaner production*, 63, 33-44.

² Tosunoğlu, B. (2014). Sürdürülebilir küresel refah göstergesi olarak ekolojik ayak izi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 132-149.

³ Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.

Toplumsal Boyut: Ekonomik büyüme ifade edilirken mal ve hizmet üretiminin arttırılması, gelir artışı elde etme ve çevresel unsurların dikkate alınmasının yanı sıra, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk gibi toplumsal gelişme açısından önemli konuların da dikkate alınması gerekmektedir. Kaynaklara ulaşma noktasında eşit ve adil haklara sahip olmak ve sağlanacak faydanın eşit bir şekilde dağıtılması da önemsenen konulardır.

Birleşmiş Milletler tarafından 1972’de düzenlenen İnsani Çevre Konferansı’nda (Stockholm Konferansı) “*çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyeti gözeten, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler*” sürdürülebilirlik kavramının temel dinamiklerini ortaya koymaktadır⁴. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren başlayan ekolojik tartışmaların ana konusu olan sürdürülebilirlik kavramı, ulusal ve uluslararası bir çok konferans ve bilimsel araştırmaların ana temasını oluşturmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı ve çevre ilişkisinin 1972 yılından 2015 yılındaki tarihsel gelişimi aşağıdaki tabloda kronolojik olarak sunulmuştur:

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Büyümede Yaşanan Gelişmeler

Yıllar	Yaşanan Gelişmeler
1972	Stockholm Konferansı ile BM Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur
1980	Dünya Koruma Stratejisi hazırlanmıştır
1983	BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuştur
1987	Ortak Geleceğimiz raporu (Brundtland Raporu) ile sürdürülebilir kalkınma hedeflenmiştir
1989	Ozon Tabakası ve Montreal Protokolü gerçekleştirilmiştir
1992	Rio de Janerio Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir
1993	Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu kurulmuştur
1996	BM İnsan Yerleşimleri Konferansında “Habitat II” gerçekleştirilmiştir
1997	Rio + 5
2000	BM Yeni Bin Yıl Hedefleri belirlenmiştir

⁴ Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. In Journal of Social Policy Conferences (No. 50, pp. 1011-1028).

2002	Johannesburg Zirvesi (Rio + 10)
2005	Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü
2005	BM Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyon Yeşil Büyüme Üzerine Bakanlar Deklarasyonu
2006	AB Çevre Programı
2006	Çin'de yeşil büyüme için 6 önlem
2007	UNEP, ILO ve Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu'nun (ITUC) ortak girişimi ile resmi olarak uluslararası platformlarda yeşil büyümenin sunumu
2008	Güney Kore, Düşük Karbonlu Yeşil Büyümeye geçilmesi
2009	OECD, Yeşil Büyüme Bakanlar Deklarasyonu
2010	V. Dünya Kentsel Forumu
2011	İlk OECD Yeşil Büyüme Göstergesi
2012	Rio+20 Zirvesi
2015	New York BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

Kaynak: Yılmaz, V. (2018). Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme arasındaki ilişki. Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives, 6(2), 79-89.

Birleşmiş Milletler tarafından, 20-22 Haziran 2012 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı'nda (UNCSD), sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve yeşil ekonomiyi inşa etmek amaçlanmıştır. Konferansta, sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olabilmesi için kalkınma anlayışının, ekonomik ve çevresel yönlerinin bir araya getirilerek ele alınması gerektiği kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında ilan edilen Binyıllık Kalkınma Hedefleri (BKH), uluslararası kalkınmaya katkıda bulunmayı hedeflemiş ve özellikle dünyada yoksul ülkelerin kalkınmasında önemli bir girişim olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletlere üye olan 192 ülke tarafından 2015 yılına kadar yerine getirilmesi planlanan bu hedefler 8 ana başlıktan oluşmaktadır:

- 1- Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak
- 2- Evrensel boyutta ilköğretimi sağlamak
- 3- Cinsiyet eşitliği ve kadın haklarını güçlendirmek
- 4- Çocuk ölüm oranlarını azaltmak

- 5- Anne sağlığının iyileştirilmesini sağlamak
- 6- HIV/AIDS, sıtma vd. hastalıklar ile mücadele sağlamak
- 7- Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak
- 8- Kalkınmada küresel iş birliğini sağlamak

BKH üzerine inşa edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), küresel anlamda açlığa ve yoksulluğa son vermek, iklim değişikliği ile mücadele etmek, cinsiyetler arası eşitsizliği azaltmak, nitelikli eğitimi sağlamak, sorumlu üretim ve tüketimi yaygınlaştırmak gibi sosyal, kültürel ve ekolojik sorunlara çözüm bulmayı amaçlamaktadır⁵.

Görsel 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

Görsel 1’de gösterilen, Ocak 2016’da yürürlüğe girmiş ve Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından 2030 yılı sonuna kadar ulaşılmaması planlanan 17 hedef şunlardır: ⁶

⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Sürdürülebilir_Kalkınma_Amaçları

⁶ Sachs, J. D., Üniversitesi’nde, C., Enstitüsü, Y., Genel, B. M., & Hedefleri, K. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Çağı. B. Gönülşen, Çev.) Yeditepe Üniversitesi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2014).

1- Aşırı yoksulluğa son verilmesi: 2030 yılına gelindiğinde tüm insanlığın Dünya Bankası'nın belirlediği aşırı yoksulluk sınırının üzerinde yaşamasını sağlamak ve yoksulluğu tüm biçimleriyle her yerde sona erdirmeye üzerine kurulmuştur.

2- Açlığa son verilerek sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi: Açlığı sonlandırmak, beslenmeyi geliştirmek ve çevreyi daha az tahrip edecek tarımsal sistemleri geliştirmektir.

3- Herkesin sağlıklı yaşam sürmesinin sağlanması: 2030 yılına kadar tüm ülkelerde 5 yaş altı ölüm oranlarını 1000 canlı doğum başına 25'in altına, anne ölüm oranlarını ise 100.000 canlı doğum başına 70'in altına indirmektir.

4- Nitelikli eğitim ve yaşam boyu öğrenmenin sağlanması: Okul öncesi eğitimden başlayarak herkese en az ortaöğretim süresince nitelikli eğitim verilmesi ardından daha ileri beceriler kazandırma eğitimine geçilmesidir.

5- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi: Kadın ve kız çocuklarının maruz kaldığı her türlü ayrımcılığın sona erdirilmesi ve kadınların ekonomik ve toplumsal haklara eşit bir şekilde sahip olmalarının sağlanmasıdır.

6- Suya ve sıhhi koşullara erişimin ve bunların sürdürülebilir yönteminin sağlanması: Herkesin güvenli, karşılanabilir bir maliyette içme suyuna, hijyene ve sıhhi koşullara erişebilmesini öngörmektedir. Ayrıca bu hedef, su kirliliğinin azaltılması ve su veriminin artırılmasını içermektedir.

7- Karşılanabilir, sürdürülebilir modern enerjiye erişimin sağlanması: Bu hedef ile enerji yoksunluğunu sona erdirmeyi, yenilenebilir (düşük karbonlu) enerji tedariki ve enerji verimliliği amaçlamaktadır.

8- Sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesi ve herkese insana yakışır iş imkânı: Ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelirdeki mesafeyi azaltarak ekonomik büyümenin sağlanması hedeflenmektedir. Tam istihdam, insana yakışır iş, işçi hakları gibi başlıklara da vurgu yapılmıştır.

9- Dirençli altyapının inşası, sürdürülebilir sanayileşmenin teşvik edilmesi: Gelişmekte olan ülkelerin altyapıdan (karayolu ağları, demiryolu ağları, liman ve havalimanları, enerji nakil hatları, fiber ağlar) yoksun olduğu tespit edilmiştir. Bu altyapıların aynı zamanda çevreye zarar vermeyecek olması ve sürdürülebilirliği önem

taşımaktadır. Yine bu hedef arasında düşük gelirli bölgelerde sürdürülebilir sanayi-leşmenin ve inovasyon sistemlerinin geliştirilmesi önemlidir.

10- Ülkeler içinde ve ülkeler arasında eşitsizliklerin giderilmesi: Kişiler veya toplumlar arasında gelir farklılıklarının oluşmasının; toplumsal istikrar, sosyal güven ve yoksulların bireysel haklarının korunması hususunda oldukça zararlı olduğu küresel olarak kabul edilmektedir. Bu hedef, düzenli, güvenli ve kurallı göçün de altını çizmektedir.

11- Kentlerin ve insan yerleşimlerinin sürdürülebilir kılınması: Bu hedef, kentlerin sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmesi gerektiğini merkezi hükümetlerin tanınması anlamına gelmektedir. Yine bu hedefte, dünyanın kültürel mirasının korunması ve doğal felaketler neticesinde ölüm ve yerinden olmayı azaltmaya yönelik girişimler vardır.

12- Sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerinin hayata geçirilmesi: Bugünün atıklarının geleceğin girdileri ve geri dönüşüm ürünleri ile “döngüsel ekonomi”nin teşvik edilmesidir. Bu hedefte, sanayi ürünleri kullanımından kaynaklanan maddelerin çevresel etkilerini azaltıcı, endüstriyel kimyasalların yönetimi, üretim ve tedarik zincirinde ortaya çıkan gıda israfının önlenmesine yer verilmiştir.

13- İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele: Bu hedef, sera gazı salımlarının azaltılması ve iklim dirençliliğinin artırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı iklim değişikliği ile mücadele etmeleri için yüksek gelirli ülkelere 2020’den itibaren yılda en az 100 milyar \$ verme taahhüdünü içermektedir.

14- Okyanus ve deniz kaynaklarının korunması: Aşırı avlanma, oldukça artan fosil yakıt tüketiminin sebep olduğu okyanus asitlenmesi, deniz ve kıyıların kirliliği gibi tehditler üzerine dikkat çekmektedir.

15- Karasal ekosistemin korunması ve onarılması, sürdürülebilir tarımda orman yönetimi, biyoçeşitlilik kaybının durdurulması: Karasal ekosistemlerin korunması, ormanların sürdürülebilir olacak şekilde yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması, habitatların korunması, istilacı türlerin önlenmesi, çölleşme ile mücadele ve yeni mali kaynakların aktarılması gibi konulara yer verilmiştir.

16- Barışçıl toplumların teşvik edilmesi: Bu hedef, hukukun üstünlüğü, şiddet olaylarının azaltılması, insan kaçakçılığının sona erdirilmesi, temel özgürlüklerin korunması ve şeffaf yönetim kurumlarının desteklenmesini içermektedir.

17- SKH'lerin gerçekleşmesini sağlayacak araçların güçlendirilmesi: Bu hedef arasında, finansman sağlanma, teknolojik ilerleme ve teknoloji transferi, kural-lara dayalı ticaret, kapasite oluşturma, SKH'ler için veri toplama ve takip gibi adımlar yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) kapsamında 2016 yılında yürürlüğe giren ve 191 ülkenin taraf olduğu Paris Anlaşması, iklim değişikliği ile mücadele, küresel sıcaklık artışını 2 °C artış ile sınırlı tutma ve iklime dirençli kalkınma için finansman akışı sağlamayı hedeflemektedir. Anlaşma, 6 Ekim 2021 tarihinde Türkiye tarafından onaylanmıştır. Bu çerçevede Türkiye iklim politikaları arasında; fosil yakıt kullanımını azaltma, güneş ve rüzgâr başta olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, kömür gibi birincil fosil enerji kaynaklarının tüketiminin azaltılması, enerji, ulaşım, tarım, bina, atık ve doğal varlıkların korunması gibi eylem planlarının hazırlanması gelmektedir.

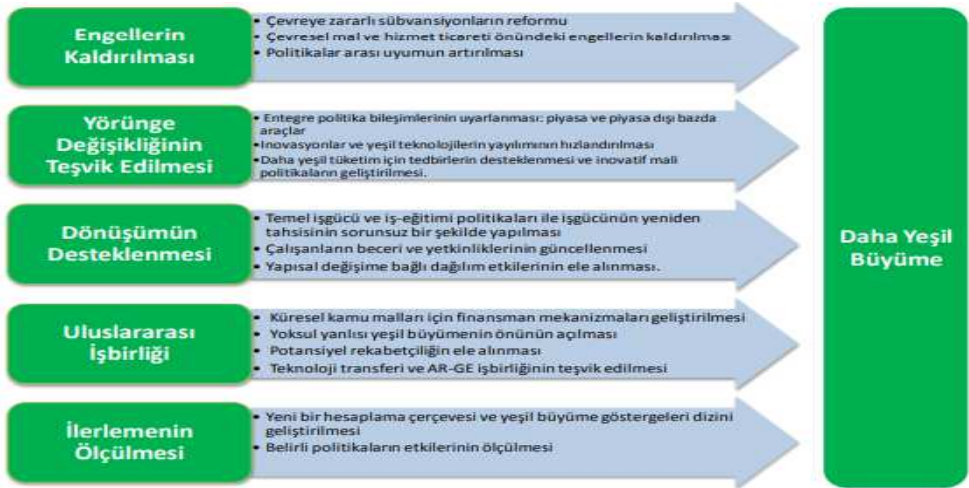
2. YEŞİL EKONOMİ -YEŞİL BÜYÜME

Son dönemlerde yaşanan iklim değişikliği, sınırlı olan kaynakların tüketimi, çevresel ve ekonomik sorunlar, sürdürülebilir kalkınma kapsamında yeşil büyüme, yeşil ekonomi, düşük karbonlu ekonomi, sürdürülebilir üretim ve tüketim gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) yeşil büyüme kavramını *"gelecek nesilleri ciddi çevresel risklere ve ekolojik kıtlıklara maruz bırakmadan, uzun vadede insanların refahını artıracak mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımını ve tüketimi ile ilgili ekonomik etkinlikler sistemi"* olarak ifade etmiştir. *"Sürdürülebilir kalkınma önerilerinden biri olan yeşil büyüme kavramı, insanların ihtiyaçlarını karşılarken doğadaki canlılara zarar vermeden ekonomik büyümenin devam etmesini ya da ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olmasını ifade etmektedir"*. Yeşil büyüme, biyoçeşitlilik kaybı, doğal kaynak kullanımında yaşanan kıtlık ve çevresel bozulmaları önlemenin yanında ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma üzerinden gerçekleştirilen yeşil büyüme politikaları, hem yeşil ekonomiye geçiş ile yapısal değişimleri yönetirken hem de yeşil endüstriler, temiz büyüme kaynakları bulmayı amaçlamaktadır.

⁷ <https://gozlemtv.com/index.php/2022/03/27/cngli-otobusler-kocaelinde-sera-gazi-emisyonunda-dusus-sagladi/>

2010 yılında OECD tarafından yeşil büyüme göstergeleri sunulmuştur. OECD yeşil büyüme stratejisi olarak “doğal kaynakların çevresel hizmetleri sağlamaya devam etmesini sağlarken, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma çabalarını desteklemek için göstergeler de dahil olmak üzere somut tavsiyeler ve ölçüm araçları sağlamayı amaçlamaktadır. Strateji, farklı ülke koşullarına ve gelişme aşamalarına göre uyarlanabilen esnek bir politika çerçevesi önermektedir”⁸.

Temel olarak yeşil büyüme politikaları hem sektörel hem de genel ekonomide arz ve talebi kapsayacak stratejileri oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde daha yeşil büyüme için gereken politikalar aşağıdaki şekilde sunulmaktadır.⁹

Görsel 2. Yeşil Büyüme Politikaları

Kaynak: OECD, 2010.

Ekonomik kalkınmada çevresel sürdürülebilirliği ve sosyal hakları koruyan ekonomik kar üretmeyi içeren yeşil büyüme ile sürdürülebilirliğin, ekonomik, çevresel ve sosyal faydaları aşağıdaki Tablo 2’de özetlenmiştir¹⁰:

⁸ https://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-green-growth-studies_22229523

⁹ <https://www.oecd.org/greengrowth/45529850.pdf>

¹⁰ Ali, E. B., Anufriev, V. P., & Amfo, B. (2021). Green economy implementation in Ghana as a road map for a sustainable development drive: A review. Scientific African, 12, e00756.

Tablo 2. Yeşil Ekonominin Faydaları

Ekonomik Faydalar	Çevresel Faydalar	Sosyal Faydalar
1-Azaltılmış yoksulluk ve eşitsizlik	1- Doğal varlıkların ve kaynakların sürdürülebilir yönetimi	1- Azaltılmış yoksulluk ve eşitsizlik
2-Artan ekonomik büyüme ve istihdam	2- Azaltılmış sera gazı ve diğer emisyonlar	2- Azaltılmış sosyal eşitsizlik
3- Geliştirilmiş eğitim ve beceriler	3- İklim değişikliğine daha iyi uyum ve doğal afetlere dayanıklılık	3- Artan istihdam
4- Yeni pazarların geliştirilmesi ve uzmanlaşma	4- Geliştirilmiş çevre kalitesi	4- Geliştirilmiş eğitim ve beceriler
5-Artan üretkenlik ve artan emtia, tarımsal verim		5- Daha iyi kamu hizmetleri
6-Geliştirilmiş enerji güvenliği		6- İyileştirilmiş sağlık sonuçları
7-Geliştirilmiş rekabet gücü ve ticaret dengeleri		

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİ İLİŞKİSİ

Sürdürülebilir kalkınma, hem ekolojik sınırlar içinde yaşamayı hem de insan ihtiyaçlarını karşılamayı ifade etmektedir. Yeşil büyüme ve yeşil ekonomi kavramları da bu iki yönü yerine getiren kavramlar olarak tanımlanmaktadır¹¹. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada yeşil büyüme kavramı önem kazanmış, bu kavram, temiz üretim ve eko-verimlilik ile çevresel açıdan ekonomik kalkınma anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Yeşil büyüme, çevresel sürdürülebilirlik ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlaması için önemli bir strateji olarak görülmektedir. Kalkınma ve büyüme süreci dikkate alındığında, yeşil ekonomi ve sürdürülebilirlik kavramları birbirleri ile tamamlayıcı iki kavram olarak görülmekte, politik, ekonomik, toplumsal ve ekolojik anlamda birbirleriyle ilişkilendirilmektedir¹².

Özellikle son yıllarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma konusunda, düşük karbonlu ve kaynakların verimli kullanıldığı yeşil girişimlerin uygulamaya geçirildiği kalkınma planları söz konusudur. Bu planlar ile ekonominin doğal varlığının tabanını bozmadan insani yaşam kalitesini arttıran çevreye zarar vermeyen bir

¹¹ Lorek, S., & Spangenberg, J. H. (2014). Sustainable consumption within a sustainable economy—beyond green growth and green economies. *Journal of cleaner production*, 63, 33-44.

¹² Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomi düşüncesi ve mali politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749-775.

yeşil büyüme hedeflenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve toplumsal boyutu yeşil ekonomi ilkeleri ile iç içedir. Ekonomik ilkeler, ekonomik kalkınma ve büyüme modellerinde insana yakışır ve yeşil işler, çevresel ilkeler de ekosistemi koruyan çevresel açıdan sürdürülebilirlik ile yenilenebilir kaynakları ön planda tutan, sosyal ilkelerde ise yoksulluk, kaynaklara ulaşma noktasında eşit ve adil haklara sahip olma ve sağlanacak faydanın eşit bir şekilde dağıtılması gibi ilkeler benimsenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomiye geçiş sürecinde doğal kaynaklar (yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklar), eko-uyumlu teknolojilerin geliştirilmesi, sürdürülebilir ürünlerin üretimi, şehirlerin ve ulaşım araçlarının yeniden yapılandırılması gibi hususlar tartışılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 3’de sürdürülebilir bir ekonomiye ve topluma geçişin avantajları ve maliyetleri gösterilmiştir: ¹³

Tablo 3. Yeşil ve Sürdürülebilir Ekonomilere Geçiş Sürecinin Ekonomik Sonuçları: Maliyetler ve Avantajları

Avantajlar	Maliyetler
1-Etkinlik ve verimliliğin sağlandığı, emisyon ve atık miktarının azaltıldığı, çevre ile uyumlu yeni üretim seçenekleri ortaya çıkar.	1-Enerji ve mineral içerikli kaynakların, tarımsal gıda ve tarım sanayi kaynaklarının fiyatları yükselir.
2-Küresel ve yerel ihtiyaçları karşılayacak her türlü faaliyet alanlarında yeni teknolojilerin geliştirilmesi sağlanır.	2-Tüm araştırma alanlarında yeni teknolojilerin geliştirilmesi için yüksek yatırım maliyetleri ortaya çıkar.
3-İşletmelerde sürdürülebilir yönetim kriterlerinin benimsenmesi ile rekabet ortamı gelişir.	3-Sürdürülebilir özelliklere sahip dayanıklı tüketim mallarının üretim maliyetleri ve piyasa fiyatları yükselir.
4-Enerji ve diğer doğal kaynaklara olan talebi azaltarak, genel kaynak verimliliğinin artması sağlanır	4-İşletmeler tarafından üretilen ürünlerin, hacim, ölçü ve değerinde azalma ortaya çıkar. Özellikle büyük ölçekli işletmelerde işsizlik oranlarında artış görülür.
5-Sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler arasında zenginliğin yeniden dağılımı sağlanır	5-Küresel düzeyde ve özellikle sanayileşmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirden düşüşler ortaya çıkar.
6-Sürdürülebilir şehirlerde yaşam kalitesi artar. Ulaşım maliyetleri azalır, kaynak verimliliği artar, enerji kullanımı kaynaklı kirlilik azalır.	6-Ailelerin ortalama satın alma gücünde düşüşler görülür.

¹³ Barbiroli, G. (2011). Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: costs and advantages. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1), 17-27.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADA YEŞİL EKONOMİ MODELİ: DÜNYA UYGULAMALARI

2008 yılında yaşanan mali kriz ile birlikte sürdürülebilir kalkınmada yeşil büyüme odaklı politikaların uygulanması hız kazanmıştır. Düşük enerji tüketimi, enerji verimliliği ve insan yaşamını iyileştirmeye yardımcı olacak düşük karbonlu bir ekonomi modeli anlayışı geliştirilmiştir. Küresel ısınma, iklim krizlerini hafifletme amaçlı yeşil ekonomi ile kalkınma anlayışı birçok ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Son 10 yıl itibariyle Güney Kore, Çin ve Avrupa Birliği, yeşil ekonomi politikalarının uygulanmasında öncü olmuşlardır. 2009-2015 arası Çin ve Güney Kore, yatırımlarının büyük bir bölümünü yeşil girişimlere ayıran kalkınma planları uygulamışlardır¹⁴. Her iki ülkede iklim değişikliğini bir maliyet olarak değil, bir fırsat olarak görmüştür. İklim değişikliği ile başa çıkma stratejilerinin yeşil teknolojilerle donatılmış yeni yeşil endüstrin gelişimini teşvik etmek için tasarlanmış endüstriyel politikalar olarak görmüştür. Bu politikalarda yeşil büyüme, sera gazı emisyonlarını ve çevre kirliliğini azaltarak sürdürülebilir büyümeyi hedeflemektedir. Kore ekonomisi için yeşil büyüme planları şu şekildedir: ¹⁵

- 1- Düşük karbonlu sistem kurmak (azalt, geri dönüştür ve yeniden kullan)
- 2- Enerji güvenliğinin artırılması (2050 yılına kadar %100 enerji bağımsızlığının sağlanması)
- 3- İklim değişikliği ile başa çıkmak için tedbirlerin güçlendirilmesi (örn; gıda ve su güvenliğinin iyileştirilmesi)
- 4- Yeni teknolojileri geliştirmek (örn; yeşil teknoloji AR-GE' sine yatırım)
- 5- Yeşil endüstrileri teşvik etmek (örn; yeşil ihracatı 2020'ye kadar iki katına çıkartmak)
- 6- Yeşil ve akıllı teknolojiyi birleştirmek (örn; akıllı şebeke geliştirmek)
- 7- Yeşil ekonomi desteği oluşturmak (örn; yeşil finans ve karbon piyasası)
- 8- Yeşil şehirler (örn; yeşil ulaşım, yeşil binalar, hızlı tren ve yeşil arazi yönetimi)
- 9- Yeşil tüketimi ve yaşam tarzını teşvik etmek (örn; eko-etiketleme ve karbon sertifikası)

¹⁴ Ali, E. B., Anufriev, V. P., & Amfo, B. (2021). Green economy implementation in Ghana as a road map for a sustainable development drive: A review. *Scientific African*, e00756.

¹⁵ Mathews, J. A. (2012). Green growth strategies—Korean initiatives. *Futures*, 44(8), 761-769.

10- Küresel liderlik için fırsatlar yaratmak (örn; küresel ve bölgesel yeşil işbirliğini geliştirmek ve Kore’yi bir “Yeşil Merkez” haline getirmek şeklindedir.

Dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve en fazla karbon salımına neden olan ülke konumunda olan Çin’de ise, yeşil büyüme hedeflerinin temeline enerji tüketimi yerleştirilmiştir. Çin 14. Beş Yıllık Kalkınma Planında yeşil büyüme üzerinde durmuş ve 2035 yılı hedefleri arasında, yeşil ve düşük karbonlu kalkınmaya yer vermiştir. Planda, karbon salınımlarının 2030’dan önceki dönemlerde üst seviyede olacağı ve 2060’a gelindiğinde karbon nötr hedefinin sağlanacağı vurgulanmaktadır. Tüm bu hedefler, iklim krizi senaryolarında sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için önemlidir. Türkiye’de 2019-2023 dönemi 11. Kalkınma Planı, güçlü ekonomi, rekabetçi üretim ve verimlilik, nitelikli insan kaynakları, güçlü toplum, yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre temellerine dayanmaktadır. Yaşanabilir şehirler ve çevreye duyarlı kentleşme ile gıda ve su güvenliği, iklim krizleri gibi konulara öncelikli olarak yer verilmiştir. 2019 yılında enerji verimliliği, yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirlere yönelik politikalar ve eylem planları da resmi olarak yayınlanmıştır¹⁶.

Tablo 4. 11. Kalkınma Planı Yaşanabilir Şehirler, Sürdürülebilir Çevre Hedefleri

Bölgesel Gelişme Hedefleri¹⁷	2018	2023
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı (%)	4,28	3,85
Eğitim Düzeyi En Düşük Beş Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı (%)	10,9	16
Sanayi ve Hizmetlerin Bölge Ekonomisinde Payı En Düşük Beş Bölge Ortalaması (%)	77,4	80
Şehirleşme Hedefleri¹⁸	2018	2023
Medeniyetimizi Yaşatan Şehir Beratı Alan Şehir Sayısı	-	26
Özgün Mahalle Sertifikası Alan Yerleşme Sayısı	-	81
Kadastro Modernizasyonu Kapsamında Yenilenen/Sayısallaştırılan Parsel Sayısı (Bin)	8.750	26.750
Konut Hedefleri¹⁹	2018	2023
Yıllık Üretilen Sosyal Konut Sayısı (Kümülatif)	20.802	270.802
Kentsel Dönüşüm Hedefleri	2018	2023
Tarihi Kent Merkezi Projesi Kapsamında Yer Alan İl Sayısı (Kümülatif)	9	81
Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	2	81

¹⁶ KILKIŞ, Ş. Kuşak ve Yol Girişimi’nde Ortak ve Sürdürülebilir Bir Gelecek için Bilime Dayalı Çözümler.

¹⁷ 2018 yılı verileri TÜİK’e aittir. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir. (1) 2017 yılı verisidir.

¹⁸ 2018 yılı verileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığına aittir. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

¹⁹ 2018 yılı verisi TOKİ’ye aittir. 2023 yılı verisi On Birinci Kalkınma Planı tahminidir.

Kentsel Altyapı Hedefleri²⁰	2018	2023
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (%)	98	100
İçme ve Kullanma Suyu Arıtma Tesisi Sayısı	519	690
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (%)	90	95
Atık Su Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (%)	87	100
Artırılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı (%)	1,2	10
İçme Suyu Kayıp Kaçak Oranı (%)	36	25
Sıfır Atık Projesi Kapsamında Atığın Geri Kazanım Oranı (%)	13	35
Sıfır Atık Programı Uygulanan Bina Sayısı (Bin)	13	400
Düzenli Depolama Hizmeti Verilen Belediye Nüfusu Oranı (%)	75	100
Kentiçi Raylı Sistem Uzunluğu (km, Kümülatif)	747	1.154
Bisiklet Yolu Uzunluğu (km, Kümülatif)	1.048	4.048
Kırsal Kalkınma Hedefleri²¹		
KÖYDES ve KIRDES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (km, Kümülatif)	125.348	148.490
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	64.700	69.7000
Çevre Hedefleri²²		
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	339	380
Hava Kalitesi Bilgisinin Vatandaş Erişimine Sunulduğu İlçelerin Toplam İlçeler İçindeki Payı (% Kümülatif)	16,2	100
Mineral Atıklar Hariç Kişi Başına Üretilen Tehlikeli Atık Miktarı (Ton)	15	11
Kişi Başına Yurt İçi Madde Tüketimi (Ton/Kişi)	12,9	11,8
Planlı Birleşik Çevre Denetimi Sayısı	1.695	2.165
Yeni Kurulan Yenilenebilir Enerji Santralleri ile Kaçınılan CO2 Emisyonu (Milyon Ton, Kümülatif)	-	18
Korunan Alan Sayısı (Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı, Tabiatı Koruma Alanı, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Ramsar Alanı, Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan ve Mahalli Öneme Haiz Sulak Alanlar, Doğal Sit, Özel Çevre Koruma Bölgesi) (Kümülatif)	1.429	1.595
Afet Yönetimi Hedefleri²³		
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı (Milyon)	8,9	12,1
Risk Azaltma Planı Hazırlanacak İl Sayısı (Kümülatif)	-	81
Sayısal Telsiz Sistemine Dâhil Edilen İl Sayısı	1	81

²⁰ 2018 yılı verileri World Resources Institute, İlgili Büyükşehir Belediyeleri, TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına aittir. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

²¹ 2018 yılı verileri İçişleri Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına aittir. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

²² 2018 yılı verileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile TÜİK'e aittir. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

²³ 2018 yılı verileri AFAD'a ve Doğal Afet Sigortaları Kurumuna aittir. 2023 yılı verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanın dünyaya gelmesi yaşayabileceği anlamına gelmemektedir. Yaşayabilmesi için ona bakım ve beslenme gereklidir ve bu sürekli olmalıdır. İşte bireysel düzeyde gerekli olan bu durum, toplumsal düzeyde sürdürülebilir kalkınmanın konusu olmaktadır. İnsan neslinin gelecekte de devam ettirilebilmesi için sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Sürekli daha çok kaynak elde etme anlayışı değil, kaynakların devamlı olmasını sağlayacak anlayışa ihtiyaç bulunmaktadır. Aksi durumda, insan neslinin devamlılığı sağlanamaz. Bu anlayış çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) da yeşil büyümeyi; *”gelecek nesilleri ciddi çevresel risklere ve ekolojik kıtlıklara maruz bırakmadan, uzun vadede insanların refahını artıracak mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi ile ilgili ekonomik etkinlikler sistemi”* olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda da görüldüğü gibi, gelecek nesillerin refahları ve varlıklarını devam ettirebilmesi yeşil büyümenin temel felsefesini oluşturmaktadır. Bu çok doğru bir anlayıştır. Çünkü tek düşünen canlı insanoğlu olduğuna göre, gelecek nesilleri veya genel anlamda dünyanın varlığının devam etmesini düşünmesi gereken de o olmalıdır. Bu çerçevede, yapılan tüm üretim ve tüketim faaliyetlerinde devamlılığı sağlayacak yöntemler geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınmanın odağında, ihtiyaçların karşılanması sürecinde, üretim ve tüketimde daha fazla sürdürülebilir teknoloji ve yenilenebilir kaynakların kullanımı gerekmektedir. Çünkü küresel anlamda yaşanan iklim krizleri, nüfus oranlarındaki artışlar, sınırlı olan dünya kaynaklarının verimsiz kullanımı gibi faktörler çevresel olumsuzluklara neden olmaktadır. Geleneksel kalkınma modellerinin yerini yeşil ekonomiye dayalı kalkınma modellerinin alması, yerel ve küresel çevrede yaşanan olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkmıştır. Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma konusunda, düşük karbonlu ve kaynakların verimli kullanıldığı yeşil girişimlerin uygulamaya geçirildiği kalkınma planları söz konusudur. Yaşam kalitesini yükseltmek adına doğal kaynakların ve enerjinin daha verimli kullanılması, yeşil büyümeyi teşvik edici politikaların geliştirilmesi sürdürülebilir kalkınma için son derece önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yeşil ekonomi finansmanı sağlama, karbon piyasalarını ve karbon fiyatlamayı geliştirme, güneş enerjisi, yeşil binalar, ormansızlaşmayı azaltma gibi sürdürülebilir yaşamın devamlılığı için gerekli uygulamaların sağlanması gerekmektedir. Yine yeşil büyümeyi teşvik edecek projelerin

desteklenmesi ve uygulanması, çevre dostu teknolojiler ve enerji verimliliğine ayrılan AR-GE faaliyetleri, çevre vergileri gibi konular önem taşımaktadır.

İnsanlığın ve dünyanın geleceğini yok etmemek için aklın, bilimin ve ekonominin uyumlu çalışması gerekmektedir. Bu çerçevede, genel anlamda aşağıdaki önerileri sunmak mümkündür:

- Gelişmiş ülkelerin dünyayı kirleten tüm uygulamalardan ivedilikle vazgeçmesi gerekmektedir. Bunun için bağlayıcı ve caydırıcı uluslararası anlaşmalar eksiksiz uygulanmalıdır.
- Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakların daha fazla gelir elde edilmesi için gelişmiş ülkelerce sömürülüp kirletilmesi engellenmelidir. Bu ülkelerde, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi konusunda farkındalıklar oluşturulmalıdır.
- Tüm dünyadaki eğitim süreçleri, çevre bilinci ve yeşil büyüme konusunda içerikleri kapsamalıdır.
- Dünyadaki tüm dinlerin yetkili mercilerinin ortak bir beyanname veya anlaşma ile bu kurallara uymanın dini bir gereklilik olduğu yönünde beyanları olmalıdır.
- Aileler bilinçlendirilerek çocukların okula başlamadan önce bu konularda eğitilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Ali, E. B., Anufriev, V. P., & Amfo, B. (2021). Green economy implementation in Ghana as a road map for a sustainable development drive: A review. *Scientific African*, e00756.
- [2] Barbiroli, G. (2011). Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: costs and advantages. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 18(1), 17-27.
- [3] Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 50, pp. 1011-1028).
- [4] https://tr.wikipedia.org/wiki/Sürdürülebilir_Kalkınma_Amaçları
- [5] https://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-green-growth-studies_22229523
- [6] Kalkınma Bakanlığı, (Temmuz, 2019). Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). “On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)”. (Erişim: 14/02/2022)

- [7] Kılıç, Ş. Kuşak ve Yol Girişimi'nde Ortak ve Sürdürülebilir Bir Gelecek için Bilime Dayalı Çözümler.
- [8] Lorek, S., & Spangenberg, J. H. (2014). Sustainable consumption within a sustainable economy—beyond green growth and green economies. *Journal of cleaner production*, 63, 33-44.
- [9] Mathews, JA (2012). Yeşil büyüme stratejileri—Kore girişimleri. *Vadeli İşlemler* , 44 (8), 761-769.
- [10] OECD (2010). Yeşil Büyüme Stratejisi Geçici Raporu: Sürdürülebilir Bir Gelecek İçin Taahhütlerimizin Yerine Getirilmesi (Green Growth Strategy). OECD Mayıs 2010. <https://www.oecd.org/greengrowth/45529850.pdf> (01.02.2022).
- [11] Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.
- [12] Sachs, J. D., Üniversitesi'nde, C., Enstitüsü, Y., Genel, B. M., & Hedefleri, K. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Çağı*. B. Gönülşen, Çev.) Yeditepe Üniversitesi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2014).
- [13] Tosunoğlu, B. (2014). Sürdürülebilir küresel refah göstergesi olarak ekolojik ayak izi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 132-149.
- [14] Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomi düşüncesi ve mali politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749-775.
- [15] Yılmaz, V. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Yeşil Büyüme Arasındaki İlişki. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 6(2), 79-89.
- [16] <https://gozlemtv.com/index.php/2022/03/27/cngli-otobusler-kocaelinde-sera-gazi-emisyonunda-dusus-sagladi/>

KENTSEL DÖNÜŞÜM ORTAKLIKLARINDA MEKÂNSAL KOOPERATİF OYUN KURAMI UYGULAMALARI

Mehmet Küçükmehtetoğlu* - Yasin Fahjan** -
Muhammed Ziya Paköz***

GİRİŞ

Dünya üzerinde –yerel, bölgesel veya küresel ölçekte– meydana gelen birçok hadise, coğrafyanın taraflara katkı veya kısıt olarak sunduğu öz niteliklerin bir çeşit tezahürüdür. Coğrafyada gözlemlediğimiz birçok çatışma da bu kısıtları aşma veya bu katkıları kullanma veya ele geçirme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerin mekân üzerindeki örgütlenme ve ortaklıklara da zemin hazırladığı, bazı tarafları üstün kıldığı, diğerlerini de ikincil üçüncül düzeylere ittiği gözlenmektedir. Netice itibariyle *mikro* düzeyden *makro* düzeye kadar sahip olunan coğrafi konum bir kader olarak algılanmakta ve yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, üzerinde durulan *Mikro ölçekte*, örneğin, *kentsel dönüşümde*, bazı kritik tarafların kentsel dönüşüme katılmayarak nitelikli projelerin önüne geçebilmeleri, bazen de konumunun farkına varanlarca projelerden elde edebilecekleri pay taleplerini artırdıkları görülebilmektedir. Kimi zaman da projeye irtibatlı tüm tarafların muhtelif getiri ve pay talepleri rasyonelitenin ötesine geçebilmektedir. Bu durumlarda tarafların coğrafik konumlarının rasyonel bir şekilde değerlendirilmesi,

---

* Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, GTÜ, Gebze, Kocaeli, mkucuk@gyte.edu.tr

** İnşaat Mühendisliği Bölümü, İTÜ, İstanbul, fahjan@itu.edu.tr

*** Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, GTÜ, Gebze, Kocaeli, mzpakoz@gtu.edu.tr

tüm tarafların ikna edilip doğru bir zeminde görüşmelerin yapılıp karara bağlanması için önem arz etmektedir. Tarafların rasyonel bir şekilde bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

Çalışmada, kooperatif oyun kuramı kullanılarak coğrafyanın, ilgili taraflara komşuluk gerektiren konular üzerinde, sağladığı faydalar analiz edilmektedir. Bu faydalar komşuluk gerektiren ortaklık faydası üzerine kurgulandıkları için tarafların oluşturabilecekleri tüm nitelikli koalisyonların öncelikle listelenmesi, takibinde de bu koalisyonlardan sağlanacak getirilerinin sistematik bir şekilde hesaplanması gerekmektedir. Bu çalışma, Küçükmehmetoğlu ve Büyükgöz'ün (2013) sadece 5-6 taraflı olarak tanımlanan kentsel dönüşüm problemlerinde uyguladıkları kooperatif oyun kuramına dayalı modelin geliştirilmesi ve uygulama alanının yaygınlaştırılması üzerine kurgulanmıştır.¹ Küçükmehmetoğlu & Büyükgöz (2013)'de sınırlı sayıda katılımla oluşturulan kooperatif oyun kurgusu kapsamlı bir yazılıma gerek duyulmadan grafikte ve basit LP programlarıyla çözülebilmekte iken, daha fazla tarafın dâhil edildiği kurgularda, oluşabilecek tüm stratejilerin grafiksel sunumu ve matematiksel olarak getirilerin hesaplanması teknik olarak imkânsız hale gelmektedir. Bu çalışma ile bu kısıt esnetilmekte ve pratik uygulamalar için zemin oluşturulmaktadır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen algoritma ve yazılım ile koalisyonda yer alacak taraf sayıları 5-6'dan 27'ye kadar çıkartılmıştır. Bu yolla katılımcı sayılarına (N) bağlı olarak üstel olarak artan $(2^N - 1)$ koalisyon stratejilerinin değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Geliştirilen yazılım ile daha fazla sayıda katılımcının yer alacağı problemler teknik olarak modellenebilir hale gelmiş, kentsel dönüşüm/gelişim problemlerinde gözlenen *emsal ikramiyesi politikalarının* gözden geçirilmesi de bu çalışma dâhilinde yapılabilir olmuştur.

---

¹ Mehmet Küçükmehmetoğlu ve Ali Büyükgöz, "Consensus building via cooperative game theory in the process of urban redevelopment" (53rd Congress of the European Regional Science Association, Palermo, Italy. 27-31 August 2013).

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma, *oyun öncesi pazarlığa bağlı olan (nature of preplay negotiation)* oyunlar kapsamında ele alınmaktadır.² Bunlar *kooperatif (cooperative)* ve *kooperatif olmayan (non-cooperative)* oyunlar şeklindedir. Kooperatif oyun kuramı; farklı sayıdaki taraflarca (kombinasyonlarla) oluşabilecek ortaklıklardan kaynaklanan getiriler göz önünde bulundurularak kapsamlı koalisyonlardan doğan faydanın veya zararın taraflar arasında rasyonel taksimatının sağlanıp sağlanamadığı üzerine kurgulanmıştır. Kooperatif oyunlarda koalisyona iştirakten kaynaklı ilgili taraflara ilave faydaların oluşması, en azından koalisyon dışındayken temin edilen faydanın altına düşülmemesi beklenir. Kapsamlı koalisyon taraflarca rasyonel kabul edilmediği diğer deyişle *çekirdek çözümlerin (core solution)* bulunmadığı durumlarda, mağdur olduğu düşünülen taraf veya taraflara yan ödemeler veya telafi ödemeleri yapılarak ilgili tarafın koalisyona iştiraki temin edilebilir.

Kooperatif oyun kuramını muhtelif alanlarda kullanan çalışmalardan bazıları şunlardır: Heaney & Dickinson (1982)³ ortaklık içeren projelerde elde edilen fayda ve maliyetlerin taraflara nasıl taksim edileceğine dair kooperatif oyun kuramını da kapsayan muhtelif model önerilerinde bulunmaktadır. Rogers (1993),⁴ Wu & Whittington (2006),⁵ ve yukarıda listelenen Küçükmehtemoğlu'nun iştirak ettiği tüm çalışmalarda, su kaynaklarının ve bu kaynakların kullanımından oluşan faydanın taksimatında kooperatif oyun kuramı kullanılmaktadır. Tsang & Jim (2011) yeşil çatı uygulamalarından elde edilen faydanın yapı sakinlerince paylaşılmasını modellemektedir.⁶

Yukarıdakilerden farklı olarak Küçükmehtemoğlu & Büyükgöz (2013)'te kentsel yenileme ve dönüşümde mülk sahipleri arasında fikir birliğini sağlamak üzere

---

² Michael D. Intriligator, *Mathematical Optimization and Economic Theory*, New Jersey: Prentice-Hall, 1971, s. 106-131.

³ James P Heaney ve Robert E. Dickinson, "Methods for apportioning the cost of a water resource project," *Water Resources Research*, 18(3) (1982), s.476-482.

⁴ Peter Rogers, "The Value of Cooperation in Resolving International River Basin Disputes", *Natural Resources Forum*, 17 (1993), s.117-131.

⁵ Xun Wu ve Dale Whittington, "Incentive compatibility and conflict resolution in international river basins: A case study of the Nile Basin," *Water Resources Research*, 42/2, (2006) W02417.

⁶ Sai Wing Tsang ve Chi Yung Jim, "Game-theory approach for resident coalitions to allocate green-roof benefits". *Environment and Planning A*, 43/2 (2011), s.363-377.

kullanılan emsal ikramiyelerinin değerlendirilmesinde oyun teorisi yaklaşımını kullanılmaktadır.⁷ Benzer şekilde Cubukcu (2020) önceliği Shapley tekniğine vererek 3 parselden oluşmuş standart dışı parsellerde parsel tevhidini sebebiyle parseller arası çekme mesafelerinden kaybolan kullanım alanlarının imar hakkı olarak kazanılmasıyla oluşan ortaklık getirilerini hesaplamakta ve kapsamlı koalisyon getirisini üç taraf arasında tek bir vektör çözümü olarak paylaşmaktadır.⁸ Takibinde bu vektörün kooperatif oyun kuramında belirlenebilecek varsa çekirdek çözümü kümesi içinde bulunup bulunmadığını test etmektedir. Kurgu itibarıyla her iki çalışma da kooperatif oyun kuramlarından Shapley değeri ve çekirdek çözümlerinden istifade etmektedir. Bu konuda yerelde ve uluslararası düzeyde başka bir çalışma bulunmamaktadır.

2. METODOLOJİ

Çalışmada kullanılacak modeller kooperatif oyun kuramının uyarlanmış ve kapsamlı geliştirilmiş türevleridir. Bu modellerin takdimi için gerekli olan unsurlar iki alt başlıkta aşağıda sunulmaktadır. Bunlar; i) kooperatif oyun kuramı kapsamında modellerin takdimi ve ii) kurulacak ortaklık stratejileri ve getirilerinin hesaplanmasıdır.

2.1. Kooperatif Oyun Kuramı Kapsamında Modeller

Çalışmalarda kullanılacak dört model sıralı bir şekilde aşağıda sunulmaktadır. İlk model baz model olduğu için denklemler açık bir şekilde sunulmuştur.

Model I, çekirdek çözümünün (*core solution*) olup olmadığını tespit etmek üzere hazırlanmış doğrusal programlama (LP) modeli olup, sonraki modellerin bünyesinde yer alan kısıtları içermektedir.⁹ *Hedef fonksiyonu, F*, herhangi bir tarafın (x_i)

⁷ Mehmet Küçükmehtemoglu ve Ali Büyüköz, "Consensus building via cooperative game theory in the process of urban redevelopment".

⁸ Kemal Mert Cubukcu, "The problem of fair division of surplus development rights in redevelopment of urban areas: Can the Shapley value help?" *Land Use Policy*, 91 (2020), s.104320.

⁹ Mehmet Kucukmehtemoglu ve Jean-Michel Guldmann, "International water resources allocation and conflicts: the case of the Euphrates and Tigris". *Environment and Planning A*, 36/5 (2004), s.783-801.

veya tarafların toplamının ($\sum_{i \in S} x_i$) faydasını *enbüyüklemek* şeklinde muhtelif şekillerde tasarlanabilir. Kooperatif oyun kuramı kapsamında, *kısıtlar* olarak, öncelikle taraflara taksimat (x_i) değerlerinde aranacak koşullar için Denklem (1)'deki tüm tarafların ($i \in N$) *bireysel getirileri*, b_i , ve takibinde Denklem (2)'deki *alt-grup* ($S \subset N$) *ortaklıklarının getirileri*, b_S , alt sınırlar olarak ifade edilirken, ve Denklem (3)'deki *kapsamlı koalisyon* (N) *getirisi*, b_N , değeri ise eşitlik sınırları olarak ifade edilmektedir. Denklem (1) ve (3) *yüklemeler* (*imputation*) olarak isimlendirilmektedir. Çalışmadaki ilk değerlendirme; kapsamlı koalisyondan elde edilen faydanın tüm taraflara bireysel (Denklem 1), alt-grup (Denklem 2), ve kapsamlı koalisyon (Denklem 3) şartlarını ihlal etmeksizin taksim edilip edilmeyeceğinin tespitidir. Şayet bu şart sağlanırsa '*taksimatta çekirdek çözümü bulunmaktadır*' denilir.

Takip eden modeller hedef fonksiyonlarındaki ifadelere göre farklılaşmaktadır ve aşağıda detaylandırılmaktadırlar.

İndisler – Taraflar

i : Taraf indisi ($1 \rightarrow N$)

S : Alt-grup koalisyon indisi ($\forall S \in N$):

N : Toplam taraf Sayısı

Parametreler – Strateji getirileri

b_i : Bireysel (i tarafı için) getiri

b_S : Alt-grup (S) koalisyon getirisi

b_N : Kapsamlı koalisyon getirisi

Değişkenler – Taksimatlar

$F(x, Z)$: Hedef Fonksiyonu

x_i : Çekirdek kısıtlarını gözeterek kapsamlı koalisyondan i tarafına taksimat

Z : Vergi veya teşvik değeri – kamu tarafı

Model I

Enbüyükle veya Enküçükle (Maximize or Minimize)

F

Bağlı Olarak (Subject to)

Bireysel Rasyonalite

$$x_i \geq b_i \quad \forall i \in N \quad (1)$$

Alt-Grup Rasyonalitesi

$$\sum_{i \in S} x_i \geq b_S \quad \forall S \subset N \quad (2)$$

Kapsamlı Koalisyon

$$\sum_{i \in N} x_i = b_N \quad (3)$$

Kapsamlı Koalisyona Destek/Vergi

$$\sum_{i \in N} x_i + Z = b_N \quad (4)$$

İlk versiyonu Küçükmehtemoğlu & Büyükgöz (2013)¹⁰ tarafından geliştirilen **Model II**, Model I'in uygulanmasında '*taksimatta çekirdek çözümü bulunmaz*' ise ve kapsamlı koalisyonun tesisi üstün bir sebepten dolayı tercih ediliyorsa, N kişilik katılımcının dışında bir tarafça (kamu otoritesi gibi), bireysel ve alt-gurup şartlarını ihlal etmeyen bir taksimata erişebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu amaçla kapsamlı koalisyon eşitliği asgari düzeyde bir ilaveyle (Z kadar) genişletilir. Bu genişletme işlemi Denklem (3) yerine kullanılacak olan Denklem (4)'te Z ile sunulmaktadır. Dolayısıyla hedef fonksiyonunda da yer alan Z ile Denklem (4) Denklem (3)'ten farklılaşırken, Model II de Model I'den farklılaşmaktadır. Eklenen Z değişkeni sonrasında, hedef fonksiyonunda da yer alan Z değişkeni enbüyüklenirken üç farklı sonuçtan birisi elde edilmektedir. Çıkan sonuçlar, Z 'nin pozitif (+), negatif (-) ve sıfır (0) değerlerinden birisini almalarına göre değerlendirilirler. **Şayet Z pozitif (+) ise; çekirdek**

¹⁰ Mehmet Küçükmehtemoğlu ve Ali Büyükgöz, "Consensus building via cooperative game theory in the process of urban redevelopment".

çözümü vardır ve Z kadar bir miktarın vergi olarak çekilebileceğini göstermektedir. **Şayet Z negatif (-) ise;** çekirdek çözümü bulunmamaktadır ve Z kadar miktarın **destek (-vergi)** olarak kapsamlı koalisyon getirisine eklenmesi gerektiğini göstermektedir. **Şayet Z sıfır (0) ise;** çekirdek çözümü vardır ve kapsamlı koalisyon getirisinden bireysel ve alt-grup rasyonelitesini ihlal etmeksizin en az bir çözüm vektörü bulunmaktadır.¹¹

Model III ve IV, Denklem (1)-(4)'ü içeren Denklem (6) olmak kaydıyla, hedef fonksiyonunda yer alan x_i ile önceki modellerden farklılaşmaktadır. Model III (ve IV) için x_i enbüyükleme (enküçükleme) sonrasında i kodlu tarafın kapsamlı koalisyon taksimatından alacağı maksimum (minimum) değerini göstermektedir. Model III (ve IV), her katılımcı taraf i için tekrarlanarak uygulanmaktadır. Bu süreçte Model II ile tespit edilen çekirdek büyüklüğünü gösteren Z değeri sabit değer olarak Denklem (4)'e eklenmektedir.

Model II

Enbüyükle (Maximize)

$$F = Z \quad (5)$$

Bağlı Olarak (Subject to)

$$\text{Denklem (1), (2), ve (4)} \quad (6)$$

Model III ($\forall i$ için tekrar)

Enbüyükle (Maximize)

$$F = x_i \quad (7)$$

Bağlı Olarak (Subject to)

$$\text{Denklem (1), (2), ve (4)} \quad (6)$$

Model IV ($\forall i$ için tekrar)

Enküçükle (Minimize)

---

¹¹ Çözümün olduğu durumlarda ($Z=0$), bağlayıcı (binding) olmayan bireysel taksimat değerlerinde hedef fonksiyon değerini değiştirmeyen farklı denk çözümler çıkabilir.

$$F = x_i \quad (8)$$

Bağlı Olarak (Subject to)

$$\text{Denklem (1), (2), ve (4)} \quad (6)$$

2.2. Ortaklık Stratejilerinin Listelenmesi ve Getirilerinin Hesaplanması

Kooperatif oyun kuramı uygulamaları ile hedeflenen; tarafların ortaklık kapsamında faydalarını arttırmaları maliyetlerini düşürmeleridir. Bu kapsamda koalisyonlar için öncelikle *tüm stratejilerin listelenmesi* ve takibinde de bu *stratejilere ilişkin fayda değerlerinin hesaplanması* gerekmektedir. Elde edilen bu faydalar, sonraki aşamada yukarıda listelen modeller (Model I-IV) çerçevesinde; çekirdek çözümlerinin varlığının tespiti ve varsa boyutunun hesaplanması, taraflara kapsamlı koalisyonlardan dağıtılacak en küçük ve en büyük tahsis değerlerinin belirlenmesi ve kritik ortakların tespit edilmesi işlemlerinde kullanılmaktadır.

2.2.1. Stratejilerin Listelenmesi

Bireysel, alt-grup ve kapsamlı koalisyon stratejilerinin yekûnu, katılımcı sayısının N olduğu durumda, $2^N - 1$ formülü ile belirlenmektedir (Tablo). Kooperatif oyun kuramı uygulamalarında taraf sayısı (N) 6'yı aştığında, ortaklık stratejilerinin el ile listelenerek bunlara ilişkin faydaların hesaplanması pratik olmaktan çıkmakta ve sonuçların teyidi kontrol edilemez boyuta erişmektedir. Dolayısıyla, alt-grup koalisyon kombinasyonlarını listelemek ve bunlara ilişkin faydaları hesaplamak üzere bir algoritmaya ihtiyaç duyulmuş ve bir yazılım hazırlanmıştır. Bu yazılım, bir taraftan koalisyonları listelerken, diğer taraftan koalisyon getirilerini hesaplayarak elde edilen verileri doğrusal programlama modeli uygulamaları için gerekli olan GAMS yazılım diline dönüştürmektedir.

Mekândaki komşuluk durumlarının özelliklerine bağlı olarak, komşuluk bütünlüğü göstermeyen niteliksiz ve tekrar niteliğindeki ortaklıkları gösteren stratejiler ve ilgili denklemler elenerek, N taraf sayısı 27'ye kadar çıkartılmıştır.

Tablo 1. Taraf Sayısı (N) ve Toplam Koalisyon Strateji Sayısı İlişkisi

Toplam Taraf Sayısı (N)	Toplam Strateji Sayısı (2^N-1)
2	3
3	7
.....	.....
15	32 767
.....	.....
29	536 870 911
30	1 073 741 823

2.2.2. Getirilerin Hesaplanması

Kooperatif oyun kuramının *kapsamlı koalisyon çerçevesinde* gerçek hayatta karşılığının olması büyüyen ortaklıklarda artan bir getiriye sahip olmasıyla mümkündür. Bu getiriler bazen maliyetleri enküçükleme şeklinde olurken bazen de getirileri enbüyüklenme şeklinde gerçekleşir. Alt-grup veya bireysel getirilere göre tarafların bir arada bulunması rasyonel olmasa dahi, üstün bir kamu yararı veya faydası kapsamında kapsamlı koalisyon teşvik edilmesi gereken bir strateji olabilir. Aşağıdaki uygulamalarda kooperatif oyun kuramının kapsamlı koalisyon çerçevesinde hayat bulması için, genişleyen birliktelikten dolayı artan ikramiyenin olması tercih edilmektedir. Aksi durumda dış destek sağlamaksızın koalisyondan bahsedilmesi teknik olarak mümkün değildir.

Çalışma kapsamında, Tablo 'de milyarlara varan tüm stratejiler için ortaklık getirilerinin kentsel dönüşüm ile ilgili olarak hesaplanması tarafların mekânsal ortaklığa katılımlarıyla yapılaşma nizamı üzerinden kazanacakları *kesikli artan ikramiye* kurallarına dayalıdır. Önceden belirlenmiş *tetikleme eşikleri*yle asgari ortaklık getiri değerlerinin hesaplanması üzerine kurgulanmıştır. Bu yaklaşım günümüz imar planlarında sıkça kullanılan bir yaklaşımdır. İkramiyeler belirli ortaklık büyüklükleri sağlandığı ve aşıldığında çarpan olarak ortaklık getirilerinin hesaplanmasında kullanılmaktadır. Tablo 'de basit bir ikramiye tetikleme skalası sunulmaktadır.

3. MEKÂNDA OYUN TEORİSİ MODELİ VE UYGULANMASI

İlki Küçükmehmetoğlu & Büyükgöz (2013)¹² ve Büyükgöz (2014)¹³ tarafından farazi ve sınırlı sayıda tarafın yer aldığı örnekler üzerinden geliştirilen kentsel dönüşümlerde taraf davranışları ve katılım stratejilerini ele alan mekânsal kooperatif oyun uygulamaları yaklaşımı, bu çalışmada, daha fazla sayıda katılımcılarla yine *kentsel dönüşüm* üzerinedir. Sunulan örnek uygulamalar kapsamında, *coğrafi konumun ve dolayısıyla coğrafi komşuluğun önemi, bireysel ve ortaklık büyüklük ve ölçeklerin tesiri ve bunların taksimat sonuçlarına etkileri* yönüyle değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu yolla coğrafi özelliklerden hareketle kritik taraflar belirlenirken, aynı zamanda bu çalışmayı mümkün kılan model ve yazılımların takdimi yapılmaktadır. Bu bölümde 3 parselli/tarafli ($N=3$) farazi bir ada üzerindeki kentsel dönüşüm modeli ve uygulaması yapılmıştır. Bu modelin çözümü; taraf sayısının sınırlı olması sebebiyle, öncelikle denklemlerin tümüyle listelenmesini ve takibinde bu denklemlerden istifadeyle üç boyutlu grafiksel çözümün numune olarak tüm detaylarıyla sunulmasını içermektedir.

Diğer örnek uygulamada fayda iki farklı kaynaktan hâsıl olmaktadır. Bunlardan birincisi *konum* kaynaklıdır, diğeri ise ilgili tarafın ikramiyelere esas tetiklemede kullanılacak *bireysel taraf katkı büyüklüğü* parsel alanıdır. Senaryo uygulamalarından elde edilen değerler taraf büyüklükleriyle nispeten orantılı oldukları için getiri değerlerinin bireysel büyüklüklerine oranlanarak normalize edilmesi gerekmektedir. Bu yolla taraflar arası kıyaslamalarda birim büyüklük başına getiri değerlendirmesi yapılabilmekte ve sonuçlar taraflar arası kıyaslanabilir hale getirilmektedir.

Farazi bir kentsel gelişme alanında farklı tarafların mülkiyetinde 3 parselden oluşan bir imar adası bulunmaktadır (Şekil). Her parsel sahibi münferit projeye dayalı olarak yapılaşmayı tercih ederse her biri 1 emsallik ($E=1$) yapılaşma hakkına sahiptir. Yerel idare, imar parsellerinin mümkün merite bütüncül projeler kapsamında ele alınmasını, hatta mümkünse ada genelinde tek bir proje kapsamında geliştirilmesini teşvik etmektedir. Bu amaçla ortak projeleri emsal ikramiyeleri ile destek-

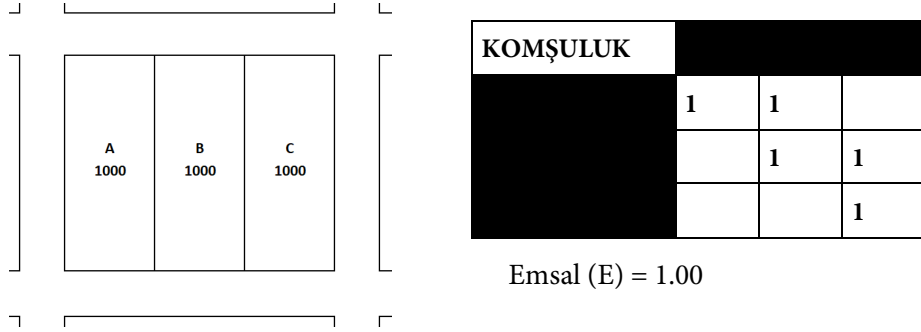
¹² Mehmet Küçükmehmetoğlu and Ali Büyükgöz, "Consensus building via cooperative game theory in the process of urban redevelopment".

¹³ Ali Büyükgöz, "Kentsel Dönüşümde Taraf Davranışlarının Kooperatif Oyun Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2014.

lemektedir. İki parsel birleşirse, Tablo 'deki teşvik kurallarına göre toplam alanlarının yarısı kadar (Emsal Çarpanı $EÇ=1.5$) ilave yapılaşma hakkına erişirler. Projelerde sınır komşuluğun varlığı, ortak kullanım alanlarının (otopark, park, rekreasyon, ve güvenlik gibi) nitelikli tasarlanması ve verimli kullanılması için gerek şarttır. Bu doğrultuda PA ile PC parsellerinin ortaklıkları komşuluk şartını sağlamadığı için nitelikli ortaklık kurulamaz ve dolayısıyla eşik değerleri rakamsal olarak aşılsa bile ikramiyeden yararlanamazlar. Tablo 'de sunulan ikramiye kuralına göre; imar adasında tüm tarafların ortaklığını teşvik için de baz emsal değerinin 2 katı ($EÇ=2.0$) yapılaşma imkanı bulunmaktadır. Görüleceği üzere tüm tarafların katılımı daha yüksek emsal ikramiyesiyle teşvik edilmektedir. Dolayısıyla kooperatif oyun kuramının temel kurgusu ortaklık alan büyüklüğüyle artan oranlı ikramiyelerle şekillendirilmektedir.

Tablo , parsel alan büyüklükleriyle birlikte ikramiye kurallarının nasıl işletildiğini hesaplamalarıyla birlikte göstermektedir. Takibindeki ada genelinde oluşabilecek tüm senaryolardaki getirileri ve bunların ada genelinde erişebilir toplam değerlerini sunmaktadır. Bu toplam değerlere bakıldığında üç parsellik bir adada oluşabilecek tüm stratejilerin hangisinde en büyük faydanın ve hangisinde en düşük faydanın elde edildiği görülmektedir. İlgi tablodan; PB parselinin katılmadığı tüm senaryolarda en düşük fayda gözlenirken, PB parselinin katılımı ada genelindeki toplam getirileri yükseltmektedir. Dolayısıyla coğrafi konumun oynadığı rol stratejilerden elde edilen toplam değerlerde izlenebilmektedir. Aynı sonuçlar takip eden optimizasyon uygulamaları sonuçlarından da izlenmektedir.

Tablo 5 optimizasyon uygulamaları için modellerde kullanılan kısıt denklemlerini (en sağda numaralarıyla) ve bu kısıtların hangi stratejilerden oluştuğunu tablo ve grafik formatında göstermektedir. Aynı tabloda vurgulanmış Denklem (2.2) listelenmiş stratejiler içerisinde her ne kadar stratejilerden birisi olsa da Denklem (1.1) ve (1.3) ile aynı kısıt fonksiyonunu üstlendikleri için kısıt olarak modelde gereksiz olarak değerlendirilebilir. İlgili denklem modelden çıkarılsa dahi model uygulaması sonucunda hedef fonksiyon değeri değişmeyecektir. Basit örnekte anlamsız görülecek bu eliminasyon, ileriki uygulamalarda taraf sayıları artığında oldukça faydalı bir yaklaşımı ifade etmektedir, ve modellerdeki taraf sayısını mümkün mertebe yukarı çekerken, senaryo sayılarının teknik olarak yönetilebilir boyuta indirilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda gereksiz stratejilerin elenmesini sağlayan yazılım bu çalışmanın önemli bir teknik altyapısını oluşturmaktadır.

Şekil 1. Hipotetik üç katılımcılı coğrafi komşuluk dokusu ve komşuluk matrisi

Tablo 2. Kentsel Dönüşümde İkramiye Kural Tabanı

Alt Eşik (m ²)	Nitelikli Ortaklık Proje Alanı (m ²)	Üst Eşik (m ²)	Emsal Çarpanı (EÇ)
0	< A	≤ 1000	1.0
1000	< A	≤ 2000	1.5
2000	< A		2.0

Tablo 3. Taraf Stratejilerine Dayalı Emsal İkramiyeli Getirilerin Hesaplanması

Stratejiler	Strateji Getirileri
<i>Bireysel</i>	G_A A (1000 m ²) ikramiyesiz
	G_B B (1000 m ²) ikramiyesiz
	G_C C (1000 m ²) ikramiyesiz
<i>Alt-Grup</i>	G_{AB} AB (1000+1000=2000 m ²) %50 ikramiyeli (2000 x 1. 5=3000 m ²)
	G_{AC} AC (1000+1000=2000 m ²) niteliksiz ortaklık %0.0 ikramiyeli (2000 x 1. 0=2000 m ²)
	G_{BC} BC (1000+1000=2000 m ²) %50 ikramiyeli (2000 x 1. 5=3000 m ²)
<i>Kapsamlı</i>	G_{ABC} ABC (1000+1000+1000=3000 m ²) %100 emsal ikramiyeli (3000x2.0=6000 m ²)

Tablo 4. Farklı Senaryolarda Stratejiler ve Getirileri, Getiri Toplamları (Emsal M²)

Stratejiler	Parseller	Taraflar Getirileri	Bireysel Stratejiler	Bireysel ve İkili Ortaklık Stratejileri		Kapsamlı Koalisyon Stratejisi	
<i>Bireysel</i>	<i>PA</i>	G_A	1000			1000	
	<i>PB</i>	G_B	1000		1000		
	<i>PC</i>	G_C	1000	1000			
<i>Alt-Grup</i>	<i>PA ve PB</i>	G_{AB}		3000			
	<i>PA ve PC</i>	G_{AC}			2000		
	<i>PB ve PC</i>	G_{BC}				3000	
<i>Kapsamlı</i>	<i>PA ve PB ve PC</i>	G_{ABC}				6000	
Ada bazında senaryo getiri toplamları =			3000	4000	3000	4000	6000

Tablo 5. Denklemlerle Modellerdeki Bireysel, Alt-Grup, Kapsamlı Koalisyon Stratejileri ve Getirileri*

Stratejiler	Tahsisat Değişkenleri (m ²)	Strateji Getirileri (m ²)	Grafikle Strateji	Denklem
<i>Bireysel</i>	X_A	$\geq G_A = 1000$		Denklem (1.1)
	X_B	$\geq G_B = 1000$		Denklem (1.2)
	X_C	$\geq G_C = 1000$		Denklem (1.3)
<i>Alt-Grup (İkili)</i>	$X_A + X_B$	$\geq G_{AB} = 3000$		Denklem (2.1)
	$X_A + X_C$	$\geq G_{AC} = 2000$		Denklem (2.2)
	$X_B + X_C$	$\geq G_{BC} = 3000$		Denklem (2.3)
<i>Kapsamlı Koalisyon</i>	$X_A + X_B + X_C$	$= G_{ABC} = 6000$		Denklem (3)
<i>Kapsamlı Koalisyon (Z)</i>	$X_A + X_B + X_C + Z$	$= G_{ABC} = 6000$		Denklem (4)

* Denklem (2.2)'de yer alan " $X_A + X_C \geq G_{AC} = 2000$ " denklemi niteliksiz bir alt-grup koalisyonu örneğidir. İlgili denklemin sağlayacağı katkı daha önceden belirlenmiş bireysel rasyonalitede Denklem (1.1) ve (1.3)'te yer alan kısıt " $X_A \geq G_A = 1000$ " ve kısıt " $X_C \geq G_C = 1000$ " ile karşılanmaktadır.

Çekirdek Testi ve Çekirdek Büyüklüğü

Yukarıda bahsi geçen Model IV ile, içerisinde $Z=0$ kabulü ile X_A değişkenini enbüyükleyen optimizasyon uygulaması kısıtlarıyla Şekil 'de grafik bazlı çözüm olarak sunulmaktadır. İlgili üçgen grafikten (triangular graph) oluşan şekilde çekirdek çözüm alanı ve nokta olarak maksimum X_A değeri (3000 m^2) görülmektedir. Şayet 2000 m^2 vergi olarak kamuya ayrılırsa, taranmış çekirdek alanı noktaya küçülerek tek bir çözüm vektörüne sabitlenecek, PA'nın getirisi 1000 m^2 'ye düşecek, buna karşılık PB ve PC'nin getirileri de sırasıyla 2000 ve 1000 m^2 olacaktır. Katılımcı taraf sayısı 4 ve üstü olduğu tüm durumlarda üçgen grafik gösterimi problem çözümlerinin ifade edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla yazılıma dayalı çözücü esaslı model uygulamaları teknik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Üç katılımcıdan oluşan farazi kooperatif oyun kuramı uygulamasında; Model II uygulamasıyla çekirdek çözümünün olup olmadığı test edilmiş ve Z_{Max} değeri $+2000$ olarak hesaplanmıştır (Tablo). Dolayısıyla çekirdek çözüm kümesinin var olduğu tespit edilmiş, tarafların tüm bireysel ve alt-grup strateji getiri şartlarını ihlal etmeksizin ortaklıktan elde edilebilecek ilave faydanın büyüklüğü $+2000 \text{ m}^2$ emsal alan olarak modelce hesaplanmıştır.

Takibinde Z değeri ($+2000 \text{ m}^2$) kamuya vergi olarak sabitlenip sitemden çekilerek (Denklem 4 ile) tüm modellerde kullanılan çekirdek kısıtlarını ihlal etmeksizin, tarafların (X_A, X_B, X_C) ayrı ayrı bireysel getirilerinin enbüyüklenmesi ve enküçüklenmesi ile katılımcı tarafların erişebilecekleri üst (P_{Max}) ve alt (P_{Min}) fayda taksimat limitleri tespit edilerek sonuçlar Tablo 'da sunulmuştur. İlgili tablodan görüleceği üzere üç taraflı küçük örnekte minimum ve maksimum değerler tüm taraflar için sabit değerler vermektedir. Bu da çekirdek çözümünden oluşan ilave fayda ($Z=2000$) vergi olarak çekildiğinde tarafların tek bir taksimat çözüm vektörü ile karşılaştıklarını göstermektedir. Ancak taraf getiri değerleri kıyaslandığında PB parselinin kooperatif oyun kuramı getirisi (X_B) 2000 m^2 ile diğerlerinin (X_A, X_C) iki katı seviyesindedir. Diğer iki parselin (PA ve PC) değerleri 1000 m^2 ile bireysel rasyonelite seviyesindedir. PB ile PA ve PC arasındaki net getiri farkı kooperatif oyun kuramı esaslı modellerin *mekânsal konuma dayalı stratejik üstünlükten kaynaklanan getirileri* net bir şekilde algıladığını göstermektedir.

Tablo 6'daki sonuçlardan yola çıkarak hazırlanan Tablo 7'de; Model II-IV uygulamalarından (P_{Max} , ve P_{Min}) elde edilen tarafların eriştiği en büyük ve en küçük

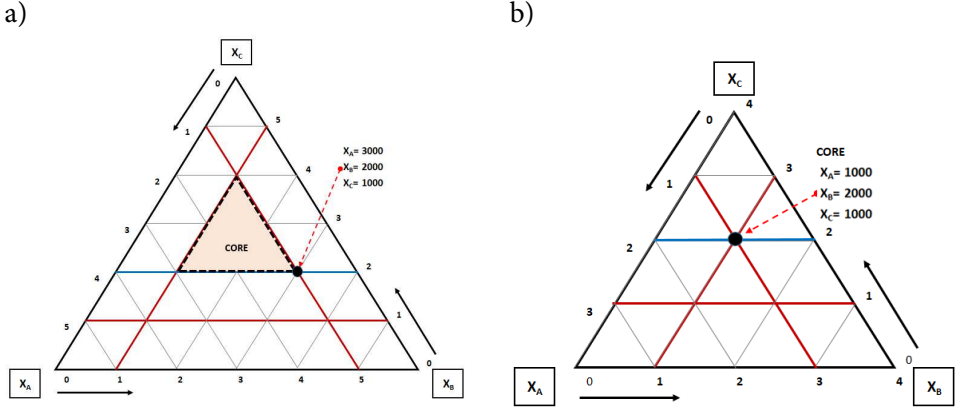
değerler parsel alan büyüklüğüne bölünerek *normalize edilmiş* her birim m^2 alan başına tarafların elde ettikleri getiriler hesaplanmıştır. Bu şekilde aynı büyüklükte olan parsellerin konumlarından yol çıkarak kapsamlı koalisyon davranışının hangi katılımcıya konumsal sebepten dolayı daha çok fayda sağladığı görülmekte ve konumsal önemin yansımaları izlenmektedir. Bu kapsamda Tablo 'de, PB parselinin aynı alan- sal büyüklükteki diğer benzerlerinden 1.0 kat (=2.0-1.0) daha fazla getiri aldığı görülmektedir. Gerek en küçük gerekse en büyük değerler yönüyle bakıldığında PB parseli konumunun özelliği gereği diğerlerinin 2 katı ikramiyeye ulaşmaktadır. İlgili değerler grafiksel olarak Şekil 16 ve Şekil 'te sunulmaktadır. Şayet Z_{Max} vergi değeri ($2000 m^2$) koalisyondan kesilmeyip taraflar tekil olarak önceliklenerek (enbüyükle- nerek) dağıtılsa, birim alan başı getiri PB için 4.0 kata, diğer PA ve PC için 3.0 kata kadar çıkma potansiyeli taşımaktadır. Tüm şekillerde PB parselinin getiriler yönüyle diğerlerinden daha fazla ikramiye ile ödüllendirildiği anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki; parseller dizilimindeki kritik konum, kooperatif oyun kuramı esaslı stratejiler ile hazırlanan LP bazlı optimizasyon modelleri ile ölçülebilmekte ve kritik öneme sahip tarafların tespiti yapılabilmektedir. Üç parselli farazi örnek üzerine oluşturulan model yapısı ve analiz kurgusu takip eden örnek uygulamada daha fazla taraf için tekrar kullanılmaktadır.

Tablo 6. Optimizasyon Sonuçları

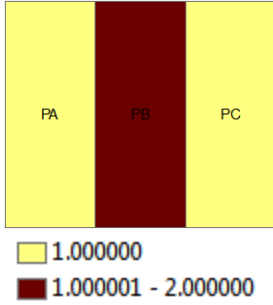
Başlangıç		Model III (Z=2000)			Model IV (Z=2000)		
Parsel	Alan (m^2)	PA _{Max}	PB _{Max}	PC _{Max}	PA _{Min}	PB _{Min}	PC _{Min}
PA	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
PB	1000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
PC	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

Tablo 7. Optimizasyon Sonuçları Üzerine Uyarlamalar

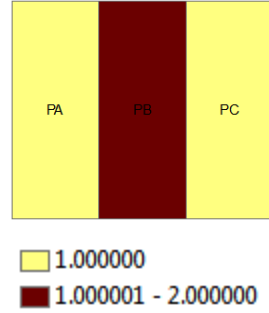
Başlangıç		Model III-IV (Z=2000)		Normalize Edilmiş Değerler	
Parsel	Alan (m^2)	En Küçük	En Büyük	P _{Min} / P _{Alan}	P _{Max} / P _{Alan}
PA	1000	1000	1000	1.0	1.0
PB	1000	2000	2000	2.0	2.0
PC	1000	1000	1000	1.0	1.0

Şekil 2. Vergisiz Model III uygulaması - Enbüyüklenen X_A değeri ve çekirdek çözümü: a) Vergi değeri 0 ($Z=0$); b) Vergi değeri 2000 ($Z=2000$).

Şekil 16. Vergi Sonrası Tüm Taraf Getirilerinin Enbüyüklenmeleri ve Enküçüklenmeleri Sonrasında Oluşan Tüm Taraf Getirilerinin En Küçük Değerlerinin Birim Alan (M^2) Başına Taraf Getirileri (P_{Min}/P_{Alan})

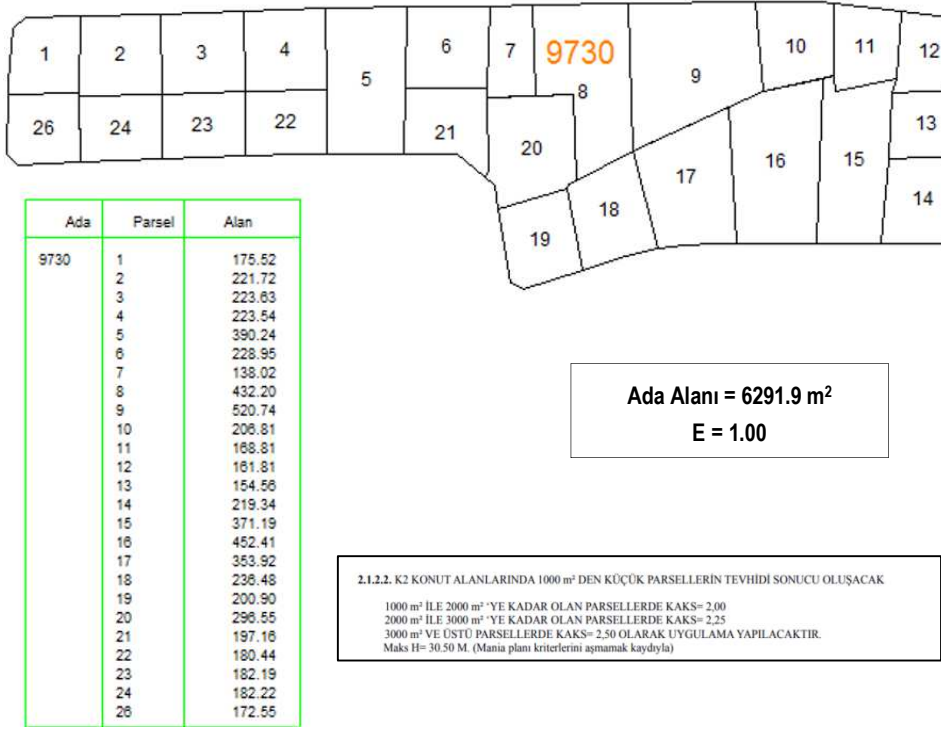
Şekil 4. Vergi Sonrası Tüm Taraf Getirilerinin Enbüyüklenmeleri ve Enküçüklenmeleri Sonrasında Oluşan Tüm Taraf Getirilerinin En Büyük Değerlerinin Birim Alan (M^2) Başına Taraf Getirileri (P_{Max}/P_{Alan})

3.1. Pendik Yayalar 9730 Ada Kentsel Dönüşüm/Gelişim Alanı

Pendik İlçesi Yayalar Mahallesi 9730 Ada 25 imar parselinden, dolayısıyla 25 farklı taraftan oluşmaktadır (Şekil). Katılımcı sayısının 25 olduğu durumda bireysel, alt-grup ve kapsamlı koalisyon stratejileri sayısı 2^N-1 ile toplam 33 554 431'e erişmektedir. Geliştirilen algoritma ile nitelsiz koalisyon stratejileri liste dışı bırakıldığında bu sayı %1.1 seviyesine 363 463'e düşürülmüş dolayısıyla ilgili stratejilere dayalı oluşturulan aynı sayıdaki denklem seti yazılım ve bilgisayar donanımlarının üstesinden gelebileceği bir seviyeye indirilmiştir.

Başlangıç olarak ilgili adada yer alan tüm parseller bireysel olarak yapılaşmayı tercih ederlerse her biri 1 emsallik ($E=1.0$) yapılaşma hakkına sahiptir. Yerel idare münferit parsel bazlı imar uygulamalarını; imar yolunda parklanmayı arttıracak, yapılaşmaların sınırlı parsel büyüklükleri sebebiyle sınırlı tasarımlara imkan sağlayacak nitelsiz boyutlarda olacağı, ada içi çözümlenebilecek ortak katlı otopark ve rekreasyon alanlarının tasarlanamayacağı ve dolayısıyla kentteki otopark ve yeşil alanlara olan talebi artıracak, ayrıca oluşacak yapılaşmanın beklenen kentsel niteliği ve dolayısıyla değeri üretmeyeceği için değerinin düşük olacağı, ve bunun diğer imar adalarına da komşuluktan dolayı sirayet edeceğinden ve diğer muhtelif sebeplerden dolayı tercih etmemektedir. Dolayısıyla yerel idare daha büyük ve kapsamlı ortaklıkları teşvik etmesi bakımından uygulama alanı büyüklüğüne bağlı olarak artan emsal ikramiyesi stratejisini tercih etmektedir (Tablo 8).

Analizler kapsamında; konum özellikleri yönüyle kritik ortakların belirlenmesi, büyüklük itibariyle eşiklerin aşılmasına katkı sağlayan ortak ve ortakların belirlenmesi ve emsal ikramiye eşik değerlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Tablo 'de sunulan ikramiye kuralları alan büyüklüğü 3000 m²'ye eriştiğinde en büyük değerine ($E=2.5$) ulaşmaktadır. Diğer bir deyişle tasarlanan emsal ikramiyeleri kurallarıyla 3000 m²'nin üstündeki daha büyük ortaklıklar teşvik edilememektedir. Bir hipotez olarak, ilk bakışta parsel konumlarına göre 5 numaralı parsel, arada özgün bir konumda ve sağındaki ve solundaki taraflarla oluşabilecek ortaklıkların hayata geçirilmesinde kritik role sahiptir. Aşağıda yapılan analizler bu sonuca yönelik değerlendirmeleri içermektedir.

Şekil 5. Pendik İlçesi Yayalar Mahallesi 9730 Ada – Parsel Alanları, Komşuluk Dokusu ve Emsal İkramiye Kuralları

Tablo 8. Pendik Yayalar 9730 Ada İçin Eşiklerle Emsal İkramiye Kuralları

Alt Eşik (m ²)	Nitelikli Ortaklık Proje Alanı (m ²)	Üst Eşik (m ²)	Emsal Çarpanı (EÇ)
0	≤ A	< 1000	1.00
1000	≤ A	< 2000	2.00
2000	≤ A	< 3000	2.25
3000	≤ A		2.50

Çekirdek Testi ve Çekirdek Büyüklüğü

25 katılımcıdan oluşan kentsel gelişim/dönüşüm alanı üzerindeki kooperatif oyun kuramı uygulamasında; Model II ile çekirdek çözümünün varlığı test edilmiş ve Z_{Max} değeri +0 olarak hesaplanmıştır (Tablo). Dolayısıyla çekirdek çözüm küme-

sinin var olduğu tespit edilmiş, tarafların tüm bireysel ve alt-grup strateji getiri şartlarını ihlal etmeksizin ortaklıktan elde edebileceği ilave faydanın büyüklüğü $+0 \text{ m}^2$ emsal alan olarak modelce hesaplanmıştır.

Z Model II ile enbüyüklenirken, Z değeri değişmeksizin bazı taraflar için birden çok denk çözümler olabilmektedir. Bu çözümler sınırlı bir aralıkta gerçekleşebilmektedir. Bu aralığın alt ve üst değerlerini tahmin etmek Model III ve IV uygulamalarıyla enbüyüklenen ve enküçüklenen taraf getirileriyle ayrı ayrı bulunmaktadır. Bu amaçla Z değerini devre dışı bırakmadan (Denklem 4 kullanılarak) tüm modellerde aynı olan çekirdek kısıtlarını ihlal etmeksizin, tarafların ($X_{P1}, \dots, X_{P26}$) ayrı ayrı bireysel getirilerinin enbüyüklenmesi ve enküçüklenmesi ile katılımcı tarafların erişebilecekleri üst (P_{Max}) ve alt (P_{Min}) fayda taksimat limitleri tespit edilmiş ve sonuçlar Tablo 'da sunulmuştur.

Tablo 'da; Model III-IV uygulamalarından (P_{Max} ve P_{Min}) elde edilen tarafların eriştiği en büyük ve en küçük değerler parsel alan büyüklüğüne bölünerek *normalize edilmiş* ve her birim alan başına tarafların elde ettikleri getiriler hesaplanmıştır. Bu şekilde parsellerin büyüklük ve konumlarından kaynaklı faydanın boyutu taraflar arasında kıyaslanabilir hale getirilmiş ve Tablo 'un sağdaki iki sütununda renk tonlarıyla kademelendirilerek sunulmuştur.

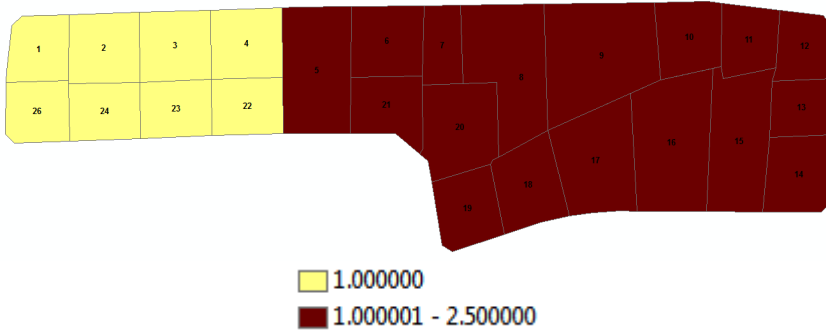
Tablo 'un son iki sütununda rakamsal olarak verilen değerler Şekil ve Şekil 'de grafiksel olarak sunulmaktadır. Bu kapsamda Tablo 'da X_{P5} birim alan büyüklüğüne göre en fazla getirisi olan P5 tarafını göstermektedir. Senaryolarda P5 için en yüksek 4.5 katlık getiri değerine ulaşmaktadır. Bu getrinin kaynağı büyük ölçüde parsellerin doğusu ve batısı arasındaki ortaklıkların varlığını katılımıyla mümkün kılmasıdır. Dolayısıyla konum özelliği ilgili parselin getirilerine yansımaktadır. Şekil 'da gözlenen, P5'teki kırılma gösteren *ikili yapı*, daha çok sağdaki parsellerin bireysel büyüklüklerinin nispeten fazla olmasına ve komşuluk ilişkilerinin sayıca sol uçtakilere göre daha fazla olmasına bağlıdır. Aynı figürde minimum getiriler P5-P21 parselleri için birim alan başına 2.5 olurken, uçta kalan diğer parseller için baz emsal düzeyinde 1.0 seviyesinde kalmaktadır. Şekil 'de maksimum getiriler, tüm tarafların kapsamlı koalisyonlardan temin edilen faydayı aldığını bunun da 3000 m^2 'ye erişen ve aşan tüm koalisyonlardan temin edilen birim alan başına 2.5 olan emsal çarpanının en üst değeri olduğu gözlenmektedir. Yine maksimum değerlere bakıldığında, P5 diğerlerine göre daha yüksek bir değere ulaşmaktadır (4.5).

Tablo 9. Optimizasyon Sonuçları

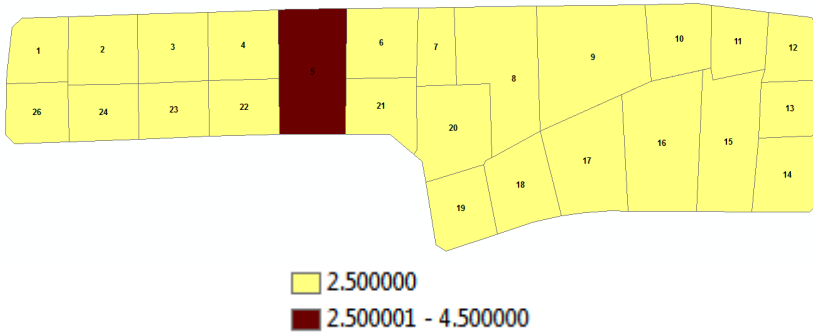
Başlangıç		Model III-IV* (Z=0)		Normalize Edilmiş Değerler	
Parsel	Alan (m ²)	P_Min	P_Max	P_Min/P_Alan	P_Max/P_Alan
P1	175.52	176	439	1.00	2.50
P2	221.72	222	554	1.00	2.50
P3	223.63	224	559	1.00	2.50
P4	223.54	224	559	1.00	2.50
P5	390.24	976	1757	2.50	4.50
P6	228.95	572	572	2.50	2.50
P7	138.02	345	345	2.50	2.50
P8	432.20	1081	1081	2.50	2.50
P9	520.74	1302	1302	2.50	2.50
P10	206.81	517	517	2.50	2.50
P11	168.81	422	422	2.50	2.50
P12	161.81	405	405	2.50	2.50
P13	154.56	386	386	2.50	2.50
P14	219.34	548	548	2.50	2.50
P15	371.19	928	928	2.50	2.50
P16	452.41	1131	1131	2.50	2.50
P17	353.92	885	885	2.50	2.50
P18	236.48	591	591	2.50	2.50
P19	200.90	502	502	2.50	2.50
P20	296.55	741	741	2.50	2.50
P21	197.16	493	493	2.50	2.50
P22	180.44	180	451	1.00	2.50
P23	182.19	182	455	1.00	2.50
P24	182.22	182	456	1.00	2.50
P26	172.55	173	431	1.00	2.50

* Her tarafın faydasını hedef fonksiyonunda tekil olarak enbüyükleyen ve enküçükleyen farklı optimizasyon uygulamalarının tanımlayıcı istatistiklerinden elde edilen minimum ve maksimum değerlerinin dökümüdür.

Şekil 6. Vergi Sonrası Tüm Taraf Getirilerinin Enbüyüklenmeleri ve Enküçüklenmeleri Sonrasında Oluşan Tüm Taraf Getirilerinin En Küçük Değerlerinin Birim Alan (M²) Başına Taraf Getirileri (P_{Min}/P_{Alan})

Şekil 7. Vergi Sonrası Tüm Taraf Getirilerinin Enbüyüklenmeleri ve Enküçüklenmeleri Sonrasında Oluşan Tüm Taraf Getirilerinin En Büyük Değerlerinin Birim Alan (M²) Başına Taraf Getirileri (P_{Max}/P_{Alan})

Emsal ikramiyelerinin 3000 m² gibi düşük ortaklık toplam alan değerinde üst çarpan sınırına (2.5) erişmesi, ada genelinde kapsamlı koalisyon oluşmaksızın alt-grup stratejileriyle tarafların kifayet edebileceğini işaret etmektedir. Dolayısıyla emsal ikramiyelerinde ara değerlerin oluşturulması ve ancak ada genelinde bir kapsamlı koalisyonun oluşması durumunda en üst seviyede emsal ikramiyelerinin sunulması daha isabetli bir ikramiye politikası olacaktır.

SONUÇ

Kooperatif oyun kuramı uygulanabilecek çok sayıda taraftan oluşan problemlerde, rasyonel bir listeleme ve modelleme altyapısı olmadığı için tarafların makul istekleri listelenememekte ve koalisyonların analizlerinde problemlerle karşılaşılabilir. Taraf beklentilerinin değerlendirilebilmesi için tüm bireysel ve alt-grup koalisyonlarının listelenmesi ve getirilerinin ortaya konulması teknik yönüyle bu çalışmanın en önemli katkılarından birisidir. Geliştirilen algoritmayla niteliksiz ortaklıklar ihmal edilerek otuza yakın tarafın katılımlarıyla oluşan stratejiler listelenebilmekte ve bunların getirileri hesaplanabilmektedir. Bu çerçevede tarafların getiri taleplerinin çerçevesi sistematik ve rasyonel olarak ortaya konulabilmektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle, kooperatif oyun kuramı ile mekân üzerinde oluşacak ortaklıkların teknik çerçevesi çizilmiştir. Ortaklıkların sürdürülebilir olması için gerek şartlar ortaya konularak çekirdek çözümünün varlığının test edilmesi gerektiği Model I ile ifade edilip bunun yöntemi sunulmuştur. Bu kapsamda ilave üç farklı Model (II-IV) ile kapsamlı koalisyona erişimin gerek şartları ortaya konulmuş, bunun ver-giyle mi yoksa dışarıdan destekle mi olacağına model altyapısı oluşturulmuştur. Sonrasında her tarafın stratejik coğrafi konumuna ve dolayısıyla komşuluk ilişkilerinin niteliğine, ikramiyeye esas başlangıç büyüklüğüne bağlı olarak şekillenen asgari ve azami getiri beklentilerinin boyutunun hesaplandığı modeller takdim edilmiş ve uygulamaları yapılmıştır. Bu model altyapısı, *iki farklı örnek çalışma alanı* üzerinde uygulanarak geliştirilen sistemin pratikte nasıl bir karşılık bulacağı gösterilmiştir. Uygulama alanlarının özellikleri ve sonuçları sırasıyla aşağıdadır.

Birincisi; sunulan modelin anlaşılabilmesi için oldukça basit formda yapay bir kurguyla üç sıralı parselin komşuluğunda oluşmuş farazi bir ada tasarlanmıştır. Taraflar arasında koalisyon ve çekirdek çözüm için gerek şartlar hazırlanmış ve çözümler grafik seviyesinde sunulmuştur.

İkincisi; gerçek bir *kentsel dönüşüm/gelişim alanında* olup emsal ikramiyelerinin pratikte karşılığının ne olduğunu kooperatif oyun kuramı kapsamında göstermektedir. Ayrıca geliştirilen teknik ile emsal ikramiyeleri yaklaşımının pratikteki karşılığını değerlendirme ve uygun ikramiye stratejilerini belirlemede nasıl bir yaklaşım izlenmesi gerektiğine dair analiz kabiliyetini ve yöntemini ortaya koymaktadır.

Bu hipotetik modelde 3 oyuncudan ve 7 stratejiden oluşan bir kooperatif oyun modeli kurgulanırken, yazarlar tarafından geliştirilen algoritma ve kullanılan yazılım sayesinde oyuncu sayısı 27'ye, toplam hesaplanan strateji sayısı da 134 217 727'ye (2^7-1) kadar çıkartılabılmıştır. Geliştirilen model ve yazılım altyapısıyla, mikro düzeyde kentsel dönüşüm/gelişimde ortaklık stratejilerinin analizleri yapılabılır hale getirilirken, makro düzeyde bölgeler ve ülkeler arası sınır birlikteliği gerektiren konularda koalisyon ve kooperatif oyun stratejilerinin incelenmesine dair kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- [1] Büyükgöz, Ali. “Kentsel Dönüşümde Taraf Davranışlarının Kooperatif Oyun Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2014.
- [2] Cubukcu, Kemal Mert. “The problem of fair division of surplus development rights in redevelopment of urban areas: Can the Shapley value help?” *Land Use Policy*. 91 (2020): 104320.
- [3] Heaney, James ve Robert Dickinson. “Methods for apportioning the cost of a water resource project.” *Water Resources Research*. 18/3 (1982): 476-482.
- [4] Intriligator, Michael D. *Mathematical Optimization and Economic Theory*, New Jersey: Prentice-Hall, 1971.
- [5] Kucukmehmetoğlu, Mehmet ve Jean-Michel Guldmann. “International water resources allocation and conflicts: the case of the Euphrates and Tigris”. *Environment and Planning A*. 36/5 (2004): 783-801.
- [6] Küçükmehtemtoğlu, Mehmet ve Ali Büyükgöz. “Consensus building via cooperative game theory in the process of urban redevelopment” 53rd Congress of the European Regional Science Association’da Sunulan Bildiri, Palermo, Ağustos 27-31, 2013. <https://www.econstor.eu/handle/10419/123976>
- [7] Rogers, Peter. “The Value of Cooperation in Resolving International River Basin Disputes”. *Natural Resources Forum*. 17(1993): 117-131.
- [8] Tsang, Sai Wing ve Chi Yung Jim. “Game-theory approach for resident coalitions to allocate green-roof benefits”. *Environment and Planning A*. 43/2 (2011): 363-377.
- [9] Wu, Xun ve Dale Whittington. “Incentive compatibility and conflict resolution in international river basins: A case study of the Nile Basin.” *Water Resources Research*. 42/2 (2006): W02417.

AĞACIN MİMARİ TASARIMDA YER EDİNME BİÇİMLERİ

Mine Batal* - Aslı Sungur**

GİRİŞ

Ağaçlar; hava kirliliğini ve erozyonu önleme, iklimi yumuşatma, oksijen ve besin üretimi gibi birçok özelliğiyle ekosistem için hayati önem taşır. Ayrıca buldukları yerlerde rekreasyon alanı oluşturarak sosyal hayatı güçlendirmelerinin yanı sıra bölgeye estetik görünüm ve kimlik de kazandırır. Yeşil alanların ve ağaçların önemi herkesçe kabul edilmekle birlikte; çoğu şehirde kişi başına düşen yeşil alan miktarı olması gerekenin çok altındadır. Çok sayıda ve hızlı yapılaşmayla ortaya çıkan çevresel tehditler düşünüldüğünde ağaçların korunması, artık bir ideal değil görev haline almakta ve ağaçlarla beraber yaşamayı öğrenmek, zorunluluk haline gelmektedir. Bu bağlamda ağaçların, mimari tasarım sürecinin güçlü bileşenlerden biri olarak mekan tasarımında da yer edinmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Günümüzün büyük bir kısmını içinde geçirdiğimiz kapalı mekanların varlıklarını ağaçlarla birlikte sürdürebilmesi ve mekanların ağaçlarla bütünleştirilmesi üzerine farkındalık kazandırmak, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu araştırmayla; ağacın tasarım sürecine bir girdi olarak dahil edilmesi ve mimari formla ilişki kurma biçimleri irdelenerek tasarımcılara ışık tutacak bir yol haritası oluşturmak hedeflenmiştir. Bu çalışma kapsamında; ağaçların mimari tasarımda yer edinmesine yönelik tasarım yaklaşımları sınıflandırılmış ve ağaçların mimari biçimin oluşumundaki etkileri alanında iyi uygulamalar aracılığıyla ortaya konmuştur.

---

* Mimarlık Bölümü Yıldız Teknik Üniversitesi, mine.batal@yeniuyuzil.edu.tr

** Mimarlık Bölümü Yıldız Teknik Üniversitesi, asungur@yildiz.edu.tr

1. “AĞAÇ” KAVRAMI VE ÖNEMİ

Gezegelimizdeki canlıların yaşamı için ağaçların varlığı hayati önem taşır. Ağaçlar; çevresel, ekonomik, psikolojik ve sosyal olarak dünyaya birçok fayda sunarlar¹ (Tablo 1). Ağaçlar; doğada somut olarak varoluşları itibariyle ekosisteme ve bireylerin iyi olma haline sundukları faydaların yanı sıra buldukları kültürlerle ilişkili olarak kazandıkları sembolik anlamlarla da öne çıkmış ve toplumsal değerlerin oluşumuna da katkı sağlamıştır.

Dilimize “ağaç” sözcüğü; “yukarı kalkmak, çıkmak, yükselmek” anlamlarına gelen “ağmak” kökünden türemiştir². Divânü Lügati’t-Türk’te geçen “teñri” teriminin “tanrı” anlamının yanında “büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi göze görülen her şey” anlamına da geldiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda ağacın Türk kültüründe “ulu-luk”, “üstünlük”, “azamet” gibi anlamlara karşılık geldiği anlaşılmaktadır³.

Türk toplumunda “ağaç”; köklerinin toprağın derinliklerine, dallarının ise gökyüzüne uzanması sebebiyle hayatın ve sonsuzluğun göstergesi olarak görülmüştür. Le Corbusier (1887-1965)’in, “Türk, evinden önce bahçesini yapar, ağaç diker; Fransız ise yapı için ağaçları keser!”⁴ sözü Türklerin ağaç sevgisini ve ağaca verdikleri önemi açıklamaktadır. “Yaş kesen baş keser.” atasözümüz de bunun diğer bir örneğidir.

Osmanlı kültüründe ağaca ayrı bir anlam yüklenmiş ve özellikle çınar ağacı, devletin sembolü haline gelmiştir. Osmanlı Devleti; tüm kültürlerin ortak değeri olan “yeşil”i kalıcı bir eser olarak bırakma arzusuyla fethettiği topraklara öncelikle çınar ağacı dikmiştir. Çınar ağacı, dallarıyla göğe doğru yükselirken kökleriyle de yerin altına doğru ilerler ve bu haliyle Osmanlı’nın hem köklü geçmişini hem de yükselen geleceğini sembolize eder.

¹ Kim D Coder, “Identified benefits of community trees & forest”, *Community Forest Series, University of Georgia*, WSNR11-01, (2011).

² “Ağaç”, son güncelleme 11 Mayıs, 2019, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=a%C4%9Fa%C3%A7>.

³ Kamil Şahin ve Salih Toprak, “Türk Kültüründe Ağaç’ın Düşünsel Ve Toplumsal Bağlamı”, *Journal of International Social Research*, 43/9 (2016).

⁴ Nezihat Köşklük Kaya, “Mimarlık Disiplininin “Halk Mimarisi ve Somut Olmayan Kültürel Miras Bağlamında Halkbilimi Disiplini ile İlişkisi”, *Bilim ve Kültür*, 01 (2013), s.126-140.

Tablo 1. Ağaçların faydaları (Dr. Kim D. Coder'in çalışmasından faydalanarak oluşturulmuştur (Coder 2011).)

Çevresel Faydalar	Ekonomik-Sosyal-Psikolojik Faydalar
1.Sıcaklık ve Enerji Kullanımı	1.Ekonomik İstikrar
-Gölge -Rüzgar Kontrolü -Aktif Buharlaştırma	2.Mülkiyet Değeri
2.Hava Kalitesi	3.Görsel Tarama
-Kirliliğin Azaltılması -Karbon dioksitin Azaltılması	4.Estetik Tercihler
3.Hidroloji	5.Ürün Üretimi
-Su Akışı -Su Kalitesi/ Erozyonu Önleme	6.Sosyal Etkileşim Alanları
4.Gürültü Azaltımı	7.Sağlık
5.Parlama Azaltımı	8.Rekreasyon
6.Hayvanlara Yaşam Alanı Oluşturması	

Adını Osmanlı Devleti'nin ilk köylerinden biri olan Bursa'daki İnkaya Köyü'nden alan İnkaya Çınarı, yaklaşık 600 yıllık bir tarihe sahiptir ve Osmanlı'nın neredeyse tüm dönemlerini yaşamıştır⁵ (Şekil 1). İnkaya Çınarı, dalları ve yapraklarıyla adeta çatı görevi görmekte ve kullanıcılara birlikte vakit geçirebilecekleri bir buluşma mekanı tanımlamaktadır. İnkaya Çınarı, bir toplanma ve odak noktası yaratarak bulunduğu alanı meydanlaştırmış ve anlamsal yönüyle de bulunduğu alanın kimliğine katkıda bulunmuştur.

Japon kültüründe anlamsal yönü güçlü bir ağaç figürü olarak öne çıkan Sakura Ağaçları, Japonca kökenli bir kelime olup Türkçe'de "kiraz çiçeği" anlamına gelmektedir. Bu ağacın çiçekleri, en güzel çağlarında solmadan yere düşerler ve bu yönüyle Samuray tarzı yaşamı kabullenen Japon halkına olası bir savaşta ölümün her an gelebileceğini hatırlatırlar. Çiçeklerin dalda kaldığı zamanın çok kısa olması, Japon kültüründe hayatın gelip geçici olduğunun yansımasıdır. Sakura Ağaçları hem yaşamı hem

⁵ Pınar Yurdadön Aslan, Duygu Özkır, ve Yasemin Ofluoğlu, "Bursa Kent Belleği ve Kimliğinin İnşasında Anıt Ağaçların Rolü", *İdealkent*, 7/20 (2016), s. 800-829.

de ani gelen ölümü simgeler ve yaşam döngülerinin insan yaşamıyla benzerliği sebebiyle Japon kültüründe yaşamın metaforik bir temsili olarak kabul edilirler. Sakura Ağaçlarının çiçek açtığı dönem, Japonya'nın en çok turist kabul ettiği dönemdir.

Şekil 1. Bursa İnkaya Çınarı (Medvedkov 2021)

Şekil 2. Ueno Imperial Park (Stock 2014)

Şekil 3. Sosyal Dokumacı Kuşlarının Yaptığı Kuş Yuvası (Ecophoto 2006)
(Soldan sağa).

Sakura ve Çınar ağaçları, kültürel ve sembolik anlamları yönüyle benzemelerinin yanı sıra yukarı doğru alabildiğine uzanan dalları ve geniş çeperleri yönüyle biçimsel olarak da ortak özellikler göstermektedir. Sakuruların da bu nitelikleriyle toplanma ve odak merkezi olarak öne çıktığı ve meydan görevini üstlendiği örnekler mevcuttur. Örneğin Ueno Imperial Park; Edo Dönemi'nden (1603-1868) bu yana Sakura çiçeklerini izleme noktası olarak ün kazanmıştır. Sakuruların altındaki mavi brandaların üzerinde piknik yapan insanlar, baharda buranın rutin manzarasını Sakurular oluşturmaktadır (Şekil 2).

Kültürler, kendi geleneklerine ve bölgelerinin yerel ağaç türlerinin özelliklerine göre ağaçlara farklı anlamlar yükleseler de her iki kültürde de anlam yüklenen ağacın bir toplanma mekanı oluşturduğu gözlemlenmektedir. Ağaçlara yüklenen fonksiyon; İnkaya Çınarı'nda kıraathane, Ueno Imperial Park'ta piknik alanı olarak farklılaşsa da uzun tarihsel süreçler geçirmelerine rağmen her iki ağaç da korunmakta ve günümüzde kullanımını sürdürmektedir.

Ağaçlar; sadece biz insanlar için değil hayvanlar için de mekan tanımlamakta ve yaşam alanı sunmaktadır. Örneğin; dokumacı kuşlar, ağaçlara dokuma işlemi uygulayarak sanatlarıyla kendilerine yuva inşa etmektedir⁶.

Dokumacı kuşlar; çeşitlerine göre şişe, vazo, küre biçimlerinde olan bu yuvaların yapımında malzeme olarak genellikle taze ve yeşil otları kullanmaktadır. Bazı cinsler yuvalarını dala asarken, bazıları ağaç çatalları üzerine oturmaktadır. Erkek kuş, yuvayı dokuduktan sonra işi kuşlar, sadece yuvanın içini astarlar.

Güney Afrika, Namibya ve Botswana'daki Sosyal Dokumacı Kuşlar, dünyanın en büyük yuvasını yapma rekoruna sahiptir. (Şekil 3). Bu kuşların yaklaşık büyüklükleri bir serçe kadar olmasına rağmen yuva yaklaşık 7 m çapında, 4 m yüksekliğindedir ve bir tona yakın ağırlığa sahiptir⁷.

Dokumacı kuşların dokuduğu ağaçlarda ortaklaşa kullanılan bir yuva kurulmaktadır. Üreme dönemindeki her kuş çifti bu yapıda bir yuva odası oluşturabilmektedir. Koloni genişledikçe yapının kenarlarına yeni bölmeler eklenmektedir. Giriş tüneli olarak adlandırılan yapının giriş alanının sonunda yumuşak malzeme ile

⁶ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, Temel Brittanica, İstanbul: Anı Yayıncılık, 1988, "Dokumacı Kuşlar" maddesi.

⁷ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, "Dokumacı Kuşlar" maddesi.

kaplanmış yuvarlak, rahat bir yuvalama odası bulunmaktadır. Aynı bölgede yaşayan bazı diğer kuş türleri de yapıdaki boş odaları işgal edebilmektedir.

Özetle ağaçlar; oksijen üretmesi, havayı temizlemesi, erozyonu önlemesi gibi sayılamayacak pek çok faydayla ekosisteme, ekonomiye ve insan sağlığına katkıda bulunurlar. Kazandıkları sembolik anlamlar ve “yere” kattıkları değerlerle topluma hem kültürel hem de sosyal açıdan yarar sağlarlar. Ayrıca insanlara ve hayvanlara yaşam alanı sunarlar. Sağladıkları daha birçok faydayla ağaçların varlığı, hayati önem taşır.

Ancak günümüzde doğa ve insan arasındaki değişen iletişim biçimi, insanı içinden çıktığı ve bir parçası olduğu doğanın egemeni haline getirerek insan olmayan canlıları kayıtsızca yok etmeye ve ekosistemlere zarar vermeye başladığı bir döneme sürüklemiştir. Paul Crutzen ve Eugene F. Stoermer, Nobel Ödülü aldıkları çalışmalarlarıyla doğada insan egemenliğinin öne çıktığı bu dönemi “İnsan Çağı” anlamına gelen “Antroposen Çağı” sözcükleriyle adlandırmış ve yeni bir çağın başladığını vurgulamıştır⁸. Antroposen Çağı’nın başlamasındaki en büyük etken, insanın ekosistemler içindeki rolünün doğal ortamların zararına gelişim göstermesidir. Kimi zaman orman tahribi, yanlış arazi kullanımı gibi bilinçsizce ve doğrudan yapılmış müdahaleler kimi zamansa aşırı otlatma, erozyon gibi dolaylı müdahaleler, ekosistemleri olumsuz etkilemiş ve Antroposen Çağı’nı başlatmıştır⁹.

Natur Dergisi’nde yayımlanan araştırmaya göre, dünya üzerindeki ağaç sayısı 3.04 trilyon olarak belirtilmiştir¹⁰. Araştırmada, kişi başına 422 ağaç düştüğü ancak dünyanın daha fazla ağaca sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Araştırmacılar, modern insanın yeryüzünde belirmesinden bu yana ağaç sayısının yarı yarıya azaldığını tahmin etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre; yeryüzünden her yıl 15 milyar ağaç insanlar tarafından yok edilmektedir¹¹.

⁸ Paul Crutzen ve Eugene F Stoermer, “The Anthropocene”, *Global Change Newsletter*, 41 (2000), s. 17-18.

⁹ Recep Efe, Abdullah Soykan, İsa Cürebal ve Süleyman Sönmez, “Türkiye’de Antroposen Döneminde Doğal Çevre Bozulmasını Etkileyen Antropojenik Faktörler”, *Tücaum V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (2008), s. 317-328.

¹⁰ Thomas WT Crowther vd., “Mapping Tree Density at a Global Scale”, *Nature*, 7568/525 (2015), s.201.

¹¹ Crowther vd., “Mapping Tree”, s.201.

Yeşil alanların ve ağaçların önemi herkesçe kabul edilmekle birlikte; yapılaşma ya da tarım gibi farklı sebeplerle bir çok ağaç tahrip edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre kişi başına düşen yeşil alan miktarının minimum 9 metrekare olması gerektiği belirlenmiş ancak ideal koşulların en az 10-15 metrekare arasında sağlanabileceği vurgulanmıştır¹². Günümüzde çoğu şehirde kişi başına düşen yeşil alan miktarı olması gerekenin çok altındadır. 3 metrekare ile Tokyo, 1.9 metrekare ile Buenos Aires¹³ ve 6 metrekare ile İstanbul¹⁴ gibi kentler bu durumun belirgin bir örneğidir.

Doğanın tüm kaynaklarını sınırsız bir şekilde kullanmayı öngören mekanik dünya görüşünün egemenliği ile doğa; aşırı yapılaşma ve mega projelerle yüksek miktarda tahribata maruz kalmıştır. Akkemik, insanların yaşam alanlarının, diğer canlıların yaşam alanlarını kapladığına vurgu yaparak temel sorunun yapılaşma olduğu üzerinde durmuştur¹⁵.

Tüm bu şartlar altında ağaçların korunması artık bir ideal değil görev haline almış ve ağaçla beraber yaşamayı öğrenmek zorunluluk haline gelmiştir. Yapılaşmanın doğaya verdiği zararlar göz önüne alındığında, ağaçları kesmek yerine onları tasarıma sürecine dahil eden yaklaşımlarını uygulama gerekliliği ortaya çıkmıştır.

2. AĞAÇ VE MİMARİ TASARIM İLİŞKİSİ

Demographia'nın 2017 yılında yaptığı araştırmalar; 2030 yılına kadar toplam 41 megakent (10 milyondan fazla nüfusu olan çok büyük şehir) olacağını ve 2050'de 10 kişiden 7'sinin bu megakentlerde yaşayacağını ortaya koymuştur¹⁶. Kırsal alanlardan kentlere doğru göçün artmasıyla kentlerde yapılaşma artarken kişi başına düşen yeşil alan miktarı ve insanların doğayla ilişkisi ise her geçen gün azalmaktadır. Ancak insanlar; benlikleri gereği doğaya meyillidirler ve doğaya ihtiyaç duyarlar.

¹² World Health Organization, "Urban Green Spaces and Health", Copenhagen: World Health Organization, 2016.

¹³ "Liveable cities: How much green space does your city have?", son güncelleme 2 Eylül, 2020, <https://www.baharash.com/liveable-cities-how-much-green-space-does-your-city-have/>.

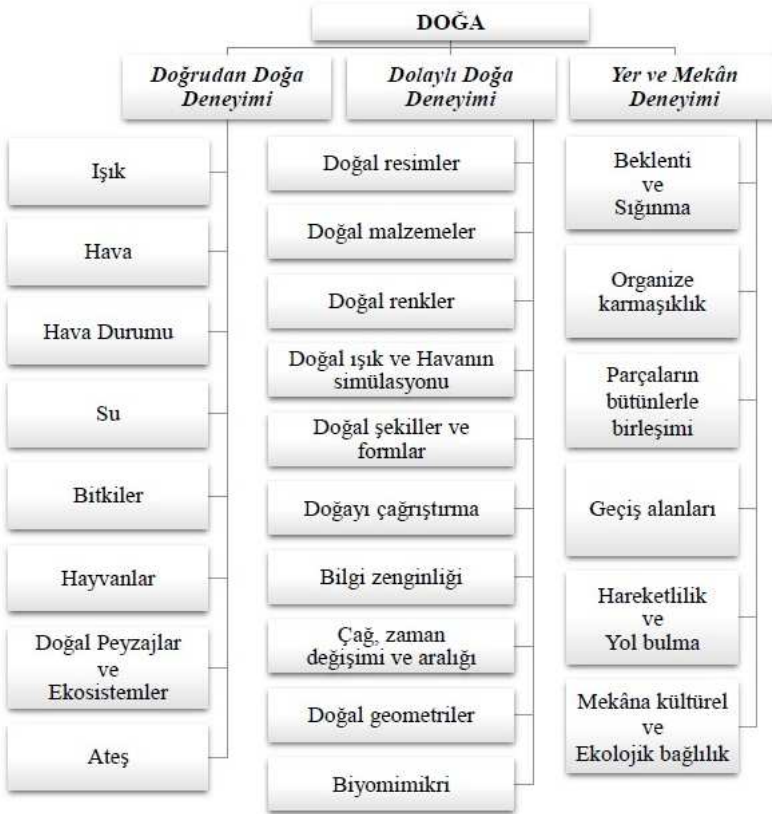
¹⁴ Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, "İstanbul Çevre Durum Raporu", Çevre Mühendisleri Odası, 2017, (erişim 22. 02. 2020).

¹⁵ Ünal Akkemik, "Orman-Ağaç Çelişkisi Bağlamında İstanbul Ormanları ve Yaşanan Sorunların İrdelenmesi", *IV. Ulusal Ormanlık Kongresi*, 2017, s. 113.

¹⁶ Demographia, "Demographia World Urban Areas (Built Up Urban Areas or World Agglomerations)", Buenos Aires: Demographia, 17th Annual Edition, 2021.

Edward Willson'a göre insan doğası ve diğer yaşayan sistemler arasında içgüdüsel bir bağ vardır ve bu hipotez, Biyofili Hipotezi olarak adlandırılır¹⁷. Biyofilik tasarım ise bu hipotezi bir adım öteye taşıyarak doğayı; günümüzün çoğunu içinde geçirdiğimiz kapalı mekanlara sızdıran, doğa-insan etkileşimini artıran ve insanın olabildiğince doğayla birlikte yaşayabilmesini hedefleyen insan merkezli bir tasarım yaklaşımı önerir. Biyofilik tasarım; insan ve doğa arasındaki duygusal bağı artırırken, stres seviyesini azaltır. Psikolojik faydalarının yanı sıra fizyolojik olarak da kullanıcının iyi olma haline katkıda bulunur.

Tablo 2. Doğanın Deneyimleri Sınıflandırması (Kellert ve Calabrese'in çalışmasından uyarlanarak hazırlanmıştır (Kellert ve Calabrese 2015).)

¹⁷ Edward O. Wilson, Biophilia, Cambridge: Harvard University Press, 1990.

Kellert ve Calabrese (2015)'e göre üç çeşit doğa deneyimi, biyofilik tasarımın temel bileşenlerini oluşturur. Bunlar; doğanın doğrudan deneyimi, doğanın dolaylı deneyimi, yer ve mekân deneyimidir¹⁸(Tablo 2). Doğanın doğrudan deneyimi, yapı çevrede doğal ışık, hava, su, bitkiler, hayvanlar vb. çevresel bileşenlerle direkt teması ifade etmektedir. Doğanın yapı çevrede doğrudan deneyimlenebilmesi için kullanılan en başarılı stratejilerden biri bitkilendirme. Bitkilerin mimari tasarım sürecine dâhil edilmesiyle birlikte mekânın hava kalitesi ve mekândaki oksijen miktarı artar, kullanıcıların stres seviyesi azalır. Bunlara ek olarak kullanıcıların performans ve verimliliğinde artış gözlemlenir.

Bitkilerin önemli bir bölümünü oluşturan ağaçlar; mevcut fiziksel çevrenin bir parçası olarak ya da çevreye sonradan dahil edilen bir tasarım elemanı olarak mimari tasarım sürecini doğrudan etkiler.

Ağaçlar; oturma birimleri, masa vb. gibi donatılar ya da meydan, cadde gibi kamusal alanlar dahil olmak üzere farklı ölçeklerdeki mekansal organizasyonların oluşumunda da etkilidir. Ancak bu çalışma, ağacın bir tasarım nesnesi olarak yalnızca mimari form üzerindeki etkilerini inceleyecek şekilde kısıtlanmıştır. Buna ek olarak ağacın; yapı malzemesi, taşıyıcı sistem gibi teknik elemanları oluşturması açısından biçim oluşumuna etkileri ayrı bir çalışma konusu olarak kabul edilmiş ve ağacın yalnızca somut bir biçim olarak mimari formun şekillenmesi üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

3. AĞAÇ VE MİMARİ FORM İLİŞKİSİ

Form kavramı, bir nesnenin genel biçimini belirleyen sınırların sürekliliği ile oluşan biçimsel düzenini ifade eder. Mimari form kavramı da benzer şekilde; nesnenin (kitlenin) veya boşluğun (mekânın) sahip olduğu biçimin bütünsel, genel düzenidir. Mimari formlar kullanım için gerekli koşullarla birlikte toplumsal ve fiziksel çevreye, yaşamın fiziksel, tinsel ve simgesel yönlerine ilişkin düşüncelerin nesnelleşmiş birer modelleridir¹⁹. Formun oluşumunda; arazinin eğimi, iklimsel koşullar, tarihsel imgeler gibi sosyal ve fiziksel çevre verileri etkin rol oynar ve formun çevreyle bütünleşmesini sağlar.

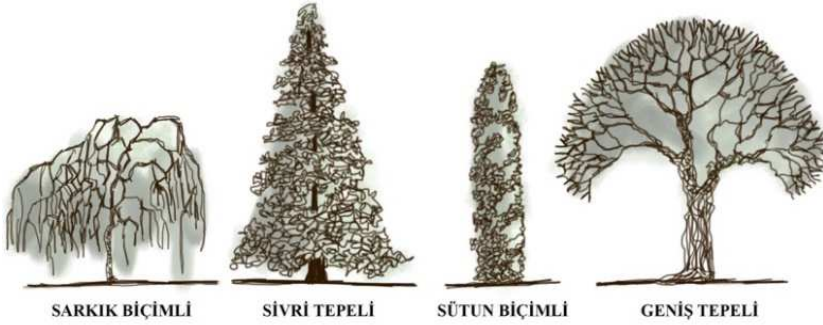
¹⁸ Stephen Kellert ve Elizabeth Calabrese, "The practice of biophilic design", *Biophilic Design*, 2015, (erişim 20.02.2022).

¹⁹ Esen Onat, "Mimarlık, Form ve Geometri", İstanbul: Efil Yayınevi, 1995.

Fiziksel bir çevre elemanı olarak ya da tasarıma sonradan dahil edilen bir bileşen olarak ağaçlar; türleri, büyüklükleri, biçimleri, kök yapıları, anlamsal değeri ya da iklimsel faktörlere göre uğradığı mevsimsel değişiklikler gibi birçok parametreye bağlı olarak mimari formun şekillenmesinde rol oynar.

Hersey'e göre; bitkilerin ve diğer vejetatif maddelerin şekilleri, formları ve kalıpları; yapılı çevrenin sık görülen ve çoğu zaman önemli sayılan tasarım elemanlarıdır²⁰. Ağacın mimari formla ilişkisinin irdelenebilmesi için öncelikle ağacın biçimsel özelliklerini irdelemek gereklidir. Bu bağlamda ağacı oluşturan kök, gövde ve yaprakların biçimsel sınıflandırmaları ayrı başlıklar altında değerlendirilmelidir.

Yıldızcı, yaptığı çalışmada ağaçları gövdelerinin biçimlerine göre; geniş tepeli (yuvarlak form), sivri tepeli (piramidal form), sütun biçimli ve sarkık biçimli olmak üzere 4 gruba ayırmaktadır²¹ (Şekil 4).

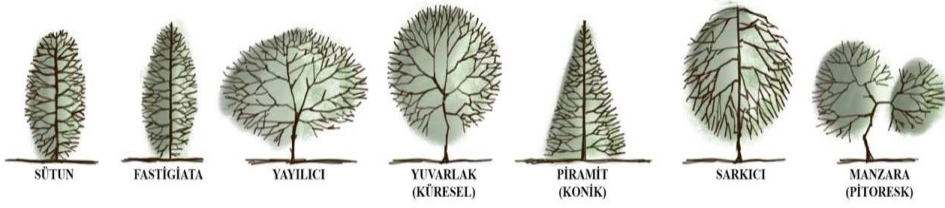
Şekil 4. Ağaçların formlara göre sınıflandırılması (Yıldızcı'nın çalışmasından uyarlanarak hazırlanmıştır (Yıldızcı 1988))

Booth'a göre ise bitkiler gövdelerinin formlarına göre; sütun, fastigiata, piramidal / konik, yuvarlak / küresel, yayılıcı / horizontal, sarkıcı, manzara / pitoresk olmak üzere 7 temel başlık altında sınıflandırılmaktadır²² (Booth 1996) (Şekil 5).

²⁰ George Hersey, "The Monumental Impulse: Architecture's Biological Roots", Cambridge: MIT Press, 1999.

²¹ Ahmet Cengiz Yıldızcı, "Bitkisel Tasarım", İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir Bölge Planlama Bölümü, Atlas Ofset, 1988.

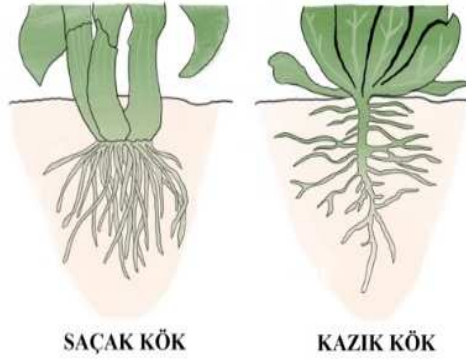
²² Norman K. Booth, "Basic Elements of Landscape Architectural Design", Illinois: Waveland Press, 1996.

Şekil 5. Bitkilerin Formlara Göre Sınıflandırılması (Booth'un çalışmasından uyarlanarak hazırlanmıştır (Booth 1996).)

Ağaçların biçimlerini tanımlayan bir diğer özellik ise yapraklarını dökmesine göre Herdem yeşil ve Yaprak dökken olarak iki farklı grupta ele alınmasıdır. Herdem yeşil bitkiler; doğada ibrelili ve geniş yapraklılar olarak yer alırken, yaprak dökkenler yalnızca geniş yapraklılardır.

Ağaçların kök biçimleri ise köklerin gelişim sistemine göre farklılaşmaktadır. Bitkiler köklenirken toprağa tutundukları ilk kök, ana köktür. Ana kökten belli bir açı teşkil edecek şekilde çıkan köklere ise yan kök adı verilir. Ana kök, yan köklerden daha fazla gelişirse kazık kök sistemi, yan kökler ana kökten daha fazla gelişirse saçak kök sistemi oluşmaktadır²³ (Bozcuk 1995) (Şekil 6).

Şekil 6. Kök Sistemleri (Bozcuk'un çalışmasından uyarlanarak hazırlanmıştır (Bozcuk 1998).)

²³ Suna Bozcuk, "Genel Botanik", İstanbul: Hatiboğlu Yayınları, 1998.

Bu çalışma kapsamında; ağaçların biçimsel özelliklerinin (form, boy, çap gibi) mimari form üzerindeki etkileri; mekanla ilişki kurma yöntemleri üzerinden incelenmiştir.

Doğayla mekân arasındaki ilişkinin kurulmasında etkili bir strateji olarak ağaçların mimari tasarım ürünüyle beraber varoluşu farklı tasarım yaklaşımlarıyla gerçekleşir. Bu çalışmada ağacın tasarımda yer edinme yöntemlerine göre 5 farklı yaklaşımı ele alınmıştır: Ağacı tasarımın merkezine alan yaklaşımlar, ağacı mekân olarak kullanan yaklaşımlar, tasarımı ağaca adapte eden yaklaşımlar, ağaçların yapıya eklenildiği tasarım yaklaşımları ve temas etmeyen tasarım yaklaşımları.

3.1. Ağacı Tasarımın Merkezine Alan Yaklaşımlar

Ağaç etrafında şekillenen ya da çıkış noktasını ağaçlardan alan tasarım yaklaşımıdır ve bu yaklaşımda tasarımın merkezini bir ağaç figürü oluşturur.

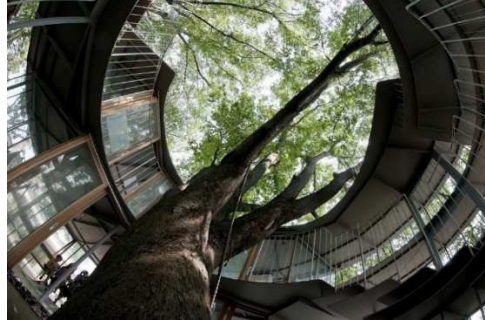
Japonya'daki Fuji Anaokuluna ait Ek Bina, öğrencilerinin servis bekleme alanı ve İngilizce sınıfı olarak kullanılmaktadır (Şekil 7). Bu binanın merkezinde konumlanan ağaç, tasarımın çıkış noktasını oluşturur.

Yapı, 50 yıldan uzun süredir orada bulunan Zelkova Ağacı'nın çevresinde şekillenmektedir. Alandaki Zelkova Ağacı, yuvarlak formu ve geniş tepelidir. Yaklaşık 15 metre yüksekliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Alandaki Zelkova Ağacı, tayfun sebebiyle sökülmiş ancak tekrar aynı noktaya dikilmiştir. Geçmişte çocukların oynadığı bir ağaç eve yuva olması ve bulunduğu semtteki çocuklara oyun ortamı sunması nedeniyle ağacın anlamsal değeri de bulunmaktadır. Ağacın korunması ve hiçbir zarar görmemesi gerekliliği konusunda hassasiyet gösteren tasarımcı, tasarımını Zelkova ağacını merkeze alarak ve yapının formunu bu ağaç çevresinde biçimlendirerek sürdürmüştür.

Şekil 7. Fuji Anaokulu Ek Binası Genel Görünümü (Kida 2011)

Şekil 8. Fuji Anaokulu Ek Binası'nda ağacın mekanla bütünleşmesi (Kida 2011)

Binanın inşası sırasında bu ağaç korunmuş ve hiçbir parçasına zarar gelmemesine özellikle dikkat edilmiştir. Bu tasarımda yukarı doğru dallanan yayılıcı yapısıyla ağaç; yer yer yapının boşluklarına dahil olarak “iç ve dış”, “yapılı ve doğal çevre” arasındaki sınırları yok etmektedir. Tasarımın bir parçası haline gelen ağaç; sınırları muğlaklaştırırken yapıyla, çevresiyle ve kullanıcılarıyla bütünleşmektedir (Şekil 8).

Ağacın ve yapraklarının gölgesinde yer alan bina; kolonlar, merdivenler ve aşamalı olarak 7 farklı kotta konumlanan döşemeleriyle 5 metreye kadar yükselerek ağacı çevrelemektedir. Farklı yüksekliklerde tasarlanan kotlar, farklı fonksiyonlara ve çocukların farklı oyun arayışlarına hizmet etmektedir. Üst kotlardan biri ağaca kısa mesafede tırmanma imkânı sunan bir oyun alanı olarak kullanılmaktadır.

Yapıda çocukların ağaçla ilişkisi görme, dokunma gibi çoklu duyuşsal deneyimlerle sağlanmaktadır. Çocuklar, yapıya girdiklerinde büyük bir ağaç ve güvenlik önlemleri alınmış bir tırmanma ipiyle karşılaşır. Buradaki tırmanma sistemi ile çocuk ağaca tırmanır ve doğayı doğrudan deneyimleme imkânı bulur (Şekil 9).

Bir diğer tırmanma mekânı ise en üst kotta, ağacın mekânsal sınırları içerisinde var olduğu alanlarda oluşum göstermiştir. Ağacın mekanla bütünleşmesini farklı bir avantaja çeviren tasarımcı, çocukların tırmanması durumunda zarar görmeyeceği noktaları baz alarak bu yüksekliklere fileler yerleştirmiştir. Fileler ile çocukların güvenli bir tırmanma alanı sunulmuştur. Ayrıca çocukların filelerden düşme riskine karşı basamaklar, yumuşak kauçuk paspaslarla kaplanmıştır ve olası kazaların etkisi azaltılmıştır (Şekil 10).

Şekil 9. Tırmanma Alanı (Kida 2011)

Şekil 10 Çocukların güvenli şekilde tırmanabilmelerine olanak veren fileler (Kida 2011)

Yapının İngilizce sınıfı olarak kullanılan kapalı mekanlarında ise ağaçla ilişki, görsel olarak kurulmuş ve çocukların doğayla kurdukları bağ güçlendirilmiştir (Şekil 11). Yapıyla ağacın birlikteliğini teknik açıdan da mümkün kılabilmek amacıyla yapı, zeminden yükseltilmiş ve kazık temeller aracılığıyla ağaca teması engellenmiştir. Böylece ağaca zarar vermeyen ve gelişimine müdahalede bulunmayan bir yaklaşım sergilenmiştir. Yapının mimarı Kotaro Ide'nin doğaya karşı tutumu, tasarım fikrini ortaya koymuş ve tasarım sürecini şekillendirmiştir. Kataro Ide yapının doğayla ilişkisini; *“Doğayla senkronize olmak; doğaya teslim olmak ile ilgili değildir, birlikte yaşamak ile ilgilidir. Yapının varlığı doğaya dayanma gücüne bağlıdır.”* sözleriyle tanımlamıştır²⁴ (Ide 2008).

Yapının tasarımında doğanın amorf çizgilerden oluşması ve düz çizgilerin bulunmamasından yola çıkan organik form anlayışı öne çıkmaktadır (Şekil 13). Çamların yoğun olduğu bir ormanda bulunan yapıda, çam ağacı mimari formun şekillenmesinde merkezi rol oynamıştır. Betonarme kabuğun oluşturduğu organik form; merkezine ağacı alarak şekillenmiş ve böylece ağaç korunmuştur.

²⁴ “Shell House”, son güncelleme 2 Ekim, 2022, <https://www.archdaily.com/11602/shell-artechnic-architects>.

Şekil 11. Çocukların güvenli şekilde tırmanabilmelerine olanak veren fileler (Tezuka Architects'in eskizlerinden uyarlanmıştır (Tezuka 2011).)

Merkeze ağacın alındığı ve mimari formun ağaca göre şekillendiği bir diğer örneğe Artechnic Architects'in 2008 yılında Japonya'da Karuizawa Ormanı'nda tasarladığı Shell House yapısıdır (Şekil 12).

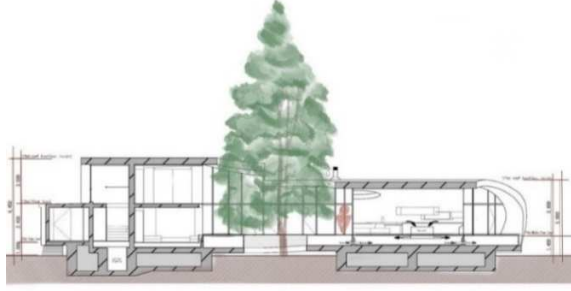
Şekil 12. Shell House'un genel görünümü (Ohara 2008)

Şekil 13. Shell House'un ağaca göre biçimlenişi (Ohara 2008)

Binanın formunu oluşturan ağaç; piramidal formlu ve sivri tepelidir. Yaklaşık 15 m yüksekliğinde olduğu tahmin edilmektedir. Gövdeden dallanır ve bu sayede ne yapı ağaca ne de ağaç yapıya müdahalede bulunur.

Çam ağaçları, kazık kök sistemine sahiptir ve kökleri yayılım göstermediğinden yapıya zarar vermez. Tasarımcı, doğayla uyumlu bir yaşam alanı yaratma kaygısıyla yapıyı zeminden 100-140 cm yükselterek yapının ağaçla temasını engellemiş ve ağaca zarar vermeyen, doğaya saygılı bir tutum sergilemiştir (Şekil 14). Buna ek olarak temel sistemi; ağacın bulunduğu noktada farklılaşarak konsol olarak çalışmaktadır. Böylece tasarımcının hedeflediği birlikte yaşam sağlanmış ve ağacın gelecekteki büyüme potansiyeli göz önüne alınarak yaşamını sürdürmesi için gerekli koşullar sağlanmıştır.

Şekil 14. Shell House - Kesit (Archechic Architects'in çizimlerinden uyarlanmış- tır (Artechnic 2008).)

Ağacın etrafında dizilen mekanlar, mimari formu şekillendirmiş ve cephenin ağaca bakan yüzeyleri şeffaf açıklıklar halinde değerlendirilmiştir (Şekil 13). Böylece yapının hem iç hem dış mekândan algılanması, yapının doğayla ilişkisini güçlendirmiş, iç ve dış arasındaki sınırları silikleştirerek doğayla bütünleşmesini sağlamıştır.

3.2. Ağacı Mekân Olarak Kullanan Yaklaşımlar

Yapının ya da yapı gruplarının bir veya birden fazla ağaç gövdesine asılarak, monte edilerek veya dallar arasına inşa edilerek oluşturulduğu tasarım yaklaşımıdır. Bu yaklaşımla tasarlanan yapılarda mekân, ağaca uyum sağlar ve varoluşunu ağaca bağlı olarak sürdürür.

Ağacın mekâna ev sahipliği yaptığı yaklaşımlar, toprağa müdahaleyi minimuma indirmeleri ve ormanlık alanda yapılaşmanın zorunlu olduğu durumlarda orman tahribatını azaltmaları sebebiyle doğa dostu bir seçenektir. Ormanda ya da vahşi

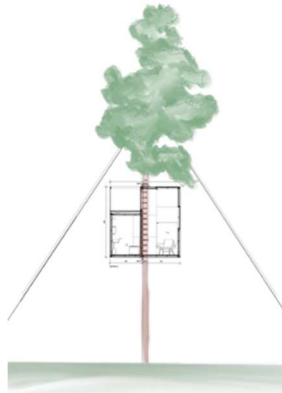
yaşam, iklim, bitki örtüsü, toprak özellikleri gibi nedenlerle insan yaşamı için uygun olmayan bölgelerde genellikle bu tasarım yaklaşımı gözlemlenir ve bilinen adıyla özellikle “ağaç evler” olarak kullanılır. Örneğin; sıcak kuşak iklim çevrelerinde işgalci vahşi hayvanlardan, sel ve taşkınlardan korunabilmek için mekanlar yükseltilir ve ağaçlarda konumlandırılır.

Şekil 15. Papua Yeni Gine’de bir ağaç ev (Uryadnikov 2016)

Şekil 16. Tree Hotel-Mirrorcube (Lindman 2008)

Şekil 17. Mirrorcube’ü taşıyan çelik halatlar ve kenetler (Tham & Videgard 2008).)

Papua Yeni Gine'de bulunan Korowai'de, komşu kabilelerden ve avcı ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için ağaç evlerde yaşanmaktadır (Şekil 15). Bu mekanlar, genellikle bölgede çokça yetişen manzara formu, geniş tepeli ve saçak köklü Wanbom ağaçlarında konumlanır. 40 metreye kadar yükselebilen ve tabandan dallanan bu ağaç türünde mekanlar, yaklaşık 12-18 metre yüksekliğindeki dalların arasında yer almaktadır. Yapıya ulaşım, yerlilerin küçük yaşlardan itibaren aldıkları tırmanma eğitimiyle tırmanarak ya da ağaç dallarından yapılan merdivenler aracılığıyla sağlanmaktadır.

Ağacın barınma mekânı olarak kullanımı, doğayı deneyimlemek isteyen modern çağ kullanıcıları tarafından da tercih edilmektedir. Bu anlayışla tasarlanan Tree Hotel, 2010 yılında Tham & Videgård Arkitekter tarafından İsveç'in Harads bölgesinde yapılmıştır. Farklı modüllerin oluşturduğu bu otelin bileşenlerinden biri olan Mirrorcube (Şekil 16), 4'er metrelik eni ve boyuyla 16 metrekare büyüklüğündedir. Küp şeklindeki bu modüller, 4 ila 6 metre arası yükseklikte konumlandırılmıştır.

Ağaç eve, ip merdiven ya da ip köprü ile erişim sağlanmaktadır. Her bir modül tek bir çam ağacı tarafından alüminyum bağlantı elemanları ve çelik halatlar yardımıyla taşınmaktadır (Şekil 17).

Tasarımcının çıkış noktası ağaçlara sığınmaktır. Dış çeper çevreyi ve gökyüzünü yansıtarak kamufle edilmiş bir sığınağı andırırken, bu çeperi oluşturan aynalı camlarla iç mekânda kullanıcılara 360 derecelik bir manzara sunmaktadır. Yapı, aynalı camların etkisiyle İsveç'in bozulmamış doğasında iz bırakmayan ve yokmuş izlenimi uyandırmaktadır. Yapının kuşlarda yanlısına yaratarak otele çarpmasını önlemek için yalnızca kuşlar tarafından görülebilen şeffaf morötesi bir renk, cam panellere lamine edilmiştir. Tüm bu detaylarıyla yapı, doğayla olan ilişkiyi güçlendirilmek için ileri teknoloji ürünlerin (hafif konstrüksiyonlar, aynalı camlar, ultraviyole ışınlarıyla lamine edilen paneller vb.) nasıl kullanılacağına dair ipuçlarını da ortaya koymaktadır.

3.3. Tasarımı Ağaca Adapte Eden Yaklaşımlar

Yapıların istilacı bir tutumla doğayı yok etmek yerine, ağaçları bünyesine aldığı ve işbirlikçi bir yaşam biçimi benimsediği yaklaşımdır. Tasarımın ağaca adapte edildiği yaklaşımlarda; ağaçlar, genellikle mekânın içinde yaşamaya devam etmektedir. Mekânın doğaya, doğanınsa mekâna üstünlük kurmadığı, dengeli bir tutum hedeflenmektedir.

Doğa içinde bir sanat kampı olan Azulik Uh May, Francisco-Yucatán Yarımadası yakınlarında ormanın ortasında ağaçlarla çevrili 10 hektarlık bir arazide bulunmaktadır (Şekil 18).

Toprak yollarda ilerleyerek yapıya ulaşım sağlandıktan sonra çevredeki ağaçların konumuna göre şekillenen bir patika ve büyük cam portiko kapısı ile giriş sağlanır. Mümkün olduğunca işlenmemiş ahşap kullanımının öne çıktığı bu sanat kentinde, patikanın yapımında da bölgenin yerel ağaçlarının dalları kullanılmıştır. Bu şekilde patikalara “yerden büyüymüş” görünümü verilir ve insanın yaptığı bir patika yerine doğanın doğal bir oluşum olarak sunduğu patika izlenimi yaratılır (Şekil 19).

Şekil 18. Azulik Uh May (Azulik 2018)

Şekil 19. Azulik Uh May patikalarından biri (Azulik 2018)

Yapının tasarımcısı olan Patagonya'lı ressam Roth ve ekibi önceden düzenlenmiş planları uygulamak yerine her binayı günlük olarak tekrar kurgularlar. İnşaat ekibi; ipleri ve PVC borularını konumlandırırken “biraz sola veya sağa, yukarı veya aşağı doğru” gibi direktiflerle boyutlarından memnun kalana kadar yönlendirilir. Roth bu tekniği; “Bu, akademik bir süreçten ziyade insanoğlunun, ağaçların ve hatta hayvanların toplamının işbirliğini içeren simyasal bir süreç” olarak tanımlamaktadır²⁵. Hem uzman marangozluk becerilerini hem de inşa ettiği ekosistem hakkındaki bilgisini takdir ettiği yerli Maya topluluğundan gelen yüzlerce işçiyle çalışmaktadır (Şekil 20). Bu proje üzerinde çalışmak için Mexico City'den Tulum'a taşınan ve o

²⁵ “An Otherworldly Cultural Complex Grows Out of the Jungle in Mexico”, son güncelleme 10 Ekim, 2019, <https://www.architecturaldigest.com/story/azulik-uh-may-tulum>.

zamandan beri mimarlık okulu eğitiminin biçimsel yöntemlerini sökmüş olan iki eğitimli mimar, Fernando Artigas ve Jorge Bera da ekipte yer almaktadır.

Mekânların oluşumunda, zeminden tavana doğru uzanan cilalı çimento yüzeyleri ve bölgeye özgü bağ benzeri bir bitki olan ham 'Bejuco' ahşapları yer alır. Yerel kaynaklı malzemelerden canlandırıcı ve yaratıcı bir birleşim oluşturulmuştur. Roth, tasarımlarının her birinde karbon ayakizi bırakmama kaygısıyla hareket etmektedir. Yerel malzeme kullanımıyla olası karbon izini azaltırken yapının sınırlarına dâhil olan ağaçlar için uygun boşluklar açarak doğayı istila etmeyen ve koruyan bir yaklaşım sergilemektedir (Şekil 21).

Ağaçlar sanat kampının birçok noktasında tasarıma dâhil edilmiştir. Örneğin kullanıcıların konaklama amaçlı kullanımına sunulan Azulik Rezidans birimlerinin her birinde çok sayıda ağaç, mekânın içine alınmış ve yine tavanda da bu ağaçların geçeceği delikler açık bırakılmıştır (Şekil 22). Bu delikler, ağaçların temel ihtiyaçlarının doğal yollarla karşılanmasındaki engelleri kaldırmasının yanı sıra, yağmur yağdığı anda suyu içeri alarak kullanıcıya hala doğada olduğu hissini vermektedir.

Şekil 20. Azulik Uh May'in inşası (Azulik 2018),

Şekil 21. Azulik Uh May'de ağaçlar için açılan boşluklar (Azulik 2018)

Ağaçların bulunduğu noktalarda, zeminde açılan boşluklar sayesinde suyun ağaçların köklerine kadar ulaşması sağlanmıştır. Ayrıca tavandaki genişliğin arttığı noktalarda amorf formun karakteristik çizgisi korunarak organik formdaki bordürlerle suyun yaşam alanından izolasyonu sağlanmıştır. Tasarıma dâhil edilen bu ağaçlar, genellikle Kontorta Çamı gibi Meksika Ormanı'nın yerel çamlarıdır. Ağaçlar,

gövdeden dallandıklarından ne mekân içinde kısıtlayıcı bir etkiye sebep olur ne de kendi gelişimleri olumsuz etkilenir (Şekil 22).

İç mekânda tasarıma dâhil edilmelerinin yanı sıra yarı açık geçiş alanlarında da ağaçlar, tasarım bileşeni olarak kullanılmaktadır. Örneğin; konaklama birimlerine (Şekil 23) ve sergi alanına giden yolda ağaçlar yine korunmuş, böylece sanat kampının her alanında ağacın varlığı ve mekânın doğayla etkileşimi esas alınmıştır.

Japonya'nın Tokyo kentinde Takaharu Tezuka tarafından tasarlanan Fuji Anaokulu da bu yaklaşımla tasarlanan yapılardan biridir. 2007 yılında tamamlanan Fuji Anaokulu, tipik erken çocukluk eğitim mimarisinde bulunan fiziksel engelleri kırarak çocukları oynamaya ve etkileşime teşvik eden, tek katlı, oval şekilli bir yapıdır (Şekil 24).

Şekil 22. İç mekânda farklı türde ağaçlar (Azulik 2018)

Şekil 23. Ağaçların geçiş mekanlarında kullanımı (Azulik 2018)

Çocukların özgürce hareket etmelerine, düşmelerine ve güvenli bir ortamda ıs-lanmalarına izin veren anaokulu, dev bir oyun alanı gibi çalışmaktadır (Şekil 25). Oyun alanlarından biri ise çocukların çatıda tırmanarak çeşitli oyunlarını oynamalarına imkân tanıyan Zelkova ağaçlarıdır (Şekil 26).

Şekil 24. Fuji Anaokulu (Kida, Fuji Kindergarten 2007)

Şekil 25. Fuji Anaokulu – Çatı (Kida, Fuji Kindergarten 2007)

Zelkova, çocuklar için oyun alanı olduğu kadar çocukların yağmurdan ve güneşten korunması için bir sığınak görevi de görmektedir. Böylece çocuklara doğayı farklı yönleriyle de deneyimleme fırsatı sunmaktadır.

Çocukların doğaya görsel erişiminin sağlanabilmesi için iç mekânda ağacın mekânla birleştiği noktalar sürgülü cam ile kapatılmış ve ağaca dönük bir yerleşim düzeniyle masalar bu noktalara bakacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 27). Sürgülü camlardan ağacın olduğu bölgeye giren çocukların, çatıda ağaca tırmanan çocuklarla iletişimi sağlanmakta ve çocuklara hem doğayla hem de birbiriyle iletişim kurma imkânı tanınmaktadır.

Şekil 26. Ağaca tırmanma alanı (Kida, Fuji Kindergarten 2007)

Şekil 27. Ağaca bakan öğrenme alanları (Kida, Fuji Kindergarten 2007)

Şekil 28. Ağaçlara göre şekillenen boşluklar (Kida, Fuji Kindergarten 2007)

Yapıda mevcut ağaçların bulunduğu alanlarda döşemeler delinerek, bu noktalarda özel detaylar tasarlanmıştır. Saçak kök sistemine sahip Zelkova ağaçlarının, zarar görmemesi hedeflendiğinden ağacın yakın çevresindeki döşeme ile köklerin arasına teması engelleyecek kadar boşluk bırakılmıştır (Şekil 29).

Şekil 29. Fuji Anaokulu- Kesit (Tezuka Architects'in eskizlerinden uyarlanmıştır (Tezuka, Fuji Kindergarten-Sketch 2007).)

Zelkova ağaçlarının korunumu sebebiyle yapının biçimi ve mekânsal organizasyonu mevcut ağaçlara göre şekillenmiştir. Böylece doğal ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımına ve çocukların farkındalık kazanmasına katkı sağlanmıştır.

3.4. Ağacın Yapıya Eklemlendiği Tasarım Yaklaşımları

Tasarım ürününe sonradan dâhil edilen ya da eklenen ağaçlarla yapının nefes almasını, oksijen üretmesini hedefleyen ve doğadaki yeşil alan miktarını artırarak ekosisteme katkıda bulunan tasarım yaklaşımıdır.

Şekil 30. Hundertwasser Haus
(Katerinalin 2016)

Şekil 31. House for Trees (Oki 2014)

Mimar Joseph Krawina tarafından planlanan ve işin sanatsal yönünü üstlenen Friedensreich Hundertwasser tarafından Viyana’da hayata geçirilmiş Hundertwasser Evi, bu yaklaşımın uygulandığı tasarımlardan biridir (Şekil 30). Tasarımcı Hundertwasser, kendi ideolojik bildirilerini içeren, insanın doğayla ilişkisini ve insanın insana karşı görevlerini konu alan sayısız bildirinin yazarıdır. Hundertwasser’e göre, kent resminin yaratılmasındaki en önemli görev ağaçlara aittir ve bu doğrultuda binalarda, kendi yaşam alanını kiralayacak “kiracı ağaçlar” (tree-tenants) fikrini yaratmıştır. Kiracı ağaçların ödeyeceği kirayı ise kullanıcılara ve ekosisteme sunulan tüm faydalar olarak tanımlamaktadır: temiz hava, oksijen üretimi, şehir ikliminin iyileştirilmesi, hava nemi yüksekliği, şehirlerdeki termal ve nem kontrastlarını azaltmak, gürültüyü azaltmak, perde olmak, gölge vermek, kuşlar ve kelebekler için yaşam alanları yaratmak vb. gibi.

Her pencerenin bir ağacı olması gerektiğini düşünen sanatçı, bunu desteklemek için Hundertwasser Haus’un pencerelerinde de kendisinin ‘kiracı ağaçlar’ olarak tanımladığı çok sayıda ağaç kullanmıştır. Hundertwasser, ağaçları içeride yaşayanların, dışarıda caddeden geçenlere bir armağanı olarak görmektedir

Hundertwasser Haus'da pencerelere yerleştirilen ağaçların yanı sıra, çatılarda ve teraslarda da çok sayıda ağaç bulunmaktadır. Çatılarda bulunan ağaçlar, 3 x 3 metre paslanmaz çelikten yapılmış kalın ve geniş bir ızgaraya kök salmakta ve ağaç kök salana kadar üçgen demir parmaklarla köşelerden desteklenmektedir. Çatıda yetiştirilen bu bitkiler 90-100 cm aralığındaki toprakta yetiştirilmektedir.

Hundertwasser'e göre, eğer teraslarda yeşil alan varsa ve üzerinde ağaç yetiştirilirse bu çatı, üzerinde insanların yaşadığı doğal bir tepeye benzemektedir. Hundertwasser Haus da üzerindeki çok sayıda ağaç ve bitkilerle doğal bir tepeyi andırmaktadır. Teraslar, bir bölümü ortak kullanıma, bir bölümü özel kullanıma bir bölümü ise insanlar tarafından girilemeyen doğal bitkilenmeye ayrılmış alan olmak üzere üç farklı kullanıma hizmet etmektedir.

Yapıya bitkiler için toplam 900 ton toprak taşınmış ve 250 adet ağaç kullanılmıştır. Farklı çeşitlerdeki bu bitkiler, bölgenin florasına göre seçilmiş ve farklı kattaki çatılara bitkilerin doğasına uygun olarak yerleştirilmiştir. Tasarımcı Hundertwasser'a göre; yapıdaki bu çok sayıda bitki ve tonlarca toprakla binanın yapım aşamasında doğadan alınan toprak telafi edilmiş ve doğaya ait olan geri verilmiştir.

Şekil 31. House for Trees-Kesit (VTN Architects'in çizimlerinden uyarlanmıştır (Architects 2014).

Vietnam’da Ho Chi Minh City’de, yeni nesillerin kentle bağlantılarını kaybetmesinden hareketle VTN Architects tarafından tasarlanan “House for Trees” projesi de ağaçların tasarıma sonradan eklemeli olduğu yaklaşımlardan biridir (Şekil 31).

Ho Chi Minh City'nin sadece % 0.25'i yeşilliklerle kaplıdır. Çok sayıda motosiklet bolluğu, günlük trafik sıkışıklığına ve ciddi hava kirliliğine neden olmaktadır. Sonuç olarak, yeni nesiller kentsel alanlarda doğa ile olan bağlantılarını kaybetmektedir. Projenin amacı, yeşil alanların tekrar şehir içine getirilmesi ve yüksek yoğunluklu konutların büyük yerel ağaçları bulunduracak şekilde inşa edilmesidir.

Yapının tasarımcıları bu ağaçlara olan ihtiyacı şu şekilde anlatmaktadır: “*Vietnam ve diğer Asya tropikal ülkelerindeki projelerde yeşil kullanımının şart olduğuna inanıyoruz. Hızlı kentleşme ve ormansızlaşma nedeniyle doğa tahrip ediyor, bu yüzden insanlar doğal dünyayla temaslarını yitiriyorlar. Bu durum sosyal ve zihinsel strese yol açar, bu yüzden mümkün olduğu kadar çok ağaç dikilmeli, en azından Hanoi ve Ho Chi Minh City’de.*”²⁶ (Santibañez 2014).

Projenin amacı, büyük tropik ağaçlara sahip yüksek yoğunluklu konutlarla yeşil alanı tekrar şehre getirmektir. Kutu formundaki 5 beton blok, üst kısımlarına ağaçların dikilebilmesi amacıyla "saksı" şeklinde tasarlanmıştır. Saksı formundaki bu bloklar, çatıdaki kalın toprak tabakası sayesinde suyun tutulmasını sağlar ve yağmur suyu havzaları olarak da işlev görür. Dolayısıyla fikir gelecekte çok sayıda evle çarpıldığında hem şehirdeki taşma riskini azaltmaya hem de yeşil alan miktarını artırmaya katkıda bulunur. Bu yapıyla, ağaçların sadece eko-estetik bir yapı oluşturabileceği değil (Şekil 46), aynı zamanda biyofilik yaklaşımın, kentsel tasarımın da bir parçası olabilme ihtimalini gözler önüne sermektedir.

Erişimin üst kotlardan sağlandığı çatılarda ağaçların gölgesinde bir rekreasyon alanı tanımlanmaktadır. Yaşam alanının bu bölümünde, doğa ile bir arada tropik bir yaşam tarzı sunulmaktadır.

Yapının çatısında kullanılan ağaçlar, ortalama yüksekliği 8-10 metre olan Kara Huş ağacıdır. Saçak kök sistemine sahip bitkinin toprağa tutunabilmesi için çatıda ağaç için 1.30 metre yüksekliğinde yaşam alanı bırakılmıştır (Şekil 31).

²⁶ “House for Trees”, son erişim tarihi 20 Şubat, 2022, <https://www.archdaily.com/518304/house-for-trees-vo-trong-nghia-architects>.

Ağaç, geniş tepeli ve oval formlu olduğundan alt kottaki avlu ve bahçelere gölge vermekte ve zemin kat, yaşam alanının bir parçası haline gelmektedir. Bu yapıyla ağaçlar, kentsel alanlardaki yeşil alan eksikliğine bir çözüm önerisi oluşturmakta ve buna ek olarak kullanıcılara rekreasyon alanı sunmaktadır.

3.5. Temas Etmeyen Tasarım Yaklaşımları

Ağaçların varlığını yok saymayan ancak fiziksel bir etkileşime geçmeyen tasarım anlayışıdır. Ağacı tasarımın bir parçası haline getirmediğinden ağaca özgü özel bir detay gerektirmez. Tasarım sürecinde ağaca zarar vermeyecek ve yapıya müdahale gerektirmeyecek bir tasarım stratejisi izlenir ancak yapıyla doğrudan etkileşim kurmaktan kaçınılır.

Şekil 32. Evans Ağaç Evi

Bu yaklaşımın uygulandığı tasarımlardan biri olan Evans Ağaç Evi, 2018 yılında Arkansas merkezindeki Kaplıcalar kasabası yakınında Modus Studio tarafından inşa edilmiştir (Şekil 32). Ağaç ev, meşe ve çam gibi yerli ağaç türlerinin bulunduğu bir çocuk bahçesinde konumlanmaktadır. Yapı, "çocukları ormana geri getirmeyi" amaçlayan etkileşimli ve eğitici bir deneyim alanı olarak hizmet etmektedir.

Yapının mimari formu ağaçların gölgesindeki boşluklara göre biçimlendirilmiş ve oluşan forma uyumlu olarak alanla bağlantıyı sağlayacak ve üst kota taşıyacak bir köprü kurgulanmıştır (Şekil 33).

Şekil 33. Evans Ağaç Evi'nin form oluşumu (Modus Studio'nun çizimlerinden uyarlanmıştır (Studio 2018).)

Ağaçların korunumunun yanı sıra tasarımcılar, yapıyı yükselterek zemindeki bitki örtüsünü de korumuş ve yapının, ziyaretçilerin ormanda doğayla iç içe hissetmelerine engel olmaması amaçlanmıştır (Şekil 34).

Şekil 34. Evans Ağaç Evi-Kesit (Modus Studio'nun çizimlerinden uyarlanmıştır (Studio 2018).)

Formun yanı sıra malzeme seçimlerinde de doğanın deneyimi ön plana alınmıştır. Modus Studio'nun kendi imalat fabrikası tarafından oluşturulan ön cephe, ağaç dallarına ve damarlı yapraklara benzeyen deseniyle doğayla bütünleşmekte ve

bu görünümüyle doğanın içinde adeta gizlenmektedir (Şekil 32). Tasarımcı yapının doğayla ilişkisini şöyle belirtmektedir: “Yapı, çevreyle kamufle olma ve mekanın ekolojisine dahil edilme hedefiyle tasarlandı. Organik, canlı ve esrarengiz olması; çocukların ormanla ilgili hayallerini bilinçli bir şekilde etkiliyor.” (McKnight 2019).

Bu tasarım yaklaşımıyla yapı, ağaçlarla fiziksel bir temasta bulunmasa da ağaçların konumlarına göre yerleşmiş ve özelliklerine göre biçimlenmiştir. Filelerle ve dal görünümündeki cephe malzemeleriyle ise ağacın dolaylı yollarla deneyimlenmesi sağlanmıştır.

4. BULGULAR

Örnek incelemeleri sonucunda; ağaçla birlikte tasarlanan tüm mekânlarda, ağacın kendine özgü özelliklerinin (türü, kök biçimi, dallanma biçimi, şekli vb.) tasarımın formunu biçimlendirmede etkili olduğu ortaya konmuştur.

Ağacın tasarım sürecine dâhil edildiği yaklaşımların tümünde, ağaca gelişimin sürdürülebilmesi için uygun koşulları yaratma kaygısıyla hareket edildiği görülmektedir. Taşıyıcı sistem seçimi, kot kullanımı, yapının yüksekliği ve doluluk-boşluk dengesi gibi tasarım kararlarına ağacın yaşam koşullarına müdahaleyi en aza indirme hedefiyle yaklaşmıştır. Ayrıca yapı ve ağaçların birlikte yaşamını sürdürülebilir kılmak için tasarıma dâhil edilen ağaçlarda özellikle yerel bitki türlerinin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Böylece yerin çevre koşullarına doğrudan uygun olan yerel ağaç türleri, gelişimlerini daha sağlıklı sürdürecektir ve yapıyla adaptasyonları daha kolay sağlanacaktır.

Ağacı tasarımın merkezine alan, ağacı tasarımına uyarlayan ve temas etmeyen tasarım yaklaşımlarında uyum sağlama zorunluluğunun daha amorf ve yumuşak biçimlere yönlendirdiği öngörülmektedir. Buna karşın ağacı mekân olarak kullanan tasarım yaklaşımlarında taşıyıcı sistemin sağladığı özgürlüğün, ağaçların sonradan eklendiği tasarım yaklaşımlarında ise ağacın henüz yerden bağımsız olmasının etkisiyle daha katı ve rijit kütlelerin tercih edilebildiği gözlemlenmektedir.

Ağacın mimari tasarıma dâhil edildiği ve temas ettiği birçok yapıda farklı detaylarla duruma özgü çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Ağacın merkeze alındığı tasarımlarda, ağacın bulunduğu noktalarda döşemeyle temas kesilmiş ve döşeme ve zemin arasında bir miktar boşluk bırakılmıştır. Böylece

ağacın büyümesi için uygun yaşam koşulları sağlanmış, ağaç ve yapının karşılıklı hasarı engellenmiştir. Ağaçları tasarımına adapte eden yaklaşımlarda, fiziksel çevre koşullarının kontrolü için özelleşmiş detaylara ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin; bordürlerle su kontrolü sağlanmış ya da sürgülü camlarla iç-dış mekân ayırımına gidilmiştir. Ağaçların eklendiği tasarımlarda tercih edilen ağaçların özelliklerine göre uygun bir yaşam alanı oluşturulmuş; su ve yalıtım detayları, çatı sistemi ya da taşıyıcı sistem önerileri geliştirildiği gözlemlenmiştir. Ağacın mekân olarak kullanıldığı sistemlerde ise özellikle taşıyıcı çözümlerine odaklanılmıştır; yapının çelik halatlar ya da ağacın kendisi tarafından taşınması sağlanmıştır. Ayrıca ağacın taşıyabileceği ölçüde minimal büyüklükteki formlar tercih edilmiştir. Detaylar farklılaşsa da süreç içerisindeki sorunlara gerek teknolojik gerekse geleneksel yöntemlerle çözüm oluşturulmuş ve yapının ağaçla birlikte yaşamasının önündeki engeller kaldırılmıştır.

Ağacın tasarım sürecine dâhil edildiği yapıların her birinde doğayla iletişim kurma arayışları içinde olduğu görülmüştür. Yöntemler farklılaşsa da tasarımların genelinde doğanın deneyimlenmesi ve kullanıcının doğayla bütünleşmesi hedeflenmiş, iç ve dış arasındaki ayırım bulanıklaştırılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentleşmeyle birlikte yeşil alan miktarı günden güne azalmakta ve doğaya olan ihtiyacımız artmaktadır. Yapılaşmanın kentlerde kaçınılmaz bir gerçeklik haline gelmesiyle vaktimizin çoğunu içinde geçirdiğimiz kapalı mekânların doğayla birlikte var olabilmesi ve doğadan çaldıklarını ona geri vermesi mimarların sorumluluğu haline gelmiştir. Doğayı yapıya dâhil etme anlayışının benimsendiği ve insan-doğa etkileşiminin vurgulandığı tasarımların, insan sağlığını olumlu yönde etkilediği, huzur ve refah sağladığı görülmektedir.

Örnek incelemeleri sonucunda; ağaçla birlikte tasarlanan tüm mekânlarda, ağacın kendine özgü biçimsel özellikleri (türü, kök biçimi, dallanma biçimi, şekli vb.), yaşamını sürdürmesi için gerekli koşulları sağlama kaygısı, yerle uyumu ve birlikte yaşamın gerektirdiği özel fiziksel çevre koşullarının kontrolü gibi etmenlerin tasarımın formunu biçimlendirmede etkili olduğu ortaya konmuştur.

Bu bağlamda ağaçların mimari tasarım ürünleriyle ilişkisini sağlamak amacıyla ağaçların özellikleri hakkında bilgi veren tasarım rehberlerine ihtiyaç duyulmakta-

dır. Yerel bitkilerin yerle olan güçlü ilişkisinin ağacın yapıya ve sonradan eklenildiği durumlarda ise bağlama uyumunu kolaylaştıracağı düşüncesiyle; öncelikle bölgeye özgü ağaçlar tespit edilmelidir. Örneğin; National Wildlife Federation'ın Amerika için hazırladığı yerel bitki bulma sistemi, posta kodu bilgisiyle kullanıcılara bölgenin yerel bitkileri hakkında bilgi vermektedir²⁷²⁸. Buna ek olarak; alanında uzman bilim insanlarıyla birlikte bu alanda disiplinler arası çalışmalar yürütülmeli ve özellikle ülkemizde yetişen bitkilerin türü, kök sistemi, dallanma biçimi, şekli, ulaşabileceği maksimum yükseklik bilgisi, uyumlu olduğu bitki türleri, ihtiyaç duyduğu ışık ve nem miktarı, yaprak dökme zamanı gibi bilgilerin verildiği sistematik bir veri tabanı geliştirilmelidir.

Tasarıma ağaçları dâhil etmek, tasarımcıya çözülmesi gereken başka durumlar yaratmakla birlikte gerek gelişen teknolojik imkanlarla gerekse geleneksel yöntemlerle bu sorunlara çözüm üretmek her zaman mümkündür. Ağaçları tahrip etmek ya da yok saymak yerine bağlamsal bir bileşen olarak tasarımın parçası haline getirmek; ekosistemin korunmasına, daha yaşanabilir çevrelerin oluşmasına ve doğaya duyarlı nesillerin yetişmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Aşur, Feran ve Kübra Yazıcı. “Bitkisel Tasarım Çerçevesinde Bitki Kullanım Kültürü; İran Bahçe Örneği”. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*. 1/7 (2018): 34-42.
- [2] Akkemik, Ünal. “Orman-Ağaç Çelişkisi Bağlamında İstanbul Ormanları Ve Yaşanan Sorunların İrdelenmesi”. *IV. Ulusal Ormanlık Kongresi*. 2017:113.
- [3] Artechnic Architects. “Shell House”. Son güncelleme 24 Mart, 2020. <https://www.artechnic.jp/residential-3/album/shell-2008>.
- [4] Atlas Obscura. “Korowai Tree Houses”. Son güncelleme 15 Kasım, 2019. <https://www.atlasobscura.com/places/korowai-tree-houses>.
- [5] Azulik. “Azulik Uh May”. Son güncelleme 15 Kasım, 2019. https://www.azulik.com/uh-may?__hstc=179513915.cdc4adc9762df4a1c15c6b4d4cfc937a.1643660859509.1643660859509.1643660859509.1&__hssc=179513915.10.1643660859509&__hsfp=702107446.
- [6] Bagherian, Baharash. “Liveable cities: How much green space does your city have?”. Son güncelleme 2 Eylül, 2022. <https://www.baharash.com/liveable-cities-how-much-green-space-does-your-city-have/>.

²⁷ “Native Plant Finder”, son güncelleme 20 Şubat, 2022, <https://www.nwf.org/nativeplantfinder/plants>

- [7] Block, India. “Tokyo Kindergarten By Tezuka Architects Lets Children Run Free on the Roof”. Son güncelleme 16 Kasım, 2019. <https://www.dezeen.com/2017/10/02/fuji-kindergarten-tokyo-tezuka-architects-oval-roof-deck-playground/>.
- [8] Booth, Norman K. *Basic Elements of Landscape Architectural Design*. Illinois: Waveland Press, 1996.
- [9] Bozcuk, Suna. *Genel botanik*. İstanbul: Hatiboğlu Yayınları, 1998.
- [10] Coder, Kim D. “Identified benefits of community trees & forests”. *Warnell School of Forestry & Natural Resources, Georgia University*, 2011.
- [11] Crowther, Thomas vd.. “Mapping tree density at a global scale”. *Nature*, 7568/525 (2015): 201.
- [12] Crutzen, Paul ve Eugene Stoermer. “The Anthropocene”. *Global Change Newsletter*. 41 (2000): 17-18.
- [13] Çeşitleri. “Kök Çeşitleri”. Son güncelleme 15 Aralık, 2019. <https://www.cesitleri.gen.tr/kok-cesitleri.html>.
- [14] Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi. 2017. «İstanbul çevre durum raporu.» *Çevre Mühendisleri Odası*. Erişildi: 2 2020. https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/32b1af86adc39e4_ek.pdf?tipi=67&turu=H&sube=2.
- [15] Demographia. “Built Up Urban Areas of World Agglomerations, World Urban Areas”, *Demographia*, 13th Annual Edition, 04 (2017). (erişim: 02 Ekim 2022). <http://www.demographia.com/db-worldua.pdf>.
- [16] Ecophoto. “Sociable weaver nest”. Dreamstime. *Communal nest of sociable weavers (Philetairus socius) in an African Acacia tree, Kalahari, South Africa*. Kalahara: 2006. (erişim: 3 Mayıs 2019). <https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-image-sociable-weaver-nest-image8713526>.
- [17] Efe, Recep, Abdullah Soykan, İsa Cürebal ve Süleyman Sönmez. “Türkiye’de Antroposen Döneminde Doğal Çevre Bozulmasını Etkileyen Antropojenik Faktörler”. *Tücaum V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 2008: 317-328.
- [18] Fourie, Jan. “Small Bird with Massive Nest- SA’s Bird of the Year”. 2016. (erişim: 3 Mayıs 2019). <https://parysgazette.co.za/6968/small-bird-with-massive-nest-sas-bird-of-the-year/>.
- [19] Hersey, George. *The Monumental Impulse: Architecture’s Biological Roots*. Cambridge: MIT Press, 1999.
- [20] Ide, Katano. *Shell House*. 2008. (Erişim: 2 Ekim 2021). <https://www.archdaily.com/11602/shell-artechnic-architects>.
- [21] Köşklük Kaya, Nezihat. “Mimarlık Disiplininin “Halk Mimarisi ve Somut Olmayan Kültürel Miras” Bağlamında Halkbilimi Disiplini ile İlişkisi”. *Bilim ve Kültür*. 01 (2013): 126-140.

- [22] Katerinalin. “Hundertwasser House in Vienna, Austria”. ID 22990781. Viyana. 2016. (Erişim: 2 Ekim 2021). <https://www.dreamstime.com/stock-image-hundertwasser-house-vienna-austria-image22990781> .
- [23] Kellert, Stephen ve Elizabeth Calabrese. “The practice of biophilic design”. *Biophilic Design*. 2015. (erişim 20.02.2022). www.biophilic-design.com .
- [24] Keykubat, Bilge. “Her An Ölümü Yaşayan Kutsal Ağaç”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1/6 (2014). (Erişim: 2 Ekim 2019). <http://apelasyon.com/Yazi/121-her-an-olumu-yasayan-kutsal-agac-sakura> .
- [25] Kida, Katsuhisa. “Fuji Kindergarten”. Katsuhisa Kida Photography. Tokyo. 2007. (Erişim: 2 Ekim 2021). <http://www.tezuka-arch.com/english/works/education/fujiyochien/>.
- [26] Kida, Katsuhisa. “Ring Around a Tree”. Fototeca. Tokyo. 2011. (Erişim: 2 Ekim 2021). <http://www.tezuka-arch.com/english/works/education/ring-around-a-tree/> .
- [27] Lindman, Åke E:son. “Tree Hotel”. Lindman Photography. Harads. 2008. (Erişim: 2 Ekim 2021). <http://lindmanphotography.com/?work=treehotel-harads> .
- [28] McKnight, Kenna. “Slender pine slats enclose Evans Tree House in Arkansas by Modus Studio”. Erişim 2 Şubat, 2022. <https://www.dezeen.com/2019/04/23/evans-tree-house-arkansas-modus-studio/> .
- [29] Medvedkov, Alexandr. “Side view of Inkaya Tarihi Cinar. It is a six-century-old tree.” Bursa. 2021. (Erişim: 2 Ekim 2021). <https://www.dreamstime.com/turkey-bursa-september-side-view-inkaya-tarihi-cinar-six-century-old-tree-inkaya-historical-cinar-image231612034> .
- [30] Modus Studio. “Evans Tree House”. *The Evans Tree House at Garvan Woodland Gardens*. Arkansas. 2018. Erişim 4 Şubat, 2022. <http://www.modusstudio.com/projects/garvan-woodland-gardens-children-s-educational-treehouse> .
- [31] National Wildlife Federation. “Native Plant Finder”. Erişim 2 Şubat, 2022. <https://www.nwf.org/nativeplantfinder/plants> .
- [32] Nişanyan, Servan. “Ağaç”. *Nişanyan Sözlük*. Erişim 11 Mayıs, 2019. <https://www.nisan-yansozluk.com/?k=a%C4%9Fa%C3%A7> .
- [33] Ohara, Nobuko. “Shell house”. Nacasa & Partners Inc. Nagano. 2008. Erişim 2 Şubat, 2022. <https://www.artechnic.jp/residential-3/album/shell-2008>.
- [34] Oki, Hiroyuki. “House for Trees”. VTN Architects. Ho Chi Minh City. 2014. Erişim 4 Şubat, 2022. <https://vtnarchitects.net/house-for-trees-pe203.html> .
- [35] Onat, Esen. *Mimarlık, Form ve Geometri*. İstanbul: Efil Yayınevi, 1995.
- [36] Santibañez, Danae. “House for trees”. Erişim 2 Ekim, 2019. <https://www.archdaily.com/518304/house-for-trees-vo-trong-nghia-architects> .

- [37] Şahin, Kamil ve Salih Toprak. Türk Kültüründe Ağaç'ın Düşünsel Ve Toplumsal Bağlamı”. *Journal of International Social Research*. 9/43 (2016).
- [38] Travel Stock. “Cherry blossoms festival in Ueno Park on April 4, 2014 in Tokyo, Japan”. Shutter stock. Tokyo. 2014. Erişim 4 Şubat, 2022. <https://www.shutterstock.com/tr/video/clip-9181481-tokyo-japan--april-4-cherry-blossoms> .
- [39] Temel Britannica. *Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Anı Yayıncılık, 1988.
- [40] Tezuka, Takaharu. “Fuji Kindergarten-Sketch.” Tezuka Architects. Tokyo. 2007. (Erişim 13 Mart, 2020). <http://www.tezuka-arch.com/english/works/education/fujiyochien/> .
- [41] Tezuka, Takaharu. “Ring Around a Tree-Sketch”. Tezuka Architects. Tokyo. 2011. (Erişim 13 Mart, 2020). <http://www.tezuka-arch.com/english/works/education/ring-around-a-tree/> .
- [42] Tham&Videgard Architect. “Mirror Cube.” Harads. 2008. (Erişim 13 Mart, 2020). <https://www.thamvidegard.se/work/public/treehotel/> .
- [43] Uryadnikov, Sergey. “Wild Jungle”. Shutter Stock. Korowai. 2016. (Erişim 13 Mart, 2020). <https://www.shutterstock.com/tr/image-photo/wild-jungle-irian-jaya-new-guinea-491382511> .
- [44] Williams, Austin. “House for Trees in Vietnam”. Erişim 17 Kasım, 2019. <https://www.architectural-review.com/awards/ar-house/house-for-trees-in-vietnam-by-vo-trong-nghia-architects/8664458.article>.
- [45] Wilson, Edward O. *Biophilia*. Cambridge: Harvard University Press, 1990.
- [46] World Health Organization. *Urban Green spaces and health*. Copenhagen: World Health Organization, 2016.
- [47] Yıldızcı, Ahmet Cengiz. *Bitkisel Tasarım*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Atlas Ofset, 1988.
- [48] VTN Architects. “House for Trees”. Son güncelleme 21 Şubat, 2019. <https://vtnarchitects.net/house-for-trees-pe203.html> .
- [49] Yurdadön Aslan, Pınar, Duygu Özkır, ve Yasemin Ofluoğlu. “Bursa Kent Belleği ve Kimliğinin İnşasında Anıt Ağaçların Rolü”. *İdealkent*. 20/7 (2016): 800-829.
- [50] Zara , Janelle. “An Otherworldly Cultural Complex Grows out of the Jungle in Mexico”. (Erişim: 10 Ekim, 2019). <https://www.architecturaldigest.com/story/azulik-uh-may-tulum> .
- [51] Zaráš-Januszkiewicz, Ewa, Barbara Żarska, Beata Fornal-Pieniak, Edyta Rosłon-Szeryńska. “Tree in Teodor Talowski’s and Friedensreich Hundertwasser’s organic architecture”. *Slovak University of Agriculture in Nitra, Faculty of Horticulture and Landscape Engineering*. 2015.167-171.

KENTSEL DÖNÜŞÜM: YERİNDEN ETME VE SINIFSAK TAHLİYE¹

Mustafa Kemal Şan* - Meryem Küçük**

GİRİŞ

Mahalle ve konut alanına yapılan müdahaleler bazı sosyal grup ve sınıfların yerinden edilmesini ortaya çıkarırken diğer taraftan ekonomik yeniden yapılanmanın etkisiyle yeni tip konut topluluklarının doğmasına neden olur. Bir diğer husus ise kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri her ne kadar kentin çöküntü veya plansız alanlarını dönüştürmeyi hedeflese de kent mekânının kendine özgü kimliğini köklü bir değişikliğe uğratarak daha amorf alanlara veya kimliksiz mekânlara doğru dönüştürmektedir. Bu dönüşüm hem çöküntü alanlarının eski sakinlerinin aşına olmadığı ve yaşayış biçimini devam ettiremeyeceği bir alana sürüklemeyi hem de kent kimliğinin hilafına olabilecek bir sürecin başlatılmasına sebebiyet vermektedir.

Çalışma; “kentsel dönüşüm ve yenilemenin Türkiye’nin kentleşme tarihinde hangi tecrübeleri şekillendirdiğini” ve “farklı sosyal sınıfların bu süreçten nasıl etkilendiğini” sorgulamaktadır. Buna ilaveten, çalışmada belirlenen sorunsal ve amaçlara yönelik öncelikli olarak, 1980 sonrası İstanbul’da kentsel dönüşüm tartışılmaya çalışılmıştır.

---

¹ Bilgilendirme: Bu çalışma, 2021 tarihinde yazılmış olan “Mekânsal Dönüşüm ve Kentsel Ayrışma: İstanbul-Zeytinburnu Örneği” adlı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Information: This study was conducted using the doctoral thesis “Spatial Transformation and Urban Segregation: Case of İstanbul-Zeytinburnu” authored in 2021.

* Mustafa Kemal Şan, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya, Türkiye. E-posta: mksan@sakarya.edu.tr

** Meryem Küçük, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya, Türkiye. E-posta: meryemk@sakarya.edu.tr

İkinci olarak, 2019-2020 tarihleri arasında İstanbul'un ilçesi olan Zeytinburnu'nda yürütülen alan araştırmasının bulgularının değerlendirmesini içermektedir.

1. 1980 SONRASI İSTANBUL'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM: SERMAYE ODAKLI KENTLEŞME

1980'li yıllar Türkiye'de neo-liberal politikaların hakim olmasıyla, ekonomide yeniden yapılandırmalar başlamıştır. Ülke genelinde hem siyasi hem de ekonomik yapılanmalar, kentleşme sürecini “sermayenin hakim olduğu” bir döneme götürmüştür (Şengül, 2009, s. 138). Bu dönemde Türkiye ekonomisi Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar ile bağlantı halinde olup küresel sermaye ekonomisine eklenir. Kentsel mekân yatırımları birikim süreçlerine dahil edilir, ulusal ve uluslararası sermaye grupları bu alana yoğunlaşır. Özellikle, kent piyasası konut alanı, altyapı ve yeraltı sistemleri gibi inşaat projelerini hayata geçirmeyi hedefler ve bu alan ile ilgili yasal düzenlemeler yapıp, yine belediyelere gerekli imar yetkilerinin verildiğine tanık olunmaktadır (Bilsel, 2006; Koyuncu, 2015, s. 38). Diğer bir deyişle, 1980 sonrası etkin olan neo-liberal politikalar “yeni bir kent ve konut politikaları” ile kent ekonomisini canlandırmak ve birikim elde etmek istemektedir. Neo-liberal doktrinler kent mekânının yeniden üretilmesi ve değerlendirilmesini öncelerek kentsel dönüşüm olgusunu² ortaya çıkarmıştır. Kent mekânı artık hızlı bir şekilde dönüşme çabasıdadır. Konut mülkiyet hakları, yapıları, mekândan elde edilen birikim ve kentin tüketim merkezleri yeniden üretilmeye başlamıştır (Smith ve Williams, 2015, s. 18).

Dönem itibarıyla kent mekânında “konut, gecekodu, kültürel / tarihi yapı ve yeşil alan” gibi kamu ve özel alanların dönüşümünü sağlayacak çeşitli yasa ve yönetmelikler yürürlüğe girmeye başlar: Bunlardan bazıları (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 65;

² Kavram olarak “kentsel dönüşüm”, öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da, yıkılan kentlerin yeniden inşa edilmesi için kullanılmıştı. Sonraki yıllarda kentlerde sanayinin kent dışına çıkarılması sonucu etrafında oluşan eski, çöküntü ve yıkılmış yapıların yenilenmesi için kullanılmıştır. 1990'lı yıllara geldiğinde ise eski, sağlıksız ve çöküntü olan yapıları yeniden kente katmanının yanı sıra neoliberal politikaların hakim olması sonucu, bu yapılar bir birikim aracı olarak düşünülmemiştir. Kent merkezindeki mekânları piyasa tüketim değeri ölçüğünde yeniden üretilerek yenilenmesi hedeflenmiştir (Yalçın M. C., Çalışkan, Çalgın ve Dündar, 2014, s. 49).

Keleş, 2015, s. 539); “2985 sayılı Toplu Konut Kanunu” (1984); ruhsatsız yapılaşmayı önlemek adına, 1983 ve 1988 yılları arası beş af yasası “2805 sayılı yasa dışı gelişen yapıların meşrulaştırılması” (1983); “gecekonduculara İmar-İslah ve tapu verilmesini öngören 2981 sayılı yasa”³(1984); “kaçak yapılaşmanın ve gecekonduculara çok katlı apartmanlaşmayı izin veren 3290 sayılı yasa” (1986); “boş arazi planlama ve gecekondu satışı hakkı veren 3366 sayılı yasa” (1986) ve “775 sayılı gecekondu yasasının getirmiş olduğu sınırlılıkları aşmak ve tüm kaçak yapıların affını veren 3414 sayılı yasa”dır (1987). Bu yasalar, gecekondu bölgelerinin ıslah ve yenilenmesini, çok katlı binalar haline gelmesini, hatta gecekondu olanların kentten rant kazanmasını sağlamıştır. Buna ilaveten, kent mekânında gecekondu bölgeleri kentsel dönüşüm sürecine dahil edilir, bazı bölgeler kentsel dönüşüm projeleri ile kalıcı değişikliklere giderken bazıları da orta sınıfların konut talebini karşılayan yüksek maliyetli olmayan çok katlı apartman haline gelmektedir (Keleş, 2015, s. 520-521).

1990’lı yıllara gelindiğinde, sermaye birikiminin yeni odak noktasını kent çeperleri oluşturmuştur; bu yerler orta ve üst sınıfın yaşam alanları olarak inşa edilmeye başlanır. Kent çeperlerine kent yaşamının gerekliliklerini sağlayacak alt yapı ve hizmetleri götürülerek yaşanılabilir hale getirilir. İnşa edilen yeni alanların bir kısmını, orta ve üst sınıf grupları için tasarlanmış, kentle bütünleşmesi sınırlı olan dışarıya kapalı yerleşim yerleri oluştururken bir kısmı da kent merkezindeki gecekondu ve çöküntü alanlarının dönüşüme girmesi ve yeniden inşa edilen alanların maliyetinin artması ile daha öncesinde bu yerleşim yerlerinde oturan alt sınıf gruplarının kentin dışına zorunlu hareket etmesiyle oluşur. Böylelikle kent yaşam alanlarında eskiye nazaran farklı sosyal sınıfları bir arada yaşama ve birbirleriyle etkileşimde bulunabilme imkanını neredeyse yok etmiştir. (Türkün, 2014; Keleş, 2014, s. 306; Osmay, 1998, s. 147; Ünsal ve Türkün, 2014, s. 34). Yine, 2000’li yıllarla birlikte, gecekondu bölgeleri, yeşil alan ve kent merkezlerinin yatırım odaklı dönüşümünün önünü açan yasalar çıkarılmıştır. Hatta yerel yönetimlere, kentsel dönüşüme yön verebilmek

---

³ 2981 sayılı yasa ile sağlanan gecekondu affı, şu şekilde işlemiştir; gecekondu olanlar, yasa çıktıktan 6 ay sonra belediye veya valiliğe başvuru yaparak değerlendirmeye alınır, daha sonra tapu isteme hakkı (arsa bedelinin ödenmesi karşılığında) verilir. Buna ilaveten, devlet bazı gecekonducuların yapısal durumunu da değerlendirerek ıslah edilip edilmeyeceğine karar verir. Gecekonducuların yapıldığı arazi başka birinin ise arsa sahipleri ile yapılan muvafakat sonucu bir karara bağlanır (Keleş, 2015, s. 541).

adına geniş yetkiler tanınmıştır. Yerel yönetimlere kamu mülkünün özelleştirilmesi ve satışı gibi yetkiler verilerek devletin ekonomik anlamda yarar sağlanması düşünülmüş ve çeşitli yasalar ile bu durum meşrulaştırılır (Bilsel, 2006). Bu yeni dönemin önemli bir yasası da “5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun (2005)”, gecekonduya karşı duruşun ve müdahale etmenin önünü açmaktadır, yani gecekondunun, kent mekânından kaldırılmasını ve dönüştürülmesini öngören bir karardır (Erman, 2013, s. 241; Keleş, , 2013, s. 389).

Diğer bir husus, 1980-2012 yılları arası Toplu Konut Yönetimi (Toplu Konut İdaresi, TOKİ), konut politikasını yönlendirmede önemli olmuştur. “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı 2983 sayılı (1983) ve 412/414 sayılı (1990) yasalarla toplu konut kararnameleleri alınır. 2001 yılından sonrası ise TOKİ konut finansman desteğine devam eder ve Başbakanlığa bağlı görevlerini sürdürür (Keleş, 2014, s. 345). Diğer yandan, TOKİ ya da KİPTAŞ İstanbul’da dönüşümün önemli bir parçasıdır. Öncelikle, orta ve alt orta sınıfın konut talebini ya da ihtiyacını karşılamak üzere üretime geçmiş fakat ilerleyen yıllarda özel sermaye yatırımcılarına sunulan yetkilerle bu alanlardan daha fazla rant (kazanç) sağlamak için yüksek maliyetli konut üretimine başlar ve üst-orta ve üst sınıfın talebini karşılayan konutlar inşa edilir (Türkün, Ünsan, ve Yapıcı, 2014, s. 106). Dahası, TOKİ dönüşüm projeleri arasında, çok katlı gökdelen tipi inşaatlar, site tarzı konut, büyük şirket ofisleri ve alışveriş merkezleri (AVM) bulunmaktadır. TOKİ VE KİPTAŞ tarafından inşa edilen toplu konutlar genellikle, İstanbul’un Avrupa yakası çeperinde Esenyurt, Başakşehir ve Arnavutköy ilçelerinde yer almaktadır. Her ne kadar, kent çeperlerinde kurulan bu konut alanında kent merkezine ulaşımı sağlayacak toplu taşımacılık gibi ulaşım olanağı olmasına rağmen kentle organik bağ kuramamaktadır. Diğer taraftan, Anadolu yakasında ise daha az olmakla birlikte Tuzla, Pendik ve Çekmeköy’de toplu konut alanı bulunmaktadır. Buna ilaveten, İstanbul’da kentin dışında (çeperinde), lüks / kapalı konut sayısı dikkate değer bir biçimde artmaktadır. Bu tip yapıların genellikle Beylikdüzü-Esenyurt-Başakşehir, Boğaz çevresi, Maltepe-Tuzla, Beykoz bölgesi, Sarıyer-Kilyos gibi bölgelerde inşa edildiği görülmektedir. Bu bölgeler TEM ve E-5 karayolları güzergâhında olup, otomobil gibi özel araçlar ile ulaşımı sağlanmaktadır (Yalçıntan, Çalışkan, Çılgin ve Dündar, 2014, s. 61-63).

Sonuç olarak İstanbul’da 2000’li yıllardan bu yana, hem kentsel dönüşüm uygulamaları hem de TOKİ ya da KİPTAŞ’ın toplu konut inşaları kentsel mekânın dönüşmesi ve yeniden üretilmesi için önemli bir hal almıştır (Çoban, 2012, s. 99). Kentsel dönüşüm uygulamaları için gecekondu ve çöküntü alanlarının iyileştirilmesi (özellikle doğal afet riski olan yapılar) ve yenilenmesi planlanmış olmasına rağmen, hem barınma hakları hem de toplumsal ilişkiler bakımından ortaya çıkan sorunlar göz ardı edilmiştir. Genellikle, bu dönüşüm sürecinde gecekondu ve çöküntü alanlarda yaşayan yoksul kesimi destekleyen kentsel politikaların yetersiz olduğu görülmektedir. Haliyle, yoksul kesimin yeniden inşa edilen konutlara veya taşınılan (kira) konutlara bütçeleri yetmemekte, yoksullukları kalıcı hale gelmektedir. Diğer bir anlatımla; kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenen gecekondu alanları, devlet ve özel sermaye grupları ile ortaklaşa yapılmakta ve yeniden inşa edilen alanlara eskiden bu yerlere oturan kesimlerin mülkleri karşılığında konut tahsis edilmesine rağmen, çoğunlukla yeni yapılar daha maliyetli olması, bu yerleşim yerlerinden ayrılma ile sonuçlanmaktadır (İçli, 2014, s. 81).

2. KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YENİLEMENİN, FARKLI SOSYAL SINIFLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: SAHA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, günümüz toplumlarının yaşamış olduğu sosyo-ekonomik değişimler neticesinde ortaya çıkan hem kentsel hem de toplumsal dönüşümü ele almaktadır. Çalışmanın konu ve problem alanını analiz etmek adına *karma yöntem* kullanılmıştır. Araştırmada karma yöntemin kullanılması, çoklu araştırma yöntemlerini (hem niceliksel hem de niteliksel), bütüncül ve kavramsal bakış açısının geliştirilmesine imkan vermiştir. Veri toplama araçları ise “katılımlı gözlem, mülakat (derinlemesine görüşme) ve anket olup” araştırmanın verileri “betimsel ve açıklayıcı”, bulgular neticesinde “keşfedicidir”.

Çalışmanın konu ve sorunsalına yönelik araştırma sahası İstanbul’un ilçesi olan Zeytinburnu’dur. Nitel verinin toplanmasında amaçsal örneklem türü tercih edilmiş,

55 kişi ile mülakat yapılmıştır. Nicel verinin toplanmasında ise evreni temsil edecek 772 kişiye anket uygulanmıştır.

2.2. Saha Bulguları ve Analizler

Araştırmada incelenen İstanbul'un ilçesi olan Zeytinburnu'nda, kentsel dönüşüm projeleri hayata geçirilmekte veya sıklıkla gündem olmaktadır. İstanbul'un ilçesi olan Zeytinburnu nüfus yoğunluğu fazla olan bir bölgedir. 1960 nüfus sayımında Zeytinburnu'nun nüfusu 89.397 olarak belirlenir. Bu dönemin nüfus artışında belirleyici unsur, bölgenin sanayisinin ve gecekondulaşmanın artışı gösterilebilir. İstanbul'daki ilk gecekondunun 1945 yılında Zeytinburnu-Kazlıçeşme'de görüldüğü ilerleyen yıllarda da artışını⁴ devam ettirdiği bilinmektedir. Özellikle 1950'lerde Demokrat Parti'nin bölgeden oy alması ile sanayi ve gecekonduların alanları desteklenmiş bu durum da doğal olarak göç oranını artmasına yol açmıştır. Akabinde, 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı yasa gecekondunun varlığını resmileştirerek kentleşmenin doğurduğu barınma ihtiyacını önemli ölçüde karşılamıştır. Fakat, 1960-1990 arasında nüfusun İstanbul'un artış hızından geride olduğu söylenebilir. 1990 - 2000 yılları arasında ise (10 yıllık süre zarfında) İstanbul'un nüfus artış hızı %37.1 iken, Zeytinburnu'nda bu oran %49.5'tir; böylelikle Zeytinburnu'nun nüfus artış oranı daha fazla gerçekleşmiştir. Bu durumun arka planında, 1990 itibariyle "nüfus artışı gecekondulaşmanın yavaşlaması ve mevcut gayrimenkullerin tapu sorunlarının büyük bölümünün çözümlenmesi nedeniyle ruhsatlı binaların yapılmasına bağlı olarak yerleşim alanlarının açılması ve genişlemesi" bulunmaktadır (Gökçen , Akbulut ve Bayar, 2003, s. 360). Buna ilaveten, gecekonduların tapu sorunlarının çözülmesinde 1983-88 yılları arasında çıkan imar affi yasının belirleyici olduğu söylenebilir (Şenyapılı, 1998). 1999 Marmara depremi sonrası bölgede yapılan incelemeler neticesinde, depreme dayanıksız yapı (inşaat) stoku ortaya çıkar ve toplu dönüşüme ihtiyaç duyulur. Nihayetinde, Zeytinburnu yoğun gecekondular bölgeyi yavaşça apartmanlaşmaya başlar ve eski 'gecekondular yerleşmesi' kimliğinden sıyrılır. Eski gecekondular çevresinde

⁴ Zeytinburnu'nda 1947-1948 yılları arasında gecekonduların yapımı hızlanır, hatta 1949 yılında İstanbul genelinde gecekondular sayısı 5 bin iken, Zeytinburnu'nda 3 bin 218 olarak tespit edilir (Tekeli, 1994, s.94).

inşa edilen sanayi (iş-ticaret merkezleri) bölgeleri de zamanla kentsel dönüşüm ve yenileme ile mekânın dışına itildiği görülür.

İstanbul'un Zeytinburnu ilçesi, eski gecekondu-sanayi bölgesi ve deprem açısından riskli bir alan olması sebebiyle kentsel dönüşümün yaşandığı önemli bölgelerdendir⁵. Böylelikle çalışma, kentsel dönüşüm olgusunu alan araştırmasında (hem nicel hem de nitel) analiz etmeye çalışmıştır;

Tablo 1. Mahallede Yürütülmesi Planlanan Kentsel Dönüşüm Projesi Duydunuz Mu?

	Sayı	Yüzde
Hiç duymadım	189	24.5
Bir şeyler duydum	193	25.0
Duydum	389	50.5
Toplam	771	100.0

Kentsel dönüşüm ile kentin bozulmaya yüz tutmuş fiziksel-sosyal yapısını iyileştirme ve canlandırma hedeflenirken, tasarlanan dönüşümde ilgili sivil toplum örgütlerinin ve toplumun farklı kesimlerinin sürece dahil edilmesi, katılması göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan, siyasal erk veya yerel yönetimler tarafından yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, toplumun farklı kesimlerini sürece dahil etmeden ya da toplumsal sonuçları düşünülmeden, sadece **“ekonomik büyüme, karlılık ve ranta”** odaklanarak dönüşüm planlar (Alver, 2017, s. 13). Araştırmada analiz edilen Zeytinburnu'nda kentsel dönüşüm projelerinin hayata geçirildiğini söyleyebiliriz. Bu durum toplumun farklı kesimlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Diğer taraftan, araştırmada görüşülenlere **“Mahallede yürütülmesi planlanan kentsel dönüşüm projesi duydunuz mu?”** sorusu sorulduğunda %50.5'i duydum, %25'i bir şeyler duydum ve %24.5'i hiç duymadım şeklinde ifade ettiği görülür. Görüşülenle-

⁵ İstanbul Zeytinburnu'nda “KIPTAS ile yürütülen Merkez Evleri ve Sümer Mahallesi Projeleri gibi örnekler, 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesine Dayanarak” yapılmaktadır (Genç, 2008, s. 121-122)

rin yaklaşık yarından fazlasının bir şeyler duyduğu (kentsel dönüşüm ile ilgili) görülmektedir. Bu oranın yüksek çıkmasının en önemli nedenleri arasında, görüşülenlerin bulunmuş olduğu bölgede bu tarz projelerin olması veya süreçten doğrudan etkilenmesidir.

Tablo 2. Kimden Duydunuz?

	Sayı	Yüzde
Belediyeden	96	16.1
Kaymakamlıktan	3	.5
Muhtardan	8	1.3
Komşudan	196	32.8
Tanıdıklarımın	145	24.2
Dernekten	7	1.2
Medyadan	129	21.6
Diğer	14	2.3
Toplam	598	100.0

Araştırmada görüşülenlere kentsel dönüşüm projelerini kimden duydukları sorulduğunda, (en yüksek oranlarla) % 32.8’i “Komşudan”, %24.2’si “Tanıdıklarından”, %21.6’sı “Medyadan”, %16.1’i “Belediyeden” duyduğunu ifade etmiştir. Kentsel dönüşüm projeleriyle mekânın dönüşümü yoğunluklu olarak ortaya çıkmasının yanı sıra toplumsal sonuçlarının da var olabileceğini belirtebiliriz. Bu tarz planlanan kentsel değişim ve dönüşümlerde toplumsal katılımın ve bilgilendirmenin yetkili merci tarafından detaylı olması gerekmektedir. Diğer taraftan tabloda da gördüğü üzere, kentsel katılımın yüksek olması gereken bir süreçte görüşülenlerin ilgili projelere dair bilgileri “**enformel**” (kurumsal olmayan) olan kaynaklardan toplandığı görülmektedir. Bu durum, kentsel dönüşüm sürecine dahil olunmaması ve toplumsal sorunların ilerleyen zamanlarda gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır.

Tablo 3. Sizce Mahallenize Yapılan Kentsel Dönüşüme Yönelik Fikriniz Olumlu mu, Olumsuz mu?

Mahallede Kentsel Dönüşümü Olumlu Görenler					
		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığınsal Yüzde
	Oturduğumuz yerin yaşamsal düzeyi artırıyor	215	27.8	35.8	35.8
	Depreme dayanıklı yapılar ortaya çıkıyor	321	41.6	53.5	89.3
	Otopark ve bahçesi olan yapılar ortaya çıkıyor	35	4.5	5.8	95.2
	Oturulan yerin ekonomik değerini arttırıyor	19	2.5	3.2	98.3
	Komşuluk ilişkilerini olumlu etkiliyor	3	.4	.5	98.8
	Diğer	7	.9	1.2	100.0
	Toplam	600	77.7	100.0	
Missing	.00	172	22.3		
Toplam		772	100.0		

Araştırmada görüşülenlerin %77.7'si kentsel dönüşüm projelerini olumlu görmüştür; bunların (yaklaşık yarıya yakını) %53.5'i "Depreme dayanıklı yapılar ortaya çıkıyor" şeklinde ifade ettiği görülür. Özellikle İstanbul'un Zeytinburnu, Bakırköy ve Küçükçekmece ilçelerinde doğal afetler sebebiyle kentsel dönüşüm projeleri yürütüldüğü görülür. Bu projeler daha çok "kamu ve özel sektör yanında Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)" tarafından yürütülmektedir (Genç, 2008, s. 122). Görüşülenlerin, %35.8'i "Oturduğumuz yerin yaşamsal düzeyi artırıyor", şeklinde cevap vermesinin önemli sebepleri arasında, hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla birlikte dönüşen kent mekânının 'plansız ve kontrolsüz' şekillenmesi, özellikle de bu durumdan en çok etkilenen sınıfının kent yoksullarının, daha 'iyi yaşam ve barınma koşullarına' ulaşma imkanını belirtir. Diğer verilen cevaplar ise şu şekildedir; %5.8'i "Otopark ve bahçesi olan yapılar ortaya çıkıyor", %3.2'si "Oturulan yerin ekonomik değerini arttırıyor" ve %0.5'i "Komşuluk ilişkilerini olumlu etkiliyor" şeklinde sebeplerini belirttiği görülür.

Nitel araştırma bulgularında ise görüşülenlerin bir kısmı (21 kişi) kentsel dönüşüm projelerini olumlu görmesinde, "**iyi bir yaşam, barınma ve planlı bir kentleşme**" sunması belirleyici olmuştur. Kentsel dönüşüm, hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı 'plansız ve kontrolsüz' yapıları yeniden düzenleyerek canlandırmayı hedefler.

“Kentsel dönüşüm olursa şöyle iyi olur, şu binalar böyle iç içe ya... Aralıklı olsa daha iyi. Şöyle bir **mesafe olursa daha iyi**. Ondan sonra da şimdi mesela benim oturduğum yerde dur bakayım bu çok şu büfe kadar ara var **mesela balkona çıkıyorsun korkuyorsun karşıdaki komşuyu rahatsız edersin diye. Mesafe olursa o daha uygun olur**. Çünkü ben Yugoslavya’ya gittim. Orda mesela böyle şey binalar epey bir ara var, şu cadde gibi, tabii. Oradan böyle ve ara ağaçlık o harika, **nefes alabiliyorsun ama buradan alamıyorsun, burada yok...**” (6. Görüşülen, Kadın, 59 yaşında).

Kentsel dönüşüm projeleri kent mekânına yeniden düzenleme getirerek yaşam alanını iyileştirebilmektedir. Hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı nüfus artışı mekânda yoğunlaşmayı sürükleyerek yaşam alanını daraltmaktadır; bu gibi durumlarda mekânın dönüşümüne, yenilenmesini ve canlanmasına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 4. Sizce Mahallenize Yapılan Kentsel Dönüşüme Yönelik Fikriniz Olumlu mu, Olumsuz mu?

Mahallede Kentsel Dönüşümü Olumsuz Görenler		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığımsal Yüzde
	Yapılacaklarla ilgili bilgimiz yok/farklı açıklamalar yapıyor	44	5.7	28.4	28.4
	Yapılacaklarla ilgili fikrimiz sorulmuyor	31	4.0	20.0	48.4
	Mülkiyet belgelerimizin kabul edilip edilmeyeceği belli değil	9	1.2	5.8	54.2
	Bize borç çıkarılırsa ödeyemeyiz	22	2.8	14.2	68.4
	Apartman yaşamına uyum sağlayamayız	6	.8	3.9	72.3
	Başka bir yere gönderilirse sosyal ilişkilerimizi kaybederiz	7	.9	4.5	76.8
	Burası işyerlerimize yakın/başka bir yerde ekonomik olarak zorlanırız	6	.8	3.9	80.6
	Kiracıyım; bu fiyatlara kiralık ev bulmam zor	13	1.7	8.4	89.0
	Diğer	17	2.2	11.0	100.0
	Toplam	155	20.1	100.0	
Missing	.00	617	79.9		
Toplam		772	100.0		

Araştırmaya katılanların %20.1'i kentsel dönüşüm projelerini **olumsuz** görmüştür. Bunların % 28.4'ü "Yapılacaklarla ilgili bilgimiz yok/farklı açıklamalar yapıyor", %20'si "Yapılacaklarla ilgili fikrimiz sorulmuyor" şeklinde cevap verdiği görülür. Bu durumun arka planında, çoğu kentsel dönüşüm projesinin "**kapsamlı, stratejik, katılımı gözetilen işbirliği ve eşit erişimden**" yoksun oluşuyla ilişkilidir. Buna ilaveten, günümüzde kentsel dönüşümde etkin aktörlerin, hak ve sorumluluklarının bilincinde geliştirilen eylem planının göz ardı ettiği söylenebilir. Tablodan çıkan diğer oranlar ise %14.2'si "Bize borç çıkarılırsa ödeyemeyiz", %8.4'ü "Kıracıyım, bu fiyatlara kiralık ev bulmam zor", %5.8'i "Mülkiyet belgelerimizin kabul edilip edilmeyeceği belli değil" şeklinde olup kentsel dönüşümün ekonomik büyüme rant ve karlılığı hedefleyen mekânsal bir değişimi önceleme ile ilişkilidir. Harvey bu kentsel sorunsalı mekânsal ve zamansal sabiteler kuramı ile ilişkili olan "**el koyarak / mülksüzleştirerek birikim**" tezi ile açıklar (2011). Harvey, "hem kolektif hem de devletin mülkiyeti olan mekânların, daha fazla kâr getirmesi adına özel mülkiyet hakkına ya da kamu malının özelleştirilmesi ve sermaye için kullanılmasını" belirtir (Altınok ve Enlil, 2012, s. 42). Buna ilaveten, kent mekânında değersizleşen yani sermaye olarak karlılık oranı düşen mekânların yıkılarak yeniden üretilmesi hedeflenir ve buna da "**yaratıcı yıkım**" denilir. Mekânsal dönüşümle (yaratıcı yıkımla) yerli ve yabancı sermaye grupları kar / rant güdüleriyle hareket ederek daha fazla kazanmaktadır, kentin yoksul kesimi ise bu durumdan olumsuz anlamda etkilenmektedir. Kent yoksulları, çoğunlukla kontrolsüz ve plansız dönüşen kent mekânının içinde sağlıklı yaşam koşullarıyla mücadele etmektedir. Kent mekânının iyileştirilmesi ve canlandırılmasına en fazla bu grubun ihtiyacı olmasına rağmen ortaya çıkan sosyo-ekonomik maliyetler yoksul sınıfın dönüşüm sürecinde mağduriyet yaşamasına sebebiyet vermektedir. Son olarak araştırmada ortaya çıkan bulgular şu şekildedir: %4.5'i "Başka bir yere gönderilirse sosyal ilişkilerimizi kaybederiz", %3.9'u "Apartman yaşamına uyum sağlayamayız" ve %3.9'u "Burası işyerlerimize yakın/başka bir yerde ekonomik olarak zorlanırsınız" şeklinde sebep sunduğu görülür.

Çalışmanın nitel araştırma bulgularında ise görüşülenlerin yaklaşık yarısına yakını (23 kişi) kentsel dönüşüm projelerinin olumsuz sonuçlarının olduğunu ifade ederken nicel bulgularda ortaya çıkan temel gerekçeler ile uyumluluk arz etmektedir.

İleri sürülen gerekçelerin başında, konut eksenli dönüşümlerin ortaya çıkardığı “**mülkiyet hakkı ve kiracılık**” sorunsalı bulunmaktadır;

“Kentsel dönüşüm aslında insanlarda fikir olarak 99 depremiyle oluştu... Yani ana fikir şuydu ‘sizin binalarınız sağlam değil bunlardan bir an evvel çıkın, deprem olursa mahv-ı perişan olacaksınız, bir an evvel sağlam yapılara geçin.’ Tabi bu da çok sıkıntılı bir süreç oluşturdu işte ekonomik kaynak lazım, insanlar buna hazır değil. Zaten maksimum 10 bin dolar orta gelir düzeyinde bir ülke olmuştuk, ileri ülkeler gibi bir seviyede değil ki ‘tamam bizim evler sağlam değilmiş yeni bir yer yaptıracağım da oraya geçeyim’ gibi bir şey yok yani. Ama bunu desteklemek için şey başladı. Kentsel dönüşümde sosyal donatılar da olacak, şöyle olacak, böyle olacak falan filan... Bana göre, tırnak içinde söylüyorum yine, benim nitelemem olduğu için tırnak içinde söylüyorum. Uyduruk uyduruk 3 metre, 5 metre yeşil alan, 300 metre yürüyüş alanı al sana sosyal donatı. İçine 2 tane çocuk salınacağı koy... o işte öyle olmadı bir. İkincisi, **haksızlıklar yapıldı, başarısız örnekler var Fikirtepe’deki gibi. Üzerinde çok iyi çalışılmadığı için, sofistike düşünülmediği için, bizim bürokratların da maalesef sofistike düşünen insanlar olmadığı için ve **yine maalesef rantsal kaygıları da olduğu için, artı bizde müteahhit sevindirmek ön plana çıktığı için sağlıklı olmadı zaten.** Kentsel dönüşüm başka türlü de olabilirdi. Bu türlü olduğu zaman sıkıntılı oluyor... Bir aile yapısı düşünün, ben atıyorum örnekler veriyorum, ben anladığımı anlatabilmek için örnekler veriyorum belki çok uzatıyorum ama 5 kişilik, 6 kişilik bir aile diyelim. Oturuyorsunuz evinde **150-170 m², bir gün diyorlar ki size bu ev kentsel dönüşüme girecek 90m² olacak sizin ev. Böyle bir kentsel dönüşüm herkesi rahatsız eder.** Şu olabilir, senin zaten 3 katlı, 5 katlı evin vardır, ‘biz buraya şimdi 6 katlı bir bina yapıcak metrekaresi de genişlettik al sana yeni ev, üstüne de şu kadar öde.’ O makul. Onunda şartları yerine geldiği sürece tabi. Güzel bir şekilde dönüşecek tabii ki beton yığını falan olmayacak vs. kentsel dönüşüm üstüne fazla düşünülmediğini düşünüyorum. İyi bir proje olmadı yani, iyi projelendirilemedi. Umarım gelecekte yapacakları projeler daha şey olur...”(48. Görüşülen, Kadın, 27 yaşında).**

Kentsel dönüşüm süreci, yıpranan yapının dönüşümü için “**mülkiyet hakkı veya kiracı olanların**” zorunlu tahliyeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu durumda, özel-

likle dönüşümden etkilenen yoksul kesiminin yeni yaşam koşullarına ayak uydurmasını zorlaşmaktadır. Diğer taraftan, yoksul kesim için yeni yaşam koşullarına geçişte ‘yerel yönetim veya ekonomik sermayeye sahip aktörler’ süreci iyileştirmek adına sosyo-ekonomik destek sağlamalıdır, fakat genellikle bu detay göz ardı edilmektedir. Bir diğer husus ise yerli veya yabancı sermayedarlar tarafından yürütülen projeler, rant / kar amacı ile şekillendiğinden inşa edilen yapıların ‘sosyal yaşamı iyileştirici veya yaşam standartlarını yükseltmeyi’ arka planda bırakmaktadır.

“Şimdi zamanında insanlar buraya gelmişler ve bunlar arsa alıyorlar, arsa tapuları var sadece ve evlerini kendileri inşa ediyorlar. Buradaki insanların hepsi kendi bölgelerinden buraya göçüp evlerini kendileri yapmışlar. Çok plansız bir yapılaşma var burada...Gecekondu... Arsa tapusu var dediğim gibi. Onların üstüne evlerini yapıyorlar. Plansız bir yapılaşma var. Planlı bir yapılaşma olacaksa mantıklı. Neden güzelleşmesin ki ya da neden daha sağlam binalar olmasın ki? **Ama şuradaki şey ortamı bozulur korkusu var.** Mesela burada yaşamıyor olmama rağmen beni bile böyle bi içimi acıtıyor. **Buradaki insanlar tekrar aynı oturduğu yere gelemeyecek belki.** Şu an ne olacağı belirsiz bir durum var. İnsanlar arsalarını bir şey için verdiler ve karşılığında bir şey alacaklar ama şu an sahip oldukları yerden alamayacaklar belki başka başka yerlerden alacak. Tabi dışarıdan çok fazla farklı insanlar gelecek o yüzden burada oluşmuş **bir mahalle kültüründen bahsediyoruz ya onda bi kopma olacak illaki. İnsanlar, aileler ayrılacak...**Dolayısıyla o aileler birbirinden kopmuş olacak hani buradaki yaşantı için söylüyorum. O açıdan sıkıntı. Bir şehirleşme sürecine girmiş oluyor burası...”(49.Görüşülen, Kadın, 52 yaşında).

Hızlı kentleşmenin ve nüfus artışının ortaya çıkardığı konut ihtiyacı, ilk dönemlerde gecekondulaşma ile çözülmüştür; hatta günümüzde bu yapılaşmanın varlığını görebilmek mümkündür. Diğer taraftan, kontrolsüz ve plansız bir kentleşme ile ortaya çıkan gecekondulaşma kendi içinde birtakım problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Genellikle, yoksul ve alt sınıfın konut alanı olan bu yerler, sağlıksız barınma ve yaşam koşullarının varlığı ile dönüşüme ihtiyaç duyulmaktadır. Kentsel dönüşüm alanları kamu eliyle uygulanan yerlerdendir ve buralarda gecekondu apartmanlaşmaya-toplu konutlaşmaya doğru giden bir süreç hakimdir. Bu bölgelerde dönüşüm, fiziksel olarak ‘tek tip toplu konut’ olarak inşa edilirken, mekânın

‘kendine özgü kimliğinde’ de köklü değişiklikler meydana gelir. Mekânın kimliğini etkileyen en önemli olgulardan biri, ‘yeni konut alanının inşa edilmesi ile yoksul veya alt gelir grubunun yerinden edilmesi ve bu grubun alışkın olmadığı, kültürünü veya yaşayış biçimini devam ettiremeyeceği’ bir alana sürüklemektir. Böylelikle, yoksul ve alt gelir grubunun kendi yaşam alanından kopartılarak farklı bir mekânda yaşamaya sürüklemek, mekânsal ve sosyal ayrışmanın da yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Hâlbuki kentsel dönüşüm projesi tasarlayanlar, yerinden edilen yoksul ve alt gelir grubunun yaşam tarzına, alışkanlıklarına ve talebine uygun konut alanı inşa etmelidirler. Yine, kentsel dönüşüm ile iyileştirilmesi planlanan yaşama alanında eski sakinlerinin yerinde tutulması hedeflenmelidir. Yaşayanları yerinde tutmak için merkezi ve yerel düzeyde uygulanan bir sosyal politika geliştirilmelidir. Geliştirilecek olan sosyal politikanın, konut alanı sakinlerinin talep ve sorunlarını çözmesini amaçlayarak yerleşimcilerin etkin katılımını içermelidir.

Tablo 5. Kentsel Dönüşüm Konusunda Mahalle Sakinlerinin Birlikteliği Yeterli Mi?

	Sayı	Yüzde
EVET	368	48.9
HAYIR	384	51.1
Toplam	752	100.0

Yürütülen kentsel dönüşüm projeleri mekânı değiştirirken, kent sakinlerinin ‘hak ve sorumluluklarının’ bilincinde olarak hareket etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kenttaş olarak belli başlı ‘hak ve sorumluluklarını’ bilmeden eylemde bulunmak geri döndürülemez veya gelecek nesilleri etkileyecek mekânsal ve toplumsal sorunlara yol açacağı aşikardır. Bu temel tezdin ötürü araştırmaya katılanlara “**Kentsel Dönüşüm Konusunda Mahalle Sakinlerinin Birlikteliği Yeterli Mi?**” sorusu yöneltildiğinde %48.9’u evet, %51.1’i hayır cevabını verdiği görülür. Katılımcıların yaklaşık yarısına yakınının değişen ve dönüşen mekân üzerinde bir birliktelik veya hem fikir olmama durumu, toplumsal ayrışmaları ortaya çıkaran bir unsur olarak görülebilir.

Tablo 6. Kentsel Dönüşüm Konusunda Mahalle Sakinlerinin Birlikteliği Yeterli Mi?

(Cevabınız Hayır İse) Sizce Bu Birlikteliği Zayıflatan En Önemli Etkenler Nelerdir?		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Yığınsal Yüzde
	Farklı etnik gruplar/hemşeri grupları kendilerini ayırıyor	68	8.8	17.0	17.0
	Farklı politik gruplar var	22	2.8	5.5	22.5
	Evlerin konumları ve fiziki özellikleri birbirinden çok farklı	56	7.3	14.0	36.5
	Farklı mülkiyet haklarına/belgelerine sahibiz	56	7.3	14.0	50.5
	Bilgi eksikliği/karmaşası var	69	8.9	17.3	67.8
	Ortak bir fikir etrafında buluşamıyoruz	82	10.6	20.5	88.3
	Bizi temsil edenler yeterli değil	37	4.8	9.3	97.5
	Diğer	10	1.3	2.5	100.0
	Toplam	400	51.8	100.0	
Missing	.00	372	48.2		
Toplam		772	100.0		

Araştırmaya katılanların kentsel dönüşüm konusunda mahalle sakinlerinin birlikteliğini yetersiz görenlerin (%51.8) sebepleri şu şekildedir: %20.5’i “Ortak bir fikir etrafında buluşamıyoruz”, %17.3 “Bilgi eksikliği/karmaşası var”, %17’si “Farklı etnik gruplar / hemşeri grupları kendilerini ayırıyor”, %14’ü” Evlerin konumları ve fiziki özellikleri birbirinden çok farklı”, %14’ü “Farklı mülkiyet haklarına/belgelerine sahibiz”, % 9.3’ü “Bizi temsil edenler yeterli değil”, ve %5.5’i “Farklı politik gruplar var” şeklinde ifade ettiği görülür. Burada belirleyici unsurlar arasında, ekonomik sermayeye sahip olup-olmamakla ilişkili olarak mekânsal dönüşümden tatmin edici bir cevap almak arasında bir değişim söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Buna ilaveten, dönüşümden beklenen ekonomik çıkar, rant sağlama veya kentsel iyileşme / yenilenmeye göre toplumsal olgunun görünümü de değişmektedir.

Tablo 7. Mahallenizdeki / Bulduğunuz Yerleşim Alanındaki Sorunların Çözümünde Sizce Hangi Kurum veya Kişiler Destek Olabilir?

	Sayı	Yüzde
Başka mahallelerdeki kişi ve dernekler	58	8.0
Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası gibi demokratik kitle örgütleri	80	11.0
Siyasi partiler	75	10.4
Belediye	492	68.0
Diğer	19	2.6
Toplam	724	100.0

Araştırmaya katılanlara “Mahallenizdeki / Bulduğunuz Yerleşim Alanındaki Sorunların Çözümünde Sizce Hangi Kurum veya Kişiler Destek Olabilir?” sorusu sorulduğunda; %68’i “Belediye”, %11’i “Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası gibi demokratik kitle örgütleri”, %10.4’ü “Siyasi partiler”, %8’i “Başka mahallelerdeki kişi ve dernekler” destek olur dediği görülür. Kentsel dönüşüm projelerinde yerel yönetimlerin (belediyelerin) etkin olduğu bilinmekle birlikte, bu süreçte toplumsal katılımın ve bilincin yüksek olması adına sivil toplum örgütleri veya derneklerin de etkili olması gerekmektedir.

Tablo 8. Sizce Kentsel / Mekânsal Dönüşüm İle Birlikte Mahallede Ne Gibi Değişiklikler Meydana Geldi?

	Sayı	Yüzde
Komşuluk ilişkileri azaldı	274	43.3
Ekonomik durumumuz kötüleşti	58	9.2
İnsanlara güvenimiz azaldı	42	4.1
Çevre kirliliği arttı	20	2.8
Trafik sorunları arttı	38	4.4
Depreme dayanıklı binalar arttı	205	28.0
Yaşam düzeyimiz/standardımız iyileşti	37	4.5
Park alanı veya yeşil çevre olanağı arttı	27	3.2
Diğer	3	.5
Toplam	617	100.0

Araştırmada görüşülenlere, “**Kentsel / Mekânsal Dönüşüm İle Birlikte Mahallede Ne Gibi Değişiklikler Meydana Geldi?**” sorusu sorulduğunda, yaklaşık yarıya yakını % 43.3’ü dönüşümle birlikte “komşuluk ilişkilerinin azaldığını” belirtir.

Kentsel dönüşüm projeleri mekânsal değişimi öncelerken toplumsal ilişkileri de etkilemektedir. Dönüşümle mekânsal yer değiştirmeler ortaya çıkmakla birlikte eski komşuluk ilişkilerini köklü bir biçimde sarsmaktadır. Kentlerdeki konutlaşmanın dönüşümü örneğin müstakil veya gecekondular tarzı bir konuttan apartmanlaşmaya, çok katlı ve kapalı (siteleşmeye) konutlaşmaya gidilmesi komşuluk ilişkilerini azaltarak bireyselleşmeye ve yabancılaşmaya neden olur. Buna ilaveten, planlanan dönüşüm projeleri çoğunlukla kamusal alanı önemsemeyen gerçekleştirildiğinden toplumun karşılaşma alanını da zedeleyerek yok etmektedir. Böylelikle bu durum da kent insanının kendinden farklı olan ile temasını en aza indirmektedir.

Tablodan çıkan diğer bir oran ise %28’i “Depreme dayanıklı binalar arttı” cevabını verdiği görülür. Bazı bölgelerin zemini üzerine inşa edilen yapıların depreme karşı dayanıklı olmaması sebebiyle, yenilenmesi gerekmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmı bu temel amaçla, hasarlı veya korunaksız yapıları tekrardan inşa etmektedir. Tabloya göre kentsel dönüşüm ile birlikte değişimleri *olumsuz* olarak ifade edenler; %9.2’si “Ekonomik durumumuz kötüleşti”, % 4.4’ü “Trafik sorunları arttı”, % 4.1’i “İnsanlara güvenimiz azaldı” ve %2.8’i “Çevre kirliliği arttı” şeklinde cevap verdiği görülürken *olumlu* olarak ise; %4.5’i “Yaşam düzeyimiz / standartlarımız iyileşti”, ve % 3.2’si “Park alanı veya yeşil çevre olanağı arttı” şeklindedir.

Tablo 9. Sizde Yeni Yapılan Siteler, Lüks Konutlar, Apartmanlar veya Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Toplumda Bir Farklılaşmaya Yol Açıyor mu?

	Sayı	Yüzde
EVET	575	77.5
HAYIR	167	22.5
Toplam	742	100.0

Pahl “kent yöneticiliği kuramında” (1975), kentlerin kimin için olması gerektiği ve nasıl yönetildiğine dair tartışma yürütür. Ona göre, kentsel kaynaklara ilişkin dağılımı ve üretimi gerçekleştiren -kapitalist ve kent yöneticilerinin- karar almada etkin

olduğunu ifade eder. Dahası, kentsel kaynaklara ulaşım ve dağıtımında, kentsel eşitsizlik / farklılaşma sorunsalı hakim olmakla birlikte, toplumun geneli bu süreçten etkilenir. Kıt olan veya talep edilen kentsel kaynaklara erişmek için çıkar gruplarının mücadelesinin yanında engeli de bulunmaktadır. Araştırmaya katılanlara “**Sizce Yeni Yapılan Siteler, Lüks Konutlar, Apartmanlar veya Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Toplumda Bir Farklılaşmaya Yol Açıyor mu?**” sorusu sorulduğunda; %77.5’i evet, %22.5’i hayır dediği görülür. Tablodan çıkan sonuca göre yüksek oranda mekânın dönüşümüyle birlikte farklılıkların ayrışmayla sonuçlanacağı belirtilir. Nitel Araştırma bulgularında görüşülenlere aynı soru sorulduğunda yaklaşık yarıdan fazlası (33 kişi) ayrışmaya yol açacağını belirtir;

“Ayrışma sanki artıyor gibi geliyor ... Çünkü **izole ediliyor sonuçta o kişi bir site duvarıyla çevriliyor**. Ayrışmayı zaten o şekilde yaratıyorsunuz siz. O mekâna o kişileri sokmayarak. Şimdi mahalle kavramında nedir, geçersin kapısına kadar gelebiliyorsun o kişinin. Bence ayrışma asıl temel duvarlarla sınırlarla belirleniyor...” (50. Görüşülen, Kadın, 26 yaşında).

İnsanlar birbirlerinden uzaklaşıyor zaten, bu çağın getirdiği bir durum işte modern yaşamın getirdiği bir durum. Yani mekânsal olarak, fiziksel olarak bir ayırım da etki eder ...Ya şöyle tabii ki de bir rezidansta kalan, bir gecekondudakiyle arkadaşlık etmiyor ya da selamlaşmıyorlar ...Bu hep böyle devam edecek. Ama ideal olan hani gecekondulaşmanın kalkıp şehir yaşamının pek çok yerde ortalama aynı olması hani bir yanda rezidans dikilip bir yanda gecekondu karşıdan görüntüsel olarak da hoş olmuyor, yanlarına yaklaştığımızda **psikolojik bir bağ da olmuyor** yani yaşayan insanların...**bir komşuluk ilişkisi de olmuyor**...(14. Görüşülen, Erkek, 51 yaşında).

SONUÇ

Kentsel değişim ve dönüşüm, ekonomik sermayenin yeniden üretim ve bölüşümünü sağlarken, aynı zamanda birbirinden farklı olan sınıfların ayrışmasına sebebiyet vermektedir. Kentsel dönüşüm öncelikli olarak canlanma, iyileşme ve planlı bir çevreyi hedeflemesinin yanı sıra gelir seviyesi düşük olanların da “yerinden edilmesi veya tahliyesi” ile sonuçlanır. Toplumun bazı sınıflarının yerinden edilmesi ile oluşan boşluk, sermaye sahiplerinin kâr ve rant temelli inşa ettiği mekânlara dönüşür ve yeniden dönüşen mekânların sahibi orta ve üst sınıflar olurken ayrışmanın görünürlüğü gittikçe daha fazla artar. Özellikle gelir seviyesi düşük veya yoksul kesim yeni

yaşam koşullarına ayak uyduramadığı ve konut alanlarının da sağlık koşullarına uygun olmadığı görülmektedir.

Kentsel dönüşümle beraber ortaya çıkan hem toplumsal hem de mekansal problemleri aşabilmek adına; kent mekânının dönüşümünü amaçlayan planlama veya düzenlemeler, *sosyal politikalar* ile desteklenmeli, *hakkaniyet ve adil* bakışın çerçevesinde şekillenmelidir. Buna ilaveten, kentsel düzenlemelerde etkin olan siyasal erk veya yerel yönetimler mekânı dönüştürürken öncelikli olarak ‘ekonomik büyüme, rant / kâr’ elde etmekten ziyade, toplumun bütün kesimlerini sürece dahil ederek çeşitli müdahaleler içermeli, *toplumu ve fiziksel (mekânsal) çevreyi önceleyen* bir bakış açısı benimsemelidir. Mekânın dönüşümde toplumsal sonuçlar değerlendirilerek *uzun vadeli, planlı, kontrollü ve sağlıklı yaşam koşullarını* önceleyen politikalar gerçekleştirilmelidir. Son olarak, mahalle ve konut alanına fiziksel müdahaleyi planlayan kentsel dönüşüm projeleri, özellikle yerinden edilen yoksul ve gelir düzeyi düşük olan grupların *yaşam tarzına ve talebine uygun* konutları inşa etmelidir. En önemlisi de iyileştirilmesi ve canlandırılması planlanan alanlarda *eski sakinlerinin tutulması* amaçlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Alver, Köksal. Kent Sosyolojisi. K. Alver içinde, *Kent İmgesi* (s. 11-37). İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2017.
- [2] Ataöv, Anlı. ve Osmay, Sevin. “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”. *METU JFA* , 24 (2) (2007) : 57-82.
- [3] Bilsel, Cânâ. “Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan”. *Mimarlık, Dosya: Kentleri "Paylaşmak"* . (Ocak-Şubat), 2006.
- [4] Çoban, Aykut. N. “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 67 (3), (2012): 75-108.
- [5] Erman, Tahire. *Kent ve Gecekondu*. Ö. Uğurlu, N. Pınarcıoğlu içinde, A. Kanbak, ve M. Şiriner, *Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (s. 227-267). İstanbul: Örgün Yayınevi, 2013.
- [6] Genç, Fatma Neval. “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü”. *Yönetim ve Ekonomi* , 15 (1), (2008): 115-130.
- [7] Harvey, David. “Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim”. *Praksis* , (2011): 23-48.
- [8] İçli, Gönül. Dönüşüm Uygulamaları: Kentsel Dönüşüm, Politikalar, Uygulamalar. N. Sam ve R. Sam içinde, *Sosyo-Kültürel Farklılık ve Alışım Mekânları* (s. 75-95). Bursa: Ezgi Kitabevi, 2014.
- [9] Keleş, Ruşen. *Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015a.

- [10] Keleş, Ruşen. *Kentleşme Politikası* (14. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 2015b.
- [11] Keleş, Ruşen. *Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2014.
- [12] Osmay, Sevin. 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde*. (s. 139-155). İstanbul: Kültür Yayınları, 1998.
- [13] Pahl, Ray. E. *Whose City?* England: Penguin Books, 1975.
- [14] Smith, Neil ve Williams, Peter. Ortodoks Yaklaşım Alternatifler: Tartışmaya Davet. N. Smith ve P. Williams içinde, *Kentin Mutenalaştırılması* (M. Uzun, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap, 2015.
- [15] Şengül, H. Tarık. *Kentsel Çelişki ve Siyaset* (2. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi, 2009.
- [16] Türkün, Asuman. *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- [17] Türkün, Asuman, Ünsal, Binnur. Ö. ve Yapıcı, Mücella. İstanbul'da 1980'ler Sonrasında Kentsel Dönüşüm: Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar. *Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm, içinde*. (s. 79-131). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- [18] Ünsal, Binnur Ö. ve Türkün, Asuman. Neoliberal Kentsel Dönüşüm: Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme. A. Türkün içinde, *Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm* (s. 17-43). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- [19] Yalçın, Murat C., Çalışkan, Çare. O., Çılgın, Kumru. ve Dündar, Uğur. İstanbul Dönüşüm Coğrafyası. A. B. Candan ve C. Özbay içinde, *Yeni İstanbul Çalışmaları* (s. 47-71). İstanbul: Metis Yayıncılık, 2014.

DİRENÇLİ KENTLER İÇİN KENTSEL BAĞIŞIKLIK¹

Nilüfer Negiz* - Pınar Savaş Yavuzçehre** - Özkan Yalçın***

GİRİŞ

Salgın hastalıklar kentsel hayatı geçmişten bugüne kadar yakından etkilemiştir. Veba, çiçek hastalığı, sıtma gibi salgınlar antik dünyanın büyük ve güçlü kentlerini/devletlerini zorlamış ve ciddi kayıplara yol açmıştır. Benzer durum Orta çağda da devam etmiş; Ortaçağın kapalı kale kentlerinde cüzzam, tifo, kolera gibi salgın hastalıklar yaşanmıştır. 18. Yüzyılda yaşanan sanayi devrimi, kentler ve salgınlar açısından yeni bir dönem başlatmış, özellikle erken sanayi döneminde bir yandan yoğun üretim diğer yandan kırsaldan kente göç; -C. Dickens'ın romanlarında yer verdiği gibi- kentleri alt yapı, konut, hizmetler kısaca sağlıklı kentsel yaşam bağlamında zorlamıştır. Günümüzde ise kentlerin salgınla mücadele süreci artarak devam etmektedir. 21. yüzyılda insanların yarısından fazlası kentlerde yaşamakta ve nüfusu milyonları bulan metropol kentlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Sonuç olarak kentleşme eğilimine bağlı olarak tarih boyunca hep var olan salgın tehlikesi; 2000'li yıllarda daha sık ve yaygın bir alanda yaşanmaya başlamıştır. ABD'de 1981 yılında görülen AIDS, 2002 yılında Sars, 2009 yılında Domuz Gribi, 2012 yılında Mers, 2014 yılında Ebola başta olmak üzere, dünya yeni tip salgınlarla karşı karşıya kalmıştır. 2020 yılının aralık ayı yaşanan Covid-19 pandemisi ise tüm dünyada ciddi kayıplara yol açmıştır.²

¹ Bu çalışma TÜBİTAK 1001 SOBAG COVID çağrısı kapsamında desteklenen, 120K642 Numaralı "Pandemi Sürecinde Kent: "Kentsel Bağışıklık" Sağlanmasında Beklenti-Kapasite Yönünden Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)" isimli projenin bulgularından oluşmuştur.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, nilufernegiz@sdu.edu.tr

** Pamukkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, pyavuzcehre@pau.edu.tr

*** Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozkan_yalciin@hotmail.com

² Nilüfer Negiz ve Pınar Savaş Yavuzçehre, *Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2021, s.1-2.

Bu çerçevede, tarihsel süreçte başlayıp günümüzde de artarak devam eden salgınları göz önüne aldığımızda; önümüzdeki yıllarda da salgınların yaşanacağı olasılığı karşımızdadır. Bu yüzden insanların çoğunun bir arada yaşadığı kentlerin salgınlar karşısında daha bağışık, sağlıklı ve dirençli bir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışma bu konuya odaklanmış ve bağışıklık kavramından yola çıkarak kentin bağışıklığının ne olduğu ve nasıl sağlanabileceği sorguları ile kentsel direnç/dirençlilik/dirençli kent başlıkları çalışmada tartışmaya çalışılmıştır.

1. DİRENÇLİLİK VE DİRENÇLİ KENT: KAVRAMSAL TARTIŞMA

Direnç kavramının öz itibari ile teknik bir alana ait olması özelliği, onun farklı disiplinlerde, farklı kullanımları nedeniyle karmaşık bir kavram olmasına yol açmaktadır. Kavram asıl olarak fizik alanına ait olmasının yanında, psikoloji, sosyal psikoloji, sağlık ve son zamanlarda kent literatüründe kullanılmaktadır. Genel olarak fizik biliminde bir objenin bir çarpma aldıktan sonra orijinal pozisyonuna dönme kabiliyetini ifade etmek için kullanılırken psikolojide, şok ve travmayı başarılı bir şekilde atlatma kabiliyeti olarak kullanılmaktadır. Genel olarak tanımında ise sistemin uzun dönemli adaptasyonu ve kısa dönemli başa çıkma kabiliyeti olarak karşımıza çıkar. Sonuç olarak kavram, farklı disiplinlerde benzer odağından dolayı ortak olarak “bozulmaya karşı verilen yanıt” kavramsallaştırması ile öne çıkmaktadır.³ Direnç kavramından yola çıkarsak dirençlilik kavramını; tehlikelere maruz kalan bir sistemin, topluluğun veya toplumun, bu tehlikeye zamanında ve etkili bir şekilde dayanabilmesi, tehlikenin etkisini azaltması, tehlikeye bir şekilde uyum sağlaması ve olası diğer tehlikelerden korunması olarak anlamlandırabiliriz. Böylesi durumlarda ayakta kalabilmek ancak güçlü/dayanıklı olunması ile mümkündür.

Kavramın kent alanındaki kullanımının ise sürdürülebilirlikle olan ilişkisinden hareketle afet risklerine, iklim değişikliği ve bunlara bağlı olarak yaşanan sorunlar ile kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Toplulukların/toplulukların direncine, yaşanan yerden bakıldığında “kentlerin dirençliliği” kavramına ulaşırız. Kentlerin direnci bu durumda, gelecekte olası krizler ve bu krizlerin sosyal, ekonomik ve teknik sistemler ve altyapılara verebileceği zararlardan koruyabilecek kapasitenin geliştirebilmesi ile ilişkilidir. Dirençli kentler sadece deprem, yangın vb. afetlerin ardından

³ Suna Ersavaş Kavanoz, ““Kentsel Direnç” Kavramı Üzerine,” *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2020), s.7.

kentin göstereceği savunma mekanizması kurgusu bağlamında değil her türlü afete karşı zayıf yönlerini tespit ederek, kapasite geliştirebilmesini ifade etmektedir.⁴ Kentsel direnç ülkelerin/kentlerin yaşadığı sorun/kriz/afet(ler) in çeşidine göre şekillenecek politika önceliklerine göre tanımlanmaktadır. Amerika ve İngiltere'nin 9/11 Eylül terör saldırılarının sonuçları üzerine odaklanırken Kıta Avrupası'nın daha çok iklim değişikliği üzerine odaklanması örneklerinde olduğu gibi.⁵ Kentsel dirençlilikte odak noktası yaşanan yerler ve buradaki tüm sistemlerin direnci olarak düşünülmemelidir. Hızlı kentleşme, iklim değişikliği, terörizm gibi ve doğal tehlikelerden kaynaklanan riskler ile kentsel nüfus artan oranda sayısız doğal ve insan yapımı zorluklarla karşı karşıyadır. Kentler bu çeşitlilikler karşısında uyum sağlamayı ve gelişmeyi, zorluklara karşı nasıl direnç geliştireceklerini öğrenmelidirler. Bu anlayışta olan hükümetler, yatırımcılar, bağışçılar, politika yapıcılar ve özel sektör daha dirençli kentleri teşvik etmek için etkili stratejiler geliştirmelidir.⁶ Dirençli kent anlayışı, "kentin fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik çerçevede karşılaşılabileceği her türlü tehlike, tehdit ve olumsuz durum karşısında; işlevlerini, yapılarını, sistemlerini ve kimliğini sürdürebilmek için kenti oluşturan birçok dinamiğin, aktörlerin koordineli ve kapsamlı bir şekilde mücadele etmesinin sağlanmasıdır".^{7,8} BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan şehir dayanıklılığı/dirençli kentler, artık kritik bir kentsel gündem olarak kabul edilmiş ve *dayanıklılık, kentler için nasıl somut ve pratik hale getirilebilir? Dayanıklılık, sağlam stratejiler oluşturmak ve yatırımları önceliklendirmek için kentler tarafından nasıl uygulanabilir?* sorularına cevaben, kentlerde dayanıklılığı anlamının ve savunmanın yeni bir yolu olan **Kent Dayanıklılık Endeksi** geliştirilmiştir.⁹

2020 yılına kronolojik olarak bakıldığında sadece bizim ülkemiz için değil tüm dünya için pek çok felaket ve krizin yaşandığı görülmektedir. Ülkemiz açısından Elazığ depremi, Van çığ felaketi, Van depremi ve 2020 Mart itibarıyla Covid-19 salgını,

⁴ "İklimle Dirençli Kentler," Son güncelleme 13 Ocak, 2022, https://ipa.gov.tr/assets/uploads/files/climate_change_261217.pdf.

⁵ Kavanoz, "Kentsel Direnç" Kavramı Üzerine", s.11.

⁶ "City Resilience Index," Son güncelleme 15 Kasım, 2021, <https://www.arup.com/perspectives/publications/research/section/city-resilience-index>, s.7.

⁷ Seçkin Çiriş, "Kentsel Planlamada Paradigma Değişiminin Bir Ürünü: "Dirençli Ulaştırma" ve İstanbul Kenti Üzerine İnceleme" (12. Ulaştırma Kongresi, Adana, Mayıs 24-26, 2017, s.148).

⁸ "Resilience," Son güncelleme 16 Kasım, 2021, <https://www.resilientcity.org/index.cfm?pagepath=Resilience&id=11449>.

⁹ "Facing up to the Future: the City Resilience Index". Son güncelleme 15 Kasım, 2021, <https://www.arup.com/perspectives/city-resilience-index>.

en büyük yıkımlara yol açan felaketlerdir. Pandemi, başladığı ilk günden bugüne kadar geçen süre içinde hem kent sakinleri, hem de kent yönetenleri ve merkezi otorite açısından yaşanması ve yönetilmesi oldukça zor bir durum olarak tanımlandı. Tüm çevreler sağlık konusunu insan sağlığı kadar yaşanan yer anlamında da sorgulamaya başladı. Nihayetinde *yaşadığımız yerleri nasıl güçlü kılarız? Afetlere karşı nasıl dayanıklı hale getiririz?* Soruları en önemli gündemimiz oldu. Kentlerin karşı karşıya kaldığı sorunlara, tehlikelere, afet ve risklere hazırlıklı olma, bunlara yanıt verme ve bunlara uyum sağlama kapasitesi, kentsel dirençliliklerini (Urban Resilience) belirlemektedir. Bir kentin dirençli olması, kentleşmenin iyi yönetilebilmesine bağlıdır. Kentleşme bireylere ve ülkelere ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar sağlamakla birlikte doğru yönetilmediğinde aynı paydaşlara ciddi sorunlar da oluşturmaktadır. Kontrol edilemeyen kalabalıklaşmanın ve bu kalabalığın kentsel topraklara sağlıksız yerleşimi aslında sosyal, ekonomik, sağlık ve diğer kentsel sorunlara (suç, şiddet, yoksulluk, yoksunluk gibi) yol açmaktadır. O zaman kentleri olası risklere hazırlıklı kılmak için dirençli/güçlü hale getirmek ve bu yönde sistemleri inşa etmek geleceğin kent yaşamı için bir zorunluluktur. Bu bağlamda kentleri dirençli kılacak dört temel alan olan *ekonomi, toplum, yönetim ve çevre* üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Bu alanlar; i) Sağlık ve Esenlik, ii) Ekonomi ve Toplum, iii) Altyapı ve Çevre, iv) Liderlik ve Strateji, Kent Dayanıklılık Endeksinin boyutları olarak da yer bulmaktadır.¹⁰ Kentsel dirençlilik, şoklar ve stresler karşısında ekonomik, sosyal, kurumsal ve çevresel boyutlarda kentlerin fonksiyonlarını devam ettirmek ve gelecekte ortaya çıkabilecek risklere karşı yanıt geliştirebilmek doğrultusunda uyum, absorbe etme, dönüşüm ve hazırlık kapasitesindeki sürekli bir gelişmeyi ifade eder.¹¹ Tuğaç, Meerow'dan aktarımı ile kentsel dirençlilik için uluslararası kurumlarca¹² yapılmış 25 farklı tanım olduğunu ve bu tanımlar çerçevesinde ortak vurgular ile şu değerlendirmeyi sunmaktadır: “*Dirençli bir kentin şimdiki ve gelecekteki afetlere ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlayabilen ve bu etkilerin şiddetini belli bir düzeyde tutmayı başarabilen bir kent olması, uyum kapasitesinin önemli olduğunun ortak bir unsur olarak vurgulanmaktadır*”.¹³

¹⁰ “Facing up to the Future: the City Resilience Index.”

¹¹ Çiğdem Tuğaç, “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları,” *İdeal Kent*, 10/28 (2019), s.989.

¹² BM Afet Riski Azaltımı Ofisi (UNISDR); BM-Habitat; Yerel Çevresel İnisiyatifler İçin Uluslararası Konsey (ICLEI); Dünya Bankası; Dirençlilik için Küresel Birlik (AGIR) gibi. bkz: Tuğaç, 2021:989.

¹³ Çiğdem Tuğaç, “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları,” s.991.

2. METİNLERDE DİRENÇLİ KENT

Dirençli kent ya da kentleri dirençli hale getirmek, dünyanın ve insanlığın karşılaştığı bir dizi doğal afet sonrasında kentlerin geleceğini koruyabilmek, kentsel yaşamı devam ettirebilmek ve toplumları olası bu afetlerden koruyabilmek adına hem uluslararası hem de ulusal gündemlerde yerini almıştır. Bu anlamda konu ile ilişkili politika metinleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Uluslararası Metinlerde Dirençli Kentler¹⁴

Tarih	Organizasyon	Adım
2005	Kobe Konferansı ve Hyogo Çerçeve Eylem Planı	Afetlere hazır hale gelinebilmesi için yapılması gereken önceliklerden birinin dirençliliğin sağlanması olduğu vurgulanmıştır.
2010	Uluslararası Yerel-Çevresel Girişimler	Dirençli kentler kavramını dünya gündemine taşımıştır. Dirençli Kentler Kongresi serisini başlatmıştır.
2010	Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi	Dirençlilik faaliyetlerini teşvik etmek ve yerel afet riskleri anlayışını artırarak sürdürülebilir kentsel kalkınmayı desteklemek için kampanya başlatmıştır.
2011	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Konferansı	2020 yılı ve sonrası için, gelişmiş ülkelerin sayısal sera gazı salınımlarını azaltma ve mali-teknojik yükümlülüklerini belirlenmiştir. İklim değişikliği ile savaşmak için uluslararası ölçekte Durban Adaptasyon Sözleşmesini kabul etmeyi kararlaştırmışlardır. Bu söz çerçevesinde yerel yönetimler kendi bölgelerinde toplumların iklim değişikliği risklerini benimsemelerine ve başa çıkmalarına yardımcı olmuşlardır.
2012	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı	Topluluk dirençliliğinin ana unsurlarını tamamlamak ve bu temel yapı taşlarına ulaşmak için insani müdahaleleri ölçmek ve değerlendirmek amacıyla Topluma Dayanıklılık Analizi aracını yayınlamıştır
2013	Dünya Bankası	Kentleri değişen koşullara hazırlama ve bunlara uyum sağlamaları, iklim değişiklikleri, doğal afet ve diğer ani şoklara (terör, ekonomik kriz vb.) dayanmaları konusunda yardımcı olmak için Dayanıklı Kent Programını başlatmıştır.
2013	Rockefeller Vakfı	100 Dirençli Kent Programı başlatılarak kentlere direnç stratejileri geliştirmede yardımcı olacak ve her katılımcı şehir için Baş Dirençlilik Görevlisi görevlendirmesini desteklemiştir.

¹⁴ Sefanur Akkaya, “Kentsel Direncin Artırılmasında Akıllı Kent ve Blok Zincir Uygulamaları,” Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2021, s.20-21.

2014	Avrupa Mekânsal Planlama Gözlem Ağı	Avrupa Bölgelerinde 2008 krizi sonrası ekonomik etkilerin toparlanması için farklı düzeylerde eksiklikler tespit edilmiştir. Bölgeleri sınıflandırarak GYSİH ve toplam istihdam verileri, bölgelerin sosyo-ekonomik dayanıklılığını ve özelliklerini belirleyerek kurtarma metodolojisi sağlamıştır.
2015	Sendai Afet Riski Azaltma 2015-2030 Çerçevesi	Hükümetler, yerel idareler, uluslararası örgütler ve diğer paydaşlar, dört temel ilkeyi uygulamakla görevlendirilmişlerdir. Bu ilkeler; <ul style="list-style-type: none"> • Afet riskinin anlaşılması, • Afet riskinin idaresi için yönetimlerin güçlendirilmesi, • Dirençlilik için afet riski azaltılmasına kaynak ayrılması, • Etkili müdahalenin ve yeniden yapılanmanın daha iyi oluşturulmasının sağlanması
2015	ICLEI	Su, gıda ve enerji sektörleri arasındaki etkileşimi ve sinerjiyi en üst düzeye çıkarma ihtiyacını ve dayanıklılık geliştirme hedeflenmiştir. Kentsel Planlama ve kaynak yönetimine bütüncül yaklaşımı teşvik eden kentsel bağ yaklaşımını ortaya koymuştur. Yenilik yapmak, sürekli öğrenmek ve uyum sağlamak, mevcut ve öngörülen riskler için esneklik eylemlerinin tüm yelpazesini ortaya koymuştur
2015	Paris Anlaşması	İklim değişikliği ile mücadele etmek ve sürdürülebilir düşük karbonlu bir gelecek için gereken eylemleri ve yatırımları hızlandırmak ve yoğunlaştırmak için anlaşma imzalanmıştır. Buna ek olarak anlaşma ülkelerinin iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkma yeteneğini güçlendirerek adaptasyon ve dayanıklılık ile ilgili olmalarını amaçlamaktadır
2015	Birleşmiş Milletler	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) aracılığıyla, gezegeni korurken ve iklim değişikliğiyle mücadele ederken, refahı teşvik etmek için fakir, zengin ve orta geliri tüm ülkelerin harekete geçmesini talep ederek yoksulluğun her türünü sona erdirmeye hedeflenmektedir. SKH 11 kenti ve insan yerleşmelerini kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadır.
2016	Avrupa Komisyonu	Kentsel anlamda fiziksel, sosyal ve ekonomik şoklara veya streslerle yüzleşmeye yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kurtarma (RESCCUE) Projesini başlatmışlardır. Proje, gerçekleştirilecek etkinlikler yoluyla geleceğin mimar ve kent plancılarının afet risklerinin azaltılmasında tasarımın - tasarımcının rolü ile önemine ilişkin bilinçlenme ve farkındalığın artırılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.
2016	Yeni Kentsel Gündem	Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler daha iyi ve sürdürülebilir kentsel gelecek için ortak bir vizyona sahip olmak gerekliliği üzerine kurulmuştur. Yeni Kentsel Gündem (NUA) kentlerinin ve insan yerleşmelerinin planlama, tasarlama, finanse etme, geliştirme, yönetilme ve yönetilme şeklini yeniden gözden geçirerek özellikle kentsel yoksullarla ilgili olan dirençlilik konuları ele alınmıştır.

2018	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı	Kentsel Direnç Profil Oluşturma Aracı (CRP T9) başlatılmıştır. Dirençlilik aktörlerinin örnek olayları incelenmiş ve dirençlilikle ilgili temel kavramları haritalayan öncü rapor sunulmuştur
2019	Uluslararası Yerel-Çevresel Girişimler	Kentsel Dirençlilik ve Uyum üzerine 10. Küresel Forum, yerel dirençliliğin durumunu tartışmayı, ilerlemesini değerlendirmeyi ve tüm paydaşları Paris Anlaşmasının ve 2030 Gündemi (Agenda 2030)'nin esneklik hedefleri çerçevesinde harekete geçmesini teşvik etme amaçlanmıştır
2019	C40 Şehirler İklim Liderliği Grubu	C40, iklim değişikliğini ele almayı taahhüt eden dünyanın mega kentlerinden oluşmaktadır. C40, kentleri etkili bir şekilde işbirliği yapmaları, bilgi paylaşımları ve iklim değişikliği konusunda anlamlı, ölçülebilir ve sürdürülebilir eylemler gerçekleştirmeleri için desteklemektedir. Bu eylemlerin gerçekleşmesi için, Kentsel İklim Adaptasyonunda İlerlemeyi Ölçme Çerçevesi başlatmıştır. Çerçeve üç ana bileşenden oluşmaktadır. 1. Kent uygulamaların çerçevesini geliştirmek ve uygulamak için adım adım rehberlik eden doküman, 2. Dünyadaki kentlerin üstlendiği temel uyum eylemlerinin bir gösterge matrisi ve bu eylemlerin başarısını izlemek için kullanılabilir. 3. Matrisi kullanırken kentler tarafından kullanılacak bir gösterge matrisi el kitabı yayınlanmıştır.

Türkiye’de dirençlilik kavramı daha çok afet riski ile bağdaştırılarak farklı disiplinlerle çerçevesinde değerlendirilmektedir. Türkiye afetler deprem, sel gibi doğal tehlikelerin yanı sıra kaçak yapılaşmalar sonucunda da görülmektedir. Son dönemde bu afetlere iklim değişikliği ve salgın hastalıklar da eklenmiştir. Bu kapsamda ulusal belgelerde dirençlilik kavramı yer yer geçmekle birlikte afet riskinin asgari düzeye indirilebilmesi için yasal ve yönetsel açıdan doğrudan düzenlemeler de yapılmıştır. 1963-2013 yılları arasında yer alan dokuz kalkınma planında dirençlilik/kentsel dirençlilik kavramları görülmemekle birlikte; X. (2014-2018) ve XI. (2019-2023) Kalkınma Planlarında kavramın, afetle ilişkili olarak yer bulduğunu görmekteyiz. X. Plan: Afet yönetiminin yasal ve kurumsal yapısının gözden geçirilmesi, kamu kurumları ile STK’lar arasında hızlı, etkin ve güvenli bir bilgi iletişim ve koordinasyon sisteminin güçlendirilmesi, toplumun afet risklerine karşı daha **dirençli** hale getirilmesi önemini korumaktadır. XI. Plan: -Dar gelirli başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, **iklim değişikliğine dirençli**, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması temel amaçtır. -İstanbul’da mevcut yapılaşmış alanlarda yapı

stoku dikkate alınarak, **kentsel dirençliliğin** artırılması amacıyla mevcut altyapı sistemlerinde afet risk önceliklendirme çalışması yapılarak ihtiyaç duyulanlar yenilenecektir. Yasal metinlerde dirençliliğe dair (ilgili/ilişkili) ifadeler ise tablo halinde aşağıda özet olarak sunulmaktadır.

Tablo 2: Ülkemiz Mevzuatlarında Dirençli Kente Dair İfadeler¹⁵

Tarih	Düzenleme	Açıklama
1958	7126 Sayılı Sivil Savunma Kanunu	Bu kanun; acil durumlarda halkın can ve mal kaybının en aza indirilmesi ve bu görevlere bağlı Sivil Savunma Teşkilatının yetki ve sorumluluklarını belirlemek amacıyla oluşturulmuştur.
1959	7269 Sayılı Kanun Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun	Deprem (Yer sarsıntısı), yangın, su baskını, yer kayması, kaya düşmesi, çığ, taşman ve benzeri afetlerde; yapıları ve kamu tesisleri genel hayata etkili olacak derecede zarar gören veya görmesi muhtemel olan yerlerde alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlar hakkında çıkarılmıştır.
1968	1051 Sayılı Kanun	Bu düzenleme, deprem, su baskını, yer kayması, kaya düşmesi vb. afetlerde, yapılar ve kamu tesisleri, genel hayata etkili olacak derecede zarar gören ya da görmesi olası olan yerlerde alınacak tedbirler ve yapılacak yardımları kapsamaktadır.
1983	2935 sayılı 'Olağanüstü Hal Kanunu	Olağanüstü Hal Kanunu; tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar, ekonomik kriz Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri, kamu düzeninin bozulması durumlarını kapsamaktadır.
1985	3194 Sayılı İmar Kanunu	İmar Kanunu, genel anlamda imar planlarının yapım ve yürütülmesi konusunda hükümleri ile afetler alanına katkı sağlamaktadır.
1999	4452 Sayılı Doğal Afetlere Karşı 72 Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğal Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Yasası	-17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan deprem nedeniyle deprem bölgesindeki hasar ve tahribatın giderilmesi ve yasal tedbirlerin alınabilmesi açısından gerçekleştirilmiştir. -1999 yılında, 4452 sayılı kanuna dayanarak 99/583 karar sayılı Türkiye Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmasına dair KHK yürürlüğe girmiştir.

¹⁵ Araştırmacı, 2022.

		- 4452 Sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanarak çıkarılan 586 Sayılı KHK ile 11 ilde (Adana, Afyon, Ankara, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Sakarya, Samsun, Van) sivil savunma birliği kurulması amaçlanmıştır. 21 Mart 2000'de 2000/9 sayılı Başbakanlık Genelgesi uyarınca Ulusal Deprem Konseyi oluşturulmuştur.
2009	5902 sayılı yasa ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve görevleri Hakkında Kanun	Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmuş, TAY ve Sivil Savunma Genel Müdürlüğü'nün bir araya getirildiği bir afet yönetim yapılanması hedeflenmiştir. 5902 sayılı yasa ile il özel idarelerinin yönetimine bağlı il AFAD müdürlükleri kurulmuştur.
2012	6360 Sayılı On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun	Büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım ve hizmetlerinin etkin olarak yapılması, izlenmesi ve koordinasyonu, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin koordinasyonu ve yürütülmesi, ilin tanıtımı, gerektiğinde merkezi idarenin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordine edilmesi, temsil, tören, ödüllendirme ve protokol hizmetlerinin yürütülmesi, ildeki kamu kurum ve kuruluşlarına rehberlik edilmesi ve bunların denetlenmesini gerçekleştirmek üzere valiyeye bağlı olarak Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur.
2012	6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek amaçlanmıştır.
2020	7261 Sayılı Türkiye Çevre Ajansının Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	Bu Kanunun kapsamında; çevre kirliliğini önlemek ve yeşil alanların korunmasına, iyileştirilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlamak, döngüsel ekonomi ve sıfır atık yaklaşımı doğrultusunda kaynak verimliliğini artırmak ile ulusal ölçekte depozito yönetim sistemi kurulmasına, işletilmesine, izlenmesine ve denetimine yönelik faaliyetlerde bulunmak üzere Türkiye Çevre Ajansının kurulmasıdır.
2022	85 Sayılı Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ismi Çevre Şehircilik ve İklim Bakanlığı Olarak Değiştirilmiştir.

3. DİRENÇLİ KENT İÇİN KENTSEL BAĞIŞIKLIK: KAVRAM VE ALT FAKTÖRLERİ

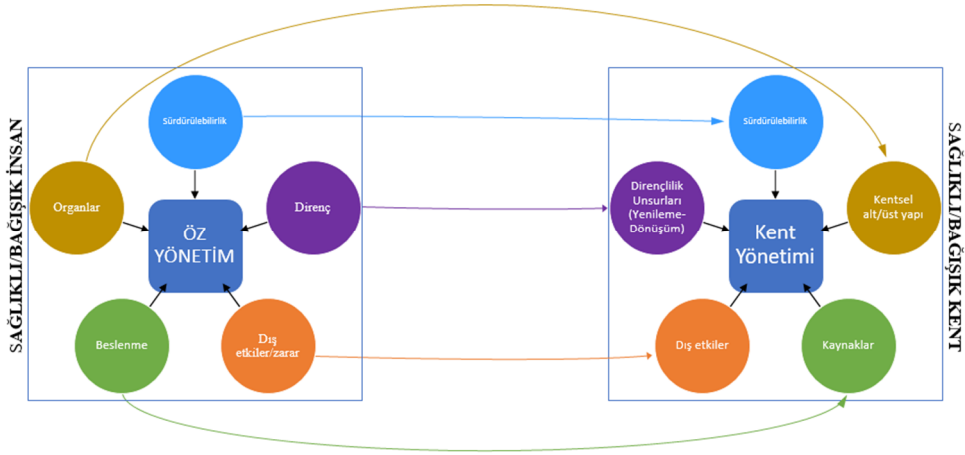
Bağışıklık (immünite), “*başta enfeksiyon hastalıkları olmak üzere hastalığa direnci tanımlar. Bağışıklık sistemi (immün sistem), enfeksiyonlara direnci sağlayan molekül-hücre ve dokular topluluğudur. Bu sistemin mikroorganizma vb. vücuda yabancı moleküllere karşı ortaya koyduğu koordine reaksiyona bağışık yanıt (immün yanıt)*” olarak tanımlanmaktadır¹⁶. İnsan ve bağışıklığı gerçeğinden yola çıkılarak, son salgın insanların yaşadığı yerleşim alanlarının viral sorunlar karşısında bağışıklığa sahip olması gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Kentleri de canlı varlıklar gibi doğup, gelişen ve zaman içerisinde yok olan organizmalar olarak kabul eden görüşler vardır. Kent/kentleşme kuramları içinde Chicago Okulu kenti yaşayan bir organizma olarak ele alıp onu tanımlamaya çalışırken, ekoloji biliminden ve Darwin’den esinlenmiştir.¹⁷ Bu anlamda kenti (bu organizmayı) oluşturan tüm yapıların da sağlıklı işlemesi, kentin (organizmanın) gelişmesi ve varlığını devam ettirebilmesi açısından önemlidir. Kentin temel unsuru ise insandır. İnsanların sağlıklı ortamlarda yaşaması kente, kentin sağlıklı bir yapıda şekillenmesi de insan sağlığı ve sağlıklı ve “bağışıklığı yüksek” güvenli kentsel yaşam ile ilişkilidir. Kentler ve sağlığı, DSÖ’nün de gündeminde olan bir husustur. DSÖ bu bağlamda “Sağlıklı Kentler Projesini” 1987 yılında geliştirmiş ve zamanla küresel bir hareket halini alan bu projeye Türkiye de dâhil olmuştur. Bu girişim zamanla birlik halini almış ve Türkiye’de Sağlıklı Kentler Birliği 22.12.2004 tarihli Resmi gazetede yayınlanarak İçişleri Bakanlığı tarafından Birlik Tüzüğü onaylanması ile kurulmuştur.

Kent-sağlık ilişkisinden bakarsak ***kentsel bağışıklık, kentlerin hastalıklara direnci olarak tanımlanabilir.*** Nasıl ki insan için bağışıklığın temel bileşenleri hücre ve dokular topluluğu ise kentler için de bağışıklığının aktörleri, kentin temel işlevleri ve bunların yönetim sistemidir. Salgının, dünya genelinde kentlerde planlama ve tasarımı, enerji kullanımını, hareketlilik modellerini, konut tercihlerini, yeşil

¹⁶ “Ders Kategorileri”, Son güncelleme 15 Kasım, 2021, <https://acikders.ankara.edu.tr/>.

¹⁷ Gencay Serter, “Şikago Okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram,” *Planlama Dergisi* 2/23 (2013), s.74.

alanları ve ulaşım sistemlerini değiştireceği öngörülerini¹⁸ bağışık kent için bahsedilen alt temaların önemini ortaya koymaktadır. Kurgulanan bu ilişki ve kentsel bağışıklık için temel faktörlere dair açıklamalar aşağıda yer alan şekil ve tabloda sunulmaktadır.¹⁹

Şekil 1: Kentsel Bağışıklık ve Faktörleri

¹⁸ “WRI Türkiye Sürdürülebilir Şehirler’den Yaşanabilir Şehirler Forumu: COVID-19 Daha Yaşanabilir ve Sürdürülebilir Kentler İçin Bir Fırsat!,” Son güncelleme 15 Kasım, 2021, <https://wrişehirler.org/haberler/wri-t%C3%BCrkiye-s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-%C5%9Fehirler%E2%80%99den-ya%C5%9Fanabilir-%C5%9Fehirler-forumu-covid-19-daha>.

¹⁹ Nilüfer Negiz ve Pınar Savaş Yavuzçehre, *Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık*, s.54.

Kentsel Bağışıklık Faktörleri	İçerik
Toprağın alt ve üst yapısının sağlığı:	Kentin alt yapısı kentin planlanması ile doğrudan ilişkili adımları içerir. İyi bir planlama, kentin sağlığının ana unsurudur. Bir yerleşmenin iskâna açılmasının yanı sıra iskân sonrasında yerleşmenin gelişiminin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve kontrol edilebilmesi açısından gerekli olan önemli bir kentsel bileşendir. Dolayısıyla, altyapı planlamasının, üstyapı ve üstyapıyı biçimlendiren kent planları (nazım ve uygulama imar planları) ve değişkenlerinden bağımsız düşünülmemelidir. ²⁰
Kentin Kaynakları ve Sürdürülebilirliği	Sürdürülebilir kentsel kalkınmanın iki temel dayanağından ilki; kentte yaşayan insan ihtiyaçlarının karşılanması, ikincisi ise; kentteki doğal çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğini kazanmasıdır. ²¹ Kentin sahip olduğu kaynakların bugünün kentlisinin ihtiyaçları için kullanılırken; hem kaynakların sonsuz olmadığına, hem kullanılırken doğal habitata zarar vermektan kaçınacak uygulamaların kullanımına ve son olarak da gelecek kuşaklar için de ihtiyaç duyulacağı gereklilikleri ile hareket edilmelidir.
Kentin Direnci/ Güçlendirilmesi	Kentin güçlendirilmesi; kentin işlevlerinin yenilenmesi, bunların sağlıklı olması ve desteklenmesi ile mümkündür. Kentsel yaşam alanı içinde köhneleşen ya da işlevini yitiren yapı grupları ya da mekânların varlığı, kentsel hastalıklara yol açarak kentliye zarar verebilir. Bu nedenle nasıl vücudun güçlenmesi için sağlıklı beslenme ve vitamin ya da ilaç desteği gerekli oluyorsa kentler için de düzenli aralıklarla sağlığı bozulan (işlevsiz hale gelen) mekân ya da çevrelerin sağlıklılaştırılması/bağışıklığının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada kenti yenilemekten kasıt işlevsizleşen binaları yıkıp yerine çok katlı yapı blokları yapmak olarak algılanmamalıdır.
Büyümenin Kontrolü	Hızlı kentleşme ve kentsel alan yayılımı dünya çapında bir olgudur. Böylesi bir büyüme ile kentlerde; mekân sıklığı, fosil yakıt kullanımı artışı, yenilenebilir kaynaklara bağımlı bir tüketim anlayışı, kaynakların bilinçsiz kullanımı, hava, su, toprak, gürültü kirliliği ve hepsinin de ötesinde iklimsel anomaliler gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Doğal olarak bu büyümeden, kentsel yerleşim içinde ve civarında bulunan ekosistemler doğrudan etkilenmektedir. Kentsel büyüme kentin sağlığı/bağışıklığı için uygun gelişim planları aracılığıyla kontrol altında tutulmalıdır.
Kentin Yönetimi	Kentin sağlığında tüm unsurların önemi ortadadır. Bu konuda sorumluluk ise büyük ölçüde kenti yöneten aktörü olarak mahalli idareye düşmektedir. Kent yönetiminin hukuki örgütlenmiş hali olan yerel yönetim, ulusal ve bölgesel düzeyden daha küçük ölçekte seçilmiş organlarla yönetilen ve yönetim alanı içerisinde halkın yerel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan bir yönetim türüdür.

²⁰ Hilmi Evren Erdin, “Şehrsel Yerleşmelerde Teknik Altyapı Sorunlarının Proje Niteliklerini Belirleyen Ortak-Eşgüdümsel Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi, Tire Belediyesi (İzmir) Örneği,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakülte Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13/2 (2011), s.2.

²¹ Pınar Kılıçoğlu, *Türkiye’de Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s.10.

Bağışık kent için insan organizmasından hareketle kurgulanan ve kente adapte edilerek oluşturulan kentsel bağışıklık tanımlaması ve alt faktörlerinin, dirençli kent için oluşturulan şekil ve alt faktörleri²² ile karşılaştırılması yapılarak iki kavramın ve iki kurgunun benzerliğine bakılmıştır. Böylece ***dirençli kent için bağışık kent mi? Bağışık kent için dirençli kent mi?*** ilişkisine, kavramların temel bileşenleri açısından bakmak ve kentsel bağışıklık ya da bağışık kent kavramsallaştırmasında kullanılan faktörlerin dirençlilik ekseninde geliştirilmesi istenmiştir. Her iki kavramın alt faktörleri karşılaştırıldığında aşağıdaki gibi bir eşleştirmeye ulaşılmaktadır.

Dirençli Kent Faktörleri

Alt yapı ve Çevre

Ekonomi ve Toplum

Sağlık ve Esenlik

Yönetim ve Strateji

Kentsel Bağışıklık Faktörleri

Toprağın alt ve üst yapısının sağlığı ve Büyümenin Kontrolü

Kentin Kaynakları ve Sürdürülebilirliği

Kentin Direnci/Güçlendirilmesi

Kentin Yönetimi

Bu eşleştirmenin ardından, bağışık kent için öngörülen alt faktörler dirençli kent alt faktörlerine adapte edildiğinde, şemanın geliştirilmiş haline ulaşılmıştır. (Şekil 2)

²² “View Resilience Strategy,” Son güncelleme 26 Ocak, 2022, https://resilientcitiesnetwork.org/downloadable_resources/Network/Paris-Resilience-Strategy-English.pdf.

Şekil 2: Kentsel Bağışıklık ve Dirençlilik İlişkisi²³

Temel faktörler için yapılan bu eşleştirme tüm alt faktörleri de kapsar biçimde düşünüldüğünde aşağıdaki tabloya ulaşmaktadır.

²³ Şekil 2’de kentsel bağışıklılığın (yeşil renkli kısım), kentsel dirençliliği (mavi renkli kısmı) kapsayıcılığı betimlenmektedir. Şekil yeniden düzenlenmiş olup; Kentsel dirençliliğe ait kısım Resilient Cities Network sitesinden alınmıştır. Ayrıntılar için bakınız; https://resilientcitiesnetwork.org/downloadable_resources/Network/Paris-Resilience-Strategy-English.pdf e.t.12.01.2022.

Tablo 3: Kentsel Bağışıklık Faktörlerinin Dirençli Kent Faktörleri Bağlamında Genişletilmesi^{24,25,26}

TOPRAĞIN ALT VE ÜST YAPISININ SAĞLIĞI	KENTİN KAYNAKLARI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	KENTİN DİRENCİ/ GÜÇLENDİRİLMESİ	KENTİN YÖNETİMİ
Güvenli teknoloji ağı	Çevrenin korunması ve sürdürülebilir uygulamalar	Güçlü bir sağlık sisteminin varlığı	İyi yöneticilerin varlığı
Güvenilir iletişim teknolojileri	Sıfır atık, karbon nötr, yeşil ekonomi, döngüsel ekonomi gibi çevreci uygulamalar	Yeterli ve kaliteli sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması	Etkin karar verici ve denetleyici mekanizmalar
Etkili ve çeşitli ulaşım sistemleri	Kaynakların korunması; Etkili ve verimli atık yönetimi	Etkili ve güncel sağlık metodlarının uygulanması	Kurumlarla ve paydaşlarla etkili iletişim
Düzenli bakım ve onarım	Etkili ve verimli çalışma politikalarının geliştirilmesi	Koruyucu sağlık hizmetlerinin etkin olarak uygulanması	Asgari geçim ve sağlık koşullarının garantiye alınması
Yeterli ve güvenli konut alanları	Yerel toplulukların desteklenmesi	Sağlıklı ve aktif bir kentsel yaşamın sağlanması	Halkın ve paydaşların yönetime katılımı
Yeşil kentsel planlama ve imar	Kapsamlı iş güvenliği planlarının oluşturulması	Temel temizlik ve hijyen ihtiyaçlarını sağlanması	Güçlü bir kent kimliği ve kültürünün oluşturulması
Açık mekânlar	Yeterli ve çeşitli iş olanaklarının sunulması	Yaşam kalitesini artırıcı uygulamaların geliştirilmesi	Eğitim ve öğrenim düzeyi yüksek donanımlı bireylerin yetiştirilmesi
Yatay mimari yapılar	İyi yönetilen bir kamu maliyesinin varlığı	Sağlığı geliştirici bir ortamın sağlanması	Bireyler arasında yardımlaşma ve dayanışmanın geliştirilmesi
Kentin ulaşımında, konut alanlarında, yeşil alanlarında iyi ve yeterli fiziksel alanlar oluşturulması	Yerel iş ve inovasyonlarının geliştirilmesi	Acil durum yönetme, izleme ve değerlendirme sistemleri	Ailenin korunması

²⁴ “Indicators,” Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://www.cityresilienceindex.org/#/>.

²⁵ Nilüfer Negiz ve Pınar Savaş Yavuzçehre, *Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık*, s.55-64.

²⁶ Araştırmacı, 2022.

Dirençli kent için bağışık kent mi? bağışık kent için dirençli kent mi? ilişkisine her iki kavram ve alt bileşenleri bağlamında yapılan eşleştirme ve yeni diyagram sonucunda dirençli olmak, dirençli sistemler ve genel anlamda da dirençli bir kent ancak sağlıklı/bağışık bir kent ile mümkün olabilir. İnsan organizmasının dış dünyaya (vücuda yönelik her tür viral saldırıların olduğu ortam) karşı savunma mekanizması olan bağışıklık; bir anlamda savunma duvarı gibi işlev görmektedir. Bu durum kent için düşünüldüğünde kentin yaşamsal fonksiyonlarının (kentsel işlevlerin ve kent yaşamının) devamında da kentin savunma duvarı yani kentin bağışıklığı (onu bağışık kılacak tüm faktörleri ile birlikte) devreye girecektir. Direnç, “*başa çıkma kabiliyeti*” olduğuna göre bu kabiliyet de sağlıklı sistemlerle mümkün olabilecektir. Bu nedenle; kentlerin geleceği için dirençli olabilmesi, dirençli sistemler kurulabilmesi ve bunların sürdürülebilirliğinin, kentin bağışıklık sisteminin gücü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

4. PANDEMİ SONRASI DİRENÇLİ KENT İÇİN POLİTİKALAR VE UYGULAMALAR

Dirençli kentlerin oluşturulması için sunulacak öneriler muhakkak ki her ülkede her dönemde geçerli olamayacaktır. Öncelikle ulusal ekonomi politikası, yürürlükteki politik rejim, siyasi kültür, kentleşme politikaları, yerel yönetim yapısı, desantralizasyon düzeyi, afet riski, teknolojik altyapısı gibi etkenler dâhilinde dirençli kentler için farklı formüller ortaya konabilir. Bölgeler ve ülkeler çapında kentlerin dirençliliği hakkında yapılan bir araştırma sonucu²⁷; Amerika’da kasırga ve fırtına gibi afetlerin yanı sıra işsizlik, Avrupa’da küresel iklim değişikliği, Afrika’da kentleşme, atık ve su yönetimi ve güvenlik, Çin’de kentsel sorunlar ve güvenlik, Orta Doğu’da su kıtlığı ve risk yönetimi, Japonya’da deprem ve dönüşüm, Kanada’da altyapı ve toplum içerisindeki uyum ve Hindistan’da altyapı noksanlığı ve çevre kirliliği, Güneydoğu Asya’da küresel iklim değişikliği ile ilgili başlıklar ön plana çıkmaktadır.

Coğrafya ya da diğer koşullar fark etmeksizin dirençli kentler için öncelikle afet öncesi alınacak tedbirler planlanmalı ve artırılmalıdır. Kentsel sürdürülebilirlik ve

²⁷ Oğuzhan Gürsoy ve Uğur Sadioğlu, “21. Yüzyılda Kente İlişkin Olarak Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Erken Görünüm (2021), s.12.

direnç açısından kentsel mekânların tasarımı, yapıların kentteki dağılımı, ulaşım sistemi ile bağlantıları, yeterli açık ve yeşil alanların olması, teknik ve sosyal altyapının bu çerçevede organize edilmesi önemlidir. Kriz dönemlerinde hayati desteğin devamlılığı için şebekeden bağımsız su kaynaklarının artırılması, alt yapıya dair sağlamlaştırma, adapte olma, yedekleme, fonksiyonel çeşitlilik planlanmalıdır.²⁸ Dirençli bir kent için kent planlaması aşamasında yerel paydaşlar; yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum, farklı toplumsal sınıflar kapsayıcı karar alma süreçlerinde yer almalıdır.²⁹ Karar alma sürecinde açık diyalog, işbirliği, hesap verebilirlik gibi yöntemler yürütülmelidir. Dirençli kentlere sahip olmak için kamu ile vatandaşların da konuyu içselleştirmesi önemlidir.³⁰ Dirençli kentleri meydana getiren bir unsur olarak toplumsal direnç için Colten ve Sumpter, hem geçmiş olayların hem de bu olaylardaki insan boyutunun kapsamlı bir şekilde hesaplanmasının, daha fazla topluluk direnci için önemli olduğunu savunmaktadır.³¹ Uygulamada toplum daha iyi koruma sistemleri kurdukça, tehlikeye karşı hazırlık ve engellemede bireysel katılım azalmaktadır. Oysaki insan ve insan olmayan sistemler arasındaki temel fark insanların tarihsel dersleri gelecekteki tepkilere dâhil edebilmesidir. Toplum beklenmedik değil, “beklenen” ile başa çıkmayı öğrenir. Katılımın azalmasıyla birlikte toplumsal hafıza da azalır ve bir felaket karşısında geçmiş bilgilerden yararlanmak imkânsız hale gelir. Bu durum ise direnci geliştirmek yerine azaltır. Bir toplumun karşı karşıya olduğu riskler ve afetlere hazırlanma ve bunlara yanıt verme araçları hakkındaki toplumsal bilinci, toplumun ne kadar dirençli olabileceğini anlamak için esastır. Buradan yola çıkarak kentsel direnç için olası riskler karşısında eğitim, toplumsal bilincin kazandırılması, gönüllülüğün teşviki önemlidir. Kentsel direnç gerçekleştirilirken toplumun direnci ön planda olmak koşuluyla³² çok aktörlü bir yönetim anlayışı benimsenmelidir.

²⁸ Deniz Gerçek ve İsmail Talih Güven, “Kentsel Dirençliliğin Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Analizi: Deprem ve İzmit Kenti,” *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi* 8/1 (2016), s.61.

²⁹ Yosef Jabareen, “Planning The Resilient City: Concepts and Strategies For Coping with Climate Change and Environmental Risk,” *Cities*, 31 (2013), s.223.

³⁰ Yunus Emre Özer, *Risk Azaltma Yaklaşımı Çerçevesinde Dirençli Kentler*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2018, s.100.

³¹ Craig E. Colten ve Amy R. Sumpter, “Social Memory and Resilience in New Orleans,” *Natural Hazards*, 48 (2009).

³² Kavanoz, ““Kentsel Direnç” Kavramı Üzerine”, s.17.

Kentlerin pandemiyle etkin mücadele edilebilmesi için refahın artırılması, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi, yerel aktörlerin özellikle de yerel yönetimlerin kapasitelerinin güçlendirilmesi bir zorunluluk halini almış, bununla birlikte aynı zamanda geleceğe hazır, yeşil, dirençli şehirler inşa etmek kentsel yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için büyük önem arz eden bir unsur haline gelmiştir.³³ Bu çerçevede, ortaya konulan politika ve stratejilerin bir parçası olarak pandemilere karşı dirençli kentlerin oluşturulması adına yeni politika ve stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu politika ve stratejiler çerçevesinde Covid-19 örneğinden hareketle salgın öncesi ve sırasında atılacak adımların gerekli şekilde planlanması kadar salgın sonrasında insanların normal hayatlarına adapte olabilmesi için pandemi sonrası dönemde ne yapılacağı, hangi uygulamaların hayata geçirileceği önemli bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Dünyada birçok ülke ekonomik ve sosyal hayatın sürdürülebilmesi için Covid 19 pandemi sonrası süreç için birtakım politikaları hayata geçirmeye başlamışlardır. Bu kapsamda örneğin İngiltere, salgın sonrası hayata dönüş için çeşitli adımlar atacağını açıklamış ve birçok önlemin gevşetileceğini belirtmiştir. İngiltere bu doğrultuda kapalı mekânlardaki etkinliklere girmek için aşı ya da PCR testi belgesi sunma sorumluluğunun ortadan kaldırılacağını, maske takmanın bir zorunluluk olarak tutulmayacağını, enfekte olan kişilerin artık karantinada kalmalarına gerek olmayacağı yönünde birtakım kararların alındığı ve bu uygulamaların yakında hayata geçeceğini açıklamıştır.³⁴ Yine benzer şekilde Belçika, karantina sürelerine ve uygulamalarına esnetilmesine ilişkin benzer düzenlemelere gidileceğini bildirmiştir.³⁵ Mevcut uygulamaları hızlı bir şekilde kaldırmayı planlayan İngiltere benzeri ülkeler olmakla birlikte mevcut tedbirleri sürdürüp bununla birlikte ekonomik sosyal hayatın devam ettirilmesi için bir takım düzenleme geliştiren farklı ülkeler de bulunmaktadır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de salgının seyri ve aşı çalışmalarındaki ilerleşme bağlı olarak salgın politikaları sıklıkla gözden geçirilmekte ve salgın politikalarına ilişkin yeni bir takım düzenleme ve güncelleştirmelere gidilmektedir. Türkiye,

³³ Yasin Çam, “Covid-19 Süreci ve Kentsel Mekanların Kullanımının Yeniden Planlanması,” *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), s.75.

³⁴ “İngiltere’de Covid kısıtlamaları 27 Ocak’ta gevşetilecek, 24 Mart’ta ‘önlemsiz hayata geçiş hedefleniyor,” Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60050775>.

³⁵ “Belçika, Covid-19 test ve karantina stratejisini değiştirdi,” Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/belcika-kovid-19-test-ve-karantina-stratejisini-degistirdi/2465469>.

mevcut tedbirleri kesin bir şekilde ortadan kaldırmak yerine mevcut uygulamaları esnetmeyi ve toplumsal hayatta rahatlamayı yavaş yavaş sağlamayı hedeflemektedir. Türkiye’de tedbirlerin nasıl esnetileceği, toplumsal hayatta normalleşmenin nasıl sağlanacağına ilişkin izlenecek yol ve yöntemler ise başta Cumhurbaşkanlığı ‘Covid-19 Normalleşme Planı’ adlı belgede belirtilerek uygulamaya konulmuştur.³⁶ Türkiye’de merkezi düzeyde uygulanan bu normal hayata dönüş politikaları ve salgının seyri göz önüne alınarak daha sonraki dönemde karantina süreleri düşürülmüş, tam doz aşılı olan ve son 3 ay içerisinde hatırlatma dozunun olmuş kişilerin temaslı olması durumunda dahi karantinaya girmesine gerek olmadığı açıklanmıştır.³⁷ Bununla birlikte kapanma, eğitime ara verme gibi uygulamaların tekrarlanmasının söz konusu olmadığı hükümet yetkililerince yeniden vurgulanmıştır.

Türkiye’de merkezi yönetimin benimsediği bu makro düzeydeki salgın politikasına paralel olarak yerel düzeyde de salgın yönetiminden sorumlu aktörler pandemi sonrasındaki normal hayata geçiş için stratejilerini yeni yeni hazırlamaya başlamışlardır. Salgın sürecinde Türkiye’de Covid-19 vakalarının en çok görüldüğü metropol kent belediyeleri bu doğrultuda eylem planları hazırlamışlardır. Bu kapsamda, Bursa Büyükşehir Belediyesi ‘Covid -19 Normalleşme Eylem Planı’nı ve İzmir Belediyesi ise ‘Covid -19 Dirençlilik Eylem Planı’nı ilk örneklerdendir. Hazırlanan eylem planlarında, belediyeler Covid-19 pandemisiyle mücadele kapsamında normalleşme sürecine ilişkin yönetim alanları içerisindeki yerlerde riski asgari düzeye indirmeyi ve ekonomik-sosyal hayatı sürdürmeyi amaçlamışlardır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi hazırlamış olduğu plan doğrultusunda; Covid-19’un yerel ekonomik etkisini azaltmak için ‘Yerel Ekonomik Gelişim Şube Müdürlüğü’ kurulması ve sürdürülebilir istihdamın desteklenmesi ön görülmüştür. Ayrıca, esnafın pandemiye karşı ekonomik direncinin artırılması için e-ticaret faaliyetle-

³⁶ “Covid-19 Normalleşme Planı,” Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/05/Normallesme-Plani.pdf>.

³⁷ “Koronavirüs Bilim Kurulu Toplantısına İlişkin Açıklama,” Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://www.saglik.gov.tr/TR,87061/koronavirus-bilim-kurulu-toplantısına-iliskin-aciklama-05012022.html#:~:text=Pozitif%20vakalar%C4%B1n%20karantina%20s%C3%BCresi%207,d%C3%B6nm%C3%BC%59fse%20karantina%20s%C3%BCresi%20sona%20erer>.

rinde destek sağlanması planlanmıştır. Tarımın desteklenmesi için fide-fidan desteklerinin sağlanması düşünülmüştür. Kentte ekonomik ve sosyal hayat pandemiye göre yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda, kentte bisiklet kullanımının teşviki, kentin yeşil alanlarında, yürüyüş yollarında ve plajlarında sosyal mesafe düzenlemelerinin yapılması ilk göze çarpan uygulamalardır. Yine benzer şekilde metroda, otobüslerde, otoparklarda QR kodlu ödeme sistemine geçilmesi de öngörülmüştür. İzmir Büyükşehir Belediyesi de hazırlanmış olduğu eylem planı doğrultusunda kentin afetlere ve salgınlara karşı bağışık ve dirençli olmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda belediye mevcut yaşanan örneklerden yola çıkarak olası risklere karşın kenti daha dirençli hale getirebilmek için öncelikli olarak yasal bir düzenlemeye gidilmiş ve **'Kriz Belediyeciliği'** adlı bir yönerge çıkarılmıştır. Yönergede pandemi bir afet unsuru olarak sayılmıştır.³⁸ İzmir Büyükşehir Belediyesinin hazırladığı Eylem Planında, kesintiye uğrayan hayatı ve faaliyetleri en kısa sürede normale döndürmek, müdahale çalışmalarını hızlı ve planlı gerçekleştirmek, halk sağlığını korumak ve sürdürmek, çevre ve kültürel mirası korumak, ekonomik ve sosyal kayıpları azaltmak, ikincil afetlere karşı hazırlıklı olmak ve etkilerini azaltıcı önlemler almak, kaynakların etkin kullanımının sağlanması amaçlanmıştır. Yasal düzenleme ile birlikte ortaya konulan eylem planında ayrıca pandemiye karşı kentin yeşil alanların artırılması, sağlık ve ulaşım altyapısının güçlendirilmesi gibi unsurların dirençliliği artırma noktasındaki önemi bir yeri olduğu vurgulanmıştır. Yine benzer şekilde Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri dirençli kent kapsamında değerlendirilebilecek olan *'Yeşil Şehir Eylem Planı'* ve *'İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı'*nı tanıtmışlardır. Bu planlarda hem iklim değişikliği karşı gerekli tedbirler için önlemlerin alınacağı, hem de Ankara ve İstanbul'un daha dirençli kentler olma yönünde hedefler benimseyeceği açıklanmıştır.^{39,40} Belediyelerin ayrı ayrı olarak benimsediği strateji ve politikalarla paralel ola-

³⁸ "Kriz Belediyeciliği Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge)," Son güncelleme 22 Ocak, 2022, https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/1_30032020_011239_kriz-belediyeciligicalisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonerge.pdf.pdf.

³⁹ "Ankara'nın Yeşil Şehir Eylem Planı kamuoyuna tanıtıldı," Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/ankaranin-yesil-sehir-eylem-plani-kamuoyuna-tanitildi-6804122/>.

⁴⁰ "2050'de Karbon Nötr ve Dirençli Bir İstanbul için Yol Haritamız Hazır," Son güncelleme 22 Ocak, 2022, <https://cevrekoruma.ibb.istanbul/istanbul-iklim-degisikligi-eylem-planiiidep/>.

rak Türkiye Belediyeler Birliği tarafından da üst ölçekte benzer çalışmalar gerçekleştirilmiştir. TBB tarafından düzenlenen “Covid-19 Salgını Sonrası: Şehirlerde Sosyal Riskler ve Fırsatlar Konferansı”nda artık yeni bir dönem olarak çevreci projeleri hayata geçirerek mücadele etme dönemine girildiği belirtilmiştir. Aynı zamanda kendi enerjisini üreten yeni bina ve şehirlere ihtiyaç duyulduğunu ve her türlü mimariyi salgınlara karşı yeniden tasarlayarak alt yapıların güçlendirilmesi gerekliliğine de vurgu yapmıştır.^{41, 42}

Pandemi gibi küresel çapta yaşanan krizler temelde vatandaşların ve kamu yöneticilerinin (politika yapımcıların ve planlamacıların) daha dirençli, adil ve sürdürülebilir kentler oluşturmaya yönelik fırsatlar sunmaktadır. Pandemi sonrası kentler için öncelikle i) krizin etkilerini azaltmak, krizi fırsata çevirmek üzere kentsel planlama yapmak, ii) kapsayıcılık ve yönetim çerçevesinde özellikle büyük kentlerde kişiler ve bölgeler arasındaki belirginleşen yapısal eşitsizlikleri gidermek üzere kamu kaynaklarının etkili ve verimli kullanılması, iii) büyük veri, dijital altyapı, uzaktan eğitim, mobil uygulamalar, internet teknolojisine yönelik çalışmalar gibi akıllı kent çalışmalarına yatırım yapılması gerekmektedir.⁴³ Dirençli kentler için yapılacak planlarda yüksek ekonomik etkinlik, sosyal eşitlik, toplum temelli yaklaşımlar kullanılarak çevre ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmelidir. Çevresel, toplumsal, finansal ve yönetsel açıdan stratejiler birbiriyle uyumlu ve bütüncül olmalıdır.⁴⁴

Pandemi gibi olağanüstü dönemler ya da afetler karşısında kentsel bağışıklığı ön plana alarak oluşturulacak dirençli kentlerde merkezi idarenin izlenecek stratejileri, görevli kurumları, sağlanacak kaynakları belirleyen uygulama yönetmelikleri hazır olmalıdır. Ulusal ya da kentsel düzeyde bağışıklık kazanmış dirençli kentler için duruma karşı disiplinler arası ve bütünlük bir yaklaşım izlenmelidir. Orkestra şefi olarak merkezi hükümetin yönetiminde, ilgili bilim dallarının birlikte hareket etmesi ve yerel yönetimlerin iş birliği gereklidir.⁴⁵

⁴¹ “Küresel Covid-19 Salgını Sonrası Şehirlerde Sosyal Riskler ve Fırsatlar,” Son güncelleme 22 Ocak, 2022, https://www.tbb.gov.tr/online/kitaplar/covid_sonrasi/index.html#p=169.

⁴² Çam, “Covid-19 Süreci ve Kentsel Mekanların Kullanımının Yeniden Planlanması,” s.75-78.

⁴³ Gürsoy ve Sadioğlu, “21. Yüzyılda Kente İlişkin Olarak Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar,” s.21.

⁴⁴ Burcu Aygün Doğan, İklim Değişikliği Kapsamında Afete Dirençli Kent Eylem Planı, I. Uluslararası Sağlık ve İklim Değişikliği Kongresi, Ankara, Nisan 16-21, 2021, s.145.

⁴⁵ Nilüfer Negiz ve Pınar Savaş Yavuzçehre, *Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık*, s.121-122.

SONUÇ

Kentsel alanlarda yaşanan hızlı nüfus artışı, büyüme eğilimi ve yapı yoğunluğundaki artış, beraberinde iklim değişikliği, afet riski, çevresel bozulma ve kaynakların yönetimi gibi pek çok sorunu derinleştirmiş ve kentleri risklere karşı daha açık bir hale getirmiştir. Özellikle son dönemde SARS, MERS, Ebola, Zika, Domuz Gribi ve Covid-19 gibi salgınlar kentte yaşanan sorunlara eklenince kentsel düzlemde dirençlilik konusunun daha geniş bir perspektifte düşünülmesi ve salgın tehlikesine karşın yeni politika ve stratejilerin hayata geçirilmesi önemli bir konu haline gelmiştir. Hali hazırda yaşadığımız Covid-19 salgın süreci, nicelik ve büyüklük odaklı alışlageldik kent ve yerel yönetim yapılarının salgın karşısında etkisiz kaldığını bize açıkça göstermiştir. Bu yüzden kentsel alanlarda yaşam yeniden tanımlanmaya başlanmış kentlerin planlanmasına, yönetilmesine ve düzenlenmesine ilişkin yeni anlayışlar ve düşünceler ortaya çıkmıştır. Pandemi sonrası için merkezi ve yerel düzeyde normalleşme sürecine ilişkin politikalar benimsendiği görülmektedir. Salgınlar sonucu elde edilen deneyimler ve bu politikalar ile kentlerin dirençlilik kazanması ve pandemilere karşı bağışıklığının geliştirilmesi için yeşil alanların artırılması, planlama anlayışının yeniden gözden geçirilmesi, çevrenin korunması, sağlık ve ulaşım altyapısının güçlendirilmesi gibi birtakım uygulamaların yapılmasının gerekliliğinin altının çizildiği ve bu kapsamda bazı uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir.

Tecrübe edilen afetler, pandemiler ve diğer krizler toplumun ve kentlerin olası risklere karşı hazırlıklı olmasının önemini göstermektedir. Bu noktada kentlerin yaşananlara dair bağışıklık oluşturması ve dirençlilik kazanması hayatidir. Çalışmada insan bağışıklığından yola çıkarak tasvir edilen kentsel bağışıklık kavramının, kentlerin çevresel, sosyal, siyasal ve ekonomik sürdürülebilirliği için önemi vurgulamaktadır. Oluşturulması ve korunması kolay olmayan kentsel dirençlilik kapsamında kentlerin ekonomisinin büyümesi, toplumdaki eşitliğin teşvik edilmesi, katılımcılığın artırılması, kamusal güvenliğinin sağlanması, kamusal hizmetlere eşit erişimin sağlanması beklenmektedir. Kentsel dirençliliği geliştirirken, sürecin içinde yer alması gereken vatandaşın (kent yoksulları ve diğer toplumsal hassas gruplar da dâhil) toplumsal dayanışması üzerinden dirençlilik geliştirilmelidir. Zorunlulukları ortadan kaldırmak için ekonomik eşitlik, keyfiliği bitirmek için de eğitim gerekmektedir. Kamu idarecilerinin alacağı tedbirler ya da diğer politik kararların hepsi vatandaş

riskler karşısında korumak içindir. Bununla birlikte kişilerin bireysel olarak kendilerini ve kentlerini koruması için duyarlılığı, toplum/kentlilik bilinci, eğitimi önem kazanmaktadır. Dirençli kentler için insanoğlunun devamlılığı için gerekli olan temiz su, hava ve gıda ihtiyacına yönelik üretim, sürdürülebilir tüketim anlayışı yerleşmelidir. Kentsel alanlar kadar kırsal alanlar ve tarım alanları da öncelikli olarak planlamalara dâhil edilmelidir. Açık kamusal alanlar kent genelinde dengeli dağıtılarak çoğaltılmalıdır. Dirençlilik adına ortaya konulacak politikaların çevrenin korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması, eşitliğin, barışın ve refahın sağlanması gibi vizyonlar eşliğinde kamu politikaları oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- [1] AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. “İklimle Dirençli Kentler.” Son güncelleme 13 Ocak, 2022. https://ipa.gov.tr/assets/uploads/files/climate_change_261217.pdf.
- [2] Akkaya, Sefanur. “*Kentsel Direncin Artırılmasında Akıllı Kent ve Blok Zincir Uygulamaları*”. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2021.
- [3] Anadolu Ajansı. “Belçika, Kovid-19 test ve karantina stratejisini değiştirdi.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/belcika-kovid-19-test-ve-karantina-stratejisini-degistirdi/2465469>.
- [4] Ankara Üniversitesi. “Ders Kategorileri.” Son güncelleme 15 Kasım, 2021. <https://acikders.ankara.edu.tr/>.
- [5] ARUP. “City Resilience Index.” Son güncelleme 15 Kasım, 2021. <https://www.arup.com/perspectives/publications/research/section/city-resilience-index>.
- [6] BBC. “İngiltere'de Covid kısıtlamaları 27 Ocak'ta gevşetilecek, 24 Mart'ta 'Önlemsiz Hayata Geçiş Hedefleniyor.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60050775>.
- [7] City Resilience Index. “Indicators” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://www.cityresilienceindex.org/#/>.
- [8] Colten, Craig E. ve Sumpter, Amy R. “Social Memory and Resilience in New Orleans.” *Natural Hazards*. 48 (2009): 355-364.
- [9] Cumhurbaşkanlığı. “Covid-19 Normalleşme Planı.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/05/Normallesme-Plani.pdf>.
- [10] Çam, Yasin. “Covid-19 Süreci ve Kentsel Mekânların Kullanımının Yeniden Planlanması.” *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4/2 (2020): 67-79.

- [11] Çiriş, Seçkin. “Kentsel Planlamada Paradigma Değişiminin Bir Ürünü:” *Dirençli Ulaştırma ve İstanbul Kenti Üzerine İnceleme*” 12. Ulaştırma Kongresi, Adana, Mayıs 24-26, 2017.
- [12] Doğan, Burcu Aygün. “İklim Değişikliği Kapsamında Afete Dirençli Kent Eylem Planı” I. Uluslararası Sağlık ve İklim Değişikliği Kongresi, Ankara, Nisan 16-21, 2021.
- [13] Erdin, Hilmi Evren. “Şehirselleşmelerde Teknik Altyapı Sorunlarının Proje Niteliklerini Belirleyen Ortak-Eşgüdümse Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi, Tire Belediyesi (İzmir) Örneği.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*. 13/2 (2011): 1-22.
- [14] Gerçek, Deniz ve Güven, İsmail Talih. “Kentsel Dirençliliğin Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Analizi: Deprem ve İzmit Kenti.” *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*. 8/1 (2016): 51-64.
- [15] Gürsoy, Oğuzhan ve Sadioğlu, Uğur. “21. Yüzyılda Kente İlişkin Olarak Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Erken Görünüm (2021): 1-24.
- [16] İstanbul Büyükşehir Belediyesi. “2050’de Karbon Nötr ve Dirençli Bir İstanbul için Yol Haritamız Hazır.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://cevrekoruma.ibb.istanbul/istanbul-iklim-degisikligi-eylem-planiiidep/>.
- [17] İzmir Büyükşehir Belediyesi. “Kriz Belediyeciliği Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/1_30032020_011239_kriz-belediyeciligi-calisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonerge.pdf.pdf.
- [18] Jabareen, Yosef. “Planning The Resilient City: Concepts and Strategies For Coping with Climate Change and Environmental Risk.” *Cities*. 31 (2013): 220-229.
- [19] Kavanoz, Suna Ersavaş. ““Kentsel Direnç” Kavramı Üzerine,” *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*. 2/1 (2020): 5-24.
- [20] Kılıçoğlu, Pınar. *Türkiye’de Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
- [21] Köseoğlu, Özer. *Metropoliten Kentlerin Geleceği Yeni Yaklaşım, Model ve Uygulamalar*. İstanbul: SETA, 2019.
- [22] Negiz, Nilüfer ve Savaş Yavuzçehre, Pınar. *Viral Çağda Kent ve Kentsel Bağışıklık*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- [23] Özer, Yunus Emre. *Risk Azaltma Yaklaşımı Çerçevesinde Dirençli Kentler*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.
- [24] Resilient Cities Network. “View Resilience Strategy.” Son güncelleme 26 Ocak, 2022. https://resilientcitiesnetwork.org/downloadable_resources/Network/Paris-Resilience-Strategy-English.pdf.

- [25] Resilient City. “Resilience.” Son güncelleme 16 Kasım, 2021. <https://www.resilient-city.org/index.cfm?pagepath=Resilience&id=11449>.
- [26] Sağlık Bakanlığı. “Koronavirüs Bilim Kurulu Toplantısına İlişkin Açıklama.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://www.saglik.gov.tr/TR,87061/koronavirus-bilim-kurulu-toplantisina-iliskin-aciklama-05012022.html#:~:text=Pozitif%20vakalar%C4%B1n%20karantina%20s%C3%BCresi%207,d%C3%B6nm%C3%BC%C5%9Fse%20karantina%20s%C3%BCresi%20sona%20erer>.
- [27] Serter, Gencay. “Şikago Okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram.” *Planlama Dergisi*, 2/23 (2013): 67-76.
- [28] Silva, Jo da. “Facing up to the Future: the City Resilience Index.” Son güncelleme 15 Kasım, 2021. <https://www.arup.com/perspectives/city-resilience-index>.
- [29] Sözcü. “Ankara’nın Yeşil Şehir Eylem Planı kamuoyuna tanıtıldı.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/ankaranin-yesil-sehir-eylem-planı-kamuoyuna-tanitildi-6804122/>.
- [30] TBB. “Küresel Covid-19 Salgını Sonrası Şehirlerde Sosyal Riskler ve Fırsatlar.” Son güncelleme 22 Ocak, 2022. https://www.tbb.gov.tr/online/kitaplar/covid_sonrasi/index.html#p=169.
- [31] Tuğaç, Çiğdem. “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları.” *İdeal Kent*, 10/28 (2019): 984-1019.
- [32] Üzümoğlu, Tuğçe. “WRI Türkiye Sürdürülebilir Şehirler’den Yaşanabilir Şehirler Forumu: COVID-19 Daha Yaşanabilir ve Sürdürülebilir Kentler İçin Bir Fırsat!” Son güncelleme 15 Kasım, 2021, <https://wrişehirler.org/haberler/wri-t%C3%BCrkiye-s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-%C5%9Fehirler%E2%80%99den-ya%C5%9Fanabilir-%C5%9Fehirler-forumu-covid-19-daha>.

DİRENÇLİ KENTLERİN YAŞLANAN MEKÂN ALGISI

Nurullah Selçuk*

GİRİŞ

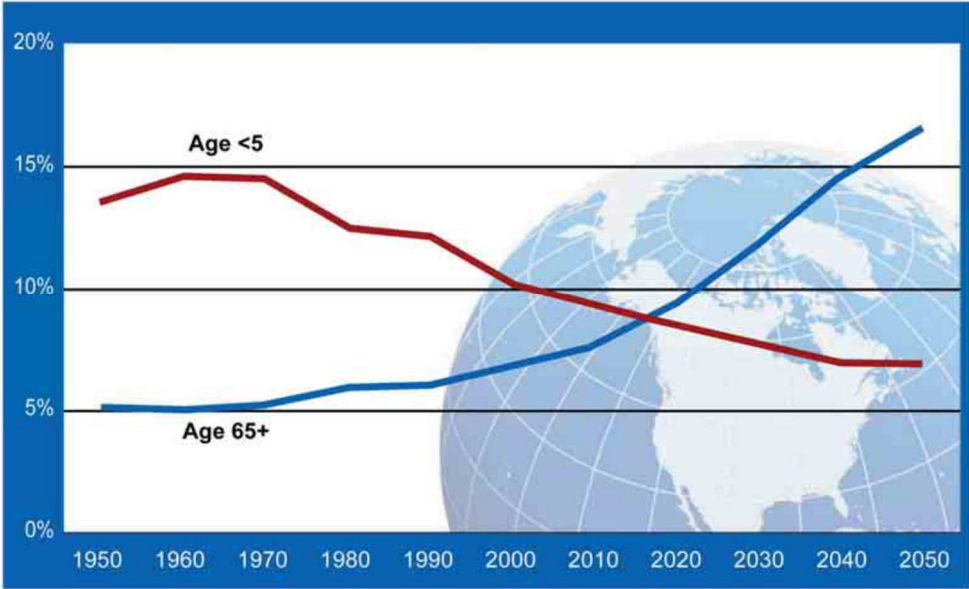
20. yüzyıl, günümüzün en önemli demografik olgusu olan toplumsal yaşlanmanın ortaya çıkmasına neden olan gelişmelere tanıklık etmiştir. Modern tıbbın ve teknolojik gelişmelerin insanlara sunmuş olduğu birçok hizmet, ortalama insan ömrünün uzamasını sağlamıştır. Bununla beraber bebek ölümlerinin ve doğurganlığın azalması, demografik yaşlanmanın gerçekleşmesini sağlamıştır. Yaşlanma biyolojik anlamda fiziksel ve zihinsel olarak bireyin yaşamış olduğu gerilemeyi ifade etmektedir. Fakat demografik yaşlanma, bireysel olarak başa çıkılması gereken yaşlılık, toplumsal bir sorun haline dönüştürmüştür. Demografik yaşlanmayla beraber yaşlılık, kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutta ele alınan önemli bir sosyal olgu haline dönüşmüştür.

Yaşlılığın her toplumda kendine özgü sosyal görünümü bulunmaktadır. Bireysel bir olgu olan yaşlılık, içinde bulunulan toplumun özelliğine göre sosyal içerikli görünüm kazanmaktadır. Yaşlanma bireysel olarak gerçekleşmekle beraber, yaşlanan bireyin içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal niteliklerinden etkilenmekte ve böylece yaşlılığa ilişkin sosyal algılar, toplumsal anlamlandırmalar ve sosyo-kültürel görünümler ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan yaşlanma bireysel olarak gerçekleşen, ama sonuçları toplumsal olan bir olgu olması nedeniyle toplumsal yaşlanmanın sosyal dinamiklerinin ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu dinamikler yaşlanmaya ilişkin sosyal anlamlandırmalar ve sosyal yaşlanmanın görünümleridir (Nazlı, 2016:2).

---

* Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, nselcuk@adiyaman.edu.tr

Demografik dönüşüm aşamaları incelendiğinde dört aşamalı bir geçişin olduğu görülmektedir. Bu aşamalardan ilki, yüksek doğum ve ölüm oranlarıdır. İkinci aşama ise, tıp alanındaki ilerlemeler ile ölüm oranlarında düşme meydana gelir ve doğum oranları ise birinci aşamadaki gibi devam etmektedir. Bu nedenle ikinci aşamada nüfus artışı hızı artmaktadır. Üçüncü aşamada, doğum oranlarında düşmeye başlar. Doğum ve ölüm oranlarının düşüşü, nüfus artış hızını da düşürmektedir. Son aşamaya gelindiğinde ise, doğum ve ölüm oranları iyice azalır. Bu dönüşüm aşamaları incelendiğinde ilk aşamada, nüfus doğum ve ölümlerdeki artış ile dengededir. İkinci aşamada nüfus artış hızı yükselmekte, üçüncü aşamada yavaşlamakta, son aşamada ise nüfus artış hızı azalmaktadır (Doğan, 2010:118-119). Bu nedenle birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de demografik dönüşüm aşamaları incelendiğinde üçüncü aşamadan dördüncü aşamaya geçişin yaşandığı görülmektedir. Yüceşahin (2009:7)'e göre, toplumların yaşamış olduğu demografik temelli değişikliklerin tespiti için ele alınacak olan göstergeler için çeşitli değişkenlerin göz önüne alınması gerekmektedir. Bu değişkenleri: kaba doğum ve ölüm hızı, bebek ölümleri, doğurganlık hızı olarak özetlemektedir.

Grafik 1. 1950-2050 Yılları Arası Dünya 5 Yaş Altı ve 65 Yaş Üstü Nüfus

Kaynak: United Nations. World Population Prospects: The 2010 Revision. Available at: <http://esa.un.org/unpd/wpp>.

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere 65 yaş ve üstü bireylerin dünya genelinde oranı 1950'lerden sonra yukarı doğru bir ivme yakaladığı ve günümüzde ise bu oranın iki katına çıktığı görülmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre bu oran, 21. yüzyılın yarısında %15'lerin üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Demografik dönüşümün hızı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki aktif nüfus (15-64), doğurganlığın azalması ve beklenen ortalama yaşam süresinin her geçen yıl uzaması nedeniyle hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Demografik olarak yaşanan bu dönüşüm, toplumun yaşlanmasına ve dolayısıyla yaşlılıkla ilgili sorunların, toplumsal düzeye ulaşmana neden olmuştur. Toplumsal sorun haline gelen yaşlanma nedeniyle sosyal, ekonomik ve kültürel problemler daha çok gündeme alınmakta ve yaşlanan toplumların yakın bir gelecekte karşı karşıya kalabilecekleri temel sorunlar masaya yatırılarak çeşitli sosyal politikalar geliştirilmektedir. Toplumsal yaşlanma ile ilgili ele alınması gereken önemli konulardan biri yaşlanan mekân olgusu nedeniyle dirençli kentlerin oluşumunda yaşlı için uygun konutların dizaynı gelmektedir.

Yaşlanan mekân olgusu, bireyin yaşamının önemli bir bölümünü geçirdiği mekânda yaşlılığını da geçirmesi nedeniyle yaşanan evin, binanın, semtin ve bölgenin yaşlanması anlamında kullanılmaktadır. Demografik yaşlanma nedeniyle mekânlarda hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Fakat yaşlanan mekân, yaşlının yaşam kalitesi açısından elverişli imkânlar sunmamaktadır. Çünkü inşa edilen yapılar yaşlı için değil, aktif nüfusun yaşam şartlarına göre dizayn edilmiş yapılardır. Bu bakımdan yaşlanan mekân olgusu, yaşlının yaşamını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla "*mekânın yaşlanması*"nın sağlanması gerekmektedir. Zaman geçtikçe insanlar yaşlanmakta, eşyalar ise eskimektedir. Buradaki mekânın yaşlanması, mekânın eski bir görünüme kavuşturulması anlamına gelmemektedir. Mekânın yaşlanması, inşa edilecek olan yapıların yaşlının yaşayabileceği ergonomiye sahip olarak inşa edilmesi ya da basit tadilatlar ile yaşlı için elverişli hale dönüştürülebilecek düzeyde inşa edilmesi anlamında kullanılmaktadır.

1. YAŞLANMA

Yaşlılık çalışmaları incelendiğinde, yaşlanma ile ilgili ele alınan en temel olgu, yaşlanmanın fizyolojik boyutu ile ilgili olan kısmıdır. Yaşlanmanın fizyolojik kısmı, kronolojik olarak 65 yaş ve üstü olarak kabul edilen dönemi ifade etmektedir. Gerontoloji alanında çalışanlar yaşlılığı, 65 yaş ve üstü kitle için genç yaşlı, 75-85 yaş aralığı için orta yaşlı, 85 yaş ve üzerini için ileri yaşlı (ihtiyarlık) olarak sınıflandırmaktadır.

Yaşlılığı temel alan çalışmaların çoğunda yaşlılık tanımı ve sınıflamasında fizyolojik boyutu ele alınmaktadır. Kronolojik olarak yaşlanma da 65 yaş üstü olarak kabul edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, psikogeriatrik yaşlılık dönemini 65 yaş ve üstünü yaşlı, 85 yaş ve üzerini çok yaşlı olarak tanımlamıştır. Gerontolojistler ise yaşlılığı 65-74 yaş arası genç yaşlı, 75-84 yaş arasını orta yaşlı ve 85 yaş üzerini ileri yaşlılık (ihtiyarlık) devri olarak sınıflamışlardır. Bu belirlenen sınırların herkes için aynı anlam taşınması beklenemez. Yaşlanan bireyde fiziksel, ruhsal ve zihinsel bir gerileme gerçekleşirken, bunun etkilerinin her bireyde aynı derece ortaya çıkması söz konusu değildir. Bu açıdan yaşlılık değişmeyen ve belirlenen yaş aralığında aynı etkileri yaşan insan kitleleri için kullanılmamalıdır (Beğzer ve Yavuzer, 2012:1). Yaşlanmanın ortaya çıkışı resmi açıdan 65 yaş ile başlamakla beraber, yaşlanmanın her bireyde aynı düzeyde gerçekleşmemesi, yaşlanma ile ilgili farklı yaşlılık türlerini ortaya çıkarmıştır.

Bireyin doğumla başlayan ve ölüme kadar geçen süreç içerisindeki zamanı tanımlamak için kullanılan süre kronolojik yaşlanma olarak tanımlanırken; fizyolojik gerilemeye bağlı meydana gelen gerilemenin neden olduğu hastalıklarla ortaya çıkan duruma biyolojik yaşlanma; bireyin kendisini hissettiği yaş psikolojik yaşlanma; içinde yaşadığı toplumun görev ve sorumluluklarının yaşa göre tanımlanması sosyal yaşlanma olarak değerlendirilmektedir (Şentürk, 2016:25-29)

2. YAŞLILARDA EV VE ÇEVRE DÜZENLEMESİ: MEKÂN GERONTOLOJİSİ

Yaşlılık oranı daha öncede vurgulandığı üzere, endüstrileşmiş toplumlarda ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni tedavi/bakım hizmetlerinin ortaya çıkmasına bağlı sürekli olarak gelişmektedir. Toplumların yaşlanması ve demografik anlamda meydana gelen bu değişim her zaman ve her yaşlı için iyi bir yaşam anlamına gelmemektedir. Yaşamın uzaması, yaşlanan bireyin fiziksel, zihinsel ve psikolojik düzeyde yaşayacağı sorun ve sıkıntıları ortadan kaldırmamaktadır. Hatta daha uzun bir yaşam, daha uzun geçirilecek kronik rahatsızlık süreci anlamına da gelmektedir. Bununla beraber duyuşal işlevlerde meydana gelen zayıflamalar ve bilişsel fonksiyonlardaki azalmalar güvenlik kaygısını da doğurmaktadır. Demografik olarak yaşanan bu dönüşümün toplumsal düzeyde sorun oluşturmaması için, güvenlik hassasiyeti ön plana alınarak bireylerin yaşam alanlarının düzenlenmesi ve yaşlı bireyin kullanım sağlayabileceği ergonomide tasarlanması gerekmektedir (Kalınkara, 2010:57).

1950'lere kadar yaşlı birey, geniş aile olarak tanımlanan büyük aile çatısı altında statüsü yüksek bir konumda bulunmaktaydı. Günümüzde ise çekirdek ailenin yaygınlaşması nedeniyle yalnız ikamet eden yaşlıların sayısında artış yaşanmıştır. Bu bakımdan yaşlı bireyin yaşamış olduğu fiziksel ve zihinsel gerilemenin neden olduğu zorlukları ortadan kaldıracak düzeyde uzun sürdürülebilmesi çevrelerinin, yaşlı bireyler için dizayn edilmesi gerekmektedir. Bu düzenlemeler yaşlı bireyin bağımlılığını ortadan kaldıracak ve daha özerk bir yaşam için uygun koşulları sağlayacaktır. Bireylerin yaşamlarının kolaylaşması ya da zorlaşması, içinde bulunduğu kronolojik süreçle ilintili olmasına rağmen, her yaş dönemin kendine uygun koşullarının oluşturulmasının, bireylerin yaşamlarında kolaylık sağlayacağı anlayışı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, yaşlılık değil, yaşlı birey için uygun tasarlanmamış konut ve şehirselle çevreler nedeniyle problemler artmaktadır. Huzurevlerine duyulan ihtiyacın temeli, evlerin ve çevrenin düzenlemelerden yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde inşa edilen pek çok yapı modern ve normal şartlar altında ihtiyaçlara karşılık verebilecek şekilde dizayn ediliyor görünüyorlar ise de yaşlılar için uygun kullanım imkânı sunmamaktadır. Bu bakımdan dirençli kentlerin oluşturulmasında önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri, tehlike ve kaza kaynağı oluşturabilecek bölgelerin tespit edilmesiyle yaşlıya uygun düzenlenmiş konutlar ve çevresel düzenlemelerdir (Sürmen, 2008:12).

Resim 1: İç ve Dış Mekânların Yaşlandırılması İle İlgili Görseller

SONUÇ

Yaşlılık zihinsel, fiziksel ve psikolojik olarak bireyin eski durumuna göre birtakım gerilemeleri yaşadığı bir dönem ifade etmektedir. Bu dönemi zorlu hale getiren sadece kronolojik olarak gerçekleşen yaşlanmanın kendisi değil, yaşlıya göre evlerin ve çevresel düzenlemelerin yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Kaçınılmaz olarak gerçekleşecek olan yaşlanmanın engellenmesi mümkün olmamakla beraber, etkilerinin ve sorunlarının minimuma indirgenmesi mümkündür. Yaşlılar için üretilen sosyal politikalar birçok ülkede önemli gündemler oluşturmaktadır. Çünkü demografik yaşlanma nedeniyle yaşlılık, yakın bir gelecekte tüm toplumların önemli sorunu haline dönüşmektedir. Demografik yaşlanmaya neden olan gelişmeler, yaşlının daha iyi bir yaşam yaşayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü günümüzde daha uzun bir ömür vaat eden gelişmeler, yaşlanan toplumlar için dezavantaj oluşturan gelişmeleri de barındırmaktadır. Hızla büyüyen şehirlerin, toplumun her kesiminin

ihtiyaçlarına göre dizayn edilmemiş olması, özellikle yaşlılar için, yaşlılıkla beraber meydana gelen zorlukları içinden çıkılmaz bir duruma dönüştürebilmektedir. Bu bağlamda, toplumlarının hızla demografik olarak yaşadığı yaşlanmanın oluşturacağı sorunlardan soyutlaması için dirençli kentlerin oluşturulmasında inşa edilen yapıların ve şehir düzenlemelerinin, yaşlıların ihtiyaçlarına karşılık verebilecek nitelikte dizayn edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Beğen T., ve Yavuzer, H., “Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi”, (İç.), (Ed: Tanju Beğen) Geriatri, Klinik Gelişim, 2012, (25) ss.1-3.
- [2] Doğan, Ö., S., (2010) Beşeri Coğrafyaya Giriş, Coğrafya Lisans Programı İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [3] Kalıncara V., (2010). Yaşlı bireyler için yaşam çevresinin ergonomik tasarımı. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 3(1):54-64.
- [4] Nazlı, A., “Yaşlanma, Birey Ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış”, Ege Tıp Dergisi 2016; 55, ss.1-5.
- [5] Sürmen Ş., (2008) Özürlüler ve Yaşlılar İçin Ulaşılabilir Çevre Tasarımı, TMMOB Sürekli Mesleki Gelişim Merkezi.
- [6] Şentürk, Ü., (2018). Yaşlılık Sosyolojisi-Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri-, Dora Yayınevi, Bursa.
- [7] Yüceşahin, M.,M., (2009). “Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 7 (1), 1-25.

KOCAELİ'DE EKOSİSTEM TEMELLİ KENTSEL DAYANIKLILIK VE PEYZAJ KALİTESİNİN SAĞLANMASI¹

Osman Uzun* - Azime Tezer** - Gökmen Mengüç*** - Rahmi Tümpalay*** -
Çağlar Oktay*** - Şahika Kılıç*** - Tülay Temelli*** - Erdem Ay*** - Metin Nalbant***

GİRİŞ

On Birinci Kalkınma Planı, (2019)'a göre, yeni binyıl ile birlikte küresel gündemde önemi giderek daha fazla vurgulanan sürdürülebilir kalkınma; iklim değişikliği, hızlı kentleşme/kentsel yayılma ve ekolojik yapıda bozulma/biyolojik çeşitlilik kaybı konuları uluslar üstü kuruluşlar ve organizasyonlar aracılığı ile ülkelerin ulusal kalkınma politikalarını yönlendirmektedir. Ülkemizde ulusal düzeydeki kalkınma planlarının kapsamında da sürdürülebilir kalkınma, doğal afetlere dayanıklılık ve iklim değişikliğine uyum konularının önem kazandığı görülmektedir (Tezer ve ark. 2020).

Söz konusu ulusal öncelikler ülke politikalarından bölgesel ve yerel kalkınma politikalarına aksetmekte ve mekansal planlar ve karar destek sistemleri için temel oluşturmaktadır. Bu gelişmeler küresel ölçekte Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde yürütülen farklı programlarda gerek iklim değişikliğine uyum, gerekse sürdürülebilir

---

¹ Bu çalışma, "Kocaeli İli Sürdürülebilir Bütüncül Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları Projesi" kapsamında hazırlanmıştır. This study was prepared within the scope of "Kocaeli Province Sustainable Integrated Green Area Systems and Coastal Uses Project".

* Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, osmanuzun@duzce.edu.tr

** İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, tezera@itu.edu.tr

*** Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

ve dayanıklı kentleşme konularının çok boyutlu olarak ele alınmasını yönlendirmiştir (Tezer ve ark. 2020).

2000’li yıllarla birlikte Binyıl Ekosistem Değerlendirmesi, BM Hyogo ve Sendai Afet Zararlarının Azaltılması Stratejileri ve nüfusun artmamasına rağmen gelişmiş ülkelerde kentleşmiş alanların yayılmaya devam etmesi ile “sürdürülebilir kentleşme” bir küresel politika odağı haline gelmiştir. BM’in 2030 hedef yılına yönelik ortaya koyulan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri; İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS), Paris Taraflar Konferansı, HABITAT III ardından paylaşılan Yeni Kentsel Gündem, 21. Taraflar Konferansı kararlarının uygulanmasında belirleyici olmuştur. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’nda doğrudan mekansal planlama alanı ile ilişkilenen amaçlar arasında; SKA 6: Temiz su, hijyen ve halk sağlığı, SKA 11: Sürdürülebilir şehirler ve yaşam alanları, SKA 13: İklim eylemi, SKA 14: Sudaki yaşam ve SKA 15: Karasal yaşam sayılabilir (Tezer ve ark. 2020).

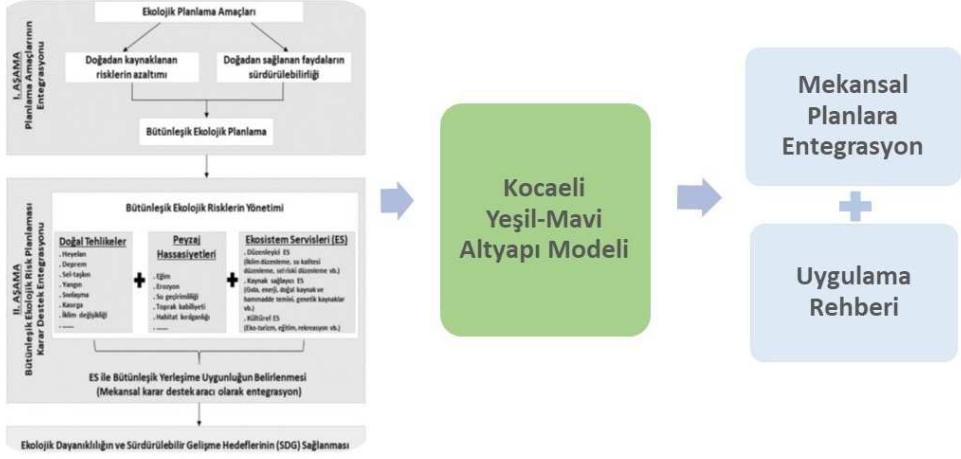
Tüm bu değerlendirmeler ışığında kentlerin sürdürülebilir gelişmesinin sağlanmasında, özellikle halihazırda sürdürülebilir olmayan kentleşme biçimlerinin 2030’a kadar daha sürdürülebilir kentsel yapılara evrilmelerinde, yukarıda sıralanan amaçlar ve sürdürülebilir kalkınma, afetlere ve iklim değişikliğine dayanıklılık politikaları bağlamında kentsel ekolojik yapı bileşenlerinin (özellikle su, erozyon, fonksiyon vb.) doğal süreçlerin mekânsal karar alma süreçlerinde daha rasyonel şekilde entegre edilmesi gerekliliği günümüzün en temel önceliği olarak öne çıkmaktadır (Tezer ve ark. 2020).

Dünyada yaşandığı gibi ülkemizde de hızla kentleşen alanlarda ekolojik yapı hassasiyetlerine yeterince önem atfedilememektedir. Bir taraftan kentleşme baskısı ile kritik öneme sahip alanlar gelişme baskısı altında kalırken, diğer yandan kentleşme doğal yapıdan kaynaklanan risklere maruz alanlara doğru yayılmaktadır. İklim değişikliği etkilerinin her geçen gün daha hissedilir olmasının getirdiği risklerle birlikte kentlerde çok-yönlü riskler yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve her geçen gün bu etkilere maruz nüfus oranı yükselmektedir. Kocaeli İli de kentleşme dinamiklerinin hızlı seyrine maruz yerleşmeler arasındadır, çünkü konumu itibariyle ülkemizin en hızlı kentleşen bölgesi olan Marmara Bölgesi’nde konumlanmakta ve

İstanbul’a komşuluğu ile ülkenin en önemli gelişme eksenini ve bunu destekleyen ulaşım bağlantıları üzerinde yer almaktadır (Tezer ve ark. 2020).

“Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları” Projesi’nde “Yeşille Maviyi Birleştiren Şehir Kocaeli” vizyonuyla sürdürülebilirlik bağlamında açık ve yeşil alan sistemindeki (yeşil-mavi altyapıdaki) çok-boyutlu ve çok-sektörlü bileşenlerin bütüncül olarak analizi ve sentezi yapılarak, elde edilen bulguların mekânsal planlamayı yönlendirmek üzere ekolojik hassasiyetleri dikkate alan bütünlük yaklaşımıyla (doğadan gelen faydalar, tehlikeler, peyzaj hassasiyetleri/kalitesi ve iklim değişikliğine uyum ile mekânsal planlamaya girdi oluşturması ve Kocaeli için açık ve yeşil alan sistemi modeli ve rehberinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Tezer ve ark. 2020).

Bu doğrultuda; Arazi Kullanımı – Arazi Örtüsü (AKAÖ) değişiminin incelenmesi, iklim değişikliği yanı sıra ili etkileyen diğer doğal tehlikelere ilişkin çok-boyutlu mekânsal risk değerlendirmesinin yapılması ve kentin mekânsal nitelikleriyle ilişkilendirilmesi, peyzaj hassasiyetlerine dayalı çok-boyutlu analitik değerlendirmelerin yapılması ve ekosistem servislerinin (ES) sunduğu çok-boyutlu faydayı içeren mekânsal değerlendirmelerle doğal kaynakların sürdürülebilirliğine dair mekânsal hassasiyetlerin ve stratejilerin ortaya koyulması sağlanarak; Kocaeli bütününde “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri”yle uyumu tesis edecek yeşil-mavi altyapı modelinin belirlenmesi, uygulama rehberinin geliştirilmesi ve mekânsal planlara entegrasyonunun sağlanması hedeflenmiştir.

Şekil 1. “Kocaeli İli Sürdürülebilir Bütüncül Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları Projesi” Kapsamı

Bu çalışmanın amacı yukarıda genel çerçevesi belirtilen bu projenin bir bölümü olan peyzaj kalitesine yönelik çalışmaların paylaşılmasıdır. Çalışma kapsamında Kocaeli ili sınırları içinde gerçekleştirilen peyzaj kalitesini artıran etmenler olarak, toplam su infiltrasyonu, habitat fonksiyonu, doğal miras, kültürel miras, bütünleşik ekosistem servisleri kapasitesi gibi kriterler analiz edilmiştir. Peyzaj kalitesini azaltan etmenler olarak ise; yüzey akış potansiyeli, erozyon, yayılı kirleticiler, taş, kum ve maden ocakları gibi kriterler analiz edilmiştir. Peyzaj kalitesini azaltan ve artıran etmenler bir araya getirilerek peyzaj kalitesi bütüncül olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmada peyzaj kalitesini artıran etmenlerden toplam su infiltrasyonu değeri ile peyzaj kalitesini azaltan etmenlerden yüzey akış potansiyelinin ve peyzaj kalitesinin kentsel dayanıklılık ile ilişkisi üzerinde durularak yöntemsel ve alana özgü öneriler getirilmiştir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini Kocaeli ili (AKAÖ verileri, toprak, hidroloji, jeoloji vd. mekânsal veriler) oluşturmaktadır. “Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları” Projesi’nin yöntem bölümünün (Şekil 2) peyzaj hassasiyetleri ile ilgili olan kısmı bu çalışmadaki yöntemin odak noktasını oluşturmaktadır.

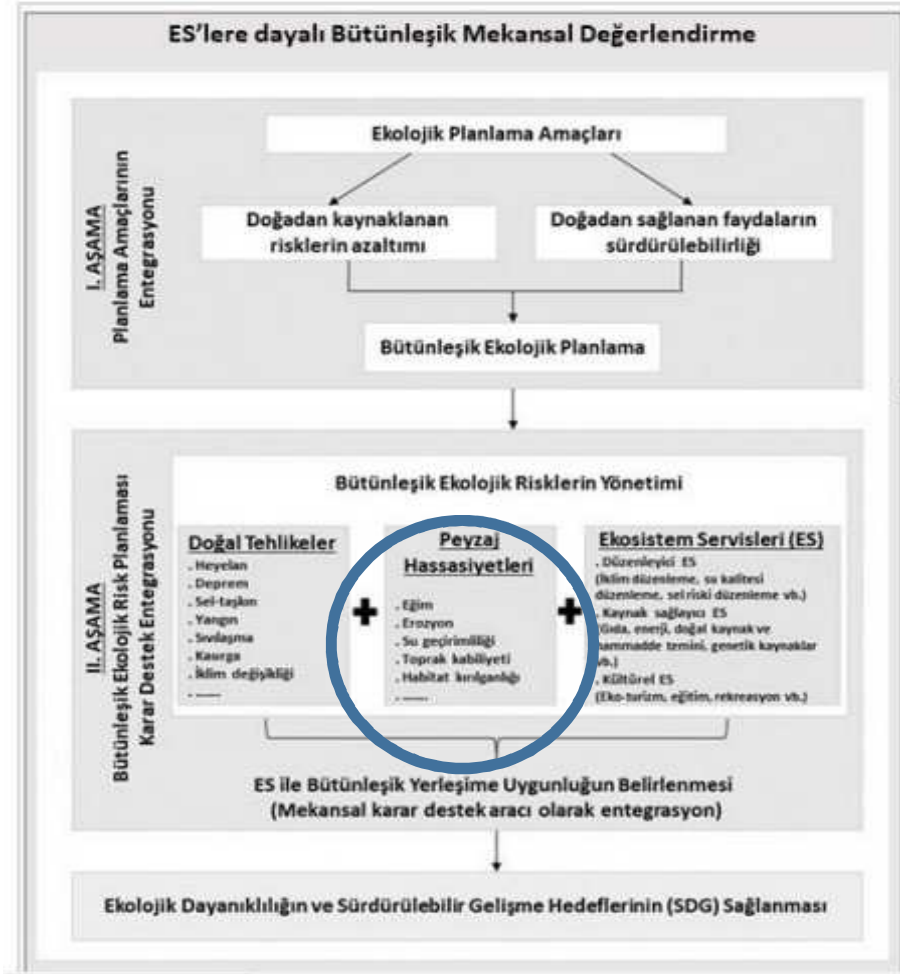

Çalışmanın yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır.

1. Aşama: Peyzaj kalitesini artıran (Çizelge 1) ve azaltan (Çizelge 2) etmenler,
2. Aşama: Kocaeli ilinde Bütünleşik Peyzaj Kalitesinin oluşturulması,
3. Aşama: Kaliteyi artıran etmenlerden toplam su infiltrasyonu (Şekil 6) ile kaliteyi azaltan etmenlerden yüzey akışı (Şekil 7)'nin açıklanması
4. Aşama: Peyzaj kalitesi, toplam su infiltrasyonu ve yüzey akışı bağlamında kentsel gelişime yönelik önerilerin geliştirilmesi.

Birinci aşamada, peyzaj kalitesinin ortaya konulabilmesi için peyzaj yapı fonksiyon analizleri, peyzaj göstergeleri ve peyzaj etki, değişim ve baskı analizi sonucunda elde edilen analiz sonuçlarından yararlanılmıştır. Peyzaj kalitesinin belirlenmesi için peyzajın bilinen ve haritalanabilen tüm özellikleri mikro havzalar düzeyinde ağırlıklandırılmış, aritmetik ortalama yöntemi kullanılarak görselleştirilmiştir. Uzun ve ark. (2015)'de uygulandığı üzere, potansiyel peyzaj kalitesi; peyzaj kalitesini artıran etmenler ve peyzaj kalitesini azaltan etmenler olarak iki başlıkta gruplandırılmıştır:

Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenler: Peyzajın kalitesini artıran, toplam su infiltrasyonunun ve habitat fonksiyonunun yüksek olduğu, doğal ve kültürel miras değerlerinin ön planda olduğu, bitki örtüsü ile desteklenen akarsu koridorlarının bulunduğu peyzajları oluşturan elemanların varlığıdır. Bu peyzajlarda peyzajın içindeki su süreci etkin bir şekilde işlemekte ve kültürel peyzaj elemanları doğal peyzaj elemanlarını destekler nitelikte olmaktadır (Doğala yakın, insan müdahalelerinden en az etkilenen ekosistemlerin daha sağlıklı potansiyel peyzaj kalitesine sahip oldukları varsayımından hareket edilmiştir). Aşağıda, peyzaj kalitesini artıran kriterler ve bu kriterlere ilişkin ağırlık katsayıları ile puanları verilmiştir (Çizelge 1).

Kocaeli İli'nde ES Tabanlı Makroform ve Ekolojik Yapı Sentezi

Bütünleşik ES'ler, su ve iklim düzenleme açısından kritik ES'ler, doğal tehlikeler ve peşaj hassasiyetleri açısından kritik öneme sahip alan verileri ile entegre edilen "Kocaeli İli Ekolojik Hassasiyet Alanları Ağı" ve bu ağa ilişkin müdahalelerin (koruma, restorasyon, yeniden canlandırma ve sürdürülebilir kullanma vb.) belirlenmesi

"Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları"nın belirlenmesinde Bütünleşik Mekansal Gelişme İlkeleri

Şekil 2. Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları" Projesi Yöntem akışı içinde bu çalışmanın odaklandığı bölüm

Çizelge 1. Peyzaj Kalitesinin Artıran Kriterler ile Bu Kriterlere İlişkin Ağırlık Katsayıları ve puanları

Analiz adı	Katsayı	Puanlar					
		0	1	2	3	4	5
Toplam Su İnfiltrasyonu (MH)	9		Cok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	
Habitat Fonksiyonu (MH)	9	Yok		Düşük	Orta	Yüksek	Cok Yüksek
Doğal Miras (MH)	9	Yok			Orta	Yüksek	Cok Yüksek
Kültürel Miras (MH)	9	Yok				Yüksek	Cok Yüksek
Bütünlük ES Kapasitesi (MH)	9		Cok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Cok Yüksek
İnsan Kullanımı Göstergesi (MH) 1990-2020 Yılları Arası Yerleşim Alanları Değişimi (Azalan)	7	Yok	Azalan %1-19	Azalan %20-39	Azalan %40-59	Azalan %60-79	Azalan %80-100
İnsan Kullanımı Göstergesi (MH) 1990-2020 Yılları Arası Tarım Alanları Değişimi (Azalan)	7	Yok	Azalan %1-19	Azalan %20-39	Azalan %40-59	Azalan %60-79	Azalan %80-100
İnsan Kullanımı Göstergesi (MH) 1990-2020 Yılları Arası Orman Alanları Değişimi (Artan)	7	Yok	Artan %1-20	Artan %21-40	Artan %41-60	Artan %61-80	Artan %81+
Orman Örtüsü İçindeki Akarsu Uzunluğunun Aynı Mikro Havzadaki Akarsu Uzunluğuna Oranı (MH)	7		Cok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Cok Yüksek
Ekolojik Koridor Niteliğindeki Nehirler (MH)	9	Yok					Cok Yüksek
Mikro Havza İçindeki Su Yüzeylerinin Mikro Havza Alanına Oranı (MH)	9	Yok		Düşük	Orta	Yüksek	
Sulak Alanların Bulunduğu Mikro Havzalar (MH)	9	Yok					Cok Yüksek
Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenler / Potansiyel Peyzaj Kalitesi (MH)	100	Yok	Cok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Cok Yüksek

Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenler: Doğal tehlike ve risklerin yoğun olduğu, arazi kullanımı ve formunda değişikliklere neden olan, potansiyel erozyon riskinin yüksek, yüzey akışının fazla olduğu yerlerde ortaya çıkan, ayrıca insan müdahalelerinin yoğun olarak görüldüğü, su ve yayılı kirleticilerin fazla olduğu, doğal peyzaj değerlerinde azalmaların gözlemlendiği, uygun olmayan alanlarda yapılan tarım ile birlikte taş, kum ve maden ocaklarının bulunduğu yerlerdir (Peyzaj içinde gerçekleşen ve ekosistemler arasındaki dengenin bozulmasına neden olan doğal müdahaleler ile insan müdahalelerinin etkisi ve derecesinin o peyzaj içindeki ekosistemlerin kalitesini azalttığı varsayımından hareket edilmiştir). Peyzaj kalitesini azaltan kriterler ve bu kriterlere ilişkin ağırlık katsayıları ile puanları Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Peyzaj Kalitesini Azaltan Kriterler ile Bu Kriterlere İlişkin Ağırlık Katsayıları ve Puanları

Analiz adı	Katsayı	Puanlar					
		0	1	2	3	4	5
Yüzeysel Akış Potansiyeli (MH)	8			Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
Erozyon Haritası (MH)	8		Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
Nüfus Yoğunluğu (MH)	6	Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
İnsan Kullanımı Göstergesi (MH) 1990-2020 Yılları Arası Yerleşim Alanları Değişimi (Artan)	3	Yok	Artan %1-30	Artan %31-40	Artan %41-60	Artan %61-80	Artan %81+
İnsan Kullanımı Göstergesi (MH) 1990-2020 Yılları Arası Tarım Alanları Değişimi (Artan)	3	Yok	Artan %1-30	Artan %31-40	Artan %41-60	Artan %61-80	Artan %81+
İnsan Kullanımı Göstergesi (MH) 1990-2020 Yılları Arası Orman Alanları Değişimi (Azalan)	3	Yok	Azalan %1-19	Azalan %20-35	Azalan %36-59	Azalan %60-79	Azalan %80+
Yol Yoğunluğu (MH)	6	Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
Tarım Ortüsü İçindeki Akarsu Uzunluğunun Aynı Mikro Havzadaki Akarsu Uzunluğuna Oranı (MH)	6		Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
Yolların 50 m. Tampon Zonunda Yer Alan Akarsu Uzunluğu Oranı (MH)	6		Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
Bütünlüklü Doğal Tehlikeler (MH)	10	Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek
Deşarj Noktaları Açısından Sorunlu Mikro Havzalar (MH)	3	Yok			Orta	Fazla	Çok Fazla
Katı Atık Depo Alanları Açısından Sorunlu Mikro Havzalar (MH)	3	Yok	Çok Az	Az		Fazla	Çok Fazla
Mikro Havzalardaki Tarım Toprakları Üzerindeki Baskılar (MH)	5	Baskı Yok	Çok Az Baskı	Az Baskı	Orta Baskı	Fazla Baskı	Çok Fazla Baskı
Yüzeysel Su Kirliliği (MH) A Grubu Fiziksel ve İnorganik -Kımyasal Parametrelere Göre Mikro Havzaların Sınıflandırılması	2	Veri Yok	Kirlenme Çok Az	Kirlenme Az	Kirlenme Orta	Kirlenme Çok	
Yüzeysel Su Kirliliği (MH) B Grubu Organik Parametrelere Göre Mikro Havzaların Sınıflandırılması	2	Veri Yok	Kirlenme Çok Az	Kirlenme Az	Kirlenme Orta	Kirlenme Çok	
Yüzeysel Su Kirliliği (MH) C Grubu İnorganik Kirlenme Parametrelere Göre Mikro Havzaların Sınıflandırılması	2	Veri Yok	Kirlenme Çok Az	Kirlenme Az	Kirlenme Orta		
Yüzeysel Su Kirliliği (MH) D Grubu Bakteriyolojik Parametrelere Göre Mikro Havzaların Sınıflandırılması	2	Veri Yok		Kirlenme Az			
HES'lerin Mikro Havzalar Üzerindeki Baskı Durumu (MH)	4	Baskı Yok		Az Baskı	Orta Baskı		
Yayılı Kirlenici Akarsulara İletilen Toplam Azot (N) Yüklü (MH)	4			Az	Orta	Fazla	
Yayılı Kirlenici Akarsulara İletilen Toplam Fosfor (P) Yüklü (MH)	4			Az	Orta	Fazla	
Baraj, Göl ve Göletlerin 300+700 m Tampon Zonlarında Yerleşim ve Tarım Bulunduran Mikro Havzalar (MH)	6	Yok			Orta Yoğun	Yüksek Yoğun	
Taş, Kum ve Maden Ocakları (MH)	4	Yok			Orta Yoğun	Yüksek Yoğun	Çok Yüksek Yoğun
Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenler (MH)	100	Yok	Çok Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Çok Yüksek

İkinci aşamada, potansiyel peyzaj kalitesi ile ekolojik peyzaj kalitesindeki bozulma durumundan Çizelge 3’de yer alan ölçek kullanılarak “Bütünlüklü Mevcut Peyzaj Kalitesi” elde edilmiştir (Uzun ve ark 2015).

Çizelge 3. Mevcut Peyzaj Kalitesinin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler

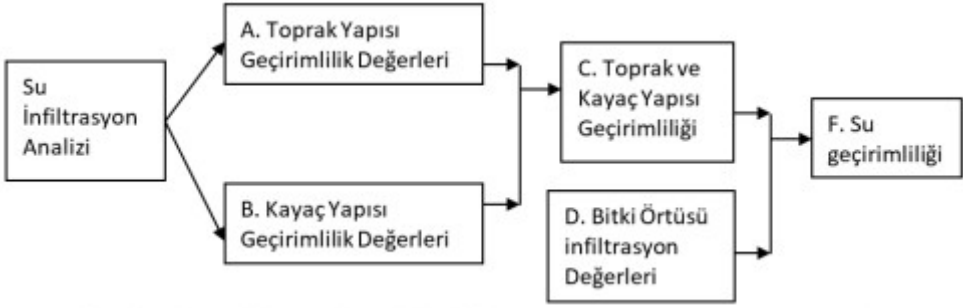
Potansiyel Peyzaj Kalitesi	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenler				
	Çok Yüksek Olumsuz Etkili Ya Da Yok Olmuş Peyzaj	Yüksek Olumsuz Etkili Peyzaj	Orta Olumsuz Etkili Peyzaj	Düşük Olumsuz Etkili Peyzaj	Çok Düşük Olumsuz Etkili Peyzaj
Çok Yüksek	B	B	AB	ÇAB	ÇAB
Yüksek	B	B	OB	ÇAB	ÇAB
Orta	ÇB	ÇB	OB	AB	ÇAB
Düşük	ÇB	ÇB	OB	AB	AB
Çok Düşük	ÇB	ÇB	OB	AB	AB

(Uzun ve ark 2012, 2015)

ÇAB: Çok Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi,
AB: Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi
OB: Orta Bozulmuş Peyzaj Kalitesi
B: Bozulmuş Peyzaj Kalitesi
ÇB: Çok Bozulmuş Peyzaj Kalitesi

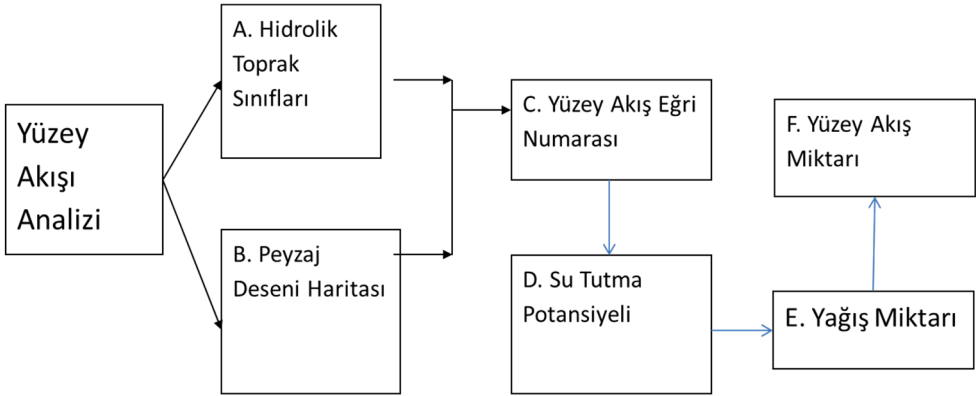
Üçüncü aşamada gerçekleştirilen, ekolojik ağ açısından birinci derecede korunması gerekli alanların saptanmasına olanak veren infiltrasyon zonlarının saptanması yönteminde çalışma alanının jeolojik yapısı, toprak özellikleri ve arazi örtüsü belirleyici parametreler olarak dikkate alınmıştır. Yöntemin çalışma alanına uyarlanmasında Şekil 3’deki aşamalar izlenmiştir (Buuren 1994; Şahin 1996; Şahin 1998; Kurum ve Şahin 1998; Şahin 2005a; Şahin 2005b; Şahin ve ark. 2005c; Şahin ve Dilek 2006; Şahin 2001; Şahin 2007; Dilek ve ark. 2008; Uzun ve Gültekin 2011; Uzun ve ark. 2010, Şahin ve ark. 2014’e göre, Uzun ve ark 2015, Uzun ve ark 2021).

İnfiltrasyon zonlarının teorik olarak elde edilmesinde öncelikle kayaç geçirimsizlik değerleri ortaya konulmuştur. Bu kapsamda Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (KBB) tarafından temin edilen jeolojik yapı ve literatür bilgilerinden yararlanılarak çalışma alanındaki kayaçların geçirimsizlik değerleri gruplandırılmış ve haritalanmıştır. Daha sonra, toprak yapısına ilişkin geçirimsizlik değerlerinin belirlenmesi amacıyla toprak bünyeleri ile geçirimsizlik düzeylerine ilişkin önceden yapılmış yöntemlerden yararlanılarak toprak geçirimsizliği haritası oluşturulmuştur. Her iki harita karşılaştırılarak toprak ve kayaç yapısına göre infiltrasyon zonları haritası elde edilmiştir. Daha sonra, arazi örtüsüne göre infiltrasyon değerleri de eklenerek 3 değişkene göre toplam infiltrasyon değerine ulaşılmıştır.

Şekil 3. Hidrolojik Peyzaj Analizi İle Toplam İnfiltrasyon Zonlarının Saptanması Yöntemi

Peyzaj kalitesini azaltan etmelerden yüzey akış potansiyelinin belirlenmesi aşamasında, Yüzey Akışı Analizinde izlenen yöntem aşamaları (ABD Toprak Koruma Servisi (1986), Öztürk ve Batuk, (2011), Şahin ve ark (2013) tarafından Marry et al., (2000) , USDA (United States Department of Agriculture, (1996.), Anonymous, (2010)'a göre, Şahin ve ark (2014)'na göre) gerçekleştirilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Yüzey Akışı Yöntem Akış Şeması

Yöntemin son aşamasında ise, peyzaj kalitesi su infiltrasyonu ve yüzey akışı bağlamında kentsel gelişime yönelik öneriler getirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA BULGULARI

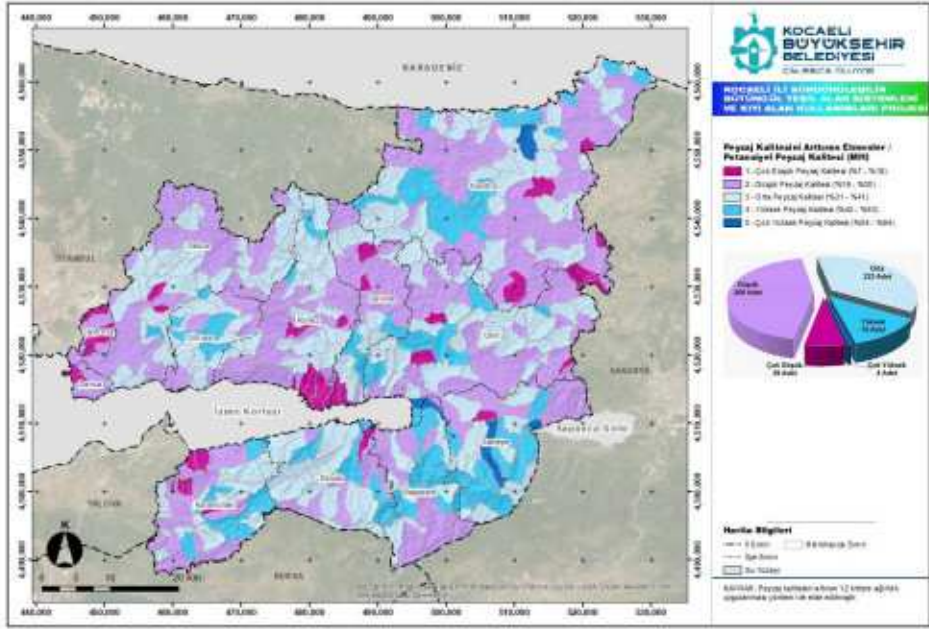
Bu başlık altında sırasıyla peyzaj kalitesini artıran ve azaltan etmenlerin nasıl entegre edildiği ve sonuçta peyzaj kalitesine nasıl ulaşıldığı açıklanmıştır. Sonrasında peyzajın kalitesi üzerinde etkileri olan infiltrasyon dereceleri ve yüzey akışları ile ilgili haritalar üzerinden öneriler getirilmiştir.

2.1. Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenler

Çizelge 1’deki kriterlerden yola çıkılarak peyzajın kalitesini ekolojik yönden artıran analiz sonuçları uzmanlar tarafından verilen ağırlık katsayıları kullanılarak çakıştırılmıştır. Bunun sonucunda Kocaeli’de her bir mikro havzanın potansiyel peyzaj kalitesi tanımlanmıştır. Peyzaj kalitesinin tanımlanmasında Çizelge 4’deki kriterlerle beşli sınıflama kullanılmıştır (Şekil 5). Çalışma alanında bulunan 611 mikro havzanın 4’ü çok yüksek, 76’sı yüksek, 223’ü orta, 269’u düşük, 39 adeti çok düşük peyzaj kalitesi özeliği göstermektedir. Dolayısıyla peyzaj kalitesinin düşük olduğu alanlarda dayanıklılığın düşük olacağı söylenebilir.

Çizelge 4. Peyzaj Kalite Sınıfları ve Genel Özellikleri

Peyzaj Kalite Sınıfı	Derece	Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlerin Durumu
Çok Yüksek Peyzaj Kalitesi	Ekosistem servisleri değerinin çok yüksek olduğu, doğal ve kültürel mirasları çok yüksek derecede barındıran peyzajlardır. Peyzaj fonksiyonları açısından (su süreci, habitat vb.) peyzaj içindeki süreçlerin en fazla desteklendiği alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlerin Çok Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar
Yüksek Peyzaj Kalitesi	Ekosistem servisleri değerinin yüksek olduğu, bir önceki sınıfa göre doğal ve kültürel mirasları yüksek derecede barındıran peyzajlardır. Peyzaj fonksiyonları açısından (su süreci, habitat vb.) peyzaj içindeki süreçlerin desteklendiği alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlerin Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar
Orta Peyzaj Kalitesi	Ekosistem servisleri değerinin orta olduğu, bir önceki sınıfa göre doğal ve kültürel mirasları orta derecede barındıran peyzajlardır. Peyzaj fonksiyonları açısından (su süreci, habitat vb.) peyzaj içindeki süreçlerin orta düzeyde desteklendiği alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlerin Orta Düzeyde Olduğu Alanlar
Düşük Peyzaj Kalitesi	Ekosistem servisleri değerinin düşük olduğu, bir önceki sınıfa göre doğal ve kültürel mirasları düşük derecede barındıran peyzajlardır. Peyzaj fonksiyonları açısından (su süreci, habitat vb.) peyzaj içindeki süreçlerin orta düzeyde desteklendiği alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlerin Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar
Çok Düşük Peyzaj Kalitesi	Ekosistem servisleri değerinin olağan özellikler taşıdığı, doğal ve kültürel mirasların yok denecek kadar az olduğu peyzajlardır. Peyzaj fonksiyonları açısından (su süreci, habitat vb.) peyzaj içindeki süreçlerin kısmen desteklendiği alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlerin Çok Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar

Şekil 5. Peyzaj Kalitesini Artıran Etmenlere Göre Potansiyel Peyzaj Kalitesi Haritası

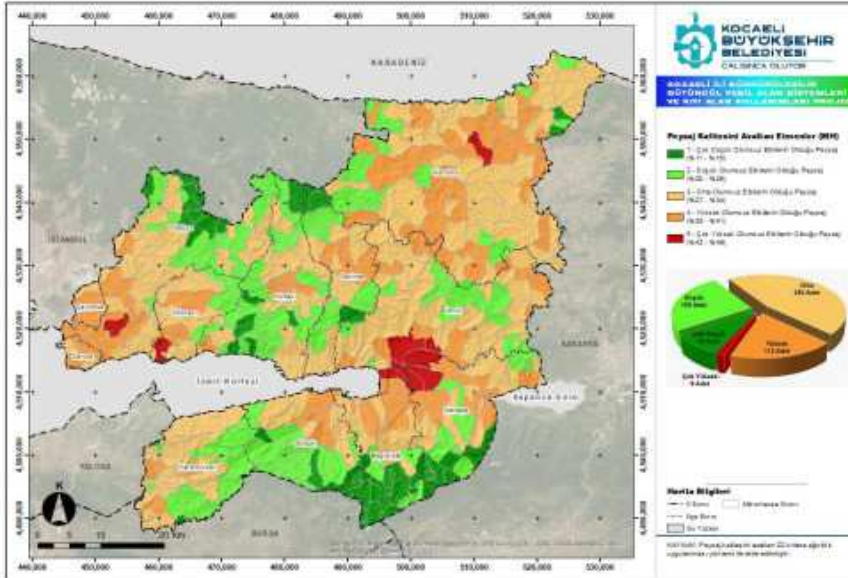
2.2. Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenler

Peyzajın ekolojik kalitesini azaltan doğal müdahaleler ve insan müdahaleleri kapsamında, Kocaeli için ulaşılabilen veriler (Çizelge 2) haritalandırılmıştır. Uzmanlar tarafından verilen ağırlık katsayıları kullanılarak konuyla ilgili tüm haritalar çakıştırılmış ve peyzaj kalitesini azaltan etmenler tanımlanmıştır. Peyzaj kalitesinin tanımlanmasında Çizelge 4'teki kriterlerle 5'li sınıflama yöntemi kullanılmıştır (Uzun ve ark 2015) (Şekil 6). Çalışma alanında yer alan 611 mikro havzadan, çok yüksek olumsuz etkilere sahip 9, yüksek olumsuz etkilere sahip 112, orta olumsuz etkilere sahip 282, düşük olumsuz etkilere sahip 155, çok düşük olumsuz etkilere sahip 53 adet mikrohavza bulunmaktadır. Yüksek olumsuz etkilere sahip alanlarda peyzaj dayanıklılığının düşeceği öngörülebilir.

Çizelge 4. Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Tanımlanması

Peyzaj Kalite Sınıfı	Derece	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Durumu
Çok Yüksek Olumsuz Etkilerin Olduğu Peyzaj	Erozyon riskinin çok yüksek olduğu, yayılı kirlenmeler, deşarj, katı atık depolama alanlarının daha fazla bulunduğu, heyelan riskinin çok yüksek olduğu, HES'lerin yoğun olarak bulunduğu, deprem riskinin olduğu alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Çok Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar
Yüksek Olumsuz Etkilerin Olduğu Peyzaj	Erozyon riskinin yüksek olduğu, yayılı kirlenmeler, deşarj, katı atık depolama alanlarının fazla bulunduğu, heyelan riskinin yüksek olduğu, HES'lerin bulunduğu, deprem riskinin bulunduğu alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar
Orta Olumsuz Etkilerin Olduğu Peyzaj	Erozyon riskinin orta düzeylerde olduğu, yayılı kirlenmeler, deşarj, katı atık depolama alanlarının az bulunduğu, heyelan riskinin orta düzeylerde olduğu, HES'lerin az miktarda bulunduğu, deprem riskinin az olduğu alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Orta Düzeyde Olduğu Alanlar
Düşük Olumsuz Etkilerin Olduğu Peyzaj	Erozyon riskinin düşük düzeylerde olduğu, yayılı kirlenmeler, deşarj, katı atık depolama alanlarının yok denecek kadar az bulunduğu heyelan riskinin düşük düzeylerde olduğu, deprem riskinin çok az olduğu alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar
Çok Düşük Olumsuz Etkilerin Olduğu Peyzaj	Erozyon riskinin çok düşük düzeylerde olduğu, yayılı kirlenmeler, deşarj, katı atık depolama alanlarının nadir bulunduğu, heyelan riskinin yok denecek kadar az olduğu alanlardır.	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlerin Çok Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar

Şekil 6. Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmenlere Göre Peyzaj Kalitesi

2.3. Mevcut Peyzaj Kalitesi

Potansiyel peyzaj kalitesi ile ekolojik peyzaj kalitesindeki bozulma durumundan Çizelge 5’de yer alan ölçek kullanılarak “Mevcut Peyzaj Kalitesi” elde edilmiştir (Uzun ve ark 2015). Mevcut peyzaj kalitesine ilişkin tanımlamalar Çizelge 6 da verilmiştir. Kocaeli ili için oluşturulan harita ise Şekil 7’de verilmiştir. Çalışma alanında bulunan 611 mikro havza irdelendiğinde, 101 adet çok bozulmuş, 20 adet bozulmuş, 281 adet orta, 170 adet az bozulmuş, 39 adet çok az bozulmuş peyzaj kalitesine sahip mikro havza bulunmaktadır. Dolayısıyla alt ölçeklerde bozulmuş peyzaj kalitesi niteliğine sahip mikro havzada gerekli önlemler alınarak peyzaj kalitesinin artırılması aynı zamanda ilgili ekosistemlerin/peyzajların dayanıklılığını da artıracaktır.

Çizelge 5. Mevcut Peyzaj Kalitesinin Belirlenmesinde Kullanılan Ölçek

Potansiyel Peyzaj Kalitesi	Peyzaj Kalitesini Azaltan Etmeler				
	Çok Yüksek Olumsuz Etkili Ya Da Yok Olmuş Peyzaj	Yüksek Olumsuz Etkili Peyzaj	Orta Olumsuz Etkili Peyzaj	Düşük Olumsuz Etkili Peyzaj	Çok Düşük Olumsuz Etkili Peyzaj
Çok Yüksek	B	B	AB	ÇAB	ÇAB
Yüksek	B	B	OB	ÇAB	ÇAB
Orta	ÇB	ÇB	OB	AB	ÇAB
Düşük	ÇB	ÇB	OB	AB	AB
Çok Düşük	ÇB	ÇB	OB	AB	AB

(Uzun ve ark 2012, 2015)

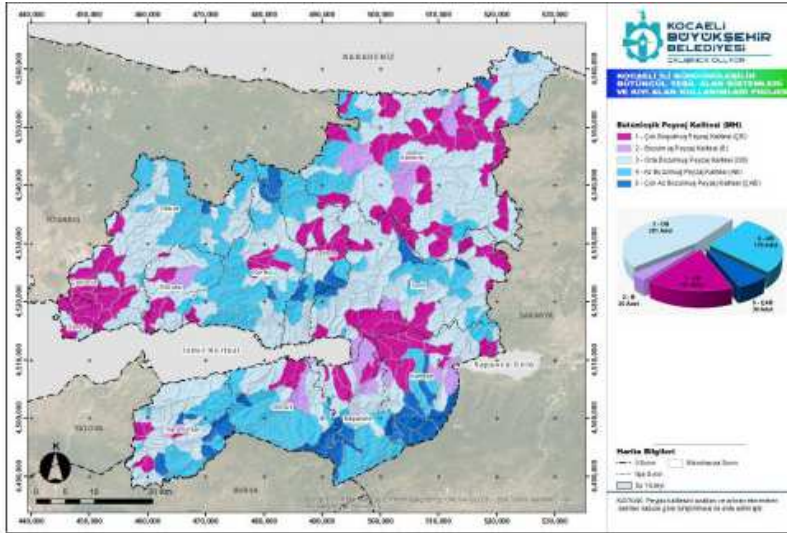
ÇAB: Çok Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi,

AB: Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi

OB: Orta Bozulmuş Peyzaj Kalitesi

B: Bozulmuş Peyzaj Kalitesi

ÇB: Çok Bozulmuş Peyzaj Kalitesi

Şekil 7. Kocaeli ili Peyzaj Kalitesi Haritası

Çizelge 6. Kocaeli Mevcut Peyzaj Kalitesi

Peyzaj Kalitesi	Peyzaj Kalitesinin Tanımlanması	Mikro Havza Sayısı
ÇAB: Çok Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi	Ekolojik Hassasiyetin Çok Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar	39 Adet
	Doğal ve/veya doğala yakın peyzaj karakterindeki alanlar olarak tanımlanabilir. Bunların mevcut durumlarının sürdürülebilmesi için koruma önlemleri gereklidir.	
AB: Az Bozulmuş Peyzaj Kalitesi	Ekolojik Hassasiyetin Yüksek Düzeyde Olduğu Alanlar	170 Adet
	Doğal ve/veya doğala yakın peyzaj karakterinde olan ancak peyzaj kalitesini düşüren bazı olumsuzluklara maruz kalan alanlardır. Bunların mevcut durumlarının sürdürülebilmesi için koruma ve alanlara ilişkin yönetim mekanizmalarında olumlu değişiklikler yapılması gerekmektedir.	
OB: Orta Bozulmuş Peyzaj Kalitesi	Ekolojik Hassasiyetin Orta Düzeyde Olduğu Alanlar	281 Adet
	Bu karakter tiplerinin korunması peyzajın kendini toparlaması açısından yeterlidir. Ancak bozulmanın derecesi arttıkça peyzajı destekleyici önlemler ve korumanın artırılması gerekecektir.	
B: Bozulmuş Peyzaj Kalitesi	Ekolojik Hassasiyetin Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar	20 Adet
	Biyolojik onarım önlemleri ve koruma gereklidir.	
ÇB: Çok Bozulmuş Peyzaj Kalitesi	Ekolojik Hassasiyetin Çok Düşük Düzeyde Olduğu Alanlar	101 Adet
	Bazı yerlerde yok olma aşamasına gelmiş insan müdahalelerinin yoğun olduğu peyzaj kalitesine sahip alanlardır. Yeniden oluşturmak için kademeli biyolojik onarım önlemleri ve koruma gereklidir. Ancak, alınacak önlemlerin bütüncül olarak alınmasında fayda bulunmaktadır. Bu gruba sahip mikro havzalarda yapılacak yerleşim, tarım vb. tüm alan kullanımlarının çevreye en az zararı verecek biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.	

(Uzun ve ark 2015)

2.4. Toplam Su İnfiltrasyonu (Peyzajın Su Fonksiyonu)

Su infiltrasyonu (geçirimsizliği) doğal bir peyzaj sürecidir. İnfiltrasyon kapasitesi yüksek alanların korunması mekânsal planlamada özellikle önemlidir. Çünkü bu alanlar su akışının sürekliliğini sağlayan, akiferlerin beslenmesini en üst düzeye çıkaran, sel risklerini en aza indiren ve toprak erozyonunu azaltan özelliğe sahiptir (Cárdenas ve ark 2016). Bir peyzajdaki doğal enerji ve madde akışlarının sürekliliğinin sağlanması için mekâna uygun bazı sınırlamalarda bulunmak gerekmektedir. Taşıma kapasitesine uygun olarak ekolojik bütünlüğü ve doğal sürekliliği sağlayan zamansal ölçekte tutarlı yaklaşımlar peyzajlardaki dinamikliğin istikrarında baskın süreçlerdir. İnfiltrasyon alanlarının yüksek olduğu alanların korunması ile doğal su akışlarının sürekliliği sağlanarak erozyon ve sel riski en aza indirilmeli ve akiferlerin

Kocaeli'deki 611 mikro havzanın yüzey akış potansiyeli dağılımına bakıldığında ise; 34 mikro havzada düşük, 182 mikro havzada orta, 326 mikro havzada yüksek, 69 mikro havzada çok yüksek yüzey akış olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

UN Habitat, (2015); Figueiredo vd., (2018)'e göre, kentlerin karşı karşıya buldukları sorunlara, tehlikelere, afet ve risklere hazırlıklı olma, bunlara yanıt verme ve bunlara uyum sağlama kapasitesi kentsel dayanıklılıklarını (urban resilience) belirlemektedir. Bir kentin dayanıklı olması, kentleşmenin iyi yönetilebilmesine bağlıdır. Kentleşme şüphesiz bireylere ve ülkelere ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar sağlamaktadır. Kentler ekonomik büyümenin, kültürlerin ve yeniliklerin canlı merkezleridir. Kentler ancak kaynakları ve içerdikleri imkânlarla afetlerden, şoklardan ve streslerden korunur, bunlara uyum sağlar ya da bunlarla mücadele edebilirler (Tuğaç 2019)

Holling (1973) dayanıklılık kavramını, “mühendislik dayanıklılığı” ve “ekolojik dayanıklılık” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Holling (1996)'ya göre, mühendislik dayanıklılığı, sistemin şok sonrası yeniden dengeye dönmesi, ekolojik dayanıklılık ise sistemin işlerliğine devam ettiği herhangi başka bir denge durumuna gelmesi olarak tanımlanmıştır (Gerçek 2021). Carpenter ve ark (2001) ise, kavramın sosyal sistemlere uyarlanması ile sosyo-ekolojik dayanıklılık terimini sistemin etkilerini absorbe etme, olası etkilere adapte olma ve onlarla birlikte kendini organize edebilme, öğrenme ve adapte olabilme becerisi olarak tariflemiştir (Gerçek 2021, Yaman Galantini ve Tezer 2018).

Meerow vd (2016) “Kentsel dayanıklılığı, kentsel sistemin ve onu oluşturan tüm sosyo-ekolojik ve sosyo-teknik ağlarının, bir tehdit karşısında istenen işlevleri sürdürme veya hızla geri dönme, değişime uyum sağlama ve mevcut veya gelecekteki adapte olma kapasitesini sınırlayan sistemleri hızla dönüştürme yeteneğini ifade eder.” olarak tanımlamıştır (Gerçek 2021, Wilkinson 2012; Yaman Galantini ve Tezer 2018).

“Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları” Projesi'nde sürdürülebilirlik bağlamında açık ve yeşil alan sistemindeki (yeşil-mavi altyapıdaki) çok-boyutlu ve çok-sektörlü bileşenlerin bütüncül olarak analizi ve sentezi

yapılarak, elde edilen bulguların mekânsal planlamayı yönlendirmek üzere ekolojik hassasiyetleri dikkate alan bütünlük yaklaşımıyla (doğadan gelen faydalar, tehlikeler, peyzaj hassasiyetleri/kalitesi ve iklim değişikliğine uyum ile mekânsal planlamaya girdi oluşturması) Kocaeli için açık ve yeşil alan sistemi modeli geliştirilmiştir. Bu modelin oluşturulması sırasında Kocaeli ilinin karşı karşıya bulunduğu sorunlara, tehlikelere, afet ve risklere hazırlıklı olma, bunlara yanıt verme ve bunlara uyum sağlama kapasitesinin desteklenmesi için önem taşıyan peyzaj kalitesinin mevcut ve geliştirilebilecek potansiyel alanları ortaya koyularak; kentsel dayanıklılığın tesis edilmesi amaçlanmıştır.

“Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları” Projesi’nin bir parçası olan bu çalışmada, peyzaj kalitesini artıran (çizelge 1) ve azaltan (çizelge 2) göstergeler bütüncül olarak değerlendirilerek, peyzaj ve onu oluşturan ekosistemlerin sürdürülebilirliği için mikro havzalar bazında ekolojik nitelikler ortaya konulmuştur. Peyzaj kalitesindeki artış, mekânı kullananlar için daha güvenli ve dayanıklı kent oluşumunu sağlarken, peyzaj kalitesinin azalması kentin farklı açılardan dayanıklılığının azalmasına neden olmaktadır.

Bu noktada Büyükşehir/İl ya da havza ölçeğinde yapılacak ekosistem/peyzaj temelli kentsel dayanıklılık ve peyzaj kalitesinin sağlanmasına yönelik stratejik plan kararlarından yola çıkılarak alt ölçeklerde peyzaj kalitesini artıracak; dolaylı olarak da kentsel dayanıklılığı sağlayacak öneriler geliştirilebilecektir.

Örneğin infiltrasyon zonlarının yüksek olduğu alanlarda yeraltına sızan sular geçirimsiz bir tabaka üzerinde birikmekte ve yeraltı sularını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kentin su döngüsünün sürekliliği bu şekilde sağlanmaktadır (Şahin ve ark. 2013).

Kentsel alanlarda yağmur sularını drene etmek için kullanılan geleneksel yağmur suyu toplama sistemleri, yağmur sularını hızlı bir şekilde ayırık veya birleşik kanalizasyon sistemi ile ortamdaki uzaklaştırmaktadır. Bu durumla, yağmur sularının toprağa sızması beklenmeden taşınması sonucunda; yeraltı su kaynaklarının yeteri kadar beslenememesi, kentsel alanlardan yağmur sularıyla taşınan yabancı maddelerle yağmur sularının deşarj olduğu alıcı suların kirlenmesi ve aşırı yağışlarda geleneksel yağmur suyu toplama sistemlerinin yetersiz kalmasıyla birlikte sel, taşkın ve erozyon sorunlarını ortaya çıkarmaktadır (Müftüoğlu ve Perçin 2015).

Bu bağlamda infiltrasyon zonları ve yüzey akışları analizi temel alınarak, yağmur suyunun yönetimi için alt ölçeklerde farklı çözüm önerileri geliştirilmesi sağlanabilecektir.

Demir (2012)'ye göre, yağmur suyu infiltrasyonu, sel ve taşkın riskini azaltmak, kirlilik kontrolü sağlamak, yeraltı su tabakasının yenilenmesine katkı sağlayarak alternatif su kaynağı oluşturmak amacıyla suyun depolanarak kontrol altına alınması, sonra zemini çevreleyen toprağa sızdırılarak doğal çevreye iletilmesini sağlayan bir yağmur suyu drenaj yöntemidir. Yağmur suyunun infiltrasyon uygulamaları uzun yıllardır sel ve taşkınlardan korunma ve su kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Yağmur suyunun infiltrasyonu uygulamalarının sağladığı temel faydalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir: (Ekinci 2015): -

- Yağmur suyu drenaj kanallarına giden yağmur suyu miktarını azaltır. Bu durum büyük çaplarda boruları kullanma gerekliliğini ortadan kaldırır.
- Geçirimsiz yüzeylerin sebep olduğu olumsuz etkileri azaltarak, suyun doğal döngüsünde tamamlanmasına katkıda bulunur.
- Yağmur suyunun infiltrasyonu uzun vadede su rezervlerinin korunmasını ve su kalitesinin artmasını sağlar.
- Kanalizasyon hatlarına gelen hidrolik yükün azalmasını sağlar. Bu durum yağmur suyu drenaj hatlarının maliyetlerinin düşürür.
- Atık su artıma tesisine giden yağmur suyu miktarını, dolayısıyla arıtma maliyetlerini azaltır.

Söz konusu projede ayrıca; Kocaeli ili için sünger alanların nerelerde olabileceği, süzdürme çanakları, geçirimli yüzeyler, Konut Yakın Çevresinde Yağmur Bahçeleri, Yol Kenarlarına ve Orta Refüje Yapılan Yağmur Hendekleri, Park ve Bahçelerde Yağmur bahçeleri, Yağmur Bahçeli Otoparklar, Tarımsal Su Amaçlı Yağmur Hendekleri, Yağış Suyu Yönetim Sistemlerinde Yeşil Çatı, Yeşil Duvarlar konularında alt ölçeklerde öneriler getirilmiştir.

Ayrıca Çizelge 7 de görüldüğü üzere, peyzaj kalitesini azaltan her bir kriterle ilgili, sorun tanımlamaları ve çözüm önerileri getirilerek; olası strateji ve eylemlerin tanımlanması için bir strateji oluşturulmuştur (Çizelge 7).

Çizelge 7. Peyzaj Kalitesini Azaltan Etkilerle İlgili Sorunlar ve Bu Sorunlara Yönelik Öneriler

Yüzeş Akış Potansiyeli	
Sorun	<ul style="list-style-type: none"> - Eğimli arazilerde toprak yüzeyinden, eğim yönünde, yüzeşsel akışla meydana gelen önemli derecede toprak suyu kayıpları oluştuğı gibi, bu kayıplar erozyona da neden olabilmektedir. Yüzeşsel akış miktarı üzerinde yağışın şiddeti ve miktarı, havzanın büyüklüğü, arazi yüzeyinin girintili çıkıntılı olması, sert zemin haline getirilmesi vb faktörler etkilidir. - Toprak yüzeyinin çıplak ve sert zeminlerin olduğu yerlerde yüzeşsel akış artarken, bitki örtüsünün bulunduğu alanlarda yüzeşsel akış azalmaktadır. Akışın fazla olduğu alanlarda erozyon riski oldukça yüksektir. Bu nedenle analiz haritalarında yüzeş akışının yüksek potansiyele sahip olduğu alanlarda taşkın, sel gibi bazı sorunlar oluşabilmektedir. - Kent içindeki alanlarda ise yüzeş akış özellikle geçirimsiz yüzeşlerin olduğu alanlarda, kent sellerine neden olabilmektedir.
Çözüm	<p>Kentsel alanlarda;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Özellikle kentsel alanlarda yüzeş akış potansiyelinin yüksek olması geçirimsizliğin azalması ile birlikte sorun oluşturmaktadır. - Su yönetimine ilişkin planlama yaklaşımıyla, yüzeşsel akışın iyi yönetilmesi, - Yağmur suyu yönetimi planlarının hazırlanması, - Özellikle kentlerin içerisinde yağmur bahçeleri yapılabilecek alanların belirlenmesi gibi bazı önlemlerle etkilerin azaltılması,

Ayrıca Kocaeli için, sürdürülebilirlik bağlamında açık ve yeşil alan sistemindeki (yeşil–mavi altyapıdaki) çok-boyutlu ve çok-sektörlü bileşenlerin bütüncül olarak analizi ve sentezi yapılarak oluşturulan modelin öncelikle Büyükşehirlerde olmak üzere, tüm illerde uygulanabilecek nitelikte olduğu ve kentlerin dayanıklılıklarının gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak peyzaj kalitesi kavramı doğadan gelen faydalar, ekosistem servisleri, tehlikeler ve iklim değişikliğine uyum ile birlikte ekolojik hassasiyetleri dikkate alan bütüncül yaklaşım ile “Kocaeli İli Sürdürülebilir Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları” Projesi’nde mekansal planlamaya girdi oluşturulmasında önemli bir bileşen olarak kullanılmıştır. Benzer yaklaşımların ekolojik bütünlük gösteren farklı alanlarda, kentlerde ve ölçeklerde de kullanılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Gerçek, D. 21. Yüzyıl ve Dirençli Kentler. Mimarlık 417. 2021
- [2] İSMEP, Afete Dirençli Şehir Planlama ve Yapılaşma İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB), “İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi” (İSMEP), İstanbul. 2014. (Erişim adresi: <https://www.guvenliyasam.org/wp-content/uploads/2016/02/ADSPY.pdf>)
- [3] Şahin, Ş., Perçin, H., Kurum, E., Uzun, O., Bilgili, B.C. Bölge- Alt Bölge (il) İçerisinde Peyzaj Karakter Analizi ve Değerlendirmesi Ulusal Teknik Klavuzu. Müşteri Kurumlar: TC. İçişleri Bakanlığı, TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TC. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. TC. Ankara Üniversitesinin yürütücü olduğu TUBİTAK KAMAG 1007 Programı 109G074 No’lu PEYZAJ-44 Projesi Çıktısı, 148 Sayfa, Ankara. 2014.
- [4] Cárdenas Ballén, J. F., Peña Guzmán, C., Torres Abello, A., & Pérez Pulido, A. Sediments settled in stormwater sewer systems: assessment of possible uses through quality analysis. Pollution des rejets urbains de temps de pluie/Pollution of wet weather flow. 2016.
- [5] Demir, D. Konvansiyonel Yağmursuyu Yönetim Sistemleri İle Sürdürülebilir Yağmursuyu Yönetim Sistemlerinin Karşılaştırılması: İtü Ayazağa Yerleşkesi Örneği (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü). 2012.
- [6] Ekinci, B. Su Kaynaklarının Verimli Kullanılmasına Yönelik Örnek Ülke Uygulamaları Ve Ülkemizde Bu Çalışmaların Uygulanabilirliği. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, uzmanlık tezi. Ankara. 2015
- [7] Müftüoğlu, V., & Perçin, H. Sürdürülebilir kentsel yağmur suyu yönetimi kapsamında yağmur bahçesi. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 5(11), 27-37. 2015.
- [8] Tezer, A., Uzun, O., Mengüç, G., Tümpalay, R., Oktay, Ç., Temelli, T., Kılıç, Ş., Ay, E., Nalbant, M., Koç, Z., Karaosmanoğlu, S., Yaltırak, M., Boz, O., Ay, S., Tavşan, K., Kipritçi, H., Yıldız, M.. Kocaeli İli Sürdürülebilir Bütüncül Yeşil Alan Sistemleri ve Kıyı Alan Kullanımları Projesi. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. Kocaeli.2020
- [9] Tuğaç, Ç. Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları. İdealkent, ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133 Sayı Issue 28, Cilt Volume 10, Yıl Year 2019-3, 984-1019 DOI: 10.31198/idealkent.634144.2019.
- [10] Uzun, O., Müderrisoğlu, H., Demir, Z., Kaya, L.G., Gültekin, P., Gündüz, S., 2015, Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü adına AKS Planlama ve Mühendislik Limited Şirketi, ISBN: 978-605-4610-82-2, 259 sayfa, Ankara.
- [11] Uzun, O., Müderrisoğlu, H., Demir, Z., Kaya, L.G., Gültekin, P., Gündüz, S., Peyzaj Planlama II. Yeşilirmak Havzası Peyzaj Atlası Projesi. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Editör: Uzun, O Müderrisoğlu, H., Demir, Z., Kaya, L.G., Gültekin, P., Gündüz, S., Kargın, S., Karagöz, K.528 sayfa, Ankara.2021
- [12] Wilkinson, C. (2012), “Social-ecological resilience: insights and issues for planning theory”, Planning Theory, Vol. 11 No. 2, pp. 148-169.
- [13] Yaman Galantini Z.D., Tezer A. (2018). “Resilient urban planning process in question: Istanbul case”, International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment, 9 (1), pp. 48-57

KENTSEL MEKÂNDA ENERJİYE ERİŞİM BAĞLAMINDA KRİTİK ALTYAPILARDAN OLAN ENERJİ NAKİL HATLARININ KORUNMASI

Özge Ayas* - Tekin Avaner**

GİRİŞ

21. yüzyılla birlikte kentsel mekânda güvenliğin sağlanması konusundaki araştırmalar yön değiştirmiştir. Kritik altyapılardan olan enerji nakil hatlarının korunması konusunda Türkiye'nin yanı sıra Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri de terörizm ve iç güvenlik ilişkisini mercek altına almıştır. Bu konuda özellikle; patlama, yağmalama, intihar saldırıları ve silahlı baskın gibi terör örgütleri tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri sırasında uluslararası literatürde *critical infrastructure* olarak adlandırılan kritik altyapıların korunması ve özellikle kentlerde bu tip saldırılara maruz kalan sivil halkı kurtarmaya yönelik olarak gerçekleştirilen acil durum müdahaleleri konusunda çalışmalar yapılmıştır (Yusta vd, 2011: 6102). Bu altyapılar; savunma ve ulusal güvenlik, bankacılık ve finans, gıda, enerji, veri ve sanal bulut erişim sistemleri, uzay ve uydu, eğitim, araştırma ve geliştirme, iletişim, ulaşım, su kaynakları ve sağlığa ilişkin tesisler olarak sıralanabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri konuyu öncelikle, askeri ihtiyaçlar bağlamında ele almıştır. Zamanla konu, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde kullanılan tüm temel ihtiyaç tesislerine yönelik olarak bütüncül bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Kritik altyapıların korunması konusunda söz konusu bütüncül yaklaşımın gelişmesini sağlayan üç ana konu ise; toplum ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük önem arz eden kritik altyapılar bağlamında, her biri bütünün

---

* Serbest Araştırmacı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Tezli Ankara, ozgeayas94@gmail.com

** Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdürü ve Kamu Yönetimi, Ankara, tekinavaner@hotmail.com

farklı parçalarını oluşturan sektörler arasında bir koordinasyon oluşturulması ihtiyacı, çoğunlukla özel sektör tarafından işletilmekle birlikte toplum güvenliği için arz ettikleri önem açısından kritik altyapıların güvenliğinin sağlanması meselesinin sadece işleticilere bırakılmayacak derecede önem arz etmesi ile koruma ve müdahale alanındaki mükerrer çabaların ortadan kaldırılarak kaynakların etkin kullanılmasıdır.¹

Çalışmada; kritik altyapılardan olan enerji nakil hatlarının korunması meselesi ilk bölümde insan hakları bağlamında erişilebilir enerji ve enerjiye erişim hakkı perspektifinden incelenmiştir. İkinci bölümde enerji güvenliği konusuna kavramsal bir açıklama getirilmiştir, üçüncü ve son bölümde ise kentsel mekânda kritik altyapıların nasıl korunması gerektiğine dair bilimsel görüşler ortaya konulmuştur.

1. İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ERİŞİLEBİLİR ENERJİ VE ENERJİYE ERİŞİM HAKKI

Dünyada enerjiye erişim bağlamında en büyük yoksunluk mevcut ekonomik sorunlar nedeniyle Afrika kıtasında özellikle Sahraaltı Bölgesinde yaşanmaktadır. Konu Hindistan’da yargıya da taşınmıştır.² İnsan hakları bakımından değerlendirilecek olursa enerjiye erişim hakkı; bireylerin ısınma, aydınlanma ve temiz sıvı tüketme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek ölçüde enerjiye erişebilmesini ifade etmektedir.³ Uluslararası literatürdeki ismiyle *International Energy Agency*, Türk dilindeki kullanımı ile ise Uluslararası Enerji Ajansı tarafından hazırlanan Enerjiye Erişim 2020 Görünümü Raporunda elektriğe erişim ve temiz gıda pişirme imkânına erişim bağlamında dezavantajlı bölgeler Afrika ile Asya’da yer alan Tayland’dır.⁴

Enerjiye erişim konusuna açıkça yer veren yegâne sözleşme uluslararası alanda CEDAW kısaltması ile bilinen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’dir. Türkiye’nin de taraf olduğu sözleşmenin kabulüne yönelik 85/9722 sayılı karar, 14 Ekim 1985 Pazartesi tarihli 18898 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu sözleşmenin 14. maddesinin 2. fıkrasının h bendinde taraf devletlere kadınlar

¹ Hayrettin Küpeli, *Kritik Altyapılar ve Terörizm: ABD ve AB Koruma Politikalarına Güvenlikleştirme Yaklaşımı*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019, s. 275.

² “The Bihar State Electricity Board v. The Bihar State Human Rights Commission”, son güncelleme 29 Temmuz, 2012, <https://www.casemine.com/judgement/in/56b493fb607dba348f008fd4>.

³ Pınar Aksakal Aydın, Yüksek Lisans Tezi, 2020, syf 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi, https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/94576/yokAcikBilim_10340266.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁴ “Defining Energy Access: 2020 Methodology”, son güncelleme 13 Ekim, 2020, <https://www.iea.org/articles/defining-energy-access-2020-methodology>.

için özellikle konut, sağlık, elektrik, su, ulaşım ve iletişim hizmetleriyle ilgili yeterli yaşam standartlarından yararlanma hakkını sağlama yükümlülüğü getirilmiştir.⁵

2. ENERJİ GÜVENLİĞİNE KAVRAMSAL BAKIŞ

Antik Yunan'dan günümüze ulaşan bir sözcük olan enerji iş sözcüğünden türemiş olup iş yapabilmek ve güç yaratma gibi anlamlara gelmektedir. Enerji kamu yönetimi ve hukuk disiplinlerinde ise; enerji ürünleri, enerji kaynakları, enerji nakil hatları ve enerji güvenliği gibi kavramlar bağlamında ele alınmaktadır.⁶ Enerji ürünleri petrol, doğalgaz ve kömür gibi enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Ancak günümüzde petrol, doğalgaz ve kömür fosil enerji kaynakları veya yenilenemeyen enerji kaynakları olarak adlandırılmaktayken; rüzgâr, su ve güneş ise yenilenebilir enerji kaynakları olarak nitelendirilmektedir. Son yıllarda çevre üzerinde daha az olumsuz etki yaratacağı düşünülerek yönelinen bir diğer enerji türü ise biyokütle enerjisidir. Biyokütle tabiri; hayvansal ve bitkisel atıkları ifade etmektedir. Hayvansal biyokütle kaynakları; sığır, at, koyun, tavuk gibi hayvanların dışkıları, mezbane atıkları ve hayvansal ürünlerin işlenmesi sırasında ortaya çıkan atıklar, şehir atıkları endüstriyel atıklar ve organik çöplerden elde edilen biyokütle kaynakları, kanalizasyon ve dip çamurları, kâğıt ve gıda ve diğer tür iş kollarındaki sanayi atıkları, endüstriyel ve evsel atık sular, belediye ve büyük sanayi tesisleri atıklarıdır. Bitkisel biyokütle kaynakları ise; elyaf bitkileri, protein bitkileri, yağlı tohumlu bitkiler, bitkisel ve tarımsal artıklar ile şeker ve nişasta bitkileridir.⁷

Enerji güvenliği ile enerji nakil hatlarının güvenliği farklı kavramlardır. Uluslararası Enerji Ajansının perspektifinden enerji güvenliği; çevreye yönelik kaygıları göz önüne alarak makul fiyatlarda, kesintiye uğramadan enerjiye ulaşabilmek olarak tanımlanmaktadır.⁸ Enerji nakil hatlarının güvenliği konusunu kent güvenliği bağlamında ele almak önemlidir. Gerek kentsel gerekse de kent dışı alanlarda konumlanan

⁵ “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi”, son güncelleme 8 Mart, 2015, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsi-AyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf>.

⁶ Nur Hatice Sarıtonalı, “Çevresel Güvenlik ve Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Türkiye'nin Enerji Politikası”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4/2 (2021), s.411.

⁷ Kübra Tümay Ateş, “Bölüm 12”, *Yenilenebilir Biyokütle Enerjisi Olan Peletlemenin Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisinin Analizi*, ed. Doç. Dr. Yavuz Özdemir, İzmir: Duvar Yayınları, 2021, s.191.

⁸ Erkal Hızır Yusuf, “Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim”, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/2 (2018), s.65.

enerji nakil hatları; deprem, sel, çığ, sıcak çatışma ve benzeri olağanüstü durumlar nedeniyle çeşitli tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Zonguldak Ereğli Demir ve Çelik Fabrikalarında elektrik nakil hatlarında 2017 yılında meydana gelen patlama ve 2022 yılında Kahramanmaraş'ta yoğun olarak görülen kar yağışının ardından bu ile bağlı Pazarcık ilçesinin Narlı Mahallesindeki petrol boru hattında meydana gelen patlama vakaları enerji nakil hatlarının korunması konusunu konusunda doğal afetlere karşı da önlem alınması gerektiği gerçeğine dikkatleri çekmiştir.⁹ Bu nedenle kent merkezi ve kent dışı alanlarda kritik altyapıların korunması meselesi üzerinde durulması önemli görülmektedir.

3. KENTSEL MEKÂNDAN KRİTİK ALTYAPILARIN KORUNMASI VE ENERJİ NAKİL HATLARI

Kritik altyapı terimi; yönetsel işleyişin sürekliliğini sağlayan enerji nakil hatları ve diğer unsurları ifade etmektedir. Kritik altyapıların korunması konusunda söz konusu bütüncül yaklaşımın gelişmesini sağlayan üç ana konu ise; toplum ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük önem arz eden kritik altyapılar bağlamında, her biri bütünün farklı parçalarını oluşturan sektörler arasında bir koordinasyon oluşturulması ihtiyacı, çoğunlukla özel sektör tarafından işletilmekle birlikte toplum güvenliği için arz ettikleri önem açısından kritik altyapıların güvenliğinin sağlanması meselesinin sadece işleticilere bırakılmayacak derecede önem arz etmesi ile koruma ve müdahale alanındaki mükerrer çabaların ortadan kaldırılarak kaynakların etkin kullanılmasıdır.¹⁰

Kritik altyapı kavramı ilk kez Amerika Birleşik Devletlerinin eski devlet başkanlarından olup 1993-2001 yılları arasında görev alan Bill Clinton döneminde 1996 tarihli bir kararnamede kullanılmıştır.¹¹ Türk literatüründe de kullanılan kritik altyapı kavramı ile işlevlerini kısmen veya tamamen yerine getiremediğinde toplumsal düzenin sürdürülebilirliğinin veya kamu hizmetlerinin sunumunun olumsuz etkileneceği, ulaşım, haberleşme, enerji, su, finans gibi sektörleri kapsayan ağ, varlık, sistem ve yapılar bütünüdür. Enerji nakil hatları ve ağları, bilgi ve iletişim teknolojileri sis-

⁹ “Kahramanmaraş Pazarcık'ta Petrol Boru Hattında Patlama”, son güncelleme 19 Ocak, 2022, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/kahramanmaras-pazarcikta-petrol-boru-hattinda-patlama-6683738> .

¹⁰ Küpeli, a.g.e., s.275.

¹¹ Abdullah Genco, “Türkiye’de Kritik Altyapı ve Kritik Altyapıya Yönelik Tehditler”, *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 2/2 (2020), s.38-46.

temleri, finansman hizmetleri, sağlık hizmetleri ve ilişkili yapılar gıda üretim ve dağıtım yapıları, suyla ilgili altyapılar, ulaşım araçları ve altyapıları, nükleer, kimyasal, biyolojik maddeler gibi tehlike arz eden maddelerin üretimi, saklanması ve nakliyesi ile merkezi yönetime ait varlıklar kritik altyapılar olarak kabul edilmektedir. Kritik altyapıların korunması konusunda literatürde terör ve savaş gibi hususlar öne çıksa da 21. yüzyıl bilişim teknolojilerinin kritik altyapılara uyarlanmasında bir dönüm noktası olmuştur. Drone teknolojisi, termal kameralar ve güvenlik kameraları ile kayıt alma faaliyetleri bu konuda önemli birer örnektir.

Kritik altyapılardan olan enerji nakil hatlarının Türkiye’de fiziki olarak korunması hususundaki hukuki zemine değinmek gerekirse; 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu kapsamında yurt savunması, toplum hayatı ve ekonomisine yönelik olumsuz sonuçlar doğurabilecek yer ve tesisler için güvenlik bölgeleri oluşturmak suretiyle güvenliğin sağlanması, internet güvenliğine ilişkin olarak Elektronik Haberleşme Kanunu ve 20/10/2012 tarihli 28447 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı önemlidir. Kritik altyapılarda afet risklerine karşı korunma ile yaşanabilecek afetlerin ve acil durumların yönetiminde etkin rol oynayan ve 2009 yılında kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığına dair yasal düzenlemeler de göz önünde bulundurulmalıdır.¹² 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, 4123 sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi afet hallerinde enerji nakil hatları bölgesinin güvenliğinin sağlanması bağlamında da ele alınmaktadır.

SONUÇ

Kentsel mekânda enerji nakil hatlarının güvenliği konusu; gelişen hava gözlem teknolojileri ve siber dönüşümler ile birlikte konvansiyonel tekniklerle tesis edilme bağlamından teknolojik bir bağlama uzanmıştır. Ancak halen konvansiyonel koruma yöntemleri varlığını sürdürmektedir. 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler

¹² Tarık Ak, “İç Güvenlik Yönetimi Açısından Kritik Altyapıların Korunması”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. 42. sayı, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (2019), s.49.

ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu kritik altyapılardan olan enerji nakil hatlarının da korunmasını kapsadığından konvansiyonel yöntemlerin sürdürüğünün önemli göstergelerinden biridir.

Literatürde enerji nakil hatlarının güvenliği konusu zamanla; bir iç güvenlik meselesi olmaktan ziyade bir insan hakları sorunu olarak görülmüştür. İnsan hakları bakımından değerlendirilecek olursa enerjiye erişim hakkı; bireylerin ısınma, aydınlanma ve temiz sıvı tüketme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamasına yetecek ölçüde enerjiye erişebilmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda; gerek ülke içinde enerji nakil hatlarının korunması bağlamında gerekse de Afrika ülkelerinde elektrik ve suya erişimin sivil toplum kuruluşları eli ile sağlanmasında Türkiye önemli adımlar atmaktadır. Bu nedenle konunun enerji güvenliği, kentsel güvenlik ve insan hakları perspektiflerinden ele alınması önemli görülmüştür. Kent güvenliği konusu sosyolojide Chicago Okulu ve Kırık Camlar Teorisi bağlamında ele alınmakla birlikte konunun odak noktası erişilebilir enerji ve kentsel mekânda enerji güvenliği olduğundan ilgili kavramlar üzerinde durulmuştur. Çalışmanın gelecekte insan hakları bağlamında enerji ve kentsel mekânda enerji nakil hatlarının güvenliği konularında yapılacak muhtemel araştırmalara yol gösterici olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Açıklık, Nihal. “Sürdürülebilir Kalkınmada Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Rolü: Türkiye ve Almanya’da Rüzgâr Enerjisi Üzerine Yasal ve Kurumsal Bir Değerlendirme”. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2018.
- [2] Ak, Tarık. “İç Güvenlik Yönetimi Açısından Kritik Altyapıların Korunması”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, (2019): 42-51. Aktaran: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/48907/571342>
- [3] Aksakal Aydın, Pınar. *İnsan Hakları Açısından Enerjiye Erişim Kavramı*. Ankara: On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- [4] Alacadağlı, Esmeray. “Güvenli Kent ve Kent Güvenliği Üzerine Bir İrdeleme”. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6/2 (2020): 152-167. Doi: 10.46849/guibd.826821
- [5] Aydın, Hakan, Mehmet Ali Barışkan ve Ali Çetinkaya. “Siber Güvenlik Kapsamında Enerji Sistemleri Güvenliğinin Değerlendirilmesi”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10/1 (2021): 151-174. Doi: <https://doi.org/10.28956/gbd.941801>
- [6] Ateş Tümay, Kübra. “Bölüm 12”, Yenilenebilir Biyokütle Enerjisi Olan Peletlemenin Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisinin Analizi. Ed. Doç. Dr. Yavuz Özdemir. İzmir: Duvar Yayınları, 1. bs., 2021.

- [7] Bekar, Nurgül. “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Türkiye’nin Enerji Jeopolitiği”. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3/1 (2020): 37-54.
- [8] Birol, Seda. “Boru Hatları Özelinde Avrupa Birliği Kritik Enerji Altyapı Güvenliği”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- [9] Bloomberght. “Kahramanmaraş’taki Patlama Petrol Fiyatlarına Yansdı”. Son güncelleme 19 Ocak, 2022. <https://www.bloomberght.com/kahramanmaras-taki-patlama-petrol-fiyatlarina-yansidi-2296866> .
- [10] Casemine. “The Bihar Sitate Electricity Board v. The Bihar State Human Rights Comision”. Son güncelleme 29 Haziran, 2012. <https://www.casemine.com/judgment/in/56b493fb607dba348f008fd4> .
- [11] Chakraborty, Dr. Sanjit Kumar. “The Fundamental Right to Access Energy: Issues, Opportunities and Challenges in India”, *Energy Law and Policy in India*, ed. Dr. Sairam Bhat, India: National Law School of India University, Begaluru, NLSIU Book Series -2 ISBN 978-93-833, Aktaran: <https://ssrn.com/abstract=3687914> , 2016: 3-22.
- [12] Çobangil, Orçun. “Pozitivizm, Chicago Kent Ekolojisi Okulu ve Kent Güvenliği”. *Kent Akademisi*, 11/4 (2018): 673-682.
- [13] Demirci, Kıvanç. “Kritik Altyapılarda Siber Güvenlik ve AFAD Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2/2 (2021): 54-64.
- [14] Erkal, Hızır Yusuf. “Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim”. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2/2 (2018): 63-78.
- [15] Genco, Abdullah. “Türkiye’de Kritik Altyapı ve Kritik Altyapıya Yönelik Tehditler”. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*. 2/2 (2020): 38-46.
- [16] Ghafir, Ibrahim, Jibrán Saleem, Mohammed Hammoudeh, Hanan Faour, Vaclav Prenosil, Sardar Jaf, Sohail Jabbar ve Thar Baker. “Security Threats to Critical Infrastructure: The Human Factor”. *The Journal of Supercomputing*. (2018): 4986-5002. Aktaran: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11227-018-2337-2> . (erişim 13.01.2022).
- [17] Gökulu, Gökhan. “Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 24/1 (2020): 209-226.
- [18] Havelsan, “Kent Güvenliği Yönetim Sistemi”, son güncelleme 14 Ocak, 2022, <https://www.havelsan.com.tr/sektorler/siber-guvenlik/ulke-guvenligi/cozumler/kent-guvenligi-yonetim-sistemi> .
- [19] İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi. “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi”. Son Güncelleme: 8 Mart, 2015. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrımcılığınOnlenmesiSozlesmesi.pdf>
- [20] Karabacak, Atilla. “İnsansız Hava Araçları ile Enerji Nakil Hatlarının Ölçülmesi Üzerine Derleme”. *Türkiye Fotogrametri Dergisi*. 3/1 (2021): 1-8.

- [21] Kocaman, Emin Muhammed. “Hazar Havzasında Enerji Güvenliği ve Enerji Jeopolitiği”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5/3 (2018): 152-171.
- [22] Küpeli, Hayrettin. *Kritik Altyapılar ve Terörizm: ABD ve AB Koruma Politikalarına Güvenlikleştirme Yaklaşımı*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.
- [23] Mardin Life. “Elektrik Hatları Bomba Gibi Patladı”. Son güncelleme 4 Ocak, 2022. <https://www.mardinlife.com/video-elektrik-hatlari-bomba-gibi-patladi.html> .
- [24] Milliyet. “Erdemir’de Elektrik Trafosu Patladı”. Son güncelleme 2 Mart, 2017. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/zonguldak/erdemirde-elektrik-trafosu-patladi-11878672> .
- [25] Milliyet. “Kahramanmaraş Pazarcık’ta Petrol Boru Hattında Patlama”. Son güncelleme 19 Ocak, 2022. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/kahramanmaras-pazarcikta-petrol-boru-hattinda-patlama-6683738> .
- [26] Peker, Hasan Sencer, Kübra Öztürk Oktay ve Yavuz Şensoy. “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye’nin Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*. Doi: <https://doi.org/10.28956/gbd.562972>
- [27] Rehak, David, Pavel Senovsky, Martin Hromada ve Tomas Lovecek. “Complex Approach to Assessing Resilience of Critical Infrastructure Elements”. *International Journal of Critical Infrastructure Protection*. 25 (2019): 125-138. Aktaran: <https://www.science-direct.com/science/article/pii/S1874548218301744> . (erişim 13.01.2022).
- [28] Sarıtonalı, Hatice Nur. “Çevresel Güvenlik ve Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Türkiye’nin Enerji Politikası”. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4/2 (2021): 409-421
- [29] Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar. “Erişilebilir ve Temiz Enerji”. Son güncelleme 13 Ocak 2022. <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/erisilebilir-ve-temiz-enerji/>
- [30] Türkmen, Sena. “Enerji Trilemması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7/6 (2020): 299-309.
- [31] Uluslararası Enerji Ajansı. “Defining Energy Access: 2020 Methodology”. Son güncelleme 13 Ekim, 2020. <https://www.iea.org/articles/defining-energy-access-2020-methodology>
- [32] UNDP Türkiye. “Erişilebilir ve Temiz Enerji”. Son güncelleme 13 Ocak, 2022. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-7-affordable-and-clean-energy.html>
- [33] Yeşil, Osman, Erdal Irmak ve Halil İbrahim Bülbül. “Kritik Altyapı Operatörleri için Görüntü İşleme Tabanlı Bir Yorgunluk Tespit ve Uyarı Sistemi”. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*. 6/1 (2020): 35-44.
- [34] Yusta, Jose, Gabriel J. Correa ve Roberto Lacal-Arantequi. “Methodologies and Applications for Critical Infrastructure Protection: State- of- the- Art”. *Energy Policy*. 39/10 (2011): 6100-6119.

BİYOMİMETİK TASARIM YAKLAŞIMLARININ YAPI KABUĞUNDAKİ UYGULAMA ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Pelin Kılıç* - Müjde Altın**

GİRİŞ

Yapıların çevresel faktörlere karşı tıpkı bir canlının hayatta kalabilmek için gerçekleştirdiği adaptasyonlar gibi tepkiler oluşturması yapıya enerji etkinliği sağlamakta olup, iç mekan kullanıcı konforunu iyileştirmektedir. Yapının çevresel faktörlere tepki oluşturması ve bu tepkinin izlenmesi daha çok iç mekan ve dış çevresel faktörler arasında bir ara yüz niteliği taşıyan yapı kabuklarında ön plana çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, yapı kabuklarının tasarımında uygulanan biyomimetik tasarım stratejilerini açıklamak ve uygulama örneklerini inceleyerek, biyomimikrinin yapıya sağladığı sürdürülebilir faydaları ortaya koymaktır. Çalışmada, biyomimetik tasarım yaklaşımları ve yapıda uygulanma düzeyleri açıklanarak, uygulama örnekleri bu bağlamda incelenmektedir. Biyomimikri ile elde edilen doğal ilkelerin tasarım problemine ürettiği çözümler her yapı özelinde ortaya konmaktadır. Çalışmada izlenen yol, ilk olarak literatür taraması ile elde edilen bilgilerin aktarılması ve ardından uygulama örneklerinin incelenip biyomimikrinin yapıya sağladığı faydaların verilmesi, tasarım problemine oluşturulan çözümlerin açıklanması şeklindedir. Uygulama örnekleri incelenirken yapı kabuğunda hangi biyomimetik tasarım yaklaşımından fay-

---

* Doktora öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye, pelin.kilickiziltas@ogr.deu.edu.tr, pelin.kkiziltas@gmail.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye, mujde.altin@deu.edu.tr, mujdealtin@gmail.com

dalanıldığı ve biyomimetik stratejilerin hangi düzeyde uygulandığı, doğadan çıkarılan ilkenin ne olduğu ve hangi tasarım problemine çözüm oluşturduğu tüm örnekler için analiz edilerek karşılaştırmalı tablo biçiminde verilmiştir.

1. BİYOMİMESİS KAVRAMI VE GELİŞİM SÜRECİ

Biyomimesis kelimesi Yunanca birer kelime olan ‘bios’ ve ‘mimesis’ kelimelerinin bir araya getirilmesi ile türetilmiştir. İlk kez Otto Schmith’ in doktora tez çalışmasında ortaya atılmış ve Montana’lı bir bilim gözlemcisi olan Janine M. Benyus’un ‘biomimicry’ isimli kitabında yaptığı detaylı açıklamaları ile literatürde yerini almıştır. ‘Bios: yaşam’ ve ‘mimesis: taklit etmek’ anlamlarına gelmektedir. Türetilen biyomimesis kavramı ‘doğayı taklit etmek’ olarak yorumlanmaktadır.¹ Biyomimesis kavramı, kabaca doğayı taklit etmek biçiminde ifade edilse de yalnızca doğayı görerek taklit etmez, doğadaki görülen her varlık vb. için işleyişlerin incelenmesi ve değerlendirilmesini yaparak doğadan öğrenmeyi mümkün kılar. Mimarlık ve Biyomimikri arasındaki ilişki ise doğadan öğrenilen bilgilerin canlı yaşamının konfor düzeyinin artırılmasına yönelik mekan tasarımlarının gerçekleştirilmesi ile başlar.

Milyarlarca yıldır doğanın ve doğadaki canlıların yaşamlarını sürdürmesi, ekolojik dengenin sürdürülmesi ve başarı sağlanmasının yöntemlerini keşfetmek ve bu yöntemlerden insan yaşamının sürdürüldüğü mekanların tasarımında faydalanmak biyomimesis kavramının mimarlık disiplinindeki amacıdır. Bu amaç doğrultusunda biyomimetik yaklaşımlar, mimarlık disiplininde doğada mevcut olan estetik, form, fonksiyon, malzeme, strüktür vb. tüm özelliklerden faydalanılan bir tasarım yöntemi olarak kullanılabilir. Böylece doğanın işleyişine uyarlanabilen mimari sistemler ortaya koymak daha olanaklı hale gelmektedir. Biyomimesis kavramı üzerine düşünen Benyus, biyomimetik tasarıma sahip yapılaşmalar ile hayvanlar ve bitkilere benzer biçimde güneş ve basit kaynakların kullanımı ile doğaya zarar vermeyen sürdürülebilir yapıların, objelerin, malzemelerin ve kimyasalların üretilebileceğini savunmuştur.² Janine Benyus ve Bryony Schwan tarafından 2006 yılında kurulmuş

¹ Janine M. Benyus. *Biomimicry, Innovation inspired by nature*. New York: Perennial. ABD, 1998; Ceyhan Çakmaklı, ve Semra Arslan Selçuk. ‘Biyomimetik bakış açısı ile fütüristik mimarlık üzerine bir inceleme: John M. Johansen mimarlığını anlamak’ 3rd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies (ISAS 2019), Ankara, Turkey, Nisan 19-21, 2019.

² Ceyhan Çakmaklı, ve Semra Arslan Selçuk. ‘Biyomimetik bakış açısı ile fütüristik mimarlık üzerine bir inceleme: John M. Johansen mimarlığını anlamak’ 3rd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies (ISAS 2019), Ankara, Turkey, Nisan 19-21, 2019, s.300.

olan Biyomimikri Enstitüsü yaşamın ilkelerini; hayatta kalmak üzere evrim geçirmek, kaynakların (malzeme ve enerji) etkin kullanımı, değişen koşullara adaptasyon, gelişim ve büyümeyi bütünleştiren stratejiler oluşturma, bölgesel uyum sağlama ve yaşam dostu kimyasal kullanımı olarak ortaya koymuştur.³

2. BİYOMİMETİK TASARIM YAKLAŞIMLARI

Binlerce yıldır tasarımlarda biyoloji disiplini ilham kaynağı olarak kullanılmaktadır. Ancak, biyoloji disiplininden faydalanılarak gerçekleştirilen uygulamalar için tanımlanmış bir süreç ortaya konmamıştır. Yeni gelişmekte olup, üzerine çok fazla çalışılan bir konu olan biyomimetik yaklaşımlar ile ilgili literatürde, iki farklı biyomimetik yaklaşım geliştirilmiştir.⁴ Bunlardan ilki ‘çözüm odaklı yaklaşım’ olup, literatürde ‘Tasarımı Etkileyen Biyoloji’ (Biology Influencing Design)⁵, ‘Aşağıdan Yukarıya Yaklaşım’ (Bottom-Up Approach)⁶, ‘Çözüm Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım’ (Solution-Driven Biologically Inspired Design)⁷ gibi farklı terminolojilerle anılmaktadır. Bu çalışmada ‘Çözüm Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım’ (Solution-Driven Biologically Inspired Design) terminolojisi kullanılacaktır. Diğeri ise ‘problem odaklı yaklaşım’ olup, literatürde ‘Biyolojiye Bakan Tasarım’ (Design looking to Biology)⁸, ‘Yukarıdan Aşağıya Yaklaşım’ (Top-Down Approaches)⁹, ‘Problem Odaklı Biyolojik

³ Yael Helfman Cohen and Yoram Reich. *Biomimetic design method for innovation and sustainability*. New York: Springer, 2016; Biomimicry. ‘Biomimicry 3.8.’ Erişim 01.05.2021. <https://biomimicry.net/>.

⁴ Maibritt Pedersen Zari. ‘Biomimetic approaches to architectural design for increased sustainability’. *In The SB07 NZ Sustainable Building Conference*, (2007), s.34; Michael Helms, Swaroop S. Vattam and Ashok K. Goel. ‘Biologically Inspired Design: Process and Products’. *Design Studies*, 30/5 (2009): 606-622; Aliye Rahşan Karabetça. ‘Biyomimikri destekli tasarım ölçütleri ile yenilikçi mekanlar yaratılması’. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 8/1 (2018), s.108; Güneş Mutlu Avinç ve Semra Arslan Selçuk, S. ‘Mimari Tasarımda Biyomimetik Yaklaşımlar: Pavyonlar Üzerine Bir Araştırma’. *Online Journal of Art and Design*, 7/2 (2019), s.94.

⁵ Zari. 2007, s.35.

⁶ Mercedes Garcia-Holguera, O. Grant Clark, Aaron Sprecher and Susan Gaskin. ‘Ecosystem biomimetics for resource use optimization in buildings’. *Building Research & Information*. 44/3 (2015), s.265-266.

⁷ Helms vd., 2009, 606-622.

⁸ Zari. 2007, s.34.

⁹ Garcia-Holguera vd., 2015, s.265-266.

Esinli Tasarım' (Problem-Driven Biologically Inspired Design)¹⁰ olarak aynı anlama gelen farklı terminolojilerle ifade edilmektedir. Bu çalışmada 'Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım' (Problem-Driven Biologically Inspired Design) terminolojisi kullanılacaktır.

2.1. Çözüm Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım (Solution-Driven Biologically Inspired Design)

Biyomimetik araştırmada kullanılan çözüm odaklı yaklaşım biyolojik bir çözümden faydalanarak bir ilke çıkarılmasına dayanmaktadır. İlke belirlendikten sonra ilkenin uygulanacağı problemler belirlenip, uygulaması gerçekleştirilmektedir. Tablo 1' de Çözüm Odaklı Biyolojik Esinli Tasarımın aşamaları verilmektedir.¹¹

Tablo 1. Biyomimetik araştırmada kullanılan çözüm odaklı yaklaşım (Helms, Vattam, & Goel, 2009; Mutlu Avinç ve Arslan Selçuk, 2019, s.94).

Çözüm Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım (Solution-Driven Biologically Inspired Design)	
Aşama 1	Biyolojik çözümün belirlenmesi (biological solution identification)
Aşama 2	Biyolojik çözümün tanımlanması (define the biological solution)
Aşama 3	İlkenin çıkarılması (principle extraction)
Aşama 4	Çözümün yeniden şekillendirilmesi (reframe the solution)
Aşama 5	Problemin araştırılması (problem search)
Aşama 6	Problemin tanımı (problem definition)
Aşama 7	İlkelerin uygulanması (principle application)

Bu yaklaşım için, Lotus çiçeğinden ilham alan kendini temizleyen boyalar örnek olarak verilebilir. Lotus çiçeği, bataklık sularında yaşayan ve sudan temiz biçimde çıkabilen bir bitkidir. Bilimsel olarak yapılan analizler ile çiçeğin kendini temizleyebilmesi tanımlanarak (Biyolojik çözümün tanımlanması) ilkeler çıkarılır. Belirlenen

¹⁰ Helms vd., 2009, 606-622.

¹¹ Cohen and Reich, 2016.

probleme bu sürecin uygulanması ile binaların kendi kendini temizleyebilmesini sağlayan birçok inovasyonları beraberinde getirmiştir.¹²

2.2. Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım (Problem-Driven Biologically Inspired Design)

Biyomimetik araştırmada kullanılan problem odaklı yaklaşımda süreç, problemin tanımlanmasıyla başlamaktadır. Probleme yönelik çözümler aramak ile devam eder. Çözümler için doğaya yönelme, inceleme, analizler ile benzer problemi çözme yeteneği mevcut olan organizmaların tespiti gerçekleştirilir. Organizmanın çözüm sağlamada kullandığı ilkelerin çıkarımı ile bu ilkeler tasarımda uygulanır. Tablo 2’ de Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarımın aşamaları verilmektedir.¹³

Tablo 2. Biyomimetik araştırmada kullanılan problem odaklı yaklaşım (Helms, Vattam, & Goel, 2009; Mutlu Avinç ve Arslan Selçuk, 2019, s.95).

Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım (Problem-Driven Biologically Inspired Design)	
Aşama 1	Problemin tanımlanması (problem definition)
Aşama 2	Problemi yeni bir çerçeveye oturtmak (reframe the problem)
Aşama 3	Biyolojik çözümün araştırılması (biological solution search)
Aşama 4	Biyolojik çözümün tanımlanması(define the biological solution)
Aşama 5	İlkelerin çıkarılması (principle extraction)
Aşama 6	İlkelerin Uygulanması (principle application)

Bu yaklaşım için, Daimler Chrysler'in prototipi Bionic Car örnek olarak verilebilir. Otomobilin biçimsel tasarımı, aerodinamik bir forma sahip olan kutu balığından (ostracion meleagris) esinlenerek gerçekleştirilmiştir. Aracın biçimi, aerodinamik olduğu için, yakıt kullanımı bakımından daha verimlidir. Otomobilin yüzeysel detaylandırmasında ise minimum malzeme ihtiyacını belirlemek için ağaçların büyüme-gelişme modelinden faydalanılmıştır.¹⁴

¹² Zari, 2007, s.35.

¹³ Helms vd., 2009, 606-622.; Cohen and Reich, 2016.

¹⁴ Zari, 2007, s.34.

3. BİYOMİMETİK TASARIM YAKLAŞIMLARININ UYGULANMA DÜZEYLERİ

Biyomimetik tasarım yaklaşımlarının uygulanması sürecinde, organizma, davranış ve ekosistem olmak üzere üç düzey mevcuttur. Organizma, davranış ve ekosistem olarak sınıflara ayırdığımız bu üç düzeyin her biri kendi içinde beş farklı ölçeği barındırır (Tablo 3). Bu ölçekler ise form, malzeme, konstrüksiyon, süreç ve fonksiyon olarak incelenebilir:¹⁵

- Form, bir organizma, davranış veya ekosistemin nasıl görüldüğü ile ilgili,
- Malzeme, bir organizma, davranış veya ekosistemin hangi malzemeden yapıldığı,
- Konstrüksiyon, bir organizma, davranış veya ekosistemin nasıl yapıldığı,
- Süreç, bir organizma, davranış veya ekosistemin nasıl çalıştığı,
- Fonksiyon, bir organizma, davranış veya ekosistemin ne yapabildiği, ile ilgili olabilir.

Tablo 3. Biyomimetik tasarım düzeylerinde kullanılan ölçekler

Biyomimetik Düzeyleri				
Organizma Düzeyi	Davranış Düzeyi		Ekosistem Düzeyi	
Form	Malzeme	Konstrüksiyon	Süreç	Fonksiyon

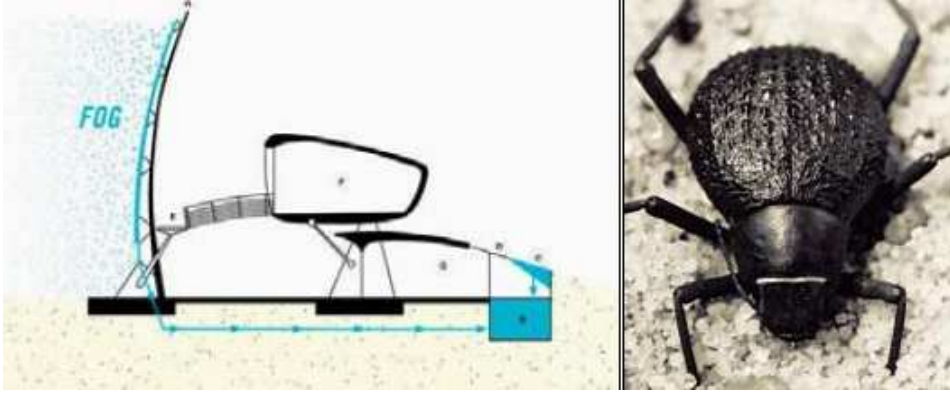
3.1. Organizma Düzeyi

Milyonlarca yıldır canlı organizma türleri, hayatta kalabilmek için evrim geçirmektedir. Hayatta kalabilmeyi başaran organizmalar, sürekli değişikliklere dayanmış ve dış değişkenlere karşı çeşitli adaptasyonlar geliştirmiştir. Organizma düzeyi, bir bitki veya hayvan gibi belirli bir organizmanın bir kısmından veya tamamından esinlenmeyi ifade etmektedir. Örneğin, Namibya böceği, çöl koşullarında yaşamını sürdüren bir böcek türüdür. Namibya böceği, vücudunu rüzgara doğru eğerek çölün üzerinde hareket eden sisten nemi yakalayabilme kabiliyetine sahiptir. Böcek, sırtının ve

¹⁵ Zari, 2007, s. 36.

kanatlarının üzerinde dönüşümlü olarak çalışan hidrofilik – hidrofobik özelliğe sahip pürüzlü yüzeyinde oluşan damlacıkların ağızına doğru yuvarlanması ile su ihtiyacını karşılamaktadır. KSS Architects Matthew Parkes, Namibya Üniversitesi Hidroloji Merkezi için sis yakalayıcı bir tasarım önermiştir. Bu önerme, Namibya böceğinden esinlenen organizma düzeyinde bir biyomimikri örneğini oluşturmaktadır¹⁶ (Şekil 1).

Şekil 1. Namibya Üniversitesi Hidroloji Merkezi sis yakalayıcısı ve Namibya böceği (Zari, 2007, s.37; Gündoğdu ve Arslan, 2019, s.162).

3.2. Davranış Düzeyi

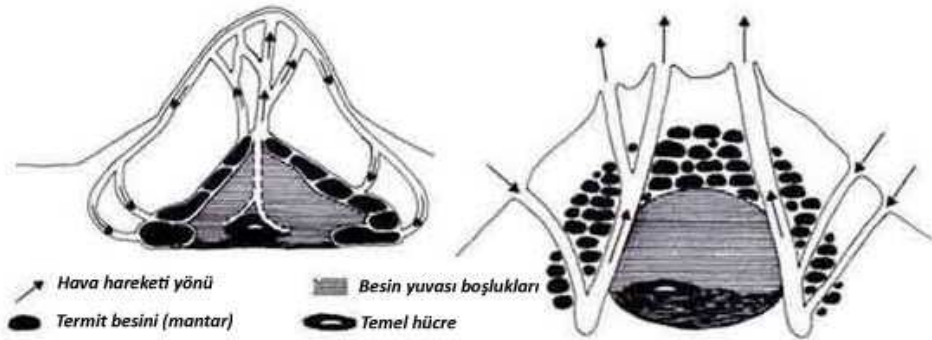
Organizmalar, hayatta kalabilmek için kendi yapılarında adaptasyonlar geliştirmenin yanında sürekli etkileşim halinde oldukları çevrede de bazı değişiklikler yaparlar. Organizmanın çevre ile etkileşim halinde geliştirmiş olduğu davranış biçimleri ve çevrede meydana getirdikleri değişiklikler davranış düzeyinde biyomimikri olarak değerlendirilebilir. Özetle, davranış düzeyinde biyomimikride esinlenen şey, organizmanın kendisi değil, davranış biçimidir.¹⁷

Mimar Mick Pearce tarafından tasarlanan Zimbabwe'nin başkenti Harare'deki ofis ve alışveriş merkezi işlevli Eastgate binası, davranış düzeyinde süreç ve fonksiyon ölçeklerini içeren biyomimikri örneğidir. Eastgate binasında termitlerin pasif iklimlen-

¹⁶ Zari, 2007, s.37.

¹⁷ Zari, 2007, s.37-38; Emine Gündoğdu ve Hatice Derya Arslan. 'Yapı kabuğu tasarımında biyomimesis kullanımının örnekler üzerinden değerlendirilmesi'. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*. 2/4 (2019), s.162.

dirme ve sıcaklık kontrolü sağlamaya yönelik davranışlarından esinlenilerek termal anlamda sabit sıcaklığa sahip bir iç mekan oluşturulmaya çalışılmıştır¹⁸. Termitler, besin yuvası da denilebilecek höyükler inşa etmektedir. Bu höyükte ana besinleri olan mantarın yetişmesi için iç ortam sıcaklığının sabit tutulması gerekmektedir. Bunun için termitler gün boyunca höyük içinde oluşturdukları havalandırma kanallarını ısıtma ve soğutma amaçlı sürekli açıp kapatırlar. Bu sayede, höyüğün alt kısmında sıcaklığı istenen düzeyde tutarak burada yer alan besinlerini yetiştirebilmektedirler¹⁹ (Şekil 2).

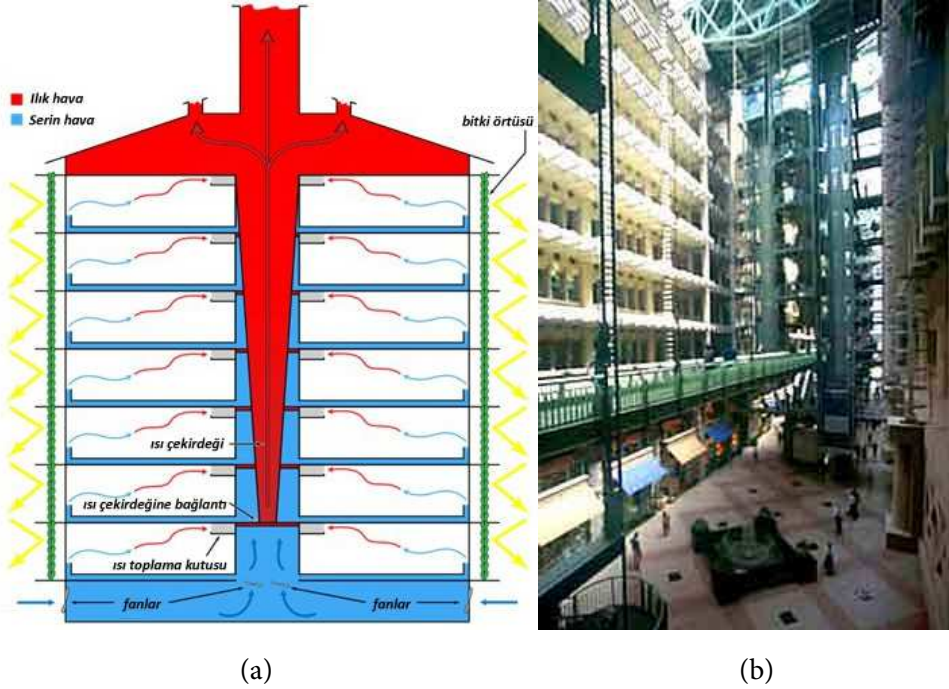
Şekil 2. Termit yuvasında iç sıcaklığın sabit tutulması için termit çalışma prensibi (Fehrenbacher, 2012).

Dışarıdaki sıcaklığın 3 °C ile 43 °C arasında değiştiği klimanın önemli bir role sahip olduğu Eastgate binasında termit yuvasına benzer biçimde çalışan bir havalandırma sistemi uygulanmıştır. Bu binada havalandırma sisteminin çalışma prensibinde beton malzemenin ısıl kütesinden de faydalanılmıştır. Klima sistemi kullanılmadan hava sirkülasyonu ile iç mekanın serin tutulması sağlanmıştır. Yapının havalandırma sistemi, aynı ölçekli bir yapıya kıyasla, maliyet açısından çok daha fazla avantaj sağlamaktadır²⁰(Şekil 3).

¹⁸ Zari, 2007, s.38; Gülcan Minsolmaz Yeler ve Soner Yeler. 'Models from Nature for Innovative Building Skins'. *Kırklareli University Journal of Engineering and Science*, 3 (2017), s. 146-147.

¹⁹ Jill Fehrenbacher. 'Biomimetic architecture: Green building in Zimbabwe modeled after termite mounds', (29 Kasım 2012). (Erişim 02.05.2021) <https://inhabitat.com/building-modelled-on-termites-eastgate-centre-in-zimbabwe/>.

²⁰ Jill Fehrenbacher. 'Biomimetic architecture: Green building in Zimbabwe modeled after termite mounds', (29 Kasım 2012). (Erişim 02.05.2021) <https://inhabitat.com/building-modelled-on-termites-eastgate-centre-in-zimbabwe/>; Mick Pearce. 'Passively cooled building inspired by termite mounds',

Şekil 3. (a) Eastgate binasındaki doğal havalandırmayı gösteren şema, (b) Eastgate binası iç mekanı (Pearce, 1996; Fehrenbacher, 2012).

3.3. Ekosistem Düzeyi

Ekosistem düzeyinde biyomimikri, ekosistemin başarılı biçimde çalışmasını sağlayan ana işleyiş ilkelerinin belirlenip, bu ana ilkelerin farklı disiplinlerde uygulanmasını içermektedir.²¹

Ekosistem düzeyinde biyomimetik tasarımlarda diğer biyomimikri düzeylerinden de (organizma ve davranış düzeyi) faydalanılmaktadır. Temelde canlıların karşılıklı olarak birbirine fayda sağlayarak işbirliği içinde canlılıklarını sürdürmesi ilkesini esas alması ve tasarımlara sürdürülebilir sistemlerin de entegre edilebilmesi ile diğer düzeylerden farklılaşmaktadır. Bu duruma güzel bir örnek, Todd ve çalışma

(1996). (Erişim 02.05.2021) <https://asknature.org/innovation/passively-cooled-building-inspired-by-termite-mounds/>.

²¹ Zari, 2007, s.38-39.

arkadaşları tarafından geliştirilen Yaşayan veya Eko Makinelerdir. Eko Makine, Todd (2004) çalışmasında, doğanın kirlenmiş suyu temizlemek için kullandığı biyolojik teknikleri uygulayan yapay bir cihaz olarak tanımlanmaktadır. Eko Makine olarak isimlendirilen bu cihaz, ABD' nin Massachusetts eyaletinde bulunan bir yarımada olan Cape Cod'da yer alan bir gölet için tasarlanmıştır. Kirliliğin çok fazla olduğu ve özellikle yaz aylarında su dibindeki oksijen içeriğinin sıfırlandığı canlı yaşamının tamamen sona erdiği bu gölet için, göleti hayata döndürmenin yolları araştırılmıştır. Bunu yaparken doğal biyolojik sistemlerin kullanılmasının mümkün olup olmadığı üzerine Todd ve arkadaşları bir hayli çalışmıştır. Uzun süren çalışmalar sonucu geliştirilen Eko Makine, kanalizasyon ve fosseptik atıkların da arıtılabildiği sal teknolojisi ile tasarlanan yüzen bir cihaz olarak 1992 yılında gölete yerleştirilmiştir. Bu cihaz içerisinde çeşitli canlı türleri için yaşam alanı sağlanmış ve canlı türleri yaşamlarını sürdürürken, çevreyle fayda-yarar ilişkisi içinde göleti temizleme işlevini yerine getirmektedirler. Bu Eko-Makinede aslında canlılar ile işbirliği söz konusudur. İşbirliği yapılan canlı türleri çalılar ve ağaçlar da dahil olmak üzere mikroorganizmalar, algler ve tatlı su istiridyeleri gibi bir çok farklı türden oluşmaktadır. Eko Makineye enerji sağlamak için ise yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan sürdürülebilir teknolojiler entegre edilmiştir. Bu teknolojiler, rüzgar enerjisini kullanarak elektrik üreten bir rüzgar türbini ve güneş enerjisini kullanarak elektrik üreten bir dizi güneş panelleridir.²² Ekosistem düzeyinde biyomimikri, diğer düzeylerden biraz daha zorlu ve karmaşık görünse de farklı disiplinler ile işbirliği yapılması durumunda gelecek için yeni sistemlerin geliştirilmesinin ve inovasyonların habercisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

²² John Todd and Beth Josephson. 'The Design of Living Technologies for Waste Treatment'. *Ecological Engineering*, 6 (1996): 109-136; Todd, John. 'Restorer Eco-Machines for the Culture of Aquatic Animals and the Restoration of Polluted Aquatic Environments'. *BioInspire* 19, (2004).

4. ÖRNEK UYGULAMALARIN İNCELENMESİ

4.1. Waterloo Uluslararası Terminali, Londra, İngiltere, 1993

Nicholas Grimshaw & Partners tarafından tasarlanan Waterloo Dış Hatlar Terminali, organizma düzeyinde form ve süreç ölçeklerini içeren bir biyomimikri örneğidir.²³ Pangolinlerin derisi üzerinde kiremit gibi üst üste dizilmiş keratin pullardan oluşan kabuğu vardır. Bu pullardan oluşan kabuğun çalışma prensibi, kendisinin dış tehlikelere karşı adaptasyonunun bir sonucudur. Pullarının üst üste binmesi sayesinde kabuğu esnek olma özelliğine sahiptir. Böylece, pangolinler, tehlike ile karşı karşıya kaldıklarında kafasını karnına gömerek top şekline dönüp kendini saklayabilmektedir²⁴ (Şekil 4). Waterloo Uluslararası terminalinde pangolinin kabuk özelliğinden faydalanılarak cam panel sabitlemeleri, pangolinin pulları gibi esnek ölçekli biçimde düzenlenmiştir. Böylece cam paneller, terminal içerisinde oluşan hava basıncı değişikliklerine yanıt oluşturarak hareket edebilmektedir.²⁵ Organizma düzeyinde gerçekleştirilen bu biyomimetik yaklaşım sayesinde yapıya entegre olarak uygulanan yenilikçi teknoloji ile önemli bir soruna çözüm oluşturulmuştur.

(a)

(b)

Şekil 4. (a) Pangolinin genel görünümü, (b) Waterloo Uluslararası Terminali genel görünümü (Briggs, 2017; International terminal Waterloo, 2021).

²³ Zari, 2007, s.37.

²⁴ Mary Hoff. 'Scales provide flexible, strong protection', (24 Ekim 2016). (Erişim 04.05.2021) <https://asknature.org/strategy/scales-provide-flexible-strong-protection/>; Wikipedia. 'Pangolin'. Erişim 04.05.2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pangolin>.

²⁵ Zari, 2007, s. 37.

4.2. Esplanade Tiyatrosu, Singapur, 2015

DP Architects ve Michael Wilford tarafından tasarlanan Singapur'daki Esplanade Tiyatro binasının kabuğu tasarlanırken, durian bitkisinden esinlenmiştir. Durian bitkisi dikenli, çok katmanlı ve yarı sert bir kabuğa sahiptir. Bu bitki, kabuğunun bu özellikleri sayesinde içindeki tohumlarını korumakta ve meyve oluşmaktadır. Durian bitkisinin dış kabuğunun fiziksel özelliklerinden faydalanılarak tasarlanan Esplanade Tiyatro binasının kabuğu, organizma düzeyinde gerçekleştirilen bir biyomimikri örneğidir. Durian bitkisinin dış kabuğunu andıran katmanlı gölgelendirme sistemi ile bina kabuğu iç mekanın aşırı ısınmasını engellerken, güneş radyasyonunun iç mekana alınmasına da olanak tanır²⁶ (Şekil 5).

(a)

(b)

Şekil 5. (a) Durian Meyvesi Görünümü, (b) Esplanade Tiyatrosu Genel Görünümü (Durian, 2021; Esplanade-Theatres on the bay, 2016).

4.3. The Minister of Municipal Affairs&Agriculture (MMAA), Qatar

Bangkok merkezli Aesthetics Architects tarafından tasarlanan Qatar'daki The Minister of Municipal Affairs&Agriculture (MMAA) binası için kaktüs bitkisinin kavurucu çöl iklimine uyarlanabilme özelliğinden esinlenilmiştir.²⁷ Kaktüs bitkisi

²⁶ Stringfixer. 'Durian.' Erişim 04.05.2021. <https://tr.esc.wiki/wiki/Durian>; Minsolmaz Yeler ve Yeler, 2017, s.147; Sıdıka Benan Çelikel ve Setenay Uçar. 'Biyomimikri: Doğayla Uyumlu Yeni Bir Tasarım Modeli'. *Humanities Sciences (NWSAHS)*. 15/2 (2020), s.57.

²⁷ Bridgette Meinhold. 'Qatar Sprouts a Towering Cactus Skyscraper', (17 Mart 2009). (Erişim 07.05.2021) <https://inhabitat.com/qatar-cactus-office-building/>; Biomimicry KTH. 'Qatar cacti building'. (Son güncelleme 17 Mayıs 2012). Erişim 05.05.2021. <http://biomimicrykth.blogspot.com>

çölde büyük miktarda ısıya maruz kalmaktadır. Bitki dış kabuğundan ısı kaynaklı buharlaşmanın azaltılabilmesi için yüzey alanı büyük ölçüde azaltılmıştır. Bu sayede bitki gündüz vakitleri suyu yapısında tutmayı başarır ve daha çok gündüze göre gece vakitleri terleme gerçekleştirir. Ayrıca birçok kaktüs için geçerli olan bir çözüm de soğutma kaburgalarının (nervür) varlığıdır. Soğutma kaburgaları, kaktüsün yüzeyini kavurucu düzeyde etkili olan güneşe karşı korumada gölge elemanı niteliği taşıırken, aynı zamanda ısı radyasyonunu azaltmaktadır²⁸ (Şekil 6).

Yüksek düzeyde ısıya maruz kalan kaktüs bitkisinin suyu tutmak için gündüze göre daha fazla gece terleme yapması The Minister of Municipal Affairs&Agriculture (MMAA) binasının kabuğunda akıllı güneş kırıcı elemanların ısıya (güneşin yoğunluğuna göre) tepki olarak açılıp, kapanması ile kendini göstermektedir. Böylece bina güneş enerjisini etkin kullanma eğilimi göstermektedir.²⁹

(a)

(b)

Şekil 6. (a) Kaktüs Bitkisi Genel Görünümü (Lippsett, 2017); (b) Yapı genel görünümü (Naidoo, 2009).

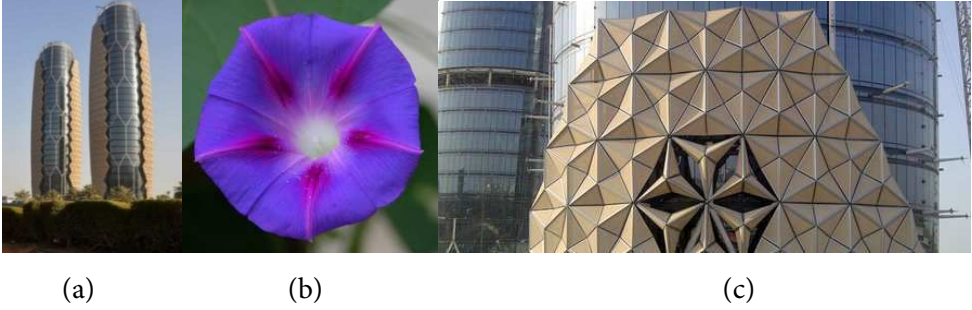
pot.com/2012/05/qatar-cacti-building.html; Marwa N.Charkas, 'Towards environmentally responsive architecture: a framework for biomimic design of building's skin.' *Journal of Engineering Sciences Assiut University Faculty of Engineering*, 47/3(2019), s. 381.

²⁸ Lonny Lippsett. 'Cactus Ribs Keep Them Cool', (31 Ağustos 2017). (Erişim 05.05.2021) <https://ask-nature.org/strategy/shape-shades-and-enhances-heat-radiation/>

²⁹ Ridhika Naidoo. 'Aesthetics architects go group: minister of municipal affairs & agriculture building, Doha, Qatar', (14 Mart 2009). (Erişim 06.05.2021) <https://www.designboom.com/architecture/aesthetics-architects-go-group-minister-of-municipal-affairs-agriculture-building-doha-qatar/>; Bridgette Meinhold. 'Qatar Sprouts a Towering Cactus Skyscraper', (17 Mart 2009). (Erişim 07.05.2021) <https://inhabitat.com/qatar-cactus-office-building/>; Charkas, 2019, s.381.

4.4. Al Bahr Towers, Abu Dhabi, BAE, 2012

Aedas Architects tarafından inşa edilen Al Bahr Towers cephe sistemi, güneşe uyulanabilir olarak hareket etmektedir. Yapının inşa edildiği bölgenin iklim koşulları gereği olarak güneşten kaynaklı aşırı ısı ve parlamanın kontrol altına alınması için bu dinamik cephe tasarımı gerçekleştirilmiştir. Güneş doğarken Doğu yönünde, paneller kapanmaya başlamakta ve güneş bina boyunca hareket ettikçe, her bir birim güneşle birlikte hareket etmektedir.³⁰ Bu cephe sistemi için çiçeklerin açılıp kapanma davranışından esinlenilmiştir. Tasarlanan gölgeleme elemanı sistemi, bir modülün çok sayıda bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Modüllerin çiçeklerin sergilediği davranış gibi güneşe tepki olarak katlanarak açılıp kapanma hareketi ise davranışsal bir biyomimikri örneğidir (Şekil 7).

Şekil 7. (a) Yapının Gündüz Genel Görünümü; (b) Çiçek genel görünümü; (c) Hareketli cephe birimlerinin görünümü (Cliento, 2012; Morning glory, 2021; Cliento, 2012).

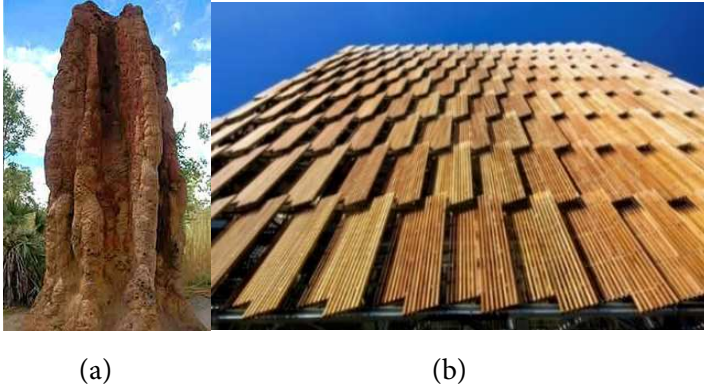
4.5. Council House 2 (CH2) Building, Melbourne, Avustralya, 2006

Mimar Mick Pearce tarafından tasarlanan Avustralya'nın Melbourne kentindeki 10 katlı ofis işlevli bina, davranış düzeyinde biyomimikrinin bir örneğini oluş-

³⁰ Karen Cliento. 'Al Bahar towers responsive facade/Aedas', (5 Eylül 2012). (Erişim 06.05.2021) <https://www.archdaily.com/270592/al-bahar-towers-responsive-facade-aedas>; Riham Nady. 'Dynamic Facades Environmental Control Systems for Sustainable Design'. *Renewable Energy and Sustainable Development (RES D)*, 3/1 (2017), s.122; Pelin Kılıç Kızıldaş. 'Fotovoltaik sistemler ve Güneşe uyulanabilir cephe sistemlerinin enerji etkinlik yönünden değerlendirilmesi'. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019, s.53-55.

turmaktadır. Binanın tasarımında termitlerin pasif iklimlendirme ve sıcaklık kontrolü sağlamaya yönelik davranışlarından esinlenilmiş ve birçok sürdürülebilir teknolojinin yapıya entegre edilmesi ile termit höyüğündeki havalandırma sistemini oluşturma amacına ulaşılmıştır³¹ (Şekil 8).

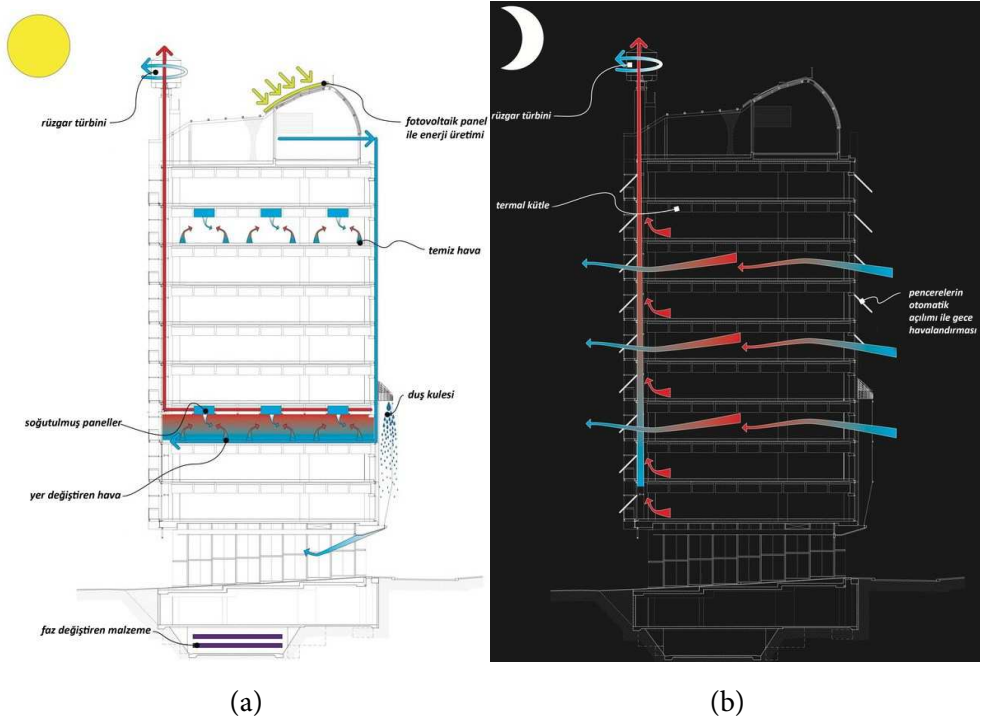

Şekil 8. (a) Termit höyüğü genel görünümü; (b) CH2 binası batı cephesi hareketli cephe birimlerinin kapalı pozisyonu; (Fehrenbacher, 2012; CH2 Melbourne city Council house 2/DesignInc, 2013).

Binanın batı cephesinde bulunan hareketli ahşap panjur sistem, yapıya entegre edilmiş fotovoltaik hücrelerden güç almaktadır. Sabah saatlerinde tamamen açık konumda olan panjurlar, akşam saatlerinde güneş batıya doğru ilerledikçe, yavaş yavaş kapanmaktadırlar. Bu sayede güneş ısı kazanımı azaltılmakta, soğutma yüklerinde de tasarruf sağlanmaktadır. Yapının çatısında yer alan rüzgar türbinlerinin çalışması ile açığa çıkan ısı, bina için sıcak su elde etmede ve klima sistemine destek olmak için buhar üretiminde kullanılmaktadır Çatıdaki güneş panelleri ve güneş kolektörleri ile enerjinin etkinliği daha da artırılmaktadır³² (Şekil 9).

³¹ Archdaily. 'CH2 Melbourne city Council house 2/DesignInc.' (Son güncelleme 30 Haziran 2013). Erişim 08.05.2021. <https://www.archdaily.com/395131/ch2-melbourne-city-council-house-2-designinc>; Inhabitat. 'CH2: Australia's greenest building.' (Son güncellenme 13 Mart 2007). Erişim 08.05.2021. <https://inhabitat.com/ch2-australias-greenest-building/>

³² Selma Uslusoy. 'Yenilenebilir enerji kaynakları kullanan enerji etkin binaların yapı bileşeni açısından irdelenmesi'. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012, s.83-86; Sachin Harry. 'Dynamic adaptive building envelopes – an innovative and state-of-the-art-technology'. *Creative Space*,

Şekil 9. (a) Yapıya entegre edilen sürdürülebilir teknolojiler ve gündüz modu; (b) Yapının gece havalandırılma şeması (CH2 Melbourne city Council house 2/ DesignInc, 2013).

Yapı içi iklimlendirmede betonun termal kütesinden faydalanılmaktadır. Doğal havalandırma amaçlı tasarlanan zemin döşeme sistemi, dalgalı forma sahip soğuk tavan sistemi, yapının kuzey cephesinde yer alan hava çıkış boruları ile birlikte çalışmaktadır. Bu sistem, yapı içinde yaşayan kullanıcılardan ve kullanılan ekipmanlardan yayılan ısıyı da absorbe etmektedir. Yapının çatısında yer alan rüzgar türbinleri de iç mekandan gelen havayı çekerek bu havalandırma sistemine destek olmaktadır. Yapıda duş kulesi (Shower Tower) olarak isimlendirilen ve havalandırma sistemine destek oluşturan bir sürdürülebilir teknoloji daha mevcuttur. Güney cephede yer alan bu sistem, çekmiş olduğu yaklaşık 35 °C sıcaklığa sahip havayı 21 °C civarına düşürmektedir. Hava, bu kuleler vasıtasıyla aşağı aktarılırken, suyun

3/2 (2016), s.174–175; Archdaily. ‘CH2 Melbourne city Council house 2/DesignInc.’ (Son güncelleme 30 Haziran 2013). Erişim 08.05.2021. <https://www.archdaily.com/395131/ch2-melbourne-city-council-house-2-designinc>.

aktığı kısımlarda soğutma işlemi gerçekleşmektedir. Oluşan soğuk su, faz değiştiren malzemelerin olduğu depoya iletilirken, soğuk hava zemin kata iletilmektedir.³³

4.6. Q1 Building, Essen, Almanya, 2010

Q1 binası, Almanya Essen’deki bir kompleksin merkez binasıdır. JSWD mimarlık firması tarafından tasarlanmıştır. Q1 binasının cephesi, kuş tüylerinden esinlenerek tasarlanan organizma düzeyinde form ölçeğini barındıran bir biyomimikri örneğidir³⁴ (Şekil 10).

(a)

(b)

Şekil 10. (a) Kuş tüyü genel görünümü; (b) Hareketli cephe birimlerinin görünümü; (Kuş tüyleri, 2021; Q1, ThyssenKrupp Quarter Essen / JSWD architekten + Chaix & Morel et Associes, 2021).

Cephede güneşi izleyerek kademeli olarak açılıp kapanma hareketi yapan birimler, form olarak yamuk, üçgen ve dikdörtgenlerden kurgulanarak çeşitlilik göstermektedir. Metal birimler ile tasarlanan dinamik güneş kırıcı sistem sayesinde iç mekanın daha serin tutulması sağlanarak klima ihtiyacı azaltılmaktadır. Cephede ilk fark edilen düşey eksende dönerik çalışan kanatlardır. Bu düşey kanatlar üzerinde yer alan çیتالarda

³³ Ulusoy, 2012, s. 81-86; City of Melbourne. ‘Council house 2.’ Erişim 08.05.2021. <https://www.melbourne.vic.gov.au/building-and-development/sustainable-building/council-house-2/>.

³⁴ Ignacio Fernandez Solla. ‘ThyssenKrupp Quarter facades: a giant’s gentle skin’, (4 Kasım 2010). (Erişim 07.05.2021) <http://facadesconfidential.blogspot.com/2010/12/thyssenkrupp-quarter-facades-giants.html>; Minsolmaz Yeler ve Yeler, 2017, s.152; Charkas, 2019, s.381-382.

hareketlidir. Buna ilave olarak olarak düşey kanatların arkasında yapı içerisine bakan yüzde alt katman olarak yatay güneş kırıcı elemanlar da mevcuttur. Bu yatay güneş kırıcı elemanlar ile de yaz dönemi için koruma sağlanması amaçlanmıştır.³⁵

4.7. Heliotrope House, Freiburg, Almanya, 1994

Heliotrope House binası, güneşi takip etmek için dönme kabiliyetine sahip bir yapı olarak tasarlanmıştır. Yapının tasarımında, çiçeklerin göstermiş oldukları bir bitki yönelim hareketi olan heliotropizmden esinlenilmiştir ve yapı, davranışsal biyomimikri örneği olarak değerlendirilebilir. Yapının merkezinde yer alan düşey sirkülasyon elemanını da içeren bir kolona monte edilen ev, gün boyunca güneşin hareketine izleyerek (180 derece) dönmektedir. Yapının saatteki dönme hızı 15 derecedir. Yapının çatısında yer alan güneş panelleri, sürekli enerji üretmektedir. Ayrıca, çatıdaki korkuluk sistemi, evin suyunu ve radyatörlerini ısıtan güneş enerjili termal tüp olarak çalışmaktadır. Yapıda aktif sistemlerin kullanılması yanında pasif önlemler de alınmıştır³⁶ (Şekil 11).

(a)

(b)

(c)

Şekil 11. (a) Ayçiçeği (Ayçiçeği, 2021); (b) Heliotrope House genel görünümü, (c) Yapının çift eksenli Güneş izleme sistemine sahip güneş panelleri (HELIOTROP Rotatable Solar House, 2011).

³⁵ Ignacio Fernandez Solla. 'ThyssenKrupp Quarter facades: a giant's gentle skin', (4 Kasım 2010). (Erişim 07.05.2021) <http://facadesconfidential.blogspot.com/2010/12/thyssenkrupp-quarter-facades-giants.html>; Charkas, 2019, s.381-382; Archdaily. 'Q1, ThyssenKrupp Quarter Essen / JSWD architekten + Chaix & Morel et Associes'. Erişim 07.05.2021. https://www.archdaily.com/326747/q1-thyssenkrupp-quarter-essen-jswd-architekten-chaix-morel-et-associes?ad_medium=office_landing&ad_name=article.

³⁶ Michler, Andrew. 'Heliotrope: The World's First Energy Positive Solar Home', (26 Aralık 2013). (Erişim 10.05.2021) <http://inhabitat.com/heliotrope-the-worlds-first-energy-positive-solar-home/>; Archilovers. 'HELIOTROP Rotatable Solar House.' (Yayımlanma 1 Aralık 2011). Erişim 10.05.2021. <https://www.archilovers.com/projects/44203/heliotrop.htm>.

5. ÖRNEK UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğadaki çözümlerin yapı kabuğu tasarımına etkisi incelenen uygulamalarda; biyomimetik tasarım yaklaşımları, esinlenen canlı organizma türü ve organizmanın tasarımda uygulanma düzeyi, faydalanılan doğal ilkeler ve tasarım probleminin biyomimetik çözümleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir (Tablo 4).

Yapılan değerlendirmeye göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Değerlendirilen uygulamalarda, hem hayvan hem de bitkilerin esinlenen canlı organizma türleri olduğu görülmüştür.
- Biyomimetik tasarım yaklaşımı olarak, yapı kabuklarında daha çok problem odaklı biyolojik esinli tasarım yaklaşımlarının benimsendiği görülmüştür. Mevcut bir mimari tasarım problemine, doğada canlıların adaptasyon sağlamaya yönelik ne tür stratejiler geliştirdiği araştırılarak belirlenen canlı türünün geliştirdiği strateji soyutlanarak yapı kabuğunda uygulanmıştır.
- Esinlenen canlı organizmadan daha çok organizma ve davranış düzeyinde faydalandığı görülmüştür. Organizmanın yaşamını sürdürebilmek için yapısında geliştirdiği özellikler ve davranışları ile canlılığına sağlamış olduğu faydalar soyutlanarak mimari tasarıma aktarılmıştır.
- Biyomimetik tasarım yaklaşımı ve biyomimikri seviyesine göre, canlı organizmadan faydalanarak belirlenen doğal ilkelerin yapı kabuğu tasarımında uygulanması için çeşitli sürdürülebilir teknolojilerin yapıya entegre edildiği ve enerji etkinliği sağlamaya yönelik çözümlerin geliştirildiği görülmüştür.

Tablo 4. Örnek yapıların biyomimetik tasarım özelliklerinin karşılaştırmalı değerlendirmesi

Uygulama İsmi	Esinlenen Canlı Organizma Türü	Biyomimetik Tasarım Yaklaşımı	Biyomimetik Tasarım Düzeyi	Tasarımda Uygulanan Doğal İlkeler	Problemin Çözümü
Waterloo Uluslararası Terminali, Londra, İngiltere, 1993 	Pangolin Derisi 	Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım	Organizma Düzeyi	Pullarının üst üste binmesi sayesinde kabuğu esnek olma özelliğine sahiptir.	Cam paneller, terminal içerisinde oluşan hava basıncı değişikliklerine yanıt oluşturarak hareket edebilmektedir.
Esplanade Tiyatrosu, Singapur, 2015 	Durian Bitkisi Kabuğu 	Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım	Organizma Düzeyi	Bitkinin dikenli, katmanlı ve yarı sert kabuğu içindeki tohumları koruyarak meyve oluşmasını sağlar.	Katmanlı gölgelendirme sistemiyle yapı kabuğu iç mekânın aşırı ısınmasını engellerken, güneş radyasyonunun içeriye alınmasına da olanak tanır.
MMAA, Qatar 	Kaktüs Bitkisi 	Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım	Organizma Düzeyi	Kaburga ve dikenlerden oluşan bitki kabuğu, suyu tutmak için gündüze göre daha fazla gece terleme yaparak çöl iklimine adaptasyon sağlar.	Akıllı güneş kırıcı elemanlar, ısıya (güneşin yoğunluğuna göre) tepki olarak açılıp, kapanarak iklim adaptasyon sağlar.
Al Bahr Towers, Abu Dhabi, BAE, 2012 	Çiçekler 	Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım	Organizma ve Davranış Düzeyi	Bazı çiçekler, güneşin yoğunluğuna göre açılıp kapanarak uyarlanırlar.	Altıgen formlu, biçimsel olarak çiçeğe benzeyen cephe modülleri, güneşe uyarlanarak açılıp kapanma hareketi yapar.
CH2 Building, Melbourne, Avustralya, 2006	Termit Höyükleri	Problem Odaklı Biyolojik	Davranış Düzeyi	Termitler, höyükte kanallarını ısıtma ve soğutma amaçlı	Termit höyüğündeki havalandırma sistemi, çeşitli sürdürü-

		Esinli Tasarım		sürekli açık kapatarak höyü-ğün içinde sıcaklığı istenen düzeyde tutarlar.	rülebilir teknolojilerin entegre edilmesi ile kurgulanarak, enerji etkinlik bakımından amaca ulaşılmıştır.
Q1 Building, Essen, Almanya, 2010 	Kuş Tüyü 	Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım	Organizma Düzeyi	Kuş tüylerinin bir araya gelişi ile dış etkenlere karşı koruyucu bir dış katman oluşur.	Biçimsel olarak kuş tüyüne benzeyen cephe panelleri, güneşe uyarlanarak açılıp kapanma hareketi yapmaktadır.
Heliotrope House, Freiburg, Almanya, 1994 	Çiçekler 	Problem Odaklı Biyolojik Esinli Tasarım	Davranış Düzeyi	Bitkiler, gün boyunca güneşe yönelmek için heliotropizm hareketi gerçekleştirirler.	Yapı, gün boyunca güneşi takip etmek için dönme hareketi gerçekleştirmektedir.

SONUÇ

Dünyanın var oluşundan beri tüm canlılar yaşamlarını sürdürebilmek için içinde bulunduğu çevreye çeşitli adaptasyonlar geliştirmektedir. Canlılar bu adaptasyonları geliştirirken hepsinin enerjisi etkin kullanmaya yönelik ortak bir amacı bulunmaktadır. Teknolojinin ve özellikle de nanoteknolojinin gelişimi ile nano ölçekte gözlem yapılabilmektedir. Canlı varlıkların adaptasyon mekanizmalarını geliştirme süreci, daha rahat biçimde gözlemlenmeye ve incelenmeye başlanarak doğadan ilkelere çıkarılabilmektedir. Doğadan öğrenilen bu ilkelerin mimari tasarım problemlerinde uygulanması ile enerji etkinliği, yapı içi konfor koşulları gibi birçok konuda mimari çözüm üretilebilmektedir. Doğadan keşfetmeye yönelik çalışan biyomimikri olarak isimlendirilen bu tasarım stratejisinin uygulandığı binalar için yapılan incelemede, farklı doğal ilkelerin her bina için oluşturduğu çözümler Tablo 4’de özetlenmiştir. İncelenen örneklerde biyomimetik tasarım yaklaşımı olarak, yapı kabuklarında daha çok problem odaklı biyolojik esinli tasarım yaklaşımlarının benimsendiği ve esinlenen canlı organizmadan daha çok organizma ve davranış düzeyinde faydalandığı görülmüştür. Canlı organizmadan faydalanarak belirlenen do-

ğal ilkelerin yapı kabuğu tasarımında uygulanması için çeşitli sürdürülebilir teknolojilerin yapıya entegre edildiği ve tüm incelenen yapılar için ortak hedef olarak enerji etkinliği sağlamaya yönelik çözümlerin geliştirildiği görülmüştür. Böylece, biyomimikri tasarım stratejisinin uygulanması ile sürdürülebilirliğe katkının önemli düzeyde olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- [1] Archdaily. 'CH2 Melbourne city Council house 2/DesignInc.' (Son güncelleme 30 Haziran 2013). Erişim 08.05.2021. <https://www.archdaily.com/395131/ch2-melbourne-city-council-house-2-designinc>
- [2] Archdaily. 'Q1, ThyssenKrupp Quarter Essen / JSWD architekten + Chaix & Morel et Associes'. Erişim 07.05.2021. https://www.archdaily.com/326747/q1-thyssenkrupp-quarter-essen-jswd-architekten-chaix-morel-et-associes?ad_medium=office_landing&ad_name=article
- [3] Archilovers. 'Esplanade-Theatres on the bay.' (Yayımlanma 19 Mayıs 2016). Erişim 04.05.2021. <https://www.archilovers.com/projects/183257/esplanade-theatres-on-the-bay.html>
- [4] Archilovers. 'HELIOTROP Rotatable Solar House.' (Yayımlanma 1 Aralık 2011). Erişim 10.05.2021. <https://www.archilovers.com/projects/44203/heliotrop.htm>
- [5] Ask Nature. 'The Beetles That Drink Water From Air'. Son güncelleme 7 Şubat, 2017. Erişim 02.05.2021. <https://asknature.org/strategy/water-vapor-harvesting/>
- [6] Benyus, Janine M. *Biomimicry, Innovation inspired by nature*. New York: Perennial. ABD, 1998.
- [7] Biomimicry. 'Biomimicry 3.8.' Erişim 01.05.2021. <https://biomimicry.net/>
- [8] Biomimicry KTH. 'Qatar cacti building'. (Son güncelleme 17 Mayıs 2012). Erişim 05.05.2021. <http://biomimicrykth.blogspot.com/2012/05/qatar-cacti-building.html>
- [9] Briggs, Helen. 'Poaching pushes pangolin closer to extinction', (20 Temmuz 2017). (Erişim 04.05.2021) <https://www.bbc.com/news/science-environment-40668420>
- [10] Charkas, Marwa N. 'Towards environmentally responsive architecture: a framework for biomimic design of building's skin.' *Journal of Engineering Sciences Assiut University Faculty of Engineering*, 47/3(2019):371-388.
- [11] City of Melbourne. 'Council house 2.' Erişim 08.05.2021. <https://www.melbourne.vic.gov.au/building-and-development/sustainable-building/council-house-2/>
- [12] Clinto, Karen. 'Al Bahar towers responsive facade/Aedas', (5 Eylül 2012). (Erişim 06.05.2021) <https://www.archdaily.com/270592/al-bahar-towers-responsive-facade-aedas>
- [13] Cohen, Yael Helfman ve Yoram Reich. *Biomimetic design method for innovation and sustainability*. New York: Springer, 2016.

- [14] Çakmaklı, Ceyhan ve Semra Arslan Selçuk. 'Biyomimetik bakış açısı ile fütüristik mimarlık üzerine bir inceleme: John M. Johansen mimarlığını anlamak' 3rd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies (ISAS 2019), Ankara, Turkey, Nisan 19-21, 2019.
- [15] Çelikel, Sıdıka Benan ve Setenay Uçar. 'Biyomimikri: Doğayla Uyumlu Yeni Bir Tasarım Modeli'. *Humanities Sciences (NWSAHS)*. 15/2 (2020): 51-60.
- [16] Fehrenbacher, Jill. 'Biomimetic architecture: Green building in Zimbabwe modeled after termite mounds', (29 Kasım 2012). (Erişim 02.05.2021) <https://inhabitat.com/building-modelled-on-termites-eastgate-centre-in-zimbabwe/>
- [17] Garcia-Holguera, Mercedes, O. Grant Clark, Aaron Sprecher and Susan Gaskin. 'Ecosystem biomimetics for resource use optimization in buildings'. *Building Research & Information*. 44/3 (2015): 263-278.
- [18] GRIMSHAW. 'International terminal Waterloo.' Erişim 04.05.2021. <https://grims-haw.global/projects/international-terminal-waterloo/>
- [19] Gündoğdu, Emine ve Hatice Derya Arslan. 'Yapı kabuğu tasarımında biyomimesis kullanımının örnekler üzerinden değerlendirilmesi'. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*. 2/4 (2019): 159-168.
- [20] Harry, Sachin. 'Dynamic adaptive building envelopes – an innovative and state-of-the-art-technology'. *Creative Space*, 3/2 (2016): 167–183.
- [21] Helms, Michael, Swaroop S. Vattam and Ashok K. Goel. 'Biologically Inspired Design: Process and Products'. *Design Studies*, 30/5 (2009): 606-622.
- [22] Hoff, Mary. 'Scales provide flexible, strong protection', (24 Ekim 2016). (Erişim 04.05.2021) <https://asknature.org/strategy/scales-provide-flexible-strong-protection/>
- [23] Inhabitat. 'CH2: Australia's greenest building.' (Son güncellenme 13 Mart 2007). Erişim 08.05.2021. <https://inhabitat.com/ch2-australias-greenest-building/>
- [24] Karabetça, Aliye Rahşan. 'Biyomimikri destekli tasarım ölçütleri ile yenilikçi mekanlar yaratılması'. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 8/1 (2018): 104-111.
- [25] Kılıç Kızıltaş, Pelin. 'Fotovoltaik sistemler ve Güneşe uyarlanabilir cephe sistemlerinin enerji etkinlik yönünden değerlendirilmesi'. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.
- [26] Kuşlar. 'Kuş tüyleri.' Erişim 08.05.2021. <https://www.kuslar.gen.tr/kus-tuyleri.html>
- [27] Lippsett, Lonny. 'Cactus Ribs Keep Them Cool', (31 Ağustos 2017). (Erişim 05.05.2021) <https://asknature.org/strategy/shape-shades-and-enhances-heat-radiation/>
- [28] Meinhold, Bridgette. 'Qatar Sprouts a Towering Cactus Skyscraper', (17 Mart 2009). (Erişim 07.05.2021) <https://inhabitat.com/qatar-cactus-office-building/>

- [29] Michler, Andrew. ‘*Heliotrope: The World’s First Energy Positive Solar Home*’, (26 Aralık 2013). (Erişim 10.05.2021) <http://inhabitat.com/heliotrope-the-worlds-first-energy-positive-solar-home/>
- [30] Minsolmaz Yeler, Gülcan ve Soner Yeler. ‘Models from Nature for Innovative Building Skins’. *Kırklareli University Journal of Engineering and Science*, 3 (2017): 142-165.
- [31] Mutlu Avinç, Güneş ve Semra Arslan Selçuk, S. ‘Mimari Tasarımda Biyomimetik Yaklaşımlar: Pavyonlar Üzerine Bir Araştırma’. *Online Journal of Art and Design*, 7/2 (2019): p.92-107.
- [32] Nady, Riham. ‘Dynamic Facades Environmental Control Systems for Sustainable Design’. *Renewable Energy and Sustainable Development (RES D)*, 3/1 (2017): 118-127.
- [33] Naidoo, Ridhika. ‘*Aesthetics architects go group: minister of municipal affairs & agriculture building, Doha, Qatar*’, (14 Mart 2009). (Erişim 06.05.2021) <https://www.designboom.com/architecture/aesthetics-architects-go-group-minister-of-municipal-affairs-agriculture-building-doha-qatar/>
- [34] Pearce, Mick. ‘*Passively cooled building inspired by termite mounds*’, (1996). (Erişim 02.05.2021) <https://asknature.org/innovation/passively-cooled-building-inspired-by-termite-mounds/>
- [35] Solla, Ignacio Fernandez. ‘*ThyssenKrupp Quarter facades: a giant’s gentle skin*’, (4 Kasım 2010). (Erişim 07.05.2021) <http://facadesconfidential.blogspot.com/2010/12/thyssenkrupp-quarter-facades-giants.html>
- [36] Stringfixer. ‘Durian.’ Erişim 04.05.2021. <https://tr.esc.wiki/wiki/Durian>
- [37] Todd, John and Beth Josephson. ‘The Design of Living Technologies for Waste Treatment’. *Ecological Engineering*, 6 (1996): 109-136.
- [38] Todd, John. ‘Restorer Eco-Machines for the Culture of Aquatic Animals and the Restoration of Polluted Aquatic Environments’. *BioInspire 19*, (2004).
- [39] Uslusoy, Selma. ‘Yenilenebilir enerji kaynakları kullanan enerji etkin binaların yapı bileşeni açısından irdelenmesi’. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012.
- [40] Wikipedia. ‘Ayçiçeği.’ Erişim 09.05.2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayçiçeği>
- [41] Wikipedia. ‘Morning glory’. Erişim 08.05.2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Morning_glory
- [42] Wikipedia. ‘Pangolin’. Erişim 04.05.2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pangolin>
- [43] Zari, Maibritt Pedersen. ‘Biomimetic approaches to architectural design for increased sustainability’. *In The SB07 NZ Sustainable Building Conference*, (2007): 33-42.

KENT İÇİ ULAŞIM HİZMETLERİ: BAKÜ ÖRNEĞİ

Reshad Abilzade*

GİRİŞ

21. Yüzyılın kent yüzyılı olarak farklı düşünce kuruluşları tarafından dile getirilmesi kentleşme sürecinin önemini artırmanın yanı sıra doğurduğu sorunların çözülmesine yönelik etkin yerel yönetim hizmetlerinin sunulmasını zorunlu kılmaktadır¹. Kent hizmetlerinin önemli bir konusu olan ulaşım hizmetleri bu nedenle önem taşımaktadır.

Ulaşım kentin sınırsızlaşmasını güçlendiren bir anlam taşımakla, geçtiğimiz yüzyıllarda taşıt amaçlı bir ulaşım politikası sergilendiği halde günümüzde taşıtın yerini insan almaya başlamıştır. Günlük yaşamımızda önemli bir paya sahip olmanın yanı sıra içinde bulundurduğu anlamlar ulaşım konusuyla ilgili sürekli düşünme ve sorunların çözülmesine etkin yanıt bulabilmeyi gündeme taşımaktadır. Çeşitli ulaşım türlerinin kullanılması insanın günlük hayatının kolaylaştırılması ve insan sağlığının da göz ardı edilmeksizin farklı ulaşım türlerinin geliştirilmesi konunun önemini artırmakla onu günlük yaşamın yanı sıra kent üzerindeki önemine yönelik düşünmeyi gerekli kılmakta ve kentsel yaşam kalitesinin hem nitelik hem nicelik olarak artırılmasının amaçlanmasına katkı sağlamaktadır. Konunun önemini ortaya koyan bir başka tarafı ise ulaşım hizmetlerinin eski zamanlardan beri önemini sürdürmesi ve günümüzde bu önemini koruyarak farklı kent içi ulaşım sorunlarının çözülmesinde çeşitliliğin güçlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamı dikkate alınarak

---

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, resad1995@hotmail.com

¹ Reshad Abilzade, "Neo-liberalizme Dönüşen Kentler ve Yerel Yönetimlere Etkisi: İzmir ve Bakü Örnekleri", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2020, s.4.

tarihi önemi ve günlük yaşamın önemli bir parçası olan ve tüm kent hizmetlerinin sağlanmasında etkin bir yeri olan ulaşım hizmetlerine yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Konunun çerçevesini çizebilmek ve kentin ulaşım ile eşdeğer kabuledilebileceğini dikkate alarak bu çalışmada kent içi ulaşımına yoğunlaşmış, ulaşım hizmeti ile ilgili bilgilere yer verilmiş, ulaşım hizmetlerinin farklı boyutlarıyla tartışılması yapılarak Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de ulaşım hizmetlerinin sunumuna yönelik çalışmalar gözden geçirilmiş ve gelecek hedefler değerlendirilmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1. ULAŞIM KAVRAMI

Türk Dil Kurumuna göre ulaşım, köy, kent ve ülkeler arasında bir yerden başka bir yere gidiş geliş ve temas şeklinde ifade edilmektedir. Ulaşım hizmetleri bir yerden diğer yere gidişi temin etmenin yanı sıra damarlarda akan kan misali kentlerin yaşam bulmasını temin eden kanı oluşturmaktadır². Bu nedenle ulaşım kentin ve kentte yaşayan insanların, başka bir ifadeyle kentsel toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturan ulaşım toplum hayatında farklı faktörler olarak kendisini göstermektedir. Ekonomik, sosyal, siyasi, teknolojik ve çevresel faktörler bu grupta yer almaktadır³. Böylelikle, ulaşım geniş kapsamlı bir kavram olmakla sunulan ulaşım alternatifleri, onların bütünleştirilmesi, erişilebilirlik, ücret tarifeleri gibi konuları da içerisine katmaktadır⁴.

Kentlerin statüsü yerleşim alanlarının fiziksel altyapıdaki gelişmişlik düzeyine göre belirlenmektedir. Böylece kentler çoğu sayıda binanın ve ulaşım yollarının oluşmasıyla varlık kazanır. Şehirlerin konumuna da bakıldığında onların konumunu belirleyen ana etkenin tarihsel süreç içerisinde ulaşımın olduğu görülmektedir⁵.

² Vuchic, R.Vukan, "Urban Public Transportation Systems", *Transportation Engineering And Planning* – Vol. I, 2011.

³ Mathew, Tom V. and Rao, Krishna, "Role of transportation in society - Chapter 3", *Introduction to Transportation Engineering*, 2007.

⁴ "Ulaşım Çalışmaları". Kent Araştırmaları Enstitüsü. Erişim 30 Ekim, 2021. <https://kentarastirmalari.org/tr/ulasim-calismalari/>.

⁵ Kaya vd., *Modern Kent Yönetimi – I*, İstanbul: Okutan Yayıncılık, 2008, s. 12-13

Teknolojik gelişmelerin ulaşımına önemli etkisi mahalli ticaret alanlarının büyük ticaret merkezlerine dönüşmesine, kolay ve düşük ücretli ulaşım insanların daha hızlı hareket edebilmelerine olanak sağlamıştır. Böylece ulaşım hızı ve etkinliğinin artması kentlerde yoğunlaşmanın önemli bir nedenine dönüşmesine yol açmıştır⁶. Günümüzde kentlerde yaşanan yoğunluk ve dinamiklik dikkate alındığında kentsel ulaşım açısından bağımsız bir yaklaşım ele alınamayacağı da kesindir. Kentsel ulaşım hizmetleri dezavantajları grupları, sosyal tabakalaşma bakımından ayrımı gözetmeksizin insanlar arasında sosyal ağın oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Ekonomik verimliliğin yanı sıra sosyal katkısı da bulunan kentsel ulaşım hizmetleri özel, kiralık ve toplu taşıma hizmetleri olmakla⁷ kentte hareket etmek için avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.

Kentte yoğunlaşma ile birlikte kentleşmenin teknolojik nedenleri arasında da yer alan ulaşım her zaman için ön planda yer alan, önemini kaybetmeyen ve geleceği olan bir çalışma alanı olarak önem taşımaktadır. Bu nedenle konunun önemini dikkate alarak bir sonraki bölümde ulaşım hizmetleri, bu hizmetlerin sağlanması için önemli boyutları ve türlerine değinilecektir.

2. ULAŞIM HİZMETLERİ: BOYUTLARI VE TÜRLERİ

2.1. Ulaşım Boyutları

Kent içi ulaşım hizmetleri sağlanırken ön planda tutulacak ulaşım felsefesini de dikkate almak gerekmektedir⁸:

- Sıfır karbon salımlı kent (zero-carbon cities),
- Yavaş kent (slow city),
- Güvenli ulaşım,
- Adil ulaşım,
- Sürdürülebilir ulaşım.

⁶ Kaya vd., *Modern Kent Yönetimi – I*, s.20

⁷ Vuchic, R.Vukan, “Urban Public Transportation Systems”.

⁸ “Kent içi ulaşım Modları: Üstün ve Zayıf Yönler”. Yerel Yönetim Araştırma, Yardım ve Eğitim Derneği. Erişim 30 Ekim, 2021. <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/Ulasim.YAMAN.pdf>.

Belirtilen ulaşım felsefesi kentlerde hizmetlerin sağlanmasında farklı boyutların da incelenmesini öne çıkaracaktır. Genel olarak bakıldığında ulaşım boyutları olarak aşağıdaki boyutları belirtmek mümkündür:

- Hukuki boyut: Bir hakk olarak ulaşım – Ulaşımın insan hayatı için tehlike doğuran bir işlev görmemesi gerekmektedir,
- Ekonomik boyut: Verimlilik ve tasarruf kapsamında ulaşım,
- Teknolojik boyut: Sürdürülebilirlik kapsamında ulaşım,
- Sosyo-psikolojik boyut: İnsanların ruhsal durumu kapsamında ulaşım, ses kirliliği ve gürültü – İnsanı gözardı etmeden oluşturulan ulaşım politikalarında en önemli boyutu sosyo-psikolojik boyut oluşturmaktadır. Çünkü bu boyut ulaşım ile hayatını sürdüren insanın psikolojisine ciddi bir şekilde etki etmektedir. İnsanlar için 140 desibel (dB) üzeri ses ve gürültü insan sağlığına zararlı olduğu bilinmektedir⁹.
- Çevresel boyut: Temiz çevre kapsamında ulaşım

2.2. Ulaşım Hizmet Türleri

Ulaşım hizmetleri nüfus, ekonomik verimliliğin sağlanması, çevresel şartların gözardı edilmemesi, insanların konforu ve kolay ulaşımını sağlayabilmek adına oluşturulmakta, sunulmaktadır. Kentlerin nüfus sayısı bu hizmetlerin oluşturulması ve sunulmasında önemli bir yer tutması ulaşım hizmetlerinin ihtiyaç ve talepler doğrultusunda gelişmesine, çeşitlenmesine ve teşvik edici bir şekil almasının önünü açmaktadır. Bu nedenle kent içi ulaşımdan bahsedildiğinde ulaşım hizmetlerinin yaya, bisiklet, taksi, dolmuş/minibüs, otobüs, metro, tramvay ve trolleybüs şeklinde ifade etmek mümkündür. Ulaşımın sağlanması üç alt tür olarak karayolu, raylı sistem ve deniz yolu olmakla toplu taşımasının sağlanmasına olanak sağlamaktadır. Karayolu toplu taşıma araçları olarak otobüs, trolleybüs, dolmuş-minibüs ve son dönemlerde yaygın olarak kullanılan metrobüsü belirtmek mümkündür¹⁰. Raylı sistemlere tramvay, metro, banliyö trenleri, manyetik yataklı sistemler ve üst yollu elektrikli, toplu

⁹ İrfan Şenlik. “Kent İçi Raylı Ulaşım Sistemleri”, *Elektrik Mühendisliği*. 458 (2016), s.38.

¹⁰ Cem Saatçioğlu ve Yaşar Yaşarlar, “Kentiçi Ulaşımında Toplu Taşımacılık Sistemleri: İstanbul Örneği”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/3 (2012), s.121.

taşıma sistemi olan monoraylar örnek olarak ifade edilebilir. Bu ulaşım türleri yatırım maliyetleri yüksek, işletme maliyetleri düşük, yolcu taşıma kapasitesi karayolu taşımacılığına kıyasla daha çok, kaza riskleri, personel istihdamı, trafik tıkanıklığı ve enerji tüketimi karayolu taşımacılığına göre daha azdır¹¹.

Belirtilen hizmet türlerinin her birinin kent içi ulaşımın sağlanmasında önemli bir payı bulunmaktadır. Yani, bu sistemleri teknolojik özellikleri, altyapı yatırım ve işletme maliyetleri, çevresel etkileri göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir. Taşıma ücreti, seyahat süresi, güvenilirlik, kent yapısına uygunluk, trafik koşulları, güvenlik, enerji ihtiyacı, çevre kirliliği, alan kullanımı, kaynak ihtiyacı, sisteme adapte olabilme düzeyi, personel ihtiyacı gibi kriterlerin değerlendirilmesiyle avantajları ve dezavantajlarını ortaya koymak mümkündür. Ücret tarifesi, hız, temizlik, konfor (hava koşulları, oturma yerlerinin çokluğu ve rahatlığı vb.) ve güvenlik ön planda yer almakla taşıtların yolcu taşıma, enerji tüketimi, altyapının jeolojik ve topografik ihtiyaçları teknolojik kriterleri ifade etmektedir. Belirtilen ölçütler kentlilerin toplu taşıma seçeneğine etkisi bulunmaktadır¹². Toplu taşıma sistemleri incelenirken her grup insanı gözönünde bulundurup bulundurmadığını da değerlendirmek gerekmektedir. Fiziksel engelliler, çocuk arabaları ile yolculuk yapanların ulaşımı kolay bir şekilde gerçekleştirebilmelerine olanakların sağlanması bu açıdan önemlidir.

Kentlerin nefes alabilmesi, çevresel sorunların önlenmesi için ulaşım türlerinden biri, toplu ulaşım hizmetleri daha çok ön plana çıkmaktadır. Yüksek yoğunluk düzeyi kentlerde otobüs, tren, metro gibi ulaşım hizmetlerinin sağlanmasını doğurmaktadır. Ulaşım hizmetlerin, başka bir şekilde ifade etmek gerekirse toplu taşımanın kentlerde hizmet sağlama anlayışında ön planda yer almasının nedenleri daha ekonomik, daha az enerji kullanarak etkinliğin sağlanması ve şahsî otomobillerle kıyaslandığında daha az yere ihtiyaç duyması¹³ ulaşım hizmetlerinin gündemde kalmasına ve sürekli etkinliğin sağlanmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır.

¹¹ İrfan Şenlik. "Kent İçi Raylı Ulaşım Sistemleri", *Elektrik Mühendisliği*. 458 (2016), s.37.

¹² Şenlik, "Kentiçi Ulaşımında Toplu Taşımacılık Sistemleri: İstanbul Örneği", s.38.

¹³ Vuchic, R.Vukan, "Urban Public Transportation Systems".

Her bir ulaşım türünün kent içi ulaşımındaki önemi görmezden gelinmeksizin birini diğerine tercih etmeden daha çok onların entegre edilmesini sağlayan planın oluşturulması kent içi ulaşımın geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Burada ulaşım hizmetlerinin sağlanmasında tekelin olup olmaması da önem arz etmektedir. Daha geniş bir şekilde ifade etmek gerekirse kent içi ulaşımın sadece yolları yapan ve yönetenler veya yolcular tarafından sağlanması söz konusu olmaması gerekmektedir.

3. ULAŞIMDA AKILLI UYGULAMALAR

Ulaşım hizmetlerinin güçlendirilmesi için son dönemlerde akıllı kent uygulamalarının da ön planda yer alması kentlerde özellikle ulaşım alanında dönüşümü beraberinde getirmektedir. Böylece, yeni teknolojilerin uygulanması ve dijitalleşme kentsel ulaşım hizmetlerinin sağlanmasının trendini oluşturmaktadır.

Akıllı kent uygulamaları kent sorunların çözülmesi yönünde trendin önünde yer almakla, kent ekonomisine katkı ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasında önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Akıllı kent uygulamaları altı bileşeni¹⁴ kendinde bulundurmakla bu bileşenlerin önde gelenlerinden biri akıllı ulaşım ve buna yönelik gerçekleştirilen uygulamalardır. Akıllı Ulaşım denildiğinde kent içi nakliye ve lojistik hizmetlerinin sağlanmasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, bu araçlarla desteklenmesi ifade edilmekle çevre kirliliğinin önüne geçebilmek ve sürdürülebilir nitelik taşıyan, çevre kirliliğini azaltan ulaşım araçlarının kullanımı anlaşılmaktadır¹⁵.

Ulaşımında akıllı uygulamaların kesin bir şekilde ayırtdilmesi için Avrupa'da Kentsel Toplu Taşımada Dijital Dönüşüm ve Sosyal Diyalog Raporu (2020) ulaşımın dijitalleşmesini dört aşama olarak incelemiş ve her bir aşamada görülen hizmet türlerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir¹⁶:

¹⁴ Bu bileşenler aşağıdaki gibidir: Akıllı Ulaşım, Akıllı Yaşam (Hayat), Akıllı Yönetişim, Akıllı Çevre, Akıllı Ekonomi, Akıllı İnsan (Vatandaş) (Abilzade, 2020: 98-99)

¹⁵ Abilzade, "Neo-liberalizme Dönüşen Kentler ve Yerel Yönetimlere Etkisi: İzmir ve Bakü Örnekleri", s. 98.

¹⁶ Eckhard, Voss, and Katrin, Vitols. *Digital Transformation and Social Dialogue in Urban Public Transport in Europe (Final Report)*. Berlin: EVA – Europäische Akademie für umweltorientierten Verkehr GmbH Publishing, 2020, p. 6-7.

- 1) *Dijital sistemlerin temel kullanımı.* Bu aşamayı çevrimiçi bilgilerin paylaşılması, internet sitesi üzerinden bakiyenin arttırılması ve çevrimiçi biletlerin alınması kapsamaktadır.
- 2) *Güçlendirilmiş dijital sistemlerin kullanımı.* Daha bilgilendirici ve kullanıcı odaklı web-siteler, temassız ödemeler, sensor ve telematiklerin kullanımı, temel izleme altyapısı, verilerin görselleştirilmesi bu aşamaya dâhildir.
- 3) *Etkileşimli ve koordinasyona dayalı dijital sistemlerin kullanımı.* MaaS (Mobility as a Service) – Hizmet olarak Mobillik, gerçek zamanlı dijital video izleme, video ve ses analizi, otonom araçlarla ilk denemeler, seyahat sırasında ödeme, otomatik bakım düzenlenmesi, mobilliyi kullanarak paylaşma (uygulamalar aracılığıyla diğer kişilerle paylaşma kolaylığı), araba paylaşımı, sürüş paylaşımı, 3G/4G, potansiyel olarak 5G'ye erişim imkânı, otomatik biletleme ve bilgi sistemleri, mobil uygulamaların geliştirilmesi vd. hizmetler bu aşamada yer almaktadır.
- 4) *Tam olarak entegre edilmiş ve akıllı ulaşım.* Çokmodlu (*multimodal*), yani çoklu taşıma ve entegre edilmiş ulaşım sistemleri, çoklu taşımalar arası seyahat planlayıcıları, tam otomatik, bilişsel teknoloji ve düşünen araçların kullanımı, seyahat zamanı, açık veriden yararlanma, ulaşım modlarının tam entegre olması, yanlış analizleri düzenleyen algoritmelerin kullanımı vb. hizmetleri özünde bulunduran bir aşamadan bahsedilmektedir.

Ulaşımında akıllı uygulamalar bu aşamalara göre farklı ülke kentlerinde farklılık gösterebilmekte ve her kent bu aşamalardan birinde yerini alabilmektedir. Ulaşımında akıllı uygulamaların ve genel olarak akıllı kent uygulamalarının ülkelerin ve kentlerin ekonomik potansiyelinden bağımsız düşünölemeyeceği kesindir.

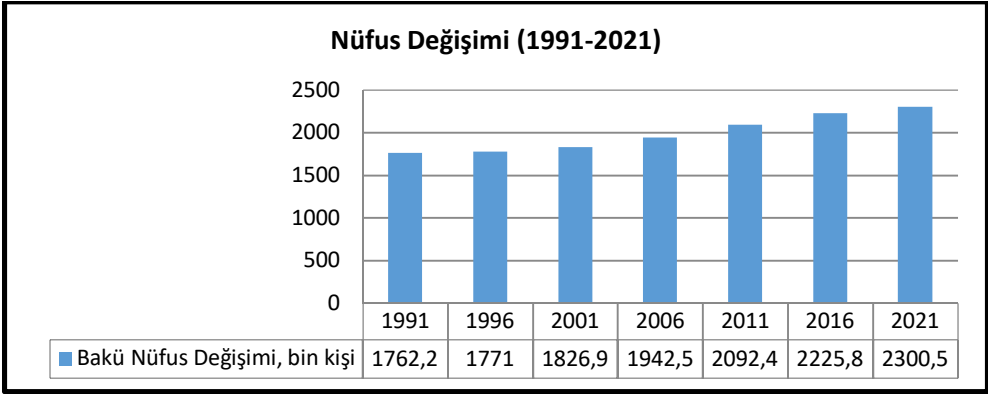
Ulaşım ve onun kapsamına yönelik genel bir çerçeve çizdikten sonra Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilen kent içi ulaşım hizmetlerine geçebiliriz.

4. BAKÜ'DE KENTLEŞME DÜZEYİ

Kentlerin gelişmesi onların nüfus açısından büyümesine yol açmakta, nüfus yoğunluğu kentsel hizmetlerin yerine getirilmesini etkili ve verimli bir noktaya ulaşılmasını tetiklemektedir. Ulaşım hizmetleri kentin gelişmesi ve kent içi ulaşımın geliştirilmesinde ana hizmetlerden biri olmakla bu hizmetlere dayanarak sürdürülebilir politikaların gerçekleştirilmesini gündeme getirmektedir.

Dünyanın kentleşme oranı arttıkça, kentlerdeki nüfus yoğunluğunu da beraberinde getirmekte ve kentlerin sahip olduğu hizmetler ve potansiyele göre politikalar üretilmekte ve geliştirilmektedir. Gelişen ve marka kent yönünde gelişen Bakü'de de benzer eğilimin kendisini gösterdiğini dikkate alarak ulaşım hizmetlerine, Bakü'de bu hizmetlerin gerçekleştirilme düzeyi, gerçekleştirilen politikalar ve mekânsal planlamaya yönelik bir tartışma gerçekleştirilecektir.

Bakü'de çalışan sınıf ve konut alanlarının yerleşme yerine göre ulaşımın önemi daha da belirginleşmektedir. Çalışanların izlediği güzergâhı belirlemeden önce ulaşımın geliştirilmesinin ana etkeni olan nüfus artışının Bakü'deki seyrine göz atalım:

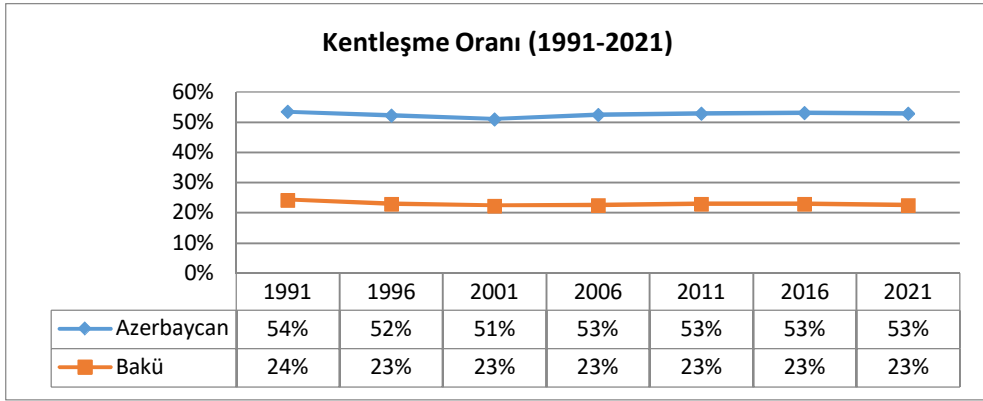
Grafik 1. Nüfus Değişimi (1991-2021), bin kişi

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu

Grafikten de görüldüğü gibi 1991 yılından günümüze Bakü'de nüfus artışı yaşanmış, bu boyut ulaşım hizmetlerinin önemini artıran bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, “2040 Bakü kentinin Baş Planı”nda 2040'a kadar Bakü

nüfus değişimi için yedi senaryo olmakla analiz yapılmış ve nüfusun 2,88 – 3,17 milyon arasında değişeceği belirtilmiştir¹⁷. Nüfus boyutu açısından ulaşım hizmetlerinin önemine değindikten sonra bu kapsamda Bakü'deki kentleşme oranı ve insanların günlük ulaşım hizmetlerini kullanma güzergâhlarına müteakip bir değerlendirmenin yapılması ulaşım hizmetlerinin sağlanması, çeşitlenmesi ve geliştirilmesine et-kide bulunmaktadır.

Kentleşme oranı açısından da kentteki durum değerlendirildiğinde aşağıdaki şekilde bir grafik ortaya çıkmaktadır:

Grafik 2. Bakü - Kentleşme Oranı (1991-2021)

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu

Grafik 2'den görülmektedir ki Azerbaycan'da kentleşme oranı 1991 yılından günümüze %50-%60 arasında bir seyir izlemiş, bu oran %53'ün üzerine çıkamamıştır. Başkent Bakü'de benzer eğilim kendisini göstermiş, 1991 yılından günümüze kentleşme oranı %20-%30 arasında değişmiştir. Buradan şöyle bir sonuç da çıkarabiliriz ki Azerbaycan'daki kentleşme oranında yükselme ve azalma görüldüğünde Bakü'de de aynı eğilim yaşanmıştır.

¹⁷ “Ulaşım Ağı”. Azerbaycan Cumhuriyeti Kent Planlama ve Mimari Komitesi. Erişim 8 Kasım, 2021. <https://arxkom.gov.az/bakinin-bas-plani?plan=neqliyyat-sebekesi>

5. BAKÜ ULAŞIM HİZMETLERİ

5.1. İmar Planlarında Ulaşım

İmar planları gerçekleştirilirken ulaşım hizmetlerinin bu kapsama alınması önem arz etmektedir. Bu nedenle imar planları gerçekleştirilirken ulaşımın da planlanması bu kapsamda ele alınması gerekmektedir.

Bakü için ilk imar planı 1898’de mimar N.A. Fon der-Nonne tarafından hazırlanmış, 1932’de ve 1964’te Sovyetler Birliği döneminde ikinci ve üçüncü imar planları hazırlanıp uygulanmış, 1986’da hazırlanmış plan Sovyetler Birliği döneminde uygulanamamış ve 1991’de bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde Bakü şehri 1986 imar planına uygun bir biçimde düzenlenmiştir. 2005 yılına kadar bu plana uygun imar çalışmaları yapılmıştır¹⁹.

Plansız ve kapsamlı bir planın bulunmaması Bakü imar planı ile ilgili tartışmaları gündeme getirmiş ve son yılların ürünü olarak Bakü’nün Baş planlarından olan “2040 Bakü kentinin Baş Planı”nı ifade etmek mümkündür. Bu planda ulaşım sisteminin büyüyen kente uygun bir biçim almadığı, toplu ulaşımın da bu kapsamda sorunlarının bulunduğu adı geçen imar planında belirtilmiştir²⁰. Sorunların giderilmesi için metro ulaşımı, tren ulaşım ağı, sokak ve yolların geliştirilmesi, bisiklet yolları ağının oluşturulması ve gelişimi, toplu ulaşım için yolların genişletilmesi ve gelişimine yönelik hedefler ulaşım ağının önemli maddelerini oluşturmaktadır²¹.

5.2. Bakü Ulaşım Hizmetleri

5.2.1. Yasal Boyut

Bakü ulaşım hizmetlerinin sağlanması Bakü Ulaşım Ajansı tarafından yerine getirilmektedir. Bakü Ulaşım Ajansı 21 Aralık 2015 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının Fermanına dayanarak Hükümet Kabinesine bağlı Bakü Ulaşım Ajansı kurulmuştur. 24 Kasım 2016 tarihli Fermanla Bakü Ulaşım Ajansı kamu tüzel kişiliği oluşturulmuştur²². 7 Şubat 2022 tarihine kadar Ajansın denetimi Azerbaycan

¹⁹ Abilzade, “Neo-liberalizme Dönüşen Kentler ve Yerel Yönetimlere Etkisi: İzmir ve Bakü Örnekleri”, s.202.

²⁰ “Bakü Kentinin Baş Planı 2040”. Azerbaycan Cumhuriyeti Kent Planlama ve Mimari Komitesi. Erişim 16 Kasım, 2021. <https://arxkom.gov.az/bakinin-bas-plani?plan=coxmerkezli-seher-ve-demoqrafiya>

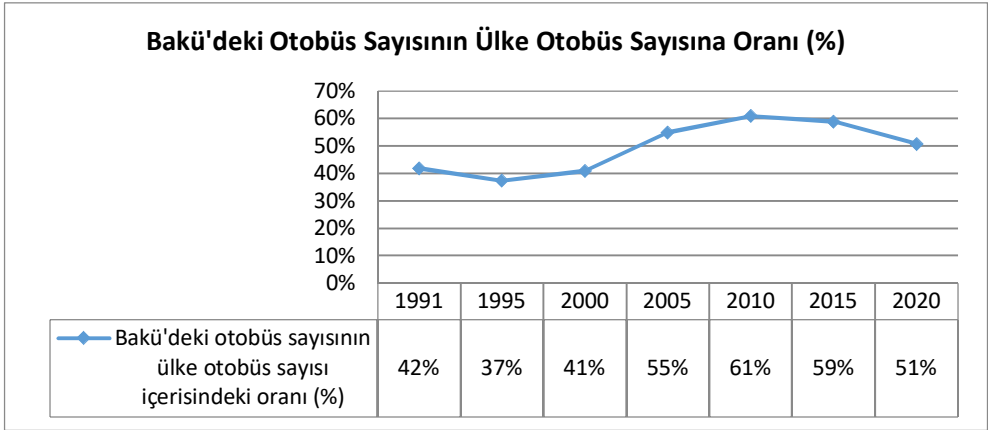
²¹ “Ulaşım Ağı”.

²² “Bakü Kentinde Ulaşım Hizmetlerinin Akıllı Yönetim Sisteminin Oluşturulması hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanınının Kararı”. Bakü Ulaşım Ajansı. Erişim 7 Kasım, 2021. http://bna.az/az/fermanlar/207#_edn1, <http://bna.az/az/nizamname>

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilse de bu tarihten sonra Bakü Ulaşım Ajansının tüzel kişiliği kaldırılmış ve o Bakü Şehir İcra Hakiminin denetimine verilmiştir²³. Bakü’de toplu taşıma hizmetinin yerine getirilmesi için 3 Nisan 2014 tarihinde “BakuBus” Limited Şirketi Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 92 numaralı Kararıyla Bakü Şehir İcra Hakimiyetine bağlı devlet işletmesi olarak kurulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın 6 Temmuz 2018 tarihli 181 numaralı Fermanına dayanarak “BakuBus” Limited Şirketi Bakü Ulaşım Ajansının yönetimine verilmiştir²⁴. “BakuBus” Şirketi otobüs hizmetlerinin sağlanmasında rol almaktadır.

5.2.2. Bakü Ulaşım Hizmetlerinin Türleri

Bakü’de kent içi ulaşımda otobüs, metro ve tren (banliyö) oluşmaktadır. Bakü’de ulaşımın sağlanması, toplu taşımacılığın düzenlenmesi, ulaşım hizmetlerinin akıllı yönetilmesi sistemi için gereken projelerin gerçekleştirilmesi, trafiğin yönetimi, taksi hizmeti ve denetimi yerine getiren Bakü Ulaşım Ajansı bünyesinde yer alan “BakuBus” Şirketi ise otobüs hizmetlerini gerçekleştirmektedir.

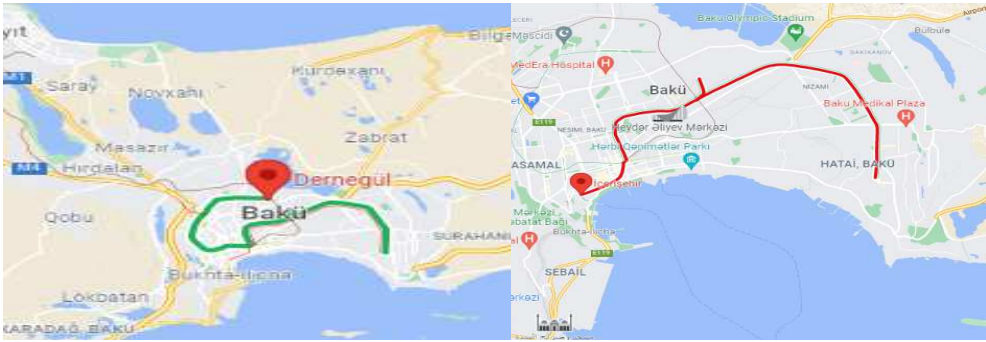
Grafik 3. Bakü’de Otobüs Sayısının Ülke Otobüs Sayısına Oranı

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine dayanarak oluşturulmuştur.

²³ “Bakü Kentinin İdari Alanında Ulaşım Hizmetinin Etkinleştirilmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Fermanı”. Erişim 10 Şubat, 2022. <https://president.az/az/articles/view/55379>

²⁴ Bakü Ulaşım Ajansı. *Bakü Ulaşım Ajansı Maliye Raporları ve Bağımsız Denetçilerin Görüşü*. Bakü: *Bakü Ulaşım Ajansı*, 2018, s.8

Bu grafikten anlaşıldığı gibi Bakü’de otobüs ağırlıklı taşımacılığın önem kazanması yolcu taşınmasına da etki etmiştir. Bakü’de gerçekleştirilen ulaşım hizmetlerinden bir diğeri ise metro hizmetidir. Bu hizmet Bakü Metropoliteni tarafından işletilmektedir. Bakü Metropoliteni devlete bağlı bir kurum olmakla her sene 200 milyon üzerinde yolcu taşımaktadır²⁵. Metro sadece Bakü’de bulunmakla raylı taşımacılıkta başka alternatifi bulunmamaktadır. 1990-1992 yılları arasında sayısı 18 olan metro istasyonu 1993’te 19-a, 2003’te 20’ye, 2008’de 21’e, 2009’da 22’ye, 2011’de 23’e, 2016’da 25’e yükselmiştir²⁶.

Şekil 2. Bakü Metro Hatları ve Uydu Görüntüsü

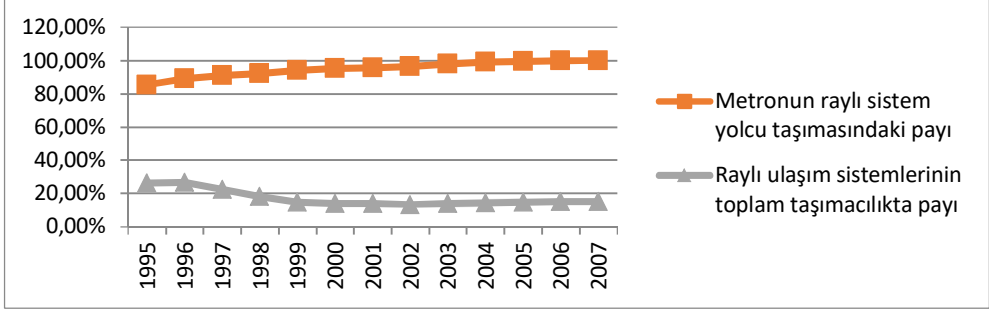
Kaynak: metro.gov.az ve google.com

2000’li yılların başında trolleybüs hizmetiyle toplu taşıma hizmeti sağlanmış olsa da benzer politika geliştirilmemiş, raylı toplu taşımacılıkta metro tek ulaşım biçimine dönüşmüştür. Bu durum özel araç kullanımının artışına etki eden bir boyutu da beraberinde getirmiştir. Fakat 1985 Bakü imar planında tramvay, trolleybüs ve metro

²⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu. *Azerbaycan’da Ulaşım*. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu, 2019, s.33

²⁶ “Kent Ulaşımı”. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu. Erişim 31 Ekim, 2021 <https://www.stat.gov.az/source/transport/>

hatlarının gelecek 20 yılda uzatılması önerilmiştir²⁷. Bu durum sözkonusu olmaksızın Bakü’de 2006 sonrasında ulaşım türlerindeki değişimi aşağıdaki grafike bakıldığında daha somut bir şekilde görmek mümkündür:

Grafik 4. Raylı Toplu Taşıma

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi

Grafikten görüldüğü gibi metro ağırlıklı raylı toplu taşımacılık politikasının izlenmesi bu yönde başka alternatifin bulunmadığını göstermektedir. Daha önce raylı taşımacılıkta alternatifler bulunmuş olsa bile metronun baskın bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Kent içi ulaşımında ulaşım çeşitliliğinin yanı sıra fiyatların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Bakü kent içi ulaşım fiyatları Tarif (Fiyat) Konseyi tarafından gerçekleştirilmektedir. 1 Ağustos 2018 tarihli kararıyla toplu ulaşım fiyatları ulaşım hizmeti gösteren kurumların başvurunun karşılığı olarak 20 gepikten²⁸ 30 gepike arttırılmıştır²⁹.

Ulaşımında “Bakıkart”lar kullanılmaktadır. Plastik ve kağıt “Bakıkart”lar hem otobüs hem de metro için kullanılmaktadır. Plastik kartların ücreti ödenerek (2 manat) ve bakiye artırılarak süresiz kullanılabilir. Sınırlı kullanım için kağıt kartlar ücreti (20 gepik) ve ek olarak 1,2,3 veta 4 binış ücreti ödeyerek ulaşımından yararlanmak

²⁷ Fuad, Jafarli. “Modernization of Baku’s Transport System: Infrastructure Development Issues”. *Caucasus Analytical Digest*, 101 (2018), s.16.

²⁸ 1 Ağustos 2018 kur fiyatına göre 1 TL – 0.3449 manat olmuştur. Bu kur fiyatına göre 20 gepik 58 kuruşa, 30 gepik 87 kuruşa tekabül etmiştir (www.cbar.az).

²⁹ “Azerbaycan Cumhuriyeti Tarif (fiyat) Konseyinin Kararı”. 2018

mümkündür³⁰. Bakü-Sumgayıt tren hattının Bakü kenti içinde kalan istasyonlarına hareket zamanı bu kart geçerli olmamaktadır. “Bakıkart”larda bakiye artırılması eskiden görevliler tarafından yerine getiriliyordusa yaklaşık beş yıl önce bunun yerini akıllı ödeme noktaları almış, metro ve otobüs duraklarında vatandaşlar kendileri ödemeleri gerçekleştirmeye başlamıştır.

25 metro istasyonunun her birinde bulunmakla toplamda 148 akıllı ödeme noktası bulunmaktadır. Otobüs duraklarında ise bu sayı 51’dir. Belirtilen akıllı ödeme noktalarında bulunan terminallerin yanı sıra yalnızca toplu ulaşım için değil, çeşitli ödemelerin de gerçekleştirilebildiği MilliÖN isimli ödeme noktaları otobüs duraklarında ve çeşitli mekânlarda (market, AVM, gazete bayileri vb.) bulunmaktadır ve onların toplam sayısı 189’dur³¹.

Kent içi ulaşımı akıllı ulaşım kapsamında değerlendirmek gerekirse akıllı bilgi sistemleri, internette bakiyenin artırılması gibi hizmetlerin bulunduğu görülmektedir. Fakat bilgi sistemlerinin çalışmasının sürekliliği kendisini gösterememektedir. Otobüsle ulaşımın sağlanmasında hatlar, duraklar, otobüsün nerede olduğu, kaç dakika içinde durağa geleceği, yolcuların durağa olan yakınlığını belirleyen bir uygulamanın bulunmaması akıllı ulaşım özelliklerinin kendisini göstermediğini söylemeye izin vermektedir.

Tren (Banliyö) hatlarına bakıldığında hem Bakü içi hem de Bakü dışı tren hatlarına entegre olma söz konusudur. Başka sözle, Bakü’deki banliyö hatları Bakü’den Sumgayıt’a giden tren hattının içinde yer almaktadır. Bu hizmetleri yerine getiren diğer bir kurum Azerbaycan Demiryolları Limited Şirketi tarafından gerçekleştirilmekte, durak sayısına göre ücret politikası gerçekleştirilmektedir. “Bakı kart”tan farklı olarak bu hizmet için başka bir kart kullanılmaktadır. Ekonom ve biznes olarak kullanılan yerler için ücret tarifesi plastik kart ve tek gidişlik kartların ücretine göre farklılaşmaktadır. Tek gidişlik bilet fiyatı plastik kart ücretinden 10 gepik daha pahalıdır³².

³⁰ “Bilet ve tarifeler”. BakıKart. Erişim 18 Kasım, 2021. <http://www.bakikart.az/az/7>

³¹ “Ödeme noktaları”. Bakü Ulaşım Ajansı. Erişim 7 Kasım, 2021. <http://www.bna.az/az/odenis-menteqeleri#0>

³² “Tren tarifeleri”. Azerbaycan Demiryolları. Erişim 18 Kasım, 2021. <https://ticket.ady.az/tarifler-ve-odenis/gedis-haqqi-tarifleri>

6. BAKÜ KENT İÇİ ULAŞIMDA GELECEK HEDEFLER

Kentlerin planlar doğrultusunda biçimlenmesi modern olgu olarak kendisini göstermektedir. Planlar kentin gelecek hizmetlerinin ve alacağı biçimin belirlenmesine de olanak sağlamaktadır. İmar planlarının bu açıdan önemi göz önüne alınmakla ulaşım sistemini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. “2020-2040 Bakü kentinin Baş Planı” bu açıdan ulaşım alanında geleceği göstermeye etki etmektedir.

Kentiçi ulaşımın imar planlarından yola çıkarak bir plan doğrultusunda gerçekleştirme eğiliminin kendisini gösterdiğini belirtmek mümkündür. Bu kapsamda mevcut ulaşım türlerinin geliştirilmesi, eskiden kullanılan, fakat günümüzde hizmet sunumu gerçekleştirilmeyen ulaşım türlerinin tekrar ulaşım ağına entegrasyonu kendisini göstermektedir. Bu nedenle “2040 Bakü kentinin Baş Planı”na baktığımızda yalnızca bisiklet yollarının yeni bir ulaşım türü olarak gündeme girmeye başladığı görülmektedir. Ulaşım türleri açısından konuya bakıldığında metro ulaşım sistemi “2040 Bakü kentinin Baş Planı”nda toplu ulaşım sisteminde önemini koruyacağı ve esas toplu ulaşım türü olarak önemini devam ettireceği belirtilmektedir. Merkezi Bakü bölgesinin ulaşım aracı metro önemli bir yere sahip olacaktır. Cafer Cabbarlı geçit istasyonuna yeni istasyonlar eklenerek yeşil hatla (Derneğül hattı) ile birlikte Merkezi Bakü bölgesinde metro ile ulaşımın sağlanmasına yol açacaktır. 2040’a kadar metro hattının uzunluğu 36,7 km-den 76,2 km-ye, istasyon sayısının 25’ten 51’e ulaştırılması planlanmaktadır³³.

³³ “Bakü Kentinin Baş Planı 2040”. Azerbaycan Cumhuriyeti Kent Planlama ve Mimari Komitesi. Erişim 8 Kasım, 2021. https://arxkom.gov.az/planlar/200322_DBGP_Exhibition_Board.pdf

Şekil 3. Metro Ulaşım Hatlarının Planı (2020-2040)

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Kent Planlama ve Mimari Komitesi

Demir yolu ulaşım ağının geliştirilmesi ve tren hizmetinin sunulması planda yer almakla banliyö ulaşımının sağlanmasına da etki edeceği görülmektedir. Raylı ulaşım ağı olarak metro hizmetinin daha çok Merkezi Bakü için sağlanması şeklinde bir yaklaşım kendisini göstermektedir³⁴. Tren hizmeti ise daha çok Bakü'nün diğer bölgeleri ve banliyö hattının geliştirilmesine yönelik bir biçim alacağı şeklinde yorumlanabilir.

Şekil 4. Tren Hatlarının Planı (2020-2040)

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Kent Planlama ve Mimari Komitesi

³⁴ "Ulaşım Ağı".

Bisiklet yollarının oluşturulması ve geliştirilmesi imar planında yeni bir ulaşım türü olarak belirtilmekle 2040'a kadar bisiklet yollarının toplam uzunluğunun 250 km-ye ulaştırılması planlanmaktadır³⁵.

Toplu taşıma (otobüs) için ayrılmış şeritlerin toplam uzunluğunun 16 şerit/km-den, 198,4 şerit/km-ye kadar genişletilmesi öngörülmektedir³⁶.

Ulaşım türlerinin geleceğini belirtmenin yanı sıra ulaşımın çevreye olan zararını da göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Kentteki emisyonu azaltma, şahsî araçların kullanımından daha çok toplu ulaşım sistemlerini teşvik edecek bir niyet taşıyan “2020-2040 Bakü kentinin Baş Planı” şahsî otomobil kullanımının artmasına bir yanıt verebilecek ihtiyaca göre şekillendiğini ve hazırlandığını ifade etmek mümkündür. Kentteki emisyonu azaltma açısından bakıldığında Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından ulaşım sektöründe ortaya çıkan sera gazının azalmasına yönelik bir sıra çalışmadan bahsediliyor ki bu çalışmaların çoğu kent ulaşım sistemine bağlıdır³⁷:

- 1) Ulaşımın çevreye az zararlı türlerinin kullanımı,
- 2) Toplu taşımada elektrikli ulaşım araçlarının kullanımının genişletilmesi,
- 3) Demir yolu hatlarının elektrikle çalıştırılması,
- 4) Akıllı ulaşım sisteminin geliştirilmesi,
- 5) Metro ulaşım sisteminin geliştirilmesi ve metro istasyonlarının sayısının artırılması,
- 6) Kavşakların, yeraltı ve yerüstü yaya geçitlerinin yapılması sonucu trafiğin azalması

Bu çalışmalarla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti sera gazının çevreye yayılmasını %35 azaltmayı hedeflemektedir.

³⁵ Bakü kentinin Baş Planı. *Azerbaycan Mimarlar İttifakı Mimar Dergisi*, 28 (2020), s.67.

³⁶ “Ulaşım Ağı”.

³⁷ BNF. *Azərbaycanda Nəqliyyat Sisteminin Dekarbonizasiyası: Gələcəyə Doğru Fəaliyyət Planlaşdırılması. Beynəlxalq Nəqliyyat Forumunun Strateji Sənədləri*. Paris: İƏİT Nəşrləri, 2021, s.19.

SONUÇ

Genelde ulaşımın özelde ise kent içi ulaşımın kentin gelişmesi ve genişlemesinde önemli paya sahip olmakla farklı boyutların etkisi altında şekillenen bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı ulaşım türleri yönetimler tarafından geliştirilmekte ve sürdürülebilir nitelik taşıyan, çevreye zararlı olmayan, teknolojinin olanaklarından faydalanılan bir yaklaşım sergilenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Genel anlamıyla ulaşımında teknoloji imkânlarının kullanılması akıllı ulaşımı gündeme taşımakla farklı düşünce örgütleri tarafından aşamalar şeklinde kentler ve onların sunduğu hizmetler değerlendirilmektedir. Çalışmamızda bu aşamaların yer aldığı Avrupa'da Kentsel Toplu Taşımada Dijital Dönüşüm ve Sosyal Diyalog Raporunda dört aşama belirtilmiş ve her bir aşamaya uygun uygulamalara yer verilmiştir. Bakü kent içi ulaşım hizmetleri özelinde gerçekleştirilmiş çalışmamızda belirtilen dört aşama olarak Bakü kent içi ulaşım hizmetlerinin birinci ve ikinci aşamada görülen uygulamalara göre gerçekleştirildiği sonucuna varılmıştır.

Bakü ulaşım hizmetinin gerçekleştirilmesinde günümüze kıyasla 2000'li yılların başında kent içi ulaşımında sağlanan çeşitlilik metro lehine azaltılmış ve kent içi ulaşımında otobüs ve metro hizmetleri sunulmaya başlanmıştır. Çeşitliliğin azaltılması vatandaşların şahsi otomobil kullanma eğilimini artırmasına yol açtığı elde edilen bulgular arasında yer almaktadır.

1991 yılından günümüze Azerbaycan kentleşme düzeyi Bakü'deki kentleşme düzeyinin biçimlenmesine ve benzer eğilimlerin yaşanmasına yol açması konut, ulaşım sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Bakü'nün bile Merkezi Bakü olarak bilinen kısmı konut ve kent içi ulaşımın yoğun olarak hareket ettiği bölge olduğu ortaya çıkmıştır. Geçmişten günümüze Bakü'nün Merkezi Bakü bölgesine yönelik çalışmaların olduğu, metro ulaşım hizmetinin bu bölgeyi kapsadığı, bu bölge dışındaki hizmetler için daha çok otobüs hizmetinin sağlandığı ortaya çıkmıştır.

Son olarak çevresel boyut da dikkate alınarak Bakü kent içi ulaşım sisteminin sıfır karbon salımlı kent (*zero-carbon cities*) ve sürdürülebilir ulaşım felsefesine dayanan bir yönde geliştirilmesi hedeflendiğini belirtmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- [1] “2040 yılı için Bakü Kentinin Baş Planı”. Azerbaycan Cumhuriyeti Kent Planlama ve Mimari Komitesi. Erişim 8 Kasım, 2021. https://arxkom.gov.az/planlar/200322_DBGp_Exhibition_Board.pdf
- [2] Abilzade, Reshad. “Neo-liberalizme Dönüşen Kentler ve Yerel Yönetimlere Etkisi: İzmir ve Bakü Örnekleri”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2020.
- [3] Azerbaycan Cumhuriyeti Tarif (fiyat) Konseyinin Kararı. No 7, 30 Temmuz 2018.
- [4] Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu. *Azerbaycan’da Ulaşım*. Bakü: *Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu*, 2019.
- [5] Bakü Ulaşım Ajansı. *Bakü Ulaşım Ajansı Maliye Raporları ve Bağımsız Denetçilerin Görüşü*. Bakü: Bakü Ulaşım Ajansı, 2018.
- [6] “Bakü Kentinin Baş Planı 2040”. Azerbaycan Cumhuriyeti Kent Planlama ve Mimari Komitesi. Erişim 16 Kasım, 2021. <https://arxkom.gov.az/bakinin-bas-plani?plan=cxmerkezli-seher-ve-demoqrafiya>
- [7] “Bakü Kentinin İdari Alanında Ulaşım Hizmetinin Etkinleştirilmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Fermanı”. Erişim 10 Şubat, 2022. <https://president.az/az/articles/view/55379>
- [8] “Bakü Kentinde Ulaşım Hizmetlerinin Akıllı Yönetim Sisteminin Oluşturulması hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın Kararı”. Bakü Ulaşım Ajansı. Erişim 7 Kasım, 2021. http://bna.az/az/fermanlar/207#_edn1 <http://bna.az/az/nizamname>
- [9] Bakü kentinin Baş Planı. *Azerbaycan Mimarlar İttifakı Mimar Dergisi*. 28 (2020): 56-73.
- [10] BNF. *Azərbaycanda Nəqliyyat Sisteminin Dekarbonizasiyası: Gələcəyə Doğru Fəaliyyətin Planlaşdırılması. Beynəlxalq Nəqliyyat Forumunun Strateji Sənədləri*. Paris: *İƏİT Nəşrləri*, 2021.
- [11] “Bilet ve tarifeler”. BakıKart. Erişim 18 Kasım, 2021. <http://www.bakikart.az/az/7>
- [12] İrfan Şenlik. “Kent İçi Raylı Ulaşım Sistemleri”. *Elektrik Mühendisliği*. 458 (2016): 37-39.
- [13] Jafarli, Fuad. “Modernization of Baku’s Transport System: Infrastructure Development Issues”. *Caucasus Analytical Digest*, 101 (2018): 15-18.
- [14] Kaya, Erol, Şentürk, Hulusi, Danış Osman ve Şimşek, Sami. *Modern Kent Yönetimi – I*. (3. Baskı). İstanbul: Okutan Yayıncılık, 2008.
- [15] “Kent içi ulaşım Modları: Üstün ve Zayıf Yönler”. Yerel Yönetim Araştırma, Yardım ve Eğitim Derneği. Erişim 30 Ekim, 2021. <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/Ulasim.YAMAN.pdf>
- [16] “Kent Ulaşımı”. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu. Erişim 31 Ekim, 2021 <https://www.stat.gov.az/source/transport/>

- [17] Mathew, Tom V. and Rao, Krishna. “Role of transportation in society - Chapter 3”. *Introduction to Transportation Engineering*. (2007).
- [18] “Ödeme noktaları”. Bakü Ulaşım Ajansı. Erişim 7 Kasım, 2021. <http://www.bna.az/az/odenis-menteqeleri#0>
- [19] Saatçioğlu, Cem ve Yaşarlar, Yaşar. “Kentiçi Ulaşımında Toplu Taşımacılık Sistemleri: İstanbul Örneği”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/3 (2012): 117-144.
- [20] “Tren tarifeleri”. Azerbaycan Demiryolları. Erişim 18 Kasım, 2021. <https://ticket.ady.az/tarifler-ve-odenis/gedis-haqqi-tarifleri>
- [21] “Ulaşım Ağı”. Azerbaycan Cumhuriyeti Kent Planlama ve Mimari Komitesi. Erişim 8 Kasım, 2021. <https://arxkom.gov.az/bakinin-bas-plani?plan=neqliyyat-sebekesi>
- [22] “Ulaşım Çalışmaları”. Kent Araştırmaları Enstitüsü. Erişim 30 Ekim, 2021. <https://kent-arastirmalari.org/tr/ulasim-calismalari/>
- [23] Voss, Eckhard and Vitols, Katrin. *Digital Transformation and Social Dialogue in Urban Public Transport in Europe (Final Report)*. Berlin: EVA – Europäische Akademie für umweltorientierten VerkehrsgmbH Publishing, 2020.
- [24] Vuchic, R.Vukan. “Urban Public Transportation Systems”. *Transportation Engineering And Planning*. Vol. I (2011).

İnternet Kaynakları

- [25] <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 14.10.2021)
- [26] <https://www.bna.az/az/news/1377> (erişim tarihi: 01.11.2021)
- [27] <https://www.cbar.az/currency/rates> (erişim tarihi: 07.11.2021)
- [28] <https://www.cbar.az/currency/rates?date=01/08/2018> (erişim tarihi: 07.11.2021)
- [29] <http://www.metro.gov.az/> (erişim tarihi: 16.11.2021)
- [30] <https://www.google.com/maps/place/%C4%B0%C3%A7eri%C5%9Fehir/@40.3818193,49.7782297,12z/data=!4m5!3m4!1s0x40307dc987bb6605:0xe3723f7738ae4ea3!8m2!3d40.3659862!4d49.8314326> (erişim tarihi: 16.11.2021)
- [31] <https://www.google.com/maps/place/Derneg%C3%BCI/@40.4253602,49.7218198,11z/data=!4m5!3m4!1s0x4030880e562887ef:0xff69cbaac6d22cc9!8m2!3d40.4253602!4d49.8618955> (erişim tarihi: 16.11.2021)

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GIDA GÜVENLİĞİ İLİŞKİSİNE KISA BİR BAKIŞ

Seda Yıldırım* - D. Çağrı Yıldırım**

GİRİŞ

21. yy'da sürdürülebilirlik¹ ve küresel iklim değişikliği² iki temel kabul görmüş olgulardır. Sürdürülebilirlik sorunsalının küresel olarak kabul edilmesinde küresel iklim değişikliğinin ağırlığı göz ardı edilemez³. İklim değişikliği, sıcaklıklarda ve hava düzeninde meydana gelen uzun vadeli değişimleri ifade etmektedir. Sıcaklık değişimleri ya da hava düzenindeki değişimler, güneş döngüsündeki değişimler gibi doğal olabilir. Ancak, 1800'lerden beri artan insan faaliyetleri içerisinde kömür, petrol ve gaz gibi fosil yakıtların aşırı kullanılması nedeniyle iklim değişikliğinin ana itici gücü olarak kabul edilmektedir⁴. İklim değişikliğinin nedenleri açısından NASA

---

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İşletme Bölümü, sedayil1@gmail.com

** Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisat Bölümü, cyildirim81@gmail.com

¹ Seda Yıldırım vd., "A Review of Alternative Economic Approaches to Achieve Sustainable Development: The Rising Digitalization and Degrowth Post COVID-19." In *Handbook of Research on Sustainable Development Goals, Climate Change, and Digitalization*. edited by Castanho, Rui Alexandre, 288-307. Hershey, PA: IGI Global, 2022.

² Seda H. Bostancı ve Seda Yıldırım, "Sustainable Communities vs. Climate Refugees: Two Opposite Results of Climate Change." In *Handbook of Research on Novel Practices and Current Successes in Achieving the Sustainable Development Goals*. edited by Popescu, Cristina Raluca Gh., 298-319. Hershey, PA: IGI Global, 2021

³ Seda Yıldırım, "The Consumer Role for Sustainable Development: How Consumers Contribute Sustainable Development Goals." In *Anthropological Approaches to Understanding Consumption Patterns and Consumer Behavior*. edited by Chkoniya, Valentina and Ana Oliveira Madsen, and Paata Bukhrashvili, 325-341. Hershey, PA: IGI Global, 2020.

⁴ United Nations, (What Is Climate Change?, <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>)

(The National Aeronautics and Space Administration) da aynı şekilde insan faaliyetlerinin etkisine dikkat çekmektedir⁵. Bilim adamları, 20. yüzyılın ortalarından bu yana gözlemlenen küresel ısınma eğilimini, atmosferin Dünya'dan uzaya doğru yayılan ısıyı hapsedmesiyle sonuçlanan "sera etkisinin" insan faaliyetlerinin artmasına bağlanmaktadır. Atmosferdeki bazı gazlar ısının kaçmasını engellemektedir. Geçen yüzyılda kömür ve petrol gibi fosil yakıtların yakılması, atmosferdeki karbondioksit (CO₂) konsantrasyonunu artırmıştır. Bunun nedeni, kömür veya yağ yakma işleminin CO₂ yapmak için karbonu havadaki oksijenle birleştirmesidir. Daha az bir ölçüde, tarım, sanayi ve diğer insan faaliyetleri için arazilerin temizlenmesi, sera gazı konsantrasyonlarını artırmıştır.⁶ Uzun vadede birçok ülkede, küresel iklim değişikliğinin tatlı su, gıda güvenliği ve enerji gibi temel ihtiyaçların ulaşılabilirliğini etkilemesi beklenmektedir. İklim değişikliğini hem uyum hem de hafifletme yoluyla giderme çabaları benzer şekilde küresel kalkınma gündemini bilgilendirecek ve şekillendirecektir. Bu noktada iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.⁷

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde, gezegeni bozulmadan koruma ve iklim değişikliği konusunda acil önlem alma taahhütlerini açıklamaktadır. 2030 SKH gündemi içerisinde iklim değişikliği olgusu "zamanımızın en büyük zorluklarından biri" olarak tanımlanmaktadır ve "olumsuz etkilerinin tüm ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı başarma kabiliyetini etkileyebileceği" ifade edilmektedir.⁸ Dolayısıyla, iklim değişikliği, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde belirtilen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinden (SKH) sadece biri olarak düşünülmemelidir. İklim değişikliği, sağlık, yoksulluk, açlık, eşitsizlik ve ekosistemin korunması dâhil olmak üzere insanlığın en büyük zorluklarından bazılarını daha da kötüleştirme potansiyeline sahip bir tehdit çarpanıdır⁹. Covid-19 pandemisi de iklim değişikliğindeki

⁵ NASA Global Climate Change, Scientific Consensus: Earth's Climate Is Warming, <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/>

⁶ NASA Global Climate Change, The Causes of Climate Change, <https://climate.nasa.gov/causes/>

⁷ Sustainable Development Goals Knowledge Platform, Climate change, <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/climatechange>

⁸ Sustainable Development Goals Knowledge Platform, Climate change, <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/climatechange>

⁹ Liu Zhenmin and Patricia Espinosa, Tackling climate change to accelerate sustainable development. Nat. Clim. Chang. 9, 494–496 (2019). <https://doi.org/10.1038/s41558-019-0519-4>

ilerlemeyi yavaşlatmamıştır. Çünkü karbondioksit emisyonları, ekonomik durgunluğun ardından tekrar eski oranlara ulaşmıştır. United in Science 2021 raporu, atmosferdeki sera gazı konsantrasyonları çok yüksek oranlardadır ve gezegeni gelecekteki tehlikeli ısınmaya yol açmaktadır¹⁰. Dünya Meteoroloji Örgütü (The World Meteorological Organization), İklim Göstergeleri ve Sürdürülebilir Kalkınma için bir rapor yayınlamış ve iklim değişikliğinin bütün 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilişkisini açıklamıştır. Raporda uluslararası işbirliğinin gerekliliği vurgulanarak, bütün ülkelerin aynı hedef doğrultusunda çalışması gerektiği belirtilmiştir. Rapora göre 7 temel gösterge iklim değişikliğinde izlenmelidir. Bunlar; “*karbondioksit konsantrasyonu; hava sıcaklığı; okyanus asitlenmesi; okyanus ısı içeriği; deniz buzu boyutu; buzul kütle dengesi; deniz seviyesi yükselmesi*”¹¹.

Esasen, iklim değişikliğinden gıda güvenliğine yönelik riskleri azaltmak, 21. yüzyılın en büyük zorluklarından biridir. Bu noktada hem deniz ürünleri hem de tarım ürünleri farklı seviyelerde ve hızda etkilenebileceği için farklı ölçme yaklaşımları ile gıda güvenliği seviyesi belirlenebilir. Örneğin, ekinler üzerindeki iklim etkisi çalışmaları baskındır, ancak balıkçılık ve hayvancılık üretimi üzerindeki etkiler daha az ciddi değildir¹². Son birkaç on yılda açlığın azaltılmasında kaydedilen kayda değer ilerlemeye rağmen, 2015 itibarıyla yaklaşık 800 milyon insanın hala kronik olarak yetersiz beslendiği kaydedilmiştir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), nüfus artışı ve beslenme değişiklikleri nedeniyle artan talebi karşılamak için gıda üretiminin 2050 yılına kadar yüzde 60 artması gerektiğini tahmin etmektedir.¹³ İklim değişikliğini hafifletme ve iklim değişikliğine uyum sağlamanın yanı sıra gıda güvenliğini sağlama zorluğu, kalkınma yollarıyla ve dolayısıyla karar vericilerin çeşitli düzeylerdeki se-

¹⁰ World Meteorological Organization, (2021). Climate change and impacts accelerate, Press Release Number: 16092021 <https://public.wmo.int/en/media/press-release/climate-change-and-impacts-accelerate>

¹¹ World Meteorological Organization, “WMO: Climate change threatens sustainable development”, Press Release Number: 22092021, 2021, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-climate-change-threatens-sustainable-development>

¹² Bruce M. Campbell vd., “Reducing risks to food security from climate change”, *Global Food Security*, Volume 11, 2016, Pages 34-43,

¹³ FAO, “Climate change and food security: risks and responses”, 2015, <https://www.fao.org/3/i5188e/I5188E.pdf>

çimleriyle ilgili bir dizi soruna gömülüdür. Hem iklim değişikliği hem de gıda güvenliği sorunlarının üstesinden gelmek, yoksulluğun ortadan kaldırılması, küresel eşitsizliğin azaltılması, garantili kaynak hakları, istikrarlı geçim kaynaklarının teşviki ve cinsiyet eşitliği konularında ilerleme gerektirmektedir. Bu zorlukların, kalkınmayı fosil yakıttan ve enerji yoğun tepkilerden ayırıştırırken, yani düşük karbonlu kalkınma yollarına geçişle aynı zamanda ele alınması gerekir ¹⁴. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (The Intergovernmental Panel On Climate Change - IPCC) son değerlendirme raporunda vurgulandığı gibi, iklim değişikliği en savunmasız ülkeler ve nüfuslar için gıda güvenliğine yönelik riskleri artırmakta ve yoğunlaştırmaktadır. IPCC'nin iklim değişikliğinin gıda güvenliğine etkisi ise şu şekilde sıralanmaktadır¹⁵:

- Kırsal geçim kaynakları ve gelir kaybı
- Deniz ve kıyı ekosistemlerinin ve geçim kaynaklarının kaybı
- Karasal ve iç su ekosistemlerinin ve geçim kaynaklarının kaybı
- Gıda güvensizliği ve gıda sistemlerinin bozulması

Bu çalışmada iklim değişikliği ile gıda güvenliği arasındaki ilişki incelenerek, temel etkiler ve bu etkilerin dünya genelindeki durumu üzerine bir bakış sunulması amaçlanmıştır. Çalışmada iklim değişikliği ile gıda güvenliği ilişkisi, gıda güvenliği boyutları ile ele alınacaktır. Son olarak, küresel gıda güvenliğine yönelik bazı tablo ve şekiller yardımıyla genel bir çerçeve verilecektir.

1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN GIDA GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

İklim, belirli bir yerde dünyanın *alt yüzey atmosferinin karakteristik koşullarını* ifade ederken; hava durumu ise *aynı konumdaki bu koşullarda günlük dalgalanmaları* ifade etmektedir. Hava olayları birkaç yıl boyunca belirli bir yerde sistematik olarak ölçüldüğünde, daha aşırı olayların sıklığı ve süresi ile birlikte her değişken için ortalamaların, aralıkların, maksimumların ve minimumların hesaplanabileceği bir

¹⁴ Gina Ziervogel ve Polly J. Ericksen, “Adapting to climate change to sustain food security”. *WIREs Clim Change*, 2010, 1: 525-540. <https://doi.org/10.1002/wcc.56>

¹⁵ FAO, “Climate change and food security: risks and responses”

gözlem kaydı toplanabilmektedir¹⁶. Geçen yüzyılda küresel yüzey sıcaklığı 0,8 °C artmıştır ve bu artışın üçte dördü son otuz yılda meydana gelmiştir. Küresel ısınmadaki hızlanma ve buna bağlı yağışlardaki değişiklikler, Dünya'daki ekosistemleri, biyolojik çeşitliliği ve insan sistemlerini etkilemiştir¹⁷. Öncelikle, kutupların erimesinde, aynı zamanda buzulların gerilemesine, karların erimesine, permafrost'un ısınmasına ve çözülmesine, nehirlerde ve göllerde taşkınlara, nehirlerde ve göllerde kuraklıklara neden olan gezegenin fiziksel sistemlerindeki değişiklikler gözlemlenebilir. Biyolojik sistemlerde, kara ve deniz ekosistemlerinde flora ve fauna ölümü, orman yangınları ve daha iyi yaşam koşulları arayan flora ve fauna yer değiştirmesi vardır. İnsan sistemlerinde, iklim değişikliği mahsulleri ve gıda üretimini etkiler ve yok eder, hastalık ve ölüme, ekonomik geçim kaynaklarının yıkımına ve kaybına ve iklim mültecilerinin göçlerine neden olur¹⁸.

2050 yılı itibariyle beklenen nüfusun, büyük kısmı gelişmekte olan ülkelerde olacağı düşünüldüğünde küresel gıda talebinin karşılanması için gerekli girişimcilerin şimdiden yapılması büyük önem arz etmektedir¹⁹. Son yıllarda nüfus artışının olduğundan fazla tahmin edilmesiyle birlikte nüfus tahminlerindeki doğal belirsizliğe rağmen, 2050 yılına kadar küresel nüfusun 9,4 ila 10,1 milyar arasında olacağı tahmin edilmektedir. Bu beklenen büyümenin yarısından fazlasının, 2019 ve 2050 yılları arasında 1,05 milyar insanın eklenmesiyle Sahra altı Afrika'da gerçekleşmesi beklenmektedir²⁰. Nüfus artışı ile gıda güvenliği arasında da önemli bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü nüfusun ekili alanlardan daha hızlı artması nedeniyle 2000 ile 2019 yılları arasında tüm bölgelerde kişi başına düşen ekili alan azalmıştır. Dünya ortalaması 2019'da yüzde 17 azalarak kişi başına 0.20 hektara düşmüştür. Bu düşüş Afrika'da (kişi başına yüzde -26 ile 0,21 hektar ile) en büyük olarak gerçekleşmiştir. Bu

¹⁶ FAO. "Climate Change And Food Security: A Framework Document", „Food And Agriculture Organization Of The United Nations Rome, 2008, S:8, <https://www.fao.org/3/k2595e/k2595e00.pdf>

¹⁷ Liming Ye vd., "Climate change impact on China food security in 2050", *Agron. Sustain. Dev.* (2013) 33:363–374

¹⁸ ACCIONA, Impacts Of Climate Change, https://www.activesustainability.com/climate-change/impacts-climate-change/?_adin=02021864894

¹⁹ The International Atomic Energy Agency (IAEA, t.y.). Food security and climate change, <https://www.iaea.org/topics/food-security-and-climate-change>

²⁰ Amy Molotoks vd., Impacts of land use, population, and climate change on global food security. *Food Energy Secur.* 2021; 10:e261. <https://doi.org/10.1002/fes3.261>

rakamı Amerika (yüzde 18 ile kişi başına 0,36 hektar ile), Asya (yüzde -15 ile kişi başına 0,13 hektar ile), Avrupa izlemiştir²¹.

Gıda güvenliği, insanların her yerde ve her zaman yeterli miktarda gıdaya erişmesi anlamına gelir. Gıda güvenliği, “fiziksel bulunabilirlik, ekonomik ve fiziksel erişim, gıda kullanımı, diğer boyutların istikrarı” olmak üzere dört temel boyutu içermektedir^{22, 23, 24, 25}.

Gıda güvenliği değerlendirilirken boyutlar temel alınarak risk hesaplaması yapılmalıdır. İklim değişikliğinin etkisinde ortaya çıkan küresel ısınma süreci azalma belirtisi göstermemekle birlikte, hava koşullarında uzun vadeli değişiklikler getirmesi beklenmektedir. Bu değişikliklerin gıda güvenliğinin dört boyutu üzerinde ciddi etkileri olacağı söylenebilir. Dolayısıyla, “gıda bulunabilirliği, gıda erişilebilirliği, gıda kullanımı ve gıda sistemi istikrarı” açısından gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için farklı yaklaşım ve stratejilerin iklim değişikliğine karşı harekete geçirilmesi gerekmektedir. Son zamanlarda küresel iklim değişikliğinin gıda güvenliği üzerindeki etkilerinin küresel gıda pazarlarında daha görünür hale gelmiştir. Tedarik zincirlerinin kesintiye uğradığı, piyasa fiyatlarının arttığı, satın alma gücünün düştüğü, insan sağlığının tehlikede olduğu ve etkilenen insanların baş edemediği hem kırsal hem de kentsel yerlerde etkiler başlıca gözlemlenen değişimler olarak sıralanabilir.²⁶

²¹ FAO. 2021. World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021. Rome. Sayfa 3.

²² FAO. (2008b). An Introduction to the Basic Concepts of Food Security. <http://www.fao.org/3/al936e/al936e00.pdf>

²³ World Food Summit, (1996). Report of the World Food Summit. Food And Agriculture Organization Of The United Nations.13-17 November 1996. Rome. WFS 96/REP Part One.

²⁴ Seda Yıldırım ve Durmuş Çağrı Yıldırım. "Achieving Seafood Security in the Mediterranean Region: A Case of Turkey." In Management and Conservation of Mediterranean Environments. edited by Castanho, Rui Alexandre, ve José Martín Gallardo, 175-195. Hershey, PA: IGI Global, 2021. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-7391-4.ch011>

²⁵ Seda Yıldırım ve Merve Kaplan. "Seafood Security and Sustainability Through Sustainable Development: A Review of Turkish Seafood Market." In *Developing Sustainable Food Systems, Policies, and Securities*. edited by Obayelu, Abiodun Elijah, and Oluwakemi Adeola Obayelu, 16-36. Hershey, PA: IGI Global, 2020. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-2599-9.ch002>

²⁶ FAO, “Climate Change And Food Security: A Framework Document” Food And Agriculture Organization Of The United Nations, Rome, 2008 <http://re.indiaenvironmentportal.org.in/files/climate-foodsecurity.pdf>

Toprağın, suyun ve mahsulün gıda güvenliği üzerindeki etkisi dört bileşen kullanılarak ölçülecektir: *gıda mevcudiyeti, gıdaya ekonomik ve fiziksel erişim, gıda kullanımını ve gıda arzının istikrarı*²⁷. Bu boyutlara göre şu şekilde iklim değişikliğinin etkileri özetlenebilir:

- **Gıda Bulunabilirliği:** Bulunabilirlik boyutu düşünüldüğünde; gıda, iki yoldan biriyle sağlanır: “yerli üretim ve/veya ithalat”. Gıdaların çiftliklerde ve yerel pazarlarda fiziksel olarak bulunabilirliğine dikkat edilmesini ve dikkate alınmasını gerektirir. Bu da yeterli karayolu ve demiryolu ağlarına sahip iyi işleyen piyasa altyapılarının yanı sıra yeterli depolama ve işleme teknolojilerinin sağlanmasına dayanır²⁸. Bir ülkede ya da bölgede toprak besinlerinden yoksunluk veya mahsullerin yetişmesinde zorluklar varsa, mahsul arzı ve dolayısıyla bunların bulunabilirliğinde eksiklik olacaktır. Ayrıca, sel ve kuraklık gibi doğal afetlerin artması, kuraklık mahsulün büyümesini engellediği ve mahsulün bozulmasına veya mahsul üretiminin gecikmesine yol açtığı için gıda güvenliğini etkilerken, taşkınlar mahsullerin ölmesine veya arazinin tarım için uygun olmamasına neden olur.²⁹

- **Gıdaya fiziksel ve ekonomik erişim:** Gıdaya erişim, insanların gıdayı büyüterek hem fiziksel hem de ekonomik olarak yeterli erişime sahip olmasını sağlamayı gerektirir. Bu kavram, bir bireyin yeterli bir diyet ve beslenme düzeyi için uygun gıdaları almasına ve muhafaza etmesine izin veren bir haklar paketi olarak düşünülebilir³⁰. İklimle ilgili felaketler nedeniyle mahsuller zarar gördüğünde, çiftçiler para kazanmak için mahsullerini satamazlar. Örneğin, 2003 ve 2013 yılları arasında, birçok afet gelişmekte olan ülkelerde 1,9 milyardan fazla insanı etkilemiştir. FAO, “tarım sektörünün bu afetlerin toplam ekonomik etkisinin yaklaşık yüzde 22’sini emdiğini” ve bunun da gıda güvenliğini destekleme kapasitesini etkilediğini tahmin etmiştir³¹.

²⁷ Md Saidul Islam ve Andrea Ting Wong "Climate Change and Food In/Security: A Critical Nexus" *Environments*, (2017), 4, no. 2: 38. <https://doi.org/10.3390/environments4020038>

²⁸ Mark Gibson, “Food Security—A Commentary: What Is It and Why Is It So Complicated?” *Foods*. 2012 Dec; 1(1): 18–27. S:19

²⁹ Md Saidul Islam and Andrea Ting Wong. "Climate Change and Food In/Security: A Critical Nexus" *Environments* (2017), 4, no. 2: 38. <https://doi.org/10.3390/environments4020038>

³⁰ Mark Gibson, “Food Security—A Commentary: What Is It and Why Is It So Complicated?”, S:19-20

³¹ Md Saidul Islam and Andrea Ting Wong, "Climate Change and Food In/Security: A Critical Nexus"

- **Gıda çeşitliliği:** İklim değişikliği, ticaret ve mahsul üretimindeki aksamalar nedeniyle, insanlar için mevcut olan daha yüksek besin değerine sahip gıdaların çeşitliliğini etkiler. İklim değişikliği, topraktaki besin seviyelerini değiştirdiği için üretilen mahsullerin besin değerini değiştirebilir³².

- **Gıda tedarikinde istikrar:** İklim değişikliği, antropojenik koşulları öncelikle değiştirdiği için hayvan yetiştiriciliği ve tarımsal mahsul yetiştiriciliğini etkiler. Gıda temininde (hem iç hem dış kaynaklardan) gıda miktarında, üretiminde ve çeşidinde yaşanacak azalmalar doğal olarak gıda tedarikinde istikrar soruna neden olacaktır³³.

Birleşmiş Milletler (BM), açlığa karşı küresel mücadeleyi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) arasına almıştır. SKH-2, 2030 yılına kadar özellikle çocuklar arasında her türlü açlığı ve yetersiz beslenmeyi sona erdirme taahhüdü olup, sürdürülebilir tarımın önemini altını çizmektedir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), son yıllarda obezite gibi diğer yetersiz beslenme biçimleriyle birlikte açlığın artması gibi dünyadaki birçok paradoks konusunda uyarmıştır³⁴.

Yüksek CO2 seviyeleri tahılların, yumruların ve baklagillerin besin içeriğini azaltarak çinko ve demir gibi temel besinleri etkileyeceğinden iklim değişikliği işleri daha da kötüleştirecektir. Yetersiz beslenmenin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) üzerindeki tahmini etkisi her yıl %11'dir. Genişleyen küresel nüfus giderek zenginleşiyor ve daha zengin insanlar daha fazla yemeye ve özellikle et ve süt ürünleri olmak üzere üretimi yoğun olan gıdaları talep etme eğilimindedirler. Bununla birlikte, kentleşmeden kaynaklanan artan rekabet (2050 yılına kadar dünya %70 kentleşecek), deniz seviyesinin yükselmesi arazi kullanılabilirliğini azaltıyor ve biyoenerji için artan arazi ihtiyacı ile iyi bir tahminle tarım için yeni arazi olmadığını göstermektedir³⁵.

İklim değişikliği ve gıda güvenliği arasındaki ilişki için aşağıdaki faktörler sıralanabilir³⁶

- İklim değişikliği, aç ve yetersiz beslenen insanlar için bir tehdit çarpanıdır.

³² Md Saidul Islam ve Andrea Ting Wong "Climate Change and Food In/Security: A Critical Nexus"

³³ Md Saidul Islam ve Andrea Ting Wong "Climate Change and Food In/Security: A Critical Nexus"

³⁴ IBERDROLA, The importance of food safety: what are the threats?,<https://www.iberdrola.com/social-commitment/what-is-food-safety>

³⁵ Global Food Security, The challenge, <https://www.foodsecurity.ac.uk/challenge/>

³⁶ Concern Worldwide, (2019). How Climate Change Threatens Food Security — And Why We're All At Risk, <https://www.concernusa.org/story/climate-change-food-security/>

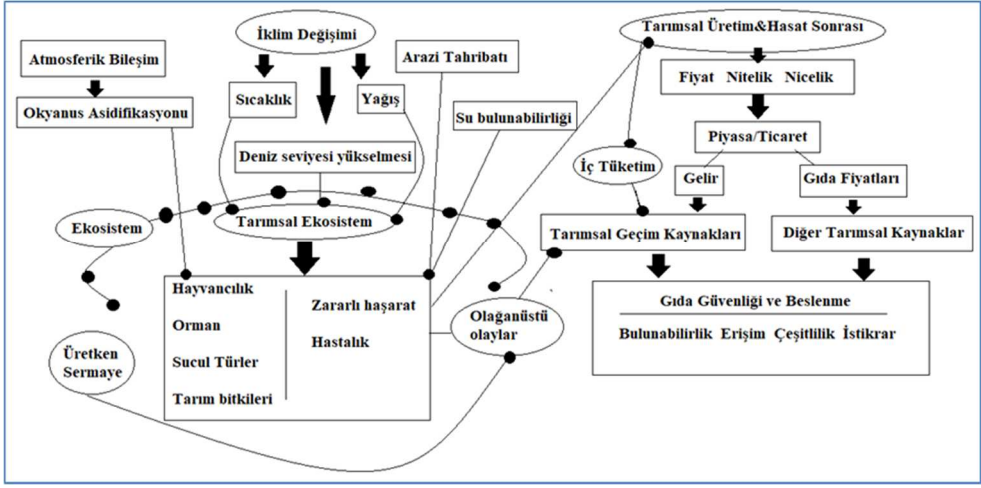
- Açlık düzeyi yüksek olan ülkeler genellikle iklim değişikliğine karşı oldukça savunmasızdır ve uyum sağlama kapasiteleri düşüktür.
- İklim değişikliği, gıda üretimini ve kullanılabilirliğini, erişimini, kalitesini, kullanımını ve gıda sistemlerinin istikrarını etkiler. Kısacası, gıda sisteminin tüm yönlerini etkiler.
- Aşırı hava ile ilgili felaketler artıyor ve büyük mahsullerin verimini düşürüyor.
- Daha yüksek CO2 seviyeleri, mahsullerin besin değerini azaltır.
- Küresel gıda sistemi, sera gazı emisyonlarının yaklaşık üçte birine katkıda bulunuyor. Tarladan sofraya yaklaşık $\frac{2}{3}$ yiyecek kayboluyor ve israf ediliyor. Dolayısıyla bu kayıplar, gıda güvenliğini veya beslenmeyi iyileştirmeden iklim değişikliğini şiddetlendiriyor.
- İklim değişikliği ve çatışma birlikte geçim kaynaklarını yok ediyor, yerinden edilmeyi tetikliyor, eşitsizlikleri artırıyor ve sürdürülebilir kalkınmayı baltalıyor.
- Değişen bir iklimde açlığı ve yetersiz beslenmeyi sona erdirmek geniş çaplı eylem gerektirir.

2. DÜNYA GENELİNDE GIDA GÜVENLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ PROFİLİ

Su ve gıda güvenliği, sürekli değişen iklim koşullarına karşı oldukça savunmasız olduklarından, “iklim değişikliği ile mücadele” öncelikli konular arasında yer almaktadır. Araştırmalar, ortalama küresel sıcaklığın 1,4–5,8 °C artabileceğini ve 21. yüzyılın sonuna kadar tatlı su kaynaklarında ve tarımsal verimde önemli bir azalma olacağını öne sürmektedir.³⁷ Dolayısıyla, iklim değişikliği, gıda üretimini ve istikrarını ve ayrıca depolama, gıda erişimi ve kullanımı gibi gıda sistemlerinin diğer boyutlarını tehdit ettiğinden, gelişmekte olan dünyada gıda güvenliği için önemli bir değişimin itici gücü olarak düşünülmektedir³⁸.

³⁷ Anil Kumar Misra, “Climate change and challenges of water and food security”, *International Journal of Sustainable Built Environment*, Volume 3, Issue 1, 2014, Pages 153-165, S:153

³⁸ Joost M. Vervoort vd., “Challenges to scenario-guided adaptive action on food security under climate change” *Global Environmental Change*, Volume 28, 2014, Pages 383-394, s:383

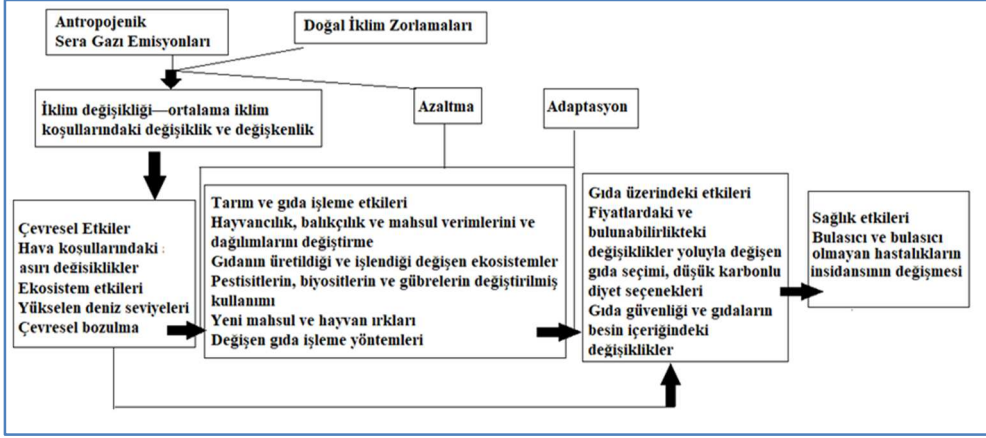
Şekil 1. İklim Değişikliği ve Gıda Güvenliği İlişkisi

Kaynak: FAO, 2015, vii

Şekil 1'de gösterildiği gibi, iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan değişimler tarımsal ekosistemlere, tarımsal üretime ve gıda güvenliğine yönelik bazı risk ve tehditler oluşturmaktadır. Bu bakımdan, iklim değişikliğinin gıda güvenliği üzerinde etkisi olduğu açıktır.

İklim değişikliği, tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü koşulları derinden etkilemektedir. Dünyanın her bölgesinde bitkiler, hayvanlar ve ekosistemler mevcut iklim koşullarına göre uyarlanmıştır. Bu koşullar değiştiğinde mevcut bitki ve hayvan türleri etkilenir, değişime uğrar ya da tamamen yok olabilir. Sıcaklık değişimleri ise yabancı bitkiler ve yerli bitkiler arasında yeni bir besin ve su mücadelesine neden olabilmektedir. Haşaratların (Zararlıların) ve hastalıkların iklim değişikliğini takiben artması sonucunda da biyolojik olarak ekosistemde yeni bozulmalar meydana gelebilmektedir. Tarımsal üretim üzerindeki etkiler, doğrudan gıda ve geçim kaynakları tarıma bağlı olan insanların gıda güvenliği ve beslenmesi için yeni risklere oluşturur. Ayrıca fiyat esnekliği ve kesintiye uğramış ticaret yoluyla uzak nüfusların gıda güvenliği ve beslenmesi üzerinde de etkiler ortaya çıkabilir³⁹.

³⁹ FAO, 2015, s.3

Şekil 2. İklim Değişikliğinin Etkileri

Kaynak: Lake vd., 2012, s:1521

Lake vd. (2012)'nin geliştirdiği modelde iklim değişikliğinin yarattığı 4 temel etki gösterilmektedir. Bunlar “çevresel etkiler, tarım ve gıda işleme etkileri, gıda güvenliği ve sağlık etkileri” şeklinde sıralanabilir. İklim değişikliği esasen doğal çevrede bir değişim yarattıktan sonra hem tarımsal hem de sucul gıda ürünlerinin yetiştirilmesi ve üretilmesi üzerinde önemli değişimler meydana gelir ve sonuç olarak küresel gıda güvenliği etkilenir⁴⁰.

Gıda güvenliğinin ölçülmesinde gıda israfı da önemli bir göstergedir. Tablo 1’de gösterildiği üzere, gıda israfına ilişkin verilerin kalitesi bölgeye göre önemli ölçüde değişmektedir. Bu nedenle, bölgesel varyasyon hakkında kesin sonuçlar çıkarmak sorunludur. Mevcut verilerden, kişi başına düşen gıda atığı küresel olarak nispeten sabit görünmektedir. Evsel gıda atıkları, gıda atıklarının en büyük kısmını oluşturuyor⁴¹

⁴⁰ Iain R. Lake vd., “Climate Change and Food Security: Health Impacts in Developed Countries”. *Environmental Health Perspectives*, volume 120, number 11, November 2012

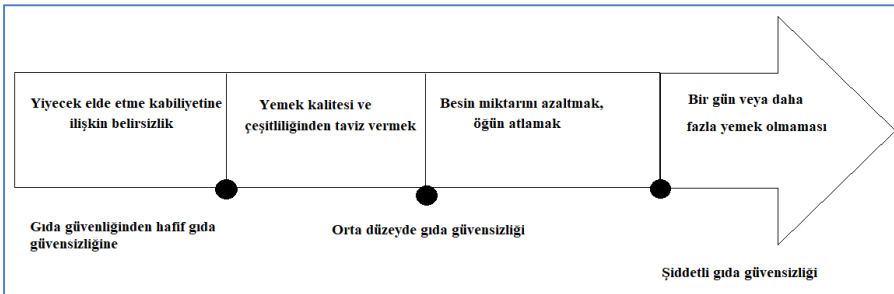
⁴¹ The Department for Environment, Food and Rural Affairs. “UK Food Security Report 2021”, E02702656 12/21, S:18

Tablo 1. UNEP 2021 Gıda Endeksi'ne göre Gıda İsraf Oranları

Bölgeler	İsraf Noktaları		
	Gıda Hizmeti noktasında	Hanehalkı noktasında	Perakende noktasında
Asya	28.2	78.2	16.4
Avustralya ve Yeni Zelanda	23.6	81.3	6.3
Avrupa	25.1	73.9	12.7
Latin Amerika ve Karayipler	26.8	73.7	14.5
MENA	27.2	95.2	16.3
Kuzey Amerika	35.1	71.2	13.5
Pasifik	27	81.2	14.7
Sahara altı Afrika	27.6	101.4	15.4

Kaynak: The Department for Environment, Food and Rural Affairs, (2021). UK Food Security Report 2021, E02702656 12/21, S:18

Gıda güvenliğinin olup olmaması konusunda gıda güvensizliği önemli bir değerlendirme vermektedir. Gıda güvensizliği tanımı için Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü şu tanımı vermektedir: “Bir kişi, normal büyüme ve gelişme ile aktif ve sağlıklı bir yaşam için yeterli güvenli ve besleyici gıdaya düzenli erişimi olmadığında gıda güvensizdir”.⁴² Gıda güvensizliği farklı şiddet seviyelerinde yaşanabilir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, aşağıda gösterilen Gıda Güvensizliği Deneyim Ölçeği'ni (FIES) kullanarak gıda güvensizliğinin şiddetini ölçer⁴³:

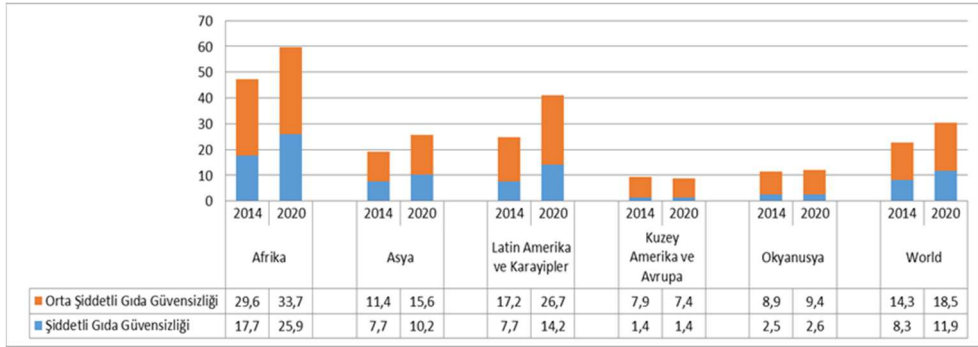
Şekil 3. Gıda Güvensizliği Şiddeti Seviyeleri

Kaynak: FAO, Hunger and food insecurity, <https://www.fao.org/hunger/en/>

⁴² FAO, Hunger and food insecurity, <https://www.fao.org/hunger/en/>

⁴³ FAO, “Hunger and food insecurity”,

2020'de, Gıda Güvensizliği Deneyim Ölçeği'ne (FIES) göre dünya nüfusunun yüzde 11,9'u (928 milyon kişi) şiddetli gıda güvensizliğine maruz kalmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) göstergelerinden biri olarak, orta veya şiddetli gıda güvensizliğinin yaygınlığı, mutlaka açlık çekmeseler bile, besleyici ve yeterli gıdaya düzenli erişimi olmayan insanlar hakkında ek bilgi sağlamaktadır. 2020'de, dünya nüfusunun yüzde 18,5'inin veya 1,4 milyar insanın orta düzeylerde gıda güvensizliği yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu durum, 2020'de orta veya şiddetli gıda güvensizliği için toplam tahminleri dünya nüfusunun yüzde 30,4'üne veya 2,4 milyar kişiye denk geldiğini belirtmektedir.⁴⁴

Şekil 3. Dünya Genelinde Gıda Güvensizliği 2014-2020

Kaynak: FAOSTAT <https://doi.org/10.4060/cb4477en-fig49>; FAO. 2021. *World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021*. Rome. <https://doi.org/10.4060/cb4477en>

Şekil 3'te Ciddi-Şiddetli gıda güvensizliği ve ılımlı gıda güvensizliği oranlarına göre dünya genelinde 2014 ve 2020 yılları için son durumlar gösterilmiştir. Buna göre 2020 yılında gerçekleşen gıda güvensizliği oranlarının yükseldiği gözlemlenmiştir.

Tablo 2 ve Tablo 3 Dünya genelinde yaşanan gıda güvensizliği eğilimlerini göstermektedir. Tablo 2'de ciddi(şiddetli) gıda güvensizliği oranları verilmiştir. Tablo 3 ise orta/şiddetli gıda güvensizliği oranları verilmiştir.

⁴⁴ FAO. "World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021", 2021, Rome.s:28 <https://doi.org/10.4060/cb4477en>

Tablo 2. Ciddi-Şiddetli Gıda Güvensizliği Eğilimi

Bölgeler	2014-2016	2016-2018	2017-2019	2018-2020
Dünya	8.2	8.9	9.5	10.5
Afrika	18.6	20.3	21.0	22.8
Asya	7.3	7.6	8.3	9.3
Latin Amerika ve Karayipler	8.1	9.5	9.9	11.3
Kuzey Amerika Avrupa	1.3	1.1	1.1	1.1
Okyanusya	2.8	3.7	3.9	3.4

Kaynak: FAO. 2021. World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021. Rome, s:258

Tablo 3. Orta/Şiddetli Gıda Güvensizliği Eğilimi

Bölgeler	2014-2016	2016-2018	2017-2019	2018-2020
Dünya	23.0	24.8	25.8	27.6
Afrika	48.8	52.0	53.1	55.5
Amerika	19.0	20.5	21.7	23.6
Asya	27.9	32.0	32.3	34.8
Avrupa	9.1	8.2	7.9	8.0
Okyanusya	11.1	13.2	13.7	12.9

Kaynak: FAO. 2021. World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021. Rome, s:258

Dünya Bankası tarafından 72 ülkede yapılan hızlı telefon anketleri, önemli sayıda insanın yiyeceklerinin tükendiğini veya tüketimini azalttığını göstermiştir. Azaltılmış kalori alımı ve yetersiz beslenme, yoksulluğun azaltılması ve sağlık alanındaki kazanımları tehdit etmekte ve küçük çocukların bilişsel gelişimi üzerinde kalıcı etkiler yaratmaktadır. BM'nin Dünyadaki Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu raporuna göre, 2020'de dünyada 720 ila 811 milyon insan aç kalmıştır. Öngörülen aralığın (768 milyon) ortasına bakıldığında, 2020'de 2019'a kıyasla yaklaşık 118 milyon daha fazla insan kronik açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Yeterli gıdaya yıl boyunca erişimi izleyen farklı bir gösterge kullanılarak, yaklaşık 2,37 milyar insan (veya %30) (sadece bir yılda 320 milyon artış) 2020'de yeterli yiyeceğe erişimden yoksun kalmıştır⁴⁵.

⁴⁵ The World Bank, (2022), Food Security and COVID-19, Brief, <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-and-covid-19>

SONUÇ

Gıda güvenliği olgusu ilerleyen yıllarda artan nüfus düşünüldüğünde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir gündem oluşturmaktadır. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun üçte bir oranında artması ve en yüksek artışın gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmesi beklenmektedir. Artan küresel nüfusu beslemek, ekonomik büyümenin ve yoksulluğun azaltılmasının temelini sağlamak için tarımın önemli bir dönüşüm geçirmesi gerekmektedir. İklim değişikliği ise gıda güvenliğinin sağlanmasında en büyük zorlukların başında gelmektedir⁴⁶.

Küresel gıda güvenliği içerisinde hem karasal hem de sucul ürünlerin katkısı birlikte hesaplanmaktadır. İklim değişikliğinin mahsul (tarımsal ürünler), hayvancılık ve balıkçılık üretimi üzerinde geniş kapsamlı etkileri gıda güvenliği kapsamında ele alınmalıdır. Campbell vd. (2016) yaptıkları çalışmada gıda güvenliği için 4 temel zorluk olduğundan bahsetmişlerdir. Bunlar: (a) araştırma kültürünü değiştirmek; (b) çiftçiler, topluluklar ve ülkeler için paydaş odaklı seçenekler portföyleri üretmek; (c) uyum eylemlerinin iklim değişikliğine karşı en savunmasız olanlarla ilgili olmasını sağlamak; (d) adaptasyon ve azaltmanın birleştirilmesi⁴⁷. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin gıda güvenliği üzerindeki etkisini değerlendirirken, yeni iklim koşullarına göre adaptasyon stratejileri önem kazanmaktadır.

Gıda güvensizliği değerleri de yıllara göre dünyada nasıl bir eğilim olduğunu gösteren önemli bir göstergedir. Bu doğrultuda dünya genelinde bölgesel planlamalar ve stratejiler geliştirilmelidir. Çünkü her bölgenin mevcut iklimi ile iklim değişikliği etkisinde adapte olması gereken yeni iklim koşulları birbirinden farklı olacaktır. Aynı şekilde dünya genelinde her bölgenin öne çıkan bazı temel besin unsurları bulunmaktadır. Bir ülke ya da bölgedeki temel gıda besininin sürdürülebilirliği üzerine politikalar geliştirilmesi genel bir stratejiden daha başarılı olabilir.

---

⁴⁶ The International Atomic Energy Agency, “Food security and climate change”, Erişim: 08.02.2022, <https://www.iaea.org/topics/food-security-and-climate-change>

⁴⁷ Bruce M. Campbell vd., “Reducing risks to food security from climate change”, s:34

KAYNAKÇA

- [1] ACCIONA, “Impacts Of Climate Change”, Erişim: 08.02.2022, https://www.activesustainability.com/climate-change/impacts-climate-change/?_adin=02021864894
- [2] Bostancı, Seda H. ve Seda Yıldırım. "Sustainable Communities vs. Climate Refugees: Two Opposite Results of Climate Change." In *Handbook of Research on Novel Practices and Current Successes in Achieving the Sustainable Development Goals*. edited by Popescu, Cristina Raluca Gh., 298-319. Hershey, PA: IGI Global, 2021.
- [3] Campbell, Bruce M., Sonja J. Vermeulen, Pramod K. Aggarwal, Caitlin Corner-Dolloff, Evan Girvetz, Ana Maria Loboguerrero, Julian Ramirez-Villegas, Todd Rosenstock, Leocadio Sebastian, Philip K. Thornton ve Eva Wollenberg, “Reducing risks to food security from climate change”, *Global Food Security*, Volume 11, 2016, Pages 34-43.
- [4] Concern Worldwide, “How Climate Change Threatens Food Security — And Why We’re All At Risk”, 2019, Erişim: 08.02.2022, <https://www.concernusa.org/story/climate-change-food-security/>
- [5] FAO, “Climate change and food security: risks and responses”, 2015. <https://www.fao.org/3/i5188e/I5188E.pdf>
- [6] FAO, “Climate Change And Food Security: A Framework Document”, Food And Agriculture Organization Of The United Nations, Rome, 2008 <http://re.indiaenvironmentportal.org.in/files/climate-foodsecurity.pdf>
- [7] FAO, “An Introduction to the Basic Concepts of Food Security”. <http://www.fao.org/3/al936e/al936e00.pdf>
- [8] FAO. “World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021”. Rome, Erişim: 08.02.2022, <https://www.fao.org/3/cb4477en/cb4477en.pdf>
- [9] FAO, “Hunger and food insecurity”, Erişim: 08.02.2022, <https://www.fao.org/hunger/en/>
- [10] FAOSTAT, Erişim: 08.02.2022, <https://doi.org/10.4060/cb4477en-fig49>
- [11] Gibson, Mark, “Food Security—A Commentary: What Is It and Why Is It So Complicated?” *Foods*. 2012 Dec; 1(1): 18–27. S:19-20
- [12] Global Food Security, “The challenge”, Erişim: 08.02.2022, <https://www.foodsecurity.ac.uk/challenge/>
- [13] IBERDROLA, “The importance of food safety: what are the threats?”, Erişim: 08.02.2022, <https://www.iberdrola.com/social-commitment/what-is-food-safety>
- [14] Islam, Md Saidaul ve Andrea Ting Wong. "Climate Change and Food In/Security: A Critical Nexus" *Environments* 4, no. 2: 38. 2017. <https://doi.org/10.3390/environments4020038>
- [15] Lake, Iain R., Lee Hooper, Asmaa Abdelhamid, Graham Bentham, Alistair B.A. Boxall, Alizon Draper, Susan Fairweather-Tait, Mike Hulme, Paul R. Hunter, Gordon Nichols, ve Keith W. Waldron, “Climate Change and Food Security: Health Impacts in Developed Countries”. *Environmental Health Perspectives*, Volume 120, Number 11, November 2012

- [16] Misra, Anil Kumar, "Climate change and challenges of water and food security", *International Journal of Sustainable Built Environment*, Volume 3, Issue 1, 2014, Pages 153-165
- [17] Molotoks, Amy, Pete Smith ve Terence P. Dawson. "Impacts of land use, population, and climate change on global food security". *Food Energy Secur.* 2021; 10:e261. <https://doi.org/10.1002/fes3.261>
- [18] NASA Global Climate Change, "Scientific Consensus: Earth's Climate Is Warming", Erişim: 08.02.2022, <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/>
- [19] NASA Global Climate Change, "The Causes of Climate Change", Erişim: 08.02.2022, <https://climate.nasa.gov/causes/>
- [20] Sustainable Development Goals Knowledge Platform, "Climate change", Erişim: 08.02.2022 <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/climatechange>
- [21] The International Atomic Energy Agency, "Food security and climate change", Erişim: 08.02.2022, <https://www.iaea.org/topics/food-security-and-climate-change>
- [22] The World Bank, "Food Security and COVID-19", 2022, Brief, Erişim: 08.02.2022 <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-and-covid-19>
- [23] The Department for Environment, "Food and Rural Affairs", UK Food Security Report 2021, E02702656 12/21, 2021
- [24] The International Atomic Energy Agency (IAEA), "Food security and climate change", Erişim: 08.02.2022, <https://www.iaea.org/topics/food-security-and-climate-change>
- [25] United Nations, "What Is Climate Change?", Erişim: 08.02.2022, <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>
- [26] Ye, Liming, Wei Xiong, Zhengguo Li, Peng Yang, Wenbin Wu, Guixia Yang, Yijiang Fu, Jinqiu Zou, Zhongxin Chen, Eric Van Ranst ve Huajun Tang, "Climate change impact on China food security in 2050", *Agron. Sustain. Dev.* (2013) 33:363–374
- [27] Yıldırım, Seda, ve Durmuş Çağrı Yıldırım. "Achieving Seafood Security in the Mediterranean Region: A Case of Turkey." In *Management and Conservation of Mediterranean Environments*. edited by Castanho, Rui Alexandre, and José Martín Gallardo, 175-195. Hershey, PA: IGI Global, 2021. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-7391-4.ch011>
- [28] Yıldırım, Seda, ve Merve Kaplan. "Seafood Security and Sustainability Through Sustainable Development: A Review of Turkish Seafood Market." In *Developing Sustainable Food Systems, Policies, and Securities*. edited by Obayelu, Abiodun Elijah, and Oluwakemi Adeola Obayelu, 16-36. Hershey, PA: IGI Global, 2020. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-2599-9.ch002>
- [29] Yıldırım, Seda, Isil Demirtas, ve Durmuş Çağrı Yıldırım. "A Review of Alternative Economic Approaches to Achieve Sustainable Development: The Rising Digitalization and Degrowth Post COVID-19." In *Handbook of Research on Sustainable Development Goals, Climate Change, and Digitalization*. edited by Castanho, Rui Alexandre, 288-307. Hershey, PA: IGI Global, 2022.

- [30] Yildirim, Seda. "The Consumer Role for Sustainable Development: How Consumers Contribute Sustainable Development Goals." In *Anthropological Approaches to Understanding Consumption Patterns and Consumer Behavior*. edited by Chkoniya, Valentina and Ana Oliveira Madsen, and Paata Bukhrashvili, 325-341. Hershey, PA: IGI Global, 2020.
- [31] World Food Summit, "Report of the World Food Summit". Food And Agriculture Organization Of The United Nations.13-17 November 1996. Rome. WFS 96/REP Part One
- [32] World Meteorological Organization, "WMO: Climate change threatens sustainable development", Press Release Number: 22092021, 2021, Erişim: 08.02.2022, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-climate-change-threatens-sustainable-development>
- [33] World Meteorological Organization. "Climate change and impacts accelerate", Press Release Number: 16092021, 2021, Erişim: 08.02.2022, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/climate-change-and-impacts-accelerate>
- [34] Vervoort, Joost M., Philip K. Thornton, Patti Kristjanson, Wiebke Förch, Polly J. Ericksen, Kasper Kok, John S.I. Ingram, Mario Herrero, Amanda Palazzo, Ariella E.S. Helfgott, Angela Wilkinson, Petr Havlík, Daniel Mason-D'Croz ve Chris Jost, "Challenges to scenario-guided adaptive action on food security under climate change", *Global Environmental Change*, Volume 28,2014,Pages 383-394
- [35] Zhenmin, Liu and Patricia Espinosa, "Tackling climate change to accelerate sustainable development". *Nat. Clim. Chang.* 9, 494–496 (2019). <https://doi.org/10.1038/s41558-019-0519-4>
- [36] Ziervogel, Gina ve Polly J. Ericksen, "Adapting to climate change to sustain food security". *WIREs Clim Change*, 2010, 1: 525-540. <https://doi.org/10.1002/wcc.56>

KONUT DIŞI DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI

Sema Kızılelma*

GİRİŞ

Kırdan kente göçlerin artmasıyla birlikte nüfus yoğunluğu artış gösteren kentler daha fazla konut ve yerleşim alanlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması için kentlerde gün geçtikçe konut üretimleri artmaktadır. 2020 yılı BM Dünya Nüfus Raporu (UNFPA 2021)' na göre dünya nüfusunun 7 milyar 794 milyon 798 bin 729 kişi olduğu tahmin edilmiştir (World Population Prospects, 2019). 2022 yılı Dünya popülasyon bilgi sistemine göre (population.io by world data lab) dünya nüfusu her saniye artmakla birlikte yaklaşık 7 milyar 884 milyon 623 bin 669 kişiye ulaşmıştır. 2020 yılının güncellemesi olarak sunulan verilerde farklı ülkeler için nüfusun yıllara göre bölümlenmeleri grafikleştirilmiş ve gelecek yılın tahmini planlanması da ortaya konulmuştur. Bu veriler ışığında her yıl dünya nüfusunun artışı belirlenmektedir. 2021 TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) adrese dayalı nüfus kayıt sistemleri sonucuna göre (Tük,2021) Türkiye nüfusu 31 Aralık 2021 tarihinden itibaren 1 milyon 65 bin 911 kişi artarak yaklaşık olarak 84 milyon kişiye ulaşmıştır.

Bu nüfus artışlarına da bağlı olarak büyüyen kentler, bir yandan da yetersiz ulaşım ve alt yapılara sahip, kentsel altyapının tüm alanlara eşit olarak sağlanamadığı, olası risklere ve afetlere karşı dirençsiz ve kırılğan kentler haline gelmektedir (**Tablo 1**). Kırdan kente göç ve buna bağlı nüfus artışlarından başlanarak yapılan Tablo 1'de birçok çıktının sonunda kırılğan ve dirençsiz hale gelen kentler ve bu oluşumun insanlar üzerindeki olumsuz etkileri neden – sonuç ilişkisi içerisinde yer almaktadır.

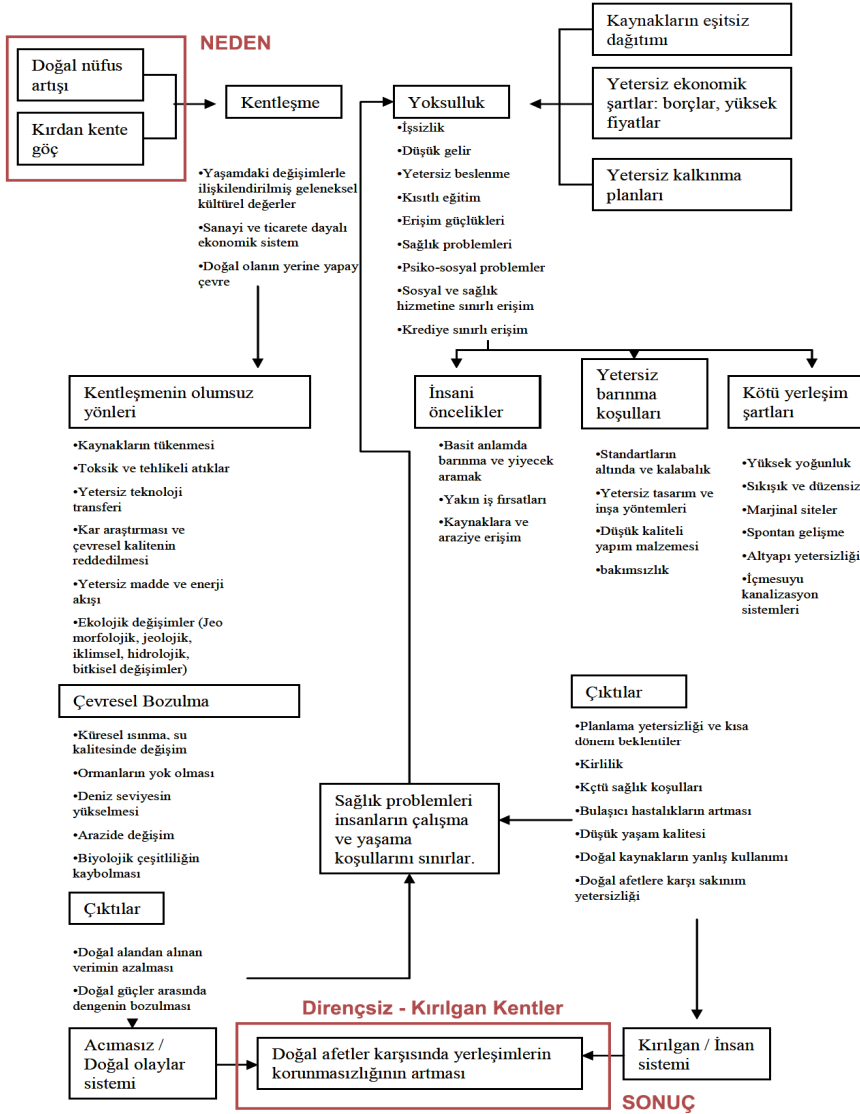
Tüm bu olumsuz nedenler göz önünde bulundurularak ele alınacak dirençli kent yaklaşımları özellikle gittikçe nüfusu artan kentlerde üretilen konut alanlarına ve kent-

---

* Atatürk Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, semak@atauni.edu.tr

sel kararlara bakış açılarını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Farklı ülkelerde ve Türkiye’de uygulanan dirençli kent yaklaşımları ele alınarak bu uygulamaların olumlu ve olumsuz yönleri tartışılacaktır. Bu sayede elde edilecek veriler gelecek yıllarda kentlerimizi dirençli hale getirebilmek için yapılması gerekenleri de ortaya koyacak ve her türlü afete karşı dirençli kentler meydana getirmek daha olası hale gelecektir.

Tablo 1. Kırdan kente göç, kentleşme – yoksulluk sonucu kentlerin kırılganlaşması (El-Masri&Tipple, 2002)

1. DİRENÇLİ KENT

Ulusal ve Uluslararası literatürde yer etmeye başlayan direnç kavramının (ing. resilient) farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Türkçe bir kavram olarak direnç, bir etkiye karşı koyma, dayanma gücü, mukavemet, rezistans (TDK Sözlüğü) anlamlarına gelmektedir. Uluslararası literatürde "resilience" (dayanıklılık) olarak kullanılan direnç kavramı Latince'de kullanılan resilio kelimesinden türemiş olmakla birlikte yeniden eski haline geri dönmek anlamlarında kullanılmaktadır (Ulutaş, 2020). Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenen ve "Dayanıklı ve Kapsayıcı Kentler için Kaynak Üretimi Projesi" kapsamında hazırlanan "Dayanıklı Kentler Rehberi" (Durmaz, 2021) adlı çalışmada dayanıklılık (resilience) kavramı, herhangi bir olağan ya da olağanüstü tehlike ve riske maruz kalınmasından sonra duruma adapte olabilecek şekilde karşı durulması, oluşan tehlikenin toplum, toplumda yaşayan bireyler üzerinde meydana gelen olumsuz etkilerinin azaltılması ve bu konuda her türlü önlemin alınarak gelecekteki tehlikelerden de korunması şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda dirençlilik, gerilemeden kurtulma çabası, yeteneği olarak geçmektedir (Tainter & Taylor, 2014). Newman (2004)'a göre ise direnç, olumsuzluklar karşısında toplumların, bireylerin direnç göstermesine ve karşı koyarak önlem alınmasına yardımcı olabilecek niteliktedir. Uluslararası Afet Risk Azaltma Ofisi (UNISDR, 2010) tarafından yapılan tanımlamada ise dirençlilik (resilience) şu şekilde tanımlanır:

"Dirençlilik, tehlikelere maruz kalan bir toplumun, bireyin ya da sistemin var olan altyapıları korumak ve gerekli yenilemeleri yapmak ta dâhil olmak üzere risk yönetimi yoluyla bir tehlikenin zamanında farkına varma, etkilerini öngörme ve etkiler meydana geldiğinde gereken direnme, karşı koyma, uyum sağlama, dönüştürme ve iyileştirme yeteneğidir (unisdr.org)."

Dirençlilik kavramı ilk kez 1973 yılında ekolojik sistemlerin değişime direnme kapasiteleri konusunda çalışmalar yürüten Crawford Stanley Holling tarafından kullanılmış (Ulutaş, 2020) ve Holling (1973)'e göre dirençlilik, iç ve dış kaynaklı her türlü değişime uyum sağlama sürecidir.

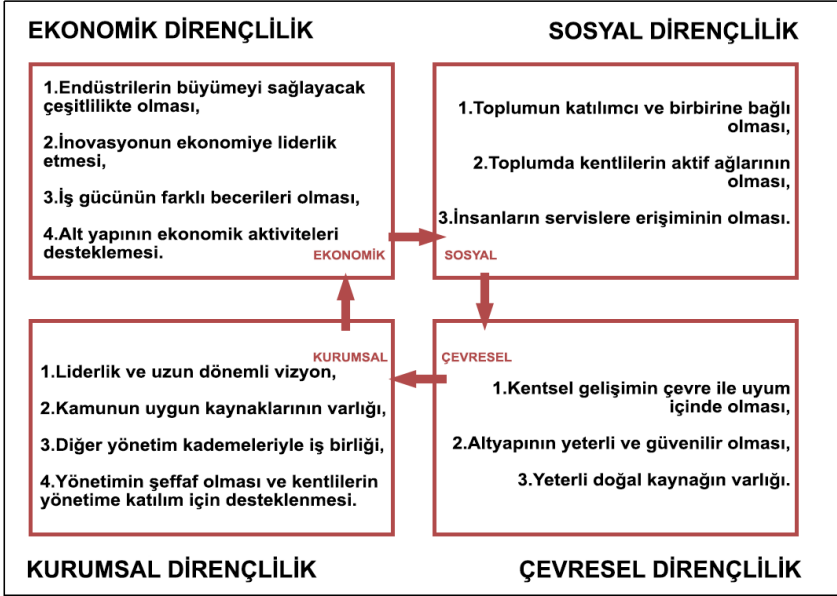
Direnç ve dirençlilik (dayanıklılık) kavramlarının farklı tanımlamalarından sonra dirençli kent tanımına da bakmak direnç kavramının kent ile birlikte ele alın-

masında kavramsal bir altlık oluşturacaktır. Yerleşimlerin dirençliliği konusu dünyada yetmişli yılların sonundan itibaren tartışılırken (Karahan, 2018) Türkiye’de özellikle 2000’li yıllarda tartışılmaya başlanmıştır (Balta, 2013). Dirençli kent konusunda da farklı tanımlar yapılmaktadır. Çiriş (2018) dirençli kenti, şehirlerin sosyal, çevresel, ekonomik ve fiziksel olarak karşılaşılabileceği her türlü olağan ve olağanüstü risk ve tehlikelere karşı kenti oluşturan tüm dinamiklerin, aktörlerin koordineli şekilde mücadele edebilmesi şeklinde değerlendirmektedir. Kentsel dirençlilik, sabit bir konuda tartışılmaktan ziyade dönüşümsel yapıda ele alınmalı ve değişip dönüşen bu şartlar karşısında sistemin de değiştirilip, geliştirilmesini içermelidir (Galderisi, 2013).

Tablo 2. Dirençlilik Şeması (Figueiredo vd., 2018, s.16)

Değişim yoğunluğu / işlem maliyetleri →		
Kararlılık	Dayanıklılık	Değişim
Üstesinden gelme kapasitesi	Uyum kapasitesi	Dönüşüm kapasitesi
Sistemin şoklara dayanması ve hızlı bir şekilde kararlılık durumuna dönmesi	Değişen koşullara göre ilave düzenlemeler ve artımlı uyum	Sistemi önemli şekillerde değiştiren, yeni ve daha iyi bir duruma getiren dönüşüm yanıtları.
← Dirençlilik →		

Dirençli kent, bir etkinin tesiri altında kaldığı süre boyunca içinde bulunduğu sabit ve kararlı durumdan bir uyum sürecini de barındıran değişim durumuna geçecektir (**Tablo 2**). Bu süreçte kentin dirençliliğinin değişen koşullara uyum sağlaması ve ona göre dönüşebilmesine bağlı olduğunun bilinmesi önemlidir. Dirençli kent ele alınırken tek boyutta ele alınmamalı, disiplinler arası ve bütüncül yaklaşımlarla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda OECD raporunda (OECD, 2016) kentsel dirençliliğin 4 boyutundan (ekonomik, sosyal, kurumsal ve çevresel dirençlilik) bahsedilmektedir (**Şekil 1**). Bu dört boyut birbirleriyle ilişkili ve birbirlerini etkileyebilecek konumdadır. Bu sebeple kentler dirençlilik açısından değerlendirilirken sadece tek yönlü değil, sosyal, kültürel, çevresel, ekonomik vb. şeklinde farklı boyutlarla da ele alınmalıdır.

Şekil 1. Kentsel Dirençliliğin Dört Boyutu (OECD Resilient Cities Report, 2016)

Direnç, kentsel direnç ve dirençli kentin farklı tanımlarına yer verdikten sonra farklı kurumlar tarafından farklı ülkelerde ve Türkiye’de dirençli kentler olarak yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar bir arada ele alınarak örnekler üzerinden farklı dirençli kent uygulamaları ortaya konacaktır.

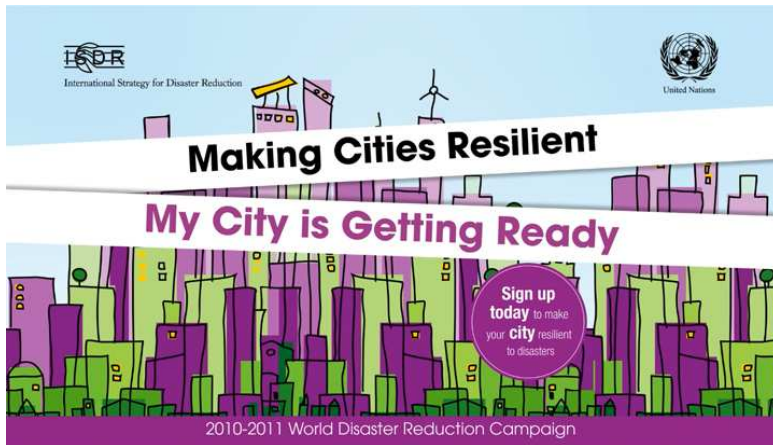
1.1. Dirençli Kent Uygulamaları

Kent dirençliliği ele alınırken son yıllarda meydana gelen afetlerin fazlalığı ve maddi, manevi yıkımların artması, can-mal kayıpları afete dirençli kent/şehir konusu üzerinde fazlaca durulmasını gerektirmektedir. Bir kentin afete dirençli sayılabilmesi için meydana gelecek insan ya da doğa kaynaklı her türlü afete karşı koyabilme, önlem alabilme, uyum sağlama ve etkilerini en aza indirerek sosyal hayatı eski haline döndürebilme yeteneğidir. Afete dirençli kent/şehir oluşturulması için yapılan çalışmalardan birisinde (Wikström, 2013) afete dirençli şehir için gereklilikleri dört başlık altında toplamıştır. Bu dört başlık (zarar görebilirlik analizi matrisi, önleme, kentsel yönetim ve belirsizlik odaklı planlama) bir kentin afete dirençli olması için gereken altyapıyı, önlemi ve planlamayı ortaya koymaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Afete Dirençli Şehir Oluşumunda Gereklilikler (Anna Wikström, The Challenge of Change: Planning for social urban resilience,2013)

Dünyada 2010 yılında meydana gelen Haiti Depremi, Pakistan'da yaşanan sel felaketi gibi afetler on binlerce insanın yaşamını yitirmesine, kentlerin tahrip olmasına, milyonlarca ekonomik zarara sebep olmuştur. Bu felaketlerden sonra "Afete Dirençli Şehirler" sloganı ile yola çıkılarak birçok çalışma başlatılmıştır. Bunlardan birisi de "Dirençli Şehirler Yaratma: Şehrim Hazırlanıyor (Making cities resilient: My city is getting ready)" kampanyası çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalardır (UNISDR, 2010-2011) (Şekil 3).

Şekil 3. Dirençli Şehirler Yaratma: Şehrim Hazırlanıyor Kampanyası, 2010-2011

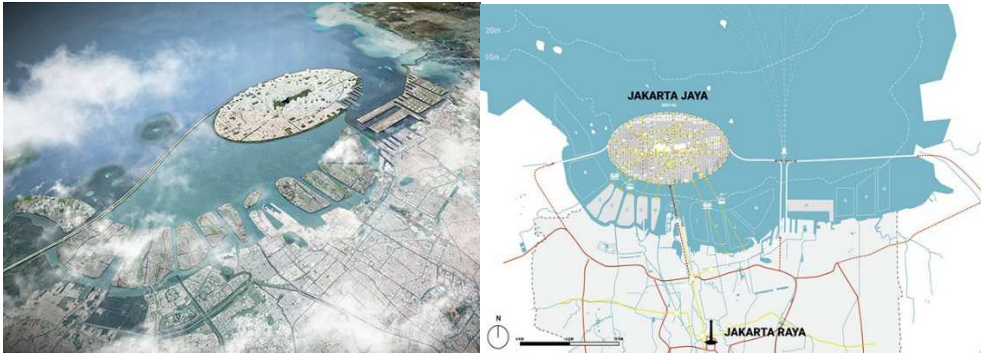
Kentlerin dirençliliği kendi içlerinde farklılık barındırmasının yanında ülkeler ve bölgeler arasında da farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar kentin büyüklüğüne, ekonomik altyapısına, toplumsal uyumuna bağlı olarak meydana gelmektedir (Kavanoz, 2020). Ayrıca Savitch (2008), kentlerin dirençliliğinin farklılığını belirtmek için yaptığı çalışmasında ele aldığı Kudüs, New York, Londra gibi şehirleri farklı parametreler (iş gücü, altyapı, turizm vb.) üzerinden değerlendirmiştir.

1.1.1. Uluslararası Dirençli Kent Örnekleri

Kentsel dirençlilik ile ilgili uluslararası çalışmalar incelendiğinde "Dirençli Kentler Birliği" ile iş birliği içerisinde olan kuruluş yeri Stokholm olan dirençlilik merkezi ve yaptıkları çalışmalar öne çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler, 2010-2011 yıllarında "kentleri dirençli hale getir" kampanyası başlatarak (<https://www.unisdr.org>) dünya afetlerini azaltmayı hedeflemişlerdir (UNDRR – UN Office for Disaster Risk Reduction). Dirençli şehirler, Birleşmiş Milletler'in "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" (Sustainable Development Goals – SDG) kapsamında da yer almaktadır.

1.1.1.1. Jakarta, Endonezya

Endonezya'nın başkenti Jakarta kentinin dirençliliğini tehdit eden problemlerinden birisi kıyı bölgesinde, nehir kenarında meydana gelen taşkınlardır. Ayrıca tropikal iklim özelliklerinden dolayı yüksek sıcaklık, fırtınalar ve aşırı yağışlar kentin farklı dönemlerinde risk ve tehlikelere maruz kalmasına neden olmaktadır. Konut alanlarının yasal olmayacak şekilde artması sonucu oluşan sosyal sorunlar da kent dirençliliğine zarar veren bir başka etkidir.

Şekil 4. Jakarta Kenti Yeşil Master Plan Önerisi, Endonezya, 2030 (Jakarta Jaya, WLA)

Tüm bu kent dirençliliğini olumsuz etkileyen sebepler doğrultusunda 58 metrekarelik alanda master plan hazırlanmıştır (**Şekil 4**). Master plan çerçevesinde "Jakarta 2030 Mekânsal Planı, Jakarta Kıyı Geliştirme Stratejisi ve 2030 İklim Değişikliği Uyum Projesi" hazırlanmıştır. Bu master plan önerisi 2017 Dünya Mimarlık Festivali'nde "Akıllı Şehirler Ödülü" kazanmıştır. Yaygın adıyla "Dev Deniz Duvarı" olarak bilinen Ulusal Başkent Entegre Kıyı Geliştirme (NCICD) projesi, kentin korunmasına da yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra kentin gelişmesine yeni yerler açan bu projedeki deniz duvarı, mega projenin önemli kısımlarından birisidir.

Jakarta sakinleri için erişilebilir park alanları, halka açık gezinti yerleri, göller, plajlar ve kanallar projeye dâhil edilerek, hava ve iklim koşullarının olumsuzluklarının giderilmesinin yanında herkesin ulaşabileceği sosyal alanlar oluşturularak sosyal ve toplumsal sorunlara da çözüm üretilmesi amaçlanmıştır (**Şekil 5**).

Şekil 5. Jakarta Kenti Master Planında Yer Alan Sosyal Alanlar (Holmes, 2017)

1.1.1.2. Paso Del Norte Bölgesi, ABD – Meksika Sınırı

Amerika – Meksika sınırında en büyük problemlerden birisi su tedarik problemidir ve kentsel dirençlilik konusunda önemli bir sorun teşkil etmektedir (Tuğaç, 2019). Su tedariği dışında suyun kalitesinin de sıkıntılı olduğu bilinmektedir.

Şekil 6. Paso del Norte Su Havzası Projesi (New Mexico State University – Board of Regents)

El Paso Su İdaresi ve Teksas Su Komisyonu iş birliğinde Sürdürülebilir Su Projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje sayesinde suyun kullanımı konusu planlanmıştır. Rio Grande nehri sulama yapanlara verimli su aktarımı ve taşkınlara engel olunması konularında yeniden düzenlenmiştir (Şekil 6).

1.1.1.3. Tokyo, Japonya

Tokyo, "Dirençli Kentler İndeksi (CRI)" ve "Güvenli Kentler İndeksi (SCI)" bilgilerine göre dünyanın en dirençli kenti olarak karşımıza çıkmaktadır (Eren, 2019). Kentin bu dirençliliği, iklim değişikliği ve deprem başta olmak üzere birçok afetle sıklıkla karşılaşmasından doğmaktadır. Japonya afet öncesi tahmin, hazırlık ve afet sonrası ve sonrasında idare konuları başta olmak üzere afet risklerinin azaltılması ve Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG)'ni gerçekleştirilmesi konularında dünyaya örnek teşkil edebilecek bir konumdadır. Japonya'nın başkenti Tokyo kenti ise ülkelerin kalkınması ve kentleşmesi alanlarında öne çıkan, akıllı ve makineleşmiş mega kentlerden birisidir. Ancak kentin konumunun okyanus kıyısında yer alması ve körfezde oluşturulan yoğun yapılaşma kentte insan ya da doğa kaynaklı birçok afete zemin hazırlamaktadır (**Şekil 7**). Bu yüzden hükümet kenti daha da dirençli hale getirmek için bir dizi önlemler almıştır.

Şekil 7. Faxai Tayfunu (solda), 08.09.2019 (Victor, 2019), Büyük Hanshin-Awaji (Kobe) Depremi (sağda), 17.01.1995 (Tokyo Kentsel İmar Bürosu, Dirençli Kentler Forumu, 2019)

Kentte 2019 yılında Faxai Tayfunu Ağustos ayında gerçekleşmiş, üzerinden iki ay geçmeden de ikinci bir tayfun (Hagibis Tayfunu)¹ meydana gelmiş ve can kayıpları yaşanmıştır (**Şekil 8**).

¹ Son 60 yılın en büyük, güçlü ve yıkıcı tayfunu olarak bilinmektedir (kaynak:euronews)

Şekil 8. Hagibis Tayfunu Yıkımları (Taylor, 2019), Demiryolu Köprüsü, Chikuma Nehri, Ueda (sol üstte), Shinkansen Depolama Alanı, Nagoya (sağ üstte), Konut Alanı, Ichibara (Doğu Tokyo) (sol altta), Sel, Tamagawa Kasabası, Fukushima (sağ altta)

Bu yüzden kent ne kadar dirençli olursa olsun afetlerle başa çıkmak için her zaman olduğunda daha dirençli olmak zorundadır. Her geçen gün kendini afetlere dayanıklı hale getirmek için yenilikçi yaklaşımlar geliştirmektedir. Tokyo'nun dirençli kent oluşturmada temel yaklaşımı "Üç Sütun Afet Yaklaşımı" dır. Bu yaklaşımda yer alan üç sütun kendine yardım (self-help), karşılıklı yardım (mutual-help) ve kamu desteği (public assistance) olarak belirtilmektedir (Koike, 2019). Bu kapsamda kenti dirençli hale getirmek için uygulanan bazı yapımlar aşağıda sıralanmıştır.

Nehirlerde Alınan Önlemler

Kıyılarda yer alan bentlerin, kıyı kapılarının fırtına ve depremlerden korunması, nehir çevresinin iyileştirilmesi ve kıyıya bentlerin yapılması alınan önlemlerdendir (Kobayashi, 2019) (Şekil 9).

Şekil 9. Nehirlerde Alınan Önlem Örnekleri (Eren, 2019), Sel Kapıları (solda), Sper Bentler (sağda)

Yakın Konumlu Ahşap Konutların Yangın Dirençliliğinin Arttırılması On Yıl Projesi (Ten-year Project to Advance Fire Resistance in Areas with Close-set Wooden Houses)

Afetlerden birisi olan yangına karşı kenti dirençli hale getirmek için özellikle ahşap malzeme ile yapılan konutların yoğun olduğu alanlarda yangının olmaması ve olması durumunda etkisinin azaltılması amacıyla alınması gereken tedbirler belirlenmiştir. Bu alanlarda bir yol hattı belirlenerek iyileştirme, yeniden inşa, ek park alanları – yeşil alanlar yapılması şeklinde aşamalı yapımlar uygulanmıştır. En önemlisi de yangına dayanıksız/hassas bu bölgelerde yangın kesme kuşakları oluşturulmuştur (**Şekil 10**).

Şekil 10. İyileştirme Öncesi ve Sonrası (Tokyo Kentsel İmar Bürosu, Dirençli Kentler Forumu, 2019)

Ayrıca kentte meydana gelebilecek afet sonrasında kullanılacak birçok harita uygulaması hayata geçirilmiştir. Bunlardan birisi "Sel Riski Haritası (Flood Risk Map)" ismiyle, sel sırasında kişinin konumuna göre selin yükseklik, etki alanı gibi özelliklerinin bilgisini verebilen bir telefon uygulamasıdır (Şekil 11).

Şekil 11. Dijital Sel Riski Haritası, Bireyin Konumu ve Sel Etki Alanı (Solda), Selde Bireyin Bulunduğu Konumdaki Su Yüksekliği (Sağda), (Koga, 2019)

Birçok farkındalık eğitimi ve uygulamaların geliştirilmesine devam edilmektedir. "Tokyo Zaman Çizelgesi" ile her birey kendi afet zaman çizelgesini yapmaktadır. Çizelge ile kişi hareketlerini kontrol etme, afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenleri belirleme ve onların sıralamasını oluşturma gibi uygulamalarla kişinin güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Koga, 2019) (Şekil 12).

Şekil 12. Mytimeline Dijital Uygulama Sürüm Sayfası, El Kitabı, İlkokul çocukları için rehber kitap

1.1.1.4. Montreal, Kanada

Kanada'nın ikinci büyük kenti olan Montreal, her şehir gibi doğal ve insan kaynaklı birçok risk ve afetle karşı karşıyadır. 1998 yılında gerçekleşen buz fırtınası, 2013 yılında Lac-Megantic Felaketi (demiryolu kazası) ve 2017 yılındaki sel felaketi gibi felaketler bunlardan bazılarıdır. Bu afetlere karşı önlem alınmasını gerektirecek en aktif katılımlı, büyük iş birlikleri ile "Montreal Dirençli Şehir Stratejisi" hazırlıklarına başlanmıştır (Öztürk & Demirel, 2021). Stratejinin uygulanması aşamasında gerekli olan koordinasyonu sağlamak için 2016 yılında "Bureau de la Resilience" adında bir ofis kurulmuştur ve 2018 yılında stratejik plan oluşturulmuştur. Ayrıca Montreal, iklim değişikliği ile mücadeleyi (Şekil 13) de stratejide ele almış ve "2016 – 2020 Sürdürülebilir Montreal Planı" hazırlanmıştır.

Adaptasyon: Beklenen iklim değişikliği

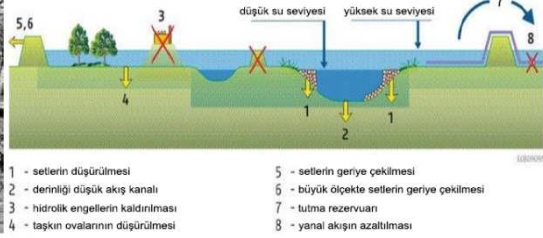
Şekil 13. İklim Değişikliği Mücadelesi, Montreal (Aydın & Erdoğan, 2017)

1.1.1.5. Hollanda

Bir kıyı ülkesi olan Hollanda, özellikle su yükselmeleri sonucu meydana gelen sel afetlerine karşı mücadele vermektedir. Ülkede 1953 yılında meydana gelen "Kuzey Denizi Seli" (Şekil 14) kıyı şeridinde yapılması planlanan 62 adet taşkın kapısını denetleyecek olan "Delta İşleri Komisyonu" kurulmuştur. Hollanda Senatosu tarafından 2016 yılında taşkınların meydana getirdikleri hasarları azaltmak için "Room for the River" (Şekil 15) adı verilen bir program onaylanmıştır (Lfarakh, 2021). Bu

program ile kıyı alanlarının güvenliğinin sağlanması ve mekânsal kalitesinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Şekil 14. 1953'teki Kuzey Denizi sel

Şekil 15. 'Room fort he river' önlemleri

Bölgedeki nehir ile şehir merkezi arasında tasarlanan park sayesinde (Şekil 16) halk için rekreasyon alanları, ziyarete gelenler için sergi alanları oluşturulmuş, tatlı su balıkçılığı ve kentin güvenliği sağlanmıştır.

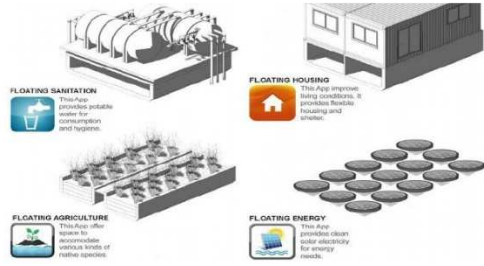

Şekil 16. Şehrin Nehir ve Park İle İlişkili Tasarım

Hollanda sahil şeridinde yer alan gecekondularda yaşayan insanlara yoksullukla savaşmak ve sağlıklı alanlar sağlayabilmek için "Yüzen Şehir Uygulamaları" programı başlatılmıştır (Şekil 17). Yüzen şehir vizyonunda kentin dirençliliğini ve toplumun yaşam kalitesini artırmak amacıyla birimler tasarlanmıştır (Şekil 18).

Şekil 17. Şehir uygulaması yüzen yapısı

Şekil 18. Yüzen birimler

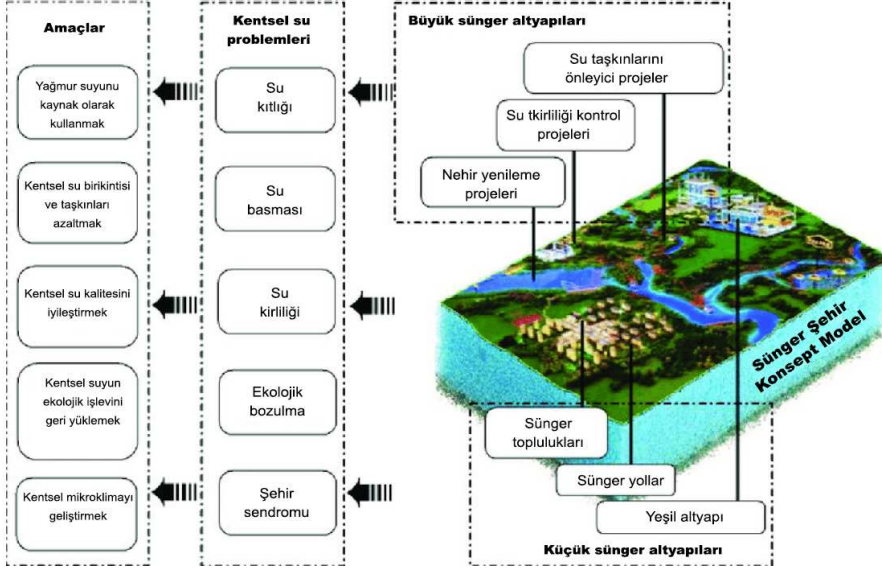
1.1.1.6. Sünger Şehir Shenzhen, Çin

Shenzhen, Çin'de Hong Kong sınırında bulunan Pearl Nehri Deltası'nda bir kıyı şehridir (Şekil 19). Yüksek teknolojik gelişmelerin de etkisiyle Çin'in küçük bir balıkçı köyünden bir metropol şehre dönüşen kentlerinden birisidir. Kış aylarında çok yoğun aldığı yağışlar taşkın riskini artırmaktadır. Bu şehrin dirençliliği suyun kent genelinde yönetimine bağlıdır.

Şekil 19. Shenzhen'in Coğrafi Bağlamı

2014 yılında alınan bir kararla "Sünger Şehir (Sponge City)" konsepti tanınmıştır. Sünger Şehir, tanım itibariyle bir dizi yağmur suyu yönetim politikalarının binalar dışında da farklı ölçeklerde uygulanabilirliğidir (Lfarakh, 2021). Shao ve diğerleri (2016)'ne göre ise sünger şehir (Şekil 20), süngerin yapısından da anlaşıldığı üzere oldukça esnek şekilde koşullara uyum sağlayabilen, yağmur suyunu emecek, gerektiğinde depolayacak ve farklı kullanımlar için dönüştürebilecek şehirleri tanımlar.

Şekil 20. Sünger Şehri'nin Kavramsal Modeli (yazar tarafından uyarlanmıştır)

1.1.1.7. Vancouver, Kanada

Vancouver şehri, Kuzey Amerika kıtasında yer alan büyük kentsel alanı bünyesinde barındırmasının yanında Pasifik Okyanusu ile çevrilidir (Şekil 21). Kanada'nın en sıcak şehirlerinden birisi olan kent, üretime dayalı bir sanayi şehriden yaşanabilir, sürdürülebilir ve yeşil enerji lideri bir kente dönüşmüştür.

Şekil 21. Vancouver'ın Coğrafi Dağılımı

Ekolojik şehir planlaması geçmişine sahip olan kent, yerel halk için konut seçeneklerini artıracak, sürdürülebilir bir "Mahalleler Şehri" uygulamasıyla dikkat çekmektedir. İklim değişikliklerinin bir liman kenti olan Vancouver'daki etkilerini ortaya koymak için Kent Konseyi tarafından "En Yeşil Şehir Eylem Planı (Greenest City Action Plan)" onaylanmıştır (Affolderbach vd., 2017). Şehrin dirençliliğini sürdürülebilir şekilde artırabilmek ve metropol yaşantısını düzenlemek için "Olimpiyat Köyü" (Şekil 22) bir başlangıç kabul edilmiştir. Kapsamlı yeşil teknolojilerin kullanımı ile de arazi değerlerinde artış olmuştur (Şekil 23).

Şekil 22. Olimpiyat Köyü

Şekil 23. Olimpiyat Köyü Havadan Görünüş

1.1.1.8. Singapur

Singapur, Malay yarımadasının güneyinde bulunan bir şehirdir (Şekil 24). Bir zamanlar gecekondulu mahallelerinin çokça bulunduğu bir sanayi kenti iken küresel şehirlerden birisi haline gelmiştir. Yoğun yağışlar ve tropikal iklimin getirdiği aşırı sıcaklar kentin dirençliliğini sağlamanın önemini ortaya koymaktadır.

Şekil 24. Singapur'un Coğrafi Dağılımı

Günden güne artan göçmen nüfusu ve onların ihtiyacı olan yerleşim yeri sıkıntısı kentte yeni yerleşim alanları oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. "Marina Koyu" olarak günümüzde var olan alan, yeni kent merkezini oluşturmaktadır. Nehir kıyısında liman görevi gören alan zamanla ticaretin de yoğunlaşmasıyla küresel ısınmaya sebep olmaya ve kıyıları kirletmeye başlamıştır. Bu nedenlerle hükümet, "küresel şehir" vizyonunu "bahçe şehir" olarak dönüştürmüştür (**Şekil 25**). Kentsel ısı ve karbon salınımını azaltmak, biyolojik çeşitliliği artırmak ve kentte meydana gelen iklimsel afetlerle başa çıkmak için kent yeşillendirme çalışmaları hayata geçirilmiştir.

Şekil 25. Singapur Bahçedeki Şehir

1.1.1.9. Londra

Tasarlanan BedZed Projesi (**Şekil 26**) ile ilk karbonsuz kent olma özelliğine sahip olan Londra'da iklim değişikliklerinin etkisini azaltmakla kalmayıp petrole olan bağımlılığın da azaltılması hedeflenmiştir. Bir kentin karbonsuz hale gelebilmesi için 3 aşamadan söz edilmektedir (Karahana, 2018). Bu aşamalar enerji kullanımını minimize etmek, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve yeşil kullanımını artırarak karbondioksit oranını dengelemektir.

Şekil 26. Bill Dunster tasarımı karbonsuz ilk kent (BedZED Projesi), Londra

1.1.2. Ulusal Dirençli Kent Örnekleri

Türkiye’de de şehirlerin dirençli hale gelebilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. 2011 – 2023 yılları arasında kapsayan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yapılan İklim Değişikliği Eylem Planında (İDEP) da belirtildiği şekliyle ülke çapında önlemler alınmaktadır (kaynak 14). Bu kapsamda Eylem Planını 2011 yılında ilk hayata geçiren şehir Gaziantep olmuştur. Antalya şehrinin su temin edilmesinde yapılan iyileştirme, turizm potansiyelinde oluşturulan alternatifler ve ana ısınma kaynağında değişiklik yaparak doğalgaza çevirmesi sonucunda OECD raporlarında yer alan dirençli şehirler kapsamına alınmasına katkı sağlamıştır (<https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/resilient-cities.htm>). Bursa’da da yapılan iklime dirençli kent oluşum çalışmaları, kentin adından söz ettirmiştir. "Bursa İklim Değişikliği Eylem Planı", 2030 yılında 2014 (planın hayata geçirildiği tarih) yılına oranla salım azaltımını sağlayacak eylem ve hedefler belirlenmiştir.

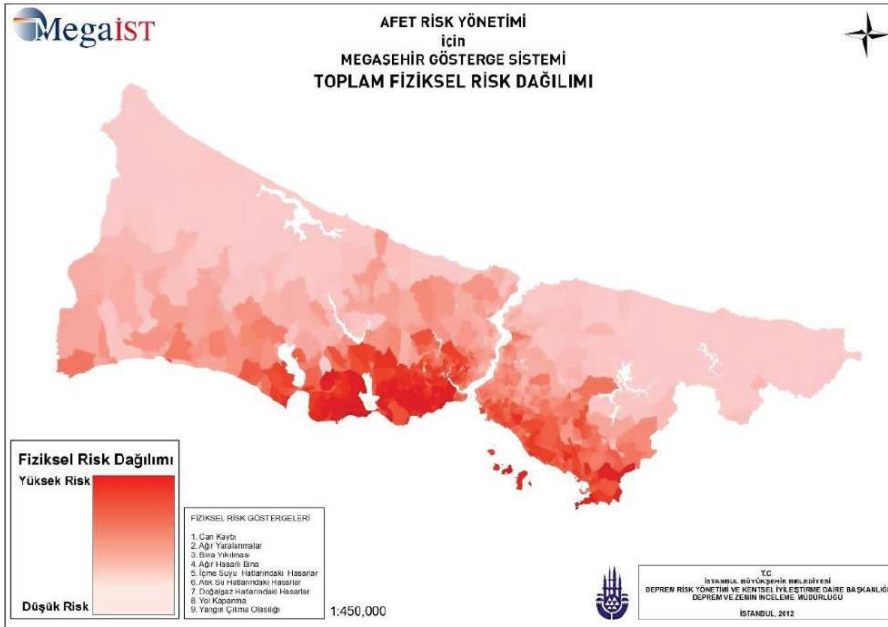
1.1.2.1. İzmir

2014-2016 yılları arasında İstanbul ve Ankara ile beraber ekonomisi en çok gelişen şehir İzmir olarak belirtilmiştir (Bouchet, Liu, Parilla ve Kabbani, 2018). Büyümeyle birlikte yüksek oranda göç almakta ve kentsel dirençlilik konusunda sorunlar

yaşanmaktadır. Dirençliliği sağlamak için bütünlük su yönetim planları yapılmıştır. Ayrıca dört adet atık su arıtma tesisinin hayata geçirilmesi de suyun yeniden kullanımına olanak vermiştir. Hava olaylarının ileriye dönük tahmin edilmesi konusunda da 2050 – 2100 iklim değişikliği modelleri analiz edilmiştir.

1.1.2.2. İstanbul

MegaİST (Megaşehir Gösterge Sistemi) ile afet risk yönetiminin yürütülmesinde her aşamada ve tüm süreçlerde kullanılacak bir "gösterge sistemi" kurulması hedeflenmektedir (Şekil 27). Bu sayede olası bir afet ya da risk durumunda durumun değerlendirilmesi, iyileştirilmelerin yapılması konularında gerekli altyapı sağlanacaktır.

Şekil 27. MegaİST Projesi Fiziksel Risk Dağılım Haritası, 2012

Bunların dışında kentlerdeki duyarlılığı ve dirençliliği artırmak için "Taşkın Erken Uyarı Sistemi (TEUS), Buzlanma Erken Uyarı Sistemi (BEUS), Web Tabanlı Deprem Kayıp Tahmin Programı (ELER), Afet Risk Azaltma Sistemi (ARAS)" gibi birçok proje de hayata geçirilmiştir.

1.1.2.3. Kocaeli

Afetlere dirençli bir toplum oluşturmak amacıyla Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ve Kocaeli AFAD İl Müdürlüğü iş birliğiyle "Kocaeli Afetlere Hazırlık Eğitim Programı" hayata geçirilmiş ve farklı mahallelerden gelen katılımcılara afete farkındalık ve duyarlılık konuları işlenmiştir. İşlenen konular ve çalışmaları gerçekleştiren kurumlara ait bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır (**Tablo 3**).

Tablo 3. Eğitim İçerikleri ve süreleri (Gerdan, Kırıkkaya ve Özdemir, 2018)

Eğitim Adı	Süre	Kurum
Afetler Karşısında Dirençli Toplum Olmak	45 dk	Kocaeli Üniversitesi
Afet Bilinci	70 dk	Kocaeli AFAD İl Müdürlüğü
KBRN ve Hafif Arama Kurtarma	50 dk	Kocaeli AFAD İl Müdürlüğü
Afetlerde Psikolojik İlk yardım	50 dk	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
İlk Yardım	60 dk	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Yangın	60 dk	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Zarar Azaltma Eğitimi	60 dk	Kocaeli Üniversitesi
Gözlemsel Mahalle Tehlike Analizi Teorik ve Saha uygulaması	150 dk	Kocaeli Üniversitesi
Yapısal Olmayan Risklerin Azaltılması-Güvenli Yaşam Odası	60 dk	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Bu sayede afet ya da risk anlarında yapılması gerekenler, sonraki süreçte yapılacaklar ve her türlü iş birlikleri katılımcılara sunularak kent dirençliliğine öncelikle toplumun dirençli hale getirilmesi bakış açısıyla yaklaşmıştır.

1.1.2.4. Aybastı, Ordu

Risk azaltmada iyi bir uygulama örneği olarak belirtilen Ordu şehrinde 15 Şubat 2019 tarihinde başlayan heyelan, üç ay boyunca devam etmiştir. Hazırlanan etüt raporlarında bölgede kaymaların yaşanacağı, heyelan bölgesi olduğu belirtilmiştir (Anadolu Ajansı). Bu süreçte bölgede yaşayan kişilerin tahliye edilmesi olayın sadece maddi zararları atlatılmasını sağlamıştır. Bu durum afet sonrası geçici barınma ihtiyacının karşılanmasını önemli hale getirmektedir. AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) bölgesel lojistik destek merkezlerinde yer alan her türlü gerekli malzemeyi afet durumunda, bölgeye sevk etmektedir (**Şekil 28**). Afetin engellenemediği

durumlarda halka geçici barınak ve acil ihtiyaçları en kısa zamanda ulaştırmak adına önemi ortaya konmaktadır.

Şekil 28. AFAD Lojistik Depolar Sevkiyat İşleyiş Şeması

SONUÇLAR

Kente göçler sonucunda nüfus farklılıkları, afetler, salgın hastalıklar son yıllarda artarak şehirleri ve yaşadığımız yerleri kırılgan hale getirmektedir. Bu durum karşısında eskisinden daha fazla duyarlı olup kentleri afet ve acil durumlara nasıl daha dirençli hale getireceğimizi öngörebilmeliyiz. Uluslararası dirençli kent örnekleri daha yaygın olmakla birlikte ulusal olarak da bazı kentlerimizde kararlar alınmakta, stratejiler belirlenmekte ve bunların bazıları hayata geçirilmektedir. Ancak çalışmaların geneline bakıldığında az olmalarının yanında teorik ya da kâğıt üzerinde kalmakta, uygulamaya geçilmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Almanya Doğa Koruma Ajansı tarafından yayınlanan görselde (Şekil 29) gelecek kentlerden beklenen örnek bir kent yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım ele alındığında yeşil alanların çokluğu ve kentle ilişkisi dikkati çekmektedir. Günümüzde betonlaşmanın artması ile kentlerdeki kaynaklar (yeşil, orman alanları, su ...) yitirilmekte ve geri dönülemez şekilde yok olmaktadır. Yeni şehircilik anlayışında doğa ekolojisi ile uyumlu, sürdürülebilir kentler ve yapılar üretmek amaçlanmaktadır.

Şekil 29. Almanya Doğa Koruma Ajansı (Federal Agency for Nature Conservation – BfN)'e göre gelecek kentlere örnek bir simge yaklaşım (Hansen vd., 2017)

Tablo 4. Kentlerin Terminolojisi (Moir vd., 2014)

Çevre	Sosyal	Ekonomi	Yönetim
Bahçe Kentler	Katılımcı Kentler	Girişimci Kentler	Yönetilen Kentler
Sürdürülebilir Kentler	Yürünebilir Kentler	Rekabetçi Kentler	Zeki(Intelligent) Kentler
Eko Kentler	Entegre Kentler	Üretken Kentler	Üretken Kentler
Yeşil Kentler	Kapsayıcı Kentler	Yenilikçi Kentler	Verimli Kentler
Kompakt Kentler	Sadece Kentler	İş Dostu Kentler	İyi Yönetilen Kentler
Akıllı Kentler(Smart)	Açık Kentler	Küresel Kentler	Akıllı Kentler
Dayanıklı Kentler	Yaşanabilir Kentler	Dirençli Kentler	Gelecek Kentler

Literatürde; kentler farklı terminolojiler ve yaklaşım biçimlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmadan birisi Moir vd. (2014) tarafından dört farklı ana başlıkta ele alınmıştır (**Tablo 4**). Başlıklar ile kentlerin sınıfları, o kenti meydana getiren ana yaklaşım (örneğin yeşil kent doğayla ve çevreyle ilişki olduğundan/çevreye müdahale ile kent yaklaşımı oluşturulduğundan) üzerinden değerlendirilerek belirlenmiştir. Ayrıca sürdürülebilir kentler, sürdürülebilir kentsel gelişme/kalkınma, sürdürülebilir insan yerleşimleri, eko-kentler, yaşanabilir kentler gibi başlıklarla belirtilen ve aralarında anlam açısından benzerlikler taşıyan yaklaşımlar, temelde kentlerin

çevre ile uyumlu ve dengeli bir ilişki içinde olması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Yazar, 2006). Katılımcı kentler, kentte yaşayanların sosyal olarak aktifliğini belirtilen girişimci kentler ekonomik altyapının gücünü anlatmakta ve iyi yönetilen akıllı kentlerin yaklaşımı ise yönetsel olarak ele alınmaktadır.

Dirençli kentler yaklaşımı burada ekonomi başlığı altına alınmış olsa da konunun başından beri dirençlilik ve dirençli kent hakkında yapılan tanımlamalar ve örnekler düşünüldüğünde aslında dirençli kentin birden çok başlığın altına alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Tablo 5. Uluslararası ve Ulusal Dirençli Kent Örnekleri Sınıflandırılması

ULUSLARARASI ÖRNEK YAKLAŞIMLAR		
Ülke/Şehir	Kent Yaklaşımı	Planlama İlkesi/Proje
Jakarta/Endonezya	Akıllı Şehir Yeşil Kent	Ulusal Başkent Entegre Kıyı Geliştirme (NCICD) projesi Jakarta 2030 Mekansal Planı Jakarta Kıyı Geliştirme Stratejisi ve 2030 İklim Değişikliği Uyum Projesi
Paso Del Norte Bölgesi/ABD – Meksika Sınırı	Sürdürülebilir Kent	Sürdürülebilir Su Projesi
Tokyo/Japonya	Dirençli Kent Akıllı Kent Sürdürülebilir Kent Küresel Kent Girişimci Kent	Üç Sütun Afet Yaklaşımı Sel Riski Haritası (Flood Risk Map) Tokyo Zaman Çizelgesi
Montreal/Kanada	Sürdürülebilir Kent Dirençli Kent	Montreal Dirençli Şehir Stratejisi 2016 – 2020 Sürdürülebilir Montreal Planı
Hollanda	Dirençli Kent Yeşil Kent	Room fort he River programı Yüzen Şehir Uygulamaları
Sünger Şehir Shenzhen, Çin	Sürdürülebilir Kent Dirençli Kent	Sünger Şehir (Sponge City)" konsepti
Vancouver/Kanada	Sürdürülebilir Kent Yeşil Kent Yaşanabilir Kent	"Mahalleler Şehri" uygulaması "En Yeşil Şehir Eylem Planı (Greenest City Action Plan)" Olimpiyat Köyü
Singapur	Küresel Kent Bahçe Kent Yeşil Kent Dirençli Kent	Marina Köyü
Londra	Karbonsuz Kent Yeşil Kent Yenilenebilir Kent Dirençli Kent	BedZed Projesi
ULUSAL ÖRNEK YAKLAŞIMLAR		
Ülke/Şehir	Kent Yaklaşımı	Planlama İlkesi/Proje
Gaziantep	Sürdürülebilir Kent	İklim Değişikliği Eylem Planında (İDEP) - 2011
Antalya	Dirençli Kent Sürdürülebilir Kent	Su temin edilmesinde yapılan iyileştirme Turizm potansiyelinde oluşturulan alternatifler Ana ısınma kaynağında değişiklik yaparak doğalgaza çevirmesi
Bursa	Gelecek Kentler Sürdürülebilir Kent	Bursa İklim Değişikliği Eylem Planı - 2030
İzmir	Gelecek Kentler Sürdürülebilir Kent	Hava olaylarının ileriye dönük tahmin edilmesi Atık su arıtma
İstanbul	Dirençli Kent Sürdürülebilir Kent Küresel Kent Girişimci Kent	MegaST (Megaşehir Gösterge Sistemi) Afet risk yönetimi Taşkın Erken Uyarı Sistemi (TEUS) Buzlanma Erken Uyarı Sistemi (BEUS) Web Tabanlı Deprem Kayıp Tahmin Programı (ELER) Afet Risk Azaltma Sistemi (ARAS)
Kocaeli	Girişimci Kent Sürdürülebilir Kent	Kocaeli Afetlere Hazırlık Eğitim Programı
Aybastı/Ordu	Girişimci Kent Üretken Kent	AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) bölgesel lojistik destek merkezleri

Belirtilen tabloda (**Tablo 5**) ele alınan uluslararası ve ulusal yaklaşım örnekleri sınıflandırılmıştır. Buradan elde edilen verilerle ülkemizdeki afete dirençli kent yaklaşımlarının üzerinde durulması gerektiği, daha fazla çalışmaların uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda ele alınan uluslararası örnekler ve yaklaşımlar değerlendirilerek yeni fikirler ve farklı yaklaşımlar üretilebilir. Ayrıca kentin dirençli olması durumunun her kentte farklı bir parametre üzerinden sağlandığı görülmüştür. Yani dirençli kent yaklaşımı, tek bir alanda düşünülmemeli disiplinler arası ele alınmalı ve her türlü iş birliğine açık olmalıdır. Dirençli kent, diğer kent yaklaşımlarında da içinde barındırabilecek geniş bir yelpazeye sahiptir.

KAYNAKÇA

- [1] AFAD. *Afet Yönetimi Kapsamında 2019 Yılına Bakış ve Doğa Kaynaklı Olay İstatistikleri*. Olay İstatistikleri, Ankara: İç İşleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2020.
- [2] Affolderbach, J., ve C. Schulz. «Positioning Vancouver Through Urba Sustainability Strategies? The Greenest City 2020 Action Plan.» *Journal of Cleaner Production*, 2017: 676-685.
- [3] Anonim. *İklim Dirençli Kentler*. Proje, Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, 2016.
- [4] Aydın, C.Y., ve E. Erdoğan. «Montreal Kent Profili (Kanada).» İstanbul: Kadıköy Belediyesi Akademi, 2017.
- [5] Balta, M.Ö. «Kentsel Risklerin Planlama Temelinde Analizi ve Dirençli Kent Planlama Yaklaşımı.» *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013.
- [6] Çiriş, S. «Kentsel Planlamada Paradigma Değişiminin Bir Ürünü: Dirençli Ulaştırma ve İstanbul Kenti Üzerine İnceleme.» *12. Ulaştırma Kongresi (Ulaştırma Politikaları)*. Adana: Ufuk Ofset, 2017.
- [7] Durmaz, A.E. *Dayanıklı Kentler Rehberi*. Proje, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği, 2021.
- [8] Eren, Ş.G. «Tokyo: Solaris - Güneş İmparatorluğunun Dirençli, Kırılğan ve Tehlikeli Kenti.» *İdealkent* 10, no. 28 (2019): 907-941.
- [9] Figueiredo, L., T. Honiden, ve A. Schumann. *Indicators for Resilient Cities*. Regional Development Working Papers, Fransa: OECD, 2018.
- [10] Galderisi, A. «Urban Resilience: A Framework for Empowering Cities in face of Heterogeneous Risk Factors.» *Z Magazine* 1, no. 11 (2014): 36-58.
- [11] Hansen, R. *Urban Green Infrastructure: A Foundation of Attractive and Sustainable Cities*. Berlin: Federal Agency for Nature Conservation (BfN), 2017.

- [12] Holling, C.S. «Resilience and Stability of Ecological Systems.» *Annual Review of Ecology, Evolution and Systematics* 4 (1973): 1-23.
- [13] Holmes, D. «Jakarta Jaya – 58 km2 Master Plan.» *World Landscape Architect (WLA)*. 7 Aralık 2017. <https://worldlandscapearchitect.com/jakarta-jaya-58-km2-master-plan/#.Ygq-Jt9BxPY> (erişildi: Aralık 20, 2021).
- [14] Karahan, A.Ö. «Dirençli Kentler Bağlamında Karaman Kentinin Değerlendirilmesi.» *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.
- [15] Kavanoz, S.E. «Kentsel Direnç Kavramı Üzerine.» *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1 (2020): 5-24.
- [16] Kobayashi, K. «River Projects in Tokyo. River division, bureau of construction (senior direction).» *Urban Resilience Forum (URF)*. Tokyo: Tokyo Metropolitan Government, 2019.
- [17] Koga, M. «Tokyo Metropolitan Governments Initiatives Disaster Prevention Planning Bureau of General Affairs (senior director).» *Urban Resilience Forum (URF)*. Tokyo: Tokyo Metropolitan Government, 2019.
- [18] Koike, Y. «Be Prepared (Governor of Tokyo).» *The Urban 20 (U20) Mayor's Summit (Kentsel Belediye Başkanları Zirvesi)*. Tokyo, 2019.
- [19] Lfarakh, R. «Dirençli Bir Şehre Doğru (Dirençlilik ve Kentsel Sistemler Arasındaki Bağın Araştırılması.» *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları, 2021.
- [20] Moir, E., T. Moonen, ve G. Clark. «The Future of Cities: What is the Globalagenda?» *UK Government Office of Science*, 2014: 1-58.
- [21] Newman, T. *What Works in Building Resilience*. Barking: Barnardo's Publications, 2004.
- [22] OECD. «Resilient Cities, preliminary Version.» 2016.
- [23] Öztürk, N.K., ve Ö. Demirel. «Çok Paydaşlı İş Birliği ve Dirençli Kent Açısından Montreal Şehri.» *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 10, no. 2 (2021): 24-44.
- [24] Savitch, H.V. *Cities in a Time of Terror: Space, Territory and Local Resilience*. New York: M.E. Sharp, 2008.
- [25] Shao, W.W. «Data Integration and its Application in the Sponge City Construction of China.» *Procedia Engineering*, 2016: 779-786.
- [26] Souheil, El-Masri, ve G. Tipple. «Natural Disaster, Mitigation and Sustainability: The Case of Developing Countries.» *International Planning Studies* 2, no. 7 (2002): 157-175.
- [27] Tainter, J.A., ve T.G. Taylor. «Complexity, problem-solving, sustainability and Resilience.» *Building Research & Information* 2, no. 42 (2014): 168-181.
- [28] Taylor, A. «Scenes from the Aftermath of Typhoon Hagibis in Japan.» *The Atlantic*. 2019. <https://www.theatlantic.com/photo/2019/10/scenes-aftermath-of-typhoon-hagibis/600040/> (erişildi: Aralık 24, 2021).

- [29] Tuğaç, Ç. *Türkiye'de Kentsel İklim Değişikliği için Eko-Kompakt Kentler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2019.
- [30] TÜİK. «Dünya Nüfus Günü 2021.» *TÜİK Data*. 6 Temmuz 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2021-37250#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20n%C3%BCfus%20tahminlerine%20g%C3%B6re,729%20ki%C5%9Fi%20oldu%C4%9Fu%20tahmin%20edildi.&text=Bu%20%C3%BC%C3%A7%20%C3%BClke%20d%C3%BCnya%20toplam,4> (erişildi: Aralık 20, 2021).
- [31] Ulutaş, E.B. «Dirençli Kentler.» *Bebka Haber* 9, no. 33 (2020): 32-35.
- [32] UNISDR. *Making Cities Resilient: My City is Getting Ready*. Kampanya, New York: United Nations, 2010.
- [33] UNISDR. *The United Nations Office for Disaster Risk Reduction*. Basın Bülteni, New York: International Strategy for Risk Reduction Press Release, 2011.
- [34] Victor, D. «Typhoon Faxai Batters Tokyo, killing one.» *The New York Times*. 9 Eylül 2019. <https://www.nytimes.com/2019/09/09/world/asia/typhoon-faxai-tokyo.html> (erişildi: Aralık 24, 2021).
- [35] Wikström, A. «The Challenge of Change: Planning for Social Urban Resilience.» *Yüksek Lisans Tezi*. Stockholm: Uppsatsfrån Kulturgeografiska Institutionen, 2013.
- [36] «World Population Prospects 2019.» UN. 2019. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf (erişildi: Ocak 25, 2022).
- [37] Yazar, K.H. «Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Önerisi.» *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.

KIYI ALANLARINDA VE KENTLERİNDE ARAZİ KULLANIMI DEĞİŞİKLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Tanyel Özelçi Ecerat*

GİRİŞ

Dünya genelinde daha yüksek yaşam standardı ve ekonomik fırsatlar için iç kesimlerden kıyı alanlarına doğru göç artarak sürmekte, kıyıda ki birçok kırsal yerleşim kentleşmekte, var olan kentler nüfus ve alan olarak büyümektedir. Bir taraftan kentsel kullanımlar kıyı alanlarında yer seçmek için yarışırken diğer taraftan hassas ve dinamik bir ekosistem olan kıyı alanlarında doğal kaynakların tahribi ve ekolojik dengenin bozulması önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Kıyı alanları aynı zamanda iklim değişikliğinden kaynaklı deniz seviyesinin yükselmesi, afetlere maruz kalma, biyoçeşitliliğin azalması gibi olumsuzluklar çerçevesinde de diğer alanlara göre daha kırılgan bir konumda yer almaktadır. Kıyıları bir taraftan ekosistem ve insan yerleşimleri için önemli bir kaynak olurken, diğer taraftan da tehlike ve riskler çerçevesinde ele alınması öncelikli olan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşmeye dayalı arazi kullanımı değişimi birçok ekolojik ve çevre probleminin temeli olarak değerlendirilmektedir. Arazi kullanımı değişiminin anlaşılması ve değerlendirilmesi, sürdürülebilir kıyı kentleri için stratejilerin geliştirilmesinde, planlama ve karar verme mekanizmalarının yönlendirilmesinde önemli bir yol gösterici niteliğindedir. Bu çerçevede, bu bildirinin amacı, Türkiye’de kıyı kentlerinde arazi kullanımı ve değişimini değerlendirmektir.

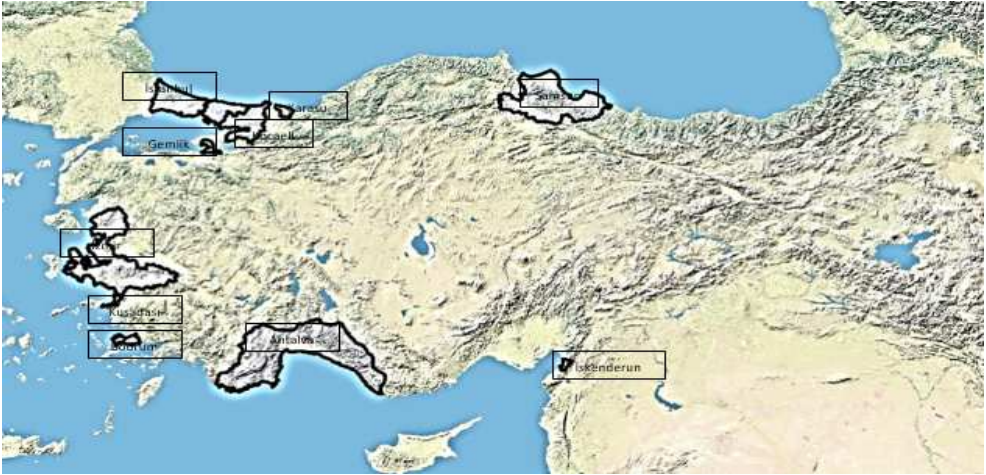
---

* Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, tozelci@gmail.com

8333 km kıyı uzunluğuna sahip Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık %70'i kıyı ve kıyı ile ilişkili alanlarda yerleşmiş durumdadır. 81 ilden 28'i, 911 ilçeden 190'ı kıyıda yer almaktadır. Merkezi deniz kıyısında olan 12 ilin nüfusu 1 milyonun üzerindedir. Çalışmada, merkezi kıyıda bulunan ve nüfusu 1 milyonun üzerinde olan illerden; Samsun, Kocaeli, İstanbul, İzmir ve Antalya ile merkezi kıyıda bulunmayan illere bağlı olup da merkezi kıyıda bulunan ilçelerden; Adapazarı'na bağlı Karasu, Bursa'ya bağlı Gemlik, Aydın'a bağlı Kuşadası, Muğla'ya bağlı Bodrum ve Hatay'a bağlı İskenderun örneklem kıyı yerleşmeleri olarak seçilmiştir (Harita 1).

Çalışmada örneklem olarak seçilen kıyı yerleşmelerinin genel ve detaylı arazi kullanımı (yapay bölgeler, tarımsal alanlar, orman ve yarı doğal alanlar, sulak alanlar, su kütleleri) ve arazi kullanımı değişimi (1990, 2000, 2018) değerleri (alan ve yüzde dağılımı) karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın veri kaynağı Avrupa Çevre Ajansı tarafından belirlenen Arazi Kullanımı Sınıflandırmasına göre uydu görüntüleri üzerinden bilgisayar destekli görsel yorumlama metodu ile üretilen haritalara ait alan verisidir (CORINE- Coordination of Information on the Environment).

Harita 1. Çalışma için Seçilen Örneklem Kıyı İlleri ve Kıyı İlçeleri

1. ÖRNEKLEM KIYI İLLERİNİN SOSYO-EKONOMİK, COĞRAFİ VE KENTSEL GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

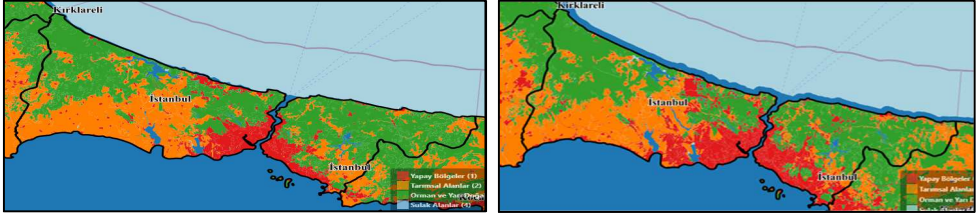
Örneklem kıyı illerine ait özet bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Türkiye illeri arasında nüfus büyüklüğü olarak İstanbul 1. sırada yer alırken, İzmir 3., Antalya 5., Kocaeli 10., Samsun 16. sırada yer almaktadır. Son otuz yılda en fazla nüfus artışı yaşayan il Antalya olurken, Kocaeli ve İstanbul yakın oranlarla takip etmektedir. Nüfus yoğunluğu en fazla olan il İstanbul olurken, Kocaeli, İzmir, Samsun ve Antalya takip etmektedir. Türkiye sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında İstanbul ilk sırada yer alırken, İzmir 3., Kocaeli 4., Antalya 5. ve Samsun 31. sırada yer almaktadır. Ekonomik yapıda birincil sektör İzmir, Kocaeli ve Samsun’da sanayi olurken, İstanbul ve Antalya’da hizmetler sektörüdür. Antalya 640 km. kıyı uzunluğuna sahip iken, İzmir 629 km., İstanbul 515 km., Samsun 208 km., Kocaeli ise 160 km. kıyı uzunluğuna sahiptir.

Tablo 1. Örneklem Kıyı İllerine ait Bilgiler

İller/ İlçeler	Nüfus 1990	Nüfus 2020	1990-2020 Dönemi Nüfus Artışı (%)	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu 2020 (kişi/km ²)	Kıyı Uzunluğu (km)	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sırası/Kademesi (2017)	Birincil Sektör
Antalya	1132211	2548308	125	20909	122	640	5/1	Hizmetler
İstanbul	7309190	15462452	112	5461	2831	515	1/1	Hizmetler
İzmir	2694770	4394694	63	12007	366	629	3/1	Sanayi
Kocaeli	936163	1997258	113	3623	551	160	4/1	Sanayi
Samsun	1158400	1356079	17	9352	145	208	31/3	Sanayi

İstanbul’un 2020 yılı il nüfusu 15462452 kişi, yüzölçümü 5461 km²’dir. İlde km²’ye 2831 kişi düşmektedir. Kara ve deniz ticaret yollarının kavşağı olması ve stratejik konumu nedeniyle ülke ekonomisinde her zaman önemli bir yeri olan İstanbul, ticaret ve sanayi sektörlerinde en önde gelmiş, iş, yatırım, finans ve turizmin merkezi olmuştur. (İstanbul.gov.tr). Asya ve Avrupa arasında uzanan otoyollar, boğaz köprüleri, demiryolları ile büyük limanların varlığı ekonomik gelişme ile kentin mekânsal gelişiminde önemli faktörler olmuştur. İstanbul topraklarının yüzde otuzunun tarıma elverişli olmasına karşın tarım sektöründe önemli bir payı bulunmamaktadır. İstanbul aşınmış birer plato olan Kocaeli ve Çatalca Yarımadaı üzerinde yer almaktadır. Denizler ve karalar İstanbul coğrafyasını 4 bölüme ayırmıştır (ibb.gov.tr): Surların çevrelediği yarımadaın 7 tepesi üzerine yayılan tarihi kent;

Haliç'in kıyılarında tarihi İstanbul ve Galata, Karadeniz ile Marmara Denizi'ni bağlayan ve Asya ile Avrupa'yı ayıran İstanbul Boğazı'nın iki yakasında yer alan yerleşim alanları ile Marmara Denizi kıyıları boyunca uzanan yerleşim alanları. İstanbul'un iklimi, Karadeniz iklimi ile Akdeniz iklimi arasında geçiş özelliği göstermektedir. Kentin topoğrafik yapısı ve iki farklı denize kuzey ve güney yönlerinde kıyısı olması nedeni ile kent içerisinde farklı mikro iklimler görülmektedir. İstanbul metropoliten alanının doğal bitki örtüsü, orman, maki ve kıyı bitkilerinden oluşmuştur. Boğaz'a yapılan köprüler ve havaalanı gibi büyük altyapı yatırımları nedeniyle şehrin öngörülen doğu-batı doğrultusundaki genişlemesi kuzeye kaymış; bu nedenle orman arazileri üzerinde yeni yerleşim bölgeleri geliştirilmiştir (Harita 2). Bir taraftan merkezde Avrupa Yakası'nda bulunan Levent, Mecidiyeköy ve Maslak bölgelerinde çok yüksek katlı yapılar yer alırken kentin hızlı gelişimi yerleşmelerin kentin dışına doğru genişlemesine yol açmıştır. Büyükçekmece ve Küçükçekmece havzalarında hızla gelişen Avcılar, Beylikdüzü, Esenyurt, Başakşehir Bölgeleri ile Anadolu Yakası'nda Marmara kıyılarında Maltepe, Kartal, Pendik, Tuzla ile iç kısımlarda, Ümraniye, Ataşehir, Sultanbeyli Bölgeleri bu gelişmenin önemli merkezleri olmuştur (Harita 2).

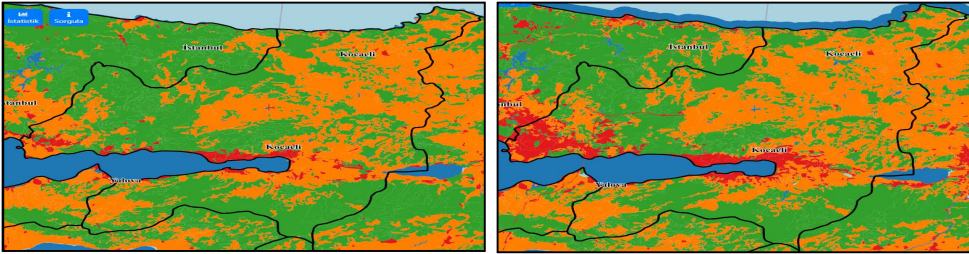

(Kırmızı: Yapay Bölgeler Turuncu: Tarımsal Alanlar Yeşil: Orman ve Yarı Doğal Alanlar Mavi: Su kütleleri)

Harita 2. İstanbul ilinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

Kocaeli'nin 2020 yılı il nüfusu 1997258 kişi, yüzölçümü 3623 km²'dir. İlde km²'ye 551 kişi düşmektedir. Türkiye'nin en büyük sanayi ve ticaret kentlerinden biridir. Kocaeli'nin İzmit Körfezi, Marmara Denizi ve Karadeniz'e kıyısı vardır. Doğal bir liman bölgesi olmasından dolayı İzmit Körfezi hem coğrafi yapısı hem de İstanbul sanayisinin doğu eksenine olan stratejik yakınlığının bir sonucu olarak ulusal ve uluslararası deniz taşımacılığında önemli bir yere sahiptir. Kocaeli, önemli altyapı projeleri ile Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan kara ve demir yolu ağları ile önemli

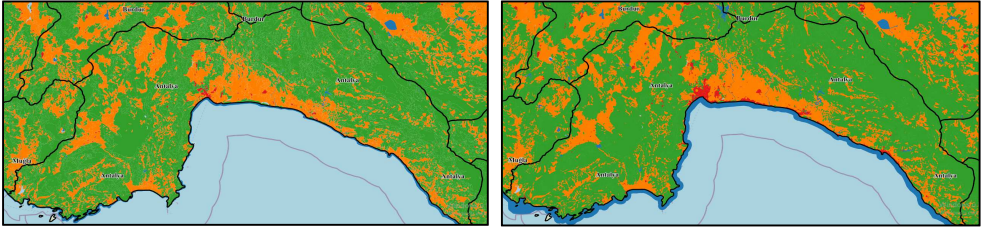
bir ulaşım/erişim kapasitesine sahip olmuştur. Kocaeli Yarımadası'nın bugünkü biçimi, İzmit Körfezi ve Sapanca Gölü gibi tektonik çöküntüler, Karadeniz gibi çanaklaşmalar ve deniz yüzeyindeki değişmelerle belirlenmiştir (<https://www.kocaeli.bel.tr/>). Kocaeli iklimi, Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasında bir geçiş oluşturmaktadır. Bitki örtüsü ise genelde Marmara Bölgesinin özelliğini taşımakla birlikte, kıyısıyla dağlık alanlar arasında önemli farklılıklar görülmektedir. İzmit Körfezi'nin kuzey ve doğusunda Akdeniz iklimine özgü makilere rastlanır. Başta D-100 karayolu olmak üzere yerleşimlerin arasında kalan bağlantı yolları boyunca özellikle İstanbul merkezli sanayi desantralizasyonu nedeniyle gelişen sanayi alanları ile bu sanayilerde çalışanların konut alanları kentsel dokunun süreklilik kazanmasında etkili olmuştur (<http://www.kocaeli.gov.tr/>). Kenti sınırlayan TEM otoyolu OSB'lerle aşılıp, çevrede ve köylerde yer seçen sanayi kuruluşları kentin kuzeye gelişimini güçlendirmiştir (Albayrak, 2017). Kocaeli'de sanayinin gelişimi çevredeki yerleşimlerde ve kırsal alanlarda fonksiyonel ve mekânsal değişimlere neden olmuş, daha önceleri tarımsal kullanımların yoğun olduğu bölgeler ve bağ bahçe alanları yapılaşmış, ormanlık alanlarda azalma olmuştur (Harita 3).

Harita 3. Kocaeli ilinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

Antalya'nın 2020 yılı il nüfusu 2548308 kişi, yüzölçümü 20177 km²'dir. İlde km²'ye 115 kişi düşmektedir. Zengin doğal, kültürel, tarihi ve çevresel değerleri ve turizm olanaklarının çeşitliliği ile Türkiye'deki en önemli kıyı ve turizm kentlerindedir. Antalya'nın ekonomisi hizmetler, ticaret ve tarıma dayalıdır. Antalya Ovası tarımsal potansiyel ve ekolojik uygunluk açısından önemli bir yere sahiptir. Antalya 1980lerden itibaren turizm merkezi ilan edilmesiyle birlikte hızlı bir nüfus artışı ile kentsel gelişmeye sahne olmuştur. Özel ve kamu sektörü yatırımları kent merkezi ve

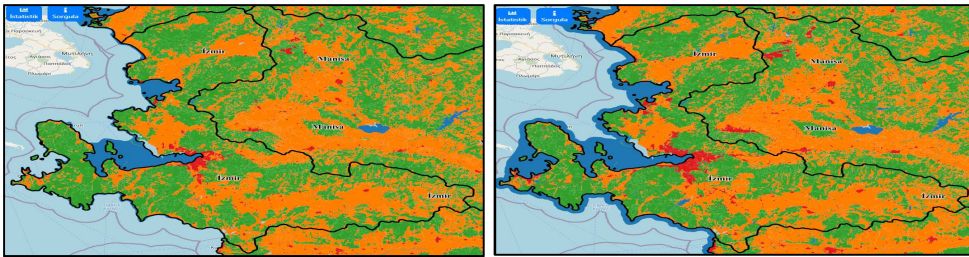
çevresinde yoğunlaşmış, bunun sonucu ortaya çıkan çalışma olanakları büyük bir nüfus akımına yol açmıştır. Antalya, Teke ve Taşeli platoları arasında kalan Antalya Körfezi ile Batı Toroslar arasında kurulmuştur. Kıyıları, falez kıyı tipinden ince kumul plajlarına kadar farklı tipleri barındırmaktadır. Dar bir alanda hem denize hem de büyük yükseklikteki dağlara sahip olan Antalya, Akdeniz ikliminin etkisindedir. Yerleşim yerleri haricindeki il topraklarının büyük kısmı tahıl tarlalarıyla kaplı platolardan oluşur. Antalya'nın batısında Korkuteli-Antalya sınırının olduğu kısımdan güneydeki Kumluca'ya kadar olan kısım büyük ölçüde ormanlarla kaplıdır. Hizmetlerde çeşitlilik ve farklılaşma ile kentin geniş alanlara yayılması kente metropoliten bir kimlik kazandırmıştır (Manavoğlu 2009). Yıllardır süregelen kitle turizmi faaliyetleri ve ivmeli bir şekilde artan nüfus, Antalya'nın hassas ekolojik dengesi için tehdit oluşturmaya başlamış, özellikle kıyılar, su kaynakları, korunacak değerler, açık ve yeşil alanlar baskı altında kalmıştır (www.kentselvizyon.org). Antalya metropoliten alanının etkisi altında gelişimini sürdüren denize kıyısı olan ilçeler de gerek uluslararası turizm gerekse tarım faaliyetlerinin yüksek gelir getirici etkisi ile gelişmiş durumdadır. Sanayi, hizmetler ve tarım sektörlerinin tümünün gelişmiş olduğu bu alan kentsel genişlemesini sürdürmektedir (Harita 4).

Harita 4. Antalya İlinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

İzmir'in 2020 yılı il nüfusu 4394694 kişi, yüzölçümü 12007 km²'dir. İlde km²'ye 366 kişi düşmektedir. Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan İzmir konumu, lojistik olanakları ve sahip olduğu ticaret, sanayi, turizm ve tarım potansiyeli ile Türkiye'nin önemli bir kent bölgesidir. İzmir'in kuzeyinde Madra Dağları, güneyinde Kuşadası Körfezi, batısında Çeşme Yarımadası ve İzmir Körfezi yer almaktadır. Akdeniz iklim kuşağında yer alan İzmir'de dağların denize dik uzanması ve ovaların İç Batı Ana-

dolu'ya uzanması denizsel etkilerin iç kesimlere kadar yayılmasına olanak vermektedir (<https://izmir.ktb.gov.tr/>). Kıyıların yaklaşık 100 kilometrelik bölümü doğal plajlardan oluşmaktadır. İzmir ve art bölgesinin sahip olduğu tarihsel ekonomik bütünlük 1980lerden sonra kentin büyümesini merkezin ötesine taşımış, tek baskın merkezli metropoliten yapısından, çok merkezli kent bölge yapısına geçişine yol açmıştır (Tekeli 2015) (Harita 5). Sanayi bölgeleri, üniversiteler, İzmir Çeşme Otoyolu, Aliğa-Torbalı İZBAN demiryolu gibi yatırımların merkez çevresinin büyümesine katkısı olmuştur. İzmir'in Metropoliten alanının kuzey bölgesinde Bakırçay ve Gediz Havzası'nın verimli tarım toprakları ve kıyı yerleşimleri tarımsal kalkınma ve turizm için önemli potansiyel oluştururken özellikle Aliğa'da bulunan büyük ölçekli sanayi tesisleri ve organize sanayi bölgeleri İzmir'in kuzeyini sadece bölgesel ölçekte değil ulusal ölçekte önemli bir sanayi merkezi durumuna getirmiştir. İzmir'in doğu bölgesi bir taraftan verimli tarım topraklarına sahip iken diğer taraftan kara ve demiryolu ulaşımının gelişimi ile iç bölgeleri İzmir'e bağlamaktadır. Güney Bölgesi, Küçük Menderes Havzasından kaynaklanan mevcut tarım potansiyelleri ve gelişen sanayileşme eğilimlerine sahiptir. Batı bölgesinde ise tarımsal potansiyele karşın turizmin gelişmesine ve ikinci konut kullanımına dönük yapılaşma eğilimleri yoğun olmuştur. Ulaşım imkânlarının ve erişilebilirliğin artmasıyla, mevzii konut gelişmeleri, üniversite ve kamu kurumlarının yer seçim eğilimi artmış, bu gelişmeler karşısında tarım toprakları azalmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012).

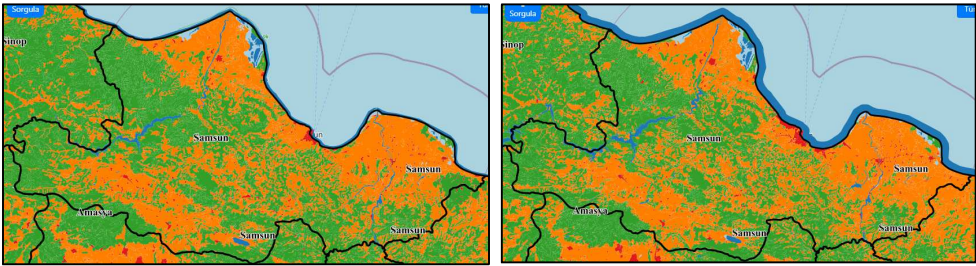

Harita 5. İzmir ilinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

Samsun'un 2020 yılı il nüfusu 1356079 kişi, yüzölçümü 9352 km²'dir. İlde km²'ye 145 kişi düşmektedir. Karadeniz Bölgesi'nin eğitim, sağlık, sanayi, ticaret, ulaşım ve ekonomi açılarından en gelişmiş kentidir. Karayollarıyla Karadeniz Bölgesi'ni

İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne bağlayan Samsun aynı zamanda bir liman şehri ve geniş hinterlandı ile bir lojistik merkezidir. Karadeniz'e doğru akarak iki büyük delta oluşturan Kızılırmak ve Yeşilirmak nedeniyle Samsun kıyıları geniş bir koy niteliğini almıştır (Harita 6) ve bu deltalarda yoğun tarımsal faaliyetler yer almaktadır. İlin Karadeniz kıyıları düzlük olup güney yönüne uzanan iç kesimleri fazla yüksek olmayan sıradağlar ile sarılmış durumdadır. Sahil şeridinde tipik Karadeniz ikliminin görüldüğü ilin iç kısımlarına doğru karasal iklim ağırlık kazanmaktadır. Çoğunlukla dağlık ve ormanlık bir yapıya sahiptir. Samsun kentsel alan olarak önce batı, sonra doğu ve son olarak güney yönde gelişme göstermiştir (Yılmaz, 2011). Batıda Kurupelit'te 1986 yılında faaliyete geçen Ondokuz Mayıs Üniversitesi ile şehir merkezi arasındaki yaklaşık 16 km'lik yol boyu kısa sürede yerleşim için çekim merkezi haline gelmiştir. Raylı sistem gibi yatırımlarla bu bölgede çekiciliğin artması ile daha önce anayol ile kıyı çizgisi arasında yer alan ve yazlık olarak kullanılan bahçe içindeki sahil evleri hızla çok katlı apartmanlara dönüşmüştür (Yılmaz, 2011). Sahil kesiminden güneye doğru yamaç boyunca da çoğunluğu denizi görececek şekilde inşa edilmiş konutlarla, hızla büyük bir yayılma göstermiştir. Doğu yönünde ise Türkiye'nin en verimli bölgelerinden birisi olan Çarşamba Ovası'nın batı ucunu oluşturan Tekkeköy sanayi bölgesi haline gelmiş, karayoluna paralel olarak ortaya çıkan yapılaşma, sanayi tesisleri ile birleşerek doğuya doğru ilerlemeye devam etmiştir (Yılmaz, 2011). Havaalanı'nın bulunduğu Çınarlık beldesi Büyükşehir sınırlarına dâhil edilerek bu alanlar kentsel alan statüsüne kavuşturulmuş, bu gelişmeler de Çarşamba Ovası üzerinde baskı oluşturmuştur.

Harita 6. Samsun ilinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

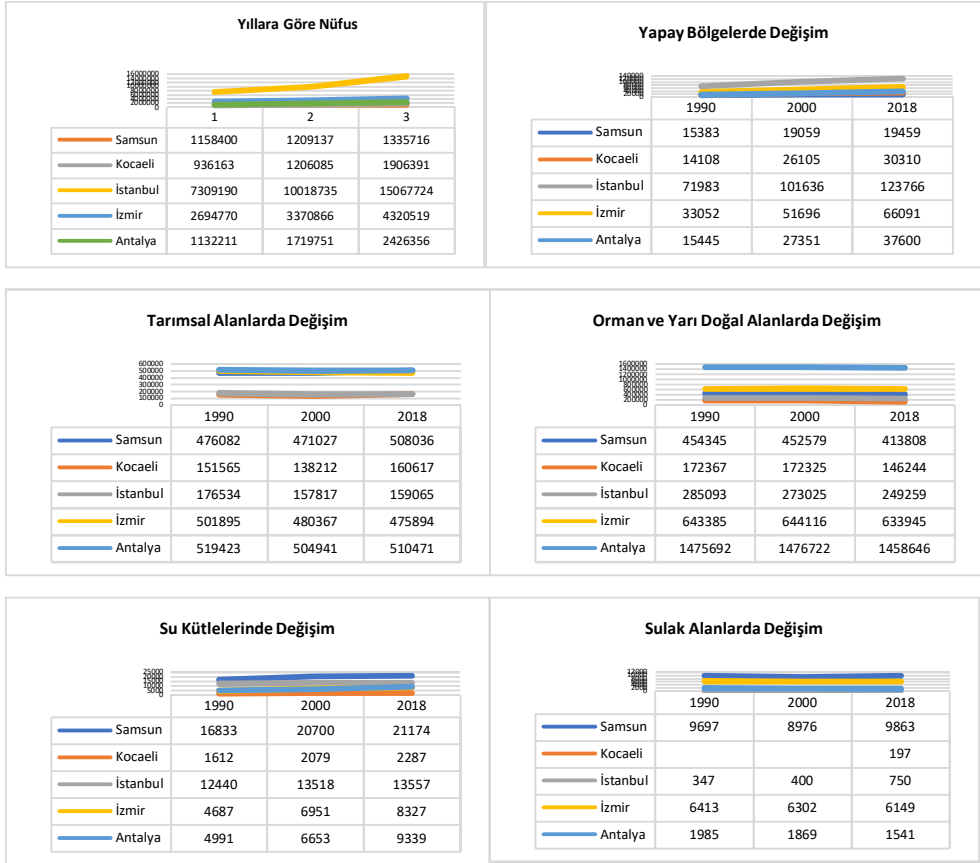
2. ÖRNEKLEM KIYI İLLERİNİN ARAZİ KULLANIMINDA DEĞİŞİM

1990-2018 yılları arasında arazi kullanımı alan değişimi incelendiğinde (Tablo 2) tüm illerde yapay bölgelerin arttığı (Antalya %143, Kocaeli %115, İzmir %100, İstanbul %72, Samsun %27) buna karşılık orman ve yarı doğal alanların azaldığı (Kocaeli %15, İstanbul %13, Samsun %9, İzmir %2, Antalya %1) görülmektedir. Samsun (%7) ve Kocaeli'nde (%6) tarımsal alanlar artarken, İstanbul (%10), İzmir (%5) ve Antalya'da (%2) azalmaktadır. Antalya (%22) ve İzmir'de (%4) sulak alanlar azalırken Samsun'da (%2) az miktarda İstanbul'da (%117) ise önemli miktarda artış göstermektedir. Su kütleleri ise tüm illerde artış göstermektedir. Su kütlelerindeki artış en fazla Antalya (%87) ve İzmir'de (%78) gerçekleşirken, Kocaeli (%42), Samsun (%26) ve İstanbul (%9) takip etmektedir.

Tablo 2. Örneklem illerde 1990-2018 Nüfus ve Arazi Kullanımı Alan Değişimi (%)

İller	Nüfus	Yapay Bölgeler	Tarımsal A.	Orman ve Y. Doğal A.	Sulak Alanlar	Su Kütleleri
Antalya	114	143	-2	-1	-22	87
İstanbul	106	72	-10	-13	117	9
İzmir	60	100	-5	-2	-4	78
Kocaeli	104	115	6	-15	-	42
Samsun	15	27	7	-9	2	26

Son otuz yılda nüfus ve yapay bölgelerdeki değişim arasındaki ilişki değerlendirildiğinde (Şekil 1), Türkiye genelinde nüfus artış oranı yapay bölge artış oranından %51 fazla iken İstanbul dışında tüm illerde (Kocaeli %11, Samsun %12, Antalya %29 ve İzmir %40) yapay bölge alanlarının artış oranı nüfusun artış oranından daha fazladır. İstanbul'da ise nüfus artışı oranı yapay bölge artış oranından %34 daha fazla olmuştur. Bu değerler İstanbul'un nüfusunun yapay bölgeler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Buna karşılık İzmir'deki nüfus artışına karşı yapay bölgeler lehine %40 fark ise İzmir'de oluşan yapay bölgelerin bölgenin geniş hinterlant ilişkileri çerçevesinde İzmir nüfusu dışındaki kullanımına işaret etmektedir. Yine Antalya'nın yapay bölge alanı artış oranı ile nüfus artış oranı arasındaki %29'luk fark Antalya'nın turizm sektörü nedeniyle yapay bölgelerinin daha fazla oranda bölgenin dışındakilerin kullanımı ile ilişkilendirilebilir.

Şekil 1. Örneklem illerde yıllara göre nüfus ve arazi kullanımı alan (Ha.) ve Değişimi

Türkiye’de 2018 yılında arazi kullanımının %2’si yapay bölgelerden, %42’si tarımsal alanlardan, %50’si ise orman ve yarı doğal alanlardan oluşmaktadır (Şekil 2). Örneklem kıyı illerinin arazi kullanım oranları değerlendirildiğinde yapay bölgelerin toplam arazi kullanımındaki oranının Antalya ve Samsun’da Türkiye’ye yakın olduğu, diğer illerde ise Türkiye ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir; İzmir’de %6, Kocaeli’nde %9, İstanbul’da %23. Tarım alanı oranları Samsun (%52) ve Kocaeli’de (%47) Türkiye ortalamasından yüksek iken, İzmir’de Türkiye ortalamasına yakın (%40), İstanbul (%29) ve Antalya’da (%25) ise Türkiye ortalamasından düşüktür. Orman ve yarı doğal alanların oranı ise Antalya’da (%72) Türkiye ortalamasından oldukça yüksek iken, İzmir’de (%53) Türkiye ortalamasına yakın, İstanbul (%45), Kocaeli (%43) ve Samsun’da (%43) ise Türkiye ortalamasından düşüktür.

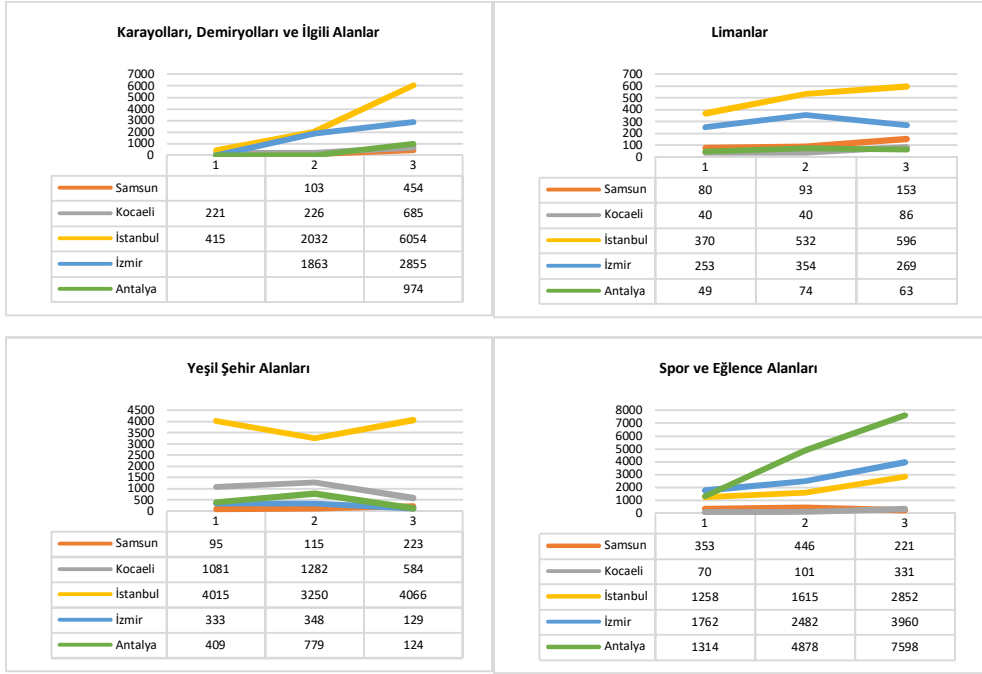
1990-2018 yılları arasında Türkiye’de arazi kullanımı dağılımında yapay bölgelerin payı %0,6, tarımsal alanların payı %0,18 artarken, orman ve yarı doğal alanların payı %2,5 azalmıştır. Antalya’da yapay bölgelerin dağılımı %1,09 artarken tarımsal alanların dağılımı %0,45 orman ve yarı doğal alanların dağılımı %0,84 oranında azalmıştır. İzmir’de yapay bölgelerin dağılımı %2,78 oranında artarken, tarımsal alanların dağılımı %2,19, orman ve yarı doğal alanların oranı ise %0,87 oranında azalmıştır. Ta- kiben Samsun’da ise yapay bölgelerin dağılımı %0,42 tarımsal alanların dağılımı %3,29 artarken, orman ve yarı doğal alanların oranı ise %0,87 oranında azalmıştır. Kocaeli’de yapay bölgelerin dağılımı %4,77 oranında, tarımsal alanların dağılımı %2,67 oranında artarken, orman ve yarı doğal alanların oranı ise %7,67 oranında azalmıştır. İstanbul’da ise yapay bölgelerin dağılımı %9,48 oranında artarken, tarımsal alanların dağılımı %3,2 oranında orman ve yarı doğal alanların oranı ise %6,56 oranında azalmıştır.

Şekil 2. Türkiye’de ve Örneklem İllerde Arazi Kullanımı Dağılımının Değişimi (%)

1990-2018 yılları arasında yapay bölgelerdeki değişimin detaylı arazi kullanım değerleri incelendiğinde (Şekil 3) sürekli şehir yapısı alanlarının tüm illerde arttığı ancak bu artışın Antalya’da (6,2 kat) önemli miktarda olduğu görülmektedir. Sürekliliği olmayan yerleşim alanlarının ise tüm illerde azaldığı ancak bu azalışın en fazla İzmir’de (4,9 kat) yaşandığı görülmektedir. Sürekliliği olmayan kırsal yerleşim alanları İstanbul ve İzmir’de az miktarda artarken, Kocaeli (3,3 kat), Antalya (3,9 kat) ve Samsun’da (4,6 kat) önemli miktarda artmaktadır. Endüstriyel ve ticari birimlerin alanları tüm illerde önemli ölçüde artarken bu artış Antalya’da (12 kat) yüksek boyutlara ulaşmaktadır. Maden çıkarım sahaları da İstanbul hariç diğer illerde artış göstermiştir ancak bu artış Antalya’da (35 kat) çok yüksek boyutlarda olmuştur. Karayolları, demiryolları ve ilgili alanlar da tüm illerde artış gösterirken İstanbul’da (14,6 kat) önemli boyutlara ulaşmaktadır. Liman alanları tüm illerde artarken, bu artış Kocaeli’de (2,1 kat) daha yüksek olmuştur. Yeşil şehir alanları Antalya, İzmir ve Kocaeli’de azalırken, Samsun’da artmış, İstanbul’da ise önemli bir değişiklik olmamıştır. Spor ve eğlence alanları ise Samsun’da azalırken diğer illerde artmış, bu artış Antalya (5,8 kat) ve Kocaeli’de (4,7 kat) önemli olmuştur.

Şekil 3. Örneklem İllerde Yıllara Göre Detaylı Arazi Kullanımı Alan (Ha.) Değişimi

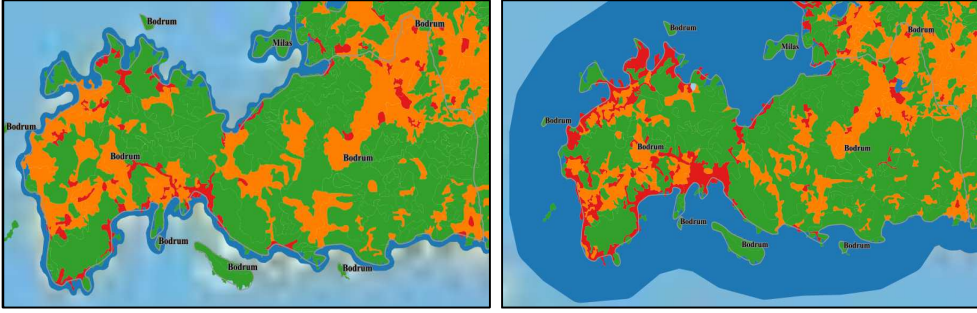
3. ÖRNEKLEM KIYI İLÇELERİNİN SOSYO-EKONOMİK COĞRAFİ VE KENTSEL GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Örneklem kıyı ilçelerine ait özet bilgiler Tablo 3’de yer almaktadır. Örneklem kıyı ilçelerinden en fazla nüfusa sahip ilçe İskenderun olurken Bodrum, Kuşadası, Gemlik ve Karasu takip etmektedir. Son otuz yılda en fazla nüfus artışı yaşayan ilçe açık farkla Bodrum olurken, Kuşadası takip etmektedir. Gemlik’te nüfus artışı Türkiye geneli (%48) ile aynı orandadır, Karasu’da ise daha düşüktür. Diğer ilçelerden farklı olarak İskenderun’da %3 oranında nüfus kaybı yaşanmıştır. Nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçe İskenderun ikinci Kuşadası üçüncü ise aynı yoğunluk değerine sahip Gemlik ve Bodrum’dur. Türkiye sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında Bodrum 1. kademe 27. sırada, Kuşadası, İskenderun, Gemlik 2. kademe ve sırasıyla 60., 68. ve 124. sırada, Karasu ise 3. kademe ve 306. sırada yer almaktadır. Ekonomik yapıda birincil sektör Gemlik ve İskenderun’da sanayi, Kuşadası ve Bodrum’da hizmetler, Karasu’da ise tarım sektörüdür. Bodrum 174 km., Karasu 80 km., Kuşadası 78 km., Gemlik 38 km., İskenderun ise 30 km. kıyı uzunluğuna sahiptir.

Tablo 3. Örneklem Kıyı İlçelerine ait Bilgiler

İller/ İlçeler	Nüfus 1990	Nüfus 2020	1990-2020 Nüfus Artışı (%)	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus Yoğunluğu 2020(kişi/ km ²)	Kıyı Uzunluğu (km)	Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sırası/ Kad. (2017)	Birincil Sektör
Karasu	47973	66852	39	457	146	80	306/3	Tarım
Gemlik	78193	115404	48	413	279	38	124/2	Sanayi
Kuşadası	43636	121493	178	265	458	78	60/2	Hizmetler
Bodrum	56821	181541	220	650	279	174	27/1	Hizmetler
İskenderun	259475	250964	-3	247	1016	30	68/2	Sanayi

Bodrum İlçesi'nin 2020 yılı ilçe nüfusu 181541 kişi, yüzölçümü 650 km² nüfus yoğunluğu 279 kişi/km² dir. Bodrum deniz, doğa ve kültür turizmi potansiyeli Türkiye'nin uluslararası öneme sahip turizm merkezlerinden biridir. İlçenin bir turizm merkezine dönüşmesine bağlı olarak tarım topraklarının turizm ve ikinci konut amaçlı el değiştirmesiyle tarım sektörü giderek düşüş göstermiştir. Bodrum ilçesi, Güllük ve Gökova körfezleri arasında, Ege ve Akdeniz'in birleştiği noktada yer alan bir yarımadadır. Ege Denizi'ne doğru uzanan Bodrum Yarımadası'nda sayıları elliye bulan pek çok koy, liman ve ada bulunmaktadır. İklim itibarıyla Ege ve Akdeniz iklimlerinin sentezinden oluşan bir özelliğe sahiptir. Yarımada olarak mikro klima alan özelliği gösterir. Bitki örtüsü yer yer çalılık ve fundalıklar ile önemli ölçüde orman alanlarından oluşmaktadır. Ancak son yıllarda çıkan orman yangınları sonucunda orman örtüsünde belirgin bir azalma gözlenmiştir. 1970li yıllardan itibaren, turizm sektörünün sağladığı istihdam olanaklarına bağlı olarak, ilçe merkezi ile birlikte yarımadaadaki belde ve köyler önemli ölçüde göç almış ve almaktadır. Bodrum merkezden başlayıp, Bitez, Ortakent, Turgutreis, Gümüşlük, Yalıkavak, Gündoğan ve Göltürkbükü'ne ulaşan lineer bir gelişme aksı oluşmuştur (Tolga, 2010) (Harita 7). Bodrum'da eğitim, sağlık ve spor yatırımlarının artması ile beraber son yıllarda yaygınlaşan, yabancı uyrukluların ilçeye yerleşmeleri ile ikinci konut sahiplerinin bir bölümünün sürekli olarak burada yaşamaya başlamaları da eklenince Bodrum'un hem kış hem de yaz nüfusu artmaya devam etmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013).

Harita 7. Bodrum İlçesinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

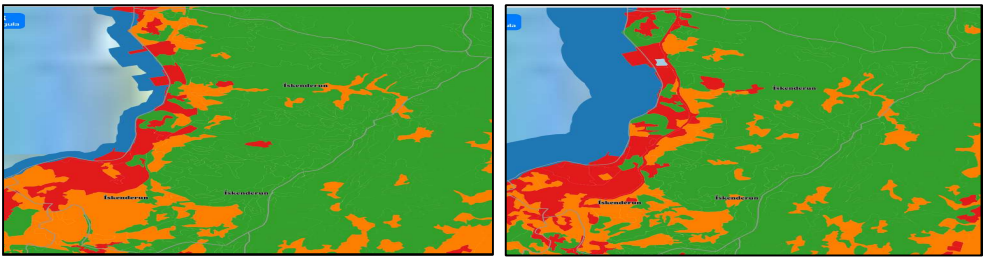
Kuşadası İlçesinin 2020 yılı nüfusu 121493kişi, yüzölçümü 265 km², nüfus yoğunluğu 458 kişi/km²'dir. Türkiye'nin ilk turizm merkezlerinden olan Kuşadası Türkiye'ye deniz yoluyla çok sayıda turistin giriş ve çıkış yaptığı önemli bir liman kentidir. İzmir Adnan Menderes Hava Limanı'na yakın olması; yüksek tonajlı gemilerin yaşayabildiği uluslararası bir limana ve yine uluslararası bir yat limanına sahip olması Kuşadası'nı turizm yönünden önemli bir merkez haline getirmiştir. Kuşadası, Küçük ve Büyük Menderes nehirlerinin oluşturduğu iki büyük taşkın ovası arasında yer alan bir platoda denize doğru uzanmış bir burnun kuzeyinde, Kuzeyde Doğanbeyli Burnu, güneyde ise Sisam Adası ile Dilek Yarımadası arasında büyük bir girinti oluşturan körfezde kurulmuştur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2011). Kuşadası çevresindeki plajlar, küçük koyların akıntılarla taşınan kumlar tarafından doldurulması sonucunda meydana gelmiştir. Akdeniz iklim koşulları egemendir, hâkim bitki örtüsünü ise makiler oluşturmaktadır.

Deniz turizmi potansiyeli turizm tesisleri ile ikinci konut talepleri kıyı kuşağında yoğun yapılaşmaya neden olmuştur. Son yıllarda oluşan yabancıların mülkiyet edinme talebi, ilçede ikinci bir hızlı yapılaşma dalgası yaratmıştır. Bu süreçte zeytinlik veya meyve tarımı yapılan alanlar kentsel araziye dönüştürülmüştür (Dal ve Bayсал, 2007) (Harita 8).

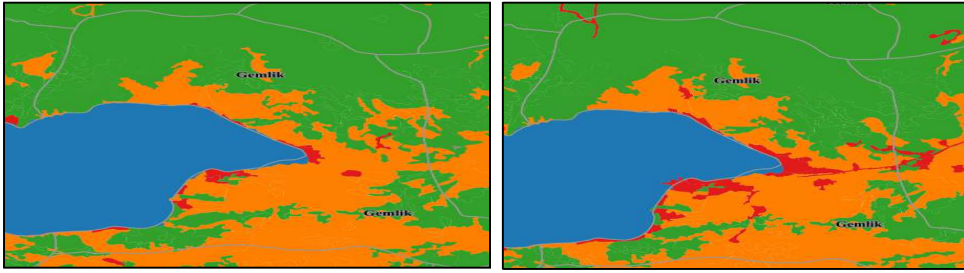
Harita 8. Kuşadası İlçesinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

İskenderun İlçesinin 2020 yılı nüfusu 250964 kişi, yüzölçümü 247 km², nüfus yoğunluğu 1016 kişi/km²'dir. İskenderun ilçesi, yüksek tarımsal ve endüstriyel potansiyeli olan, Türkiye'nin 4. büyük limanı ile deniz yapılarının yanı sıra enerji ve petrol boru hatlarının oluşturduğu bölgesel altyapı sistemlerinin gelişmiş olduğu sanayi, deniz ticareti ve turizm ile gelişen bir yerleşmedir. Nüfus yoğunluğu ve endüstrisi açısından Hatay'ın ve özellikle Türkiye'nin en büyük ilçelerindedir. İskenderun, Akdeniz ve Nur Dağları arasında İskenderun Körfezi'nin güneybatıdan gelip kuzeye devam ettiği Akdeniz kıyılarına paralel olarak uzanan alüvyal ovalar ve eski bataklık alanları üzerinde yerleşmiştir. İskenderun'da Akdeniz iklimi görülür. İskenderun'un doğal bitki örtüsünü makiler ve ormanlar oluşturur. Portakal ve zeytin tarım ürünlerinde ilk sırayı alır. Kentin gelişme süreci 1970lerde gerçekleşen sanayi yatırımları ve İskenderun Demir-Çelik Fabrikalarıyla özellikle körfezin kuzeyinde (Dört Yol-İskenderun arası) hızlanmış, süreçte yan sanayi ve yeni sanayi kollarının ve bölgesel altyapı olanaklarının gelişimiyle ivmesini sürdürmüştür. Kent, Amanosların batısındaki kıyı ovası boyunca Dört Yol'dan başlayarak Belen ve Arsuz'a kadar devam eden yaklaşık 80 km'lik bir hat boyunca gelişmiştir (Değerliyurt vd., 2014) (Harita 9).

Harita 9. İskenderun İlçesinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

Gemlik İlçesinin 2020 yılı nüfusu 115404 kişi, yüzölçümü 413 km², nüfus yoğunluğu 279 kişi/km²'dir. Ekonomisi tarım, sanayi ve ticarete dayalıdır. Sanayi kullanımına ilişkin fabrikaların bir kısmı sahil şeridinde yer almaktadır. Bursa Serbest Bölgesi de Gemlik'te yer almaktadır. Gemlik'te en fazla zeytin üretimi olmak üzere tarım da oldukça gelişmiştir. Gemlik Körfezi'ni çevreleyen dağların körfeze dönük yamaçları ilçenin arazisini oluşturmaktadır. Gemlik'in kurulduğu nokta denize dikey inen az yükseklikte bir sırtla bunun yamaçları ve denizin çekilmesinden meydana gelen dar kıyı düzlüklerinden ibarettir. Kıyıda kentsel kullanımlar dışında büyük ölçekte liman işletmeleri ve art bölgesinde büyük depolama ve sanayi alanları yer almaktadır (Harita 10). Gemlik merkezinin kuzeyinde ve batısında ise ikinci konut alanları yer almaktadır (BKAP, 2015). Gemlik ilçesinin deprem kuşağında yer alması nedeniyle, 2017 yılında çıkarılan 696 sayılı KHK ile deprem tehlikesi altında bulunan uygun yapıların yerinde dönüştürülmesi ve 'güçlendirme imkânı bulunmayan' yapıların ise sağlam zeminli üst kesimlere taşınması kararı alınmıştır.

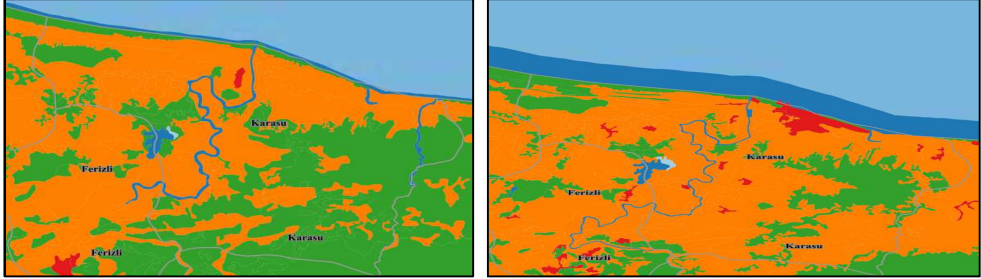

Harita 10. Gemlik İlçesinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

Karasu İlçesinin 2020 yılı nüfusu 66852 kişi, yüzölçümü 457 km², nüfus yoğunluğu 146 kişi/km²'dir. İlçe ekonomisi tarım, turizm ve balıkçılığa dayalıdır. Marmara Bölgesi'nin Batı Karadeniz ile birleştiği yerde, Sakarya'nın kuzeyinde yer alan ilçe toprakları hafif dalgalı alçak alanlardan oluşmuştur. Karasu'da Karadeniz iklimi baskındır. Bol miktarda aldığı yağışlar sayesinde, ilçe genelinde ormanların yarattığı yeşil bir bitki örtüsü hakimdir. Doğal bir plaj olan sahil, 20 km uzunluğundadır (<https://www.karasu.bel.tr/>). Kıyı boyunda yazlık daire ve siteler geniş yer tutmaktadır. İstanbul ve Sakarya illeri ile Ankara'ya görece yakın konumu ile turizm konaklamasında pansiyonculuk hizmeti yaygındır. Kent yakınındaki Sakarya ağzı balıkçı tekneleri için doğal bir liman olup, küçük ölçekli tekne yapım yerleri de vardır. Son yıllarda kurulması planlanan Karasu Otomotiv İhtisas Endüstri Bölgesi, Karasu Limanı,

serbest bölge, tersane gibi kullanımlar kent nüfusunun hızla artmasına çok miktarda yeni konut yapılmasına ve kentin hızlı gelişimine neden olmuştur (Harita 11).

Harita 11. Karasu İlçesinin 1990 ve 2018 Yılları Corine Arazi Kullanımı Haritaları

4. ÖRNEKLEM KIYI İLÇELERİNİN ARAZİ KULLANIMINDA DEĞİŞİM

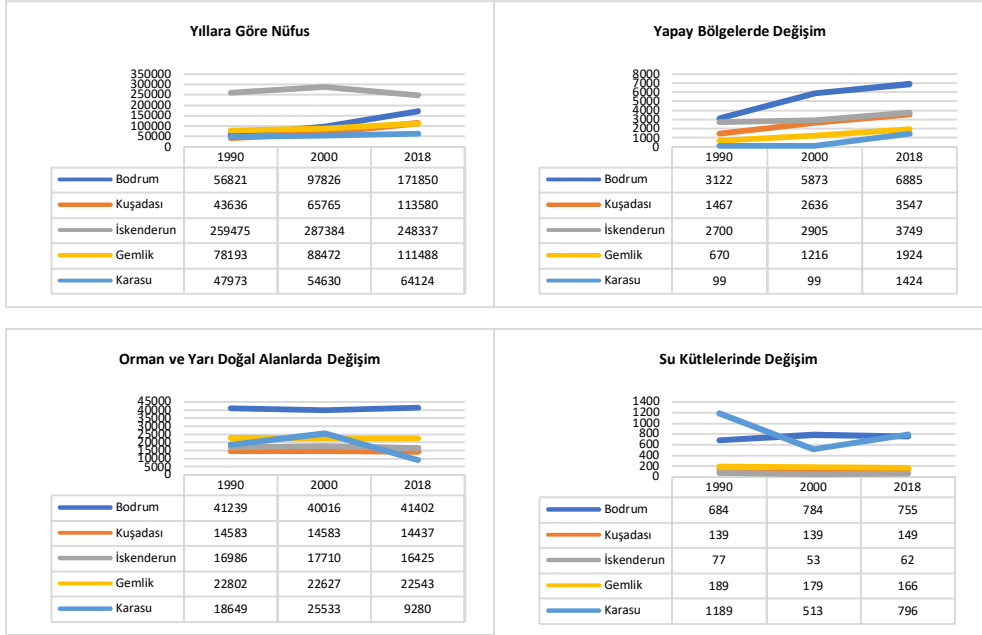
Örneklem İlçelerin 1990-2018 yılları arasındaki arazi kullanımı alan değişimi incelendiğinde (Tablo 4) tüm ilçelerde yapay bölgelerin arttığı (Karasu %1344, Gemlik %187, Kuşadası %142, Bodrum %121, İskenderun %39) buna karşılık orman ve yarı doğal alanların azaldığı (Karasu %50, İskenderun %3, Gemlik %1, Kuşadası %1, Bodrum %0,4,) görülmektedir. Tarımsal alanlar Bodrum (%21) Kuşadası (%19), İskenderun (%10) ve Gemlik'te (%6) azalırken Karasu'da (%40) artmaktadır. Su kütleleri Karasu (%33), İskenderun (%19) ve Gemlik'te (%12) azalırken, Kuşadası (%10) ve Bodrum'da (%7) artmaktadır.

Tablo 4. Örneklem İlçelerde 1990-2018 Nüfus ve Arazi Kullanımı Alan Değişimi (%)

İlçeler	Nüfus	Yapay Bölgeler	Tarımsal A.	Orman ve Y. Doğal A.	Sulak Alanlar	Su Kütleleri
Karasu	34	1344	40	-50	167	-33
Gemlik	43	187	-6	-1	-	-12
Kuşadası	160	142	-19	-1	-	7
Bodrum	200	121	-21	0,4	-	10
İskenderun	-4	39	-10	-3	-	-19

Son otuz yılda nüfus ve yapay bölgelerdeki değişim arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, Bodrum dışında tüm ilçelerde (Kuşadası %18, İskenderun %43, Gemlik %144, Karasu %1300) yapay bölge alanlarının artış oranı nüfusun artış oranından daha fazladır. Bodrum'da ise nüfus artışı oranı yapay bölge artış oranından %81 daha fazla olmuştur. Bu değerler Bodrum'un nüfusunun yapay bölgeler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Karasu İlçesi nüfus artışına karşı yapay bölgelerin artışında çok büyük bir fark göstermektedir. Bu durum Karasu'nun son dönemde almış olduğu bölgesel ekonomik yatırımlar çerçevesindeki arazi kullanım değişimine işaret etmektedir. Gemlik ve İskenderun'un yapay bölge alanı artış oranı ile nüfus artış oranı arasındaki fark da her iki yerleşimin bölgesindeki ekonomik ilişkiler çerçevesinde yapay bölgelerin daha fazla oranda bölgenin dışındakilerin kullanımı ile ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Kuşadası'ndaki durum ise ilçenin uluslararası ve ulusal ölçekte bir turizm merkezi olması ile ilgilidir.

Şekil 4. Örneklem İlçelerde Yıllara Göre Nüfus ve Arazi Kullanımı Alanı (Ha.) ve Değişimi

5. ÖRNEKLEM KIYI İL VE İLÇELERİNİN ARAZI KULLANIMINDAKİ DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Son otuz yıllık dönemde, incelenen tüm kıyı il ve ilçelerinde yapay bölge alanlarının arttığı buna karşılık orman ve yarı doğal alanların azaldığı görülmektedir. Yapay bölge artış ve tarımsal alan artış ile orman ve yarı doğal alanlarının azalış oranları özellikle Karasu'da dikkat çekici boyutlardadır. Nüfus artışının Türkiye ortalamasının altında olduğu Karasu'da arazi kullanımının önemli bir yapısal bir değişim geçirdiği görülmektedir. Yine nüfus artışının görece düşük olduğu Gemlik'te de yapay bölge alanlarının artış oranı iller ile karşılaştırıldığında dahi yüksektir. İncelenen yerleşimler içerisinde nüfus artışının en fazla turizmle gelişen kıyı yerleşmelerinde (Antalya, Kuşadası, Bodrum) gerçekleştiği ve buna paralel olarak da yapay bölgelerin artış oranının da bu yerleşmelerde yüksek ve artış oranlarının da birbirine yakın olduğu görülmektedir. Tarımsal alanlarda Karasu, Kocaeli ve Samsun dışında tüm yerleşmelerde azalma olduğu, bu azalmanın da en fazla turizmin gelişmesiyle paralel olarak Bodrum ve Kuşadası'nda yaşandığı görülmektedir. Tüm illerde su kütlelerinde artış olduğu görülmektedir. Bu durum kıyının dolgularla ve denizin içeriye girmesini sağlamak üzere yapılan müdahalelerle ya da kara kesiminde hareketli suların kullanımını arttıracak baraj gölleri, göletleri gibi kullanımların artması ile ilişkilendirilebilir. Nüfus ve yapay bölgelerdeki değişim arasındaki ilişki değerlendirildiğinde İstanbul ve Bodrum dışındaki tüm kıyı yerleşmelerinde yapay bölge alanlarının artış oranının nüfusun artış oranından daha fazla olması kıyı yerleşmelerinin Türkiye genelindeki nüfus ve yapay bölge artış ilişkisinden farklılaştığını göstermektedir.

1990-2018 yılları arasında arazi kullanımı dağılımında yapay bölgelerin payının artışı, Samsun hariç tüm illerde Türkiye'deki dağılım payı artışından daha fazla olmuştur. Kocaeli, Türkiye ve Samsun'da yapay bölgeler ve tarımsal alanların dağılımdaki artışın orman ve yarı doğal alanlar aleyhine, İstanbul, İzmir ve Antalya'da ise yapay bölgelerin dağılımındaki artışın ise tarımsal alanlar ile orman ve yarı doğal alanlar aleyhine olduğu tespit edilmiştir. Kocaeli ve İstanbul'da arazi kullanımı dağılımında son otuz yılda oldukça yüksek bir değişim olduğu gözlenmiştir.

SONUÇ

Türkiye'nin yerleşmeleri içerisinde kıyı yerleşmeleri sosyo-ekonomik ve çevresel boyutları ile önemli bir yere sahiptir. Bu yerleşmeler Türkiye'nin sahip olduğu Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarında, kıyı karakterinin ve niteliklerinin çok farklı olduğu coğrafi konumlarda yer seçmişlerdir. Örnekleme yerleşmelerin son otuz yıllık arazi kullanımı değişimlerinin incelendiği bu çalışmada, kıyı yerleşmelerinin arazi kullanımını ve nüfus değişiminin Türkiye genelinden farklı olduğu ortaya konmuştur.

Kıyı alanlarının morfolojik yapısı doğal koruma bölgelerini, yerleşmelerin yer seçimini, yapısını, kıyı art bölgesi ile iç kesimlerdeki arazi kullanım ilişkisini, ulaşım imkanlarını etkilemektedir. Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak çok farklı morfolojik yapıda kıyı alanlarına sahiptir. Ancak Türkiye'nin kıyı mevzuatı bu farklılıkları içermemekte tüm kıyıları için aynı düzenleme getirilmektedir. Örneğin sahil şeridi tanımlaması kıyı alanının özelliğini içermeyecek biçimde tüm kıyıları için 100m. olarak belirlenmiştir. Ya da örneğin kıyı alanlarında dolgu uygulamaları için getirilen düzenlemelerde farklılıklar (enine, boyuna, alçak, yüksek kıyı gibi) göz önünde bulundurulmamaktadır. Çalışmada seçilen örneklerde de görüldüğü üzere kıyı alanlarının morfolojik yapısının yanısıra, sosyo-ekonomik gelişmeler de kıyı alanlarındaki yerleşmelerin arazi kullanımlarında farklı etkiler yaratmaktadır. Kent-sel kullanımlar, sanayiler, enerji terminalleri, ikinci konut, turizm, rekreasyon, deniz ticareti, ulaşım, tarım, balıkçılık gibi faaliyetler kıyı alanlarında yer seçmek için yarışmaktadır. Türkiye'deki kıyı ve planlama mevzuatı bu etkileri bir arada ele alan ve öncelikleri belirleyen bir yapıda değildir. Planlama türü olarak mevzuata giren ve stratejik kararlar üretmeyi hedefleyen bütünlük kıyı alanı planı yaklaşımı olumlu bir gelişme olmakla birlikte bu planların yaptırım gücünün olmaması etkilerinin kısıtlı olacağına işaret etmektedir. Ayrıca bu tür planların mevcut durumu incelemekten öte arazi kullanımını değişimlerini sürekli izleyerek etkilerini saptayıcı ve önlem alıcı bir yapıya geçmesi gerekmektedir. Arazi kullanımını değişimi kıyı alanlarında sürdürülebilir gelişmenin ölçümü için geliştirilecek göstergeler ile sürekli izlenmeli ve ilgili aktörler ve yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde müdahale ve gelişme sağlanmalıdır. Bu göstergeler; geliştirilmiş, yapılaşmış alan, gelişme alanı oranı, taşınmaz mal talebi, ulaşım talebi, rekreasyon talebi, nüfus hareketlilikleri (günlük, mevsimlik,

yıllık artış azalışlar) kullanılan tarım arazisi, orman alanı, yarı doğal habitat alanı, koruma statüsündeki alanlarda kayıplar, kıyı ve deniz habitat ve türlerinde değişim, deniz seviyesi yükselmesi, kıyı erozyonu, risk altındaki doğal değerler, sektörel gelişmeler, risk altındaki ekonomik değerler, sürdürülebilir turizm kullanımları gibi konuları takip edecek verileri elde etmek üzere oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak, özgün nitelikleri ve karşı karşıya buldukları problemler çerçevesinde kıyı yerleşmelerinin sürdürülebilirliği için önemli bir kavram haline gelen kentsel dirençliliğin oluşturulmasında, öncelikle kıyı ve planlama mevzuatının kıyı yerleşmelerinin doğal ve gelişme farklılıklarını da göz önünde bulundurarak çeşitliliğe referans verecek biçimde yenilenmesi ve risk ve kırılğanlıklar çerçevesinde kıyı alanlarında ve kıyı yerleşmelerinde arazi kullanımı değişimlerinin sürekli izlenerek planlama süreçleri ile bütünleştirilmesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Albayrak, Ayşegül. “Kocaeli’de Sanayinin Gelisimi ve Sanayide Mekansal Değişim” Erişim tarihi 27 Ocak 2022. <https://m.arkitera.com/gorus/1057/>, 2017.
- [2] BKAP. “Bursa İli Bütünleşik Kıyı Alanları Planı Plan Açıklama Raporu”. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015.
- [3] Dal, Neslihan, Baysal, Sultan. “Kuşadası’nda Kıyı Kullanımı ve Turizmin Mekansal Et-kileri Konusunda Yerel Halkın Tutumları” *Ege Coğrafya Dergisi*, 16 (2007): 69-85.
- [4] Değerliyurt, Mehmet, Çabuk, Nihan, Aksu, Recep. “Sürdürülebilir Kentsel Gelişim İçin Yerleşime Uygun Alanların Belirlenmesi: İskenderun Kenti Örneği” *Coğrafyacılar Der-neği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, 4-6 Haziran, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2014.
- [5] İzmir Büyükşehir Belediyesi. “1/25000 Ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu”, 2012.
- [6] Manavoğlu E. “Antalya Kenti’nin Geçmişten Günümüze Mekansal Gelişimi ve Plan-lama Çalışmalarının Değerlendirilmesi” *Planlama*, 2009/2, (2009):19-30.
- [7] T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Muğla-Bodrum-Yalıkavak Beldesi 1/25000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu”, 2013.
- [8] T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Aydın-Muğla-Denizli Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Açıklama Raporu”, 2011.
- [9] T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE 2017*, 2019.

- [10] Tekeli, İlhan. *İzmir-Tarih Projesi Tasarım Stratejisi Raporu, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Üçüncü Basım, 2015.*
- [11] Tolga, Feyza. “Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Turizm Odaklı Stratejik Plan Çalışmalarına Yön Verecek İlkeler: Bodrum Yarımadası”. *Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.*
- [12] Yılmaz, Cevdet. “Samsun Şehri Kuruluş Yeri, Nüfus ve Kentsel Gelişim Özellikleri,” *Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim Samsun, Bildiriler Kitabı, Cilt: 2, (2011):361-377.*
- [13] Google. Son güncelleme, 14 Ocak, 2022. <http://www.ibb.gov.tr>.
- [14] Google. Son güncelleme, 17 Ocak, 2022. www.kentselvizyon.org.
- [15] Google. “Türkiye’nin Ticaret İş Yatırım Finans ve Turizm Başkenti İstanbul”. Son güncelleme, 17 Ocak, 2022. <http://www.istanbul.gov.tr/>.
- [16] Google. “Kocaeli Ekonomisinde Sanayinin Yeri”. Son güncelleme, 17 Ocak, 2022. <http://www.kocaeli.gov.tr/>.
- [17] Google. Son güncelleme, 14 Ocak 2022. <https://izmir.ktb.gov.tr/>.
- [18] Google. Son güncelleme, 17 Ocak 2022. <https://www.kocaeli.bel.tr/>.

GECEKONDULAŞMA, GECEKONDU YÖNETİMİ VE KENTLER EKSENİNDE TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI

Yıldız Atmaca* - Ferit İzci**

GİRİŞ

Kentler, barındırdıkları fazla nüfus ile çevresel yönde birden fazla soruna yol açmaktadır. Verimli toprakların dikkatli kullanılmamış olması ve denetimsizlik kentsel yaşam alanlarını heba etmiş ve kentlerdeki yaşam kalitesini düşürmüştür. Gecekondu, kentlerin doğal yapısını ve kentsel özelliklerini olumsuz etkileyen önemli bir sorundur. Gecekondu en yalın hali ile düşük geliri insanların barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarına ait araziler üzerinde çok kısa bir zaman içerisinde toplama malzemelerle ve yine kendi imkânlarıyla inşa edilen derme çatlı evlere verilen genel bir addir. Gecekondu ise gecekonduların zaman içerisinde bir teamül olarak adını aldığı toplumsal bir süreçtir. Barınma konut eksiliğinden kaynaklanan bir sorun değildir. Kültürel ve çevresel yönleri ile anlaşılması ve anlatılması gereken bir olgudur. Gecekondu, ekonomik ve sosyal olduğu kadar önemli bir güvenlik sorunudur.

İşsizlik ve nüfus artışı ile birlikte Türkiye'de gecekondulaşmaya sebep olan en önemli faktör, özellikle kırdan kente yapılan göç hareketidir. Kontrolsüz bir şekilde artan göç hareketliği ile birlikte, sanayileşme, kentleşme, kaynak kullanımındaki yetersizlik, planlı olmayan bir yönetim ve yöneticilerin eksik tutumları gecekondulaşma sorununu daha da genişletmiştir. Bunun yanı sıra gecekondulaşma, kayıt dışı

---

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, yildizatmaca@yyu.edu.tr

** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ferit.izci@yyu.edu.tr

ekonomi, haksız kazanç ve sosyo-kültürel uyumsuzluk gibi çok daha farklı kentsel sorunlar da ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de gecekondulaşma sorununa yasal bir zeminde meşru çözümler bulma arayışı 1930’lu yıllarda başlamıştır. Başkent olması sebebi ile sorunun en fazla yaşandığı Ankara’da belediyelere arsalar üzerinde gözetim hakkı tanıyan düzenleme ile 1948 yılında gecekondulaşma ile ilgili ilk resmi kanun çıkarılmıştır. Nihai halini ise 1966 yılında çıkarılan “775 Sayılı Gecekondu Kanunu” ile almıştır. Kanun, “mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla alınması gereken tedbirler” (M.1) maddesi ile var oluş amacını belirtmiştir. 775 Sayılı Kanun ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile birlikte gecekondu yönetimi etkili bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Gecekondu sorununu çözmeye yönelik gerek kentsel planlamaya gerek ekonomik tabanlı çıkan sorulara gerekse kültürel ve sosyal entegrasyona yönelik çok sayıda çözüm önerisi geliştirilmiştir. Ancak gecekondu sorununu azaltacak en büyük öneri iyi bir kentsel dönüşüm önerisidir. Kentsel dönüşüm bir anlamda kentsel yenilenmedir. Kenti fazlalıklardan arındırma ve doğal yapısını korumaya yönelik projeler geliştirmektir.

Bu bağlamda, “Gecekondulaşma, Gecekondu Yönetimi ve Kentler Ekseninde Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Politikaları” başlıklı bu çalışma ile hem Türkiye’deki kentsel dönüşüm politikaları hem de kentsel dönüşüm projelerinin gecekondulaşma için taşıdığı anlam analiz edilmek istenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizinin kullanıldığı çalışmada resmi kanunlar önemli bir veri niteliği taşımıştır. Çalışmada, gecekondu olgusu kapsam ve boyutları ile derinlemesine incelenmiş ve Türkiye’deki kentsel dönüşüm politikaları hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

1. GECEKONDU KAVRAMI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Gecekondu olgusu, dünya üzerindeki pek çok ülkede ekonomik, sosyal, psikolojik ve fiziksel anlamdaki mekân faktörlerinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan genel ve karmaşık bir sorun olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda, bir uluslararası

aktör olarak Birleşmiş Milletler gecekonduyu, az gelirli kişilerin yapmış oldukları yasal olmayan bir barınak olarak tarif etmiştir. Türkiye ise 775 Sayılı gecekondu kanunu ile gecekonduyu, “İmar ve yapı kanunlarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa veya arazi üzeriler üzerinde sahibinin rızası olmaksızın yapılmış yapı” olarak tanımlamıştır (Atmaca ve Yılmaz, 2021:35). Türk Dil Kurumunda da gecekonduyu yine “İmar ve yapı kanunlarına aykırı olarak, toprak sahibinin bilgisi ve rızası olmaksızın yapılmış konut ve konu” tasvir etmiştir (www.tdk.gov.tr, 2022).

“Gece” ve “Konmak” kavramlarının bir araya gelmesi ile bir anlam kazanan gecekondu kavramı, temelinde ansızın ve istemsiz bir anlam özelliğini taşımaktadır. Gerek uluslararası gerekse kentler arası yaşanan ekonomik ve sosyal gelişim seviyelerinin bir yansımasıdır. Az gelişmiş kentlerin konut sayısındaki azlık ve kente zorunlu sebeplerden göç etmek zorunda kalanları zorlamakta ve yasal olmayan yolları deneyerek izinsiz alanlara konmasına sebep olmaktadır. Nitekim gecekonducularda yaşayan insanlara bakıldığında eğitim seviyesi ve gelir durumu düşük topluluklar olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Keleş, 2010:568). Bu topluluklara gerekli yardım yapılması ile gecekondu sorunlarının çözüleceği iddiası ileri sürülse de arkası gelmeyen devasa bir gruba kısa süreli böyle bir çözüm sunmak yeterli gelmemekte ve kenti ekonomik anlamda zorlamaktadır. Kentin yerli halkının da tepkisine de sebep olmaktadır.

Genel olarak kent bilimcileri gecekonducuları, tamamen imar mevzuatına aykırı yapılar olarak kabul etmektedir. Kent bilim terimleri sözlüğü ise gecekondu olgusunu “Bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında, onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü” olarak ifade etmiştir (Keleş, 1998:53).

Gecekonducular, bir kente olumsuz yönleri ile zarar sunduğu kadar farklı ve olumlu yönleri ile katkı da sunmaktadır. Demir (2022), gecekonducuların bu yararlarını kötü koşullarda yapılmış olsa dahi konut sorununa geçici çözüm getirmesi, insanlar arasında bir yardımlaşma, işbirliği duygusunu pekiştirmesi, istihdam imkânlarını artırması ve emeğin yeniden üretimini sağlaması başlıkları altında değerlendirmektedir

Bu bağlamda gecekondulu olgusuna ait temel özellikleri şu halde özetlemek mümkündür (Çakır, 2011: 213):

- Gecekondular, tamamen yasa dışı gerçekleştirilen konutlardır.
- Gecekondular, mülk sahibinin rızası dışında gizli yapılan konutlardır. Arzının mülkiyeti başkasına aittir.
- Gecekondular, toplama malzemelerle oluşturulan yaşam standardı düşük, kalitesiz konutlardır.
- Gecekondular, kentin merkezine uzak ve genel itibari ile tehlikeli alanlarda inşa edilmiştir.
- Gecekondular gizli ve izinsiz bir şekilde oluşturulması sebebi ile hızlı bir inşa sürecinde gerçekleştirilir.
- Gecekondular, en fazla göç kaynaklı olan toplumsal bir harekettir.
- Gecekondularda yaşayan kimseler günü kurtarma amaçlı yaşamaları sebebi ile sosyo-kültürel faaliyetler noktasında yeterli değildir.

2. TÜRKİYE'DE GECEKONDULAŞMA VE GECEKONU YÖNETİMİ

Gecekondulu, en yalın hali ile gizli ve mevzuata uygun olmayan kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen bir yapıdır. Gecekondulaşma ise bu yapılanmanın bir zaman zarfında aldığı toplumsal bir harekettir.

Gecekondulaşma, toplu halde gerçekleştirilen göçle birlikte gelişmiş kentlerin kenar ve ıssız mahallerine gelen insan topluluklarının hiçbir şekilde kendilerine ait olmayan topraklarda sağlıksız ve olabildiğince hızlı inşa edilen yapıların zaman içerisinde geçirmiş olduğu süreçtir (wikipedia.org,2022).

Gecekondulaşma, tarihi kökenlerini oldukça eski dönemlerden almaktadır. Buhar gücüyle çalışan makinelerle ortaya çıkan endüstri ve sanayi devrimi devlet toplumlarını hareketli bir süreç içerisine koymuştur. Dinamik bir sürecin yaşandığı bu dönemde gerek sanayi merkezlerine gerekse gelişmiş bütün kentlere bir göç hareketi

başlamıştır. Sanayi devrimi, kentleşme hareketinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Kentleşme sürecinde gelen yoğun göç hareketi kapsamında ise kent planlamasında istemsiz ortaya çıkan gecekondu sorununu ortaya çıkarmıştır.

Kırsal alanda yaşayan halkın iş sahibi olmak istemesi özellikle 1960’lı yıllarda kırdan kente bir göç durumu yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra ulaşım imkânlarının kentlerdeki rahatlığı bu noktada dikkati çeken ayrı bir konu olmuştur. Ancak kente göç hareketlerinde beklediklerini bulamamış ve işsiz kalma gibi kötü durumlarla karşılaşmışlardır. Ekonomik ve barınma noktasında yaşadıkları sorunlar sonrasında da buldukları ilk sahipsiz alana izinsiz yerleşmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle gecekondu sorunsalı kentlerde yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.

Türkiye’de gecekondulaşma ilk olarak başkent olma özelliğine sahip olması sebebi ile Ankara’da yaşanmıştır. Ankara’nın 1930’lu yıllarda hızlı bir kentleşme sürecine girmesi bu noktada çok etkili olmuştur (Aslan, 2008:158). Gecekondu sorununun kolaylıkla yönetilebilmesi amacı ile ilk olarak 1948 yılında yasal düzenleme girişiminde bulunulmuştur. Bu kanunda Ankara belediyesi sınırları içerisinde izinsiz yapılan konutlar üzerinde belediyenin sahip olduğu yetkilere ve konut hakkından istifade edebilmek için olması gereken kurallara değinilmiştir.

Ankara ile birlikte özellikle tarih sahnesindeki önemi ve sanayi kenti olması sebebi ile İstanbul’da da gecekondu sorunu ilerlemiştir. Yapılan araştırmalar, kentteki konut sayısının yarısına yakınının kaçak olduğu iddiasındadır. 1960-2000 yılları arasında kentsel nüfus 7 milyondan 42 milyona kadar; kent nüfusunun genel nüfusa olan yüzdesi de yüzde 25’ten yüzde 65’e kadar çıkmıştır (Keleş, 2019: 307).

Türkiye nüfusunun %30’a varan önemli bir oranı kaçak binalar üzerinde ikamet etmektedir. Bu oranın da %70’e yakını Ankara, %60-65’e yakını İstanbul, %50’ ye yakını Adana ve İzmir, %40’a yakını Samsun ve Bursa’ya aittir. En fazla kaçak yapıtların olduğu şehirlerde gelişmişlik seviyelerine göre İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Samsun olarak sıralanmaktadır (www.dünya.com, 2022).

Bu kadar önemli bir gecekondu oranının olduğu Türkiye’de gecekondu sorununa yönelik araştırmalar ve metodolojiler geliştirilmiştir. İlk yasal düzenlemenin 1930’lu yıllarda gerçekleştirildiği gecekondu düzenlemelerine artan sorunlara net çözümler

getirilebilme adına 1966 yılında yeni bir yasal çerçeve çizilmiştir. Bu kanun gecekondu kavramını, kuram ve boyutları ile kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır.

2.1. Gecekondulaşmaya Sebep Olan Faktörler

Türkiye’de gecekondulaşma sorununu ortaya çıkaran en önemli sebep, işsizliktir. İş bulabilmek amacı ile sanayi kentlerine göç etmek zorunda kalan işsizler bu kentlerde barınma sorunu ile karşı karşıya kalmış ve bu sorunu da illegal girişimlerde bulunarak çözmeye çalışmışlardır. Bu illegal girişim de gecekondu adı verilen kavramın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Daha çok emek ve sermaye arasındaki ilişkiye yüklediği anlam bakımından değerlendirilen gecekondu, Türkiye’de önemli bir toplumsal hareket olarak öngörülmektedir. Bu toplumsal hareket, daha çok kır yaşamının iticiliği ve kent yaşamının cazibesinden etkilenmesi sonucunda kentsel yaşam biçimini etkileyen ve kente özgü kültürel bir sistem olarak kabul edilen kentleşme olgusunu gündeme getirmektedir.

Kente göç edenler, mevcut ekonomik koşulları sebebi ile konut sıkıntısı yaşamaktadır. Bu durum karşısında izin almadan kendilerine ait olmayan arazilerde konut yapma girişiminde bulunmaktadır. Hiçbir alt yapı imkânına sahip olmayan bu alanlar kısa bir zaman sonra alan olarak büyümekte ve barınma noktasındaki hayat koşullarını zora sokmaktadır (Özdemir, 2018: 88).

İşsizlik ve kentleşmeyle birlikte gecekondulaşmaya sebep olan birden fazla sebep mevcuttur. Bu sebepleri şu halde özetlemek mümkündür (Ürün, 1995:17):

- Artan nüfus ile birlikte kırsal alanlardan kentlere yaşanan göç,
- Daha kaliteli yaşam isteği,
- Yeterli sayıda konut üretiminin gerçekleştirilmemesi,
- Ucuz arsa imkânının olmaması karşısında işgal edilen kamu arazileri,
- Metropol şehirlerde iş bulma imkânının fazla olması ve iş bölgelerinde ulaşım kolaylığı sunacak barınma merkezlerinin olmaması
- Gelişmemiş özellikle doğu kentlerinde görülen siyasi çatışmalar ve yoksulluk,
- Taşınmaz mal alım değerinde görülen artış,
- Devlet arazileri üzerinde yeteri kadar yapılmayan denetim,

- Arsa mafyası gibi kaçak yapılanmaları hızlandıran siyasi kararlar,
- Kırsal kesimdeki eğitim ve sağlık hizmetlerinde yaşanan eksiklik.

2.2. Gecekondu Yönetimi ve Kentler

Türkiye’deki çevre ve konut kalitesindeki en sıkıntılı alanlar, gecekondu mahalleleridir. Bu alanların iyileştirilmeyi sürecinde özellikle Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (TOKİ) Başkanlığı ile işbirliği çerçevesinde mülkiyet sorunları çözülmeye çalışılmıştır (Aslan,2008:174). Sorunların çözümünü ve gecekondu yönetimini kolaylaştıracak en önemli faktör ise yaptırım gücüne sahip hukuki kural ve kaidelerdir. Bu bağlamda Türkiye’de bir takım hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

1930’lu yıllardan itibaren gecekondu sorunları önleme amaçlı başlanılan yasal çalışmalar, ilk olarak 1948 yılında 5218 Sayılı “Ankara Belediyesine, Arsa ve Arazi-sinden Belli Bir Kısımına Mesken Yapacaklara 2490 Sayılı Kanun Hükümlerine Bağlı Olmaksızın ve Muayyen Şartlarla Tahsis ve Temlik Yetkisi Verilmesine Dair Kanun” ile yasallaşmıştır (Resmi Gazete, 1948a). Aynı yıl içerisinde 5228 sayılı “Bina Yapımına Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır (Resmi Gazete, 1948b). 1948 yılında çıkarılan yasal düzenlemeler sonrasında beş önemli kanun daha hazırlanmıştır. Bunlar:

- 1949 yılında, 5431 sayılı “Ruhsatsız Yapıların Yıkıtılmasına ve 2290 Sayılı Belediye Yapı ve Yolar Kanununun 14.maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun” (Resmi Gazete, 1949),
- 1953 yılında 6188 sayılı “Bina Yapımını Teşvik ve İzin Yapılan Binalar Hakkında Kanun” (Resmi Gazete, 1953),
- 1956 yılında 6785 sayılı “İmar Kanunu” (Resmi Gazete, 1956),
- 1959 yılında, “7367 Sayılı Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun” (Resmi Gazete,1959),
- 1966’ yılında 775 Sayılı Gecekondu kanunu (Resmi Gazete, 1966) çıkarılmıştır.

1966 yılına kadar çıkarılan bütün yasal düzenlemeler, yapılacak konutların yasal kararlar bağlamında gerçekleştirilmesi ve arazi düzenlenmesine ilişkindir. 1966 yılı ve 775 Sayılı Gecekondu kanunu ise gecekondu adının ilk geçtiği kanundur. Ka-

nun, gecekonduların yönetiminde etkili olan birimleri görev ve sorumluluklarını belirtmekle birlikte beklenen etkiyi uyandırmamıştır. Çünkü ilgili kanun siyasal amaçlar çerçevesinde bir şekil almıştır.

775 sayılı kanun, gecekonduların yönetiminde olması gerekli politika erklerini, “iyileştirme, ortadan kaldırma ve önleme” olarak belirtmiştir. İyileştirme, düzeltilebilmesi mümkün bir gecekondular bölgesinin yerel veya merkezi yönetim ile gecekondular erklerinin yardımı ile iyi bir hale dönüştürmektir. Türkiye’deki gecekonduların çoğu iyileştirme odaklıdır. Ancak iyileştirmelik bir yönü yok ise tarihsel yapıların değerini düşüren yapılara son verilmektedir. Bu durum da ortadan kaldırma olarak kabul edilmektedir. Önlemede, kısa ve uzun vadede önleme olmak üzere iki önemli ayırım söz konusudur. Kısa süreli önleme, gecekonduların inşasından kısa bir süre sonra yıkılması veya gecekonduların başka çaresi kalmayan vatandaşın konut ihtiyacının karşılanmasıdır. Uzun vadeli önlemede ise gecekondular sorunlarına kökten çözüm bulma durumu söz konusudur. Gereksiz kitlesel yıkılmayı önlemeye yönelik kamu politikası oluşturmaktır. (Keleş,2010:600).

775 Sayılı kanun, belediyelere önemli yetkiler tanımıştır. Belediyelere gecekonduların iyileştirme amacı taşıyan binalı olan ve olmayan vakıf taşınmaz malları, hukuki kural ve kaideler çerçevesinde belli bir bedel karşılığında mülkiyetine geçirme hakkı vermiştir. Arazi ve arsaların bedeli, belediye ve Vakıflar idaresince belirlenir. İlgili bedele ilişkin oluşan bir tepki ve uyuşmazlık asliye ve basit mahkeme usulleri ile düzenlenme altına alınır. Vakıflar idaresi, vakıftaki taşınmaz malların bütün vasıflarını 2 ay içerisinde belediyelere bildirmek zorundadır (M.4).

Kanun, belediye ve TOKİ arasındaki ilişkiyi 5. maddesinde “belediyeler gecekonduların ıslah ve tasfiye sahaları içinde bulunan veya bu kanun hükümleri dairesinde yeniden teşkil edilecek önleme bölgeleri içine rastlayan özel mülkiyetteki arazi ve arsaları ve bunlar içerisinde yapı veya sair herhangi bir tesis bulunduğu takdirde bu yapı ve tesisleri, bu kanunda belirtilen amaçlarda kullanmak üzere Toplu Konut İdaresi Başkanlığı izni ile sahipleriyle anlaşarak satın alabilirler veya kamulaştırabilirler” şeklinde ele almıştır (M.5).

775 sayılı kanun, belediyelerin mülkiyetinde olan veya olacak olan arazi ve arsaların, belediye meclis kararıyla belirleneceğini ifade etmektedir. Bunların TOKİ ta-

rafından uygun görülenleri yine kanunun uygun gördüğü kural ve kaideler bağlamında konut yapımına ayırılır. TOKİ’nin bu konudaki takdir yetkisi geniş tutulmuştur. Belediyelerin uygun gördüğü mekânları kabul etmeyebileceği gibi değiştirerek farklı tekliflerde bulunmaya da yetki sahibidir. (M.7). Bununla birlikte belediyelerin ucuz konut yapımına uygun görmediği, imar planlarına uygun tahsis edilmemiş ya da alım satım değeri yüksek arazi ve arsalar belediye meclisinin aldığı karar ve TOKİ’nin de uygun görmesi sonucunda gecekondu fon hesabına yatırmak üzere kiralayıp satılabilir veya herhangi bir farklı alanda değerlendirilebilir (M.8).

Belediyeler, merkezi idare ile iletişim halindedir. Belediyelerin mülki idare amirlerinden bekledikleri destek karşılanmaya çalışılır. Mevcut imkânlarla elde edilmesi mümkün olmayan tespitler ve teknik yardımlar TOKİ’nin isteği karşısında bakanlık veya ilgili kuruluşlarca bir karşılık beklemezsizin yerine getirilmeye çalışılır (M.16).

3. TÜRKİYE’DE GECEKONDULAŞMAYI AZALTMAYA YÖNELİK KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI

Kentsel dönüşüm; kentlerdeki estetiği sağlamak, mevcut yapıları olası bir afete karşı dayanıklı hale getirmek ve gecekondulaşmayı önlemek amaçlı geliştirilen önemli bir yenilenme ve gelişim sürecidir. Tamamen ekonomik, sosyal veya fiziksel anlamda bir iyileşmeyi öngörmektedir. Bir diğer adı kentsel yenilenme olan kentsel dönüşüm, planlı bir kentleşmeyi ve yaşam kalitesini arttırmayı amaçlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Sistemli bir kent planı ile gecekondulaşma sorununa uzun ömürlü sonuçlar getirilebilir.

Kentsel dönüşüm, kentsel yapısı bozulan yerleşimlerin günün şartlarına uygun bir şekilde onarılmasını ve sağlıklı yerleşim mekânlarına dönüştürülmesini ifade etmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri, her daim kentsel bir yenileme amacını taşımaktadır. Özellikle sanayi devriminden sonra sanayi bölgelerinde ortaya çıkan yoksul mahalleleri ortadan kaldırma ve yerine gelişmiş, modern yapıların yapılması için oluşturulan çalışmalar, kentsel dönüşüm projeleri olarak uygulamaya geçmiştir (Kayan, 2019:759).

Planlama iyi bir kentsel dönüşümde ilk ve en önemli aşamayı oluşturmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerine yönelik ilk çalışmalar, kentten yeniden planlayarak parçalar halinde yıkmak ve fiziksel olarak yeniden inşa etmek üzerine olmuştur. Pahalı projelerin uygulanmasının ardından ortaya çıkan sorunlar fiziksel ve ekonomik anlamda olmak üzere sosyal anlamda da önemli bir boyut almıştır (Ertaş ve Bayındır, 2020:2). Gecekondulaşma hem çevre hem de barındırdığı toplum açısından kendi yaşam koşulları çerçevesinde statükocu ve değişimi kabul etmeyen bir yapıya sahiptir. Bu anlamda gecekondulaşma yalnızca fiziksel yönde bir düzenlemeyi değil sosyal yönde de bir düzenlemeyi ve gelişimi öngörmektedir.

Özellikle, sosyal medya desteği ile oluşturulmaya çalışılan gecekondu suç ilişkisinde, suçun kaynağının araştırılması yerine gecekondu bölgeleri suçun kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Aksu Kocatürk,2021:60). Önyargılarla dolu bu değerlendirmeler gecekondu yaşayanlarda o alanı terk etme isteksizliği oluşturmaktadır. Bu isteksizlik, toplumda kendi çevresinden ve yaşam biçiminden kopma isteksizliği oluşturacaktır. Zoraki bir koparılma durumu, büyük bir sosyal sorun oluşturacaktır. Terk etmek zorunda kalanlar farklı bir çevrede tamamen hazırlıksız ve uyumsuz yakalanacaklardır. Bu da ayrı bir toplumsal sorun olarak gündemde yer alacaktır.

Nitekim 2000'li yıllarda gecekondu bölgelerinde ve tarihi değer barındıran kentsel alanlarda yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları sonucu bölgede yaşayan alt gelir sahipleri yerlerinden olarak TOKİ konutlarında yaşamaya zorlanmışlardır bu durum farklı gelir grupları arasında sosyal ve mekânsal ayrıma yol açmıştır (Yolcu,2021: 396).

Kentsel dönüşüm projelerinde coğrafi özelliklerin ayrıca dikkate alınması gereklidir (Karadağ ve Mirioğlu, 2011: 46). Fiziksel mekânın doğru biçimde tasvir edilmesi kentsel dönüşüm projesinin daha verimli gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kentsel dönüşüm projelerinde yönetim önemli bir esastır. Kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmesi toplumsal sorunların ortaya çıkmasını asgari seviyede tutacak ve gecekondulaşmanın önemli bir sorunu, kolaylıkla halledilmiş olacaktır. Çünkü merkezi yönetim proje safhasında düzenleyici rol alırken asıl uygulayıcılar yerel yönetim ve özel sektör kuruluşlarıdır (Kara 2010: 188). Birçok gecekondu önerilen planları yerine getirmede aşılması en zor aşamalardan biri aktörler arasında fikir birliği sağlanmaktadır. Bu noktada önemli olan topluluğun kendi

gelişim süreçleri ve beklentileriyle ilgili fikirlerini dinlemektir (Blanco C.and Kobayashi, 2009: 79).

1978 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Habitat, kentte karşılaşılan sorunları dile getirmenin yanı sıra insan yerleşimleri ile ilgili bir takım rapor ve proje ortaya koymuştur. Yayınlanan “Streets as Tools For Urban Transformation in Slums” adlı raporda gecekondu sokakları odak noktasına almıştır. Rapor kentlerde gecekonduların iyileştirilmesi için sokakları “itici güç” olarak nitelendirmiştir (www.citiesalliance.org, 2022). Raporda uygulanmak istenen kentsel dönüşümün ön saflarında yer alan gecekondu sokaklarının açılmasıdır. Çünkü sokaklar kentsel dönüşüm ve gecekondu yerleşmelerinin yenilenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu işlevler, kentsel yaşamda hareket kanalı, iletişim alanı, kamusal alan, sosyal ve ticari karşılaşma alanı, değişim yeri, iş yapma yeri, politik bir alan ve kentlerdeki sembolik ve törensel bir mekân olmak üzere farklı çeşitlerde sıralanmaktadır. Gecekondu sokakların mevcut tek kamusal alan olması işlevselliğini arttırmaktadır. Kültürel etkileşimlerin yanı sıra çocukların oyun alanı ve sakinlerin sohbet alanı yine sokaklardır. Bir gecekondu mahallesinin güvenli veya güvensiz olmasını sokaklar belirler (BM-Habitat). Önemli bir iletişim ağı olan gecekondu sokaklarının farklı mahallere ve insanlara açılması gecekondu hayatından bir çıkış olarak görülebilir. Bu da kentsel bir dönüşüm projesidir

The Integral Urban Project (PUI) adlı proje dikkate değer bir projedir. PUI, Kolombiya/ Medellin’de Belediye tarafından uygulanan üç gayri resmi yerleşim birimini metropoliten toplu taşıma sistemine bağlayan teleferik projesinden meydana gelmektedir. Proje çok sayıda yoksulluk içinde yaşayan kişinin yaşam kalitesini arttırmayı başarmıştır. PUI şehir merkezine seyahat sürelerini indirerek kent içinde yer alan sınırları aşındırmayı başarmıştır. Soyutlamayı tamamen arka plana iten bu proje kentsel dönüşümde ekonomik yapılardan faydalanarak sosyal yapının nasıl iyileştirilebileceğinin bir tezahürüdür. Farklı kişiler ve yerler arasında etkileşimi sağlayarak yaşam kalitesini arttırmış ve böylelikle yapılan kentsel dönüşümlerin kalıcı olmasını sağlamıştır (urbandesignprize.gsd.harvard.edu,tr, 2022)

Türkiye’deki kentsel dönüşüm projeleri 2000’li yıllarda hız kazanmıştır. 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı belediye kanununun 73. Maddesi “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” başlığı adı altında çeşitli hükümler düzenlemiştir. 5393 sayılı kanun

73. Maddesinde “kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ilan edilebilmesi ve uygulama yapılabilmesi için ilgili belediyenin talebi ve Cumhurbaşkanınca bu yönde karar alınması” durumunu şart koymuştur. 73. maddenin temel amacı kentsel yenilemeyi 3194 ve 2863 gibi bütün hukuki bağlardan koruyarak kentleri plan sisteminden oluşan bir “yap-boz” haline getirmektir. 73. Madde, kentsel gelişmeye yönelik müdahale yetkisini TOKİ ve belediyelere devretmiştir (Aksoy ve Güzey Kocataş,2017:282).

2003 yılından bugüne TOKİ, “planlı kentleşme ve konut üretimi politikaları” bağlamında farklı belediyeler ile birlikte toplam 162.886 konut sayısına varan bir kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirmiştir (Kara ve Palabıyık, 2009).

2004 yılında çıkarılan 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu uygulamaya dönük kentsel dönüşümle ilgili çıkarılan ilk kanuni düzenlemedir. Ankara’da “Protokol Yolu” olarak ifade edilen Esenboğa’da, farklı belediyelerin yetkisi kapsamında olan gecekondulara gerekli imar çalışmaları yapılsa bile kente kazandırılmamıştır. 50184 Sayılı Kanun, bu gecekonduların azalması ve kente dönüştürülmesi görevini Ankara Büyükşehir belediyesine vererek mevcut soruna kesin çözüm sunma amacı taşımıştır. Bunun dışında Ankara’da Portakal Çiçeği Vadisi, Ulus Tarihi Kent Merkezi ve Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi gibi önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Her bir projede sahanın gecekondulardan temizlenmesi amacını gütmektedir.

2005 yılında 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmazların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Amaç, “büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000’in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenecek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır”

5366 sayılı kanun yalnızca “sit alanı olarak tescil ve ilan edilmiş olan alanlarda kalan yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması” hususunu esas almıştır. Bu sebeple kentsel dönüşüm üzerine 2006 yılında “Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı” Meclise sunulmuştur. Bununla birlikte 2006 yılında Başbakanlığın çıkardığı İç Güvenlik Stratejisi Belgesi gecekondu niteliği taşıyan ekonomik ve sosyal anlamda gelişmemiş yerleşimlerin belli bir plan dâhilinde belediyelerce kentsel dönüşüm başlığı altında kazandırılması ve gecekondu alanlarının oluşmasını engelleyen bölgeler oluşturarak düzenli ve gelişmiş kentler oluşturmasını yönünde attığı önemli bir kentsel çalışmadır (Aksoy ve Güzey Kocataş,2017:283).

2012 yılında 2006 yılında temeli atılan dönüşüm alanları hakkındaki kanun tasarısı yasalaşmıştır. Böylelikle kentsel sorunları çözmeye ve gecekondulaşmayı azaltmada etkili olan kentsel dönüşüm projeleri kapsamında 6306 Sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Aynı yıl Kanunun hemen arkasından da “6306-Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve Uygulamaya Yansımaları” adıyla kanunun uygulamadaki yönetmeliği çıkarılmıştır. Kanundaki amaç “afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir.”

6306 sayılı kanun bağlamında oluşturulması planlanan kentsel dönüşüm uygulamalarına İstanbul, İzmir, ve Ankara başta olmak üzere toplam 33 ilde başlanmıştır. Kanun ilk olarak İstanbul-Esenler’de Havaalanı Mahallesi’nde Başbakan tarafından başlatılmıştır. Böylelikle, toplam 33 kentte, 6 bin 500 birim konutun yenilenmesi için yıkım çalışmalarına başlanmıştır (Genç, 2014:25).

2011 yılında ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adıyla yeni bir bakanlık kurulmuştur. 17.08.2011 tarihinde çıkarılan 648 sayılı “Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile bakanlık planlama yetkilerini eline almıştır. Bununla birlikte imar planı ve proje yapma yetkisi de Bakanlığa devredilmiştir. Bakanlığın ismi 2021 yılında da “Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir.

SONUÇ

Denetimsiz ve yasa dışı yapılar olarak ifade edilen gecekonduların konutları geliştirmekte olan birçok devletin karşılaştığı önemli bir sorundur. Türkiye’de yalnızca Ankara, İstanbul ve İzmir gibi metropol kentlerin karşılaştığı bir sorun olan gecekonduların hızla artan göç hareketleri sebebi ile bugün birçok kentte ayrı bir sorun olarak yer edinmiştir. Bu sorunu çözmeye yönelik gerek ekonomik ve sosyal gerekse kentsel alanda çok sayıda dönüşümcü kamu politikaları gerçekleştirilmiştir. Bu politikaların en önemlisi ise kentsel dönüşüm projeleri olarak kabul edilmektedir.

2000’li yıllardan sonraki Türkiye’deki kentsel dönüşüm politikalarında özelleştirme ve yerelleştirme ilkeleri çerçevesinde hareket edilmiştir. Gecekonduların alanlarındaki yerli ve yabancı halkın huzur ve esenliğini sağlama birincil amaç sayılmıştır. Kent planlanmasına önem verilmiş stratejik yönetim ilkeleri kapsamında oluşabilecek muhtemel tehditlerin önü kesilmek istenmiştir. Kentlerin gelişimine önem verilmiş alt yapısı gelişmiş araziler üretilerek talebin fazla olduğu yerlere TOKİ işbirliğinde konut tahsis edilmiştir.

Fırsat ve tehditleri ile öngörerek hazırlanan bir stratejik plan, önleyici bir yönetim politikası ile oluşacak pek çok tehdidin gerçekleşmesine engel olacaktır. Bu plan ile birlikte kentlerin gelişim potansiyelleri göz önünde bulundurulacak ve konut ihtiyacı olanların talepleri dikkate alınacaktır. Alt yapısı yüksek hazır arsalar üretilecek ve talebin fazla olduğu yerlere TOKİ imkânı sağlanacaktır.

Gecekonduların sorunlarına 775 sayılı gecekondular kanunu ile yasal bir meşruiyet kazandırılmıştır. Gecekonduların oluşumunu önleme amacı taşıyan bu kanun, “mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondular yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla alınması gereken tedbirler” olarak temel hükmünü belirtmiştir.

5393 sayılı kanunun 73. Maddesinde ele alınan “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” başlığı ile fiziksel ve çevresel yapıya bir şekil verilmeye ve düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak değişen çağ, kentsel dönüşümü iyileştirme çalışmalarından uzaklaştırmıştır. Kentleşme ve kentleşememe özellikleri çerçevesinde bir sosyal çatışma haline dönüştürmüştür. Farklı çıkar grupları arasında bir gelir kaynağı çatışması yaşanmış, konut sorunu seçkin toplumun çıkarına hizmet edecek bir boyuta ulaşmıştır. Bir anlamda kentsel dönüşüm politikaları amaçlarına büyük ölçüde uyumluluk göstermemiştir.

Arkaya arkaya düzenlenen yasal düzenlemelerin uygulamada eksik kalması, siyasi çıkarlara katkı sağlayacak yönde ört bas edilmesi oluşturulan kamu politikalarındaki eksik yönlerdir. Bu yasaların uygulamadaki görünümü netleştirilmelidir. Bu anlamda 1966 yılından bu yana gecekondu düzenlemelerinde esas kabul edilen 775 sayılı gecekondu kanunda da bir takım güncellemeler yapılmalıdır. Kanun, yalnızca hukuki perspektifte ele alınmış ancak lokasyon yapılanmasının sosyal yapıyı nasıl etkileyeceği üzerinde bir açıklama yapmamıştır. Yönetimin durumsallık ilkesi çerçevesinde gecekondu kanununun bu anlamda gözden geçirilmesi ve birlikte yönetim ilkelerine vurgu yapacak yönde düzenlenmesi kentsel dönüşüm politikalarına büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Aksoy, E., ve Kocataş, Ö. G. (2017). Gecekondu alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyet zemini olarak yoksulluk ve suç. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 275-295.
- [2] Aksu Kocatürk, G. (2021). “Gecekondu Hareketleri: Gülsusu/Gülsuyu Mahalleleri Örneği” Enderun, C: 5 (1) , ss. 55-69, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/enderun/>
- [3] Aslan, Ş. (2008). Yasalar ve Kamu Yönetiminin Politikaları Üzerinden Türkiye’de Gecekondu Sorunu. Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(1), 157-168.
- [4] Atmaca, Y., Yılmaz, V. (2021). “ Gecekondu Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri (Ed.Fatih Kırışık, Ahmet Kayan), Gazi kitabevi, Ankara
- [5] Blanco C.and Kobayashi H., (2019), ‘ Urban Transformation in Slum Districts Through Public Space Generation and Cable Transportation At Northeastern Area: Medellin, Colombia’ The Journal of International Social Research Volume 2 / 8 Summer.
- [6] BM-Habitat Streets as Tools for Urban Transformation in Slums: A Street-Led Approach to Citywide Slum Upgrading, https://www.citiesalliance.org/sites/default/files/2019-01/UN-Habitat_Street-led%20Citywide%20Slum%20Upgrading_2014.pdf, Erişim Tarihi: 03.02.2022.
- [7] Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (11), 209-222
- [8] Demir, E. (2022). Kent Sosyolojisi (Gecekondu). <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=63267> (10.02.2022)
- [9] Ertas, M. Bayındır, Ö. (2020). “Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm”, *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, 2 (1) , ss. 1-9.

- [10] Genç, F. N. (2014). Gecekonduyla mücadeleden kentsel dönüşüme Türkiye’de kentleşme politikaları. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 15-30.
- [11] İktisat ve İşletme Dergisi, 15(3), 758-782
- [12] Karadağ, A. Mirioğlu, G. (2011). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler: İzmir Örneği” *Ege Coğrafya Dergisi*, 20 (2) , 41-57.
- [13] Kayan, A. (2019), “ Kentsel Dönüşüm ve Diyarbakır Sur Örneği”, Uluslararası Yönetim
- [14] Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- [15] Keleş, R. (2010). Kentleşme Politikası, İmge Yayınevi, Ankara
- [16] Keleş, R. (2019). Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İzmir.
- [17] Özdemir, E. (2018). Modernizm, Kentleşme ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 4, 79-96
- [18] Streets as Tools for Urban Transformation in Slums <https://www.citiesalliance.org/resources/publications/publications/streets-tools-urban-transformation-slums-street-led-approach> (01.02.2022).
- [19] Ürün, H. (1995), “Konya’da Şehirleşme ve Gecekondu Sorunu”, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile Belediyeler, 11 (33), Yayın No:95, Ankara.
- [20] Yolcu, F. (2021). “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Yasalar ve Aktörler Üzerinden Dönemsel Olarak Değerlendirilmesi” Şehir Plancıları Odası, Planlama 2021, 31(3): 393-401.
- [21] <https://urbandesignprize.gsd.harvard.edu/porto-medellin/medellin/>, The Northeastern Urban Integration Project (04.02.2022)
- [22] <https://www.tdk.gov.tr/>, Türk Dil Kurumu (02.02.2022).
- [23] <https://www.dunya.com/gundem/gelecegimizi-karartan-carpik-kentlesme-gecekondu-lasma-haberi-158511>
- [24] <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gecekondu> (11.02.2022).
- [25] Resmi Gazete (1948a). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6938.pdf> (30.12.2021)
- [26] Resmi Gazete (1948b). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6950.pdf> (30.12..2021)
- [27] Resmi Gazete (1949). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7230.pdf> (30.12..2021)
- [28] Resmi Gazete (1953). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8470.pdf> (30.12..2021)
- [29] Resmi Gazete (1956). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9359.pdf> (30.12..2021)
- [30] Resmi Gazete (1959). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10265.pdf> (30.12..2021)
- [31] Resmi Gazete (1966). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.775.pdf> (30.12..2021)

DİSİPLİNLERARASI - DİSİPLİNLERÖTESİ ÇALIŞMALAR VE SAĞLIKLI KENTLER

Zerrin Toprak Karaman*

GİRİŞ

Kent yönetimleri, giderek ihtisaslaşan bir alan olup iklim değişiklikleri gibi nedenler başta olmak üzere, her tip güvenlik sorunu etkin sağlıklı kent yönetimini sağlamak için yerleşimler üzerinden sorgulanmaktadır. Karşılaşılan sorunlar karmaşık hal aldığına çok yönlü düşünme ve pratik geliştirme çalışmaları çeşitli adlar altında, ‘işbirliği, yönetim, dayanışma, bütünlük’ gibi bugüne kadar işlenegelmiştir Aslında çok ortaklık etrafında gelişen tematik çalışmanın öneminin fark edilmesi konusu yeni de değildir. İlkçağ felsefecilerinden başlangıç yapılabilirse de modern anlamda kentsel sorunların çok yönlü veya disiplinli çözüm arayışlarında en kapsamlı ilk belgelerin Atina Anlaşması (1933) ve Avrupa Kentsel Şartı (1992) olduğu söylenebilir. Nitekim Atina Anlaşmasının başında yer alan, “havayı sorun etmiyoruz, toprağa bakalım diye başlayan tespitler eskimiş; artık sosyal ve beşeri bilimler, fen bilimleri ve sağlık konularını kapsayan bütünlük sorgulamalar çok boyutlu risk analizleri içinde, sosyo-teknik olarak da değerlendirilmektedir. Sağlıklı kent yönetimi bilimsel çalışmalarla iç içedir. Bilimsel çalışmalar bu süreci yeterince yakalayabilecek midir?

Aslında disiplinler büyük ölçüde “uğraş ya da ilgi” ile ortaya çıkmıştır. Öncelikle “tarım” ve ikinci olarak “sanayi” ile bağlantılı ekonomik gereklilikler dikkati

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, zerrin.toprak@deu.edu.tr

çekse de, zihinsel/ “entelektüel” etkilerle de bağlantılıdır. Zamana dayalı çıkar ilişkileri olan sosyal, ekonomik, politik vb ağlar da bilginin şekillenmesini etkilemektedir. Bu etkileme bağlamında bilginin üretilmesinde etik kaygılar da önem taşımaktadır.

Yirminci yüzyılın son on yıllarından beri, on sekizinci ve yirminci yüzyılın pozitivist biliminin hegemonik mirası sorgulanmıştır. Bu düşünce pratikleri, daha yeni yeni sistemik epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlar yoluyla bilgi yaratma, yayma ve yönetme ihtiyacını vurgulamıştır.

Batılı düşünce okulları insanlık için büyük bir teknolojik ve maddi gelişmeye izin vermekle birlikte, disiplinler hiper-uzmanlaşma, modern bilimin dayandığı epistemolojik indirgemeciliğin kavramsal ve metodolojik sınırlarını kontrol altına almıştır¹. Metaforik bir şekilde, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş, bilim topluluğu tarafından yeni Babil olarak adlandırılmıştır. Bu süreçte edinilen bilimsel bilgi külliyatı, tahminen 9.000 ayırt edilebilir bilgi alanı ve bilimin sonsuz sayıda aşırı uzmanlaşmış discipline bölünmesine yol açarak, Kuhn (1970) ve Feyerabend'in (1997) bilim tarihinde bilginin ölçülemezliği kavramını ortaya koymasının nedeni olmuştur. 1994 Birinci Dünya Transdisiplinerlik Kongresi sırasında sunduğu bildiriye Julie Klein bilgi enflasyonuna işaret ederek, tüm bilimsel konuları yeniden düşünmeye sevk eden yeni epistemolojik ve metodolojik diyalogları ve daha açıklayıcı yeni yaklaşımları başlatmıştır. Bu bağlamda, disiplinlerarası ilişkilerde, farklı bilgi alanları arasında uzlaşmayı temel alan bir epistemik çerçeve, tanımlamaya hizmet edecek iletişim kanalları kurmak için gereklilik yaratmaktadır. Başka bir ifadeyle, yeniden düşünerek bilgiyi geliştirme ve dönüştürme isteği, disiplinlerarasılıktaki tek yönlü iletişim modellerinin ve/ veya tek başına “disipliner yalnızlık” tarzı bir eğitimin yetmediği düşüncesini güçlendirmiştir². Disiplinlerin birbirine çok az ilgi duyması veya ilgisizlik ve bu yönde çalışma pratiğinin geliştirilmemesi verilerin bilgiye dönüştürülememesine yol açmaktadır.

¹ Peter Weingart ve Nico Stehr, der., *Practising –Interdisciplinarity*, London & Canada: University Toronto Press, 2000: 2-16

² Adela Fuentes Canosa and Javier Collado Ruano, “Transdisciplinary Epistemological Foundations of Education And Neuroscience”, *Neuroplasticity and Education*, 26, 2019: 85-86.

Özetle, son yirmi yılda, özellikle sosyal bilimlerde disiplinler ötesi araştırma ve uygulamalarına artan bir ilgi veya merak oluşmuştur. Ancak disiplinlerarasılık çalışmaları, yeni bir düşünce biçimi ve çok yönlü analiz kapsamında, hedeflemekle birlikte, çok iyi başarabildik mi? Kesinlikle hayır. Oysaki sürekli değişen ve dönüşen küresel-iklimsel ilişkiler ağında, bir konu ve yarattığı sorun hakkında bilgi belirsiz olduğunda ya da sorunların somut doğası bozulduğunda ve yaşamda alanlarında hemen görüldüğünde ya da bu konuları çalışanlar için tehlike algısı ortaya çıktığında, tek bir disiplin ile kaotik konuların çözülemez olduğu açıkça görüldüğünde; disiplinler arası araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Peyzaj planlaması, çevre bilimleri, kent çalışmaları, bilişsel bilimlerin getirdiği sorgulamalar; sağlık, göç, kültürel dönüşüm, yeni tarımsal ürünlerin biyo mühendisliği... vb konuların yönetimi ile ilgili güvenlik göstergelerinden olan iklim değişikliğinin olgusal ilişkilendirmesi gibi. Nüfusun aşırılaştığı kentlerde ve ülkelerde bu konular, kıra göre daha fazla fark edilmektedir. Ancak insanın olduğu veya olmadığı dünyanın her yerinde ortak veya az çok farklı sorunlar vardır bilimsel ilgiyi hak etmektedir.

1. DİSİPLİNLERLİĞE KISA KAVRAMSAL YAKLAŞIM

Bu başlık altında, öncelikle çeşitli makalelerde yer alan olgular, tanımlamalara dönüştürülecek ve daha sonra verimli araştırmalara yönelik bilginin dönüştürülmesine yönelik düşüncenin gelişimi ortaya konulacaktır.

1.1. Çoklu Disipliner Çalışmalar - Multi Disiplinerlik

Çoklu disiplin yöntemiyle, bir araştırma hedefi bütünleştirilmektedir. Çoklu hedeflere sahip tematik temelli bir araştırmada çeşitli akademik disiplinlerin birlikteliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, araştırmacılar bilgiyi paylaşmayı ve çalışmaların sonuçlarını karşılaştırmayı amaçlarken, sınırları aşma veya yeni bütünleştirici bilgi üretme girişimi veya hedefi bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan her bir üye konuya profesyonel bir bakış açısıyla kendi yöntemleriyle ve bilgisiyle katkıda bulunmaktadır. Disipliner açıklamaların her biri kendi metoduyla özgün değer yaratır ve tek başına oluşturduğu farklılığını korumaktadır.

Bir filin suni döllenesinin yönetimin örneği gibi bir konu; hayvanın psikolojisi, bu tarz üremeyi gerçekleştiren araştırmalar ve uygulama vb. birçok disiplinin bir araya gelip, kendi işini yapması anlamına gelmektedir. Bu çalışmada öncü bir disiplin olmakla birlikte değerlerinin de yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Yine örneğin kentsel yerleşimlerdeki sorunlara yönelik çalışmalarda bir disiplinin öncülüğünde jeoloji gibi fay hatlarının tespiti sonrasında ancak anlam kazanabilen sosyo-ekonomik, hukuki çalışmalarda da olduğu gibi.

Dolayısıyla bu yaklaşımın avantajı, araştırmacının nasıl yapılacağını öngören disipline edici yaklaşımlar olsa da, fil örneği içinde veya fay hattı nerede tespit edilmiş ise, diğer disiplinlerin kendi başına bir çalışmayı ilgisine göre, temayı tamamlayabilecek şekilde ortaya koyabilmelerinin mümkün olabirliğidir. Ancak bazı çalışmalarda ÇED raporları gibi, her bir disiplin diğerini etkilemeden ya da bir araya gelmeden, kendi metodu içinde bir çalışmanın tamamlayıcısı olarak hazırlandığında (çoklu /multi disiplinler yöntemi); “pasif disiplinlerarası” etiketli bir yöntemden bahsedilebilir.

1.2. Disiplinlerarasılık - Inter-Disiplinerlik

Disiplinlerarası metodoloji/yöntem, çok disiplinliğin bir üst modeli olarak düşünülmektedir. Bu yaklaşımda; farklı disiplinlerden uzmanları ve fikirleri bir araya getirerek bir sorunu ortaklaşa genel hatlarıyla ortaya koyan bir metodolojik yaklaşım ve verileri analiz etme planlanmaktadır. Bu nedenle model; disiplinler arası işbirliğiyle araştırmaya dayanan, bu şekilde bilgi üretmeyi hedefleyen, yoğun bir çalışma gerektirir. Disiplinlerarası çalışmalarda, çoklu/multi disiplinler araştırmadan beklenenden daha fazla sorun çözümleyici performansa ihtiyaç duyulmaktadır. Disiplinlerarası teriminin kullanımının ilginç bir özelliği, genellikle ileriye yönelik kaotiklik olasılığı bulunan veya görünür tehlike içeren çalışmalara uygulanmasıdır.

Araştırmacılar birbirlerini etkiler ve tema açısından yeni farkındalıklar oluşursa, “aktif disiplinlerarasılıktan”³ bahsedilebilir. Yine ÇED ve özellikle SÇD çalışmalarında niteliği gereği öngörüye ihtiyaç olacağından yeni yeni ilişkilendirmeler ve

³ Zerrin Toprak Karaman and Asuman Altay “Global Governance Caused by New World Order,” *Marmara Journal Of European Studies* 5 (1997): 61-86.

farkındalıklar birlikteliği ile “aktif disiplinlerarası bir çalışma” ortaya çıkması mümkündür. Kısaca; herhangi bir konuda çözümlenmesi gereken bir sorun karmaşıklaşmaya başladığında “disiplinlerarasılık” devreye girmektedir. Bu tarz bir çalışmada ekibin uzmanlarının birliktelikteki uyuma özen göstermesi gerekmektedir. İleride bu konuya tekrar dönülecektir.

1.3. Disiplinlerötesilik –Transdisiplinerlik

Disiplinlerötesi çalışmalar; endişe verici boyutlarda ortaya çıkan, çıkabilecek sorunları çözmek için yerel ve bölgesel çalışmalara duyulan ihtiyaçlarla ilişkilendirilmektedir. Trans-disipliner kelimesi, 1970 yılında Nice Üniversitesi'nde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı(OECD) ve Fransız Eğitim Bakanlığı işbirliği ile düzenlenen bir seminerde ünlü İsviçreli psikolog Jean Piaget tarafından ilk kez kullanılmıştır. Piaget'nin (1972) disiplinler arasındaki çeşitli etkileşim çeşitleri üzerine yazdığı makalesinde “disiplinlerarası ilişkiler sadece uzman kişiler arasındaki etkileşimleri veya karşılıklılıkları kapsamaz, disiplinlerarası sınırları da kapsar” demiştir. Disiplinlerötesilik kavramı “tüm disiplinlerin ve disiplinlerin koordinasyonu” anlamında genelleştirilmektedir.

Disiplinlerötesi (transdisciplinary) çalışmaları tanımlamak için rizom (rhizome) kök-sap bitkinin ilham verdiği yukarıya doğru filiz veren aşağıda kökleri birbirine tutunarak yeni yumrular oluşturan felsefi olarak “ilişkisel ve çapraz düşünme biçimi”, Toplum 5.0 çalışmaları için ideal bir anlamlandırma görseli olarak literatüre girmiştir⁴.

Disiplinler ötesi çalışmaların genel felsefesi, "Transdisiplinerlik Bildirgesi", adı altında 1994 yılında düzenlenen Birinci Dünya Transdisiplinerlik Kongresi'nde kabul edilmiştir. Sonraki süreçte Nicolescu'nun Transdisiplinerlik Manifestosu'nun (2002) ilk eki olarak yer almıştır. Ancak aslında Bildirgede, “transdisiplinerlik”, disiplinler arasında ve ötesinde bir sentez alanı tanımlamaktadır. 14. Maddede bahsedilen titizlik, açıklık ve hoşgörü değerlerinin yanı sıra, disiplinlerarasılığın derin antropolojik önemi Şart boyunca göz önünde tutulmuştur.⁵ Disiplinlerarasılık ve çoklu

⁴ Paul Stock and Rob J.F. Burton, “Defining Terms for Integrated Multi-Inter_Trans_Disciplinary Sustainability Research,” *Sustainability* 3, 2011: 1090-1113.

⁵ Basarab Nicolescu, *Manifesto of Transdisciplinarity* New York: State University of New York Press, 2002, 147-152.

disiplinler çalışmaları ile karşılaştırıldığında, disiplinlerötesilik çok referanslı ve çok boyutludur.

Disiplinlerötesilik, zamana ve tarihe yönelik çeşitli yaklaşımları dikkate alırken, tarih ötesi bir ufku dışlamamaktadır. (Sözleşme, md. 6)⁶ Sözleşmenin bütününden ortaya çıkan anahtar sözcükleri şunlar olabilir: farklı gerçekçilik seviyeleri, bilgiyi iletişimle paylaşarak yeni veri üretmek, kozmik, çok boyutluluk, kaotik ortam ve karmaşık sorunlar, transdisipliner kafalı kişi, kararlılık, açıklık, şovenizmden kaçınmak, mite, dine ve bilime saygı duymak, ahlaki bozulma sorunsalı. Bu ilkelerin yanı sıra; yazar bilgiyi dönüştürerek yeni bir bilgi üretilmesinin akademik farkındalığının da bir zaman alabileceğine de vurgu yapmak istemektedir.

Transdisiplinerlik Bildirgesi (1994) ayrıca; Titizlik, açıklık ve hoşgörü, disiplinler arası tutum ve vizyonun temel özelliklerinin önemli olduğunu belirtmektedir. Var olan tüm verileri dikkate alan tartışmadaki titizlik, olası çarpıtmalara karşı en iyi savunmadır. Bilinmeyenin, beklenmeyen ve öngörüleminin kabulü ile başlar. Hoşgörü, kendimize karşı fikirlere ve gerçeklere sahip olma hakkını kabul etmeyi ima etmektedir.⁷ Aynı bakış açısından, Şart insanı, gerçekliği, mantığı, nesnellığı, zamanı, tarihi, mitleri, dinleri ve kültürü anlamada açıklık ve hoşgörüye davet eder. Şart'ın 5. Maddesine göre; Transdisipliner vizyon, matematik, optik, astronomi ve fizik gibi "sonuçlarında mutlak kesinliği kabul eden", kesin bilimler (epistemik haklandırmaya dayalı) alanının ötesine geçer ve bu bilimlerin beşeri bilimler ve sosyal bilimler ile olduğu kadar sanat, edebiyat, şiir ve manevi deneyimlerin talep ve diyaloglarıyla uzlaşmaya açık kapsamlı bir konuma oturtur ve hiçbir kültür diğer kültürlerle göre ayrıcalıklı değildir. Disiplinlerötesi yaklaşım, doğası gereği transkültürelidir (md.10). Disiplinlerarası etik, ideolojik, bilimsel, dini, ekonomik, politik veya felsefi özellikleri nedeniyle diyalog ve tartışmayı reddeden herhangi bir tutumu tamamen reddeder. Paylaşılan bilgi, tek ve aynı Dünyada ortak yaşamımız tarafından birleştirilen kolektif ve bireysel ötekiliğe mutlak saygıya dayalı ortak bir anlayışa yol açmalıdır (md.13).⁸

⁶ CIRET, "Transdisiplinerlik Sözleşmesi" son düzenleme 08 July, 2020, <https://ciret-transdisciplinarity.org/chart.php#tr>.

⁷ Nicolescu, *Manifesto of*.

⁸ Interdisciplinary Encyclopedia of Religion and Science, last modified 06 Kasım, 1994, <https://inters.org/Freitas-Morin-Nicolescu-Transdisciplinarity>

Disiplinlerötesi bir çalışma, sağlaması zor olan birliktelik gerektiren bir aşamadır. Önemi kabul edilmekle birlikte, bazı araştırmacılar konu seçerek (peyzaj gibi) onun dışında genelde trans çalışmalarının sağlanıp sağlanamaması konusunda oldukça şüpheli bir yaklaşım sergilemektedirler. Disiplinlerarasılıktan, disiplinlerötesi çalışmaları ayıran en önemli özelliğin uzmanlar yanında uzman olmayan katılımlara da açık olması gerekliliğine genelde dikkat çekilmektedir. Metodik yaklaşım akademik olmayan ama paydaş katılımcılar ve halk veya sektörel “çiftçi, çoban gibi” kullanıcı grupları da birleştirmektedir.

Bu çalışmalara evrensel düzeyde dikkati yöneltme yazara göre, yerel gündem 21, Rio-1992 çalışmalarında görmek mümkündür⁹. Türkiye’den bilinen bir örnek olarak, Esenboğa Hava limanı yapılırken, çobanın “ben koyunlarımı otlatırken bazen sisten onları görmüyorum, nasıl hava alanı yaparsınız?, arazide karşılaştığı mühendisle yaptığı endişesini dile getiren konuşmadır”. Çoban o zamanda “tecrübeye dayanan bilgisiyse”, “karar alıcıları” etkilemiş olsaydı, bu örnek, bu zamanda, bir basit bir trans çalışmaya örnek teşkil edebilecekti. Çok karmaşık konuları yönetebilmek için gelişmiş danışma ve araştırma tekniklerinin kullanılması *ileri disiplinlerötesilik* ile ilişkilendirilmektedir.

Türkiye yönüyle hiçbir doğrudan kamu politikası oluşumuna hizmet etmeyen dağlık alanların sürdürülebilir güvenli yönetimi konusu, 2013 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi bünyesinde çoklu/multi disiplinler olarak başlamış, coğrafyacılara dağcı sporcular ve orman mühendislerinin kendi yönleriyle değerlendirmeleriyle yarattıkları farkındalık üzerinden, disiplinlerarası konuların analizine doğru yıllar itibariyle kaymıştır. Ancak 2020 yılı başlarında disiplinlerarası bir aşama kaydedebilmiştir¹⁰. Başka bir ifadeyle hiç çalışılmayan tematik konularda, çoklu çalışmalardan hızla disiplinlerarasılığa ve ötesine geçmek kolay olmamaktadır. Dağlık alanların katılımcı yönetimi çalışmaları trans-disiplinerliği de gerektiren Türkiye için stratejik önemi olan bir çalışma ve ilgi alanı potansiyeli yaratmaktadır. Yine, 2000’li yılların

⁹ Zerrin Toprak Karaman, "Democratic Gains in Public Administration at Local Level in terms of CSR: Theory- and Practice-Based Approaches- Turkey and Izmir Metropolitan City", *Professionals' Perspectives of Corporate Social Responsibility*, Springer- Social Policy Book, Idowu, Samuel O.; Leal Filho, Walter (Eds.) 2009: 319-343

¹⁰ Bkz. Zerrin Toprak Karaman, “Kamu Yönetimi Teşkilatlanmasında Dağlık Alanlar Stratejik Planlaması ve Kamu Politikası Oluşturulması Gereği Üzerine”. *Dağlık Alanların Sürdürülebilir Güvenli Yönetimi*, 2020: 107-127

başında daha önce başlamış olsa da, afet yönetimi yönüyle hala etkin bir sağlık, sosyal ve fen bilimlerini kapsayan bir çalışmalar dizisi oluşturulamamıştır. Literatür yazarı desteklemektedir.

Ülkenin ihtiyacı, tarihi geçmişi ile kamu politikalarını oluşturma yöntemlerine bağlı olarak bir ülke için aktif disiplinlerarası özelliği olan bir çalışmada; özellikle siyasi/yönetimsel insani boyutta yerel, ulusal veya uluslararası direnç ile karşılaşıldığında veya kaotik ortamlar doğduğunda uzmanlar disiplinler ötesi çalışmalara doğru yönelerek bir etkin çözüm arayabilir. Sadece yıllar itibariyle oluşmuş kurumsal dualıklar değil, aynı zamanda eko-emperyalist yaklaşımlar da yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde bir sorun alanı olarak çözümlemeyi zorlaştırabilir¹¹. Daha kolay çözümlenebilecek sorunlar, meteorolojik ölçümlerin, ağaçların büyümesi ve binalar gibi faktörler nedeniyle sağlıklı yapılamaması benzeri de gelişebilir. Bilgi eksikliği nedeniyle ağaçların kesimini engelleyen gruplar ile etkileşime giren politikacılar bilimsel çalışmaları engelleyebilir. Oysaki ağaçların boyunun ölçüm cihazlarından aşağıya budanarak çekilmesi için disiplinlerarası işbirliği basit bir ortak çalışmaya örnek teşkil edebilir. Bu şekilde küçük veya büyük dokunuşlarla sorun haline gelmeden olgular kurumsal/disipliner işbirliği anlayışı ile çözümlenebilir.

Disiplin sınırlarını aşan bilgiyi yaratmayı ve farklı disiplinlere ait metodolojileri bütünleştirmeyi amaçlayan disiplinlerarası yaklaşımlar; araştırmacılar ile paydaşlar arasındaki etkileşimden kaynaklanan ayrımı kabul ederek çalışmaya başlamalıdır. Bu nedenle disiplinlerarası araştırmalar; disiplinlerarası yansımaları ve metodolojileri içerir, ancak daha da ileri giderek aynı zamanda çok yönlü sorgular. Disiplinlerarası araştırmalar; karmaşıklık ve belirsizlik ile karakterize edilen alanlarda uygulamalı araştırmayı çok yönlü tamamlamaktadır.

Disiplinlerötesi araştırmalarda konuların birbiriyle ilintili olması da gerekmektedir. Bilginin dönüştürülmesinde bir ihtiyaç olarak yöntemselliğin geliştirilmesinde bu tespit kendini göstermektedir. Disiplinlerarası çalışmalar, disiplinler ötesi çalışmalara enerji sağlamaktadır. Disiplinlerötesi çalışmalar da bir yönden insanlığın başına bela haline gelen olguların ötesine geçmeyi veya baş edebilmeyi sağlamak için

¹¹ Zerrin Toprak Karaman, "Exploitation and Administration of Disasters," *Advances in Social Sciences Research Journal* 8, 2021: 400-425.

bilim adamlarını yardıma çağırılmaktadır (Nicolescuian yaklaşım).¹² Siber eko-sistem¹³ yaklaşımı vb. tüm etkileşim ağları, bilindiği gibi kaos teorisinden beslenmektedir. Mamafih etkileşimin gerçekleşmesi için, paydaşların disiplinlerötesi proje çalışmalarına ve müzakerelerine bizzat aktif katılımları önem taşımaktadır. Kendi masasında tek başına yapılan çalışmalarda birliktelik oluşmadığı için, bu yöntemsellik disiplinlerarasılık gerektiren projeyi kuvvetle başarısızlığa mahkûm edecektir. Disiplinlerarası çalışmaların bir üst modeli görünümündeki disiplinötesi çalışmalarda; konu seçimi kadar, bir bilim dalının diğerinin önemini görmezlikten gelmemesi ve şövanist hareket etmemesi de önemli bir kuraldır. Diğer dikkat çekilmesi gereken husus da; entelektüel merak azlığının birlikte çalışmayı engelleme kabiliyetidir. Ekip çalışanlarındaki güven unsuru da bu çalışmalarda önem taşımaktadır. *Bir bakıma bir disiplinin diğerine bilgi desteği sağlayarak onun kapasitesini arttırabildiği ölçüde inter veya trans çalışmaların hedefine ulaşabileceği öngörülmektedir.* Başarı için disiplinlerarası çalışmalarda, ekip üyelerinin her birinin daha önce böyle bir çalışma içinde sadece yer aldığı değil, başarısına katkı veren bir etkinlik sağladığına dair kanıtlar sunması gerektiği önemlidir. Aşağıdaki satırlarda bu konu genişletilecektir.

1.4. Disiplinlerarası Olma Neden Önemlidir ve Bilimsel Çalışmalarda Neden Öne Çıkmıştır?

Disiplinlerarası çalışmalar ontolojik ve epistemolojik kabuller nedeniyle sorunlar yaşayabilir.¹⁴ Disiplinlerarası ilişkiler yapılandırılabilir ise de bir olgunun incelenmesinde disiplinlerarası nedensellik hakkında çok az bilgi verebilir. Bu nedenle, **hesap verebilirlik, yenilikçilik ve ontolojik kanıt sunabilme gibi** üç temel mantık içinde hareket edilmektedir.¹⁵

¹² Jay Hillel Bernstein, "Transdisciplinarity: A Review of Its Origins, Development, and Current Issues," *Journal of Research Practice* 11, 2015: 6

¹³ Doğal ekosistemler gibi, siber ekosistem de çok çeşitli amaçlarla etkileşime giren özel firmalar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, hükümetler, bireyler, süreçler ve siber cihazlar (bilgisayarlar, yazılımlar ve iletişim teknolojileri) gibi çok disiplinli ve sektörleri içeren çeşitli katılımcılardan oluşmaktadır.

¹⁴ Ontoloji veri veya kök nedenleri sorgularken, bu sorgulamadan istifade eden epistemoloji doğru bilgiyi ayırt etmeye çalışır.

¹⁵ Normatif teorilerin incelenmesi, deontolojik ve teleolojik perspektifler arasında bir ayrım gösterir. Deontolojik olarak çalışan bir yönetici karar alırken ahlaki kurallar tarafından yönetilir, her zaman

Disiplinlerarası değerlendirmeler çağdaş gelişmelerle birlikte hareket etmektedir. Bilinen bilgi birikimi ile hesap verebilirlik de bu değerlendirmeyi etkilemektedir. Bu bakımdan elde olan bilgiler, araştırmalar ve teknolojiler, kamuoyu araştırmaları, çok aktörlü uzmanların yer aldığı halkın katılım toplantıları vb. farkındalık toplantıları, sektörel ve paydaş bütünlüğü gerektiren çalıştaylar gibi müzakere ortamlarını birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Öncelikle bir fikir hayal etmek, geliştirmek ve uygulanabilirliği anlamak önem taşımaktadır. Bu mantıksal çerçevenin oluşturulmasında: "kullanıcılar", "kullanıcı ihtiyaçları" ve "kullanıcı etkileşimi" kavramlarının dikkat çekicidir. Bilimsel çalışmalarda, herkese karşı bir sorumluluk bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, yalnızca halka karşı hesap verebilirliği değil, paydaşların katılımı ile tüketicilere olduğu kadar, bütünsel sektörel duyarlılık içinde de hareket etmek gerekmektedir. Disiplinlerarasılıktan, hesap verebilirlik kültürünün geliştirildiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımın felsefesine göre; "bilim artık faaliyetlerine verilen destek ile artık ayakta durmaktadır". Bir bakıma, "Bilim özerkliği kültürü, hesap verebilirlik kültürüne kaymıştır" (Nowotny, 2003). Bu gelişim de konunun avukatlığını yapmak veya savunmak ve bu yolla kabul ettirerek meşrulaştırmak felsefesine dayanmaktadır. Sosyal-bilimsel uzmanlığın "koruyuculuğu" ise, ispat edebilirlik ile birlikte sağlanmaktadır. Bu da geçmişte olduğundan daha yıkıcı eleştirileri getirmektedir. Artık toplum fayda sağladığı ölçüde geçerliliği onaylamaktadır. Aksi takdirde ikna edilebilirlik ortadan kalkmaktadır.

1.5. Disiplinlerarası Eğitim Bu Tartışmaların Neresindedir?

Bir yandan sanat, beşeri bilimler veya sosyal bilimler arasındaki belirli ortak noktalara ve öte yandan bilim ve teknolojiye odaklanarak; öğrencinin yaratıcı sürece katılımını ve yaratıcılığın tüm geçerli entelektüel çabalarda ortak unsur olduğunu

---

doğru olanı yapmak için bir görev duygusu vardır. Değerlendirmesi kötü bir sonuçla sonuçlanırsa (örneğin, satışı kaybetmek anlamına gelse bile müşteriye yalan söylemeyi reddedebilir). Tersine, teleolojik olarak çalışan faydacı bir yönetici, bunu "son, araçları haklı çıkarır" inancıyla yapar. Aklında, yaptığı eylem(ler)i ulaştığı nihai sonuçtan ayrabilir (yukarıdaki örneği kullanarak yönetici, müşterinin ürünü satın almasının nihai sonucunun doğru olduğuna inanarak müşteriye yalan söyleyebilir): Nic Mepletoft, "ACADEMIA Letters Right decisions from wrong decisions: One manager's perspective Nick Mapletoft" Article 3361 University Centre Quayside 2021: 1-3

kabul etmek eleştirilebilir bir konudur. Öğrenciler, konu odaklı çalışmak yerine çoğu kere sorun odaklı çağdaş sosyal meselelerle ilgilidirler. Öte yandan bir sorunun bütünü'nün küçük bir parçasını iyi bilmenin, onun bir parçasını iyi bilmek demek olduğu varsayımıyla titizlik için, genişlikten fedakârlık etmeye dayanan klasik yaklaşım giderek karmaşıklaşan sorunların çözümüne yetmemektedir. Bu nedenle, bazı akademik çevrelerde, kutuplaşmalar olmuş, bir taraftan değişime ve diğer taraftan geleneksel disiplin kurallarının bilimsel çalışmaları yöntemsel olarak işgaline karşı sert bir direniş olmuştur¹⁶. Seager öğrencilerin ve fakülte yöneticilerinin disiplinlerarası programların cazibesine karşı koyamadıkları ancak, programların nasıl sistematik bir şekilde yürütüleceğinin üzerinde çok az çalışıldığı ve bu kavramın “zenginleştirme” kavramıyla karıştırıldığı ayrıca öğrenme çıktıları ve öğrenme süreçleri itibarıyla netliğin sağlanması koşullarında ancak ayrıntılı değerlendirme yapılabileceğini belirtmektedir.

Disiplinlerarası Yaklaşım, Bilgi Sistemleri (IS) alanını ilerletebilirse de, disiplinlerötesi gelişmeyi daha da artırabilecek bir özelliğe sahiptir. Araştırmacılar, disiplinler arası bir yaklaşım benimseyerek karmaşık olguları ele almak için disiplinler ontoloji ve epistemolojinin sınırlarının ötesine geçebilirler. Bu kadar yüksek düzeyde bir sentez, disiplinler arası ve çok disiplinli yaklaşımlarla mümkün değildir. Transdisiplinerlik ve karmaşıklık (kaos) arasında bir ortaklık vardır, karmaşıklığın çözülmesinde, transdisiplinerlik yanıt olmaktadır. Bu çalışmaların kalkınma beklentilerini iyileştirebileceği ileri sürülmektedir. Disiplinlerarası sorgulama, disiplin sınırlarını aşmaya yönelik ortak bir yönelim ve sorgulama ve bilgiye süreklilik getirme girişimi ile karakterize edilecektir. Ayrıca, yaşama ve insan onuruna saygı; bilgiyi insan ve toplulukların daha iyiye gitmesi için etik uygulama istekliliğine sahip olma unsurları önem taşımaktadır.

Transdisiplinerlik, geleneksel tekli disipline meydan okuyacak kadar cesur düşünürler sayesinde günümüzde de çalışmalarına devam etmektedir.

Disiplinlerötesi Araştırmaları, “akademi dışındaki profesyonel alanlarda, barmanlık veya mutfak, sanatları için sadece uygun gören fikirler olabilmektedir. Potansiyel yaratma kapasitesi için uygun bir model olan, disiplinlerötesi çalışmaları “mutfak sanatlarına” hapsetmek kabul edilebilir değildir. Disiplinlerötesi çalışmaları

---

¹⁶ Wain Saeger, "Interdisciplinary (That much abused word)" *University Studies Interdisciplinary Publications*, 1976: 5.

rın; kent ve bölge peyzaj gelişimi, etkili kentsel planlama; sağlık ve refah artırıcı çalışmalar; sürdürülebilirlik; sosyal sorumluluk politikaları, enformasyon ve haberleşme teknolojilerinin geliştirilmesi, sistematik ve holistik düşünen web bilim alanlarında uygulanabilirliği bilinmektedir.

2. BİLGİ TOPLUMU VE DİSİPLİNLERARASILIK ÇALIŞMALARININ BAŞARISI

Bilgi toplumu, sosyal sermaye ile ilişkilendirilebilen bir kavramdır. Bilgiye, katılımçılığa ve güvene dayalı, güçlü bir sosyal sermayenin, afetlere yönelik kentsel mukavemeti/direnci arttırdığı çeşitli araştırmalarda vurgulanan önemli bir konudur. Paul Gibbons ve birçok araştırmacı tarafından vurgulandığı gibi (1994) disiplinler arası bilginin üretimi, “bilgi toplumu” sorgulaması ile önemle ele alınması gereken bir konu olarak aşağıda belirtilen temel nedenlerle ortaya çıkmıştır.

1. Disiplinlerarası gerçekleştirilen araştırmaların daha yaratıcı olması,
2. Farklı geçmişlere ve bilgi/fikirlerle sahip insanları bir araya getirerek uygulanabilir sonuçlara yol açabilecek araştırmalar yapılabilmesi,
3. Karmaşık yapıların yarattığı kaotik ortamının çözümlenmesinin daha kolay anlaşılabilir ve çözümlenebilir olması.

Akademik ödüllendirme sistemi açısından da, anekdot/kısa özlü söz niteliğindeki kanıtlar ve bazı kurumsal engellerin performansı aşırı derecede kısıtladığı da sorgulanmaktadır. Uygulanabilirlik kuşkusuz önemli bir anahtar sözcüktür. Bu nedenle, disiplinlerarası araştırmalara olan ilgi artık geniş bir yelpazede genişlemiştir. Akademisyenler ve politika yapımcılar bu konuda çalışmaya yatkın gruplar olarak düşünülebilir. Disiplinlerarası çalışmalar gelişince yeni yeni göstergeler ortaya çıkmıştır.

-İlki, bir araştırmadaki çok disiplinliliğin derecesidir.

-İkincisi de disiplinlerarası çalışan araştırmacıların ürettikleri makale sayısı vb. somut değerlerdir.

İndirgemeci varsayımlardan kaçınma, etik ve sosyal adalet konuları ile sistemlerin konuyu çözmede nasıl birbirini etkilediği gibi konulara dikkat etme, hayal kırıklığını önlemeye yardımcı koruyucu eşiklerdir. Öngörülen disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç duyulan ve giderek öne çıkan ya da risk olasılığı kuvvet (fırtına vb. meteorolojik

olaylarda olduğu gibi) konu seçimi, araştırma, sorun analizi, çözümleme aşamaları araştırılırken, bilinen klasik yönetim süreçlerine (PÖPAYED/PODSCORB), SWOT analizi gibi sorgulama yöntemlerine özen gösterilmesi gerekmektedir.

Nihai tahlilde amaç ortak sorunu ve teorik yaklaşımı ortaya koyabilmektir. Sorunları basitçe sentezleyebilmek, karmaşık sistem analizlerini bu seçilmiş sorunlarda çok yönlü sorgulayabilmek önem taşımaktadır. Aşağıda listelenen sorular mutlaka sorulmalıdır.

- 1) Bu çalışma paydaşlar tarafından **ne kadar** desteklenmektedir?
- 2) Bu çalışma paydaşlar tarafından **ne kadar istekle** desteklenmektedir?
- 3) Bu çalışma paydaşlar tarafından **iyice anlaşılma** mıdır?
- 4) Bu çalışmanın tarafları, bu çalışmaya **ne kadar taraf** kabul edilmiştir?
- 5) Bu çalışmanın tarafları çalışmaya **ne kadar gerçekçi** yaklaşmaktadır?
- 6) Bu çalışma/proje kapsamında **değişmez ve tatminkâr sınırlara** ulaşmış mıdır?

Belirtilen bu aşamalı sorgulama, yapılan çalışmanın kabul edilebilirliğinin süreç yönetiminin incelenmesini gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3. DİSİPLİNLERÖTESİLİK (TRANS-DİSİPLİNER), BU TARTIŞMALARIN NERESİNDEDİR?

Transdisiplinerlik, ahlaki ve etik kaygılar da dâhil olmak üzere müfredatta yer alan disiplinlerdeki standart bilgi yapılandırmasının eleştirisinden kaynaklanmıştır. 1970'lerdeki ilk çalışmalar epistemoloji sorunlarına, gelecekte üniversitelerin ve eğitim programlarının bu konuda nasıl planlanması gerekliliğine odaklanmıştır. Bir durgunluğun ardından, disiplinlerarasılık 1990'larda yeni, son derece karmaşık, küresel kaygıların çözümüne ilgili acil bir konu olarak yeniden ortaya çıkmıştır. İklim değişikliği ve sürdürülebilirlikle başlayıp bilim, teknoloji, sosyal sorunlar ve politika, eğitim ve sanatla ilgili birçok alana artan oranla ve çeşitlilikle yayılmaktadır.

Disiplinlerarası bir yaklaşımı davet eden karmaşık olgulara bazen “kötü sorunlar” denilmektedir. Bu tür sorunlar, basit çözümlere direnir ve geniş tabanlı, kalıcı bir araştırma çabası gerektirir. Kötü sorunlar; sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, sosyal adalet, suç, eğitim, sağlık, temizlik, toplum gelişimi ve barınma bulmacalarını

çözmek için birden fazla araştırmayı kullanmayı zorunlu kılmaktadır (Lawrence 2010). Değerlendirmeye katılan ilgili disiplinlerden herhangi birinin özünü değiştirmeye gerek olmaksızın bilgiler yeni bir bilgiye dönüştürülebilir. Yaratıcı çözümlere ihtiyaç duyan “kötü sorunlar” çözümlenmesi, paydaş katılımına ihtiyaç göstermektedir. Sosyo-teknik bir dünyada, sosyal açıdan sorumlu bilime güvenmek gerekmektedir. Gerçekliğin birden çok düzeyini ve açısını aynı anda incelerken, disiplinler arası çalışma, hem akademi içinde hem de dışında bilimsel ve bilimsel araştırmayı canlandırmak için ilgi çekici bir potansiyel sağlamaktadır.¹⁷ Kuram ve gözlemin bilimsel katkıdaki yeri ve önemini değerlendirmek gerekmektedir.

Alanın sadece kendisine odaklanmak yerine, dış dünyada olup biteni çok yönlü değerlendirebilmek için, farklı disiplinlerin birbiriyle konu ilişkisini ortaya koymak ve sınırları birbirine geçiştirmek düşünsel yenilikler için sınır aşan bir alan oluşturmaktadır. Karmaşıklık için tüm yakın veya uzak zannedilen? İlgi grupları dâhil ederek aşılabilme sağlanabilirliği sorgulanmaktadır. Konunun esası, sorun odaklı olmayıp, konu odaklı başlangıç yapabilmek ve ilgi unsurlarını oluşturabilmektir¹⁸.

Karmaşık olma, kendiliğinden çeşitli alanlardan yardım gerektirir. Sosyal bilimlerde içinde sorgulanabilen herhangi bir konuda bile; ekonomi, yönetim ve siyaset ile sosyoloji ve coğrafya gibi birçok bilim dalı hemen konuya dâhil edilmektedir. Sağlık ve günün getirdiği teknik atılımlar nedeniyle, fen bilimleri de ilişkilendirmeyi zenginleştirmektedir. Karmaşık sistemlerin yönetimi ve denetimi modellemesini oluşturan, Sibernetik yaklaşımına göre; gerekli çeşitlilik, istikrarlı bir sistem ve zengin cevap listesi, sistem sorgulamasına katılmaktadır. Bir kişinin sağlık, fen ve sosyal bilimler bütününde tek başına (Leonardo da Vinci) benzeri bir çalışma yapması mümkündür ve disiplinlerarası sayılabilir mi? gibi konulara kadar sorgulanarak yeni kavramsal sorgulamalarla çalışmalar zenginleştirilebilir. Konunun özü, mümkün olduğunca kapasitemizi farklı bakış açılarını dikkate alarak danışma yoluyla artırmaktır. Bir kişinin algılamasından/anlamsal yaklaşımından araştırmanın çoğu kere zayıf kalabileceğini öngörmek mümkündür.

¹⁷ Bernstein, “Transdisciplinarity,” 2.

¹⁸ Jan Hendrik Kroeze, Bob Trivica, Izak van Zyl, “Information Systems in a Transdisciplinary Perspective: Leaping to a Larger Stage,” *Alternation Special Edition 24*, 2019: 9-17. ayrıca kapsamlı literatür araştırması için bkz. s.25-26.

Kavramsal araştırma doğası gereği felsefidir ve yeni teorik veya soyut fikirler geliştirmek ve mevcut kavramları günün getirdiği gelişmeler ve koşullarda yeniden yorumlamak için idealdir.

Nihai tahlilde; Trans-disipliner çalışmalar, kurallara uyma davranışı olarak tanımlanan, disiplinlerin katı kurallarına karşı bir reaksiyon olarak görüldüğü fikrinde oydışım bulunmaktadır. Aslında disiplinlerarası çalışmalarda bile bazen katı kurallar nedeniyle aktif bir şekilde etkileşim gerçekleşmemektedir. Katı kuralların gelişmeyi engellemesinden hareketle, trans-disipliner çalışmalar, araştırma ortamında bir nevi anarşist tavır olarak da yorumlanabilmektedir.

4. KENTSEL GÜVENLİK VE DİSİPLİNLERARASILIK

Doğa kaynaklı ve diğer pek çok insani faaliyetin ortaya çıkardığı global dinamiklerinin de etkisiyle devletlerin işbirliği çoğu kere gerekmektedir. Geliştirilmiş güvenlik tanımı çok çeşitli güvenlik alanlarını belirlemektedir. Bu alanlar aşağıda yer almaktadır¹⁹.

1. Ekonomik: istihdamın yaratılması ve yoksulluğa karşı önlemler.
2. Yiyecek: açlığa ve kıtlığa karşı önlemler.
3. Sağlık: hastalığa, güvenli olmayan gıdalara, yetersiz beslenmeye ve temel sağlık hizmetlerine erişim eksikliğine karşı önlemler.
4. Çevresel: Çevresel bozulmaya, kaynakların tükenmesine, doğal afetlere ve kirliliğe karşı önlemler.
5. Kişisel: fiziksel şiddet, suç, terörizm, aile içi şiddet ve çocuk işçiliğine karşı önlemler.
6. Topluluk: Etnik, dini ve diğer kimlik gerilimlerine karşı önlemler.
7. Politik: politik baskı ve insan hakları ihlallerine karşı alınacak önlemler.

Doğal afetler ve ağır çevresel zararlar yaratan olaylar da bilindiği gibi güvenlik kapsamı içinde incelenmektedir. Güvenliğin askeri amaçlarla sınırlandırılmaması

---

¹⁹ UNDP, "Human Security in Theory and Practice," son düzenleme 19 Eylül, 2005, https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/news-from-new-horizons/issue-41/UNDP-TR-HSHandbook_2009.pdf.

gereği belirtilmekle birlikte, bilimin büyük ölçüde askeri amaçlar için araçsallaştırılabildiğini de öngörmek gerekir. Araştırmayı daha verimli ve kârlı hale getirmek için farklı disiplinleri birleştirmeleri de bu yönde kurumsal yeniliği başlatmıştır. Bilim insanları bilinen dünya savaşları zamanı sahneye çıkıp, sonra akademik salonlarına geri dönseler de 21. Yüzyılda siber saldırılar başta olmak üzere yeni tehditler nedeniyle “sürekli sahnede” kalabilmektedir.

Ulusal güvenliği sağlamak için yerleşimlerin stratejik altyapı ve üst yapı donatılarını güçlendirici çalışmalar, toplumsal mukavemeti artırıcı ekonomik destek çalışmaları, sivil savunma ve afet ile acil durum yönetimine yönelik hazırlık çalışmaları, terörist saldırıların önlenmesine yönelik istihbarat çalışmaları, casuslukların tespiti, askeri faaliyetler benzeri çalışmalar önemli idari tedbirlerdir.

Günün getirdiği ihtiyaçlar nedeniyle, güvenlik kavramını sürekli güncellenmektedir. 1950’li yıllarda dünya nüfusunun üçte birinden daha azı kentlerde yaşarken, 2050 yıllarında üçte ikisinin üstünde kentsel alanlarda yaşayacağı düşünülmektedir. Bu da iklim değişikliğinin de çoğaltan etkisi nedeniyle çevresel krizlerin ve doğal afetlerin doğrudan yerleşimlere baskısının artacağı anlamına gelmektedir. Nüfusun yoğun olduğu alanlar kuşkusuz, daha fazla etki altında olacaktır. İklim değişiklikleri, disiplinlerarası çalışmaları bir bakıma, zorunluluk yaratarak olumlu etkilemiştir. Aşağıda bu konu sağlıklı kentler yaklaşımı ile ilişkilendirilmektedir.

5. SAĞLIKLI KENTLER VE DİSİPLİNERARASILIK

Sağlıklı kentler anlatımı içinde, arazi ve kent planlamasını, kalkınma ile konut - kent ekonomisini içinde iklim değişikliği ve afet yönetimi bağlantılı çeşitli temel hizmetleri e-hizmet veya değil, nüfusun profilini kontrol ederek değerlendirmek, yönetişim ve insan hakları, hukukun üstünlüğü ve etik/evrensel değerler ile birlikte düşünmek Habitat dünya zirvesi toplantılarının temel temasıdır. Belirtilen bu göstergeleri sağlayabilmek, bilgi toplumunu ve kentsel mukavemeti oluşturmaktadır.

Toplumsal direnç veya mukavemet, yeni bir dizi yapı ve süreçler dizisi etrafında yeniden örgütlenmeden önce değişime tahammül etme derecesidir. Kentler için,

kentlerin ekosistemi ve beşeri faaliyetlerini/işlevlerini eş zamanlı olarak dengede tutabilme becerisine dayandığı²⁰ görüşü önem taşımaktadır.

Kent hayatı yaşam kalitesi göstergeleriyle ilgili yoksulluk, sağlık, göç, kültürel dönüşüm, yeni mahsullerin biyo mühendisliği vb. çok yönlü konulara sahip olduğu için yukarıda anlatılan nedenlerle disiplinler arası araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle çoğu zaman sesini duyuramayan avantajsız gruplar için disiplinlerötesi araştırmalara katılım, endişelerini politika çevrelerine yönlendirmek için uygun bir alan sağlayabilir. Bu nedenle, araştırma alanına ilgi gruplarının dâhil edilmesine önem verilmelidir. Bu, mantıksal çerçevenin yapılandırılmasında, tarafsız bir bilgi üretimi anlayışının üstesinden gelerek; sınıf, cinsiyet ve etnisitenin kimlik çıkarlarını güçlendirmek mümkün olabilmektedir. Esasen farklı konularda farklı kültürel algı-lama düzeyleri, verileri farklı topladıkları için farklı gerçeklikler inşa edebileceklerinden, aynı verilerden farklı “sorunlar” ve bu nedenle paradoks ortaya çıkabileceği de öngörülebilir. Mamafih, bilinen bir gerçekliğin kazandırdığı bilgi, bilinmeyen başka bir gerçekliğe kapı da açabilir.

Demokratik yönetim ilkeleri uygulanan kamu yönetimi teşkilatlanması temel yaklaşımında yenilikçi, akıllı yerleşimler oluşturmak için, kamu yararına uygun karar alma ve kararlara demokratik katılım süreçlerini desteklemek, kaynaklar ile kurumlar arasında bütünleşikliği sağlamak evrensel değerler olarak öne çıkmıştır. Bu yönetsel süreci çok yönlü değişkenler etkilemektedir. Toplumsal fayda yaratmayı artırmak amacıyla çoklu disiplinler ve kurumsal birlikteliği sağlama gayreti yönetsel olarak bir ülkenin diğerinin kolonisi/bağımlısı haline gelmesinin bir bakıma engellenmesi ihtiyacından ortaya çıkmıştır.

2000’li yıllardan bu yana disiplinlerarası(inter) ve disiplinlerötesi (trans) çalışmalar gözde haline gelince, kamu yönetiminin sorunlarını çözümlmek için devlet bütçesinde ayrı bir fon çalışmalara ayırma fikri gelişmiştir²¹. Oysaki Türkiye’de 11. Kalkınma Planının hiçbir yerinde “disiplinlerarası çalışmalardan” bahsedilmemektedir. Mamafih kamu, özel ve sivil ortaklığı bağlantılı “yönetişim” konusuna ayrı bir başlık açılmıştır.

²⁰ Marina Alberti et. al., “Integrating Humans Into Ecology: Opportunities and Challenges for Studying Urban Ecosystems.” *AIBS Bulletin* 53, 2003: 1169-1179.

²¹ Paul Stock and Rob J.F. Burton, “Defining Terms for Integrated”

Disiplinlerarası işbirliği gerektiren çalışmalarda aranan hususlar; bilimsel modellerin i)deneysel karşılıklarının olması ve ii)bilginin ortaklaşabilmesi yanında, iii)bilgiyi oluşturan açıklamaların güvenilirliğidir çalışmalarda ilgi gruplarının izlemesi ve çalışmaların karar vericiler tarafından uygulamada kullanılabilir ve kabul edilebilir öğrenme çıktıları işbirliğinde yürütülmesidir.

6. DİSİPLİNLERARASI VE DİSİPLİNLER ÖTESİ ÇALIŞMALARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VEYA SORGULAMA KRİTERLERİ

Disiplinlerarası çalışmalar, somut ve gerçek olguların izlenebilirliği ve tecrübe edilmiş, yaşanmışlığından hareketle başlatılmaktadır. Toplumsal olarak insan ve doğa çevresinde ne olup bittiğinden haberdarlığımız da bu açıdan önemlidir. Bağlantılı olarak, çalışmanın sonucundan sağlanan pratik çıktılar, eylem planları topluma uygulanabilir olmalıdır. Farklı metotlarla disiplinlerarası çalışmalar, farklı temaları işleyerek, ortak bir çerçeve yaratabilirler. Disiplinlerin birbirine karışmadığı durumlar da olabilir. Ortak metotları kullanarak ve aynı sorun etrafında ortak bir araştırma da yapılabilir. İç içe bilgi felsefesini kullanarak metodolojik gelişme de sağlanabilir.

Disiplinlerötesi çalışmalarda ise, sorun önceliğinden önce “tema” önceliği gelmektedir. Sorun çözmeye odaklanmaktan ziyade temaya disiplinlerarası bir perspektif vermeye odaklanmak önem taşımaktadır. İkinci olarak: soruna odaklanarak, disiplinlerarası çözümü için çalışmaya geçmelidir.

Bir araştırmacı tek başına disiplinlerötesi bir çalışma yapabilir ise de, zayıf kalma ihtimali çok yüksektir. Grup çalışmalarının etkileşim imkânı ve gerekliliği nedeniyle fikir geliştirmede daha başarılı olabileceği düşünülmektedir. Çok nitelikli bir kişi olsa ve birkaç alanda etkili çalışmalar yapabilirse de, bir kişinin bakış açısından olguların çözümlenmesi nedeniyle araştırma çıktılarının çok verimli olmama riski bulunmaktadır.

Araştırmacılar farklı disiplinlerden gelen bilgiyi bütünleştirmelidir. Daha açıklayıcı bir ifade ile iki farklı bilgiyi basitçe yan yana getirme yerine etkileşimi sağlayarak bilgiyi dönüştürmek çalışmayı zenginleştirebilir. Teorik ve pratik bilginin birlikteliği anlamlandırmayı kolaylaştırabilmektedir. Her bir projenin kendi tabiatına uygun soru sorularak, çok yönlü sorgulama sağlanabilir.

Bu çalışmalar nihayetinde akademik değerlendirmeye açılmalıdır. Nihai sorgulamalar da aşağıdaki özelliklere dikkat etmek çalışmanın öngörülen verimine ilişkin göstergelere işaret etmektedir olabilir.²²

1. Araştırmada net /gerçekçi hedefler konmuştur. Bu alana ilişkin önemli sorular tanımlanmıştır.
2. Araştırma anlaşılabilir bir şekilde sunulmuştur. Projenin verimliliği ve başarısı somut bilgilerle gösterilmiştir.
3. Uygun yöntem seçen araştırmacılar hedefe en uygun ve etkili metodu belirlemiştir. Değişen koşullara uygun olarak /dikkate alarak/ yöntemleri değiştirebilme kapasitesi kullanılabilir. Hedefe ulaşılmıştır. Bilginin oluşturduğu önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır.
4. Araştırmacılar, amaçlanan hedefi gerçekleştirmiş, alana önemli bir katkı sağlamıştır. Çalışılması gereken yeni alanları hedef olarak vurgulamıştır.
5. Etkili sunum içinde, uygun haberleşme araçları kullanılarak (sitol, forum, medya vb.), çalışmanın çıktıları, ilgi gruplarıyla paylaşılabilmiştir. .
6. Araştırmanın paylaşıldığı ilgi grupları (paydaşlar) , bilgiyi değerlendirerek eleştiri getirmişler ve bu kritikler araştırmacılar tarafından tekrar yorumlanıp gereken açıklamalar yapılmıştır. Yapılamıyorsa yeniden değerlendirilmeye alınmıştır?
7. Bu çalışmaların belirtilen ilişkiler ağı içinde sorgulanmasının gelecekteki çalışmaların veriminin/kalitesinin artacağına hizmet edeceği düşünülmelidir.

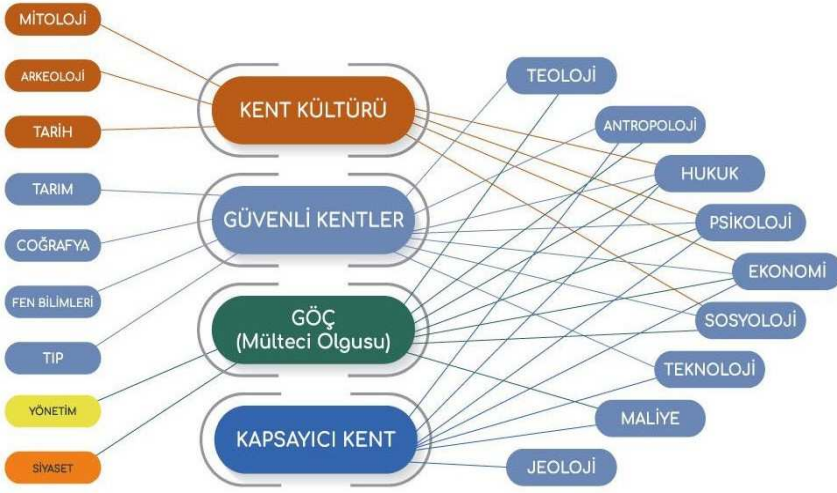
Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, çalışma sürecinde, bir disiplin, başka bir disiplini etkilemiş mi veya etkilenmiş mi? bir konunun ayrıntılı incelenerek, yeni bir kavramsallık geliştirmede disiplinlerarası ortaklık sağlanmış mı/sağlanabilmiş mi? bir kontrol alanı olarak kabul edilmektedir. Güvenli Kent için, disiplinlerarası ve trans disiplinler çalışmalara öncülük edebilecek disiplinler bir fikir vermek aşağıda yer almaktadır²³.

²² Karşılaştırınız: Fern Wickson, Anna Carew and Wendy Russell. "Transdisciplinary Research: Characteristics, Quandaries and Quality," *Futures* 38, 2006: 1046-1059.

²³ Kapsamlı bilgi için; Zerrin Toprak Karaman, "Kent Güvenliği ve Disiplinlerarası-Disiplinlerötesi Çalışmalar ile Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları İlişkileri,". *Şehir ve Güvenlik*. Der., Orçun İmga ve Emir Osmanoglu. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2021: 331-341.

Güvenli Kent: Ekonomi, sosyoloji, maliye, hukuk/kriminoloji, psikoloji, antropoloji, ziraat, tıp, sosyoloji, teknoloji (jeoloji, zooloji, biyoloji, meteoroloji, glasiyoloji, viroloji), coğrafya, yönetim, siyaset, teoloji işbirliğinde faydalı çalışmalar üretebilir. Mamafih yukarıda belirtilen zorluklara hazır olmak gerekir.

Çağdaş toplumlarda, disiplinlerarası çalışmalar, teorik dikkati artırmaya odaklanarak uygun cevaplar aramaktadır. Belirtilen disiplinlerarası işbirliği ihtiyacından hareket edilerek temalar ve disiplinler yönüyle aşağıda Şekil.1 yardımıyla ilişkiler ağı paylaşılmıştır.

Şekil 1. Kent Kültürü, Güvenli ve Kapsayıcı Kentler ve Göç Olgusunu Çözümleyen Disiplinlerarası ağları

*Şekil yazar tarafından kurgulanmıştır.

Kent yönetiminde mal ve hizmetlerin yürütülmesinde etkinliğin sağlanmasında, çıkar gruplarından etkilenebilen siyasetin kendi çıkarları toplum çıkarları ile uzlaşmayabilir²⁴. Toplumsal fayda yaratmayı artırmak amacıyla çoklu disiplinler çalışmalar desteğinde aktif disiplinlerarası ve disiplinlerötesi çalışmalar sağlıklı kent

²⁴ Zerrin Toprak Karaman. "Immigration Administration and Eristic Dialectic for Asylum-Seekers International Migration Researches" in *The Geography, Society and Culture Axis*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2021, 17-30.

yönetimi açısından bu nedenle çok önemlidir. Yukarıda yer satırlardan da görüldüğü üzere 1970'lere başlayan sistematik uluslararası akademik silkinış bağlamında, 1994'lerden bu yana artan oranda başarıyı yakalamanın temel unsurları araştırılmakta ve konu odaklı disiplinlerarası çalışmaların daha başarılı olduğu görülmektedir. Nedeni de, "projelere dayalı" disiplinlerarasılık anlayışının daha gerçekçi ve somut bilgi gerektirmesidir. Disiplinler daha fazla etkileşime girerse yeni alanlar ve uzmanlıklar artabilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Birçok araştırmacının değerlendirmesine göre; karmaşık olguları çözümlmek için, olguya disiplinlerarası yaklaşımın, bilim alanını ilerletebileceği savunulmaktadır. Disiplinler ontoloji (varlıkbilim) ve epistemolojinin(bilgibilim) sınırlarının ötesine giden yüksek düzeyde bir sentez için interdisipliner ve multidisipliner yaklaşımların birlikteliği önem taşımaktadır.

Sosyal Bilimler disiplinlerarası çalışma yaratıcılığı bağlamında, farklı disiplinlerden aldığı terimlere anlam kazandırarak, bilgiyi dönüştürdüğü oranda terminolojisini de kalıcı olarak zenginleştirmektedir. Bu makalenin oluşturulma nedeni, Türkiye'de genelde fen ve sağlık odaklı çoklu disiplinler çalışan araştırmacıların tekil çalışmalarının kendi içlerinde yürütülmesidir. Bu nedenle de, "çoğu" sosyal bilimciler kadar disiplinlerarası çalışmaya yatkınlıklarının, bu çalışmalarda beklentilerin altında kaldığı değerlendirilmesi yapılabilir. Endüstri mühendisleri grubu yazara göre; çalışma formlarından ötürü disiplinlerarası çalışmalara çok uygun zihinsel yatkınlık göstermektedir.

Dünya'da 1992 Rio Zirvesiyle başlatılan ve Türkiye'de 1996 yılından itibaren geliştirilen Yerel Gündem 21 çalışmaları felsefesi gereği²⁵, kamu, özel ve sivil proje ortaklığını "olmazsa olmaz" kuralı haline getirmiştir. Akademik olarak yürütmesi zor olan bu tip çalışmaların maliyetinin de yüksek olması, disiplinlerarası çalışma istekliliğinden "gönüllü ilgiyi" uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de, diğer bazı

---

²⁵ Zerrin Toprak. *Yerel Yönetimler*, 10.basım Nobel Yayınları, 2021: 315-320.

ülkelerde olduğu gibi, Kamu Yönetiminin devlet bütçesine disiplinlerarası ve disiplinler ötesi çalışmaları destekleyici, tatminkâr bir bütçe koyması kadar, strateji geliştirmesi, hevesli ve yetkin araştırmacıları cesaretlendirecektir.

Aslında; sağlıklı veya mukavemetli kent yapısına ilişkin, iklim değişiklikleri bağlamında suların yükselmesi, çok yönlü dış göçler ve diğer afetler kapsamında güvenliği tehdit eden risk faktörleri gibi bütünleşik hale gelmiş kaotik özellik taşıyan karmaşık konular bilimsel meraktan çok daha fazla bir farkındalık gerektirmektedir. Çok yönlü sorunlar birbirini de tetikleyerek ani veya yavaş gelen tehlike hali olup, önleyici çalışmalar için, aktif disiplinlerarası ve hatta disiplinlerötesi çalışmalar gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Disiplinler güçlü bir yerleşik kurumsal yapı oluşturduğu ya da diğeriyle ilgilenmediği sürece “disiplinlerarasılığı” hatta “ötesini” sağlamak mümkün görünmemektedir. Geniş bir ilişkiler ağundan hareketle (network), kalkınma, insan hakları ve ulusal ve uluslararası güvenlik arasındaki güçlü bağlantıları öne çıkaran yeni bir ulusal ve uluslararası fikir birliğine vurgu yapılmaktadır.

İdari-toplumsal topyekûn kalkınma için; eşgüdümden bütünleşikliğe, çok paydaşlı katılımıcılığı geliştirmeye, yerel destekli çalışmalara önem vermeye giden bir dizi kararı gerektirmektedir.

Kentler için, kentlerin ekosistemi ve beşeri faaliyetlerini/işlevlerini bugün ve gelecekte de dengede tutabilme becerisi güvenli kentler için disiplinlerarası bir gayret gerektirmektedir. İnsanların yaşam alanında, kendisi dışındaki flora ve faunayı kapsayan diğer temel canlı yaşam adına, sadece insani değil, derin ekoloji unsurlarını da bir araya getirebilmesi önemlidir. Bu da nüfus başta olmak üzere bir dizi hak ve sorumluluk bütünlüğünde, sosyo-ekonomik, kültürel ile politik "insani unsurları" bir araya olmaya çağırılmaktadır. Bu birliktelikte bilimsel etik kurallar önem taşımaktadır. Bilgi üretiminin amacının “titizlikle bilgi üretmek” olduğu gerçeğiyle hareket eden Üniversiteler, bazı bilgilerin “siyasi” olarak üretilerek veya “çarpıtılmasını” hoş karşılamayarak proje bitiminde katılımcı bilimsel sorgulamayı yöntemsel olarak öne çıkarmaktadır. Sağlıklı kentsel yapılar için; kent güvenliğine yönelik disiplinler arası ve ötesi çalışmalar; çok sektörlülük, kapsamlı olma, özgün koşullara sahiplik ve ihtiyatlılık içinde sorunları önleyici olma temel unsurları birlikte oluşturulmakta ve bu akademik –etik sorgulamalar içinde özgünlüğünü kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Alberti, Marina et. al., “Integrating Humans Into Ecology: Opportunities and Challenges for Studying Urban Ecosystems.” *AIBS Bulletin* 53, 2003.
- [2] Bernstein, Jay Hillel. “Transdisciplinarity: A Review of Its Origins, Development, and Current Issues,” *Journal of Research Practice* 11, 2015.
- [3] CIRET. “Transdisiplinerlik Sözleşmesi” son değişiklik 08 Haziran, 2020,
- [4] <https://ciret-transdisciplinarity.org/chart.php#tr>
- [5] Fuentes, Adela Canosa ve Javier Collado Ruano, “Transdisciplinary Epistemological Foundations of Education And Neuroscience”, *Neuroplasticity and Education*, 26, 2019.
- [6] Interdisciplinary Encyclopedia of Religion and Science, son değişiklik 06 Kasım, 1994. <https://inters.org/Freitas-Morin-Nicolescu-Transdisciplinarity>
- [7] Karaman, Zerrin Toprak and Asuman Altay. “Global Governance Caused by New World Order,” *Marmara Journal Of European Studies* 5, 1997.
- [8] Karaman, Zerrin Toprak. "Democratic Gains in Public Administration at Local Level in terms of CSR: Theory- and Practice-Based Approaches- Turkey and Izmir Metropolitan City" , *Professionals' Perspectives of Corporate Social Responsibility*, Springer- Social Policy Book, Idowu, Samuel O.; Leal Filho, Walter (Eds.) 2009.
- [9] Karaman, Zerrin Toprak. “Kamu Yönetimi Teşkilatlanmasında Dağlık Alanlar Stratejik Planlaması ve Kamu Politikası Oluşturulması Gereği Üzerine”. Dağlık Alanların Sürdürülebilir Güvenli Yönetimi, 2020.
- [10] Karaman, Zerrin Toprak. “Exploitation and Administration of Disasters,” *Advances in Social Sciences Research Journal* 8, 2021.
- [11] Karaman, Zerrin Toprak. “Immigration Administration and Eristic Dialectic for Asylum-Seekers International Migration Researches In The Geography, Society And Culture Axis” Ege Üniversitesi Uluslararası Yayınları, 2021.
- [12] Karaman, Zerrin Toprak. “Kent Güvenliği ve Disiplinlerarası-Disiplinlerötesi Çalışmalar ile Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları İlişkileri”, *Şehir ve Güvenlik*. Der., Orçun İmga ve Emir Osmanoğlu. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2021.
- [13] Kroeze, Jan Hendrik, Bob Travica and Izak van Zyl. “Information Systems in a Transdisciplinary Perspective: Leaping to a Larger Stage,” *Alternation Special Edition* 24, 2019.
- [14] Mepletoft, Nic “ACADEMIA Letters Right decisions from wrong decisions: One manager’s perspective Nick Mapletoft” Article 3361 University Centre Quayside 2021.
- [15] Nicolescu, Basarab. *Manifesto of Transdisciplinarity*. New York: State University of New York Press, 2002.
- [16] Saeger Wain. "Interdisciplinary (That much abused word)" *University Studies Interdisciplinary Publications*, 1976.

- [17] Stock Paul and Rob J.F. Burton, “Defining Terms for Integrated, Multi-Inter Trans Disciplinary Sustainability Research,” *Sustainability* 3 (2011): 1090-1113.
- [18] Toprak, Zerrin. *Yerel Yönetimler*, 10.basım Nobel Yayınları, 2021.
- [19] UNDP, “Human Security in Theory and Practice,” son düzenleme 19 Eylül, 2005, https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/news-from-new-horizons/issue-41/UNDP-TR-HSHandbook_2009.pdf.
- [20] Weingart, Peter ve Nico Stehr, Der., *Practising –Interdisciplinarity*. *University Toronto Press*, London & Canada, 2000.
- [21] Wickson Fern, Anna Carew and Wendy Russell. “Transdisciplinary Research: Characteristics, Quandaries and Quality,” *Futures* 38, 2006.

ŞEHİRDE YAŞLI OLMAK: DİRENÇLİ VE DAYANIKLI ŞEHİRLERDE YERİNDE YAŞLANMA KOŞULLARI

Ayşe Canatan*

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca iki önemli devrim insanların geleceğini etkilemiştir. İlki yerleşik hayata geçişi sağlayan tarım devrimi olup daha iyi beslenme imkânları oluştururken bir taraftan da insan doğa ilişkisini değiştirmiş, insanı pasif tüketicilikten üretici konuma geçirmiştir. İnsan-toprak ilişkisinden mülkiyet ve refah üretilmiştir. Yaşam koşullarının iyileşmesi nüfusun artmasına neden olmuştur. O dönemde İsa'nın doğumuyla başlayan sıfır yılında dünya nüfusunun 300 milyon olduğu tahmin edilmektedir¹. İkinci önemli devrim ise sanayi devrimi olup canlı enerjisi yerine makinelerin geçmiş ve kitlesel üretim başlamıştır. 1750'lerde başlayan sanayi devrimine kadar dünya nüfusu kötü yaşam koşulları ve salgınlar nedeniyle önemli bir artış göstermemiştir. 1800'lerde dünya nüfusu bir milyara ulaşmıştır. O yıllarda ortalama insan ömrü 30 yıl civarında olduğu tahmin edilmektedir. Sanayi devrimi sonrası Avrupa'da modern toplum şekillendikçe yaşam koşulları düzeldikçe, rahat yaşama imkânı oluştukça ölümlerin azalması ve doğum oranlarının artması nüfus artışına neden olmuştur.² 20. yüzyıl başında 1milyar 600 bin olan dünya nüfusu 50 yılda 2.5 milyarı geçerek hızlı bir artış kaydetmiştir. 2020'de ise üç kat artarak 7.5 milyara yükselmiştir³. Dünya nüfusu sadece artmamış demografik dönüşüm de gerçekleşmiştir.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ayse.canatan@hvbv.edu.tr

¹ Mustafa Çağlayandereli, Nüfus Sosyolojisi, Detay yayıncılık, 2019, s. 292.

² Mustafa Çağlayandereli, Nüfus Sosyolojisi, s.293.

³ <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard,2021>

Dünya nüfus yapısı, genç nüfus oranının azalması yaşlı nüfus oranının artması ile demografik bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Günümüzde ise yaşlıların toplam nüfus içinde giderek kalabalık bir grubu oluşturmaları küresel bir durum olup ülkelerin nüfusunun yaş ortalamaları, ortanca yaşları ve doğuştan yaşam beklentileri yükselmeye başlamıştır. 20. yüzyılda gelişmiş ülkelerin nüfusu yaşlanırken 21. yüzyılda gelişmekte olan ülkeler hızlı yaşlanma sürecine girmişlerdir. Birleşmiş Milletlerin tanımına göre nüfusunun %10'undan çoğu 65 yaş ve üstünde olan ülkelerin “yaşlanan nüfusu” olduğundan söz edilir. Günümüzde Avrupa kıtasında birçok ülkenin nüfusunun % 10'undan fazlası 65 yaş ve üstündedir. Yaşlıların toplam nüfus içinde giderek kalabalık bir grubu oluşturmaları küresel bir durum olup ülkelerin nüfusunun yaş ortalamaları, ortanca yaşları ve doğuştan yaşam beklentileri yükselmeye başlamıştır. Ekonomik gelişimini 20. Yüzyılda tamamlayamamış olan gelişmekte ve geri kalmış ülkelerin hızla yaşlanan nüfusu dikkat çekmektedir. Türkiye'nin yaşlı nüfusu % 9,7 olup, konumu gelişmiş ülkeler ile geri kalmış ülkeler arasındadır. Nüfusu hızlı yaşlanan ülkeler arasında yer almaktadır. 2021 yılında dünya nüfusunun %9,6'sı yaşlılardan oluşmuştur⁴.

Dünya nüfusu yeryüzünde eşitsiz dağılmıştır. Bazı ülkelerde nüfusun çoğu şehirlerde yaşarken, diğer bazı ülkelerde kırsal bölgelerde yaşayan nüfus daha fazladır. 20.yüzyılın başından itibaren gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin etkisiyle dünya hızlı kentleşme sürecine girmiş ve kırsaldan kentlere doğru bir nüfus hareketi oluşmuştur. Bugün sadece gelişmiş ülkelerle sınırlı olmayan bir hızlı kentleşme olgusu yaşanmaktadır. Dünya nüfusunun %75'inden çoğu kentlerde yaşamaktadır.⁵ Türkiye'de 2020 yılında kentsel nüfus oranı %93 olmuştur⁶. Dolayısıyla yaşlı nüfusun kalabalık kentlerdeki oranı da oldukça yüksektir.

İçinde yaşanan çevre ile karşılıklı ilişkisi insan yaşamında önemli bir yer tutar. İnsan doğası belli aralıklarla tekrarlanarak tutum haline gelen davranışlar ile hayatını sürdürür. İnsanların yaşadığı “yer” her neresi ise orada yaşam süreci içinde çevre ile etkileşim halindedir. Gerektiğinde, ya da bazı koşullar karşısında yer değiştirse de

⁴ <https://www.unfpa.org>

⁵ John J.Macionis, Sosyoloji, Çev.Editörü Vildan Akan, Nobel Yayıncılık, 2013, s.584.

⁶ www.tuik.gov.tr

yeni yerine uyum yapıncaya kadar insan önceki yerini arar. Bu bağlamda yaşlanan insanın yaşadığı yer neresi ise yerinde kalmak istemesi, oradan ayrılmaktan rahatsız olması normal bir durumdur. Ancak yaşlının bakıma muhtaç hale gelmesi, yaşadığı yerin yaşlılık döneminde ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verememesi, çocuklarına yakın olma isteği ve zorunluluğu yer değiştirmeye neden olabilir. Bu durum yaşlının mutsuz ve memnuniyetsiz olmasına yol açabilir. İşte bu noktada yaşlılıkta “yerinde yaşlanma” kavramından ve yerinde yaşlanmanın koşullarından söz edilmektedir.

1. YERİNDE YAŞLANMA

Yerinde yaşlanma kavramı “yaşlıların bildik bir ortamda yaşama arzusu”⁷ olarak tanımlanabilir. Yaşlanan insanların yaşamlarını bildikleri ortamlarda sürdürmek eğilimleri aslında her insanda yerleşik hayata geçişle birlikte her zaman varolan bir istektir. İnsan sürekli farklı uyaranlarla karşılaşmak istemez, çevresindekileri öğrenerek kontrol altında tutar ve kaygılarını azaltır. Yeni bir çevrede bilmediği koşullar insan için rahatsız edicidir. İnsanın içinde bulunduğu ekolojik çevre en dar ve en geniş haliyle onu ya rahat ettirir ya da tam tersi rahatsız olmasına yol açar. Örneğin her gün giydiğimiz giysiler, yatmaya alışkın olduğumuz yatak, oda ve odanın ikliminin değişmesi bile bizi ilk başlarda rahatsız edebilir. Bu nedenle “yer” kavramı insan için önemlidir. Kalıncara ve Arpacı yer kavramının anlamını şöyle açıklamıştır⁸.

“Yer kavramı, insanlar tarafından mesken tutulan ve anlamlandırılan ev, toplum ya da herhangi bir jeolojik alanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Yerinde yaşlanma çoğu kez bir evde yaşlanmayı ifade etse de konutun yakın çevresini ve toplumu içerecek şekilde tanımlanır. Yerler yaşamımızı kurduğumuz kişisel, fiziksel ve sosyal dünyamızın önemli kısımlarıdır ve özellikle fonksiyonel yetenek ya da sosyal durum yaşla ilgili değişiklikler nedeniyle önemli hale gelir. Birçok insan için özellikle de yaşlılar için dünyanın merkezi evdir. Birey ve ev (yer) arasındaki bu psikolojik bağ anlamın temel kaynağıdır”

⁷ Velittin Kalıncara ve Fatma Arpacı, Yerinde Yaşlanma, VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı, 2013,s.54-60.

⁸ Velittin Kalıncara ve Fatma Arpacı, Yerinde Yaşlanma, s.56.

Yerinde yaşlanma yaşlıların orta yaş dönemini yaşadıkları ev, sokak, mahallede yaşlılık döneminde de yaşamaya devam etmeleri anlamını taşır. Yerinde yaşlanmada konut önemli bir etken iken mahalle ve buradaki komşular da konut kadar önemli etkenlerdir. Yaşlıların şehir yaşamı üzerine yapılan çalışmalarda kendi başına artık o evde yaşamlarını sürdüremeyecekleri koşullarda bile oradan ayrılmak istemedikleri anlaşılmıştır. Ancak evin fiziksel tasarım koşulları, yaşlının fiziksel gerilemesiyle yaşamayı zorlaştırıyorsa, evin çevre olarak park, ibadethane, pazar gibi kentsel donatılara erişilebilirliği yaşlı için zorlaşmış ise yerinde yaşlanma zorluk getirecektir⁹. Orta yaş döneminde sorun olmayan asansörsüz çok katlı bir binanın üst katlarında oturmak yaşlılık döneminde gün geçtikçe hayatı zorlaştıracak hale gelecek ve ileri yaşta yaşamı kısıtlayıcı bir etkene dönüşecektir.

Kalınkara yerinde yaşlanmayı yaşlının yaşadığı yeri onun değişen koşullarına uydurarak destekleyici bir çevre oluşturmak, alışkın olduğu çevrede yaşamını sürdürmesine dönük politikalar üretilmesi olarak açıklamıştır¹⁰.

Yerinde yaşlanma kavramı, şehirde yaşayan ve yaşlanan nüfusun artışını dikkate alarak şehrin yaşlı dostu donatılara ne kadar sahip olduğu konusunu önemli hale getirmektedir. Mikro, mezzo ve makro boyutlarda düzenlemelerin ve adaptasyonların önemi ile yeni yaşam bölgelerinin ve konutların planlanış ve yapılaşlarında bu özelliği taşımasının hükümetler ve yerel yönetimlerce dikkate alınmasını sağlayacaktır.

Yaşlının biyolojik, fiziksel, psikolojik durumu ve kültürel değerleri ile ev ve ekolojik çevrenin erişilebilir donatıları içermesi olan mikro boyutlu bir yaşam deseni ancak mezzo düzeyde bir alt yapı (şehir imkanları) ile olanaklı hale gelebilir. Burada evin mikro boyutta iç özellikleri (örneğin, sobalı ısınma sistemi, banyonun kuvvetli oluşu, tutamakların yokluğu, zeminin kaygan olması, mutfak dolaplarının ve tezgâhların yüksek olması, kapı genişliklerinin tekerlekli sandalye için dar olması) yaşlının yaşantısını ev içinde zorlaştıran unsur olup yeniden düzenlenmesi yapılabilir. Mezzo boyutta evin çevresinin elektrik, su, ısınma koşulları, ulaşım ve iletişim imkânları, sağlık merkezlerine yakınlığı önemlidir. Son yıllarda şehirlerde ucuz modern toplu

⁹ Hamza Kurtkapan, Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları, Nobel Yayıncılık, 2018, s.45-47.

¹⁰ Velittin Kalınkara, Yerinde Yaşlanma ve Geronteknoloji, Editör Velittin Kalınkara, Yaşlılık Yeni-yüzyılın Gerçeği Nobel Yayıncılık, 2019, s.467-493

konut üretimi için tahsis edilen toplu konut arsalarının şehrin yaşamsal sisteminden uzak oluşu orada yaşayan bütün yaş grupları için yaşamsal bir zorluk oluşturmuştur. Oysa şehirde yaşayanlar için sadece evin iç koşulları yeterli olmayıp ekolojik çevrenin kentsel olanaklarına erişimin büyük önemi vardır. Makro boyutta ise şehir kimliğinin tümüyle ortaya çıktığı şehir, mahalle ve konut ile ortaya çıkan bütünleşik yapının (çalışma koşulları, sağlık, sanat, eğitim, ulaşım, ticaret, rekreasyon vb.) içeriklerinin her yaş için sağlanması önemlidir. Özellikle yaşlılar için aktif yaşlanmanın koşullarının sağlanması, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin yönetim esasında sosyal politika geliştirmesi ile mümkündür.

2. AKTİF YAŞLANMA

Dünya Sağlık Örgütünün aktif yaşlanma tanımı “*aktif yaşlanma, toplum yaşlanırken yaşam kalitesini yükseltmek için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını en yararlı hale getirme sürecidir*”.¹¹ Bu kavram tüm toplum için yaşam kalitesini yükseltmeye odaklanmıştır. Aktif yaşlanma bireyin ve toplumun çıkarına bağımsız ve özerk yaşlanmayı vurgulamaktadır. Bu tanım hayattan geriye çekilmiş pasif yaşlı konumunun değiştiğini ailede, toplumda, işyerinde, dini ve politik yaşamda sürekli katılımında bulunmayı desteklemektedir. İnsanların gençlik ve ortayaş döneminde yaşam biçimleri, sosyo-ekonomik durumları, sağlık bakımları, gençlik ve orta yaş dönemindeki entelektüel ve sosyal etkinlikleri yaşamın sonraki yıllarındaki yaşam kalitesinin belirleyicisidir. Bu modelde kültür ve cinsiyet aktif yaşlanmayı etkileyen değişkenlerdir¹².

Aktif yaşlanma bağlamında yerinde yaşlanma yaşlının yaşamını refah içinde, zorlanmadan yaşaması demektir. Yaşlının en yakın mekânsal ve sosyal çevresi en geniş çevresi olan mahalle ve şehrin imkânlarının harekete geçmesi ihtiyaçları karşılayabilecek bir dayanıklı şehirle mümkündür.

¹¹ World Health Organization. Active ageing: a policy framework. Geneva; 2002.

¹² Ayşe Canatan, Sosyal Yönleriyle Yaşlılık, Palme Yayıncılık, Ankara,2008.

3. DAYANIKLI ŞEHİRLER

Kentsel dayanıklılık, bir şehir sistemin - ve onu oluşturan tüm sosyo-ekolojik ve sosyo-teknik ağların zamansal ve mekansal ölçeklerde - bir rahatsızlık karşısında istenen işlevleri sürdürme ve değişime uyum sağlama yeteneğini ifade eder. Mevcut veya gelecekteki uyarlanabilir kapasiteyi sınırlayan sistemleri hızla dönüştürür. Dayanıklı şehirler, gelebilecek şoklar ve streslerle (ekonomik, çevresel, sosyal ve kurumsal) başetme, iyileştirme ve bunlara hazırlanma yeteneğine sahip şehirlerdir. Sorunlarla başetmede hızlı ve esnek şehirler sürdürülebilir kalkınmayı, refahı ve kapsayıcı büyümeyi teşvik eder.¹³ Dayanıklılık, şoklar ve stresler karşısında bir şehrin gelişme kapasitesidir. Stresler ve şoklar farklıdır. Şoklar, depremler veya terör saldırıları gibi ani ve sıradışı iken, stresler ise yüksek seviyede hava kirliliği veya yüksek seviyede suçlar gibi daha uzun vadeli.

Dayanıklılık, bu riskler karşısında şehrin hayatta kalabilme kapasitesini gösterir. Şehrin dayanıklı olmasını sağlayan temel özellik kamu altyapısıdır. Toplumsal uyum, güçlü bir orta sınıf, çeşitlendirilmiş ekonomik faaliyetler, şehirde yaşayanların yönetime aktif katılım sağladıkları bir yönetim, güçlü bir stratejik planlama ve şehirde paydaşların katılımı gibi özellikler şehirlerin kriz karşısında mücadele etmesine yardımcı olur.¹⁴

Dayanıklı şehirlerin koruyucu nitelikleri etkinleştirme yeteneği, bireysel, toplumsal, kurumsal süreçlerde yeni bir dengeye uyum yapmada önceden var olan veya yeni ortaya çıkan risklerin ve zayıf noktaların etkisini en aza indirmesidir. Beklenmedik durumlar olan her türlü afetlerde, şehir hayatının durmasına sebep olan iklimsel değişikliklerde, hızlı harekete geçmeyi sağlayan üç önemli faktör vardır. Bunlar, toplumsal alt yapı, toplumsal sermaye ve toplumsal yeterlidir. Burada toplumsal alt yapının önemi büyüktür.

Dayanıklı şehirlerin özellikleri arasında en düşük düzeyde yatkınlık, geçim kaynaklarının çeşitliliği ve istihdam, toplumsal kimlik ve karşılıklı destek, sosyal güvenlik, acil durum fonları ve finans, fiziksel maruziyetin azaltılması, kritik hizmetlerin

¹³ www.oecd.org

¹⁴ Michael Berkowitz and Arnoldo Matus Kramer Helping cities drive transformation: the 100 Resilient Cities Initiative URL: <http://journals.openedition.org/factsreports/4885>.

sürekliliği, güvenilir iletişim ve mobilite, etkili liderlik ve yönetim, güçlendirilmiş paydaşlar, bütünlük gelişim planları yer almaktadır. Dayanıklı şehirlerin nitelikleri dikkate alındığında yaşlı dostu şehir olma özelliklerini taşıdıkları görülür.

4. YAŞ DOSTU ŞEHİR

Yaş dostu bir şehir, fiziksel ve sosyal çevreyle ilgili politikalar, hizmetler ve yapılar oluşturarak yaşlıların, güvenlik içinde ve sağlıklı yaşamalarını, topluma tam olarak katılmalarını yani “aktif yaşlanmalarını” destekleyicidir¹⁵. Günümüzde yaş dostu şehirlerin dijitalleşmenin etkisiyle akıllı şehirler olması da beklenmektedir. Akıllı şehir yaşlıların ihtiyaçlarını karşılamaları için dijital okuryazarlığı teşvik eder, dijital becerileri iyileştirici uygun çözümleri sunar. Yaşlı dostu şehirlerin temel özellikleri vardır: Konut, ulaşım, toplumsal katılım, açık alanlar ve binalar, toplumsal destek ve sağlık hizmetleri, iletişim ve bilgilendirme, saygı görme ve sosyal içerme. Bu özellikleriyle yaşlı dostu şehir ihtiyaçlara cevap verebildiği sürece dayanıklı bir şehir olma özelliğini ve yerinde yaşlanma koşullarını taşır.

Yerinde yaşlanmanın mikro boyutta uygulanması konut düzeyinde, mezo boyutta alt yapı uygulamaları ekolojik çevre düzeyinde, makro boyutta ise dayanıklı şehir temelinde gerçekleştirilerek yaşlıların bağımsızlığını ve özerkliğini sürdürmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Berkowitz, Michael. and Arnoldo K. Matus. Helping cities drive transformation: the 100 Resilient Cities Initiative URL: <http://journals.openedition.org/factsreports/4885>.
- [2] Canatan, Ayşe. Sosyal Yönleriyle Yaşlılık, Palme Yayıncılık, Ankara. 2008
- [3] Çağlayandereli, Mustafa.. Nüfus Sosyolojisi, Detay yayıncılık, 2019, s. 292.
- [4] Kalinkara, Velittin.Yerinde Yaşlanma ve Geronteknoloji, Editör Velittin KalinkaraYaşlılık Yeniüzyılın Gerçeği,Nobel Yayıncılık, 2019, s.467-493
- [5] Kalinkara Velittin ve Arpacı, Fatma. Yerinde Yaşlanma, VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı, 2013,s.54-60.

---

¹⁵ van Hoof, J.; Marston, H.R. Age-Friendly Cities and Communities:State of the Art and Future Perspectives. Int. J. Environ. Res. Public Health 2021, 18, 1644. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041644>.

- [6] Kurtkapan, Hamza. Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları, Nobel Yayıncılık, 2018, s.45-47.
- [7] van Hoof, J.; Marston, H.R. 2021, Age-Friendly Cities and Communities:State of the Art and Future Perspectives. Int. J. Environ. Res. Public Health 2021, 18, 1644. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041644>.
- [8] World Health Organization. Active ageing: a policy framework. Geneva; 2002.
- [9] www.oecd.org

KRİZ DÖNEMLERİNDE DEZAVANTAJLI ÇOCUK VE AİLELERİNE YÖNELİK UYGULANAN KAMUSAL MÜDAHALE YÖNTEMLERİ; BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE ÖRNEK BİR VAKA SUNUMU

Ebru Küçükduveyki*

GİRİŞ

Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve iyilik hallerinin teminatına yönelik 2005 yılından bu yana yürürlükte olan Çocuk Koruma Kanunu, koruyucu ve destekleyici tedbirler yoluyla çocukların ve ailelerin yaşamlarına yönelik düzenlemeler sağlamaktadır. Çocukların gerek eğitim ve gelişimleri, iş ve meslek edinmeleri, durum ve koşullarına uygun barınma olanaklarından yararlanmaları, gerekse de fiziksel ve ruhsal sağlığının korunmasına ilişkin alınan bu tedbirlerden daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış bireyler yararlanmaktadır. Herhangi bir nedenle kanunlarda suç olarak tanımlanan bir eylemi işlediği iddiası bulunan veyahut ihmal veya istismara uğramış, mağdur edilmiş çocukların hayatlarına yönelik sunulan en küçük iyileştirme faaliyetinin çocuğun yaşantısının geri kalanında önemli düzeyde fark yaratabileceği ve eşitsizliğin giderilebileceği bilgisi her mesleki çalışmayı önemli kılmaktadır. Çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye yönelik sağlanan ‘Danışmanlık Tedbiri’ de bu amacın ruhuna uygun olarak tanımlanan bir rehberlik faaliyetidir.

---

* Sosyal Hizmet Uzmanı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Altındağ/ANKARA Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Göç Araştırmaları Anabilim Dalı
ebru.kucukduveyki@ailevecalisma.gov.tr

Söz konusu kanunda danışmanlık tedbirini yürüten kuruluşlardan biri olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı etkin düzeyde rol almakta olup, bu tedbire yönelik bütün faaliyetler bakanlık bünyesinde istihdam edilen sosyal çalışma görevlileri tarafından sağlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı bütüncül yaklaşım çerçevesinde çocuk mahkemesi tarafından Ankara Altındağ Sosyal Hizmet Merkezi'ne danışmanlık tedbir kararı ile intikal eden bir vakayla ilgili çalışmanın sunulmasıdır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Suçta sürüklenen çocuklar adli süreçler sonrasında aileye teslim aşamasında ağırlıklı olarak 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler arasında yer alan 'Danışmanlık Tedbiri' doğrultusunda takip altına alınmaktadırlar. Bu tedbir kapsamında çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye yönelik rehberlik faaliyeti sunulmaktadır. Mahkeme tarafından verilen kararın uygulanması için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na gidilen tebliğat yazısında söz konusu tedbirin uygulanması için bakanlık tarafından istihdam edilen sosyal çalışma görevlilerine 'Tebliğ-Tebellüğ Formu' kullanılarak bu kanun ve kapsamında yer alan yönetmelik dikkate alınarak çalışma yürütülmesi beklenmektedir. 24.12.2006 tarih ve 26386 sayılı Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik'in 18. Maddesi 1. Fıkrası'nda "...Bu plan çocuğun teslim edildiği ya da teslim alındığı tarihten itibaren en geç on gün içerisinde mahkeme veya çocuk hakiminin onayına sunulur" denildiğinden görevlendirilen meslek elemanı tarafından 10 gün içinde kapalı zarf içerisinde ilgili Mahkemeye iletilmek üzere bakanlığın İl Müdürlüğüne 'Uygulama Planı' gönderilmesi gerekmektedir. Meslek elemanının bu tedbir kapsamında çocukla haftada bir kez, aileyle iki haftada bir kez gerçekleştirilecek görüşmeleri planlaması ve bu plan doğrultusunda çocuğu takip etmesi, asgari sekiz seans düzenlemesi beklenmekte olup, tedbir kararını veren mahkemeye çocuğun gelişimine yönelik en geç üçer aylık sürelerle 'Uygulama Değerlendirme Raporu' yazması gerekmektedir.

Sosyal hizmet müdahale sürecine geçmeden önce çocuklara yönelik uygulama yapan birimlerin bütüncül yaklaşım ile bazı temel ilkeleri göz önünde bulundurması beklenir. Bütüncül bakış açısı çocuğu ve gençleri hakları olan, yaşları ve olgunlukları

ölçüsünde kendileriyle ilgili kararlara katılım sağlaması gereken bireyler olarak görmektedir. “Çevresi içinde birey” anlayışı bu müdahale sürecinin odağında olmalıdır. “Suça sürüklenen çocuklarla yapılan çalışmalarda sadece çocuğa yönelik iyileştirmeler yapıp, aile, sosyal çevre ve sosyal politika bağlamında planlı değişim süreci başlatılmıyorsa uygulanan programlar yetersiz kalacaktır. Sosyal hizmet, bütüncül bakış açısıyla çocuğa ve sosyal çevresine yönelik mikro, mezzo ve makro düzeyde müdahalelerde bulunmayı öngören programlar sayesinde toplumsal işlevlerini yerine getiremeyen birey ve aileyi güçlendirmeyi hedefler” (Karataş, 2017). Çocuğa doğumdan itibaren gerekli bakımı sağlamak ve toplumsal değerleri aktarmakla görevli aile, çocukların suça sürüklenmesine neden olan en temel faktörlerden birisidir. Ailenin işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirememesi, çocuğun suça sürüklenme olasılığını arttırmaktadır. Ebeveyn kapasitesinin yetersizliği nedeniyle çocuk üzerinde denetimi kaybeden, çocuğu ihmal ve istismara açık hale getiren aileler çocukların riskli davranışlara yönelmesine neden olmaktadır. Parçalanmış aile yapısında yetişen ya da toplumsallaşma sürecinde aile ve yakın çevresinde suç işleyen yetişkinleri model alan çocuklar da suç işleme riskiyle karşı karşıyadırlar (Uluğtekin, 1991; akt. Karataş, 2017). Çocuğun sosyal çevresi, koşulları ve ihtiyaçlarının ayrı ayrı değerlendirilmediği bütüncül bakıştan yoksun bir bakış açısı müdahale sürecini eksik bırakmaya yol açacaktır.

Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri (SED) Yönetmeliği “yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocuk ve gençlerin bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla verilecek sosyal ve ekonomik destek hizmetine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.” (2015). İllerde, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ve bu müdürlüklere bağlı ilçelerde yer alan ‘Sosyal Hizmet Merkezi’ aracılığıyla verilen bu yardımda muhtaçlık kriteri müracaatçının ikamet adresinde, gerek görülmesi halinde okul, işyeri ve komşularını içeren sosyal çevresi içinde detaylı bir sosyal inceleme yapılarak tespit edilir. Bu ödeneğin odak hedef grubunda yaşanan ekonomik yoksunluk nedeniyle korunmaya muhtaç duruma düşecek çocukların aileleri olabileceği gibi, kuruluşlarda yatılı olarak bulunan ve ailelerinin nakdi olarak desteklenmesi halinde kendi kendine yeterli duruma gelebilecek, hayat standartlarını yükseltebilecek, sorun çözme becerisi kazanabilecek, kısacası mesleki çalışmaya olanak sağlayan ve işbirliğine yatkın çocukların aileleri yer almaktadır. 2020 yılı itibarı ile yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsünün yol açtığı pandemi döneminde işini

kaybeden ve belirli bir süre kendisinin ve aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamayan aileler de bu yönetmelik kapsamında geçici veya süreli ekonomik destek hizmetinden yararlanmışlardır (www.aile.gov.tr).

2. HİZMETİ SUNAN KURULUŞ VE EKİP

Ankara Altındağ Sosyal Hizmet Merkezi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bir kuruluştur. Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği (2013) kapsamında her ilde en az bir merkezin kurulması ile bu merkezde de aile, çocuk ve gençler, engelliler ve yaşlılar, şehit yakınları ve gaziler için sınıflandırılmış birimlerinde sosyal sorunları çözme ve sosyal riskleri azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla aileyi eğitim, danışmanlık ve sosyal ekonomik desteklerle güçlendiren bu kuruluşta sosyal çalışmacı, psikolog, sosyolog, çocuk gelişimcisi, öğretmen, psikolojik danışman ve rehber öğretmen ile aile ve tüketici bilimleri mezunu olan meslek mensupları çalışmaktadır. Eşi vefat eden ya da cezaevinde olan, eşi tarafından terk edilen, tek ebeveynli aile profiline sahip kadın ve çocuklarının ağırlıklı olarak hizmet aldığı kuruluşun yer aldığı ilçede ekonomik destek tabanlı hizmetler öne çıksa da; İlçe Emniyet, Çocuk Mahkemeleri, Alo 183 İhbar Hattı ve okullar tarafından intikal eden ihmal ve istismar türünde vakalar merkez ve çalışanları için azımsanamayacak yoğunlukta bir iş yükü yaratmaktadır.

3. VAKA SUNUMU

Yukarda teorik çerçevesi sunulan bütüncül yaklaşım doğrultusunda, hakkında bir akaryakıt istasyonunun market kısmındaki kasadan hırsızlık yapılması suçu nedeniyle danışmanlık tedbiri kararı verilen S.K isimli çocuk ve ailesi ile Altındağ Sosyal Hizmet Merkezi'nde görev yapan Sosyal Çalışmacı Ebru KÜÇÜKDÜVEYKİ tarafından bir vaka çalışması yürütülmüştür. Bu çalışmada öncelikli olarak çocuk hakkında arşiv taraması yapılmış ve daha sonra yürütülen görüşmelerin tamamı yüz yüze ve kişilerin yaşadıkları ikamet adresi ve kuruluş müdürlüğü görüşme odasında sağlanmıştır. Görüşmeler yaklaşık iki senelik bir zaman diliminde, mesai saatleri içinde gerçekleştirilmiş olup, 60-90 dakika aralığında sürmüştür.

Merkeze 'Danışmanlık Tedbiri kararı' ile Ankara Çocuk Mahkemesi tarafından gönderilen vakada 2007 doğumlu S.K. adlı çocuk bireyin bir akaryakıt istasyonunun

market kısmındaki kasadan hırsızlık yapması suçu nedeniyle kolluk kuvvetlerince yakalandığı ve savcılık talimatı gereği aynı tarihte Ankara Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü' ne kabul edildiği bilgisi yer almaktadır. S.K. adlı çocuk birey ile kuruluşa kabulden sonra yapılan ilk görüşmede arkadaşlarının zorlamasıyla hırsızlık olayına karıştığı, annesi ve babasıyla birlikte yaşadığı, babasının Siteler bölgesinde işçi olarak çalıştığı, annesinin ev hanımı olduğu, Gültepe Ortaokulu' na devam ettiği, ayrıca Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi' ne devam ettiği, suça karıştığı için pişmanlık duyduğu ve evine dönmek istediği ifade edilmiştir. Ancak aynı kurum personeli tarafından ikamet adresinde gerçekleştirilen ilk görüşmede çocuk S.K' nın babaannesi B.N ve dedesi R.N ile birlikte yaşadığı; anne S.K' nın uyuşturucu suçundan dolayı 2 senedir cezaevinde ve hükümlü olduğu, baba E.N' nin gasp suçu nedeniyle 13 senedir cezaevinde ve hükümlü olduğu, abi E.K' nın (18) da cezaevinde ve hükümlü olduğu tespit edilmiştir. Çocuk birey S.K' nın çekirdek aile üyelerinden yalnızca diğer abisi E.K' nın (16) evde kendisiyle birlikte yaşadığı ve babaanne ile dedenin bakım sorumluluğunda oldukları belirtilmiştir. Yapılan dosya taramasında çocuk birey S.K hakkında öncelikli olarak Çocuk Koruma Kanunu, 5-1(c) maddesi gereği Bakım Tedbir kararı uygulandığı ve süreli yatılı kuruluştaki kaldığı tespit edilmiştir. Ancak kuruluştaki kaldığı süre boyunca çocuğun çok sayıda kaçma girişimi ve okula gitmeyi reddetme davranışları nedeniyle bu tedbirin verimli olmadığı gözlenmiş ve bu süreçten sonra babaanne ve dedenin suça sürüklenme konusunda torunlarının sorumluluğunu aldığı, hatalarını kabul ettikleri beyan edilmiştir. Babaanne ve dedenin kurum personeline gerekli hassasiyeti gösterecekleri, çocuğun bakım ve gözetimini sağlıklı bir şekilde yerine getirecekleri hususunda irade ortaya koydukları belirtilmektedir.

Babaanne B.N ve dede R.N, yatılı kurum tarafından kendilerine teslim edilerek torunları S.K' nın takibinin Çocuk Mahkemesi tarafından aynı kanunun 5-1(a) maddesi Danışmanlık Tedbiri aracılığıyla yapılmasına yeniden hükmedilmesi üzerine kurulumuz Altındağ Sosyal Hizmet Merkezi ile işbirliği yapacağı teminatını vermişlerdir.

Aile ile gerçekleştirilen ilk görüşmelerden sonra çocuk S.K' nın babaanne ve dede ile ilişkilerini sevgi ve güven temelli oluşturabilmek adına aile sistemi, okul hayatına yönelik çalışmaların yapılması adına okul sistemi, ailenin içinde bulunduğu maddi yetersizlik ve fiziki koşulların düzenlenmesi nedeniyle sosyal yardım sistemi, çocuğun hafif derecede zihinsel engeli olması nedeniyle sağlık sistemi ele alınarak 'Uygulama Planı' oluşturulmuştur.

- 1- Çocuğun okul hayatına yönelik olarak devam ettiği okul ile görüşme sağlanması ve okul idaresi ve rehber öğretmeni ile görüşme yapılması amaçlanmıştır.
- 2- Ailenin içinde bulunduğu evin fiziki özellikleri göz önünde bulundurularak çocuğun yaş ve gelişimine uygun oda düzenlemesinin yapılması hususunda rehberlik edilmesi ve mahremiyet alanının sağlanması planlanmaktadır.
- 3- Ailenin yaşadığı ekonomik yetersizliğe bağlı olarak çocuğun gıda ve beslenme düzeni sorunlarının yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak giderilmesi ve cezaevinde bulunan ebeveynlerini ziyaret etmesine yönelik yol masrafı, kıyafet vb. ihtiyaçlarının tesisine yönelik Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmeti kapsamında desteklenmesi amaçlanmaktadır.
- 4- Çocuk ile işlediği suç ve sonuçlarına bağlı olarak arkadaş ortamı ve güvenliğini sağlama, olası riskleri birlikte ele alma adına görüşme yapılması gerekmektedir; bu sayede kendisine farkındalık becerisi kazandırarak olumlu rol modelleri belirleyebilmek amaçlanmaktadır.
- 5- Babaanne ve dede ile çocuğa yönelik iletişim becerilerini geliştirme, ergenlik dönemi sorunlarını tanıma ve anlamalarına yardımcı olacak rehberlik edilmesi ve bu sayede olumlu disiplin yöntemlerini öğretme üzerine görüşmeler planlanmaktadır.
- 6- Çocuğun okul dışı serbest zaman faaliyetlerini birlikte organize etme, sosyal beceri kazanması ve toplumsallaşmasına yönelik uygulamaları ortaklaşa planlamak amaçlanmıştır.

Babaanne B.K' nın ev hanımı ve okur yazar olduğunu beyan etmiştir; eşi R.K ise okur yazar olduğunu, Kıbrıs gazisi olduğunu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından bağlanan geliri olduğunu, belediyeden altı ayda bir gıda yardımı paketleriyle geçimini sağladığını ifade etmiştir. Yaşanılan konut 650 lira kira olup, 2+1 apartman dairesidir. TOKİ bloklarında bulunmaktadır. Evde sayıca az olmakla birlikte asgari yaşam standartlarını sağlayacak eşyaların olduğu ancak çocuk odaklı ihtiyaçları karşılayacak fiziki kapasitesinin yetersiz olduğu gözlenmiştir. Evin hijyenik şartlar açısından aynı şekilde yetersiz olduğu kanaati oluşmaktadır.

4. TAKİP VE İZLEME SÜRECİ

Aile ile yapılan ilk altı aylık görüşmeler ve izlem sürecinde ailenin içinde yaşadığı evin fiziki ihtiyaçlarının giderilmesi ve çocuğun yaşam alanına yönelik düzenleyici eşyaların alınması adına Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı' nın Sosyal Ekonomik Destek (SED) hizmeti kapsamında verilen süreli ekonomik destek yardımına başvuru yapması hususunda aile teşvik edilmiştir. Babaanne ve dedenin yanında ikamet etmekte olan çocuk S.K' nın kendine ait yaşam alanı olması, yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak mahremiyet ve sınırlılıklarını dikkate alan bir odanın düzenlenmesi hususunda aileye rehberlik edilmiştir. Danışmanlık tedbirini takiben yapılan bu yönlendirme sonucu aileye süreli ekonomik destek ödeneği uygun görülmüş ve SED yönetmeliğine uygun olarak belirlenen süre ve oranlar dahilinde nakdi yardım başlatılmıştır. Nakdi yardımın çocuğun beslenme, mevsimlik giyim ve sosyal faaliyetleri gibi temel ihtiyaçları gözetilerek harcanması hususunda aileye yol göstericilik yapılmıştır. Aileyle yapılan ilk iki görüşmenin ardından çocuk S.K' nın devam ettiği okul ile bir görüşme yapmak üzere randevu alınmıştır. Okulda idarecisiyle görüşme sağlanamamış ancak rehber öğretmene çocuk S.K ve ailesi hakkında bilgilendirme sağlanmıştır. Rehber öğretmen devamsızlık hususunda aile ile işbirliği içinde olacağını tarafımıza beyan etmiştir.

Çocuk ile gerçekleştirilen görüşmelerde ürkek ve içe dönük yapısını kırmaya ve kendini ifade etmeye yönelik motivasyonel görüşmeler yapılmıştır. Bu sayede ikinci altı aylık periyoda gelindiğinde çocuğun daha önceden sevdiği ve rol modeli olarak belirlediği Boks Antrenörü ile yeniden iletişim kurmasına aracılık edilmiş ve düzenli antrenmanlara gitmesi konusunda teşvik edilmiştir. Ayrıca Altındağ bölgesinde yer alan 'Altındağ Devlet Tiyatrosu' nun düzenli olarak sahnelediği gösterimlere katılımı konusunda çocuk S.K teşvik edilmiş ve görüşmeleri takiben katılım sağladığı sportif ve kültürel faaliyetler kapsamında görüşme gerçekleştirilmiştir. Çocukla güven ilişkisinin tesis edildiği süreçte işlediği iddia edilen suç üzerinde görüşme yapılmıştır. Arkadaş çevresinin çocuğun yaşadığı bölgeye bağlı olarak alkol, sigara kullanımı gibi olumsuz davranışları tetikleyeceği hususlar ayrı ayrı ele alınarak bu konuda farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Takip eden görüşmelerde çocuk S.K' nın kendine ait

yaşam alanını mahremiyet ve sınırlıklarına özen göstererek düzenleyebilmesi hususunda bakım sorumluluğunu üstlenen babaanne ve dedesine yol göstericilik yapılmıştır. Eve giriş saatlerini aile üyeleriyle birlikte belirleme ve uyku düzenini oluşturma becerisi kendilerine aktarılmıştır. Özbakım ve hijyen kuralları çalışılmış, buna yönelik çocuk S.K' ya ödevler verilerek özbakımı ve düzeni konusunda sağladığı gelişmeler takdir edilmiştir.

Cezaevinde bulunan anne ve babasının görüş günleri takip edilerek çocuk S.K' nın ebeveynleriyle iletişimini düzenli olarak tesis edebilmesi adına babaanne ve dede ile işbirliği yapılmıştır. Danışmanlık tedbirini takip eden bir yıl içinde baba E.K' nın cezaevinden çıkacağı bilgisi edinilmiştir. Bu nedenle takip süreci devam etmekte olup, çocuğun aile üyeleri ile olan ilişkisinin sevgi temelinde inşa edilmesini sağlayacak yeni faaliyet alanları belirlenecektir.

5. TARTIŞMA

Yukarıda Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde hakkında danışmanlık tedbir kararı bulunan çocuk S.K ve ailesine yönelik vaka sunumu paylaşılmıştır. İki yıla yaklaşan izleme sürecinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı' nda sosyal çalışmacı olarak görev yapan bir uygulayıcının gözünden görüşmeler aktarılmaya çalışılmıştır. Geline süreçte çocuk S.K ve ailesine yönelik sosyal ve nakdi düzeyde güçlendirme çalışmaları yapılmış, aile üyelerinin gerek kendi içinde gerekse de ihtiyaç duyduğu hizmetlere erişimi hususunda kurumlar ile bağlantı kurabilme becerisi kazanmasında olumlu düzeyde ilişki kanalları tesis etmesine çalışılmıştır. Çocuğun ikamet adresinin bulunduğu bölgede yoğunluklu olarak düşük eğitim profili olan ve asgari standartların altında gelir grubunun yaşadığı ailelerden oluşu, semt imkanlarının kısıtlılığı düşünüldüğünde çocuğun yeni risk faktörlerine her zaman açık olması söz konusudur; ancak çocuğun başa çıkma becerilerini artıracak, bireye özgü iyileştirme programlarına ek olarak aile ve çevre temelli sosyal hizmet müdahalelerinin yürütülmesi sosyal risklerin bütüncül perspektifle ele alınmasını her zamankinden daha önemli kılmaktadır.

SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİ		
YILLAR	2022 Ocak-Haziran İlk Katsayı	2022 Ocak-Haziran Yeni Katsayı
En Yüksek Devlet Memuru Katsayısı	9500	9500
Memur Maaş Katsayısı	0,229979	0,235445
En Yüksek Devlet Memuru Aylığı	2.184,80	
Eğitim grupları	2022 Ocak- Haziran Des- tek Tutarı	2022 Temmuz- Aralık Destek T.
Okul öncesi çocuk	1.092,40	1.118,36
İlköğretime devam eden çocuk	1.638,60	1.677,55
Ortaöğretime devam eden çocuk	1.747,84	1.789,38
Ortaöğretim seviyesinde olup okula devam etmeyen çocuk	1.092,40	1.118,36
Geçici Ekonomik Destek Tutarı		
Sed 1 Katı		2.184,80
Sed 2 Katı		4.369,60
Sed 3 Katı		6.554,40

KAYNAKÇA

- [1] Çocuk Koruma Kanunu (2005). T. C. Resmi Gazete, 25876, 15.07.2005.
- [2] Danışmanlık Tedbir Kararlarının Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ (2008). T. C. Resmi Gazete, 27035, 25.10.2008.
- [3] Karataş, Z. (2017). Çocuklara Yönelik Denetimli Serbestlik Uygulamalarında Sosyal Hizmet Müdahalesinin Önemi . Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi,1(1),1-20.Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/31792/348572>
- [4] Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik (2015). T.C. Resmi Gazete, 3 Mart 2015.
- [5] Uluğtekin, S. (1991). Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma. Ankara: Bizim Büro.

SAĞLIK HARCAMALARI VE KALKINMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ferhat Pehlivanoglu* - Zeynep Narman**

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü tarafından, hastalık ve sakatlığın ötesinde beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlanan sağlık, insanoğlunun en çok değer verdiği hedeflerden biridir. Bu nedenle, sağlıkla ilgili en yaygın analiz, özünde iyi sağlığı belirleyen faktörlerin anlaşılmasıdır. Hastalıklardan kaçınmak veya hastalıkları hafifletmek, fiziksel ve zihinsel yeteneklerimizi geliştirmek ve sürdürmek, bireysel ve toplumsal düzeyde insan refahının önemli bir parçası olarak kabul edilen şeylerdir. On yıllar önce ve özellikle son zamanlarda sağlığın neslin ekonomik büyümesine katkısı vurgulanmıştır. Sağlıklı olmak ekonomik büyümede önemli bir rol oynamaktadır. Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Robert Fogel'in İngiltere için yaptığı uzun vadeli bir araştırma bunu açıkça göstermektedir. Hâlihazırda gelişmiş ülkelerde sağlığın bir asırdan fazla tarihin büyümesinde oynadığı rol üzerine yapılan araştırmalar da bunu doğrulamaktadır.

Sağlık harcamaları insanların yaşam kalitesini gösteren faktördür. Sağlık, insanların hayatında önemli bir konu olduğundan, insanların sağlığına katkı sağlayan her türlü harcama, refah üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Grigoli ve Kapsoli, 2018). Bu nedenle bir ülkenin gelişimi hakkında bilgi veren önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Stubbs vd.,2017; Yip vd.,2017). Bu çerçevede bazı hükümetler kamu sağlık harcaması yaparken bazı ülkeler özel yatırımcıların ilgisini çekmeye çalışmaktadır.

---

* İktisat Bölümü Kocaeli Üniversitesi, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr

** Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü Kocaeli Üniversitesi, Zynpnarman92@gmail.com

Küreselleşmeyle birlikte teknolojik ilerlemenin öne çıktığı dönemde, sağlığın öneminin bir virüsle hatırlanması bazı gelişmiş ülkelerin kullandıkları teknoloji seviyesinin diğer ülkelere örnek olmasına yol açmıştır. Ancak kişi başına düşen geliri dünya ortalamasının üzerinde olmasına rağmen, birçok ülke yeterli sağlık ve eğitim harcaması yapmadığı için kalkınmış olarak kabul edilmemektedir. Tüm bunların yanı sıra ülkeler din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın sağlık koruma stratejilerinde birlikte hareket etmek zorunda kalmıştır.

2020 yılının başından bu yana devam eden COVID 19, sağlık alanında yapılanların önemini bir kez daha göstermiştir. Yaklaşık 2 yıldır devam eden salgın Türkiye'yle birlikte tüm dünya ülkelerini ekonomik, sosyal ve politik anlamda olumsuz etkilemiştir. Toplumsal hayatın tekrar şekillenmesine yol açan COVID 19 pandemisi aynı zamanda psikolojik sorunları da beraberinde getirmiştir. Salgının hızının alınan önlemlerin ötesinde olması, hastalık hakkındaki bilgilerin yetersiz olması, ülkelerin acil sağlık sorunları dışındaki tüm ekipmanlarını salgında kullanması, salgın nedeniyle insanların sosyal ilişkilerden uzaklaşması ve iş kaybı nedeniyle yaşanan ekonomik sorunlar pandemi döneminin tekrarlanacağı konusunda endişe getirmektedir. Bu sayede ülkeler pandemi döneminde hayatın idame ettirilmesinde ve kalkınmada sağlığın önemini bir kez daha anlamıştır.

Sağlık durumu ile ekonomik gelişme arasında yakın bir ilişkinin varlığının altını çizen çok sayıda çalışma ve araştırma, halkın işgücünün ekonomik büyümenin önemli bir faktörü olması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Barro (1996) sağlığı, üretken bir sermaye varlığı ve ekonomik büyümenin motoru olarak tanıtmaktadır. Grossman (1972), Bloom ve Canning (2000), sağlıklı bireylerin bilgiyi özümsemede daha verimli olduğunu ve sonuç olarak daha yüksek üretkenlik seviyelerine ulaştığını tartışmaktadır. Sağlık harcamaları ve gelir arasındaki ilişkiyi araştıran birçok ampirik çalışma, sağlığın bir sermaye olduğunu ve dolayısıyla sağlığa yapılan yatırımın gelir artışı için önemli bir kaynak olduğunu ileri sürmektedir (örn., Hansen ve King, 1996; Clemente ve diğerleri, 2004).

Yetersiz bütçe ve düşük bilgi düzeyinin, her ailede gelecek nesillerin yetiştirilmesinin imkânsızlığına, ileride çalışmayı zorlaştıran eylemlere ve dolayısıyla ekonominin istikrarsız durumunu ulusal düzeyde sürdürmesine yol açtığı herkes tarafın-

dan bilinen bir gerçektir. Ekonomik durum, her insanın yaşam tarzını belirleyen gelir düzeyi aracılığıyla sağlık durumunu etkilemektedir. Öte yandan, sağlık durumu ülke ekonomisinin büyümesinde önemli bir faktör olan işgücü kapasitesi aracılığıyla da ekonomik durumu etkilemektedir.

Bu nedenle bu çalışmada, sağlık ve kalkınma arasındaki ilişkiyi ortaya koymakla birlikte sağlık sistemine öneriler sunarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır. İlk olarak sağlık ve kalkınma ilişkisi teorik olarak açıklanmış akabinde değişkenler (kamu sağlık harcamaları, her bin kişiye düşen hekim sayısı ve GSMH) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Var modeli yapılmıştır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Sağlık, bir ülke için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) artmasıyla sonuçlanan dikkat çekici unsurlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle sağlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Daha önce yapılan bu çalışmalara bakılacak olursa, bu konuda dikkat çekici sonuçlar vardır.

Dinçer ve Yüksel (2019) E7 ülkeleri Pedroni panel eşbütünleşme yöntemi ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizi kullanılarak, gelişmekte olan ekonomilerde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Pedroni panel eşbütünleşme testi sonucunda ekonomik büyüme ile toplam sağlık harcamaları ve kamu sağlık harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ancak bu ilişkinin özel sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında geçerli olmadığı belirlenmiştir. Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizi sonuçlarına göre sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak toplam, kamu ve özel sağlık harcamalarının ana nedeninin ekonomik büyüme olduğu da tespit edilmiştir.

Zaidi vd.(2019) 1990-2015 dönemindeki yıllık verileri kullanarak Sahra Altı Afrika ülkelerinde sağlık harcamaları (HE), Çevre kirliliği (CO2 emisyonları; Azot oksit emisyonları) ve ekonomik büyüme arasındaki bağı modellemek üzere ARDL kullanmıştır. ARDL testinin sonuçları, ekonomik büyümenin HE üzerinde olumlu etkisi olduğunu, CO2 emisyonları ve NOE'nin ise HE üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, kişi başına GSYH'deki %1'lik bir artışın sağlık harcamalarında

%0.332'lik bir artışa yol açacağını, ancak CO2 emisyonlarındaki ve NOE'deki %1'lik bir artışın HE'yi sırasıyla %0.066 ve %0.577 oranında azaltacağını göstermektedir.

Atılğan, Kılıç ve Ertuğrul (2017) sağlık harcamaları ile ekonomik büyümenin dinamik bir nedensellik ilişkisine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu çalışma, sınır test yaklaşımı, Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Yaklaşımı (ARDL) ve Kalman filtre modellemesi kullanılarak büyüme ve sağlık harcamalarının eş bütünlük olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadır.

Bedir (2016), Avrupa bölgesinde ve Orta Doğu Afrika ve Asya ülkelerinde gelişen pazarlarda ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Bu çalışmada, bir ülkede büyüme için insan birikiminin çok önemli olduğu, çünkü içsel büyüme modellerinde sermaye birikiminin esas olduğu ve sermaye birikimini artırabilmek için sağlık harcamalarının oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Yazar bu ilişkiyi açıklamak için Granger (1969), Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testinin değiştirilmiş versiyonunun ekonometrik yöntemlerini ve ayrıca Dolado ve Lütkepohl (1996) kullanmıştır. Testlerin sonuçları, bazı gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyi arttıkça sağlık harcamalarının da artabileceğini göstermiştir. Daha da önemlisi, sağlık harcamalarının farklılıkları, incelenen ülkeler için gelir seviyeleri ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, bir ülkedeki ekonomik büyüme, o ülkenin sağlık harcamaları oranındaki artış anlamına gelir ve bu da GSYH'nin bir kez daha artmasına neden olmaktadır.

Çetin ve Ecevit (2010), OECD ülkelerinde sağlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunu panel veri analizi yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Makalelerinde, sağlık harcamaları ile büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olup olmadığının ampirik olarak incelenip incelenmediği sorgulanmıştır. İthalat, ihracat, istihdam ve verimlilik ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olmasına ve bu değişkenler bu analiz için istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen, sağlık harcamalarına ilişkin sonuçlar beklenenden farklıdır. Bu, ampirik analizin, sağlık büyümesinin ekonomik büyümeyi belirlediği hipotezi ile ilgili sonuçlar vermediği anlamına gelmektedir.

Ak (2012), Türkiye ekonomisi için sağlık harcamaları, ekonomik büyüme ve doğumda beklenen yaşam süresi serileri arasında uzun dönemli bir nedensellik iliş-

kisinin varlığı araştırmıştır. Analiz sonucunda sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olmasına rağmen seriler arasında kısa dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır.

Eggoh, Houeninvo ve Sossou (2015) 49 Afrika ülkesinde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı 1996-2010 yılları arasında araştırmıştır. Bu çalışmada eğitim ve sağlıkla ilgili değişkenler beşeri sermayenin göstergesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırabilmek için geleneksel enine kesit ve dinamik panel teknikleri kullanılmaktadır. Test sonuçları, ekonomik büyümenin eğitim ve sağlık harcamalarından olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle yazarlar, bu ülkelerde yolsuzluk, bürokrasi ve eksik yatırım olduğu ve harcamaların verimsiz olması nedeniyle eğitim ve sağlık harcamalarının büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini iddia etmektedir.

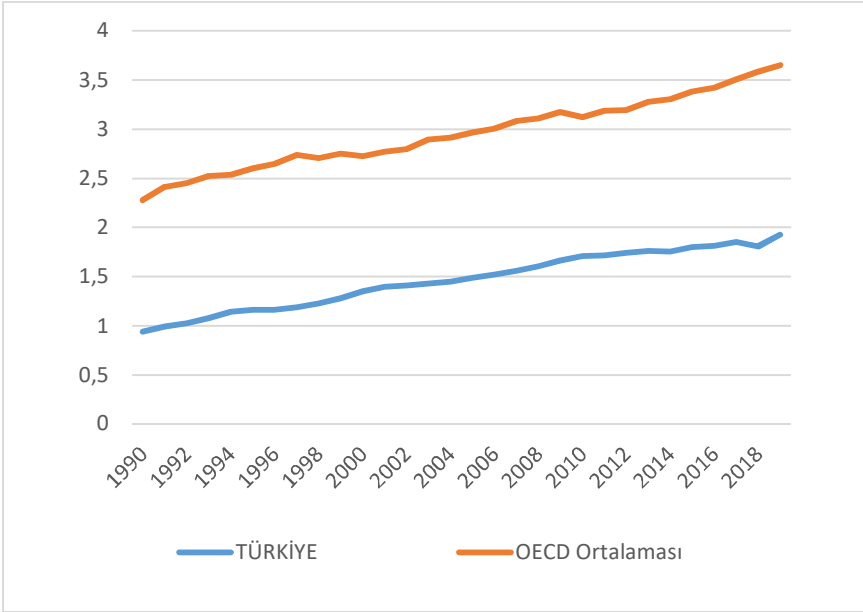
2. SAĞLIK VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Sağlık ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için sağlık kavramını geniş anlamda anlamak gerekir. Sağlık sadece hastalıkların olmaması değil; aynı zamanda insanların tüm yaşamları boyunca potansiyellerini geliştirme yeteneğidir. Bu anlamda sağlık, bireyin sahip olduğu, araçsal değeri olduğu kadar, içsel değeri (sağlıklı olmak, iyi olma halinin çok önemli bir kaynağıdır) olan bir varlıktır. Araçsal anlamda sağlık, ekonomik büyümeyi çeşitli şekillerde etkiler. Örneğin, işçi hastalığından kaynaklanan üretim kayıplarını azaltır, daha iyi beslenme sonucunda yetişkinlerin verimliliğini artırır, devamsızlık oranlarını düşürür ve okul çocukları arasında öğrenmeyi geliştirir. Sağlık, hastalıklar nedeniyle kısmen veya tamamen erişilemeyen doğal kaynakların kullanımına da izin verir. Son olarak, normalde kötü sağlığın tedavisine yönelik olabilecek finansal kaynakların farklı kullanımına izin verir.

İçsel büyüme modelleri beşeri sermayenin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Sağlık, ekonomik kalkınmanın önemli bir belirleyicisidir; sağlıklı bir nüfus, daha yüksek üretkenlik, dolayısıyla kişi başına daha yüksek gelir demektir. Beşeri sermayenin ekonomik büyüme için önemi fazla vurgulanamaz çünkü ekonomik kalkınma için bir katalizör görevi görmektedir. Sağlık harcamalarının ekonomik kalkınmaya katkısı, sağlığa dayalı büyüme hipotezinden kaynaklanmaktadır. Büyüme hipotezi, sağlığı sermaye olarak görür; bu nedenle sağlığa

yapılan yatırımlar emek üretkenliğinde bir artışa, dolayısıyla gelirlerde artışa ve ardından nüfusun refahında artışa yol açmaktadır. Bloom ve Canning, doğum sağlıklı olduğunda, uzun vadeli faydalar elde etmeyi bekledikleri için yeni beceriler ve bilgiler geliştirmeye yönelik teşviklerinin daha yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, işgücü, sağlığı kötü olan işçiler tarafından karakterize edildiğinde, üretkenlik üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olurlar; bu, dünyanın farklı bölgelerindeki gelişmişlik farkını açıklar (Cole,2006).

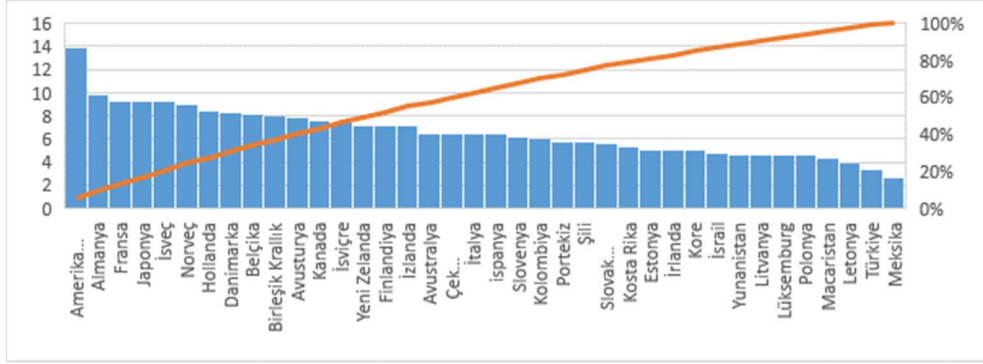
Her nüfusun ekonomik refahı, teknolojideki değişimle iyileşmekte ve bu değişimin bir kısmı tıp bilimindeki ilerlemelerden kaynaklanmaktadır. Bir ülkenin toplam sağlık harcamaları, sağlık hizmetlerinin nispi fiyatı, sağlık hizmetlerinin kapasitesi (her bin kişiye düşen hekim sayısı vb.) ve sosyo ekonomik birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Şüphesiz ki, sağlık hizmetlerinin en önemli bileşeni insandır. İnsan gücünün en önemli unsuru ise hekimlerdir. Bu anlamda hekim sayısındaki artış sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinde önemli bir adım olacaktır. Grafik 1'e göre Türkiye'nin hekim sayısı yıllar itibari ile artmasına rağmen OECD ortalamasının altında kalmaktadır.

Grafik 1. Her Bin Kişiye Düşen Eden Hekim Sayısı

Kaynak: OECD

Türkiye’de 1990 yılında bin kişiye düşen hekim sayısı 0,93 iken, 2019 yılında 1,95’e yükselmiştir. OECD ülkelerinde bin kişiye düşen hekim sayısı ortalaması 3,65’ tir ve Türkiye 1,95 ile hekim ile OECD ülkeleri arasında en düşük hekim yoğunluğuna sahip ülkedir. 2019 yılı itibariyle OECD ülkeleri arasında en yüksek hekim yoğunluğu ise 5,32 ile Avusturya’ da görülmektedir.

Grafik 2. Hükümetlerin Sağlık Harcamalarının GSYH İçindeki Oranı, 2019,OECD

Öte yandan, gelişmiş ülkeler beşeri sermayeye yatırım yapmak amacı ile sağlık harcamalarının GSYH içindeki payını arttırmayı hedeflemektedirler. Bu sayede insan sağlığı güvene alınacak ve kalkınmaya destek olacaktır. Grafik 2’ye göre 38 OECD ülkeleri içerisinde Türkiye sondan 2.sırada yer almaktadır. Son sırada Meksika, ilk sırada ise Amerika Birleşik Devletleri yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik büyümedeki farklılığın yüzde ellisi, sağlık sorunlarına ve düşük yaşam beklentisine bağlanmaktadır(World Health Report,2005). Nitekim sağlık, ekonomik kalkınmanın tek göstergesi değildir. Ancak ayrılmaz bir bütündür. İnsanlar genellikle uzun ve sağlıklı bir yaşama yüksek öncelik ve değer verir. İkinci olarak, uzun ve sağlıklı bir yaşam için bu hedefe ulaşma oranı ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN VERİLER

Modern araştırmacılar, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi yapısal olmayan bir şekilde oluşturmak için Vektör Otoregresif Modeli (VAR) ve Vektör Hata Düzeltme Modeli'ni (VECM) önermektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de sağlık harcamaları ile ekonomik kalkınma ilişkisi 1990-2020 dönemi için VAR modeli ile analiz edilmiştir. Sağlık harcamaları ve kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek üzere, Her bin kişiye düşen hekim sayısı verileri World Bank' dan, Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla verileri OECD'den, Kamu Sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı ise TÜİK' den derlenmiştir. Değişkenlere ilişkin veriler, yüzdelerle değerlendirilmiştir. Değişkenlere ilişkin veriler, yüzdelerle değerlendirilmiştir. Verilerin istatistiksel özelliklerine göre VAR modeli oluşturulmuştur. Sistemdeki her bir içsel değişken, sistemdeki tüm içsel değişkenlerin gecikme değeri olarak kabul edilmiştir. Böylece, tek değişkenli otoregresif model, çok değişkenli zaman serisi değişkenlerinden oluşan bir "vektör" otoregresif modele genelleştirilmiştir. 1980'de Christopher Sims, VAR modelini ekonomik alana tanıtmış ve ekonomik sistemin dinamik analizinde yaygın uygulamayı teşvik etmiştir. Engle ve Granger, vektör hata düzeltme modelini oluşturmak için eşbütünleşme ve hata düzeltme modellerini birleştirmiştir. Bu nedenle, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu sürece, hata düzeltme modeli, otoregresif dağıtılmış gecikme modelinden türetilir. Ancak VAR modelindeki denklem, otoregresif dağıtılmış bir gecikme modelidir, VECM modeli ayrıca eşbütünleşme kısıtları olan bir VAR modeli olarak düşünülebilir.

4. ÇALIŞMANIN BULGULARI

4.1. ADF Birim Kök Testi

VAR modelinde yapılacak ilk şey, değişkenlerin durağanlığını test etmektir. Değişkenlerin durağan olmaması modelde sahte regresyona neden olarak analiz güvenilirliğini etkilemektedir. Seriler durağan değilse, farkları ve logaritmaları alınarak seriler kararlı hale getirilmektedir (Dinh,2020: 2021).

Bu çalışmada durağanlık analizi olarak "Augmented Dickey Fuller Testi (ADF)" kullanılmıştır. ADF testinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi

	Düzye Değerler			Fark Değerler (2.Derece)
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz	Sabitsiz
GSMH	0.03(0) (0.94)	-2.61(5) (0.27)	2.75(0) (0.99)	-6.65(5) (0.000)
Kamu Sağlık Harcamaları	-2.18(0) (0.21)	-3.33(1) (0.08)	0.94(0) (0.90)	-3.19(6) (0.000)
Hekim Sayısı	-2.73(7) (0.08)	-2.35(1) (0.39)	1.97(1) (0.98)	-3.77(4) (0.00)
Anlamlılık Düzye Değerleri				
%1	-3.67	-4.32	-2.65	
%5	-2.96	-3.58	-1.95	
%10	-2.62	-3.22	-1.60	

Yapılan analiz sonucunda değişkenlerin düzyede durağan olmadığı görülmektedir. Bu nedenle ilgili değişkenler 2. Dereceden farkları alınarak durağanlaştırılmıştır.

4.2. Johansen Eş bütünleşme Analizi

Eş bütünleşme testleri, değişken kümeleri arasında istikrarlı, uzun dönemli ilişkiler tanımlasa da, test böyle bir ilişki bulamazsa, bunun var olmadığına dair bir kanıt olmadığını, ancak var olamayacağına dair bir kanıt olmadığını belirtir (Rao, 2007). Uzun süreli ilişkinin varlığı için yaygın olarak kullanılan testler Engle-Granger, Phillips-Ouliaris ve Johansen testidir. Johansen testi diğer testlere göre daha çok kullanılır birden fazla eş bütünleşme vektörünü test edebildiği için diğer testlerden farklıdır. Ancak eş bütünleşme testinin uygulanabilmesi için serilerin aynı düzyede durağan olması gerekmektedir. Eş bütünleşme test sonuçları aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir:

$H_0: r = 0$ eşbütünleşme yok

$H_1: r \neq 0$ eşbütünleşmeye sahiptir

Tablo 2. Eş Bütünleşme Sonuçları

Temel Hipotez Trace	İstatistik	%5 Kritik Değer	P değeri
r=0	36.26	35.01	0.03
r<1	0.22	8.50	0.62
Temel Hipotez Maximum Eigenvalue	İstatistik	%5 Kritik Değer	P değeri
r=0	27.66	24.25	0.01
r<1	6.59	17.14	0.75

Tablo 2'ye göre Trace ve Maximum Eigenvalue istatistik değerlerinin kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenler arasında en az 1 tane uzun dönemli ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu nedenle, çalışmaya VECM'e dayalı granger nedensellik analizi ile devam edilmiştir.

4.3. VECM Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizi iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi için Granger (1969) tarafından geliştirilen bir testtir. Granger tarafından geliştirilen test; Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerlerinin kullanıldığı durumunun kullanılmadığı duruma göre daha başarılı olması "X,Y' nin granger nedenidir" anlamına gelmektedir.

H_0 : Granger nedeni değildir.

H_1 : Granger nedenidir.

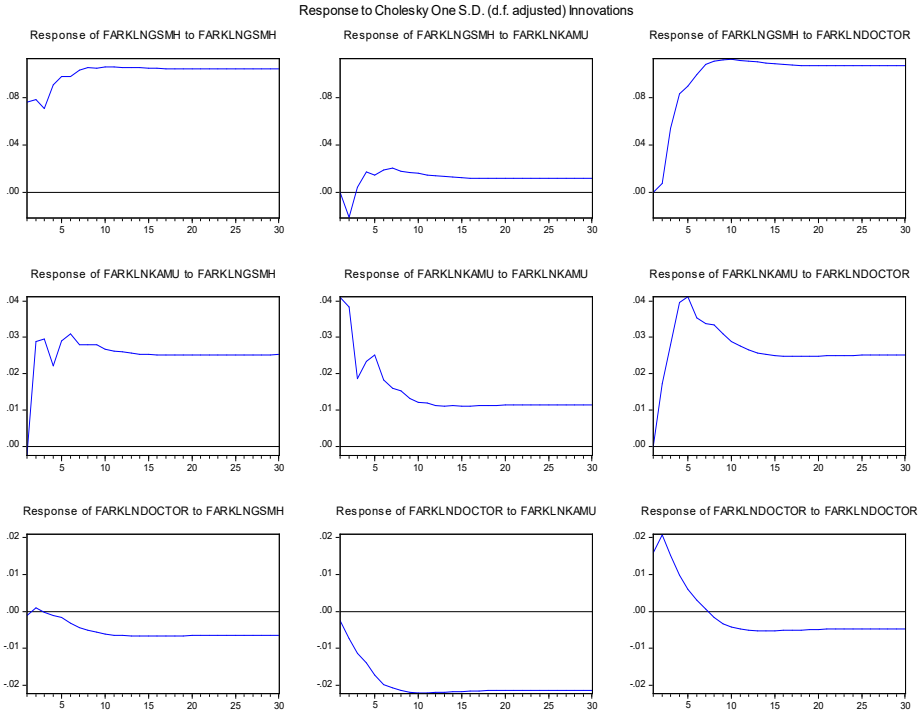
Tablo 3. Granger Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Serbestlik Derecesi	Prob	Karar
Kamu Sağlık Harcamaları → GSMH	2	0.03	Red
GSMH → Kamu Sağlık Harcamalar	2	0.00	Red
Hekim Sayısı → GSMH	2	0.05	Red
GSMH → Hekim Sayısı	2	0.85	Kabul

Granger test sonuçları, kamu sağlık harcamaları ile GSMH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi, hekim sayısı ile GSMH arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

4.4. Etki Tepki Analizi

Etki-tepki fonksiyonları, rastgele hata terimlerinde meydana gelen bir birim şokun değişkenler üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Modelde kullanılan değişkenlerin birbirleri üzerindeki etki büyüklükleri varyans ayrıştırması ile belirlenirken, etkinin bir politika aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı etki-tepki analizi ile belirlenmiştir. Etki-tepki analizi sonuçları aşağıda Grafik 3'de gösterilmiştir.

Grafik 3. Etki Tepki Analiz Sonuçları

Etki tepki analiz sonuçları incelendiğinde, kamu sağlık harcamalarında meydana gelen bir şok karşısında GSMH'nin tepkisinin ilk dönemlerde arttığı ancak

daha sonra azalarak stabil bir hal aldığı görülmektedir. Hekim sayısı değişkeninde meydana gelen şok karşısında ise GSMH'nın tepkisinin hızla arttığı ve zirvede stabil olduğu görülmektedir.

Etki Tepki analizinden sonra, GSMH'de meydana gelen değişikliklerin yüzde değişkenlerini bulmak için varyans ayrıştırma yöntemi uygulanmaktadır. Varyans ayrıştırma sonuçları aşağıda Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Bağımlı Değişken: GSMH				
	S.E.	GSMH	KS	HEKİM
1	0.076330	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.111986	96.03505	3.503783	0.461163
3	0.143374	83.21457	2.225530	14.55990
4	0.189977	70.28386	2.119386	27.59676
5	0.232476	64.73748	1.835040	33.42748
6	0.271953	60.31698	1.832899	37.85012
7	0.311086	57.12631	1.836054	41.03764
8	0.347160	55.11905	1.737315	43.14364
9	0.380063	53.64641	1.653746	44.69984
10	0.410691	52.61021	1.580518	45.80927

Tablo 4'e göre, GSMH' da meydana gelen şokun ilk dönemde sadece kendinden kaynaklandığı, 10. Dönem sonunda %52'sinin kendinden %45'inin ise hekim sayısından kaynaklandığı görülmektedir. Kamu sağlık harcamalarının payının ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Varyans ayrıştırması sonuçları etki tepki analizini destekler nitelikte bulunmuştur.

SONUÇ

Sağlık harcamaları, yükselen ekonomilerin ekonomik iyileşmesinde kilit rol oynamaktadır. Bu ülkelerdeki insanlar daha sağlıklı olduklarında daha üretken olabilmektedir. Dolayısıyla sağlık harcamalarının gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş statüye ulaşmalarına katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu durum nedeniyle birçok gelişmekte olan ülke sağlık harcamalarını artırmak için bazı önlemler almaya çalışmaktadır. Konunun arkasındaki temel amaç, ekonomik kalkınmanın mümkün olabilmesi için yatırımları artırmak ve işsizlik oranını azaltmaktır.

Bu çalışmada, sağlık harcamaları ve kalkınma ilişkisi 1990-2020 yıllarını kapsayan, kişi başına düşen GSMH, kamu sağlık harcamaları ve her bin kişiye düşen hekim sayısı verileri ile Türkiye için incelenmiştir. Sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki ilişki VAR modeli ile analiz edilmiştir. Granger test sonuçları, kamu sağlık harcamaları ile GSMH arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi, hekim sayısı ile GSMH arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Akabinde yapılan etki-tepki analiz sonuçları, kamu sağlık harcamalarında meydana gelen bir şok karşısında GSMH'nin tepkisinin ilk 4 dönemde negatif, 4.dönem sonrasında pozitif stabil bir hal aldığını göstermektedir. Sağlık harcamaları ile kalkınma arasındaki pozitif ilişkinin varlığından hareketle Türkiye'nin GSYİH' dan sağlık harcamalarına ayrılan payın her geçen gün arttığı görülmektedir. Ancak kalkınmakta olan Türkiye'nin henüz kalkınmış olan OECD üye ülkelere yetişememiştir. Kalkınmanın sağlanması için sağlık harcamalarına yapılan yatırımların iyileştirilmesi gerekmektedir. Zira COVID 19 salgını sağlık harcamalarına ayrılan payın önemini bir kez daha göstermiştir.

Türkiye de, son yıllarda sağlık harcamaları alanında geçmişe nazaran önemli reformlar yapılmıştır. Bu sayede halkın büyük bir kesimi sağlık hizmetlerinden yararlanabilmiştir. COVID 19'un gündeme geldiği 2020 yılında başarılı bir hastane yönetiminin yanı sıra etkin temaslı takibi ile tespit edilen vakalar ile kaliteli sağlık hizmetleri sunarak hastanelerde tıkanıklıkların önüne geçilmiş; etkili ve erken tedaviler sayesinde vaka ölüm oranı (%2,8) düşük olan ülkelere biri olmayı başarmıştır (Sağlık Bakanlığı,2020). Ancak Türkiye bugün en fazla tanı olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, sağlığın önemini hatırlatan Corona virüsü sonrası vaka ve

ölüm sayıları göz önüne alınarak devletin sağlık alanına daha fazla kaynak ayırması gerekmektedir. Salgın sürecinin başarılı yönetilmesinin en önemli şartı, sağlık hizmetleri birinci basamak sağlık hizmetlerinin (hekim sayısı, sağlık ocağı, SSK sağlık istasyonu vb.) koordinesidir.

Yapılan etki tepki analizinde hekim sayısı değişkeninde meydana gelen şok karşısında, GSMH'nin tepkisinin hızla arttığı ve zirvede stabil olduğu görülmüştür. Varyans ayrıştırması sonuçları ise, GSMH' da meydana gelen şokun ilk dönemde sadece kendinden kaynaklandığı, 10. Dönem sonunda %52'sinin kendinden %45'inin ise hekim sayısından kaynaklandığını göstermektedir. Hekim sayısının kalkınma üzerindeki etkisi de göz önüne alınarak, sağlık kuruluşlarının sayısı artırılmalıdır. Sağlık kuruluşlarının açılması bireysel inisiyatiflere bırakılmaksızın, ivedilikle her kurumda ihtiyacı karşılayacak düzeyde sağlık çalışanları ve hekim bulundurulmalıdır. Ayrıca sağlık çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayacak çalışmalar hızlandırılmalıdır. Nitekim bir ülkede insanların daha iyi sağlık hizmeti alması o ülkenin refah düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Ak, Rengin. "The Relationship Between Health Expenditures and Economic Growth: Turkish Case". *International Journal of Business and Economic Researches*, 3/1(2012): 404-409
- [2] Atilgan, Emre., Kilic, Dilek, & Ertugrul, Hasan. "The dynamic relationship between health expenditure and economic growth: is the health-led growth hypothesis valid for Turkey". *European Journal of Health Economics*, 18/5(2017): 567-574.
- [3] Barro, Robert J. "Economic Growth in a Cross Section of Countries". *Quarterly Journal of Economics*, 106(1991): 407-443
- [4] Barro, Robert. "Three Models of Health and Economic Growth". *Unpublished manuscript* (1996). Cambridge, MA: Harvard University
- [5] Bedir, Serap. "Healthcare expenditure and economic growth in developing countries". *Advances in Economics and Business*,4/2(2016):76-86. doi:10.13189/aeb.2016.040202
- [6] Bloom, David.E., Canning, David, Pia, Malaney. "Demographic Change and Economic Growth in Asia". *Suppl Popul Dev Rev*. 26,(2000):257-90.
- [7] Cole,Matthew ve Neumayer ,Eric. " The impact of poor health on total factor productivity". *The Journal of Development Studies* 42/6(2006):918-38.

- [8] Cetin, Murat ve Ecevit, Eyyup. “Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. OECD ülkeleri üzerine bir panel regresyon analizi”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11/2 (2010): 166–182
- [9] Clemente, Jesus., Marcuello, Carmen., Montanes, Antonio.ve Pueyo, Fernando. “On the international stability of health care expenditure functions: are government and private functions similar?” *Journal of Health Economic*, 23/3(2004) :589–613
- [10] Dinh, Doan.V. “Impulse Response of Inflation to Economic Growth Dynamics: VAR Model Analysis”. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7/9(2020): 19-228. <https://doi.org/10.13106/jafeb>.
- [11] Dinçer,Hasan.,Yuksel,Serhat. “Identifying the Causality Relationship between Health Expenditure and Economic Growth: An Application on E7 Countries, *Journal of Health Systems and Policies*,1/1(2009)
- [12] Eggoh, J., Houeninvo, H.ve Sossou, G.A. “Education, health and economic growth in African countries”. *Journal of Economic Development*, 40/1(2015):93–111. doi:10.1080/00220380600576490
- [13] Grossman, Michael. “On The Concept Of Health Capital And The Demand For Health”. *Journal of Political Economy*, 80(1972): 223-55.
- [14] Grigoli, Francesco.,ve Kapsoli, Javier. “Waste not, want not: the efficiency of health expenditure in emerging and developing economies”. *Review of Development Economics*, 22/1(2018) : 384-403.
- [15] Hansen, Paul.,ve King, Alan. “The determinants of health care expenditure: a cointegration approach”. *Journal of Health Economics*, 15(1996):127–137.
- [16] Rao, B. B. *Cointegration for the Applied Economist*. London in U.K: Palgrave Macmillan,2007
- [17] Stubbs, Thomas., Kentikelenis, Alexander., Stuckler, David., McKee, Martin., ve King, Lawrence. “The impact of IMF conditionality on government health expenditure: A cross-national analysis of 16 West African nations”. *Social Science ve Medicine*, 174 (2017): 220-227.
- [18] Yip, Winnie. C., Lee, Yue, Chune., Tsai, Shu. Ling., ve Chen, Bradley. “Managing health expenditure inflation under a single-payer system: Taiwan’s National Health Insurance”. *Social Science & Medicine*.
- [19] Zaidi, S.ve Saidi,K. “Environmental pollution, health expenditure and economic growth in the Sub-Saharan Africa countries: Panel ARDL approach”, *Sustainable Cities and Society*,41(2018): 833-840
- [20] World Health Organisation. Make every mother and child count. The World Health Report, 2005.

DİRENÇLİ KENT MODELİYLE YOKSULLUK SORUNUNUN GİDERİLMESİ MÜMKÜN MÜ? KONUT YOKSUNLUĞU VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Ferit İzci* - Yıldız Atmaca**

GİRİŞ YERİNE: YOKSULLUK SORUNU VE DİRENÇLİ KENTLER ÜZERİNE

Yoksulluk tüm dünyada görünür olması dolayısıyla uluslararası nitelikte değerlendirilen karmaşık bir sorundur. Yoksulluğu karmaşıklaştıran, bu sorunun mütenevvi görünümleridir. Zira bireyler, toplumlar, ülkeler çeşitli olduğundan yoksulluk görünümleri de mütenevvi bir hal almaktadır. Yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama halidir. Bu temel ihtiyaçlar genel itibariyle tüm dünyada benzer olmakla birlikte bir de yaşanılan yerin ve içerisinde bulunulan toplumun kültür ve tarih hafızasına göre şekillenen ihtiyaçların da varlığı göz ardı edilmemelidir. Verilen durum, literatürde yoksulluğun pek çok tanımının mevcut olmasını izah etmektedir.

Genel itibariyle yoksulluk, insan onuruna ve kişiliğine uygun olmayan ve maddi yönden tam anlamıyla ya da görelî olarak yoksun olma hali olarak ifade edilmektedir¹. Yoksulluk kavramını, mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk olarak ifade eden Marshall'a göre görelî yoksulluk; kişi, başkaları ile mukayese edildiğinde

---

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ferit.izci@yyu.edu.tr

** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, yildizatmaca@yyu.edu.tr

¹ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Terimleri*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2002), 171.

başkalarında bulunan herhangi bir şeyin kişide olmaması durumu iken mutlak yoksulluk ise, kişinin günlük harcaması gereken kalori miktarının ve insanın barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmaması halidir². Yoksulluk tanımlarının çoğunun, barınma koşullarından tamamen ayrılması söz konusu olmadığından ve çalışma kapsamında konut verileri üzerinden bir değerlendirme yapılacağından yoksulluğu bir de bu bağlamda tanımlamak yerinde olacaktır.

Yoksulluk, arzu edilen barınma koşullarına sahip olmamakla birlikte aslında genellikle kötü barınma koşullarına sahipliği ifade etmektedir. Genel olarak, yoksulluğun barınma koşullarını etkilediğine dair kanıtlar, barınma koşullarının yoksulluğu etkilediğine dair kanıtlardan daha güçlüdür³. Bu bağlamda yoksulluk sorununun giderilmesinde barınma durumuna dair atılacak adımlar da önem kazanmaktadır. İfade edilen hususta özellikle kentlerdeki konut görünümünü iyileştirmeye ve dirençli hale getirmeye yönelik geliştirilecek öneriler yoksullara da direnç kazandıracaktır. Tüm bunlarla birlikte kent ve ülke de dirençli hale gelecektir. Bu hususu literatürde karşılayan kavram, dirençli kentlerdir.

İzah edilen çerçevede çalışmada, konut durumu yerleşim yerinde yoksulluğun somut görünümü olması dolayısıyla ele alınmıştır. Bu doğrultuda yoksulluk sorununun hanelerin durumunu etkilediğine dair nedensel ilişki kavramlaştırılarak hane durumunun iyileştirilmesi ve dirençli kent modeli ile yoksullara direnç kazandırılması hususları işletimselleştirilerek yoksulluk sorununa çözüm önerileri sunulmuştur. Konu, AB aday ülkeleri ve AB üyesi olan Almanya'nın hane verileriyle kurgulanmıştır. Verileri alınan ülkelerin tercihi ile sorunun somutlaştırılması ve çözüm önerilerinin yerindeliği sağlanmaya çalışılmıştır. Tümevarım yöntemi ile desenlenen çalışma, yoksulluk sorununu hane durumu üzerinden görünür kılarak çözüm önerilerini dirençli kent modeliyle şekillendirmesi yönüyle farklılaşmaktadır.

² Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat, 2021), 825.

³ Rebecca Tunstall vd., "The Links Between Housing and Poverty: An Evidence Review", *Joseph Rowntree Foundation*, (2013): 4- 5.

1. DİRENÇLİLİK VE DİRENÇLİ KENT KAVRAMLARI

Dirençlilik çalışmalarının temelini oluşturan esneklik kavramı, 17. yüzyılda geri dönmek, geri sıçramak anlamına gelen “resiliere” kelimesinden türemiştir. Kavram, akademik literatürde sistematik olarak ilk kez 1970’li yıllarda çevrebilim ve mühendislik çalışmalarında kullanılmıştır⁴. Bu çalışmaların yaratmış olduğu düşünsel kazanımlarla birlikte ekonomi, psikoloji, uluslararası kalkınma alanlarında kullanılan kavram yakın zamanda kent yönetimine ilişkin çalışmalarda yaygınlık kazanmaya başlamıştır⁵. Coğrafi ve nüfus bakımından büyüyen kentlerin kırılğanlıklarının artması ilgi alanına göre dirençli kentlere yönelik çalışmaları çeşitlenmiştir.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı tarafından yapılan tanımda dirençli kent, kentsel sistemin, sakinleri ile birlikte, tüm şoklar ve stresler karşısında sürdürülebilirliğe uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanmıştır. Kentsel yönetim, kentsel afet riski yönetimi, kent ve çevre planlaması, kent ekonomisi, dayanıklı altyapı ve temel hizmetler olarak 5 temel başlık altında incelenmiştir⁶.

2500’den fazla yerel ve bölgesel yönetimle işbirliği içerisinde faaliyetlerini sürdüren sivil toplum örgütü olan Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler, herhangi bir şok veya stresin üstesinden gelirken işlevini, kurumlarını, kimliğini koruyabilen kentleri, dirençli kent olarak tanımlamıştır. Bu tanımdaki dirençlilik; doğal olaylar, insan kaynaklı tehditler, sosyoekonomik sorunlar ve siyasi çatışmalara karşı dayanıklılık olarak ifade edilmiştir⁷.

OECD, kentlerin dirençliğini sağlayan 4 temel unsur üzerinde durmuştur. Bu unsurlara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

⁴ Luca Fraccascia, Ilaria Giannoccaro ve Vito Albino, “Resilience of Complex Systems: State of the Art and Directions for Future Research,” *Complexity*, (2018): 1-3.

⁵ Ronak Patel ve Leah Nosal, “Defining the Resilient City” *United Nations University Centre for Policy Research Working Paper 6*, (2016): 1-6.

⁶ UN HABİTAT, “City Resilience Action Planing Tool” last modified 2018, https://unhabitat.org/sites/default/files/documents/2019-05/cityrap-tool_booklet_05032019-compressed.pdf

⁷ Local Governments for Sustainability, “Resilient Cities, Thriving Cities: The Evolution Of Urban Resilience,” (2019): https://e-lib.iclei.org/publications/Resilient-Cities-Thriving-Cities_The-Evolution-of-Urban-Resilience.pdf

Tablo 1. OECD Kent Dirençliliğini Sağlayan 4 Temel Alan.

Temel Alan	Unsurları
EKONOMİ	<ul style="list-style-type: none"> • Çeşitli endüstrilerin kentlerde varlığı, • Dinamik bir ekonomi, • İnovasyonu geliştirecek ortamın varlığı, • İstihdam, eğitim ve hizmetlere erişim.
TOPLUM	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumun kapsayıcı ve birleştirici yapısı, • Vatandaş ağlarının aktifliği, • Mahalle güvenlik düzeyi, • Sağlıklı yaşam düzeyi.
YÖNETİM	<ul style="list-style-type: none"> • Açık liderlik ve yönetim • Liderler tarafından benimsenen stratejik ve entegre yaklaşımlar • Doğru becerilere sahip kamu yönetimi • Açık ve şeffaf yönetim yapısı
ÇEVRE	<ul style="list-style-type: none"> • Ekosistemin mevcut durumu • Temel ihtiyaçları karşılayan altyapı • Doğal kaynakların yeterliliği • Arazi kullanımına yönelik tutarlı politika

Kaynak: OECD, “Indicators for Resilient Cities,” last modified March 20, 2018, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f1f6065en.pdf?expires=1643057901&id=id&accname=guest&checksum=84EB85C487C9D7EF826882891A676DEB> (Erişim:22.12.2021)

OECD, Birleşmiş Milletler ve Sürdürülebilirlik İçin Yerel Yönetimler, kentsel dirençliliğin ölçülmesinde çevresel, yönetsel, toplumsal ve kurumsal boyutları bütünlük olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirliği sağlamak, kıt kaynakları verimli kullanmak ve kentsel sistemlerin değişen şartlara uyum sağlaması konuları kentsel direnç çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır⁸.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi 11. hedef içerisinde şoklar ve stresler karşısında toplumsal dirençliliğin sağlanması, vatandaşlara sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması ve dünya üzerindeki ülkeleri dirençli kılmak amacıyla insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak hedeflenmiştir. Konut yoksulluğunun önlenmesi, afet dirençliliğinin sağlanması, dezavantajlı nüfusa uygun konut talebinin sağlanması, sosyal dirençlilik parametrelerini artırarak kentsel dirençliliğin sağlanmasında önemli etkide bulunmaktadır.

⁸ Seda Kundak, “Dirençliliğin Temeli,” Resilience 1, (2017): 55-60.

2. DİRENÇLİ KENT MODELİYLE KENT YOKSULLUĞU NASIL GİDERİLEBİLİR?

Başlık altında kent yoksulluğuna yer verilmiştir. Zira yoksulluğun konut üzerinden somutlaşma durumu, nüfusun fazla olması dolayısıyla kentlerde daha görülmüştür. Kent yoksulluğu kuramsal olarak az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bir sorun olarak kabul edilmektedirken günümüzde gelişmiş ülkelerdeki yapısal sorunlardan dolayı da sıkça karşılaşılan bir olguya dönüşmüştür. Özellikle kentsel alanlarda yaşamakta olan gelir seviyesi düşük “marjinal” olarak tanımlanan sınıflar son zamanlarda giderek artmaya başlamıştır⁹. Dünya genelinde artan bu yoksulluk kentsel sürdürülebilirliği olumsuz etkileyerek yerleşiklerin yaşam kalitesini düşürmektedir. Konut, doğal çevre, sanitasyon, ulaşım, sosyal içerme ve savunmasız grupların ihtiyaçlarının karşılanarak sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması son yıllarda ülkelerin temel amaçları arasında yer almaktadır¹⁰.

Literatürde kent yoksulluğunun nedenleri konusunda ilgi alanlarına göre çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Earls tarafından yapılan çalışmada, gelir eşitsizliği kent yoksulluğunun temel nedeni olarak görülmüştür. Yoksulluğun azaltılmasında gelir seviyesi düşük bireylere yönelik plan ve stratejilerin hayata geçirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Konuyla bağlantılı diğer bir çalışmada, kent kalkınmasının eşitsiz bir şekilde devam etmesi kentsel yoksulluğu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır¹¹. Kent dirençliliğini sağlayan temel unsurlar arasında yer alan ekonomik dirençlilik; istihdamı, eğitim ve hizmetlere erişimi artırarak kent yoksulluğunu azaltacaktır. Dinamik bir ekonominin sağlanması endüstrilerin kentlerdeki varlığını da çeşitlendirecektir. Bu çeşitlenme de üretimi artırarak toplumsal yaşam kalitesine olumlu etki edecektir.

Yoksulluk sorununu hükümet politikalarının etkisizliğine bağlayan çalışmalar da bulunmaktadır. Rifa'ya göre gelir dağılımını dikkate almadan uygulanan politikalar gelir eşitsizliğini artıracak bu durum kentsel yoksulluğu beraberinde getirecektir¹².

⁹ Şafak Tartanoğlu, «Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası.» Sosyoloji Konferansları, 2010: 1-13.

¹⁰ Hilson, Gavin, Alvina Gillani, ve Smirti Kutaula. «Towards Sustainable Pro-Poor Development? A Critical Assessment of Fair Trade Gold.» Journal of Cleaner Production, 2018: 894-904.

¹¹ Montalvo, Jose G., ve Martin Ravallion. «Çin'de Büyüme ve Yoksulluğun Azaltılması Modeli.» Karşılaştırmalı Ekonomi Dergisi 38, no. 1 (2010): 2-16.

¹² Rifa'i, Ahmad. «Urban Poverty: Evidence From Lampung Province.» Economic Journal of Emerging Markets 2, no. 3 (2010): 317-327.

Dirençli kent yaklaşımı aynı zamanda yönetim kesimi tarafından alınacak kararların etkin ve verimli olmasını da hedeflemektedir. Açık liderlik yaklaşımının benimsenmesiyle hizmet görenler ile hizmeti alanlar arasında güven duygusu sağlanacak olup iş ve işlemler koordineli bir şekilde yürütülecektir. Hizmetlerin yürütülmesinde işbirliği ve koordinasyonun sağlanması kararların etkinlik düzeyini artıracaktır¹³.

Kentsel yoksulluğun bir diğer nedeni eğitim eksikliğidir. Eğitim düzeyi düşük olan bireyler modern gelişmelere ayak uyduramadığından dolayı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Literatürde yetersiz eğitim seviyesi ve düşük verimlilik doğru orantılı iki değişken olarak kabul edilmektedir. Kentlerin sürdürülebilirliğin sağlanmasında eğitimin önemi oldukça büyüktür. İnsanlar sürdürülebilir yerleşimleri nasıl kuracağı, anlık risk ve krizlerin üstesinden nasıl geleceğini eğitim sayesinde tecrübe edebilecektir. Bu bağlamda dirençli kent hareketi de insan kaynaklarına yatırım yaparak sağlık, beslenme, kişisel gelişim, aile planlaması, kamu yatırımları vb. konularda insanların bilinçlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Göç hareketleri kentsel yoksulluğu tetiklemektedir. Çeşitli amaçlarla kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden bireyler plansız kentleşmeyle birlikte gecekondulaşma, işsizlik, kayıt dışı istihdam gibi çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum kentsel yoksulluğu artırmaktadır¹⁴. Dirençli kent yaklaşımı çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamayarak kırdan kente düzensiz göçleri azaltmayı da hedeflemektedir. Arazi kullanımına yönelik politikaların kentsel ve kırsal alanların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanması göç hareketlerini önleyerek kent yoksulluğunun ortaya çıkmasını engelleyebilecektir. İklim değişikliğinin yaratmış olduğu etkilerin önlenmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesi gibi çevresel hedefler etkin kamu politikalarıyla koordineli bir şekilde yürütüldüğünde kentsel yoksulluğun önüne geçilebilecektir.

Düzensiz göç, eğitim eksikliği, işsizlik, gelir seviyesinin düşüklüğü, elde edilen gelirin dengesiz dağılımı, hükümet politikalarının etkisizliği gibi olumsuz durumların devam etmesi kentsel yoksulluğu artıracaktır. Bu süregelen yoksulluk konut kalitesinin düşüklüğü başta olmak üzere çeşitli kentsel sorunları gündeme getirecektir.

¹³ Polat, Murat, ve İmam Bakır Arabacı. «Açık Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi.» Kastamonu Eğitim Dergisi 24, no. 1 (2016): 79-96.

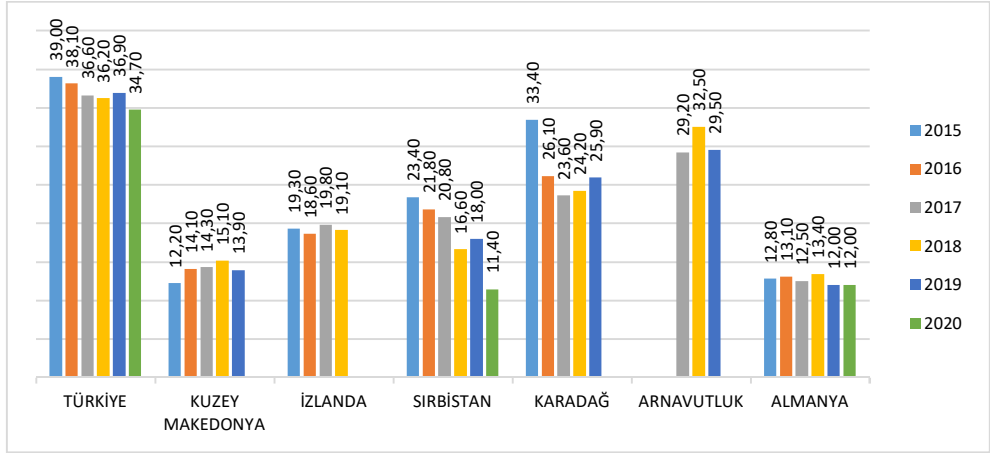
¹⁴ Es, Muharrem, ve Tuncay Güloğlu. «Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği.» Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004: 79 - 93.

Bu sorunlar sosyal ve ekonomik parametrelere zarar vererek kentlerin dirençliliğini olumsuz etkileyecektir. Konut sorununun çözümlenerek kentsel sürdürülebilirliğin sağlanması için uluslararası örneklerin iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bir sonraki başlıkta seçilmiş Avrupa ülkeleriyle Türkiye'nin konut yoksunluğu verileri analiz edilecektir.

3. KONUT YOKSULLUĞU VERİLERİNİN SEÇİLMİŞ AVRUPA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Başlık altında incelenen ülkeler, AB aday ülkeleri olan Türkiye, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, İzlanda, Kuzey Makedonya ve AB üyesi Almanya'dır. Yapılan seçimler; yoksulluk sorununun AB aday ülkeler üzerinden somutlaştırılmasını, Almanya verileri ise, dirençli kent modeli üzerinden soruna geliştirilen çözüm önerilerinin yerindeliğini sağlamaya yöneliktir.

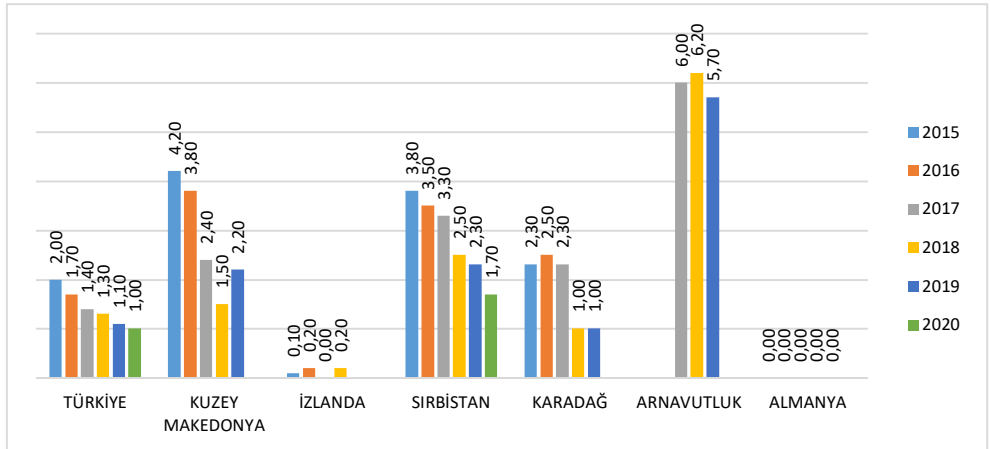
Yoksulluk sorununun kentsel alanlarda en somutlaştığı alanlar konutlardır. Avrupa Birliği üye ülkelerinin ve örnek ülke Almanya'nın konut durumlarının analizi için yapılması amacıyla Avrupa Birliği ülkelerinin tamamı tarafından kabul edilen Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) verileri kullanılmıştır. İlgili veri tabanında, gelir ve yaşam koşulları altında yer alan konut yoksunluğu ve konutla bağlantılı ekonomik veriler ele alınmıştır. Bu veriler şunlardır: Sızdıran çatısı, rutubetli duvarları, zeminleri veya temeli olan veya pencere çerçevelerinde veya zeminde çürük olan bir konutta yaşayan toplam nüfus/ Konutlarında banyosu veya duşu olmayan toplam nüfus/ Sadece evlerinin kullanımı için kapalı sifonlu tuvaleti olmayan toplam nüfus/ Konutlarını çok karanlık olarak değerlendiren toplam nüfus/ Evlerinde ne banyosu, ne duşu, ne de kapalı sifonlu tuvaleti olmayan toplam nüfus toplam nüfus/ Toplam konut maliyetinin mali yükü/ Kira alımlarından veya kredilerden kaynaklanan borçların geri ödenmesinin mali yükü/ Hane türüne göre ciddi konut yoksunluğu oranı. Veriler, 2015 ile 2020 yıllarını kapsamaktadır. Verilerdeki ölçümler yüzde üzerinden yapılmıştır.

Grafik 1. Sızdıran Çatısı, Rutubetli Duvarları, Zeminleri veya Temeli Olan veya Pencere Çerçevesinde ya da Zeminde Çürük Olan Bir Konutta Yaşayan Toplam Nüfusun Yüzdeler Oranı.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

Grafikte yer alan verilere göre, çatısı sızdıran, duvarları rutubetli, pencere çerçevelerinde veya zeminde çürük olan bir konutta yaşayan toplam nüfus oranı tüm yıllarda en fazla Türkiye'ye aittir. En düşük oran ise; 2015 yılında Kuzey Makedonya'ya, 2016- 2019 yılı aralığında Almanya'ya, 2020 yılında ise Sırbistan'a aittir.

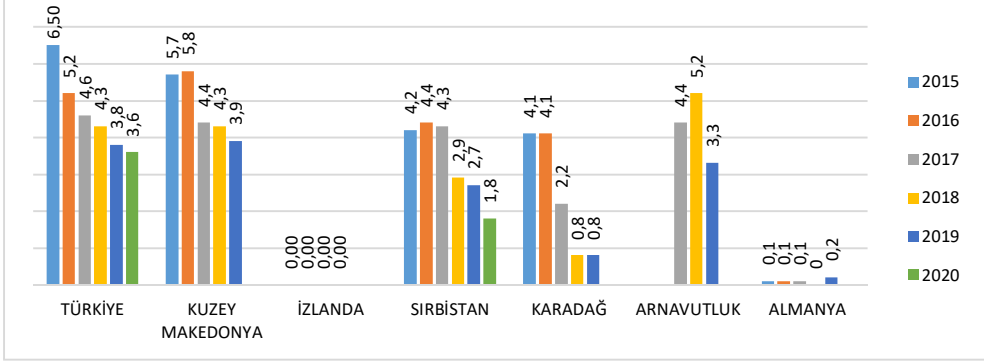

Grafik 2. Konutlarında Banyosu veya Duşu Olmayan Toplam Nüfusun Yüzdeler Oranı.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

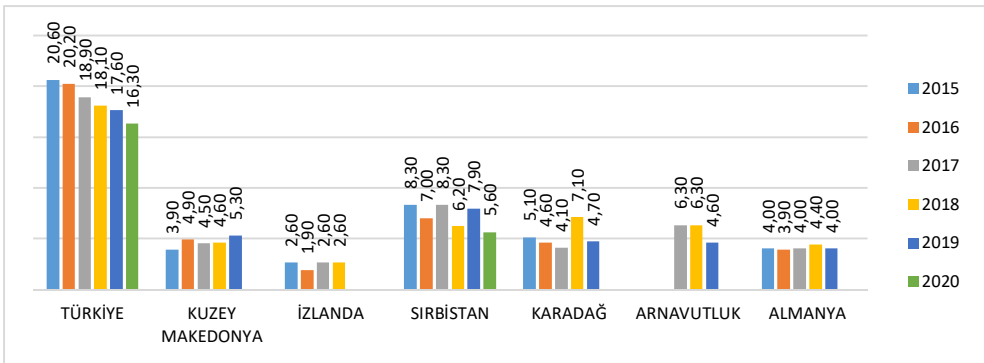
Konutlarında banyosu ve duşu olmayan toplam nüfus oranının yüksek olduğu ülkeler; 2015- 2016 yıllarında Kuzey Makedonya, 2017- 2019 yıllarında Arnavutluk, 2020 yılı verisi bulunan Türkiye ve Sırbistan arasında ise en yüksek oran Sırbistan'a aittir. En düşük oran ise tüm yıllarda Almanya'ya aittir.

Grafik 3. Sadece Evlerinin Kullanımı İçin Kapalı Sifonlu Tuvaleti Olmayan Toplam Nüfusun Yüzdeler Oranı.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

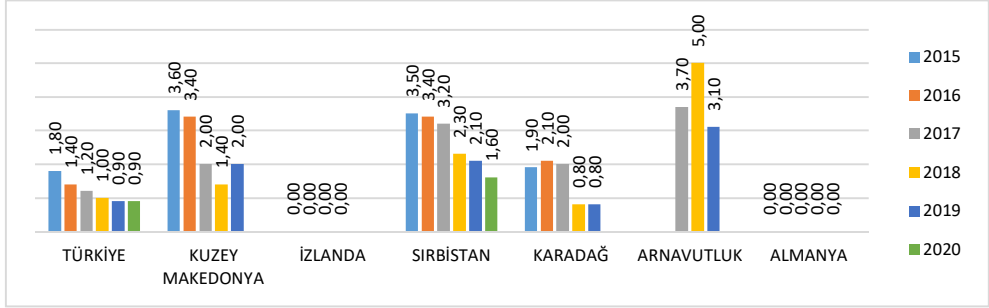
Grafikte tek bir hanenin kullandığı kapalı sifonlu tuvaleti olmayan toplam nüfus oranları yer almaktadır. Buna göre en yüksek oran: 2015 ve 2017 yıllarında Türkiye'ye, 2016 ve 2019 yıllarında Kuzey Makedonya'ya, 2018 yılında Arnavutluk'a aittir. 2020 yılında ise yalnızca Türkiye ve Sırbistan'ın verileri bulunmakla birlikte en yüksek oran Türkiye'ye aittir.

Grafik 4. Konutlarını Çok Karanlık Olarak Değerlendiren Toplam Nüfusun Yüzdeler Oranı

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

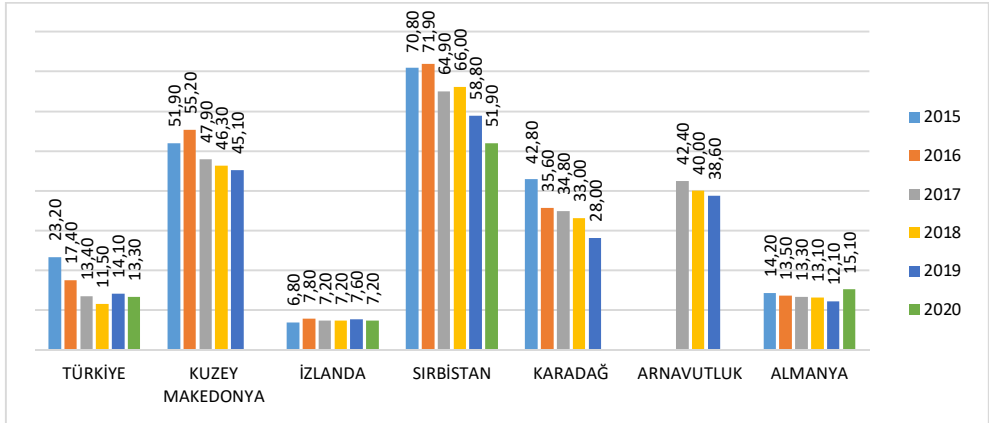
Konutlarını çok karanlık olarak değerlendiren nüfus oranı, 2015- 2020 yılları arasında en yüksek Türkiye'ye aittir. En düşük oran ise 2015- 2019 yılları arasında İzlanda'ya aittir.

Grafik 5. Evlerinde Ne Banyosu, Ne Duşu, Ne De Kapalı Sifonlu Tuvaleti Olmayan Toplam Nüfus.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

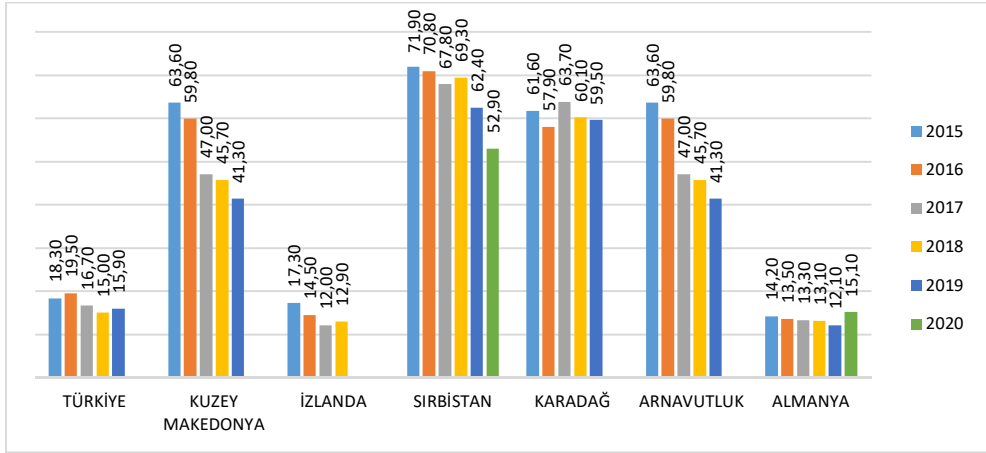
Hanesinde banyo, duş ve kapalı sifonlu tuvaleti bulunmayan toplam nüfus oranının en yüksek olduğu ülkeler yıl bazında şu şekildedir: 2015 yılında Kuzey Makedonya, 2016 yılında Kuzey Makedonya'ya Sırbistan eşlik etmektedir, 2017-2019 yıllarında Arnavutluk, 2020 yılında ise verisi bulunan Türkiye, Almanya ve Sırbistan arasından ise en yüksek oran Sırbistan'a aittir. Tüm yıllarda en düşük oran Almanya'ya aitken 2015- 2019 yılları arasında İzlanda'da Almanya'ya eşlik etmiştir.

Grafik 6. Toplam Konut Maliyetinin Mali Yükü.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

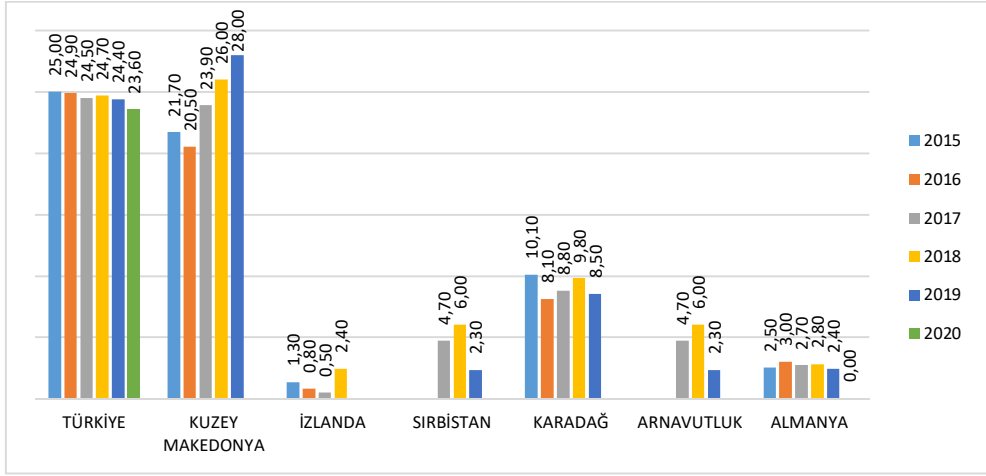
Toplam konut maliyetinin mali yükü oranı tüm yıllarda; en yüksek Sırbistan'da seyredirken en düşük oran ise İzlanda'dadır. İzlanda'dan sonra en düşük oran bağlamında Almanya ve Türkiye'nin oranları birbirlerine oldukça yakındır. 2015, 2016, 2017 ve 2019 yıllarında Türkiye'de Almanya'ya göre toplam konut maliyetinin mali yükü oranı yüksek iken 2018 ve 2020 yıllarında Türkiye'de oran yine Almanya'ya göre daha düşüktür.

Grafik 7. Kira Alımlarından veya Kredilerden Kaynaklanan Borçların Geri Ödenmesinin Mali Yükü.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

Kira alımlarından veya kredilerden kaynaklanan borçların geri ödenmesinde mali yük oranı tüm yıllarda en yüksek Sırbistan'dadır. 2017 ve 2018 yıllarında en düşük oran İzlanda'ya, diğer yıllarda en düşük oran Almanya'ya aittir. Almanya'yı Türkiye izlemektedir. 2020 yılına ait yalnızca Sırbistan ve Almanya verilerine ulaşılabilmekle beraber Sırbistan ve Almanya arasındaki oran farklılığının yüksekliği dikkat çekmektedir.

Grafik 8. Hane Türüne Göre Ciddi Konut Yoksunluğu Oranı.

Kaynak: Eurostat veritabanındaki verilerine göre hazırlanmıştır.

Hane türüne göre ciddi konut yoksunluğu oranı; 2015 ila 2017 yılları arasında en yüksek Türkiye'ye, 2018 ve 2019 yıllarında ise Kuzey Makedonya'ya aittir. 2020 yılına ait verisi bulunan iki ülke olan Türkiye (23,60) ve Almanya (0,00) arasındaki hane türüne göre ciddi konut yoksunluğu oranı arasındaki fark dikkat çekmektedir. Ayrıca bu grafikte dikkat çeken bir diğer husus ise, 2015- 2018 yılları arasında en düşük orana İzlanda'nın sahip olurken, 2019 yılında ise Sırbistan (2,30) ve Arnavutluk'un (2,30) Almanya'dan (2,40) daha düşük orana sahip olmalarıdır.

Genel itibariyle ifade etmek gerekirse konut verilerine göre, yoksulluğa direnç kazandırma hususunda daha olumlu denilebilecek ülkeler Almanya ve İzlanda'dır. Ancak Almanya'da toplam konut maliyetinin mali yükü noktasında iyileştirilebilir oranlara sahiptir. Sızdıran çatısı, rutubetli duvarları, zeminleri veya temeli olan veya pencere çerçevelerinde veya zeminde çürük olan bir konutta yaşayan toplam nüfusun yüzdelik oranına göre ise, incelenen diğer ülkelerle birlikte görece daha iyi verilere sahip olan Almanya ve İzlanda'nın da çözüm noktasında adım atması gerekmektedir. Türkiye ise ilk olarak hane türüne göre ciddi konut yoksulluğu konusunda çözüm geliştirebilir durumdadır.

Hulasaten seçilen ülkelerin yukarıda grafiklerle desteklenmiş olan konut verileri, ülkelerin yoksulluk durumunu somutlaştırmaktadır. Verilerin iyileştirilmesi, ülkelere yoksulluk sorununun çözümünde özellikle yoksulluğun görünümünü iyileştirme açısından fayda sağlayacağı gibi yoksullara da direnç kazandıracaktır. Bu direnç kazandırımı, yoksulların daha fazla yoksullaşmasının önüne geçmekle birlikte kentlere ve dolayısıyla ülkelere de herhangi bir olumsuz durum karşısında direnç ve kötü durumu absorbe etme imkânı tanıyacaktır. Yoksulluk sorununun ilk etapta görünür yüzü olan konutların iyileştirilmesi ve direnç kazandırılması yoksulluk sorununun çözümünde önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluk, çözümü çok yönlü olarak irdelenmesi gereken bir sorundur. Küresel çapta bir sorun olması dolayısıyla çeşitli çözüm önerileri literatürde yer almaktadır. Çalışma, konut verileri üzerinden somutlaştırdığı yoksulluk sorununa, dirençli kentler bağlamında çözüm önerileri geliştirmiştir. AB aday ülkeler ve örnek ülke Almanya'nın verileri karşılaştırıldığında konut kalitesi olarak Türkiye'nin son yıllardaki ilerlemesine rağmen halen bazı parametrelerde geri planda kaldığı görülmektedir. Konut kalitesi ve konut yoksulluğu sorununun çözülmesi için gerekli olan öneriler aşağıda vurgulanmıştır.

- Yapılan çalışmalar Türkiye'deki boş konut sayısının yüksek olduğunu göstermektedir. İstanbul'da yaklaşık 500 bin, Türkiye genelinde de 1,8 milyon boş konut olduğu ifade edilmektedir. Bu konutların önemli kısmı üst gelir seviyesinde olan kişilerin elinde bulunmaktadır. Özellikle büyükşehirlerdeki müttehitteler karlarını maksimize etmek için konut arzını üst gelir grubunun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlamaktadır. Bu durum kira ve ev fiyatlarını artırmış, alt gelir grubunun ihtiyaçlarını karşılayacak konutlara erişim sorununu ortaya çıkartmıştır. Almanya'nın 2010-2018 yılları arasında en büyük 7 şehrinde konut kira fiyatlarının yükselmesi nedeniyle kira fiyatı freni uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulamaya göre, konut piyasasının gergin olduğu dönemlerde yeni kiracılara ev sahipleri tarafından uygulanacak kiranın yerel fiyatlardan en fazla %10 fazla olabileceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca kiracıların 30 aylık süre içerisinde geriye dönük ödedikleri fazla kiralara talep etme hakları bulunmaktadır. Bu düzenleme konutların fiyatlarını belirli sınırlarda

utmakta orta ve düşük gelirli bireylerinde belirli standartlardaki konutlarda oturabilmesini mümkün kılmaktadır. Türkiye’de buna benzer bir uygulamanın hayata geçirilmesi konut yoksulluğunun önüne geçerek aşırı fiyat yükselmelerini engelleyeceği düşünülmektedir.

- Türkiye’de kaliteli konutların çoğunluğunun üst gelir grubunun elinde toplanmasını engelleyici düzenlemeler yürürlüğe girmelidir. Konut sektöründen geçimini sağlamayan, konut al sat ve kiralama işini yan gelir olarak yürüten kişilere yıllık işlem kotaları koyularak yaptıkları işlemlerin ek vergilendirmelere tabi tutulması üst gelir grubunun konut talebini azaltacaktır. Bu talep azalmasıyla düşük gelir grupları sistemin içerisine girebilecektir.

- Arsa fiyatlarının yüksek olması nedeniyle dikey konut büyüme uygulamasının benimsenmesi önemli görülmektedir. Afetlere dayanıklı dikey konutların üretilmesi dirençli kent uygulamalarının başarıya ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Yeterli arsa alanı bulunmayan illerde dikey mimari uygulamasıyla daha fazla nüfusun sağlıklı konut ihtiyacı karşılanabilecektir. Mevzuata uygun dirençli bir şekilde planlanan binalarda hem daha fazla sayıda insan barınacak hem de ölçek ekonomisi çerçevesinde belediye hizmetlerinin ulaşması kolaylaşacaktır. Bu avantaj sosyal dirençliği artırarak dirençli kentlerin oluşturulması sürecine katkıda bulunacaktır. Dikey mimari uygulamasının çevresel sürdürülebilirliğe de olumlu etkisi bulunmaktadır. Daha az kentsel mekân yapı işlerine ayrılacak olup yeşil projeler planlanabilecektir. Bu da çevresel direnci artıracaktır.

- Almanya, Avrupa ülkeleri incelendiğinde kirada oturanların sayısının en çok olduğu ülkelerden bir tanesidir¹⁵. Ev fiyatlarının ve ev edinirken katlanılan mali yükün fazla olması, kiralardan ev fiyatları kadar yüksek oranda artmaması, Alman mevzuat hükümlerinde kiracıyı koruyan düzenlemelerin yaygınlığı nedenleriyle Almanya’da konut sahipliği oranı düşüktür. Bu yüzden Almanya’da konut spekülasyonları çok başvurulan bir yöntem olmadığından konuttan elde edilen refah toplum geneline yayılmış durumdadır. Türkiye’de de konut edinirken katlanılan mali yüklerin artırılması ve kira artış oranının ev fiyatı artış oranından düşük tutulması konut stokçuluğunun önüne geçerek toplum dirençliliğini artıracaktır.

¹⁵ EUROSTAT. House Or Flat – Owning Or Renting. 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digipub/housing/bloc-1a.html?lang=en>. (Erişim:11.12.2021)

Sonuç olarak Almanya konut piyasası tamamen kar amacıyla hareket eden bir piyasa değildir. Kira fiyatlarının belirli seviyede tutulması, ev fiyatlarının yüksek olması konut talebini azaltmış konutları ihtiyaç durumunda başvurulacak bir yapıya dönüştürmüştür. Bu durum düşük gelir grubunda yer alan bireylerin sağlıklı konut ihtiyacını karşılamasına zemin hazırlamış sosyal ve ekonomik dirençliliği artırmıştır. Türkiye genelinde de konut piyasasının kar odaklı bakış açısından çıkartılarak az ve kaliteli konut yaklaşımı benimsenmelidir. Tüm bunlar, yoksulluk sorununun görünen yüzü olan konutları iyileştirecek ve yoksullara direnç kazandıracaktır. Dolayısıyla hem kentler hem ülkeler dirençli hale gelecektir. Kırılganlığı azalan ülkeler ise zamanla yoksulluk sorunuyla daha etkin bir şekilde mücadele politikaları geliştirebilecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Bakirtas, Tahsin, ve Orhan Kandemir. «Türkiye’de Yetersiz Eğitim ve Yoksulluk İlişkisi: İller Bazında Ekonometrik Bir Analiz.» Uluslararası İstanbul Finans Kongresi. İstanbul, 2012. 1-19.
- [2] Earls, Felton. «Urban Poverty: Scientific and Ethical Considerations.» The Annals of the Amerikan 572, no. 1 (2000): 53-65.
- [3] Es, Muharrem, ve Tuncay Güloğlu. «Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği.» Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004: 79 - 93.
- [4] EUROSTAT. House Or Flat – Owning Or Renting. 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/housing/bloc-1a.html?lang=en>. (Erişim:11.12.2021)
- [5] Fraccascia, Luca, Ilaria Giannoccaro ve Vito Albino. “Resilience of Complex Systems: State of the Art and Directions for Future Research,” *Complexity*, (2018): 1-44.
- [6] Hilson, Gavin, Alvina Gillani, ve Smirti Kutaula. «Towards Sustainable Pro-Poor Development? A Critical Assessment of Fair Trade Gold.» Journal of Cleaner Production , 2018: 894-904.
- [7] Kundak, Seda. “Dirençliliğin Temeli,” Resilience 1, (2017): 55-69.
- [8] Local Governments for Sustainability, “Resilient Cities, Thriving Cities: The Evolution Of Urban Resilience,” (2019): https://e-lib.iclei.org/publications/Resilient-Cities-Thriving-Cities_The-Evolution-of-Urban-Resilience.pdf
- [9] Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları , 2021.
- [10] Montalvo, Jose G., ve Martin Ravallion. «Çin’de büyüme ve yoksulluğun azaltılması modeli.» Karşılaştırmalı Ekonomi Dergisi 38, no. 1 (2010): 2-16.

- [11] OECD, “Indicators for Resilient Cities,” last modified March 20, 2018, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f1f6065en.pdf?expires=1643057901&id=id&accname=guest&checksum=84EB85C487C9D7EF826882891A676DEB> (Erişim: 22.12.2021)
- [12] Patel Ronak ve Leah Nosal. “Defining the Resilient City” *United Nations University Centre for Policy Research Working Paper 6*, (2016): 1-21.
- [13] Polat, Murat, ve İmam Bakır Arabacı. «Açık Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi.» *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24, no. 1 (2016): 79-96.
- [14] Rifa'i, Ahmad. «Urban Poverty: Evidence From Lampung Province.» *Economic Journal of Emerging Markets* 2, no. 3 (2010): 317-327.
- [15] Seyyar, Ali. *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Beta Yayınları, 2002.
- [16] Tartanoğlu, Şafak. «Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası.» *Sosyoloji Konferansları*, 2010: 1-13.
- [17] Tunstall, Rebecca, ve diğerleri. «The Links Between Housing and Poverty: An Evidence Review.» *Joseph Rowntree Foundation*, 2013: 1-64.
- [18] UN HABİTAT, “City Resilience Action Planing Tool” last modified 2018, https://unhabitat.org/sites/default/files/documents/2019-05/cityrap-tool_booklet_05032019-compressed.pdf (Erişim:22.12.2021)

“ÜÇ SIFAT” VE BİR “ORTAK TEMEL UNSUR”: “SÜRDÜRÜLEBİLİR”, “DİRENÇLİ”, “AKILLI” KENT VE ONUN “TOPLUM”U OLMAK

Gözde Kestellioğlu*

GİRİŞ

Kentler farklı dönemlerde, farklı biçimlerde de olsa her zaman için belli sistemlerin oturtulması adına önemli kademeler olmuştur. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları da gündemde olmakla beraber bu kavramların atfedildiği birçok unsurdan biri olan kentlere benzer şekilde gündeme gelen dirençlilik ve akıllılık kavramları da atfedilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere kentlerin zamanın ihtiyaçlarına, değişen şartlara ve teknolojinin de gelişimine göre oluşturulmak istenen yeni sistemlerin bir uygulama basamağı olması istenmiştir. Böylece ortak noktaları da olan üç kavram (“sürdürülebilirlik”, “dirençlilik” ve “akıllılık”) kente çeşitli nitelikler kazandırmak için kent üzerinde tartışılır hale gelmiştir.

Çalışma her kavramı ele alarak aralarındaki ilişkiyi ortaya koymayı, ortak noktalarını ifade etmeyi ve kentte yaşayan toplumun bu kapsamdaki önemini vurgulamak istemektedir. Ayrıca örneklerle bu vurgunun pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilirlik genel olarak, belli bir süre ile kısıtlanmaksızın bir halin ya da sürecin devamlılığını sağlayabilmeyi ifade etmektedir¹. Dünya Çevre ve Kalkınma

---

* Erciyes Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gkestellioğlu@erciyes.edu.tr

¹ Alpagut Yavuz, “Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri”, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7/14 (2010), s. 63.

Komyonu'nun 1987 yılında yayınladığı rapora göre sürdürülebilirlik “bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmek” biçiminde açıklanmıştır². Bu kavram genel itibarıyla sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik şeklinde üç unsurdan oluşmaktadır³. Sürdürülebilirlik hedefleniyor ise çevre, toplum ve ekonomi bütün olarak çalışmalıdır⁴.

Bu doğrultuda sürdürülebilir kent ise sosyal ve ekonomik yönden kalkınmayı gerçekleştirirken doğal kaynakları az tüketen ve yenilenebilir hale getirmeye çalışan, bu kapsamda kentteki insanların ihtiyaçlarına cevap verebilen ve gelecek kuşaklara da aktarılabilen bir sisteme sahip yerleşim birimleri şeklinde ifade edilebilir⁵.

Dirençlilik kavramı ise aslında biyoloji ve ekosistem bilimlerinden gelmektedir. Yine bu kavram iklim değişikliği, sürdürülebilirlik, ekoloji ve risk yönetimi vb. alanlarla doğrudan alakalıdır. Holling dirençliliğin tanımını, “bir sistemin ve özelliklerinin değişime ve olumsuz etkiye maruz kalmasına rağmen, durum değişkenleri veya popülasyonları arasında aynı ilişkileri sürdürebilmesi”⁶ şeklinde yapmaktadır.

Dirençliliğin kapsamı daha güncel haliyle sadece bir sistemin farklı risklerle başa çıkma kapasitesi ve gerçekleşen şoklara karşı dayanıklılığını değil ayrıca sistemin duruma uyum cevabını verebilmesi ve uzun dönemde dönüşümleri de gerçekleştirebilmesini de içerecek şekilde olmasını ifade etmektedir. IPCC dirençlilik kavramını “bir sistemin maruz kaldığı etkilere rağmen temel yapısını ve fonksiyonlarını sürdüreceği şekilde dayanıklılık göstermesidir. Bu ise ancak öz-organizasyon ve etkiye neden olan unsura ve değişime uyumla söz konusudur” biçiminde tanımlamıştır⁷.

² WCED, World Commission on Environment and Development, Our Common Future: Oxford University Press, (1987), s. 16.

³ Gökçe Tuğdemir vd., “Marina İşletmeleri ve Kullanıcıların Sürdürülebilir Çevreye Etkisi: İzmir İçin Kalitatif Bir Çalışma”, İzmir: III. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, (26-27 Şubat 2016), s. 342.

⁴ Ecehan Özmeht, “Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”, E-Journal of Yaşar Üniversitesi, 3/12 (2008), s. 1855.

⁵ Gamze Işıldar, “Sürdürülebilir Kentler İçin Üniversite Yerleşkelerini Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2012, s. 28.

⁶ Crawford Stanley Holling, “Resilience and stability of ecological systems”, 1973, <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>, (erişim 15.01.2022), s. 14.

⁷ Çiğdem Tuğaç, “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları”, İdealkent Dergisi, 28/20 (2019-3), s. 989.

Dirençlilik birçok disiplinle ilgili ve çeşitli tanımlamalara tabi olmaktadır dolayısı ile bu kavramın kendisinin tanımı hakkında da karmaşıklığa sebep olmaktadır. Bir diğer sebep ise bu kavramın sürdürülebilirlik, kırılğanlık, uyum, adaptasyon gibi kavramlarla bağlantısını ifade etmede kullanılmasıdır. Dirençlilik kavramının çıkış noktasının teknik alanlar olup daha sonra sosyal bilimlerde de kullanılması bu karmaşıklığı artırmaktadır⁸.

Buna göre direncili kentlerin temasını oluşturan kentsel dirençlilik ise aslında sabit bir özelliği değil dönüşebilen bir yapıyı ve kentsel sistemin değişen şartlara göre kendini de değiştirmesi ve geliştirmesini anlatmaktadır⁹. Dolayısı ile kentsel dirençlilik, kent ile alakalı sorun alanlarında sadece “iyileşme”yi değil aynı zamanda güncel duruma uygun şekilde “değişim”, “dönüşüm”, “uyum”, “öğrenme” gerçekleştirilerek adapte olunması manasını da taşımakta olup bu sorun alanlarının politika ile alakasının daha çok tartışılması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Sürdürülebilirlik ve dirençlilik sıfatlarına uyumlu olmaya çabalayan kent sistemleri için bu kavramlarla da bağlantılı olan ve gündemde olan bir diğer kavram ise “akıllı”lık olmuştur. Dolayısı ile bu bizi “akıllı kent” kavramına götürmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştiği süreçten kentlerin dönüşümleri de etkilenmektedir. Dolayısıyla insanın ve hayatını sürdürdüğü çevrenin sürdürülebilirliği, yenilenebilirliği, verimliliği bu dönüşümde önem arz etmektedir. Yani Akıllı kentler kaynakların etkinliği ile verimliliği ve çevre bilinci yüksek olduğu kadar; insan odaklı, sağlık, güvenlik, konfor vb öğelerin de gerekli düzeyde olduğu ve kentsel sorunların akılcı biçimde çözüme kavuşturulduğu, yenilikçi bir yaşam alınına sağlamayı hedef edinmiştir. Elbette bu her kentin kendi ihtiyaçlarına ve dokusuna uygun biçimde gerçekleştirilmelidir¹¹.

⁸ Sara Meerow ve Joshua P. Newell, “Urban Resilience for Whom, What, When, Where and Why?”, *Urban Geography*, 40/3 (2019), ss. 311-312.

⁹ Adriana Galderisi, “Urban resilience: A framework for empowering cities in face of heterogeneous risk factors”. *Z magazine* (Boston, Mass.), 11/1 (2014), s. 36.

¹⁰ Suna Ersavaş Kavanoz, “Kentsel Direnç Kavramı Üzerine”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2/1(2020), s. 9.

¹¹ Yakup Bulut, “Yerel Yönetimlerin Teknolojiye Entegrasyonu”. I. Uluslararası Yerel Yönetimler, Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu, İşbirliği Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi Üniversitesi Yayını, 2003, s. 338.

Avrupa Komisyonu akıllı kenti, “Sürdürülebilirlik, ekonomik gelişim ve yaşam kalitesi faktörlerine bağlı olarak tanımlanan ve şekillenen bir kavramdır. Bu tanımda akıllı kent hedeflerinin fiziki altyapı, beşeri ve sosyal sermaye, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapıları aracılığıyla sağlanabileceği vurgulanmaktadır.” şeklinde tanımlanmaktadır¹². Moss ve Litow ise akıllı kentleri, gelişmiş fiziki altyapıları, var olan erişim ve ulaşım imkânları ile kentte verimliliği arttıran, enerji tasarrufu gerçekleştiren, hava ve su kalitesini daha iyi noktaya getiren, kentin sorunlarını hızlı bir biçimde tanımlayan ve makul çözüm yolları öne süren ve kentteki paydaşlar ile bilgi paylaşımı gerçekleştiren sistemler olarak ifade etmektedir¹³.

Elbette tüm bunların ortak noktası olan vatandaş/insan veya kentin sisteminin kapsadığı vatandaşlar/toplumdur. Dolayısı ile kentlere atfedilen bu kavramların gerçekliğe kavuşmasının en temel unsuru insandır, toplumdur. Sürdürülebilir şekilde tasarlanan topluluklar, erişilebilir bir çerçevede barınak, ticaret, eğitim, gıda üretimi vb. birçok görev için kullanılacak karma uygulamalı yaşam alanlarına sahip olur¹⁴. Sürdürülebilir topluluklara dönüşebilme süreci, insan yerleşimleri ile ilgili olarak yeni bir ekosistem tasarlamayı gerektirir¹⁵. Sürdürülebilir topluluklar, Gündem 21’in oluşumunda etken olan olgulardandır. Sürdürülebilir topluluk niteliği taşıyan sosyal gruplar yapay çevre ile doğa arasında denge ve uyum sağlamaya gayret etmektedir. Bu grupların hayat biçimi, sürdürülebilir gelişme ile sürdürülebilir yönetim alanlarında esin vermiştir¹⁶.

¹² Türkiye Bilişim Vakfı, Deloitte & Vodafone, “Akıllı Şehirler Yol Haritası”, (2016), <https://www.sehirsizin.com/Documents/Deloitte-Vodafone-Akilli-Sehir-Yol-Haritasi.pdf>, (erişim:30.08.2017), s. 25.

¹³ Rosabeth Moss ve Stanley Litow, “Manifesto for Smarter Cities” , Harvard Business School Working Paper, (2009).

¹⁴ Stephen J. Coyle, Sustainable and Resilient Communities: A Comprehensive Action Plan for Towns, Cities, and Regions (Vol. 15). John Wiley & Sons, 2011, s. 3.

¹⁵ Mark Roseland, Toward Sustainable Communities: Solutions for Citizens and Their Governments (Vol. 6). New Society Publishers, 2012, s.20.

¹⁶ Seda Hilmiye Bostancı ve Ayşe Nur Albayrak, The Role of Eco-Municipalities in Climate Change for a Sustainable Future. Ganpat, W. and Isaac, W.A. (Eds.), Environmental Sustainability and Climate Change Adaptation Strategies, IGI Global pub., (2017), s. 231.

Dirençlilik ise bu grupların varlık sebebini açıklayabilmek için kilit kavramlar arasında sayılabilir. Küresel düzeyde topluluklar, daha adil, çevreye özenli ve ekonomik yönden daha dirençli olmaya çabalamaktadır¹⁷. Dirençliliğin ana başlıklarından risk değerlendirme, politika araçlarının merkezileştirilmiş kullanımı, sadece iklimlendirmeyi kontrolde tutmayı değil, ayrıca sürdürülebilir topluluklar oluşturmaya yardım etmek adına işlevsel bir metot sunmaktadır¹⁸. Sürdürülebilir ve dirençli topluluklar, çevresel, sosyal ve afet temeli olan sorunları öngörebilen ve çözüm ortaya koyabilen nitelikler taşımaktadır. Sürdürülebilirlik ve dirençlilikle beraber toplumu dolayısıyla vatandaş temel alan üçüncü sıfat “akıllı”lığı ele bu duruma eklemek gerekirse, akıllı vatandaş, esnek, yaratıcı, hoşgörülü, kozmopolit ve kamusal hayata katılım ile ilişkisi olan insan ve sosyal sermayenin niteliğini göstermektedir¹⁹. Akıllı vatandaş unsuru bağlamında, insanların bilgi ve iletişim teknolojileri kullanma ve üretme kabiliyetlerinin geliştirilerek yaratıcılığı ve inovasyonu teşvik eden kapsayıcı bir toplum meydana getirilmesini hedeflemektedir²⁰. Akıllı vatandaşlardan meydana gelen akıllı toplum ise akıllı kentlerdeki uygulamaları etkin, verimli, kenti geliştirecek biçimde kullanır ve şehrin cazibe merkezi haline gelmesinde etkili olur.

2. KENTİ NİTELEYEN “SÜRDÜRÜLEBİLİR”, “DİRENÇLİ” VE “AKILLI”LIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sürdürülebilirlik kavramının üç temel ögeden oluştuğu yukarıda ifade edilmiştir. Bunlardan biri olan çevresel sürdürülebilirlik mevcut ekosistemlerin daimi olarak kendini gösteren sıcaklık değişimlerine ve doğa olaylarına adapte olabilmesinin gerçekleştirilmesidir²¹. Ekonomik sürdürülebilirlikte ise toplumun refahının artması için gerekli olduğu düşünülen üretilen mal ve hizmetlerin de artışının sağlanmasına

¹⁷ Amy J. Lynch and Simon M. Mosbah, Improving local measures of sustainability: A study of built-environment indicators in the United States. *Cities*, 60, 2017, s.301.

¹⁸ Frank Fischer, *Climate Crisis and the Democratic Prospect: Participatory Governance in Sustainable Communities*. Oxford University Press., 2017, s.231.

¹⁹ Emrah Akdamar, “Akıllı Kent İdealine Ulaşmada Büyük Verinin Rolü”, *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 10/2 (2017), s. 203.

²⁰ Lütfü Elvan, “Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç”, *İTÜ Vakfı Dergisi*, 77(2017), s. 8.

²¹ Mustafa Özçağ ve Hakan Hotunluoğlu, “Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2(2015), s. 305.

gayret gösterilirken kıt kaynakların rasyonel şekilde kullanımı önem arz etmektedir²² Toplumsal sürdürülebilirlik ise toplumun yönetim ile sürecin içine dâhil olarak uygulamalara uyumlu hale gelebilmesidir.

Burada söz konusu olan sürdürülebilirlik içindeki ögelerin dirençlilik ve akıllılık ile de ilişki de kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin çevresel sürdürülebilirlikte söz konusu olan adapte olabilme becerisi tam da dirençli kentlerden beklenen bir niteliktir.

Sürdürülebilirlik içinde geçen ve kentlerin adapte olması beklenen iklim değişikliği, afetler ve çevresel yıkım gibi birçok tehlike mevcuttur. Kentler, etkileri uzun dönemde anlaşılan stresler veya kısa dönemde ansızın gelişen şoklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kentlerin ve kent bölgelerinin dirençliliği ise farklı türdeki şoklardan ve streslerden kurtulma kapasitesi olarak değerlendirilmektedir²³. Kentsel dirençlilik, şoklar ve streslere karşı ekonomik, sosyal, kurumsal ve çevresel boyutlarda kentlerin işlevini sürdürmek ve gelecekte karşılaşılabilecek risklere yönelik çözüm geliştirebilmek doğrultusunda uyum, absorbe etme, dönüşüm ve hazırlık kapasitesindeki sürekli bir gelişmeyi anlatmaktadır²⁴. Buna göre kentsel sistemin oluşan şok veya stres akabinde eski haline dönmesinden çok, yeni normal durumuna ulaşması ve gelişmesi mevzu bahistir. Dirençlilik gösterebilen kent, bu durum ortaya çıktığında süreç esnasında sabit ve kararlı halinden dayanıklı bir şekilde işlevlerini devam ettirirken, geçiş ile uyum ve değişim aşamalarını yaşayacaktır²⁵.

Öte yandan bu noktada kentlerin ikili rolüne de değinmekte fayda vardır. Bir taraftan kentlerde gerçekleştirilen faaliyetler nedeniyle oluşan çevresel tahribat, dolayısıyla bunların sebep olduğu afetler vb. tehlikeler söz konusuyken; diğer taraftan

²² Mohammad Hossein Zavvar Sabegh, Yücel Öztürkoğlu ve Taebok Kim, Green Supply Chain Management Practices' Effect on the Performance of Turkish Business Relationships. International Journal of Supply and Operations Management, 2/4(2006), s. 982.

²³ Lorena Figueiredo, Taku Honiden, Abel Schumann, OECD regional development working papers 2018/02- Indicators for resilient cities, 2018, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f1f6065-en.pdf?expires=1644921233&id=id&accname=guest&checksum=C1611CF7D458ABBD9E9C4C70D6A4435E>, (erişim 10.02.2022), s. 6.

²⁴ Marielle Dubbeling, Marcia Caton Campbell, Femke Hoekstra ve René van Veenhuizen, Building resilient cities, Urban Agriculture Magazine, 22(2009), s. 4.

²⁵ Sara Meerow, Joshua P. Newell ve Melissa Stults, (2015). Defining urban resilience: a review landscape and urban planning, 2015, <https://pdfs.semanticscholar.org/b2e0/168ddede4aca228bd11f38fda67ccb99e60d.pdf>, (erişim 10.01.2022), s. 46.

afetlerin, şok ve streslerin de yine kentler en çok kentlere zarar vermesi söz konusudur. Bu afetler kentlerde önemli çevresel ve ekonomik zarara yol açmakta, ölümlere, sosyal ve kültürel alanda da ciddi kayıplara neden olmaktadır²⁶. Yani rasyonel kullanılması gereken kıt kaynaklar ve toplumsal sistemin arzu edildiği şekilde devam ettirilmesi noktasında sıkıntıya girmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirlik de zarar görebilmektedir. Kentin dirençliliği yeni duruma adaptasyon ile mümkündür ve bu da beraberinde sürdürülebilirliği de getirir. Zaten bu nedenle OECD, dirençlilikle ilgili konular ve hangi ölçekte ele değerlendirileceğine dair üçlü bir sınıflama oluşturmuştur: “Afet riski azaltımı”, “Sosyo-ekolojik konular”, “Sürdürülebilir yerleşimler”dir²⁷. Ayrıca kentsel dirençlilikle ilgili araştırmalarda ele alınan konuların, 5 başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunlar dirençliliğin; “Ekoloji ve sürdürülebilirlik boyutu”, “Afet ve risk boyutu”, “Ekonomi boyutu”, “İklim değişikliği boyutu”, “Tüm yaklaşımların bir arada ele alınmasıdır”²⁸. Bu başlıkların dirençlilik kadar sürdürülebilirliğin boyutlarıyla da alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Yine OECD’ye göre dirençli kentlerin özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir²⁹:

- Uyum sağlama: Sistemin belirsizliklerini ve eski alışkanlıklarındaki değişimi yöneten, çözüm üreten ve geleceğe uygun şekilde gelişen,
- Sağlam olma: Şokları ve acil durumları önemli bir işlev kaybı meydana gelmeden soğuran,
- Yedekli olma: Ani talep, yıkım, fazla stres ile karşılaşıldığında yedek kapasitesinin ihtiyacı karşılayabilen (bu bir kaynak, hizmet ya da hizmet sağlayan olabilir),
- Esneklik: Kentin tüm unsurlarının (vatandaş, işletme, topluluk, yerel yönetim vb.) değişime hızlı biçimde cevap verebilen,
- Kaynaklara sahip olma: Kriz anında temel hizmetleri ve fonksiyonları sağlayabilen,
- Kapsayıcılık: Farklı aktörlerin ve toplulukların, politika oluşturma basamağından başlayarak tüm politika sürecine tam olarak katılımını gerçekleştiren,

²⁶ Galderisi, “Urban resilience”, s. 37.

²⁷ Figueiredo vd., “OECD regional”, s. 6

²⁸ Galderisi, “Urban resilience”, s. 44.

²⁹ OECD. Resilient cities, preliminary version. <https://www.oecd.org/fr/gouvernance/resilient-cities-policy-highlights.htm>, 2016, (erişim 10.01.2022), s. 3.

- Entegrasyon: Tutarlı kararları olan ve tesirli yatırımları oluşturabilen, politika tayininde ve programlamada iş birliği içinde ve katılımcı bir yaklaşım meydana getiren özellikte olmalıdır.

Kent direnci ile ilgili çalışmaların yalnızca “esneklik” ile “adaptasyon” kapasitesi değil ayrıca “sürdürülebilirlik” konusuna da ağırlık verdiği görülmektedir. Kent direnci sürdürülebilirlik için elinde bulundurduğu potansiyel yönünden tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda esas olan, hızlı bir değişim ve kriz anında direnç sisteminin yenilenme ve inovasyon kapasitesini sağlamasıdır³⁰.

Sürdürülebilirliğin, dirençlilik kavramı ile olduğu kadar kentlere atfedilmeye gayret edilen akıllılık kavramı ile de ilişkisi vardır. Aynı şekilde dirençlilik kavramı da akıllılık kavramı ile ilişkiye sahiptir. Bazı araştırmacılar uluslararası yayınlarda bulunan akıllı kent ifadelerinin teknoloji, altyapı, bilgi yönetimi, bağlantılılık, sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi, katılımcı yönetim gibi kavramlar üzerinde yoğunlaştığını öne sürmüşlerdir³¹.

Uluslararası Standartlar Enstitüsü (ISO) “Şehrin planlamasını, yönetimini, inşasını ve akıllı hizmetleri kolaylaştıracak nesnelere interneti, bulut bilişim, büyük veri ve entegre coğrafi bilgi sistemleri gibi yeni nesil bilgi iletişim teknolojilerinin uygulandığı yeni bir kavram ve yeni bir modeldir.” şeklinde akıllı kenti ifade etmektedir³²

Kentlerin, Akıllı kentlere dönüşümünü mümkün kılan sürecin planlanması ve uygulamaların izlenmesinde Avrupa Birliği tarafından de kabul gören Boyd Cohen’in “Smart Cities Wheel (SCW)” yaklaşımının metodolojisine göre “Akıllı Kentler”, akıllı çevre, akıllı yönetim, akıllı ekonomi, akıllı yaşam, akıllı toplum ve akıllı ulaşım şeklinde altı temel bileşenden oluşmaktadır³³.

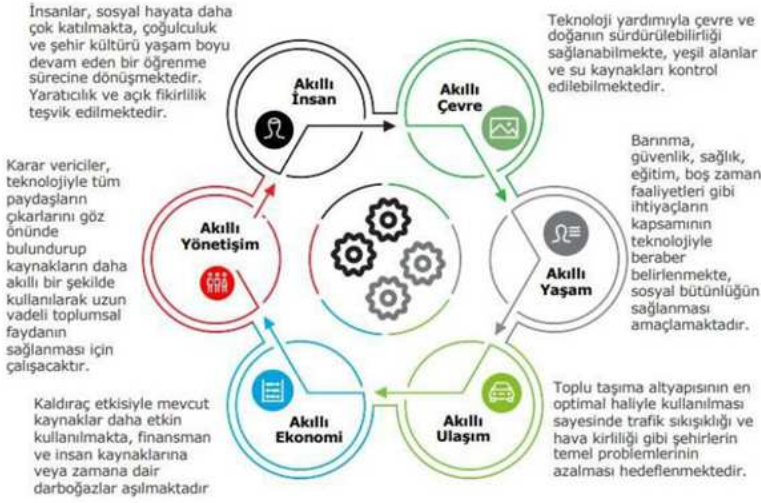
³⁰ Michaela Hordijk ve Isa Baud, “Inclusive Adaptation: Linking Participatory Learning and Knowledge Management to Urban Resilience”, Konrad-Otto Zimmermann (Ed.), Resilient Cities: Cities and Adaptation to Climate Change Proceedings of The Global Forum 2010, Local Sustainability 1, (Newyork: Springer), (2011), s. 113.

³¹ Vito Albino, Umberto Berardi ve Maria Dangelico Rosa, (2015), “Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance and Initiatives”, Journal of Urban Technology, 22/1(2015).

³² Türkiye Bilişim Vakfı, “Akıllı Şehirler Yol Haritası”, s. 25.

³³ Türkiye Bilişim Vakfı, “Akıllı Şehirler Yol Haritası”, s. 12.

Şekil 1. Akıllı Kentin Bileşenleri

Şekilden de görüldüğü üzere akıllı şehrin her bir bileşeni hem sürdürülebilir kentlerden hem de dirençli kentlerden beklenenlerle uyumludur. Hatta sürdürülebilir kentler ve dirençli kentlerin beklentilerini karşılayabilmek için gerekli sistemin oturtulmasına destek olabilecek bir yöntemdir akıllı kent oluşturabilmek...

“Akıllı” kent ifadesindeki “akıllı” kavramı ilk ortaya çıktığı günden bu yana eleştirilere maruz kalmış, bu nedenle kavramın içerdiği anlamın kapsayıcılığı için birçok araştırma yapılmıştır. Bu nedenle akıllı kent kavramının birçok tanımı bulunmaktadır, öte yandan günümüzdeki çok yönlülüğü her alt sistemin geliştirilmesini, desteklemektedir.

Akıllı kent kavramı birinci olarak, yeniliği destekleyen, problemlerin veya zorlukların üstesinden gelmek adına gereksinim duyulan “yüksek entelektüel ya da beşeri sermaye” ile ifade edilmektedir. İkinci olarak, amaç yönünden, iyi bir yaşam kalitesini ve ekonomik kalkınmayı, üçüncü olarak hayat boyu öğrenme, doğal kaynakların dikkatli kullanılması ve genel bakış açısıyla sürdürülebilir bir kentsel kalkınma ile vatandaşların da bu gelişime dahil olmasını kapsamaktadır³⁴. Buradaki üç özellik de dönüşüm, yenilenme, çözüm üretme, dolayısıyla adaptasyon ile ve bunların sürdürülebilirliği hatta bunların sürdürülebilirliğinin üç boyutu ile örtüştüğü anlaşılmaktadır.

³⁴ Adegboyega Ojo, Zamira Dzhupova ve Edward Curry, (2016), “Exploring the Nature of the Smart Cities Research Landscape”, Smarter as the New Urban Agenda: Public Administration and Information Technology (Ed. J. Gil-Garcia, T. Pardo, T. Nam), Springer International Publishing, Switzerland, 2016, s. 30

3. ÜÇ SIFATIN ORTAK TEMEL UNSURU: TOPLUM

Yukarıda da ifade edildiği gibi “sürdürülebilirlik”, “dirençlilik” ve “akıllılık” kavramları kent için birbirleriyle ortak noktalarda kesişirken belki de bunlardan en önemlisi vatandaş ve dolayısıyla toplum olmaktadır. Nitekim aslında oluşturulmaya çalışan tüm sistemler insanın yaşam biçimini şekillendirmek üzerine kurgulanmaktadır. Ancak toplumun bu kurgulanan sistemlere uyum sağlayabildiği ve uygulayabildiği düzeyde sistemlerin işlevsel olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu üç kavramın toplumla ilgili noktalarını toparlamak gerekirse:

Öncelikle sürdürülebilirliğin üç önemli bileşeninden birinin sosyal sürdürülebilirlik olduğunu hatırlamak gerekir. Keza diğer iki bileşen olan çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik de toplum ile alakalıdır. Örneğin çevre koruma ile ilgili ortaya konan ürünler, ülkeler, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarınınca desteklense dahi bu ürünlerin/projelerin geleceği toplum yapılarında dönüşüm ile olası hale gelebilir. Bu toplumların bilinçlenmesi ve akabinde alışkanlıklarını çevre ile uyumlu hale getirmeleri ve süreç esnasında sürdürülebilir özelliklere haiz olmalarıyla mümkündür³⁵.

Dirençlilik kavramını bu yönden ele almak gerekirse bir kenti dirençli kılabilmek için de uzun ve zorlu bir süreç söz konusu olması ile beraber bir kentin dirençli olması dört temel etkene bağlıdır: Ekonomi, yönetim, toplum ve çevre³⁶. Kentleşme elbette bireyler ile ülkelere ekonomik, sosyal ve çevresel yararlar sağlamaktadır. Ekonomik büyümenin, kültürlerin ve yeniliklerin canlı merkezleri olarak ifade edilebilecek kentler, ancak kaynakları ve içerdikleri olanaklarla afetlerden, şoklardan ve streslerden korunur, bunlara uyum sağlar veya bunlarla uğraşabilirler. Bir kentin hangi tip bir baskı unsurlarıyla karşılaştığını anlamak ve dirençliliğini geliştirmek adına kentlilerin ve yerel toplulukların tecrübelerinden faydalanmak da oldukça mühimdir. Bunun nedeni kentin karşı karşıya olduğu riskler ile tarihten günümüze mücadeleye ettiği afetler, en iyi orada yaşayanlarca bilinmektedir. Öte yandan kentler bu

³⁵ Seda Hilmiye Bostancı ve Seda Yıldırım, “Sürdürülebilir Topluluklar ve Ekolojik Vatandaşlık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı, Aralık, (2019), s. 208.

³⁶ Türkiye Tasarım Vakfı, <https://turkiyetasarimvakfi.org/tr/blog/18-bir-sehir-nasil-direncli-olur>, (erişim 10.01.2022)

riskler ve afetlere karşı eyleme geçmek adına da en uygun idari kademeyi temsil etmektedirler³⁷. Dolayısıyla gerek kentte yaşayanların o kentte hayatlarını devam ettiren toplum olmaları -haliyle direncili hale getirilmek istenen kentin temel taşı olmaları- gerekse yönetim yönünden yönetişimin kente ait birçok temsilciyi bir araya getirmesinden ötürü sistemin yönetim sürecinin de bir parçası olmaları –bu yönden de yine toplumun önemi- altı çizilmesi gereken hususlardır.

Akıllı kent kavramı kapsamında vatandaş ve toplumu ele almak gerekirse, bazı araştırmacıların öne sürdüğüne göre akıllı kent “bağımsız ve farkında olan vatandaşların varlıklarının ve etkinliklerinin akıllı tertibi üzerine yapılanmış ekonomi, insanlar, yönetişim, hareketlilik, çevre ve yaşam alanlarında geleceğe yönelik bir şekilde performans gösteren bir kent”dir³⁸. Ağlar üzerinden veri aktarımının gerçekleştirildiği akıllı kentlerin çözümlerin odağında insan olduğu ifade edilebilir. Teknolojinin yüksek bir ivmede gelişmesi insanların bilgiye ulaşmasında ve bilgiyi kullanmasında belirleyici olmuştur.

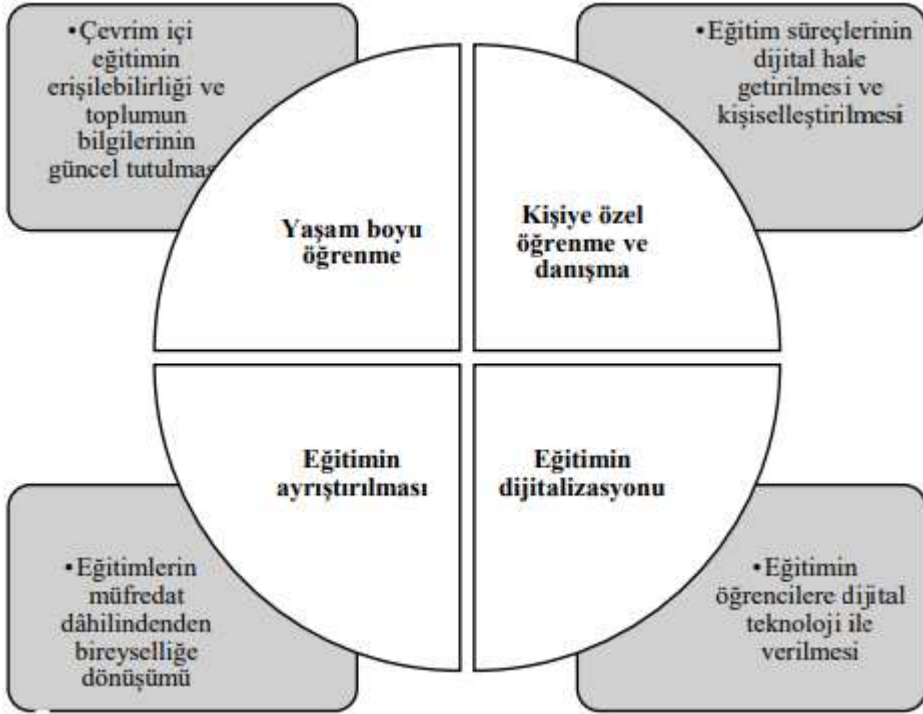

Şekil 2. Kentin Paydaşları

³⁷ Figueiredo vd., “OECD regional”, ss. 6-20.

³⁸ Ümmühan Kaygısız, ve Aydın Zeki Sonay, “Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentle”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/18(2017-Mart), ss. 56-81.

Akıllı kentlerdeki dönüşümün tek taraflı bir dönüşüm olmadığını kavranabilmesi gereklidir. Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere, bu dönüşüm kentin çok çeşitli paydaşlarını³⁹ da kapsayacak şekilde, birçok alanda ve bu alanlardaki hizmetlerde gerçekleşmekle beraber aynı zamanda sadece dijital bir kent dönüşümü değildir. Bu hizmetlerin sunanlar ve faydalananlar da bu dönüşüm sürecine dahildir. Bu nedenle akıllı kentlere dönüşüm sürecini teknik bir dönüşüm şeklinde değerlendirmek yerine toplumsal dönüşüm ile birlikte ele almak daha doğru olacaktır⁴⁰. Öte yandan akıllı şehrin paydaşlarını ve odağındaki insandan meydana gelen toplumun gerekliliklerini aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür⁴¹:

Şekil 3. Akıllı Toplumun Gereklilikleri

³⁹ Türkiye Bilişim Vakfı, “Akıllı Şehirler Yol Haritası”, s.28

⁴⁰ Çiğdem Varol, “Sürdürülebilir Gelişimde Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara’daki Belediyelerin Uygulamaları”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 26(2017), s. 44.

⁴¹ Türkiye Bilişim Vakfı, “Akıllı Şehirler Yol Haritası”

Akıllı kentlere dönüşümün odağında olduğu ifade edilen toplum dönüşümünün önemi kentlerin altyapılarının bu dönüşüme uygunluğu kadar toplumun da bu dönüşüme uygunluğunun tartışılması ile de alakalıdır. Akıllı kent olarak kabul edilebilen bir kentin uygulamalarının varlığı kadar toplumun da akıllı uygulamaları özümseyecek ve sürdürebilecek yenilikçi bir bilince sahip olması gerekmektedir. Akıllı kentlerin akıllı insan boyutunu oluşturan alt boyut ve göstergeler ise şu şekildedir⁴²:

Çizelge 1. Akıllı İnsan Boyutu Yapısı

Karakteristik/Boyut	Alt Boyut		Gösterge		Gösterge Tanımı
Akıllı İnsan	2a	Yetenek çeşitliliği	2a1	Yetenekli çalışan bulma kolaylığı	Şirketlerin ihtiyacı olan yeteneklere sahip çalışan bulmalarının değerlendirilmesidir.
	2b	Yaratıcılık	2b1	Aktif popülasyonda dijital beceriler	Ülkedeki insanların temel bilişim becerilerinin ne ölçüde olduğunu değerlendirilmesidir.
			2b2	Üniversite mezunlarının beceri kriterleri	Şirketlerin yeni mezunlarda aradıkları yetenekleri bulup bulamamasını değerlendirmektedir.
	2c	Hayatboyu öğrenme	2c1	İşletme okullarının kalitesi	İşletme okullarının kalitesinin değerlendirilmesini kapsamaktadır.
			2c2	Çalışan gelişimi	Şirketlerin çalışan gelişimlerine ne derece katkı yaptığını değerlendirilmesidir.
	2d	Eğitim seviyesi	2d1	Yetişkin okuryazarlık oranı	15 yaş ve üzerindeki nüfusun içinde, günlük yaşamlarında kısa ve basit bir açıklamayı anlayarak okuyabilen ve yazabilenlerin yüzdesi.
			2d2	Lise mezunlarının üniversiteye kayıt oranı	Toplam yüksek öğrenim kayıt oranının, yaşta bağımsız olarak, resmi olarak yüksek eğitim seviyesine karşılık gelen yaş grubunun nüfusuna oranını temsil etmektedir.
	2e	Eğitim kalitesi	2e1	Kaliteli eğitime erişim	Kaliteli eğitime herkesin erişiminin eşit koşullarda olup olmadığını değerlendirilmektedir.
			2e2	Öğretimde eleştirel düşünme	Öğretim tarzının öğretmeye dayalı ya da eleştirel düşünmeye teşvik edici olup olmadığını değerlendirilmektedir.
	2f	Açık fikirlilik	2f1	Beyin kazancı	Dünyanın dört bir yanından en iyi ve en parlak insanlar ilkeve çekebilme gücü ölçümüdür.
2g	Sosyal sermaye	2g1	Sosyal sermaye	Sosyal uyum ve katılımı, topluluk ve aile bağlarını; siyasi katılımı ve kurumsal güveni değerlendirilmektedir.	

Akıllı insan boyutu, alt boyutları ve göstergelerinden anlaşılacağı üzere, akıllı insan kapsamındaki beklentiler dirençli kentin toplumundaki insanı ve sürdürülebilir kentin toplumundaki insanını da destekler niteliktedir. Çünkü bir adaptasyon, yeniliğe açıklık ve bunu devamlı hale getirebilme söz konusudur.

⁴² Abdurrahman Avcıoğlu, “Akıllı Şehirlerden Akıllı Ülkelere: Akıllı Ülke Sıralama Modeli ve Türkiye Analizi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, 2020, s. 44.

Vatandaş ve toplum yönünden değerlendirdiğimizde bu çalışma kapsamında ele alınan ve kente atfedilen üç kavramın da odağında esasen sistemi inşa eden, uygulayan ve bundan faydalanan vatandaşın ve toplumun olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

4. “SÜRDÜRÜLEBİLİR”, “DİRENÇLİ”, “AKILLI” KENTLERE VE TOPLUMLARA DAİR BAZI ÖRNEKLER

“Sürdürülebilirlik”, “Dirençlilik” ve “Akıllı”lık kavramlarının örneği olan ve çalışmalara konu edilen birkaç kent bu kısımda ele alınmakta ve bu kavramlar arasındaki ve toplumlarına dair özellikle belirtmeye çalışılacaktır.

Kopenhag, Avrupa’nın yeşil başkenti olarak görülen bir kenttir. Bisiklet sayısının otomobil sayısından çok yüksek olması nedeniyle ekolojik yönden öne çıkan özelliklerinden biri olarak ifade edilmektedir ve kültürlerinde ciddi düzeyde yer almaktadır. Ayrıca 2025 yılına kadar karbon salınımını sıfır düzeyine düşürmek adına yaptığı uygulamalarla ve küresel kentler arasında yaptığı yatırımlarından ötürü iklim değişim başarı endeksinde üst sıralarda bulunmaktadır. Toplu taşıma araçlarının elektrikli olması, 100 bin yeni ağaç dikme hedefleri mevcuttur. Evlerden akan suyun temizliği hususunda, dünyanın en sıkı güvence testleri uygulanmaktadır. Rüzgar çiftliği yatırımları ile eğitim sisteminde önemli bir yer alan eğitim yatırımları Kopenhag için öne çıkan diğer unsurlar olarak özetlenebilir. Akıllı kent bileşenleri ele alındığında: Akıllı insan yönünden, paydaş katılımlarına tüm süreçlerde önem verilmesi, vatandaşlarının %75’inin akıllı telefonunu aktif olarak kullanmaları; akıllı ulaşım yönünden, araç içerisinde harcanan zamanın geri kazandırılmasının sağlanması; akıllı yaşam yönünden yeşil şehir endeksinde 2009 yılında en üst sırada yer alması; akıllı yönetim yönünden, akıllı kentler stratejisi ve uygulamaları farklı birimlerden bir araya getirilen görevlilerin meydana getirdiği Komite tarafından şekillendirilmesi, yönetime dair farklı unsurları ortak projelerinin desteklenmesi, çözüm merkezlerinin olması; akıllı çevre yönünden başta da ifade edilen, karbon ayak izindeki başarısı ve bisiklet kullanımının yüksek düzeyde olması; akıllı ekonomi yönünden uyguladığı politikalarla yakıt ve su tüketiminde tasarruf sağlanması örnekler olarak sayılabilir.⁴³⁻⁴⁴

⁴³ “Sürdürülebilirlik Konusunda Dünyaya Örnek 3 Şehir Neleri İyi Yapıyor?”, Son gün güncelleme 22 Temmuz 2019, <http://www.cevreciyiz.com/makale-detay/1400/surdurulebilirlik-konusunda-dunyaya-ornek-3-sehir-neleri-iyi-yapiyor>, (erişim 10.01.2022)

⁴⁴ M. Volkan Armağan, “Bilgi Toplumunda Akıllı Şehirler ve Katılımcı Yurttaşlık, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.118.

Amsterdam’da da hem sürdürülebilir hem akıllı kent olmaya uyumu olacak şekilde nüfusun çoğunluğunda bisiklet kullanımı yaygınlaşmıştır. Projelerle yerel çiftçilik ve kentlerin organik beslenmesi desteklenmektedir. Ekolojik farkındalığa yönelik bir eğitim sistemi uygulanmaktadır. Giyim ve moda çevre dostu malzemelerle gerçekleştirilmektedir. Zehirli malzemelerin veya su kirliliğine yol açabilecek maddelerin kullanımının engellenmesi önemli noktalardandır. Mimarisi de ekolojik yönden sürdürülebilirliğe uygun biçimde şekillendirilmektedir. Akıllı kent bileşenleri ele alındığında: Akıllı insan yönünden, yaşlılar ve hastalar için hastane veya bakım evinde değil de oldukları ortamda teknoloji yardımı ile rahat bir hayat sürmelerini sağlanmasının hedeflenmesi; akıllı ulaşım yönünden, araç kullanıcılarının gerçek zamanlı biçimde hareketlerinin takibi ve sürücü performansının daha iyi noktaya getirilmesinin yeşil filo uygulaması ile sağlanması, otopark yerleri, taksi bekleme noktaları, trafiğin durumu vb. konularla ilgili bilgilerin online paylaşımı; akıllı yaşam yönünden sürdürülebilirlik de için iklim değişikliğine önlem niteliğinde enerjiden çöp konteynırlarına değin çevre korumaya dair sokaklarla ilgili projesi; akıllı çevre yönünden CO2 emiliminin azaltılmasına yönelik ve doğal kaynakların korunması adına projelerin olması; akıllı ekonomi yönünden, yine enerji tasarrufuna yönelik projelerin oluşturulması ve elde edilen veriler neticesinde vatandaşa gerekli uyarıların yapılması örnek olarak sayılabilir.⁴⁵⁻⁴⁶

Barcelona da benzer şekilde akıllı kent olmada başarılı bir noktadadır. Barcelona’nın Akıllı kent yönetim modelini şema olarak şu şekilde ifade etmek mümkündür⁴⁷:

⁴⁵ “Sürdürülebilirlik Konusunda Dünyaya Örnek 3 Şehir Neleri İyi Yapıyor?”.

⁴⁶ Armağan, “Bilgi Toplumunda Akıllı”, s.114.

⁴⁷ Erhan Örselli ve Selçuk Dinçer, “Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme”, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2(2019), s. 102.

Şekil 4. Barcelona Akıllı Kent Yönetişim Modeli

Oslo, Boston, Japonya gibi daha birçok ülke kentlerinde sürdürülebilirlik ve akıllı kentleşme projeleri gerçekleştirilmektedir. Örneğin Japonya’da terk edilen kentlerin yeniden canlandırılması, geri gör oluşturma için uygulanan veya akıllı saatlerle gönüllü şekilde yaşlı nüfusun sağlık bilgilerini toplayarak önlemler geliştiren akıllı kent projeleri mevcuttur. Enerjiden, sağlığa yukarıda anlatılan daha birçok proje toplumu da sürecin her aşamasına katarak sürdürülmektedir. Elbette her ülkenin ve her kentin projeleri kendi gereksinimlerine göre oluşturulmaktadır.

Tüm bu ülkelerdeki projeler aslında dirençliliği de desteklemektedir. Çünkü ilgili kısımlarda da bahsedildiği gibi bu üç kavramın beklentileri birbiri ile örtüşmektedir ve söz konusu projeler dirençliliği de etkilemektedir. Öte yandan dirençlilikte ani doğa olayları, uzun vadeli iklim değişikliği etkileri vb. ani şoklar ve uzun vadeli stres durumlarına yönelik projelerin uyum ve entegrasyonu sağlamakla beraber sistemlerin yeni bir hale gelerek devamlılığına etkilemektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kentler ve akıllı kentler için de dirençlilik böyle haller için önem arz etmektedir.

Örneğin Endonezya'nın başkent Jakarta'nın dirençliliğini kıyı bölgelerindeki ve nehir kenarlarındaki taşkınlar, tropikal iklim dolaysı ile yüksek sıcaklıklar, fırtınalar ve aşırı yağışlar tehdit etmektedir. Bunlar ayrıca salgın hastalıkların yayılmasını da kolaylaştırmıştır. Bu neden İklim Değişikliğine Uyum (İDU) Politikaları ve Afet Riski Azaltımı (ARA) Eylemleri bağlamında taşkından korunma, sosyal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir bir kente ulaşmak için Jakarta 2030 Mekânsal Planı, Jakarta Su Yönetim Stratejisi ve İklim Değişikliğine Uyum 2030 Yol Haritası oluşturulmuştur. Ayrıca Kentsel Canlandırma İçin Sosyal Kapsayıcı İklim Değişikliğine Uyum Projesi üretilmiştir. Bunlar vasıtasıyla salgın hastalıkların yayılması engellenmiştir⁴⁸.

Başka bir örneği ele almak gerekirse ABD-Meksika sınırındaki Paso del Norte Bölgesi'ndeki su sağlanması ve mevcut suyun kalitesi ile ilgili problemler kentsel dirençliliği etkilemektedir. El Paso Su İdaresi ve Teksas Su Komisyonu ortaklığı ile Sürdürülebilir Su Projesi oluşturulmuş ve suyun kullanımı üzerine planlamalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların başarıya ulaşmasını desteklemek adına proje çerçevesinde katılımcı bir tutum istenerek; gönüllü organizasyonların da çalışmalara katkı vermesi sağlamıştır⁴⁹.

Bu örnekler dünyanın birçok ülkesinde birçok kentte karşılaşılan şok ve stres unsurlarına göre çoğaltılabilir. Hem sürdürülebilirlik hem dirençlilik hem de akıllılık ile ilgili çalışmalar ülkemizdeki çeşitli kentlerde proje konusu olmaktadır.

İzmir küresel metropoliten kentler arasında 2018 yılında gerçekleştirilen bir değerlendirmede, Türkiye'den İstanbul ve Ankara kentleri ile beraber 2014-2016 arasında ekonomisi en hızlı gelişen kentlerden biri olduğu çıkarımı yapılmıştır. İzmir yüksek oranda göç almaktadır, bu da hızlı büyümeye ve kentsel ekosistemin bozulmasına sebep olmaktadır. Bu problem dışında su tedariki ve su kalitesi ile ilgili problemler de söz konusudur. Dolayısıyla buna yönelik bir proje ortaya konmuş ve İzmir Büyükşehir Belediyesi ve belediyenin su idaresi IZSU, su hizmetinin gittikçe büyüyen kentte yaygınlaştırılması için Dünya Bankası-IFC ile iş birliği yapmıştır. Böylece hem tedarik sorunu büyük oranda çözülmüş hem de dört atık su arıtma tesisi sayesinde

⁴⁸ Çiğdem Tuğaç, “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden”, s. 1006.

⁴⁹ Tuğaç, “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden”, s.1007.

döngüsel ekonominin oluşturulması ve suyun tekrar kullanılmasının sağlanması imkanı olmuştur (IFC, 2018). İzmir’i akıllı kent kapsamında da değerlendirmek gerekirse; akıllı ulaşım yönünden, Çevreci ve engelli dostu “Akıllı Trafik Sistemi” projesi ile 2016 yılında Amsterdam Intertraffic Fuarı’nda en iyi proje ödülünü almıştır. Akıllı yaşam yönünden, trafikten güvenliğe, otoparklara birçok alanda teknolojiyen faydalandığı ve mobil uygulamalar da kullanıldığı görülmektedir. Akıllı yönetim yönünden, e-belediyeçilik vd. uygulamalara ulaşım için alt yapı hizmetlerine dair çalışmalarına adına koordinasyon için ortaya konan proje ile vatandaşların şikayet veya talep başvurusunu kolayca yapabilmesi ve yanlış yere yapsa dahi bunun ilgili yere ulaştırılıp dönüş sağlanması gerçekleştirilmektedir⁵⁰⁻⁵¹.

İstanbul’da ise “Akıllı Şehir Projesi Danışmanlık Hizmet Alımı” kapsamında Akıllı Şehir Proje Ofisi mevcuttur. İzmir ile benzeyen trafik, araç vb. akıllı uygulamalar mevcuttur. Akıllı ulaşım sistemleri alanında ülkemizde ilk ve tek lisanslı ar-ge merkezi oluşturulmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile birlikte Türkiye’de ilk defa IoT tabanlı bulut trafik yönetim sistemi meydana getirilmiştir⁵². Akıllı insan yönünden, vatandaşları kişisel özellikleri de tespit edilerek projelerle alakalı bilgilendirmek için smsler gönderilmektedir. Turistlere de kültürel ve tarihi bilgilendirmeler gerçekleştirilebilmektedir. Akıllı yaşam yönünden, öne çıkan uygulamalardan biri engelliler yönelik asansörlerle alakalıdır. Akıllı yönetim ve akıllı ulaşım yönünden, yukarıda da belirtilen ar-ge merkezi ve IoT sistemi sayılabilir. Akıllı Ekonomi yönünden ise ortaya konan teknolojik ve endüstriyel gelişmelerin optimal olarak gerçekleştirilerek kaynakların uygun kullanımı ve atık yönetimi ile sürdürülebilirlik desteklenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kaçak elektrik kullanımının önüne geçilmeye çalışılmaktadır⁵³.

Ankara’da İzmir ve İstanbul’a benzer şekilde akıllı kavşak, yeni binaların akıllı yapıda olması, eski binaların buna uygun dönüştürülmesi ve bunlar üzerinden enerji

⁵⁰ Tuğaç, “Kentsel Dirençlilik Perspektifinden”, s.1009.

⁵¹ Armağan, “Bilgi Toplumunda Akıllı”, s.124.

⁵² “Akıllı Şehir İstanbul yolculuğu başladı.” Son güncelleme:15 Mayıs 2017, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/05/15/akilli-sehir-istanbul-yolculugu-basladi>. (erişim: 10.01.2022)

⁵³ “Vodafone’dan Şehir Sizin Projesi”, son güncelleme: 17 Haziran 2017, <https://www.sehirsizin.com/sehirlerdenprojeler/#c=1&cc=%C3%96rne%C3%96nek%20Projeler&st=>, (erişim: 20.08.2021)

tasarrufu sağlaması gibi birçok proje söz konudur. Ayrıca ülkemizde daha başka kentler de akıllı şehir sistemleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak ne yazık ki akıllı kentin sadece teknolojisi baz alınarak vurguladığı diğer unsurlar göz ardı edildiğinde durum akıllı kente değil sadece bir teknoloji sergisine dönüşmektedir. Öte yandan bu düzeyde kaldığı takdirde ne sürdürülebilirlik ne de şok ve streslere karşı dirençlilikten bahsedilebilir.

SONUÇ

Kentler, değişen ve dönüşen şartlara uyum sağlama konusunda her zaman önemli bir işleve sahip olmuştur. Gerek ilerleyen teknoloji, gerek ortaya çıkan beklenmedik afetler ya da olaylar, gerek ihtiyaçların da tüm bu şartlara göre değişmesi, aynı zamanda nüfusun artması ve göç hareketlilikleri gibi birçok durum göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır ki küresel, ulusal ya da yerel tüm uygulamalar için kentler belli bir sistemin oturtulması adına önemli yönetim ve yönetim birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı tartışılırken doğal kaynakların korunması, var olan nüfusun ihtiyaçları, ekonomik kalkınma ve gelecek nesillerin de göz önünde bulundurulması gerekliliği küresel ölçüde düşünülürken uygulanabilirliği adına bunun kentsel bir sistemde nasıl gerçekleştirilebileceği de tartışmaya başlanmıştır. Gündem 21’den Yerel Gündem 21’e ve akabindeki tüm gelişmeler buna yönelik tasarlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle tartışılan sürdürülebilir kent gibi ve elbette sürdürülebilirlikle de örtüşerek, dirençli kent ve akıllı kent uygulamaları da kent düzeyinde geliştirmiş oldukları yenilikçi ve sürdürülebilir çözümlerle bu kent uygulamalarına duyulan ihtiyaçları karşılamaya çalışmaktadır. Aslında bu sistemlerin hepsinin odağında da insan ve dolayısı ile toplumun olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü toplum bu sürecin hem oluşturanı hem uygulayanı hem de sistemin kendisini yaşayanıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir toplum, dirençli toplum (toplum dirençliliği), akıllı toplum (toplum 5.0) kavramları da aynı şekilde önem arz etmektedir.

Çalışmada verilen örnekler de gerek bu üç kavramın ortak noktalarını gerekse ortak temel unsurlarını destekler niteliktedir. Öte yandan her kentin ve her toplumun farklı özellikleri, farklı şartları olduğunu da unutmamak gerekir. Buna dayanarak her kentten ve her toplumdan aynı süreci beklemek de doğru olmayacaktır. Ancak bu kavramların herhangi birini ya da birkaçını taşıdığını iddia eden kentlerin

uzun bir yolunun olduğunu belirtmek gerekir. Ülkemizde de bu yolu hedef edinen kentlerin kat etmesi gereken halen ciddi bir yolunun olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Bunu farklı dönemlerde gözlemlenen gerek doğa olaylarından, gerek akıllılığın sadece teknoloji sergisi olmak anlamına gelmemesinden, gerek toplumun tüm bu dönüşüm, inovasyon ya da şoklara henüz tam anlamı ile beklenen uyum ya da tepkileri verememesinden çıkarmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- [1] Akdamar, Emrah. “Akıllı Kent İdealine Ulaşmada Büyük Verinin Rolü”, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, 10/2 (2017): 200-215.
- [2] Albino, Vito., Umberto Berardi ve Maria Dangelico Rosa, (2015), “Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance and Initiatives”, Journal of Urban Technology, 22/1(2015): 3-21.
- [3] Armağan, M. Volkan. “Bilgi Toplumunda Akıllı Şehirler ve Katılımcı Yurttaşlık, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- [4] Avcıoğlu, Abdurrahman. “Akıllı Şehirlerden Akıllı Ülkelere: Akıllı Ülke Sıralama Modeli ve Türkiye Analizi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, 2020.
- [5] Bostancı, Seda Hilmiye ve Ayşe Nur Albayrak, The Role of Eco-Municipalities in Climate Change for a Sustainable Future. Ganpat, W. and Isaac, W.A. (Eds.), Environmental Sustainability and Climate Change Adaptation Strategies, IGI Global pub., (2017): 213-231.
- [6] Bostancı, Seda Hilmiye.. ve Seda Yıldırım, Sürdürülebilir Topluluklar ve Ekolojik Vatanlaşlık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı, Aralık, (2019): 203-218
- [7] Bulut, Yakup. “Yerel Yönetimlerin Teknolojiye Entegrasyonu”. I. Uluslararası Yerel Yönetimler, Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu, İşbirliği Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi Üniversitesi Yayını, 2003: 337-351.
- [8] Coyle, Stephen J. Sustainable and Resilient Communities: A Comprehensive Action Plan for Towns, Cities, and Regions (Vol. 15). John Wiley & Sons, (2011): 416.
- [9] Dubbeling, Marielle., Marcia Caton Campbell, Femke Hoekstra ve René van Veenhuizen, Building resilient cities, Urban Agriculture Magazine, 22(2009): 3-11.
- [10] Elvan, Lütfü. “Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç”, İTÜ Vakfı Dergisi, 77(2017): 6-9.
- [11] Ersavaş Kavanoz, Suna. “Kentsel Direnç Kavramı Üzerine”, Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 2/1(2020): 5-24.

- [12] Figueiredo, Lorena., Taku Honiden, Abel Schumann, OECD regional development working papers 2018/02- Indicators for resilient cities, 2018, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6f1f6065-en.pdf?expires=1644921233&id=id&accname=gu-est&checksum=C1611CF7D458ABBD9E9C4C70D6A4435E>, (erişim 10.02.2022).
- [13] Fischer, Frank. Climate Crisis and the Democratic Prospect: Participatory Governance in Sustainable Communities. Oxford University Press., (2017).
- [14] Holling, Crawford Stanley. “Resilience and stability of ecological systems”, 1973, <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>, (erişim 15.01.2022).
- [15] Hordijk, Michaela. ve Isa Baud, “Inclusive Adaptation: Linking Participatory Learning and Knowledge Management to Urban Resilience”, Konrad-Otto Zimmermann (Ed.), Resilient Cities: Cities and Adaptation to Climate Change Proceedings of The Global Forum 2010, Local Sustainability 1, (Newyork: Springer), (2011): 111-122.
- [16] Işıldar, Gamze. “Sürdürülebilir Kentler İçin Üniversite Yerleşkelerini Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2012.
- [17] Kaygısız, Ümmühan ve Aydın Zeki Sonay, “Yönetişimde Yeni Bir Ufuk Olarak Akıllı Kentle”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/18(2017-Mart): 56-81.
- [18] Lynch, Amy J. and Simon M. Mosbah, Improving local measures of sustainability: A study of built-environment indicators in the United States. *Cities*, 60, (2017):301-313.
- [19] Meerow, Sara., Joshua P. Newell ve Melissa Stults, (2015). Defining urban resilience: a review landscape and urban planning, 2015, <https://pdfs.semanticscholar.org/b2e0/168ddede4aca228bd11f38fda67ccb99e60d.pdf>, (erişim 10.01.2022), s. 46.
- [20] Meerow, Sara ve Joshua P. Newell, “Urban Resilience for Whom, What, When, Where and Why?”, *Urban Geography*, 40/3 (2019): 309-329.
- [21] Moss, Rosabeth ve Stanley Litow., “Manifesto for Smarter Cities” , Harvard Business School Working Paper, (2009): 09-141.
- [22] Özmehmet, Ecehan. “Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”, *E-Journal of Yaşar Üniversitesi*, 3/12 (2008): 1853-1876.
- [23] Tuğaç, Çiğdem. “Kentsel Direncilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları”, *İdealkent Dergisi*, 28/20 (2019-3): 984-1019.
- [24] Tuğdemir, Gökçe. Hatice Soğukpınar, Melih Özbolat ve A. Güldem Cerit. “Marina İşletmeleri ve Kullanıcıların Sürdürülebilir Çevreye Etkisi : İzmir İçin Kalitatif Bir Çalışma”, *İzmir. III. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu*, (26-27 Şubat 2016): 329-356.
- [25] Galderisi, Adriana. “Urban resilience: A framework for empowering cities in face of heterogeneous risk factors”. *Z magazine (Boston, Mass.)*, 11/1 (2014): 36-58.

- [26] Türkiye Bilişim Vakfı, Deloitte & Vodafone, “Akıllı Şehirler Yol Haritası”, (2016), <https://www.sehirsizin.com/Documents/Deloitte-Vodafone-Akilli-Sehir-Yol-Haritasi.pdf>, (erişim:30.08.2017).
- [27] Roseland, Mark. *Toward Sustainable Communities: Solutions for Citizens and Their Governments* (Vol. 6). New Society Publishers, (2012): 384.
- [28] OECD. *Resilient cities*, preliminary version. <https://www.oecd.org/fr/gouvernance/resilient-cities-policy-highlights.htm>, 2016, (erişim 10.01.2022).
- [29] Ojo, Adegboye, Zamira Dzhusupova ve Edward Curry, “Exploring the Nature of the Smart Cities Research Landscape”, *Smarter as the New Urban Agenda: Public Administration and Information Technology* (Ed. J. Gil-Garcia, T. Pardo, T. Nam), Springer International Publishing, Switzerland, (2016): 23-47.
- [30] Örselli, Erhan ve Selçuk Dinçer, “Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(2019): 90-110.
- [31] Özçağ, Mustafa ve Hakan Hotunluoğlu, “Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2(2015): 304-324.
- [32] Sabegh, Mohammad Hossein Zavvar., Yücel Öztürkoğlu ve Taebok Kim, *Green Supply Chain Management Practices' Effect on the Performance of Turkish Business Relationships*. *International Journal of Supply and Operations Management*, 2/4(2006): 982.
- [33] Türkiye Tasarım Vakfı, <https://turkiyetasarimvakfi.org/tr/blog/18-bir-sehir-nasil-direncli-olur>, (erişim 10.01.2022)
- [34] Varol, Çiğdem. “Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara’daki Belediyelerin Uygulamaları”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26(2017): 43-58.
- [35] WCED, *World Commission on Environment and Development, Our Common Future*: Oxford University Press, (1987).
- [36] Yavuz, Alpagut. “Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri”, *Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/14 (2010): 63-86.
- [37] “Akıllı Şehir İstanbul yolculuğu başladı.” Son güncelleme:15 Mayıs 2017, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/05/15/akilli-sehir-istanbul-yolculugu-basladi>. (erişim: 10.01.2022)
- [38] “Sürdürülebilirlik Konusunda Dünyaya Örnek 3 Şehir Neleri İyi Yapıyor?”, Son gün güncelleme 22 Temmuz 2019, <http://www.cevreciyiz.com/makale-detay/1400/surdurulebilirlik-konusunda-dunyaya-ornek-3-sehir-neleri-iyi-yapiyor>, (erişim 10.01.2022).
- “Vodafone’dan Şehir Sizin Projesi”, son güncelleme: 17 Haziran 2017, <https://www.sehirsizin.com/sehirlerdenprojeler#c=1&cc=%C3%96rnek%20Projeler&st=>, (erişim: 20.08.2021)

DİRENÇLİ ŞEHİRLER İÇİN KIRILGAN TOPLULUKLARIN GÜÇLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE'DEKİ ROMANLAR ÖRNEĞİ

Hasan Hüseyin Taylan*

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı kapsamındaki Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, “yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel eylem çağrısı”¹ni içermektedir. Söz konusu eylem çağrısını yerine getirmek için 17 amaç belirlenmiştir. Bunlar: “yoksulluğa son”, “açlığa son”, “sağlıklı ve kaliteli yaşam”, “nitelikli eğitim”, “toplumsal cinsiyet eşitliği”, “temiz su ve sanitasyon”, “erişilebilir ve temiz enerji”, “insana yakışır iş ve ekonomik büyüme”, “sanayi, yenilikçilik ve altyapı”, “eşitsizliklerin azaltılması”, “sürdürülebilir şehirler ve topluluklar”, “sorumlu üretim ve tüketim”, “iklim eylemi”, “sudaki yaşam”, “karasal yaşam”, “barış, adalet ve güçlü kurumlar” ve “amaçlar için ortaklıklar”dır. Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesinin Türkiye kendi üstüne düşen sorumlulukların farkındadır. Sürdürülebilir kalkınma için belirlenen amaçların yerine gelmesine yönelik Türkiye, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve birçok diğer paydaş aracılığıyla sürece katkı sağlamaktadır².

Bahse konu 17 amacın birçoğu dezavantajlı grupların güçlendirilmesiyle ilintilidir. Kartepe Zirvesi'nin de ana temasının Dirençli Şehirler ve Şehrin Dönüşümü

---

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Bölümü, htaylan@sakarya.edu.tr

¹ <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

² <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/>

olduğu³ hesaba katıldığında “dirençli şehirler” için “dirençli insan” ya da “dirençli topluluklar” önem kazanmaktadır. Türkiye genelindeki şehirleri insani ya da sosyal hizmet perspektifiyle dirençli hale getirebilmek için kırılğan nüfus gruplarını -başka bir söyleyişle dezavantajlı grupları- güçlendirmek gerekmektedir.

Güçlendirme yaklaşımı, “Bireylerin, toplulukların ve organizasyonların eşitliği ve yaşam kalitesini artırmak için sosyal ve politik çevrelerini değiştirmeleri ve yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarına yönelik sosyal bir eylem süreci” olarak⁴ ve “Bireylerin, grupların ve toplulukların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmaları, kendi amaçlarını başarmaları ve yaşam kalitelerini en üst düzeye çıkarabilmeleri için çalışmalarıdır”⁵

Esasında bireylerin, grupların ve toplulukların güçlendirilmesinde makro politikalar (makro sosyal hizmet) kadar, mikro politikalar (mikro sosyal hizmet) da önemlidir. Kişi ya da topluluklar, yasal düzenlemeler, sosyal politikalar, sosyal hizmet uygulamaları, rehberlik, savunuculuk, danışmanlık, projecilik, sosyal ve ekonomik yardımlarla kendi ayakları üzerinde durabilecek ve sosyal işlevselliği kazanabilecek bir çerçeveye sahip olması beklenir.

Tebliğin ana konusu olan, özellikle toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak dezavantajlı gruplar içerisinde değerlendirilen Romanlar, genel olarak ortalama gelirleri düşük, yaşadıkları sosyal coğrafyanın en düşük gelirli kültürel topluluklarından dır. Romanlar, buldukları yerlerin kenar mahallelerinde, sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürmektedirler.⁶

Roman vatandaşlara yönelik hazırlanan politikaların en güncel ve önemli dayanağı, 64. Hükümet 2016 Yılı Eylem Planında yer verilen “Roman vatandaşların sorunlarının çözümüne yönelik daha önce atılmış adımlar değerlendirilerek yeni çalışmalar başlatılacaktır” ibaresinden hareketle, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde hazırlanmış olan Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulu-

³ <https://www.kartepezirvesi.com/>

⁴ Peterson ve Hughey, 2004: 533'den akt. Erbay, 2019: 47

⁵ Adams vd. 2002: 201'den akt. Erbay, 2019: 47

⁶ Genç, Taylan ve Barış, 2015: 85.

sal Strateji Belgesi (2016-2021) ve bu belge doğrultusunda oluşturulan “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)” ve “II. Aşama Eylem Planı (2019-2021)” üzerinden şekillendirilmektedir⁷. Özellikle söz konusu eylem planlarıyla, Roman vatandaşların iyilik hallerinin sağlanması ve refahlarının artırılması için eğitim, istihdam, barınma, sağlık, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar başlıkları altında toplumun geneline sunulan hizmetlerin, Romanlar için tanınırlığının, ulaşılabilirliğinin ve erişilebilirliğinin artırılması ve risk faktörlerinin ortadan kaldırılması önceliklidir.⁸

Tüm iyileştirme çabalarına, yürürlükteki mevzuatlara, uygulanan sosyal politikalara rağmen, sosyal sorunların çözümü anlık ve kolay değildir ve nasıl ki sosyolojik olarak, sorunun derinleşmesi yıllara yayıldıysa çözümü de güçlü iradeye rağmen yıllara yayılmaktadır. Buradan hareketle Romanların Türkiye genelindeki sorunlarını, kendi perspektiflerinden ve birinci ağızdan ortaya koymaya yönelik bir çalışma gerçekleştirildi. Odak grup görüşmesine dayalı gerçekleştirilen çalışmanın verilerinin sunulduğu bu tebliğde, şehirlerin dirençli hale getirilmesinde, şehirlerin dirençsiz -kırılgan- gruplarından Romanların sorunları ortaya konulmuş ve sorunlarının çözümünde ve Romanların güçlendirilmesi noktasında öneriler sunulmuştur.

1. YÖNTEM

Türkiye’de yaşayan Roman vatandaşların sorunlarının tespit edilmesi ve sorunlara yönelik çözüm önerilerinin alınması amacıyla 22-23-24 Ekim 2021 tarihlerinde Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin desteğiyle Roman Çalıştayı düzenlenmiştir. Çalıştaya Türkiye’nin her bölgesinden, yirmi dört şehirden, iki yüzü aşkın, Roman federasyonu, konfederasyonları, dernek üyeleri, kanaat önderleri ve alanında uzman akademisyenler katılmıştır. İlgili çalıştayda söz konusu Roman kanaat önderleri ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. “2016-2021 Roman Strateji Belgesi” referans alınarak Eğitim, Barınma, Sağlık, İstihdam ve Sosyal Hizmetler başlıkları altında 5 grupta ve her grupta da 10-12 Roman kanaat önderiyle görüşülmüştür. Görüşmeler

⁷ Taylan ve Kara, 2021: 378.

⁸ Genç, Taylan ve Barış, 2015.

uzman akademisyenler tarafından sorun-çözüm başlığıyla sorulan sorulara verilen yanıtlar kayıt altına alınmıştır. Daha sonra alınan kayıtlar, betimsel analize tabi tutulmuş, raporlanmıştır.

2. BULGULAR

Odak grup görüşmelerinde Roman temsilcilerinin eğitim, barınma, istihdam, sağlık ve sosyal hizmetler başlığı altında sorunlara ve çözümlerine yer verdiği görüşler aşağıdadır:

2.1. Eğitim

Genel olarak Romanların, düşük okuryazarlık, okul terki, okul devamsızlığı, düşük okullaşma oranı, okullarda Roman çocuklarına yönelik ayrımcılık ve dışlanma, eğitim hayatına entegrasyon problemleri söz konusudur.

Bu konuda sunulabilecek öneriler şu şekildedir:

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla Roman çocuklar için sosyal destek hizmetleri sunulmalı; Velilerin bilinçlendirilmesine yönelik eğitim programları düzenlenmeli ve çıktılar takip edilmeli; Roman mahallelerindeki okullara sosyo-ekonomik yardımlar yapılmalı, eğitimin niteliğini artırıcı uygulamalar hayata geçmelidir. Çocukların eğitimden geri kalmalarının en büyük sebebi olan ekonomik problemler çerçevesinde ailelere istihdam sağlanması noktasında mesleki devamlılıkları takip edilmeli; Roman çocuklar mesleki eğitim programlarına yönlendirilmeli ve devamlılıkları takip edilmelidir.

Roman öğrencilerinin madde bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı vb. sorunlarına yönelik çalışmalar (proje, eğitim, farkındalık gibi koruyucu ve önleyici çalışmalar) yapılmalı, Roman çocuklar, Roman olmayan çocuklar ile aynı okula entegre edilerek ayrımcılığın önüne geçilmeli. Okul dışında vakit geçirecek sosyal alanlar Roman mahallelerinde artırılmalı, bu sayede öğrenciler kötü alışkanlıklar yerine sosyal becerilerini geliştirecek faaliyetlere yönlendirilmelidir.

Romanların eğitim hayatıyla ilgili dernek başkanlarının ve kanaat önderlerinin detaylı görüşleri (hem sorun tanımı ve hem öneri biçiminde) aşağıdadır:

1. Eğitim seviyesi ve kalitesi olarak Roman çocuklarının potansiyelleri ve entelektüel gelişimleri Roman olmayanlara göre daha alt seviyededir. Bu sebeple eğitim kurumlarında Roman çocuklarının eksiklerini kapatmasına imkân sağlayacak ek ders ve programlar uygulanabilir. Bu durum Roman çocuklarla Roman olmayanlar arasında eğitim seviyesi ve niteliği açığını kapatacaktır.

2. Nüfusu fazla olan Roman mahallelerinde çocuklar küçük yaştan itibaren sokak kültürüne alışmak durumunda kalmaktadır. Bu durumun en önemli müsebbibi ailelerdir. Aileler, geniş aile ya da akrabalık bağlarına olan güvenleri sebebiyle çocuklarının sokakta vakit geçirmesine (büyümesine) izin vermekte, bu da çocuğun kendi ailesinden kısmen de olsa uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda Roman mahallelerinde velilere yönelik bilinçlendirici, farkındalık oluşturuvcu eğitim ve seminerlere ihtiyaç vardır.

3. Okullardaki devamsızlık, okul terkine sebep olmaktadır. Ayrıca Roman mahallesindeki okullarda eğitim kalitesi çok düşük seviyededir. Roman mahallelerindeki okulların okul terki, devamsızlık gibi konularda desteklenmesi, eğitim aktörlerinin Roman çocuklarının okul devamlılıklarını kontrol etmesi ve çocukları eğitime teşvik etmesi gerekmektedir. Okullara yapılacak ekonomik ve sosyal yardımlar da okulların kalitesini artıracaktır. Bu konuda İl ve İlçe Milli eğitim müdürlükleri tarafından çalışmalar yapılmalıdır.

4. Roman mahallelerindeki bazı/birçok veliler çocukları için eğitim kaygısı taşımamaktadır. En büyük kaygı hem kendilerinin hem de çocukların istihdam edilmelelidir. Bu durum çocuklarıyla ilgilenmelerine engel olmaktadır. Ailelerin ilgili istihdam kurumlarıyla işbirliği halinde olması, hem iş sahibi olmalarına hem de çocuklarının eğitimlerini takip etmelerini sağlayacaktır.

5. Roman çocukların en büyük eğitim problemi, devamsızlıktır. Çoğu çocuk bir senenin en az üç ayında okula gitmemektedir. Genç aileler eğitim konusunda daha duyarlıyken yaşlı ailelerin önceliği ekonomik boyuttadır. Dolayısıyla bazen iş ve istihdam eğitimin önüne geçmektedir. Eğitim, çocukların sosyal hayatını etkilerken onların madde bağımlılığı gibi kötü alışkanlıklara sahip olmasının önüne geçmektedir. Bu sebeple, başta Milli Eğitim Müdürlükleri olmak üzere valilik ve kaymakamlıklar hem

çocuklar hem de aileleri için proje üretmeli, öncelik ailelerin iş hayatına katılması yönünde olmalıdır. Okullardaki öğretmenlerin ise Roman çocuklara yönelik önyargılarını yıkması son derece önemli bir konudur. Bu durum çocuğun yalnızca okulu değil eğitimi tamamına olan yakınlığını da etkileyecektir.

6. Hem oğlu hem de kızı öğretmen olan dernek başkanı, okullarda en çok sosyal dışlanma ve ırkçılık sorunlarının olduğunu, bu konuda okulların idari personelleriyle görüşülmesi ve çocukların böyle bir problemle karşı karşıya kalmaması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

7. Roman yaşam kültürü oldukça düzensiz olmakla birlikte en büyük problemin madde bağımlılığı olduğu görülmektedir. Roman çocukların kendisine rol model olarak belirleyeceği kişi sayısı oldukça azdır. Devlet eğitim konusunda gerektiği kadar yardımcı olmamaktadır. Genç kızlar reşit olma yaşına gelmeden evlenme niyetine girmektedirler. Bu durum onların eğitim hizmetlerini göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Genç kızların aileleri de benzer süreçlerden geçtikleri için bu durum aileler için bir sorun teşkil etmemektedir. Evlilik yaşının düşmesiyle birlikte çocukların eğitim hayatına katılımları zarar görmektedir. Çalışan Roman anneler çocuklarını bırakacak bir yer bulamadıklarından mahalle kreşlerinin inşa edilmesi kreş dönemindeki çocuklar için oldukça yararlı olacaktır.

8. Geçmişte var olan Roman algısı ve dışlanmışlıkla ilgili görüşmelerin ve çalıştayların devamlılığı son derece önemlidir. Erken yaştan itibaren anaokulu süreciyle beraber çocukların eğitim hayatına başlaması gerekmektedir. Gençler arasında madde bağımlılığı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ekonomik problemler gündeme gelmekte ve aileler Roman mahallesinden ayrılmak istemektedirler. Madde bağımlılığı konusunda Roman çocuklarına küçük yaştan itibaren eğitimler verilmelidir.

9. Romanlara karşı önyargı ve yetersiz istihdam ailelerin çocuklarını eğitim süreçlerine katmasını engelliyor. Romanların diğer kültürlerle karışmaları için şehircilik ve imar düzenlemeleri buna göre yapılmalıdır.

10. Okullarda Roman çocukları farklı kültürel özellikleri sonucunda dışlanmakta, diğer aileler çocuklarını Roman çocuklarıyla birlikte eğitim almalarını istemektedir. Bu durum sosyal dışlanmayı tetiklemektedir. İstihdamın olmaması, barınma sorunu ve geçim sıkıntısı eğitim hayatını etkiliyor. Eğitimin öneme sahip olmadığı Romanlarda evlilik evden kurtulma yolu olarak görülüyor. Toplumdaki rol model sayısı artırılarak gençlere örnek olmaları sağlanmalıdır.

11. Roman çocuklarına eğitim yardımı yapılması sağlanarak okula giden çocuk oranının artırılması gerekmektedir. Madde bağımlılığı çok fazla olduğu için çocuklar okula gitmiyor. İnanç konusunda yaşanan ön yargılar toplumdan soyutlanmasına ve eğitimden kopmalarına sebep oluyor. Eğitimde en büyük engel erken evlilik, Roman mahalleleri dağıtılmalı, aynı okullarda okuyan çocuklar eğitime adapte olamıyor.

12. Eğitim süreci aileden başlayarak çocuğa nakledilmelidir. Bu kapsamda ailelere yönelik sosyal hizmet müdahaleleri elzemdir. Roman mahallelerine yakın uzaklıkta kültür merkezlerinin açılması çocuklarla birlikte aileleri de eğitim sürecine katacaktır. Manevi boyutlu eğitimler ise çocuğun inançları doğrultusunda yetiştirilmesine yardımcı olacaktır. Önerdiğimiz kültür merkezlerinde eğitimin pek çok alanında hizmetler verilerek çocuklarımızın yaşam kaliteleri artırılabilecektir.

13. Özellikle kız çocukları okullarda yanlış yönlendiriliyor, Roman çocuklarının hepsinin aynı okula gitmesini doğru bulmuyoruz. Bu durum okulda Roman çocuklarının gruplaşmasına ve diğer çocuklardan ayrışmasına neden olmaktadır. Mümkün mertebe çocuklar çeşitli okullara dağıtılmalıdır. Ayrıca mahallelerimizde madde bağımlılığı konusu oldukça önemlidir. Çocuklarımız erken yaşta uyuşturucu madde kullanımına başlamaktadırlar.

14. İllerde bulunan Milli Eğitim Müdürlükleri, Roman çocuklarına yönelik projelerle destek olmalı, roman çocukların psiko-sosyal gelişimleri desteklenmelidir. Mahallelerde kurulacak gençlik merkezleri sayesinde eğitim süreçleri düzene girecektir. Anne ve babalar bilinçlendirilerek çocuklarla kaliteli vakit geçirmeleri sağlanmalıdır.

15. Veliler çocukların okullarıyla iletişim halinde olmalı, öğretmenleriyle çocukların durumuyla ilgili sürekli bilgi almaları konusunda bilinçlendirilmeli, anneler bu konuda desteklenmeli. Roman çocukları yatılı okullara yönlendirilmeli, gerekirse bu çocuklara burs verilmeli. Manevi eğitim için müftülüklerden destek alınmalı.

2.2. İstihdam

Genel olarak Romanların ekonomik problemleri, ekonomi ve işgücü piyasasından dışlanma, düşük gelir, sosyal yardımlara bağımlılık, yoksunluk, yoksulluk kültürü, kayıt dışı çalışma hayatı, işsizlik, marjinal sektörde istihdam, sokakta çalışmak, çocuk işçiliği olarak belirtilmektedir.

Özetle çözüm önerileri, Romanların istihdamına yönelik istihdam politikaları devam etmeli, hatta geliştirilmeli; çalışanlar için iş disiplini geliştirici çalışmalar yapılmalı (proje, eğitim, seminer vb.); mesleki eğitim, sanat eğitimi verip çocuklar için istihdam garantili iş alanları oluşturmalı; hurdacılık, kâğıt toplayıcılığı, dönüşüm Romanlar için çok önemli ve bu tür işler sosyal güvenceli olmalı, bu tür işler kurumsallaştırılmalı; İşe yerleştirmelerde ayrımcılık yapılmamalı, ayrımcılıkla mücadele edilmeli ve ayrımcılık önlenmeli; İstihdam politikaları (özellikle projeler) seçim dönemlerinde dahi kesintiye uğramamalı; İŞKUR kapsamında Romanların yer aldığı 9 aylık geçici işler sistemi devam etmeli, kesintiye uğramamalı; çifte dezavantajlılık yaşayan (kadınlar, cezaevi sonrası vd.) Romanlara yönelik pozitif ayrımcılık içeren istihdam uygulamaları hayata geçirilmelidir.

Romanların istihdam ve ekonomik problemleriyle ilgili dernek başkanlarının ve kanaat önderlerinin detaylı görüşleri (hem sorun tanımı ve hem öneri biçiminde) aşağıdadır:

1.Ebeveynlerin çalışmıyor oluşu çocukların eğitim sürecini de etkilemektedir. Her evde en az bir kişinin çalışıyor olması önemlidir. Bu sebeple aile bireylerinin istihdam edilmesi için ilgili kurumlarla işbirliği içinde çalışmalar ve yönlendirmeler yapılmalıdır.

2. Romanlarda iş beğenmemelik ve disiplin problemi söz konusudur. Kendi şahsi işler bahane edilerek istihdam edildikleri işler göz ardı ediliyor. Bu konuda eğitim oldukça önem arz ediyor. Çocuk yaştan itibaren eğitimin her kademesinde romanlar olmalı. Üniversiteye giden roman gençlerimizin sayısı çok az. İyi bir eğitim iyi bir iş anlamına geliyor. Gençlerimize iyi bir eğitim vermemiz gerektiğine inanıyoruz.

3. Doğu bölgesinde ikamet ediyor oluşumuz haklarımızı savunmak ve korumak açısından problemleri bir durum teşkil etmektedir. Terör bölgesine ait sorunlarımız bulunmaktadır. Doğu'da ikamet ediyor oluşumuz Roman vatandaşların göz ardı edilmesine neden oluyor. Politika aktörlerinin bölgemizi ve şehrimizi daha sık ziyaret etmesi iyi olacaktır.

4. Sosyal güvencenin olmaması karşılaşılan en büyük problemlerden biridir. Hurdacılık, kâğıt toplama ve geri dönüşüm işleri bizlerin hali hazırda yaptıkları işler. Bu işleri yapmaya devam etmek bizler açısından bir problem olmayacaktır fakat kurumsallaştırılarak sosyal güvence ile desteklenmek mevcut durumumuzu iyileştirecektir.

5. Romanlara karşı var olan önyargılardan ötürü istihdam ediliğimiz kurumlarda bir problem olduğu zaman ilk olarak gözler bizim üzerimize çevrilmektedir. Herhangi bir eylem yapmamıza rağmen kötü bir durum sebebi olarak gösterilmekteyiz. Şayet işyerinden biri çıkartılacaksa ilk olarak bizler gözden çıkarılmaktayız. Kamu kurumlarında da durum aynı şekilde seyretmektedir. Performanslar göz ardı edilerek iş çıkartmalarında ilk bizler görevlerimizden alınmaktayız. Siyasi aktörlerin söylem ve vaatleri yerine getirilmemektedir. Bu durum siyasi aktörlere olan güveni zedelemektedir.

6. Türkiye genelinde İŞKUR kapsamında yer aldığımız geçici işler sonlandırıldıktan sonra tekrar istihdam edilmediğimizden işsizlik problemi ile karşı karşıya kalmış bulunmaktayız. Geçici de olsa istihdam ediliyor oluşumuz bizleri bir iş yerine ait hissettirmekte ve ekonomik özgürlüğümüzü kazanmamıza yardımcı olmaktadır. Bu uygulamaların devam etmesini talep ediyoruz.

8. Seçim öncesi verilen vaatlerin aksine istihdam edilmemekteyiz. Söz konusu vaat olunca bile ayrımcılığa maruz kalıyoruz. Her alanda ayrımcılık en büyük problemimiz. Kurumlarımızda temsilci olduğumuz için bizlere olan güven de sarsılıyor. Verilecek sertifika programlarıyla potansiyellerimizin gelişimine katkı sağlayabiliriz.

9. El becerisi ile ilgili iş alanlarına gidilmeli. Özellikle cezaevinden yeni çıkmış kadınlarımızın topluma katılımlarının sağlanması için istihdamları önem arz etmektedir. Aynı zamanda takiplerinin yapılması ve gelişimlerinin izlenmesinin önemli olduğunu düşünüyoruz.

2.3. Barınma

Genel olarak yaşanan problemler, kentsel dönüşüm; riskli alanlarının ilanı ve süreci; yaşam tarzına uygun olmayan yapılaşma/dönüşüm; mahallerin altyapı, temizlik sorunları; tapu sorunları; ilgili idarelerin, barınma sorunlarıyla ve kentsel dönüşümle ilgili Roman mahalleleriyle istişare eksikliği; hanehalkı genişliği ya da aynı dar hanede birçok ailenin aynı anda yaşaması; mekânsal damgalanma (“Roman mahalleleri” etiketinin zorlukları); barınma alanlarının suç üreten bölgelere dönüşmesi; gettolaşma; yoksulluğa bağlı barınma sorunları (kış için yakacak temin edememe, ev tameratının, onarımının yapılamaması) var. Kötü koşullarda barınan birçok Roman aile var (baraka, naylon çadır vs.).

Özetle çözüm önerileri, Roman mahallelerinde kentsel dönüşümde taraflar dinlenilmeli, etkin iletişim ile temas kurulmalı ve gerekirse alan araştırmaları yapılmalıdır. Kentsel dönüşüm, gettolaşmaya imkân verilmeyecek şekilde yapılmalıdır. Mahallelerin riskli alan edilmelerinden kaynaklı yardım alamama sorunları çözülmeli; bağlantılı olarak tapu sorunları çözüme kavuşturulmalıdır. Birçok Roman kanaat önderi, aynı mahallede birlikte yaşamak istemiyor, “halka” karışmak istiyor ve bunun şehirle bütünleşmek için önemli bir fırsat olarak görüyorlar. Önyargı ve ayrımcılıkla mücadele için toplumsal temas arttırılmalı, Roman olanlarla olmayanlar birlikte aynı mekânsal ortamda bulunacak faaliyetler yapılmalıdır. Altyapı hizmetlerinin tamamlanması lazım. Kötü koşullarda yaşayan ailelerin, daha iyi şartlarda yaşayacak şekilde barınma sorunlarının çözülmesi gerekmektedir.

Romanların barınma problemleriyle ilgili dernek başkanlarının ve kanaat önderlerinin detaylı görüşleri (hem sorun tanımı ve hem öneri biçiminde) aşağıdadır:

1. *Mevcut binalarımızın güçlendirilmesi gerekmektedir. Maalesef binalarımız eski olduğu için yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyoruz. Bu durum insanımızda korku ve kaygıya neden oluyor.*

2. *Gerekli konuları gerekli yerlere iletmemize rağmen hala çocuklarının çamur içerisinde yaşadığını ifade ediyor. Şehrimizde altyapı ve belediyeçilik çalışmalarının geliştirilmesini talep ediyoruz. Sokaklarımızın asfalt olmaması ve yağmur durumunda*

toprağın çamurlaşması yaşamı güçleştiriyor. Vergilerimizin ödenmesine rağmen hizmet alamamak durumundan oldukça rahatsızız. Kentsel dönüşüm sorun olarak görüldüğü için yerel yönetim mevcut bölgelere yatırım yapmıyor. Kocaeli çevre ve şehircilik il müdürlüğü bölgede hane bazlı rezerv çalışmaları yapmalıdır. Yetkinin çevre ve şehircilik bakanlığında olduğu, resmiyete kavuşturulması gerekiyor, Belirtilen mahalle kentsel dönüşüm alanına dâhil edilmelidir. Eksik tapulu bölgeler için aynı çalışmalar yürütülmelidir.

3. Kentsel dönüşüm siyasi ranta dönüşmemelidir. Yapılar çevresindeki yapılar ile uyumlu olmalı. Kentsel dönüşümün bölgenin şartları ile uyumlu olmalı, entegrasyon şartlarını sağlamalı, gettolaşmanın önüne geçmeli, toplumsal fişlemeye zemin hazırlamamalı. Komşu kültürü ile beraber toplumsal entegrasyon önemlidir (İstanbul)

4. Katlı binalar sıkıntı olmamakla birlikte büyük araziler içerisinde hurdacılık için depolama yapmaya, müsait alanlar kentsel dönüşüme dâhil edilmelidir. Okul öncesi eğitim alanları, meslek kurs alanları, yeni meslek alanlarına imkân tanınmalı, park alanları kentsel dönüşüm alanlarına dâhil edilmeleri gerekmektedir.

5. Mahallelerdeki evler riskli bölge ilan edildiğimiz için yıkım tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Evlerimizin boşaltılması istendi. Bu durum bizleri oldukça büyük sıkıntılara soktu. Arazilerimiz için değerlerinin çok azı teklif edildi ve proje ile ilgili bilgilendirme yapılmadı. Belirlenen meblağ ile yeni ev sahibi olmamız mümkün görünmemektedir. Ayrıca evlerimizin eski olmasına bağlı olarak çeşitli problemleri bulunmaktadır.

6. Roman mahallelerinde çöp kutuları dahi diğer mahallelerden farklı. Belediyelerin vatandaşlarına eşit hizmet vermesinin doğru olacağını düşünüyoruz.

7. Batı Karadeniz Zonguldak Ereğli'de talep edilen tüm projelerimiz tamamladık. Bizden yer bulmamız istendi, 3 farklı yer bulduk. Yerler için izinler almamız talep edildi, izinlerimizi aldık, evrakları teslim ettik. Karar meclisten geçti, başlangıç 5 yıldır verilmedi. İlk yapan yerlerden biri biziz ancak sonuç alamadık. Kültür evi talep ettik, meclise sunduk, kabul edildi, yönetim değişti ve başlanamadı. Her şey kanuna uygun olması halinde sonuca ulaşılabilmesi insanları körüklüyor, farklı düşüncelere sevk ediyor.

8. *Kentsel dönüşümün gecikmesi romanların toplumsal entegrasyonunu geciktiriyor. Bazı roman aileler farklı yerlere taşınmak istiyor. Barınma sorunlarının ortaya çıkması sosyal sorunları körüklüyor.*

9. *Kadınlar ve çocuklar süreçte göz ardı edilmektedir. Kadınlar kendilerine ait yaşam alanları oluşturamadıkları için erken yaşta gayri resmi birliktelikler yaşamaktalar. Roman kültüründe aileler çocuklarını yanlarından ayırmak istemez. Bu sebeple eylem planında kadın ve çocuklara, gençlere yönelik ek maddelere ihtiyaç bulunmaktadır.*

10. *Devlet üzerindeki külfetimizin kesilip toplumun parçası olmak istiyoruz. Devlet, sosyal devlet mekanizmasını işleterek Romanları pasifize ediyor. İstihdam ile bu sorun aşılmaya çalışılmalıdır. Sosyal yardımı hak etmediğini düşündüğü ailelerden kesmелidir. Çalışmaya dayalı sosyal yardım modeli geliştirilmelidir.*

2.4. Sağlık

Genel olarak Romanların sağlık alanındaki problemleri: hastane erişimi sorunları (MHRS sistemini kullanılamaması vd.); sağlık kurum ve kuruluşlarına erişime yönelik ayrımcılık ya da dışlanma sorunları; okur-yazarlığın olmaması ya da düşük okur-yazarlıktan dolayı sağlık hizmetinden yararlanmada sorunlar yaşanması; Covid-19 aşısı olmadaki düşüklük; sağlık okuryazarlığı eksikliği; kişisel, mekânsal ya da mahalle bazlı hijyen sorunları; alkol ve özellikle uyuşturucu kullanımı yüksekliği ve sorunları; sağlıksız ve yetersiz beslenme sorunları; bilinçsiz doğum...

Özetle çözüm önerileri, hastaneye erişim sorunlarının giderilmesi (MHRS, ve diğer konularda eğitici çalışmalarla, ya da sağlık alanlarında Roman danışman atanmasıyla ek önerim: hasta hakları ya da tıbbi sosyal hizmet birimi bu konuda aktif rol alabilir); Sağlık okuryazarlığı eğitimleri verilmeli; sağlık kurum ve kuruluşlarındaki meslek profesyonellerine yönelik önyargı, dışlama ve ayrımcılık eğitimi verilmeli; Covid-19 konusunda ve de aşısı konusunda mahalleler bilgilendirilmeli; hijyen sorun-

ları çözümlenmeli; özellikle uyuşturucuyla mücadele etkin olmalı, koruyucu ve önleyici çalışmalara öncelik verilmelidir. Sağlıksız beslenme ve yetersiz beslenme sorunları çözümlenmelidir.

Romanların sağlık alanıyla ilgili dernek başkanlarının ve kanaat önderlerinin detaylı görüşleri (hem sorun tanımı ve hem öneri biçiminde) aşağıdadır:

1. Hastanelerde Roman vatandaşların fiziksel görünüşleri ve konuşma tarzları sebebiyle kendileriyle alay edilmesi, doktorların ve hemşirelerin muayeneden kaçınmaları gibi dışlayıcı davranışlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca doktorlarla aralarında yaşanan iletişim problemleri nedeniyle kendilerini doğru ifade edemediklerine şahit olmaktadır. Bu sebeple randevu alma süreçleriyle ilgili roman vatandaşlara yardımcı olacak sağlık danışmanlarının varlığı düşünülebilir.

2. Aşı konusunda kulaktan duyma bilgiler sebebiyle Roman vatandaşların çoğunun aşı olmamış olmamaları bizler için büyük tehlike oluşturmaktadır. Aşı hakkında mahallelerde eğitimler, seminerler verilmelidir.

3. Mevcut hijyen sorunları sebebiyle temizlik eğitimleri düzenlenmelidir.

4. Sağlık ocaklarına gelen hastaları ile alakalı daha samimi ve ilgili dokunuşlarda bulunulması ve sağlık okur-yazarlığı kapsamında romanların bilinçlendirilmesi, ilgili tekniklerin ve uygulamaların kendilerine öğretilmesi önemlidir.

5. Tedavi ücretlerinin yüksek olması, randevu verilme sürelerinin uzun sürmesi, alanında iyi olan doktorların özel hastanelerde bulunması ve bu hastanedeki muayene ve tedavi meblağlarının yüksek olması ve bu sebeple hizmet alınamıyor olması romanları bu durumdan mahrum bırakmaktadır.

6. Uyuşturucu ile alakalı yaptırımların daha caydırıcı nitelikte olması ve tedavilerin bireylerin tercihlerine bırakılmadan zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir.

7. Yaşlı ve engelli kişilerin hasta nakil araçları ile hastaneye gidip gelmeleri konusunda yetersiz kalınması sebebiyle yaşanan sıkıntılar için iyileştirici önlemler alınmalıdır.

8. Yetersiz beslenme sorununun çözümü olarak, devlet tarafından yapılan süt yardımının sadece iki çocuklu ailelere değil tek çocuklu ailelere de yapılması gerekmektedir.

9. Sağlıkçıların hastalara karşı yapmış oldukları psikolojik şiddetin medyaya yansımaması ve bu konunun ele alınmaması da bir sorundur.

10. Aile yapılandırması ile alakalı doğum kontrol çalışması yapılarak aile planlamasına yönelik çalışmalar yapılması ve kadınların evlilik öncesinde de jinekologlarla tanıştırılarak bilinçlendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir.

11. Mahallelerdeki çöp tenekelerinin sıklıkla değil seyrek aralıklarla boşaltılıyor olması önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

12. Şehir hastanelerinde bina içerisindeki yönlendirmelerin karmaşık olması sebebiyle yaşanan erişim sorunu bulunmaktadır. Okuryazarlığı düşük bir kitlenin erişiminde güçlük olmaktadır. Hastane içlerinde yönlendirme ile alakalı daha işlevsel bir yönlendirme mekanizması sağlanmalıdır.

13. Ailelerin çocuklarına resimli TC kimlik yaptırımları ile alakalı bilgilendirme yapılması önem arz etmektedir.

14. İzmit'te bulunan Roman mahallesine yakın Seka Devlet hastanesinin Dış hastanesine dönüştürülmesiyle Seka Devlet hastanesi yerine daha uzak hastanelerin fiziki erişimin zor olması, erişim problemlerini beraberinde getirecektir.

15. Madde bağımlılığı ile alakalı tedavi sürecinden sonra ailenin ihtiyacına göre psikolojik veya maddi olarak ailenin sürekli takibinin sağlanması gerekmektedir.

16. Madde bağımlılık tedavisi gören kişiyi topluma kazandırmak adına İŞKUR, halk eğitim gibi yerel belediyeler kapmasında gerekli desteğin sağlanarak kişinin topluma kazanılması işlevsellik açısından oldukça önemlidir.

17. Çocuk ve büyükler için hastanelerin belli kısımlarının AMATEM için ayrılması ve bu konuda çalışmalar yapılması madde bağımlılığı ile mücadelede oldukça önemlidir.

2.5. Sosyal Hizmetler

Genel olarak Romanların sosyal hizmetlerin sağlanmasında ya da erişimindeki problemleri: sosyal yardımlara muhtaçlığın yüksekliği; sosyal hizmetlere muhtaçlığın yüksekliği; Yardıma erişimde dışlanmayla ve önyargıyla karşılanıyor olunuşu; Toplumda (kamuda, yerel yönetimlerde, özel sektörde, ekonomide, eğitimde, sosyal ilişkilerde) Romanlara yönelik önyargı, dışlanma ve ayrımcılığın olması; Romanların birçok sosyal sorunla karşı karşıya kalışı (madde kullanımı, eğitim sorunları, istihdam, barınma, erken evlilik vd.)

Özetle çözüm önerileri; sosyal yardım ve sosyal hizmet komisyonlarında Romanların da temsil edilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda sosyal incelemelerin zorlayıcı ve yoğun bürokrasi içermeyen yapılmasının sağlanması gerekmektedir. Yardıma muhtaçlıkta SGK olması bir engel olarak değerlendirilmemelidir. Roman sorunları alanında hizmet veren sivil toplum kuruluşları yöneticilerine yardımda ayrıcalık sağlanması ya da düzenli bir gelir sağlanması (maaş vb.) gerekmektedir. Sosyal yardım görevlilerine önyargı ve ayrımcılık konularında eğitim verilmesi gereklidir. Sosyal yardımlar sağlanırken “siyasi mülahazalar” yapılmaması gerekmektedir. Roman sorunlarına yönelik (madde kullanımı, erken evlilik, eğitim sorunları vb.) proje, eğitim, seminer gibi bilinçlendirici, farkındalık oluşturucu, koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılmalıdır. Roman sorunlarının çözümü için yerel ve bölgesel çalışmaların, projelerin, çalıştayların, toplantıların, araştırmaların, eğitimlerin, seminerlerin hızını düşürmeden devam etmesi en önemlisi de gerek mevzuat gerekse etkin sosyal politikaların -özellikle Roman vatandaşlara yönelik strateji belgesinin- geliştirilmesi ve devamının sağlanması ve de takibinin yapılması gerekmektedir.

Romanların sosyal hizmetler alanıyla ilgili dernek başkanlarının ve kanaat önderlerinin detaylı görüşleri (hem sorun tanımı ve hem öneri biçiminde) aşağıdadır:

1. Kaymakamlıkların beyanına göre Yeşil kart sahibi herkes aynı ve nakdi yardımlardan faydalanabilmelidir ancak bu işlevsel halde değildir. Roman vatandaşlar muhatap olarak görülmemektedir. Sosyal yardımlaşma komisyonunda Romanlara yer verilmesi gerekmektedir. Bu durum romanların istihdamının da sağlanmasına

yardımcı olacaktır. Ayrıca verilen yardımlarda iyileştirilmeye gidilmesi günümüz ekonomik şartlarında elzem hale gelmiştir.

2. Roman vatandaşların SGK kaydının olması tüm sosyal yardımlardan faydalanmasına engel olmaktadır. (Vatandaşlar SGK kaydı bulunması sebebiyle aldığı sosyal yardımlar kesilmektedir, bu durumun önüne geçilmesi gerekmektedir.) Roman vatandaşların bu konuda pozitif ayrımcılığa tabii olması gerekmektedir. Sosyal yardımların planlanmasında ilgili kurulların üyelerinden bazıları Roman vatandaşlardan seçilmesi gerekmektedir.

3. Roman dernek başkanlarının sosyal hizmetlere bağlı komisyonlarda resmi olarak görev alması gerekmektedir. Kimi dernek başkanları bu işlerle uğraşmaktan kendi ailesini bile geçindirememektedir. İlgili göreve tabii olanların devlet tarafından maddi olarak desteklenmesi gerekmektedir.

4. Yapılacak sosyal yardım başvurularında ilgili derneklerin beyanatlarının da dikkate alınması hatta mümkünse “detaylı bir sosyal inceleme” yapılmaksızın sosyal yardımların aktif hale getirilmesi gerekmektedir.

5. Gerçekleştirilen mevcut çalıştayların daha sık yapılması, mümkünse bölge ve ilk bazlı çalışmaların teşvik edilmesi ihtiyaçların belirlenmesi konusunda daha isabetli olacaktır.

6. STK görevlilerine resmi olarak ayni ve nakdi sağlanması gerekmektedir.

7. Bazı Roman vatandaşların politik görüşleri sebebiyle ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Hizmetlerin politik fikir ayırmaksızın gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

8. Roman vatandaşları ilgilendiren tüm projelerde ilgili kurullarda Roman vatandaşların bulunması problemlerin daha hızlı çözülmesi adına yararlı olacaktır.

9. Kişisel silahlanmanın önüne geçilmesi ve bireylerin toplum için sağlıklı şekilde yetiştirilmeleri gerekmektedir.

10. Roman vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması konusunda resmî kurumlar arasında iletişimsizlik bulunmakta ve bu durum gerekli işlemlerin süresinin uzamasına sebep olmaktadır. Kurumların hızlı şekilde iletişim kurmaları hizmet kalitesini etkileyecektir.

11. Roman vatandaşların arasından çıkan bireylerin resmî kurumlarda istihdam edilmeleri gerekmektedir böylece devlet-Roman vatandaş arasındaki iletişimin ve işlevselliğin artırılmasına katkı sağlanabilir.

12. Önyargıların önüne geçilebilmesi adına okul kitaplarında bu konulara değinilerek sosyal dışlanmanın önüne geçilmesi hedeflenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Odak grup görüşmesine katılan kanaat önderlerinin görüşleri, yukarıda “sorun tespiti ve çözüm önerisi” biçiminde raporlanmıştır. Şehirleri dirençli hale getirmek ve kırılğan nüfus gruplarından Romanları güçlendirmek için sorunlarını değerlendirmek ve Romanlara yönelik politika önerilerini dile getirmek isterim:

Romanlar, Türkiye dışında da birçok ülkede varlığını sürdüren, genelde buldukları toplulardan yaşam tarzları açısından farklılaştırılabilen kimisi yerleşik kimisi gezgin, genelde sosyal dışlanma, ayrımcılık ve nefret söylemi çerçevesinde dezavantajlı grup olarak değerlendirilmesi nedeniyle sosyal hizmete konu olan bir topluluktur.

Romanlarla birlikte en sık anılan sosyal olgular ya da sorunlar, yoksulluk, eğitimsizlik, işsizlik, kayıt dışı istihdam, erken evlilik, yüksek madde kullanımı, kriminal vakalar, damgalanma, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve nefret söylemidir. Buradaki her sosyal olgu, birbiriyle karşılıklı ilişkilidir. Bir nevi kesişimsellik söz konusudur. Ayrımcılığa uğrayan bir Roman çocuğu (erkek), okulu terk etmek durumunda kalıp, ardından erken bir evlilik yapıp; ya evini geçindirebilmek için de kayıt dışı istihdam ile sokakta çalışan bir çocuk işçisine uzanabilir ya da erken evlilik yaptığı için çocuk istismarı kapsamında tutuklanıp cezaevine yolu düşebilir. Dolayısıyla ortaya çıkan sosyal sorun, diğer sosyal olgularla kesişimsellik, çoklu dezavantajlılık ve kısır döngüsü ilişkisine sahiptir.

1. Roman Strateji Belgesi (2016-2021) ya a) (2021-2023 olarak) aynen devam ettirilmeli ya da b) uygulamadaki bir takım eksiklikler ve yeni gelişen şartlar göz önünde bulundurulup güncellenmelidir (2. Roman Strateji Belgesi, 2021-2023 olarak).

2. Eğer güncellenme seçeneği kabul edilirse beş yıllık süreçte yapılan tüm çalışmaların çıktıları, bilim insanları, politika yapıcılar ve uygulayıcılarınca analiz edilip, gelen değerlendirmelere göre revize edilmelidir.

3. Aynen kabul seçeneği kabul görürse 3. Roman Eylem Planı (2021-2023) kabul edilip, uygulamaya dair hususlar için, beş yıllık veriler ve deneyimler değerlendirilip, eylem planı hazırlanmalıdır. Eylem planının hazırlanmasında gerek bu çalıştayın çıktıları gerekse sahadaki Roman aktörlerinin görüşleri metne yansıtılmalıdır.

4. Eylem planları, genel eylem planı ve yerel eylem planı olarak iki ana başlıkta ele alınmalıdır. Özellikle Roman Eylem Planı, yerelleştirilmelidir.

5. Üniversitelerde Roman Araştırma Merkezlerinin kurulması önerilmeli, desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.

6. Romanların maruz kaldığı problemler, problem başlıkları bazında ele alınabileceği gibi (eğitim, istihdam, sağlık, sosyal hizmetler ve barınma hatta yeni başlıklar eklenebilir) nüfus gruplarına göre de ele alınabilir (Genç Romanlar, Kadınlar, Çocuklar, Engelliler vs. gibi).

7. Son yıllarda Romanlara ve yaşadıkları sorunlara yönelik olarak devletin ve dolayısıyla kamu ve yerel yönetimlerinin artan ilgisi ve duyarlılığı dikkat çekicidir. Roman Açılımı adıyla anılan süreçle başlayan söylemler ve uygulamalar, esasen Romanlara yönelik ayrımcı uygulamalara ve dışlanma süreçlerine müdahale etmiştir. Kamusal alanda Romanların sorunlarına yönelik, onlara karşı ayrımcılığa ve dışlamaya yönelik ister açılım adıyla isterse başka isimlerle anılan politikalarla müdahale edilmeli ve bu konu öncelik kazandırılmaya devam edilmelidir.

8. Hem kamu yönetiminin hem de üniversitelerin ortaklaşa düzenleyeceği Roman dernekleri, federasyonları ve konfederasyonun katılacağı Roman Çalıştayları düzenlenmeli; devlet tarafından desteklenen ve devam eden Roman Çalıştayları daha

da yaygınlaştırılmalı; bu çalışma gruplarında Romanların yaşadığı sorunlar tespit edilip, bu sorunların çözümü için gerekli koordinasyonlar sağlanmalıdır.

9. Toplumsal teması arttıracak, sosyal gruplar arası kaynaşmayı sağlayacak projeler ve sosyal politikalar önerilmeli; gerek Bakanlıklar gerekse yerel yönetimlerce projeler ve sosyal politikalar uygulanmalı; var olan ve devam eden proje ve politikalarda desteklenmelidir. Örneğin, bunlardan birisi C. Zastrow'un (2013) ABD'deki Okul Otobüsçülüğü Sistemi adını verdiği, ABD'de okul çağındaki Beyaz ve Afro-Amerikalı çocukların eğitim süreleri boyunca kaynaşmalarını amaçlayan projedir. Türkiye'de şimdilik tartışılmaya ihtiyaç olsa da bizim önerimiz, Türkiye şartlarını da hesaba katarak, Roman çocuklarının yalıtılmış mahallelerin okullarında eğitim görmelerinden vazgeçilmesi; etnisitiye ve kültürel kimlik ayrışmasına gidilmeksizin mahalle bazlı okul kaynaştırmalarının gerçekleştirilmesidir. Böyle bir uygulama mümkün olamıyorsa da, okullar arası kaynaşma programları ve projeleri vasıtasıyla çocuklar arasında sosyal mesafenin azaltılması ve toplumsal temasın sağlanması son derece önemli bir noktadır.

10. Yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanmaya maruz kalan Roman aileler, sosyal hizmet müdahaleleri temelinde güçlendirilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. E. Özmete'nin (2011) ifadeleriyle güçlendirme perspektifinden sosyal hizmet uygulamaları ile Romanlara yönelik olumsuz damgalamaların ortadan kaldırılması; Roman ailelerin kurumsal/kamusal kaynaklara ulaşılabilirlik konusunda farkındalık kazandırılması sağlanabilecektir. Ayrıca güçlendirme perspektifiyle C. Zastrow'un (2013) ifadeleriyle mikro düzeyde bireysel güç; mezzo düzeyde bireylerarası güç ve makro düzeyde sosyo-politik güç, Roman ailelerin güçlendirilmesinde önem kazanmaktadır. Böylece önerimiz, Roman ailelerin, güçlendirme perspektifiyle, mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarıyla güçlendirilmesidir.

11. Romanlara yönelik sosyal mesafe uzaklığının temel nedenlerinden biri belki de Romanlarla ilgili olarak kitle iletişim araçlarında kullanılan olumsuz kalıpyargılar/sterotipler; olumsuz imajlardır. Özellikle televizyonlarda; dizilerinde; haberlerde Romanlara yönelik yer alan ayrımcı ve önyargılı söylemler ve olumsuz imajlara karşı takipçi olunmalı; gerekli mercilere uyarılar yapılmalıdır. Hatta medyadaki ayrımcı,

önyargılı ve hatta nefret söylemlerini izleyecek RTÜK dışında bağımsız medya izleme kurulu kurulması sağlanıp, insan hakları ve sosyal adalet perspektifinden konunun takipçisi olunmalıdır.

12. Gruplar arası önyargı ve ayrımcılığı engellemede gerekli olan en güçlü faktör olan empatinin, okullarda öğretilmeli ve eğitim içerikleri, önyargıyı ve ayrımcılığı azaltacak şekilde kurgulanmalıdır. Eğitim müfredatlarında önyargı ve ayrımcılıkla mücadele yer almalıdır.

13. Roman çocukların eğitim hayatından ekonomik nedenlerle erken kopuşu tespit ettiğimiz gerçeğine binaen; Roman aileleri ekonomik yönden desteklenmeli ve özellikle de öğrenim gören çocuklarına başarıları nispetinde eğitim hayatları boyunca maddi destek (burs) sağlanmalı; okullaşmayı teşvik için aileler bilinçlendirilmeli; seminerler verilmeli, eğitici programlar sunulmalı; özellikle çocuklarının eğitim sürecinde ve yaşamın da başarılı olmuş örnek modellerle karşılaşması sağlanmalı; Roman çocukları mesleki eğitime yönlendirilmeli; yerel yönetimlerin hâlihazırda son dönemlerde uygulanan Bilgi Evleri (özellikle okul sürelerinde yetersiz ya da eksik eğitimin telafisi adına ek derslerin, yeteneklerini geliştirici aktivitelerin ve ilgi ve meraklarını artırıcı faaliyetlerin profesyoneller tarafından yapıldığı yerler) Romanların meskûn olduğu mahallerde yaygınlaştırılmalı; bu mahallerde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri, bazı belediyelerce uygulamada olan Bilgi Evlerine benzer yapıları ve Gençlik Merkezlerini içerecek biçimde yapılandırılıp, açılmalı; oluşturulan bu merkezde de, özellikle kadınlara Aile Danışmanlığı ve çocuk yetiştirme konularında eğitimler verilmelidir.

14. Erken evliliklerin önüne geçilmesi için aileler ve gençler bilinçlendirilmeli; Roman olan ve olmayan ailelerin sosyal ilişki ve etkileşim kurmalarının sağlanmasına yönelik sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlenmeli; Roman olan ve olmayan çocukların bir arada eğitim gördüğü okullarda, bu çocukların aileleri, okul öğretmenleri ve idarecilerinin insan hakları çerçevesinde önyargı, ayrımcılık, dışlanma gibi konularda farkındalık oluşturulmalı, eğitici programlar düzenlemek ve farklı kültürlerle bir arada birlikte uyumlu yaşama konusunda etkinlikler düzenlenmelidir.

15. Roman ailelerle okul-veli ilişkisinin daha etkin ve sık biçimde kurulması için karşılıklı ziyaretler yapılmalı; sadece bu konuda değil eğitimle ilgili birçok sosyal sorununda gündeme gelen, ama özellikle Roman çocukların eğitim hayatına entegrasyonu bağlamında etkin ve işlevsel olabileceğini düşündüğümüz Okul Sosyal Hizmeti'nin Milli Eğitim Bakanlığı'nın gündemine gelmesi ve hâlihazırda okullarda yürütülen Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık hizmetleri gibi ama ayrı bir birim olarak Sosyal Çalışmacıların istihdam edilmesinin; Roman çocuklarının eğitim hayatına entegrasyonu, eğitim hayatından kopmalarının önlenmesi ve Romanların eğitim düzeyinin yükseltilmesi adına gerekli olduğu düşünülmektedir.

16. Kocaeli, Sakarya, Bolu ve Düzce'de Roman meselelerine dair gözlem, araştırma ve önerilerimi içeren bilimsel yayınlarıma başladığımda Romanların halihazırdaki görünümü ile sonraki yıllardaki görünümü arasında Romanlar lehine bir farklılık tespit ettim. Kimilerince küçümsenen ya da gereksiz bir masraf görünen çalıştay, toplantı, proje, seminer, diğer çalışmaların ve hatta strateji planı, eylem planları ve hatta Roman Açılımı sürecinin faydalarına bizzat tanık oldum. Örneğin Kocaeli'de, Kocaeli Romanları üzerine yürüttüğüm 2013 tarihli sosyolojik bir araştırmada birkaç üniversite mezunu varken; 2021 yılı itibarıyla yine Kocaeli'de yüzlerce üniversite mezunu olduğuna tanık olmak memnun edicidir. Yine, 2013 yılı itibarıyla Roman topluluklarının sivil toplumlaşması daha sınırlıyken, 2021 itibarıyla yoğun bir sivil toplumlaşma (dernek sayısındaki artış, Konfederasyon ve Federasyon kurulması...) takdire şayandır. Erken evlilik oranlarındaki düşüş, okullaşma oranlarındaki artış, madde kullanımına koruyucu ve önleyici müdahalelerin gözlenen faydası, başta yerel yönetimlerde olmak üzere (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi bu anlamda önemli bir örnektir) yoğun bir Roman çalışan istihdamı, en önemli gelişmelerden biri olan, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde iki milletvekiliyle Romanların temsil edilmesi, gelinen sürecin Romanlar açısından, T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başlattığı Roman Açılımı'nın ne derece başarılı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Roman Açılımı adıyla başlanan sürecin aynen ve hatta geliştirilerek devam etmesini (kaldı ki bu kararlılığı görmekteyim) temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Erbay, E. (2019). “Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19 (2019): 41-64.
- [2] <http://www.surdurulebilirlik.gov.tr/>
- [3] <https://www.kartepezirvesi.com/>
- [4] <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
- [5] Taylan, HH ve Barış, İ. (2015). Romanlar ve Sosyal Dışlanma, Çizgi Kitabevi, Konya.
- [6] Taylan, HH ve Kara, Z. (2021). “Dezavantajlı/Riskli Gruplar: Romanlar”, Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar, Editör: Hüseyin Doğan, Nika Yayınları, Ankara.
- [7] Taylan, HH., Genç, Y. ve Barış, İ. (2017). “Roman Çocuklarında Madde Kullanım Eğilimleri: Kocaeli Romanları Örneği”. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 15, Sayı 29(1) Ss. 211 – 231

AFGAN GÖÇMENLERİN ENTEGRASYON SÜRECİNDE KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İsmail Akyüz*

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu çok farklı dinamikler etrafında şekillenmektedir. Göç, hem göç eden (göçmen) açısından hem de gerek göç yolları üzerinde yaşayanlar gerekse göç edilen yerlerde yaşayanlar açısından kriz ve fırsatları beraberinde getirmektedir. Çok eski çağlardan beri insanlar arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar, salgın hastalıklar, kaynakların yetersizliği, iklim değişiklikleri, doğal afetler, savaşlar gibi çok çeşitli nedenler insanların yaşamakta oldukları bölgelerden başka yerlere geçici veya kalıcı olarak göç etmesine neden olmaktadır. Hangi faktörden kaynaklanırsa kaynaklansın genel olarak göç etme eyleminin altında daha iyi yaşam koşullarında hayatını devam ettirme arzu ve düşüncesi etrafında şekillenen bir arayışın yattığı söylenebilir. Bu durum göç için en temelde iki vakıayı gerekli kılmaktadır. Birincisi yaşanılan yerdeki yaşam koşullarının olumsuz olması, ikincisi daha iyi yaşam koşullarına sahip olduğu düşünülen başka bir yerin bulunması. Bu anlamda Anadolu coğrafyası tarih boyunca gerek verimli toprakları ve uygun iklim koşulları gerekse jeopolitik konumu itibarıyla insanlar için bir çekim merkezi olmuştur.

---

* Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, iakyuz@sakarya.edu.tr

Günümüz Türkiye'sinin biçimlenmesinde ve yapı taşlarının oluşmasında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan göç dalgaları önemli rol oynamıştır.¹ Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça Anlaşması'yla birlikte Avrupa'dan çekilmeye başlaması ve ardından Rumeli'deki toprakların kaybedilmesi üzerine buralardan Anadolu'ya doğru göçler başlamıştır. Toprak kayıplarının 1750-1774 yılları arasında artmasına paralel olarak, göç hareketleri hızlanarak devam etmiştir. Belli başlı göçler neticesinde Kırım'dan, Kuzey Kafkasya'dan, Yunanistan'dan, Bulgaristan'dan, Yugoslavya'dan, Doğu Türkistan'dan, Azerbaycan'dan, Kıbrıs'tan gelen çok sayıda insan Anadolu'da toplanmıştır.² Yeni toplum yapımız büyük ölçüde son iki yüz yılda Anadolu'ya gelen ve giden toplulukların göç hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, göçler, Osmanlı ve Türkiye tarihini şekillendiren ve yeni toplumun oluşmasına siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak katkılarda bulunan önemli olgulardan biri olarak değerlendirilmelidir.³

18. ve 19. Yüzyıllar boyunca gerek Türk gerekse diğer milletlerden hem Müslüman hem gayrimüslim çok sayıda insan Anadolu'ya göç etmiştir. Bunların başlıcaları Kırım, Kafkasya, Doğu Türkistan, Azerbaycan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan ve Kıbrıs Türkleri; Balkanlardan gelen Müslüman Arnavut, Boşnak ve Çingenerler ile Kafkaslardan gelen Müslüman Gürcü, Abhaz, Çerkez ve bazı Kürt aşiretleri olarak sayılabilir.⁴

Göç dalgaları Cumhuriyet dönemi sonrasında da devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin en önemli ve ilk göç hareketi, 1923 yılında esasları belirlenen Türk – Yunan mübadelesi ile gerçekleşmiştir. Bu göç hareketiyle, anlaşma isminden de anlaşılacağı üzere karşılıklı gerçekleşmiştir. 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384 bin kişinin geldiği bilinmektedir.⁵ Yine Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan 1924, 1936 ve 1953 yıllarında üç büyük göç dalgası yaşanmış, Romanya'dan

¹ “Kitlesele Akınlar”, son güncelleme 8 Şubat, 2022, https://www.goc.gov.tr/kitlesele-akinlar#_ftnref1

² Levent Bilgi, “Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006, s.4

³ Haydar Efe, “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri”, Sosyal Bilimler Metinleri 2018/1 (2018), s.26

⁴ Bilgi, “Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler”, s.5-11

⁵ “Kitlesele Akınlar”.

1950’li yıllara kadar 90 binin üzerinde insan Türkiye’ye gelmiş,⁶ Bulgaristan’dan ise 1989 yılına kadar yaklaşık 800 bin kişi Türkiye’ye göç etmiştir.⁷ 1980’li yılların başlarında Afgan-Sovyet Savaşından kaçan Afganlar, 1989 Halepçe katliamının ardından Irak’tan Türkiye’ye sığınan yaklaşık 50 bin kişi, 1991 Körfez Savaşı’ndan kaçan yaklaşık 500 bin Iraklı, 1992-1998 arasında Bosna Hersek’ten gelen yaklaşık 20 bin kişi ve 1999 yılında Kosova’da meydana gelen olaylardan kaçan yaklaşık 20 bin kişi kabaca Cumhuriyet dönemindeki büyük göç olayları olarak sayılabilir.⁸

Günümüzde ise yaşanan işgaller, savaşlar, ekonomik krizler, askeri darbeler, istikrarsız yönetimler gibi sebeplerle civar ülkelerde ortaya çıkan olumsuzluklar birçok insanın Türkiye’yi hayatlarının geri kalanını devam ettirmek için yerleşebilecekleri yeni bir yurt, ülkelerindeki olumsuz durum ortadan kalkana kadar sığınabilecekleri güvenli bir liman veya Avrupa ülkelerine ulaşmak için kullanabilecekleri bir geçiş noktası olarak görmesine neden olmaktadır. Türkiye’ye kitlesel göçün son ve en büyük örneği ise en uzun sınıra sahip olduğumuz komşumuz Suriye’de devam etmekte olan iç savaş ile yaşanmıştır.

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı beş milyondan fazla Suriyelinin ülkeyi terk ederek mülteci durumuna düşmesine neden olmuştur. Ülkeyi terk etmek zorunda kalanların en fazla tercih ettiği ülke ise savaşın başından itibaren açık kapı politikasını benimseyen Türkiye olmuş, Türkiye’ye sığınan Suriyeli sayısı üç buçuk milyona yaklaşmıştır. Suriyeliler için sınır illerde oluşturulan geçici kamplara yerleşme zorunlu tutulmamış, Suriyelilere ülke içinde serbest dolaşım hakkı tanınmıştır. Bu durum Suriyeliler için büyük bir kolaylık sağlamakla birlikte kısa sürede bu kadar büyük bir kitlenin ülkeye girmesinin sosyoekonomik ve sosyokültürel birçok sorunu beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte gerek hükümet yetkililerinin olumlu yaklaşımı gerekse vatandaşların hassasiyeti sorunların büyüyerek içinden çıkılmaz bir hal almasını engellemiş ve yine resmi ve sivil inisiyatiflerle üç milyondan fazla Suriyelinin Türkiye’de yaşamasına imkân sağlamıştır.

⁶ “Kitlesel Akınlar”.

⁷ Filiz Doğanay, “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, *Toplum ve Göç - II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Devlet İstatistik Enstitüsü*, Ankara 1997, s. 197.

⁸ “Kitlesel Akınlar”.

İç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin entegrasyon süreci devam ederken 2021 yılında Afganistan'da yaşanan gelişmelerle birlikte bu ülkeden Türkiye'ye doğru düzensiz göçmen olarak adlandırılanların sayısında bir artış olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Afganların Türkiye'ye göç etmesi yeni bir olgu olmayıp 1970'li yıllardan beri devam etmektedir. Ülkesini terk eden Afganların bir kısmı yaşamlarını burada devam ettirmek için, bir kısmı çalışıp para kazanarak ailesine göndermek için, bir kısmı ise Avrupa'ya geçişte transit olarak kullanmak için Türkiye'ye gelmektedir. 2021 yılında Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesinin ardından ülkeyi terk ederek Türkiye'ye yönelen Afganların sayısında bir artış olmuş, Suriyelilerin ardından Türkiye'ye gelen düzensiz Afgan göçmenler tartışmaların odağına yerleşmiştir.

Türkiye'de bulunan Afgan göçmenler farklı statülerde yaşamaktadır. Bunların bir kısmı yasadışı yollarla ülkeye giren ve hiçbir kaydı olmayan düzensiz göçmenlerden oluşurken bir kısmı uluslararası koruma statüsü için başvurmuş olanlardan bir diğer kısmı ise Türkiye'de oturma izni olanlardan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın 2021 yılında yaptığı açıklamaya göre Türkiye'de emniyet kayıtlarında olan ve yasadışı toplam 300 bin civarında Afgan yaşamaktadır.⁹

Göçmenler ile yerli toplum arasındaki ilişki genellikle çatışma, asimilasyon veya entegrasyon bağlamında şekillenmektedir. Bu ilişki biçimlerinden asimilasyon, canlı bir vücuda benzeyen toplumda göçmenlerin hazmedilmesini ifade etmekte, yeni gelenlerin çoğunluk toplumu içinde kaynaşarak erimesi perspektifine oturmaktadır. Entegrasyon ise daha incelikli bir şekilde egemen kültürel kodlarla bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bu anlamda göç eden her toplumun kendine has özellikleri uyum sürecini etkilemektedir. Bu anlamda Suriyelilerin entegrasyon süreci devam ederken Afganların ülkeye gelmesi farklı sorunları gündeme getirmiştir. Hem sürecin daha iyi yönetilebilmesi hem de ileride ortaya çıkması muhtemel olumsuzlukların engellenmesi adına mevcut durumdan kaynaklanan sorunların tespit edilmesi ve bunların çözüm yollarının aranması gerekmektedir. Bu çalışma Türkiye'deki Afganların entegrasyon süre-

⁹ "Türkiye'deki Afganlarla ilgili neler biliniyor?", son güncelleme 14 Şubat 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885>

cinde karşılaştıkları güçlükleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Sakarya’da ikamet etmekte olan Afganlarla derinlemesine görüşmeler yapılarak uyumu olumsuz etkileyen faktörler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya beşi kadın dördü erkek olmak üzere Sakarya’da yaşamakta olan 9 Afgan katılmıştır.

1. BULGULAR

Katılımcıların dördü akrabaları Sakarya’da olduğu için, beşi ise Sakarya’da iş imkânlarının daha iyi olduğunu duydukları için buraya geldiklerini söylemiştir. Yapılan görüşmelerde yabancı bir ülkeye geldiklerinde ilk olarak akraba veya tanıdık aradıklarını ardından iş imkânlarını öncelikledikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte gidecekleri şehirlerdeki insanların göçmenlere yönelik tavrıyla ilgili duydukları şeylerin de etkili olduğu görülmektedir.

“Biz Türkiye’ye kaçak yollarla geldik. Geldikten sonra Sakarya’da insanların Afganlara iyi davrandıklarını ve yardımcı olduklarını duyduk. Bundan dolayı Sakarya’ya geldik” (Katılımcı 1, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Sakarya’da iş imkânlarının çok olduğunu ve kolay iş bulunduğunu duyduk ve bu sebeple Sakarya’ya geldik.” (Katılımcı 4, Kadın, 29 yaşında, Evli).

“Akrabamız burada olduğu, iş ve ev konusunda yardımcı olacağını söylediği için Sakarya’ya geldik.” (Katılımcı 6, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Arkadaşlarım Sakarya’da depoda çalışıyorlar. Bana burada polislerin çok fazla rahatsız etmediğini söylediler. Kimliğim olmadığından ve depoda arkadaşlarımın yanında çalışabileceğimi düşündüğümünden dolayı Sakarya’ya geldim.” (Katılımcı 8, Erkek, 22 yaşında, Evli).

Komşularla ilişkilerine dair sorulan sorulara katılımcıların tamamı olumlu cevap vermiştir. Genellikle komşularıyla sorun yaşamadıklarını, mahalle sakinlerinin yardım etmeye çalıştığını ancak yakın ilişkiden kaçındıklarını ifade etmektedirler. Özellikle ilk geldiklerinde komşularının ev eşyası yardımı yaptıklarını, zaman zaman yemek ikram ettiklerini ancak evlerine gidiş geliş olmadığını söylemektedirler.

“Komşularımız bize iyi davranıyor, karışmıyorlar. Onlardan yardım gelmedi, hiç yardım istemedim. Komşularımınla karşılaştığımda onlara selam veriyorum, nasılsınız diye soruyorum, onlarda bana cevap veriyorlar. Onlara misafirliğe gitmiyorum. İlişkilerimiz selamlaşmak şeklinde.” (Katılımcı 2, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“Komşularım bize iyi davranıyor. Onlarla konuşuyoruz, selamlaşıyoruz ama bizi davet etmiyorlar, misafirliğe gitmiyoruz.” (Katılımcı 3, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“Komşularımız bize iyi davranıyor. Onlara bir şey sorduğumda bana yardımcı oluyorlar, karşılaştığımızda selamlaşıyoruz ama komşularıma hiç misafirliğe gitmiyorum çünkü davet etmediler, ben de istemedim.” (Katılımcı 4, Kadın, 29 yaşında, Evli).

“Komşularımızla bir sıkıntımız yok. Türk halkı iyi, misafirperver insanlar. Komşularım ile karşılaştığım zaman onlarla selamlaşır ve konuşuruz. Türkçe bildiğimiz için anlaşabiliyoruz. Ben çalışıyorum ama eşim komşulara misafirliğe gider, onlarda bize gelirler. Düğünlerine davet ediyorlar, gidiyoruz.” (Katılımcı 9, Erkek, 41 yaşında, Evli).

“Kamusal alanda (sokak, park, çarşı vb) insanların size karşı davranışları nasıl?” sorusuna çalışmaya katılanların bir kısmı olumlu olduğu yönünde cevap verirken bir kısmı olumsuz olduğu yönünde cevap vermiştir. Ancak genel olarak Afganların yerli halkın istisnalar hariç kendilerine iyi davrandığını söylemektedir.

“İyi davranıyorlar. Biraz Türkçe biliyorum. Bir şey sorduğumda cevaplıyorlar, yardımcı olmaya çalışıyorlar. Çocuklarımı parka götürdüğümde diğer çocukların anneleri bana selam veriyor. Nasılsın diye soruyorlar. Sohbet etmeye çalışıyoruz. Afgan olduğumdan dolayı farklı bir davranış görmüyorum. Türkler gibi davranıyorlar.” (Katılımcı 1, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Genel olarak insanlar bize iyi davranıyorlar ama bazen kötü davranabiliyorlar. Bazen laf ediyorlar, bir yoldan geçerken “buradan geçme”, “o tarafa git” gibi tepkiler veriyorlar.” (Katılımcı 3, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“İyi davranıyorlar, bir sorun yaşamadım. Bazı Türkler bize iyi davranıyor, ilgi gösteriyor. Bazıları da sert davranıyor. Dillerini bilmediğim için bir şeyi iki üç kere söylediğimde kızıyorlar, sabırsız davranıyorlar. Esnaf bizim dediklerimizi dinlemiyor, bizimle ilgilenmiyor.” (Katılımcı 4, Kadın, 29 yaşında, Evli).

“Kötü davranıyorlar. Bazen arkadaşlarımla dolaşırken kendi dilimizi konuştuğumuzu görenler bize kötü şekilde bakıyor. Bazı insanlar korkuyor, yolun karşısına geçiyor. Bazen bir şey sorduğumda cevap vermiyorlar ya da bilmiyorum diyerek uzaklaşıyor.” (Katılımcı 7, Erkek, 18 yaşında, Bekar).

“Genel olarak iyi davranıyorlar. Bazı Türkler bizi seviyor ve yardımcı olmaya çalışıyorlar. Dükkân sahipleri güler yüzlü davranıyor ama bazı insanlar sokakta Farsça konuştuğum için farklı bakıyorlar. Bazen bakışları rahatsız ediyor.” (Katılımcı 8, Erkek, 22 yaşında, Evli).

Göçmenlerin entegrasyonunda en önemli unsurlardan biri kamu kurumlarında çalışanların göçmenlere yönelik tutumları olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların devletle muhatap olduğu yerler olan kamu kurumlarında çalışanların davranışları uyum sürecini etkilemekte, olumlu davranışlar entegrasyonu kolaylaştırırken olumsuz davranışlar göçmenlerin daha içine kapanık hale gelmesine neden olmaktadır. Yapılan görüşmelerde bazı kamu çalışanlarının son derece ilgili ve anlayışlı olduğu bazıları ise sert ve kaba davrandığı anlaşılmaktadır. Kamu çalışanlarının olumsuz davranışına genellikle Afganların Türkçe bilmemesinin neden olduğu görülmektedir.

“Onlar da iyiler. Sadece evraklarımızda sıkıntı olduğunda devlet memuru tepki gösteriyor. Bu normal bir şey. Onun dışında bir kötülük görmedim. 2005’te geldiğimde Türkiye’de Afgan çok azdı. Yani o zamanlarda Afganları ellerinde çiçek gibi tutuyorlardı. Şu anda bu davranış biraz azaldı ama hala öyle. Bize Türklerden farklı davranmıyorlar. Ayrımcılık yapmıyorlar.” (Katılımcı 9, Erkek, 41 yaşında, Evli).

“Dış hastanesine gittim. Kimliğim kapatıldığı ve sigortam olmadığı için benden para istediler. Bana “paran yok, başka bir yere git” dediler. Bende o kadar mecbur oldum ki temizliğe giderek para kazandım, sonra doktora gittim ve işlerimi hallettim. Yani paramız olmadığında bize iyi davranmıyorlar. Dil bilmediğim için de bazen kötü davrandıkları olabiliyor.” (Katılımcı 3, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“İlk geldiğim zamanlarda Türkçe bilmediğim için beni anlamıyorlardı, o yüzden benimle ilgilenmiyorlardı ve işlerimi halledemiyordum. Mesela doktora sıkıntımı anlatamıyordum, bana tercüman bul diyerek ilgilenmeden gönderiyordu. Şu anda

Türkçe biliyorum ama kimliğim kapatıldığı için daha beni dinlemeden kimliğin yok diyerek gönderiyorlar.” (Katılımcı 1, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Polisler sert davranıyor. Bugün giderken polis beni aldı. Kimlik yanımda olmadığı için bana çok kötü davrandı. Bana bağıırıp çağırdı. Zorla arabaya bindirip emniyete götürdü. Göç idaresi de bize iyi davranmıyor, Türkiye’yi terk etmelisiniz diyor. Onun dışında diğer kamu kurumlarında bana iyi davranıyorlar, bir sorun yok.” (Katılımcı 4, Kadın, 29 yaşında, Evli).

“Kimliğim olmadığı ve Türkçe bilmediğim için hastane gibi yerlere gittiğim zaman sıkıntı çıkarıyorlar, sert davranıyorlar. Bana “kimliğin yok”, “git”, “bekleme” diyorlar. Yanımda kimliği olan birisi ile hastaneye gittiğimde yardımcı oluyorlar. Doktorlar yanımda Türkçe bilen biri yoksa hem ben onu hem de o beni anlayamayabiliyor. Anlatmaya çalıştıkça kızmaya başlayıp bazen “of” çekiyor.” (Katılımcı 8, Erkek, 22 yaşında, Evli).

“Bazen Türkçe bilmediğimden dolayı kızıyorlar ve “git”, “konuşma” gibi tepkiler alabiliyorum. Yabancı olmamdan kaynaklı bir sorun yok, tek sorun Türkçe konuşmamam.” (Katılımcı 2, Kadın, 47 yaşında, Evli).

Afgan göçmenlerin Türkiye’de an çok zorladıkları konuların başında iş bulma ve dil bilmeme olduğu görülmektedir. Ayrıca sigortalarının olmamasından dolayı sağlık hizmeti alamamaları ve çocukların eğitim hayatına devam edememesinin başlıca zorluklar olduğu anlaşılmaktadır.

“Kolayca bir iş bulamıyoruz, iş sahipleri maaşları az veriyor, maddi durumlarından dolayı zorlanıyoruz. Okula giden kızım var. Ona kırtasiye malzemeleri veriyorlar ama diğer masraflarını karşılamakta çok zorlanıyoruz. En çok zorlayan durum Türkçeyi çok bilmememiz. Türklerin bize karşı davranışları normal ama Türkçeyi çok iyi bilmememizden dolayı zorluklarla karşılaşyoruz. Kimliğim var ama sigortam yok. Bundan dolayı hastaneye gittiğimizde para ödememiz gerekiyor. Maddi durumumuz iyi olmadığı için ödemekte zorluk çekiyoruz.” (Katılımcı 1, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Bizim için şu an en önemli şey sigortamız. Devlet bizim sigortamızı kapattırdı. Maaşımız da az olduğu için hasta olduğumuzda hastaneye tedavi için gidebilecek para-

mız yok. Çocuklarımın okulu açısından bir sorun yok ama futbol oynayan oğlum yabancı olduğu için futbol kulübüne kabul etmiyorlar. Benim kocam ve çocuklarım ayrı ayrı işlerde çalışıyorlar. Bazı patronlar maaşları az veriyorlar ve onlara kötü davranıyorlar. Biz Afganistan'dan emniyetimiz olmadığı için Türkiye'ye geldik. Maddi sorunlar, hastane sorunları var, paramız yok ama en önemlisi Türkiye'de emniyetimiz var. Bundan dolayı başka şeyler bizim için sorun değil.” (Katılımcı 2, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“Kimliğim olmadığı için sigortam yok, hastaneye gittiğim zaman çok zorlanıyorum. Kimliğim olmadığı için az bir parayla çalışmaya mecbur kalıyorum yoksa iş almıyorlar. Türkçeyi bilmediğim için insanları anlamıyorum, onlarda beni anlamıyor ve zorlanıyorum. Depoda kaldığım için eşyalarımız eksik ve ısınamıyoruz. Maddi durumum kötü olduğu için eve eşya almakta ve geçinmekte zorlanıyorum.” (Katılımcı 8, Erkek, 22 yaşında, Evli).

“Hayat zor mücadele etmek lazım. Mesela çocuklarımın okul masraflarını karşılamakta güçlük çekiyorum. Havalar çok soğuk ama faturalar çok gelir diye doğalgazı açamıyoruz. Çocuklar hastalanıyor ama hastaneye gittiğimde sigortam olmadığı için para vermem gerekiyor, bundan dolayı zorluk çekiyorum. Şu anda her şey çok pahalı olduğu için de geçim sıkıntısı yaşıyorum. Ev kiramı, dükkan kirasını, faturaları ödemekte zorlanıyorum.” (Katılımcı 9, Erkek, 41 yaşında, Evli).

“Kimliğim olmadığı için devlet dairelerinde zorlanıyorum, istediğimizi yapmıyorlar. Sigortam ve maddi durumum olmadığı için hastalandığımda hastaneye gide miyorum. Oğlum çalışmak istiyor ama iş bulamıyor. Her şey pahalılaşıyor ama kocama az maaş veriyorlar. Kazandığımız para kira ve faturalara gidiyor, diğer ihtiyaçlarımızı almakta zorlanıyoruz. Kimliğimiz iptal edildiği için çocuklarım okula gide miyor.” (Katılımcı 6, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“En önemlisi kimlik. Türkiye'ye geldikten 2 sene sonra kimliği almayı başardım. Sonra Mukabelenin reddedilmesinden dolayı emniyette kimliğimi ve sigortamı kapattılar. Engelli çocuğum var, sigortamız olmadığından dolayı tedavi olamıyor. Kimlik olmadığı için Kızılay'dan maaşımı kestiler, işe almıyorlar. Bu sebeple geçinmekte zorlanıyoruz.” (Katılımcı 3, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“En çok zorlandığım şeyler kimliğimin olmaması, sigortamın olmaması. Yaşlıyım, çalışmıyorum. İkametim olmadığı için de bize Türkler gibi aylık maaş veremiyorlar. Sigortam olmadığı ve maddi durumum olmadığı için hastane parasını vermekte ve ilaçlarımı almakta çok zorlanıyorum. Hastaneye gittiğimde de Türkçeyi bilmediğim için tercüman da olmadığı zaman tedavi olamıyorum. Bizler Türk vatandaşı olmadığımız için her işe giremiyoruz. Ev ihtiyaçlarımızı, kirayı, faturaları ve çocukların okul masraflarını maddi durumumuz olmadığı için karşılamakta güçlük çekiyoruz.” (Katılımcı 5, Erkek, 60 yaşında, Evli).

Türkiye’ye gelen Afganların yaşadıkları sorunların nelerden kaynaklandığına dair sorulan sorulara katılımcılar en temelde kimlik ve sigortalarının olmaması şeklinde cevap vermiştir. Bu anlamda Afgan göçmenler bir kimliğe sahip olmanın ve sosyal güvenceye sahip olmanın sorunları büyük ölçüde azaltacağını, uyum sürecini hızlandıracağını düşünmektedir.

“Kimlik ve sigortalarının olmaması, çünkü bunlar olmayınca hastanede ücretsiz tedavi olamıyorlar. Paraları olmadığı için hastaneye gidemiyorlar. Türkçe bilmedikleri için Türklerle anlaşamıyorlar, kimlikleri olmadığı ve Türkçe bilmedikleri için kolayca iş bulamıyorlar, iş bulurlarsa uzun saatler çalıştırılıyorlar ve düşük maaş veriyorlar.” (Katılımcı 1, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Afganlılar için en önemli şey kimlik ve sigorta. Kimlik ve sigorta olmadığına okula, hastaneye gidemiyorlar, iş sahipleri kimliksiz onları kabul etmiyor. Kimlik olmadığına Kızılay yardım etmiyor, maaşları iptal ediyor. Ev sahibi yabancılara kimliksiz ev vermiyor.” (Katılımcı 2, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“Genel olarak Afganlıların en önemli sorunu kimlik, sigorta ve iş. Çünkü kimlik olmadığına hiçbir yerden yardım alamıyoruz, sigorta olmadığından ve maddi durumumuz iyi olmadığından hastaneye gidip tedavi olamıyoruz.” (Katılımcı 3, Kadın, 47 yaşında, Evli).

“Afganlar buraya gelirken bekâr ve yalnız gelirler, ailesini getiremezler. Buraya gelerek 4-5 genç birleşip ev tutarlar ve çalışırlar. Kazandıklarını da ailelerine gönderirler. Bazen ev sahipleri evden çıkarıyor, böyle sıkıntıları var. İkincisi ilaç, hastane, hastalık gibi sıkıntıları var. Kimlikleri olmadığı için bu sorunları çözemiyorlar çünkü

her şey bir kimliğe bakıyor. İş bulamıyorlar. Bazen çalıştıkları halde maaşlarını alamıyorlar ya da az paraya çalıştırılıyorlar. Afganistan'da annesi, babası, kız kardeşi ondan para bekliyor.” (Katılımcı 9, Erkek, 41 yaşında, Evli).

“Afganların ikametle ilgili sorunları var. İş bulamıyorlar. Kimliklikleri ve sigortaları yok. Kimlikleri olanları sigortasız çalıştırıyorlar. Türklerden daha az para veriyorlar. Hastane gibi yerlere gidemiyorlar. Bazılarının parası yok, ev tutamıyorlar ya da kovuluyorlar. Sonra dışarılarda kalıyorlar. Türkçe bilmeyenler diğer insanlarla anlaşamıyorlar.” (Katılımcı 6, Kadın, 31 yaşında, Evli).

“Herkes benim gibi kimlik, sigorta ve iş istiyor. Kimlik olmadığı için sigortaları yok. Kimliksiz işe almıyorlar. Afganlıları az maaşla çalıştırıyorlar. Maddi sorun yaşıyorlar. Herkes benim gibi rahat rahat gezmek, hasta olduğu zaman hastaneye gidebilmek istiyor. Kimliğimiz ve sigortamız olmadığı için bunları yapamıyoruz.” (Katılımcı 8, Erkek, 22 yaşında, Evli).

SONUÇ

Sakarya'da yaşamakta olan 9 Afgan göçmen ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde Afganların Türkiye'de yaşadıkları güçlükler ve uyum süreçlerinde karşılaşılan sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmede katılımcıların genelinin Sakarya'ya bilinçli bir tercihle geldikleri ve Sakarya'da yaşamaktan memnun oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları tecrübeler genel olarak değerlendirildiğinde insanların kendilerine önyargı ile bakmamaları durumunda sosyal uyumlarının çok daha kolay olacağı anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları birkaç münferit olumsuzluk dışında insanların Afganlara karşı olumsuz tepkiler göstermediği anlaşılmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarındaki işleyişin ve çalışanların yaklaşımlarının Afganlar için çok iyi olmadığı görülmektedir. Ayrıca hastanelerde dil bilmemenin önemli bir sorun olduğu, bu sorunun çözümü için kısa vadede hastanelerde ve kamu kurumlarında yeterli sayıda tercüman bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Afganların çalışma izinlerinin bulunmaması ve buna bağlı olarak sigortasız olarak çalışmak zorunda kalmaları yaşadıkları en büyük sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İş bulma ve para kazanma konusunda sıkıntı yaşayan

Afganlar için bu durum ciddi bir rahatsızlığa sebep olmaktadır. Sorunlardan bir diğeri ise Afganların Türkçe bilmemesinden kaynaklanan iletişim güçlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] T.C. İçişleri Bakanlığı. "Kitlesele Akınlar." T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. Son güncelleme 8 Şubat, 2022. https://www.goc.gov.tr/kitlesele-akinlar#_ftnref1.
- [2] Bilgi, Levent. "Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- [3] Efe, Haydar. "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri". *Sosyal Bilimler Metinleri* 2018/1 (2018): 16-27
- [4] Doğanay, Filiz. "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi". Toplum ve Göç - II. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Devlet İstatistik Enstitüsü.1997. s. 194-205.
- [5] BBC. "Türkiye'deki Afganlarla ilgili neler biliniyor?". son güncelleme 14 Şubat 2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58342885>

KÜRESEL ŞEHİRLERDE SOSYO-KÜLTÜREL DEĞERLERİN KORUNMASI

Kemal Yavuz Ataman*

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde bilginin, sermayenin, hizmetin, ürünün, insanın toplumlar ve devletlerarasında dolaşımı, hareketi, bağlantıları ve bağımlılıkları artmıştır. 1980' den sonra yaşanan ekonomik, siyasi gelişmeler, daha sonra bilgi toplumuna geçişle birlikte küreselleşme ivme kazanmıştır. Ekonomik küreselleşme siyasi ve sosyo-kültürel küreselleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Ulus aşırı sermaye, küresel şirketlerle etkin, egemen olup, tekel haline gelmiştir. Teknolojik ilerlemeler üretim ve tüketim süreçlerini, dağıtım ve pazarlama ağlarını genişletmiştir. İletişim teknolojisi ve internetle küresel sistem başat, belirleyici bir güç konumuna erişmiştir. Ulaşım alanında çok mesafe alınmıştır. Küresel etkileşim, iletişim toplumsal değerleri, yapıları değiştirmeye başlamıştır. Sermaye ve teknoloji devletlerin egemenlik alanlarına müdahale ile ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını etkilemeye, belirleyici olmaya başlamıştır. Küresel sistem bu gücüyle sosyo-kültürel değerleri dönüştürmeye yönelmiştir. Yeni medya, internet, sosyal medya, dijital araçlar, programlar yoluyla günün her anında, her konuda insanlarla iç içedir.

Küreselleşme sürecinde göç hareketleri de hızlanmıştır. Soykırım, savaş, açlık gibi zorunlu göçlerin yanında iradi göçlerin oranı da yükselmiştir. İş, ticaret, turizm, eğitim, teknoloji, siyaset, evlilik, sosyal bağlar yoluyla iradi göçlerin hızı ve hacmi artmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ülkelerin en önemli yapıları olan şehirler sosyokültürel yönden küreselleşmenin etkilerine maruz kalmaktadırlar. Şehirler insanlığın tarih

---

* Araştırmacı, Yazar, kemalataman59@gmail.com

boyunca kurduğu etkin, bütünleştirici merkezlerdir. Coğrafi, yapı, çevre, nüfus şehirleri belirleyen maddi bileşenlerdir. Şehirler bir kültürel zihniyete dayanır. Din, dil, kültür gibi sosyo-değerler şehirlerin manevi bileşenleridir. Tabiat, kültür, sanayi, ekonomi, ticaret, tarım, ilim, eğitim, ulaşım, coğrafya açısından stratejik noktada bulunan şehirler küresel etkileri daha çok hissetmekte, küreselleşmektedirler.

Şehirler insanlarla ve kurumlarla kaimdir. İstikrar ve istihkâm için bu yapıların güçlü olması gerekir. Küresel sistem şehirleri, insanları, toplumları kıskaçına almakta, tek tipleştirmeye çalışmaktadır. Küreselleşmenin ilham kaynağı liberal kapitalizm toplumsal zihniyet inşasına tesir etmekte, şehirlerin plan, yerleşim, mekân anlayışları ticarileşmekte, değişmektedir. Şehirlerde yozlaşma, yabancılaşıma ile sosyo-kültürel yapıların ve değerlerin zayıfladığı görülmektedir. Toplumun ve şehrin temelleri olan din, inanç, dil, örf, adet, tarih, kültür, anane, folklor, kamu vicdanı, dayanışma, yardımlaşma gibi değerler zayıflamaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında küreselleşmenin çok boyutlu olumlu tarafları vardır. Toplumlar, insanlar arası akışkanlık, etkileşim şehirleri ekonomik, sosyal ve kültürel yönden geliştirmekte, çok kültürlü yaşamı temin etmektedir. Küreselleşme sürecinde ileri teknoloji, iletişim, etkileşim yerel yönetimleri ve kuruluşları daha canlı, etkin kılmaktadır. Halkla ilişkiler güncel ve şeffaftır. Hizmetler daha hızlı, verimli hale gelmiştir. Katılımcı ve çoğulcu yönetim gelişmektedir. Küresel gerçekler, merkezi ve yerel yönetim, yerel unsurlar, STK'lar, insanlar arasında "yönetişim" ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Yönetişim (governance) küreselleşme sürecinde terminolojiye dâhil bir olan yeni kavramdır. Birlikte yönetmek anlamına gelmektedir. Küreselleşen şehirlerde sosyo-kültürel değerlerin bu şekilde korunması, geliştirilmesi zorunludur. Aksi durumda toplumsal yapının zayıflaması, inanç ve değerlerden uzaklaşılması, bozulma, yozlaşma görülmektedir. Nasıl ki şehrin imar planları yapılıyorsa, sosyo-kültürel imar planları da olmalıdır, yapılmalıdır. Yerel yönetimler ile ehil, uzman, yetkin, ilim, kültür, sanat insanları, kanaat önderleri, STK'lar arasında bir mekanizma kurulabilir. Şehirler medeniyetlerin merkezidir. Tarihte ve günümüzde küresel şehirler ilmin, kültürün, tekniğin odak noktası olmuşlardır. Kimliklerin teşekkülünde şehirlerin önemli bir yeri vardır. Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz etkilerini analiz ederek, şehrin kimliğini, temel toplumsal yapıları ve sosyo-kültürel değerleri koruyacak plan, program çalışmalar yapmak yeni dönem küreselleşen şehirler için zaruri hale gelmiştir.

1. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

Tarihin muhtelif dönemlerinde yaşanan küresel gelişmeler devletleri, toplumları, insanları etkilemiştir. İletişimin, ulaşımın gelişmesi, hızlanması, mal, hizmet, para, insan ve bilginin dünya üzerinde yoğun hareketi ile küreselleşme geniş ve etkin bir ağ kurmuştur.¹ Küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyokültürel değer ve birikimlerin dünyaya taşınmasıdır.² Küreselleşme Amerikan merkezli ekonomik, teknolojik, kültürel faaliyetleri ile dünyayı ve insanlığı kuşatmakta, etki alanını çok genişletmekte, derinleştirmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra ABD devleti, 1980' ten sonra ise Amerikan şirketleri küresel siyasette, uluslararası kuruluşların yapısında, ticaret kurallarının belirlenmesinde etkin oldular. İkinci dünya savaşından zarar görmeyen tek ülke ABD, Avrupa ve diğer dünya coğrafyasında çok yönlü siyaset geliştirmiş, sanayiye, teknolojiye kültür endüstrisine büyük yatırımlar yapmış, dünyayı saran zincirler kurmuştur. Güçlü finans kuruluşları ve teknoloji desteğiyle ile yeryüzünün kaynaklarını, ulaşım, üretim, dağıtım, pazarlama ağlarını kontrol altına almıştır. Yoksul ülkelerden büyük bir beyin göçünü küresel şirketlere transfer etmiştir. 1990'da dillendirdiği ve uygulamaya koyduğu Yeni Dünya Düzeni 2000'li yıllardan itibaren internetin etkinliği ile dijital imparatorluğa dönüşmüştür. Dünyanın en büyük Amerikan şirketleri şekil değiştirmiştir. Zenginlikte ilk sıralara iletişim teknolojisinin dev şirketleri geçmişlerdir.³

Küreselleşmenin etkisi çift yönlüdür. İlim, eğitim, sanayi, teknoloji, üretim gibi alanlarda tarihin en büyük ilerleme ve gelişmeleri bu dönemde yaşanmaktadır. Kalite ve standartlar yükselmiştir. Eğitim, ilim, istihdam alanlarının yeterli olmadığı ülkelerin insanları için gelişmiş ülkelerde eğitim, çalışma, yerleşme fırsatları doğmuş, göçler başlamıştır. İletişim teknolojisi sayesinde bilgiye erişme, ulaşma hızlanmış, dünyanın her yeriyle kolaylıkla irtibat sağlanmaktadır.⁴ İletişim maliyetleri düşük düzeydedir, bazen sıfırdır. Toplumlar, insanlar, kültürler arasında tanıma, tanışma,

¹ Ahmet Kayan. "Küreselleşmenin Kentler Üzerindeki Etkileri Ve Küresel Kentlerin Özellikleriyle İlgili Bir Değerlendirme", *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 10 (1), (2015) s.274.

² Yusuf Erbay. "Kavram Olarak Küreselleşme". *Yeni Türkiye*, 21/19 (1998), 170.

³ Sibel Fügen Varol. "Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme" *Gift-der*, Cilt,5 S.1 Mart (2017), 405.

⁴ Yener Özen, "Kişisel, Sosyal, Ulusal ve Küresel Sorumluluk Bağlamında Toplumun Yeniden İnşası: Mekân", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, (2011), s.147.

görüşme, iş yapma, birlikte yaşama tarihte ilk defa bu kadar yoğun gerçekleşmektedir. Açık toplum sayesinde düşünme, değerlendirme, analiz yapma melekeleri gelişmiştir. Dünyanın birçok yerine mal satma, hizmet sunma, işyeri, ofis açma, yerleşme imkânları artmış, kolaylaşmıştır. Bu yönleriyle küreselleşme faydalı ve olumludur.⁵ Çok kimlikli, çok aidiyetli aileler, toplumsal yapılar oluşmaktadır. Kültürlerarası etkileşim yaşanmaktadır. Küreselleşme küresel değerleri dayatırken, yerel değerlerin de sahiplenilmesi, tanınması ve tanıtılmasına da sebep olmaktadır.

Küreselleşme ile devletlerin egemenliği, ülkelerin kaynakları, pazarları, toplumların sosyo-kültürel yapıları, değerleri baskı altındadır, adeta yeni bir sömürü düzeni kurulmuştur. Açlık, yetersiz beslenme, savaş, ırkçılık, küresel ısınma, çevre kirliliği emperyalist işgal, istila, soykırım, göç, katliam, etnik çatışmalar devam etmekte, hatta artmaktadır.⁶ Damgalama, ötekileştirme gibi ayrımcı, ayrıştırıcı eğilimler, siyasetler gelişmiş Batı ülkelerinde görülmekte, zaman zaman teşvik edilmekte göz yumulmaktadır.

Siyasetin, ekonominin yanında küreselleşmenin en büyük etkisi sosyo-kültürel değerler üzerinde görülmektedir. Küreselleşme toplumsal yapıları değiştirmektedir.⁷ Küresel sistem yeme, içme, giyim, kuşam, mimari, alışveriş, eğlence gibi mekân ve yaşam pratiklerini bütün dünyada aynileştirmeye çalışmakta, başarılı da olmaktadır. Tüketim hırsı, hazzı ve hızı ile kontrolsüz, bilinçsiz bir tüketim toplumu her yerde bulunmaktadır.⁸ Markalaşma adı altında büyük bir tekel kurulmuş, yerel üretimler, tercihler, zevkler, tasarımlar bertaraf edilmekte, adeta katledilmektedir. Güçlü, devasa iletişim şirketleri, dijital ağlar mono/tek kültürü, tek tipleştirmeyi dayatmakta, toplumsal zihniyeti değiştirmektedirler. Bunlardan daha vahimi ise duyguları, inançları, düşünceleri, algıları, ahlaki ölçüleri değiştiren dijital ağlar, içerikler, programlar, uygulamaların etkinliğidir. Küreselleşmenin zihinlerde, vicdanlarda, gönüllerde,

⁵ Senem Kurt Topuz, “Ülkelerin Küreselleşme Demokrasi ve Ekonomik Büyüklük Göstergeleri ile Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/3, (2016), s.797.

⁶ Münir Dedeoğlu, “Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Ahlakî Paradigmanın Felsefi Temelleri”, *Emek ve Toplum Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1/ 1 (2012), s.200.

⁷ Onur Kemal Yılmaz, “Küresel Kentler ve Türkiye Kentlerinin Küresel Kentler Arasındaki Konumları” *Sutad*, Aralık 47 (2019), s.479.

⁸ Teoman Duralı. *Çağdaş Küresel Medeniyet*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2000, s.186-187.

akıllarda sebep olduğu yıkım ve inşa faaliyeti insanı, toplumu, şehri ve ülkeyi kökünden değişime sevk etmekte, zayıflatmaktadır. Küreselleşme bütün toplumlarda çözümlere ve dönüşümlere sebep olmaktadır.⁹

Küreselleşme ile dünyanın yönetiminde şirketler daha etkili olmaktadır. Tarihte birçok işgal, istila, savaş yaşanmıştır. Bunların hepsinde insan unsuru karar verici, belirleyicidir. Krallar, sultanlar, hanlar, askerler, devlet ve siyaset adamları etkili olmuşlardır. Küresel sistemde ise şirketler başat durumundadır. İnsanların şirketleri yerine şirketlerin insanları oluşmuş, şirket karlarına odaklanan, maaşlarına, kariyerlerine bağlı, inanç, kültür gibi öncelikleri zayıf patronlar, yöneticiler yeryüzünün, insanlığın ayarlarını değiştirmeye başlamışlardır. Devlet ve siyaset adamları geride kalmaktadırlar. Çünkü, iletişim, sermaye tekelleri, ticari ağlar, kaynaklar, araçlar şirketlerin mülkiyetine ve kontrolüne geçmiştir. Ahlaki, vicdani kaygıları, insaf, hak, adalet, sevgi, merhamet ölçüleri tartışılan şirketler değerleri geri plana itmişlerdir. Bu şirketler tarafından yeryüzünün kaynakları istismar edilmekte, çalışanlar sömürülmekte, çevre kirletilmektedir.¹⁰ Devletler, toplumsal kurumlar adeta tutsaktır. İnsanlık büyük bir endişe ve korku içindedir. Toplumun en temel değerleri olan inanç (din), akıl, can, mal, aile küresel sistemin kuşatmasıyla sarsılmaktadır. Tarihin hiçbir döneminde değerler bu denli yıpratılmamıştır. Küresel liberal kapitalist sistem, acımasız, duygusuz, ölçsüz, ahlaki hassasiyeti olmayan, tahripkâr tutumuyla insanı özgürlük adına köleleştiren bir şekle bürünmüştür.¹¹

Liberal kapitalist sistemin madde odaklı, para, makam, kariyer, çıkar düşüncesi toplumlara kemirmektedir. Toplumun en temel anlayış ve yaşayış tarzı olan “Helal Yaşam” düşüncesi zayıflamıştır. İletişim ağları, medya, internet, sosyal ağlar mahremiyet sınırları, ahlaki öncelikleri kaldırmıştır. Çılgın tüketim kültürü, tüketim toplumu küreselleşme ile gelişmiştir.¹² Yaralama, cinayet, hırsızlık, madde kullanımı, organize işler ve diğer kriminal suçlar yüksek oranda artmıştır. Aile kurumu önemini yitirmeye başlamış, boşanmalar, aldatmalar yüksek oranlara ulaşmıştır. Yalnız ya-

⁹ Müslüm Botan, “Şehirden Kente: Küreselleşme ve Sosyal Değişim”, *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları ve Dinamikleri*, 2017 (erişim 02.02.2022).

¹⁰ Mehmet Dikkaya ve Fatih Deniz “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış” *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006: C.2/3, 173.

¹¹ Mehmet Emin Babacan, “Toplumsal Derinlik, Sosyal Medya ve Gençlik”, *İnsan ve Toplum*, 6/1 (Haziran 2016), 23-46. (erişim 01.02.2022) <http://doi.org/dx.doi.org/10.12658/human.society.6.11.M0159>

¹² Zygmunt Bauman, *Globalization: The Human Consequences*, Cambridge: *Polity Press*. 2005, s.79.

şama tercih edilmektedir. Şehirlerde bütünleştirici, birleştirici bağlar zayıflamaktadır.¹³ Yaşam tarzlarında küresel değerler, dijital ağlar etkili olmaya başlamıştır. Anne, baba, eş, çocuk, kardeş, akraba komşu, arkadaş, dost, öğretmen, çevre, mahalle, vatan kavramları köklerinden uzaklaşmıştır. Evlilik ve adab-ı muaşeret kurallarında dönüşümler yaşanmaktadır.¹⁴ Bireyci, bencil, çıkarıcı, duyarlılığı zayıf, özgür olduğu zanneden, kalabalıklar içinde yalnız, zayıf, bağımlı kişilikler ortaya çıkmaya başlamıştır.

İnsanı ticarileştiren anlayış şehirlere aksetmektedir Şehirler insanların, kültürün, medeniyetin mekânı olmakla küresel dalganın doğrudan etkilediği mekânlardır. Küreselleşme döneminde şehirler de çift yönlü etki altına girmişlerdir. Mal, hizmet, bilgi ve insanın küresel akışı şehirleri de rekabete sokmaktadır.¹⁵ Kapitalist ekonomik sistemin egemen olmasıyla şehirlerin yapısı, mimari tarzı, yönetim anlayışı etkilenmiştir. Şehirler daha çok ekonomik tarafıyla değerlendirilmeye başlanmış, ticaret merkezleri, mağazalar, AVM'ler önem kazanmıştır. Yerleşim yerleri olarak gelire dayalı yerler oluşmuştur. Yaşam anlayışı, kültürü değişmiştir.

Şehirler ülke içi ve dışından gelen göçlere açık hale gelmiştir. Bir taraftan küreselleşme kendi bağlamında homojen kültürü dayatır, şehirlerin kadim kültürlerini düzleştirmekteyken, diğer taraftan heterojen yapılara da yol açmıştır. Bütün bu gelişmeler zaman ve mekânı yerleşik bağlamından çıkarmıştır. Zaman ve mekân daralmış, geçici, değişken, anlık, yersiz yurtsuz başka bir anlam kazanmıştır. Aidiyet şekil değiştirmeye başlamıştır.¹⁶ Şehirlerin dışındaki duvarlar şehirlerin içlerinde, insanların arasına örülmektedir. Komşusunu tanımayan, gördüğü insana yabancı muamelesi yapan, uzun süre akrabalarını görmeyen ve hatta tanımayan bir sürece girilmiştir.¹⁷ Asırlardır aile ve ev geleneksel sığınma yerleri iken, küreselleşme sürecinde restoranlar, kafeler, AVM'ler, dış mekânlar evin önemini azaltmıştır.¹⁸ Bireyselleşen, zevk, haz ve tüketime odaklı insanlar evin dışını tercih eder hale gelmişlerdir.

¹³ Hasan Ertürk ve Elif Karakurt Tosun, "Küreselleşme Sürecinde "Kentlerde Mekânsal, Sosyal Ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/ 16, (2009/1) s.38.

¹⁴ Ahmet Koyuncu, "Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8/2 (2013), s.157.

¹⁵ Şerife Geniş, "Küreselleşme, Kent ve Kültür", *İdeal Kent*, 3 (2011), s.58.

¹⁶ David Harvey, *Sosyal Adalet Ve Şehir*, (Cev: M. Moralı), İstanbul. Metis Yay, 2003, s.338.

¹⁷ Ertürk ve Tosun, "Küreselleşme Sürecinde "Kentlerde Mekânsal, Sosyal Ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği", s.40.

¹⁸ Ömer Aytaç, "Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları", *Mukaddime*, 8(1), (2017), s.10.

Kariyer yapma, eşlerin çalışması, az çocuk tercihi ailenin değerini zayıflatmaktadır. Dijital ağlar ise insanları ağına düşürmektedir. Bir taraftan evden uzaklaşan, diğer taraftan evin içine kapanan, çevresinden kopan, cep telefonuna açılan yalnız bir toplum ortaya çıkmıştır. Kişi, aile, mahalle, toplum ve şehir ekseninde sosyo-kültürel değerler sarsılmaktadır. Sanal, dijital yapılanmalar, programlar, uygulamalar çok daha vurucu ve zarar verici olmaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme bir taraftan şehirlerin gelişmesine sebep olmakta, diğer tarafta sosyo-kültürel değerleri ve yapıları zayıflatmakta, küresel değerleri dayatmaktadır.

2. KÜRESELLEŞEN ŞEHİRLER

Şehirler bir ülkenin ve toplumun zihniyetini, yaşam tarzlarını, kültürel birikimini yansıtır. Şehirlerin fiziki mimarisi, sosyo-kültürel yapısı şehirde yaşayanların kimliklerinin oluşmasında önemli bir yer tutar. Farabi, Platon, İbn-i Haldun eserlerinde önemine binaen şehirleri ele almışlardır. Şehrin kavramsal olarak muhtelif tanımları vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre "Şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayattır."¹⁹ Turgut Cansever'e göre ise, "Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürün ve insan hayatını yönelten, çevreleyen yapıdır. Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insanlar ve toplumlar, inançlarından, dinlerinden hareket ederek belirlerler. Şehir, toplumsal hayata, insanlar arası ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir."²⁰ Şehir çok boyutlu bir yapılanmayı ortaya koymaktadır. Şehir sadece doğal ve fiziki değildir. İlimle, irfanla kurulan, gelişen merkezdir. Sosyokültürel zenginlik "bir arada yaşama"nın sırrını da ifade eder.²¹

Şehirlerin kimliği, tarihi, dini, etnik yapısı, coğrafyası, bitki örtüsü, jeopolitik konumu, siyasal, sosyal, ekonomik, ilmi, kültürel durumu, medeniyetlerle olan ilişkisi, başşehir olup olmaması, ticaret, kültür güzergâhında bulunması, savaş soykırım, istila, işgal, göç gibi olay ve hareketlerle belirlenir²² Turizm, ticaret, yatırım, üretim,

¹⁹ Sinan Genim: "Osmanlı Devleti'nde Kent Kavramı", *Doğu Batı Dergisi*, *Doğu Batı Yayınları*, 68, (2014), s.55.

²⁰ Turgut Cansever, *İslâm'da Şehir ve Mimari*, İstanbul Timaş Yayınları, 2013, s. 97.

²¹ Botan, "Şehirden Kente: Küreselleşme ve Sosyal Değişim", s.5.

²² Koyuncu, "Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği", s.157.

ilim, kültür, eğitim, siyaset yoluyla oluşan etkileşimlerin merkezleri şehirlerdir. Ticari şirketler, sanayi kuruluşları, üniversiteler, kültürel kurumlar, turistik merkezler, siyasi kurumlar şehirlerde yer alır. Coğrafi, jeopolitik, jeostratejik konumu itibarıyla ulaşım hatları üzerinde yer alan şehirler küreselleşmektedirler. Şehrin çok büyük /mega kent olması ile küresel şehir olması arasında bir alaka yoktur. Dünyada nüfusu çok büyük olan bazı şehirler küresel şehir vasfına sahip değillerdir. Nüfusu daha az ama küresel şehirler olabilmektedir.²³ Küresel ekonomide yaşanan gelişmelerle küresel şehirler arasında ilişki 1980'lerden sonra daha çok belirgin hale gelmiştir.²⁴ Şehirde ithalat ve ihracata yönelik işletmeler, fabrikalar varsa şehir küreselleşmenin kapsamına girmektedir. Şehirlere küreselleşme vasfını siyasi, ekonomik, sosyal yapıları, ulaşım sistemleri kazandırmaktadır. Bir şehre yurtdışından öğrenci geliyorsa, o şehirden yurtdışına öğrenci gidiyorsa, yabancılara yönelik çalışma sahaları varsa, uluslararası kongreler, etkinlikler, spor karşılaşmaları yapılıyorsa, çeşitli ülkelerden farklı insan kaynakları göçmen olarak yerleşiyorsa şehir küreselleşme vasfını almaktadır. Kurumlar ve insanların dışında şehirlerin imar, yerleşim planları da şehirlerin küreselleşme özelliğini taşımalarına sebep olmaktadır. Bu şehirler zaman ve mekânın değiştiği, akışın hızlandığı, mobilize ve motorize olduğu, sınırların zayıfladığı yerleşim yeri haline gelmişlerdir.²⁵ Bu açıdan bakılınca modernleşme ve küreselleşme sürecinde Batılı şehir prototipi ile İslâm şehir zihniyetinin hâkim olduğu topraklarda bir çatışma yaşanmaktadır. Küreselleşen şehirlerde kültür, kimlik farklılaşmakta, aidiyet, çeşitlilik, farklı yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır. Böylece küreselleşme sürecinde yaşanan hareketlilik şehirleri doğrudan etkilemekte, şehirlerin yapısını değiştirmektedir.²⁶

Küreselleşme eğiliminin egemen olduğu şehir yapılanmalarında kapitalizmin ve sömürünün bariz izi vardır.²⁷ Bundan dolayı şehirlerin kadim mekân anlayışları değişmektedir. Paranın başat ve belirleyici olduğu bir döneme girilmiştir. Gerek yerleşim, gerek iş ve ticaret merkezleri küresel çizgiler taşımaktadırlar. Farklı şehirlerde AVM'lere ve yerleşim yerlerine bakınca dünyanın birçok yeri ile benzer yapıların ortaya çıktığı görülmektedir. Kamu kurumları okul, üniversite, hastane gibi yapılarda

²³ Yılmaz, "Küresel Kentler ve Türkiye Kentlerinin Küresel Kentler Arasındaki Konumları", s.470.

²⁴ Geniş, "Küreselleşme, Kent ve Kültür", s.49.

²⁵ Aytaç, "Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları", s.2.

²⁶ Oya, Akın. "Küreselleşme Olgusu ve Kent Mekanı Üzerine Etkileri: İstanbul Metropolitan Alanı Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1999, s.42.

²⁷ Fatih Aman, "Turgut Cansever Düşüncesinde Zihniyet-Şehir İlişkisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/2, (2018), s.1246.

benzer yapılar inşa edilmektedir. Bir dönem şehirden uzak uydu kentler önem kazanmıştır. Daha sonra şehir merkezinde alışveriş, eğlence merkezlerinin içinde rezidanslara ve güvenli sitelere rağbet artmıştır. Şehirler nüfus, göç, sermaye, ticaret, bürokrasi, siyaset açısından da büyük bir değişim geçirmektedirler.²⁸ Küresel ölçekte bir entegrasyon olsa da şehirlerde dağılma, sınıflar arası parçalanma görülmektedir. Sosyal, ekonomik ve kültürel durumu farklı olanların yaşam alanları da ayrılmaktadır.²⁹ Küreselleşme ile şehirler görsel, ışıklı, parlak, çekici imgelere yönelmişlerdir. Şehirler dünyanın hızlı değişen merkezidirler. Küreselleşme şehirlerde yapay bir yapılanmaya sebep olmaktadır. Sosyo-kültürel değerlerde, estetikte, mimaride, inşaatta yapaylık doğallığı ortadan kaldırmaktadır. Bu standartlaşma tarihi, kültürel, yerel kimliklerin zayıflamasına, kaybına yol açmaktadır.³⁰ Her yenilik ve değişim mekânlarda, alışveriş, eğlence, dinlenme merkezlerinde, parklarda kendisini göstermektedir.³¹ Cadde, sokak, yol planlarının da benzer etkilere açık olduğu görülmektedir. Şehirler bir gösteri alanına dönüşmüştür. Şehirlerin kamusal alanlar olarak adlandırılan yiyecek, içecek, eğlence, dinlenme, park, oyun alanı, konaklama tesisleri, oteller gibi mekânlarda da küresel örnekler uygulanmaktadır. Birçok şehirde Amerika ve Batı markalı otel, restoran, kafe, giyim mağazalarını bulmak mümkündür. Esasen şehirler küresel bir meta haline gelmişlerdir.³²

Küreselleşme eğilimlerinin etkisiyle şehirlerde yerel değerlere sahiplenme, yerel ve tarihi çizgilerin korunması ve yaşatılması başlamıştır. Kamusal projelerde zaman zaman Osmanlı veya Selçuklu mimarisi tercih edilmektedir. Birçok şehirde merkez çarşılar, bedestenler, tarihi evler yerel yönetimler tarafından restore edilmektedir. Bunlar şehrin turizmine katkı sağlayacağı için yerelin küreselle buluşmasına zemin hazırlamaktadır. Mekânlar şehirlerin kurucu unsurudur, siyaseti, kültürü, toplumsal zihniyeti yansıtır.³³ Ekonomi ile kültür siyaseti baş başa gitmekte olduğu için, şehirlerin tarihi ve kültürel mekânları bu anlayışla restore edilmektedir. Yenileme ve restorasyon küresel sermayeyi çekmek, yeni sermaye birikimini oluşturmayı amaç-

²⁸ Aytaç, "Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları", s.2.

²⁹ Ertürk ve Tosun, "Küreselleşme Sürecinde "Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği", s.38.

³⁰ Botan, "Şehirden Kente: Küreselleşme ve Sosyal Değişim", s.8.

³¹ Aytaç, "Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları", s.9.

³² Koyuncu, "Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği", s.160.

³³ Özen, "Kişisel, Sosyal, Ulusal ve Küresel Sorumluluk Bağlamında Toplumun Yeniden İnşası: Mekân", s.141.

lamaktadır. Mekânların özgün kimliğini muhafazası yerine, turist ve yatırımcı çekmek amacı önem kazanmıştır.³⁴ Birçok restore edilen kültürel mekân ekonomik amaçlı kullanılmaktadır. Şehir yapılarında görülen bu değişim, benzerlik ve tek düzelik insanlara, davranışlara, yaşam tarzlarına ve kültürüne yansımaktadır. Mekânlar ile medya ve dijital ağlar arasındaki etkiler sonucunda toplum değişmekte, farklılaşmaktadır. Değişim sosyo-kültürel değerlere de yansımaktadır. Kapitalizm egemenliğini korumak için siyasi ve politik gücüyle, mevcut yapıları ve sosyokültürel değerleri olanca gücüyle yıpratmaktadır.³⁵

Küreselleşen şehirler birlikte yaşama ve çok kültürlülük bakımından önem arz etmektedirler. Çok kültürlülük yaşam önemlidir. Ancak, siyasi ve sosyokültürel açıdan yönetebilmek gerekir. Aksi takdirde fayda yerine zarar ortaya çıkar. Eğitim, iş, ticaret amacıyla şehirlere yerleşen farklı din, kültür, ırk, renkte olan insanlar şehrin yerel insanlarıyla iç içe yaşamakta, ortak alanları, mekânları paylaşmaktadırlar. Şehre yerleşen yabancı kişilerin şehre olumlu katkıları vardır. Farklı kültürlerle mensup olanlar kutuplaşmalara, ayrımcılığa sebep olabilmektedirler. Küreselleşmenin çift yönlü etkisi her yer ve aşamada görülmektedir.

Küreselleşen şehirlerde kurumların, mekânların, planların, yapıların, kamusal ve özel alanların değiştiği, küresel eğilimlerin, yansımaların şehirleri aynileştirdiği, “tek tip”leştirmeye yönelttiği görülmektedir. Kapitalizm şehirleri ticarileştirdiği için gelenekçi yapılar dışlanmaktadır.³⁶ Şehirde ekonomiye öncelik verildiği zaman sosyo-kültürel doku ve kimlik zayıflamaktadır. Küreselleşen şehirlerde toplum anlayış, zihniyet ve yaşayış itibarıyla fiili, fiziki, sanal değişime uğramaktadır.

3. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞERLERİN ÖNEMİ

İnanç, din, can, mal, akıl, aile, ahlak, hak, hukuk, adalet, örf, adet, erdem, gelenek, yardımlaşma, dayanışma, eşitlik, kültür, sanat, tarih, dil, musiki, folklor gibi yapı, düşünce, vasıf toplumun sosyokültürel değerleridir. Hoşgörü, güven, sadakat, cömertlik, diğerkamlık, fedakarlık, vatanseverlik gibi bazı hususiyetler bu silsileye dahil edilebilir. Ülkenin ve toplumun bütünlüğü bu değerler üzerine bina edilir. Geçmiş ve gelecek yine bu değerlerin korunması, geliştirilmesi ve nesillere aktarılması ile

³⁴ Geniş, “Küreselleşme, Kent ve Kültür”, s.53.

³⁵ Nurhayat Çalışkan Akçetin. “Küreselleşme ve Gücün Gölgesindeki “Demokrasi” Flsf Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, Sayı: 23 (2017) s.133.

³⁶ Aytaç, “Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları”, s.4.

bütünlük ifade eder, milletin sürekliliği böylece sağlanır. Aidiyetler bu değerlerle tesis edilir. Bu kıymetler emniyeti temin eder. İnanç (din), can, akıl, mal ve nesil(aile) olarak beş değeri İslam alimleri Zarurat-ı Hamse olarak tanımlamışlardır.³⁷ Tarihin her döneminde, kadim toplum ve yapılar bu temel toplumsal değerler kutsaldır, korunmuştur. Zira toplumun, insanlığın, bir arada yaşamanın huzur, barış, esenlik, hak, adalet, eşitlik, güven içerisinde olması bu değerlerle sağlanır. Zarurat-ı Hamse olarak tanımlanan beş değer müslüman toplumlar için hedeftir.³⁸ Savaşlar, çatışmalar, kargaşalar bu beş temel toplumsal değer ihlali, istismarı sonucunda çıkmış, mücadeleler sonucunda ağır bedeller ödenmiştir. Toplumun varlığı, düzeni, temeli hak, adalet, insaf ve sevgiye dayanır. Sağlıklı toplumsal yapılar ancak, bu şekilde canlılıklarını sürdürebilirler.

Mekan ve çevre ile kültür ve inanç arasında doğrudan bir irtibat vardır. İnsanın yaratılış gayesi içerisinde çevreye karşı sorumlulukları da vardır. Çevrenin şekillendirilmesi, korunması, geliştirilmesi, yeryüzünün imarı İslam dinine göre Yaratan'ın "halife" si olan insanın görevidir.³⁹

Türk milletinin en birleştirici, bütünleştirici, temel değeri dindir. Millet olarak Anadolu coğrafyasına yerleşen insanlarımız çeşitli din, ırk, soy, renk, kültür ile karışmış, İslam potasında farklılıklar buluşmuştur. Yüzyıllar boyunca bu karışım ve buluşma devam etmiş, halen de etmektedir. İslam'ın birleştirici bütünleştirici özelliği inanç sistemi ile alakalıdır. İslam ahlakı ile şekillenen toplumlar tarih boyunca güçlü ve sağlam kalmışlardır. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin kuruluş ve gelişmelerinde, aidiyet duygusunun kökleşmesinde milli ve manevi, sosyokültürel değerler belirleyici olmuştur. Kurtuluş Savaşında bu dayanışma kendini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşamış olduğu siyasi, ekonomik, sosyal krizlerin aşılmasında bu değerlerin etkisi ve katkısı büyüktür. Türkiye'de yoksullara, yetimlere, yalnızlara, kimse-sizlere yardım etme duygusu ve davranışı çok yüksektir. Ülkemiz halen dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesidir. Yabancılar aşağılanmaz, dışlanmaz, içselleştirilir. Türkiye bir göç toplumdur. Bu benimsemenin, kabullenmenin temelinde ise sosyo-kültürel değerlerin kuvveti yatmaktadır. Türk insanının gittiği yerlerde, toplumlarda

³⁷ Mustafa Önder ve Hüseyin Bulut. "Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitimi". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/1 (2013), 15-32.

³⁸ Mahmud Esad Coşan, *İslam*, İstanbul, Server Yayınları, 2012, s.116.

³⁹ Turgut Cansever, *İslâm'da Şehir ve Mimari*, s.58.

kolay iletişim sağlamasında, öz benliğini, manevi değerlerini korumasında, bu güçlü değerler yatmaktadır. İnsan, aile, mahalle, çevre, şehir ve vatan bir bütündür. Bu yapıyı canlı, ayakta tutacak olan ise sosyokültürel değerlerdir.

Sosyokültürel değerlerin zarar görmesi, yıpranması, aşınması, örselenmesi salgınlardan, iklim değişikliklerinden daha tehlikelidir. Aile, namus, şeref, mahremiyet, haysiyet, bayrak, vatan bilincinin zayıflaması, fitrata aykırı ahlaki eğilimlerin, haramın hoş görülmesi toplumsal çöküşün habercisidir. Helal haram ayırımı yapılmayan kazancın, yönetim anlayışının kaybolması felaketlerin kapısını açmaktadır. Kardeşliğin, akrabalığın, arkadaşlığın sıradanlaşması toplumun çöküşüne işaretir.

4. KÜRESELLEŞEN ŞEHİRLERDE KÜRESEL/YEREL DEĞERLER DENGESİNİN SAĞLANMASI İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan değişimler, devrimler sadece bir coğrafyada kalmamış, zaman içerisinde birçok yeri etkisi altına almıştır. Küreselleşme yaşanan süreç ve gerçektir. Bu etki ve değişim süreci şehirleri de kapsamına almıştır. Küreselleşen şehirlerin geleceği ve istikrarı için sürecin olumsuz etkilerini bertaraf etmek gerekir. Şehirlerin imar ve yerleşim planları kadar, sosyo-kültürel, zihni, harita ve endekslerinin olması, gidişatın dikkate alınması gerekir. İnsan ve toplum güçlü olduğu zaman şehirler, şehirler güçlü olduğunda ise ülke sağlam ve kuvvetli olacaktır. Sosyo-kültürel yapının temeli olan inanç(din), can, akıl, mal, neslin korunması, insanlığın, toplumun güvenliği için şarttır. Şehirlerin bünyesinde Türk toplumunun dilini, dinini, ahlakını, örf, adet geleneklerini, edebiyat, sanat, musiki, mimari, folklor, yazılı ve yazılı olmayan kültürünü koruyucu, geliştirici çalışmaları yapmak gerekir. Toplumun temel değerlerini ve kültürel yapılarını kişi ve kurumlarla işbirliği halinde geliştirmek mümkün olabilir. Bu alanda etkin çalışmalar, Devlet kurumları, üniversiteler, STK'lar, gönüllü, samimi, ilim, fikir, din adamları, sanatçılarla yapılabilir. Küreselleşen şehirlerin öz değerlerine, mayasına uygun, fiziki, kültürel, zihni imarında yönetimlerin büyük görevler düşmektedir.

Yerel yönetimler bir taraftan şehrin sosyokültürel değerlerine sahip çıkarak, güzel projeleri hayata geçirebilir. Diğer yandan ise, şehrin yatırıma, yaşamaya, ziyarete uygun küresel mekanlarını, yapılarını geliştirmeye yönelik de çalışmalar yaparak

denge siyaseti üretebilirler.⁴⁰ Bütün bunlar için küreselleşen şehirlerde yerel yönetim sisteminin rehabilite edilmesi öncelikli bir meseledir. Yerel /merkezi yönetim ilişkilerinin karışıklığı, belediyecilik anlayışının değişmesi, siyaset adamları ile uzmanların yaklaşım farklılıkları küreselleşme sürecinde şehirlerin planlama ve uygulanmasında daha çok karmaşıklığa, zorluklara sebep olmaktadır.⁴¹

Mimaride tarihi mirasımıza ve asli özelliklerimize dönülebilir, yaşanılan zamanla tarihin buluşması sağlanabilir. Batı'dan kaynaklanan mimaride baskın, gösterişe dayalı, egemen, yapmacık dramatik, huzuru ve kişiyi bertaraf eden bir tarz hakimdir.⁴² Halbuki, İslam mimarisinin bariz örneklerinin olduğu Osmanlı mimarisinde tevhidin, doğallığın, sükunetin, tevazuun yansıdığı görülmektedir.⁴³ Sosyokültürel değerleri güçlendirecek imar, ıslah plan ve programları bu minvalde yapılabilir. Aidiyeti, aile, akraba, mahalle, çevre, toplum ve şehir düzeyinde geliştirmeye yönelik çalışmaları yapmak mümkün olabilir. Şehrin yapılanmasında toplumsal katılım vardır ve önemlidir. Katılımın ilk unsuru ise mahalledir.⁴⁴ Mahalle ve komşuluk ilişkilerinin şehirde ayrı bir yeri söz konusudur, mahalle geniş bir ailedir.⁴⁵ Mahalle bir topluluktan oluşur. Komşu hakkı mahalleyi yaşanabilir, zinde kılar. Komşuluk derin ve kalıcı ruh veren bir unsurdur. Komşuluk dayanışma, yardımlaşma, paylaşma gibi en üst insani değerlerin sürekliliğini yaşatan ilişkiler ağıdır.⁴⁶ Bu ağ bütün şehri kapsar, kökleşir. Komşuluk ilişkilerini güçlü kılacak proje ve düşünceler hayata geçirilebilir.

Bütün dünyada küreselleşme karşısı sosyokültürel bir dalga uyanmaktadır. Yerel değerlere ve kültüre sahiplenme birçok yerde görülmektedir. Aidiyet duygusunun güçlenmesi, çifte kimlikler, çoklu aidiyetler gibi yeni sosyo-kültürel zorunluluklar yeni bir anlayış ve bilinci ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle küresel ile yerelin birlikte daha canlı, etkin, faydalı birleşimi küreselleşen şehirlerin imkanları ve teknolojinin

⁴⁰ Geniş, "Küreselleşme, Kent ve Kültür", s.54.

⁴¹ Murat Şentürk, "Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi", İnsan & Toplum Dergisi, 4(7), (2014), s.39.

⁴² Turgut Cansever, *İslam'da Şehir Ve Mimari*, İstanbul: İz Yayınları, 1997, s.34.

⁴³ Turgut Cansever, *Mimar Sinan*, İstanbul, Klasik Yayınları, 2010, s.33.

⁴⁴ Lütfi Bergen, *Kenti Durduran Şehir*, Ankara, Mgv Yayınları, 2016, s. 91.

⁴⁵ Cihan Aktaş, *Şehir Tutulması*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 36-37.

⁴⁶ Köksal Alver, *Mahallenin Toplumsal Ve Mekânsal Portresi*, Ankara, Hece Yayınları, 2013, s.23.

sağladığı avantajlarla geliştirilebilir. Nitekim dünyada sosyokültürel değişimler, dönüşümler, saldırılar yerleşme eğilimlerini daha geniş kesimlere yaymakta ve güçlendirmektedir. Küreselleşme sürecinde yeni bir kavram, davranış biçimi ortaya çıkmıştır. “Globalization / küreselleşme” ile “localization / yerleşme” birleşmekte “glo/calization veya kü/yerleşme” olarak söylenilmektedir.⁴⁷ Bu düşünceleri taşıyanlar, küreselleşmenin ilk dönemlerinde “yerel düşün, küresel davran”, anlayışının yayıldığını, sonra ise “küresel düşün, yerel davran”manın toplumlar için daha isabetli olduğunu savunmaktadırlar. Bu düşünce şehrin mekanları ve sosyokültürel imarında ilham kaynağı olabilir.

Küreselleşme birçok duygu, düşünce ve davranışı toplumlara dayatmaktadır. Bunların önemli bir kısmı insan fitratına, varoluşa ve yaratılış gerçeğine aykırıdır. Yeryüzünün dengesini, insanlığın sıhhatini bozacak bu dayatmalara karşı tedbirler alınabilir, çözümler üretilebilir. Küreselleşme farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışmakta, onlara temsil imkanı vermektense farklılıkları katkı maddesi olarak kullanmaya çalışmaktadır.⁴⁸ Oysa farklılıklar özgürlük ve zenginliktir. Tek düzelik, tek tipleştirme ise bağımlılık, köleliktir. Küreselleşme tanıma, tanışma, bilme ve öğrenmeyi artırmakta olup, insan fitratı da farklılıklarla ünsiyet etmeye çok uygundur. Küreselleşen şehirler farklılıkları buluşturan, birleştiren bir yapıyı kurabilirler. Küreselleşen şehirler farklılıkların bulunduğu merkezler haline gelebilir. İslam Medeniyeti bu dengeyi Hicaz, Endülüs, Osmanlı, Selçuklu, Maveraünnehir, Hindistan coğrafyasında sağlamıştır. Kuran-ı Kerim’in Hucurat Suresi 49:13 nci ayetinde Müslümanların, hatta tüm insanların kardeş olduğu çok güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Irk ya da kan bağına dayalı toplumsal yapı değil, fitrata, insanlığın yaratılışına uygun bir toplumsal yapının inşası Hz. Peygamber tarafından uygulamaya konulmuştur. İslam’ın bu özelliği küresel, evrensel bir yapıyı desteklemekte, öngörmekte, ancak bunu fitrata, yaratılışa uygun olmaya bağlamaktadır.⁴⁹ Medine şehri, insanlık tarihi açısından çok önemli bu gelişmelere örnek olmuş, öncülük etmiştir.

⁴⁷ Bahattin Akşit. “Küresel Akışkanlık ve Sivil Toplum”, 80. Yılında Cumhuriyet’in Türkiye Kültürü, Mimarlar Odası ve Sanat Görsel Kültür ve Estetik Derneği, (2007). 4.

⁴⁸ Hasan Hüseyin Taylan ve Ümit Arkan. “Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (Haziran 2008), 89.

⁴⁹ Hüsnü Ezber Bodur. “Medine Şehir Devleti: Kabilecilikten Küresel İslami Bilince Doğru” *Akademik Siyer Dergisi / Journal Of Academic Sirah*, 1/ 1, (2020), s.61.

Dijital mecralarda şehirlerin kadim kültürleri, toplumsal yapıları zamana uygun metin ve görsellerle tanıtılabilir, geçmiş ve gelecek dengesi bu bağlamda zinde tutulabilir. Diğer yandan turizm, ticaret, ilim, eğitim, göç ve ulaşım ile küreselleşme vasfını şehirlere kazandıran birikimler, farklılıklar, çeşitlilikler kapsamlı hale getirilebilir. Yerel yönetimlerin sosyo-kültürel proje ve çalışmaları “yönetişim (governance)”, “birlikte yönetim” yoluyla gerçekleştirmeleri sağlanabilir. Böyle çeşitli kişilerin, kurumların ve kesimlerin çalışmalara katılmaları temin edilebilir. Bu şekilde şehirlerde sürdürülebilirliği, yerel motifleri, katılımı, adaleti ve tabiatla uyumu sağlamak mümkün olabilir. Osmanlı şehirlerinde bu anlayış gerçekleşmiştir.⁵⁰

Şehirler geçmişten geleceğe ülkelerin can damarlarıdır. Canlılığı sürdürebilmek için kuşaklararası bağlantıların, sosyo-kültürel mirasın aktarılması gerekir. Yeni nesillerin küçük yaşlardan itibaren okul, yerleşim yerleri, camiler, dini merkezler, okullar, oyun alanları, kütüphaneler, parklar üzerinde gerçekleştirilen uygulamalarla sosyo-kültürel değerleri benimsemelerine yönelik planlar gerçekleştirilebilir. İnsan kaynakları, sosyo-kültürel değerler, yapılar, kurumlar, kuruluşlar arasında küresel ve yerel dengeyi sağlayacak program ve çalışmalar şehrin değerini yükseltebilir.

Gerçek mecrada, doğru yöntemlerle küreselleşen şehirler başarıyla imar edilebilir. İslam’da Medine şehir devleti sosyo-kültürel değerleri koruyan, farklılıkları bir arada tutan, birlikte yaşamayı sağlayan, vatandaşlığa dayalı evrensel/küresel bir örnektir. Hz. Muhammed (S. A. V.) döneminde yazılan Medine Vesikası ile, hukuki bir metne bağlı olarak tarihin ilk ve en önemli şehir devleti kurmuştur. Anayasal metne bağlı aidiyet içerisinde farklı din, kültür, ırk ve toplumları bir araya getiren bu örnek küresel şehirlerin için önemlidir.⁵¹

Küreselleşen şehirlerde sosyo-kültürel değerlerin şemsiyesi altında kimlik kazanılması yerleşik insan unsuru ve gelecek nesiller için çok önemlidir. Sosyo-kültürel değerlerini “aslına, çağa uygun” yerleştiren ve geliştiren küresel şehirlerin gelecekte çok güçlü ve etkili olacağı söylenebilir. Küreselleşme ile gelen çok kültürlü yaşamı bu değerlerle bütünleştirecek şehirler varlıklarını sürdüreceklerdir. Aksi takdirde sosyo-kültürel istila ile karşı karşıya kalacaklardır. Sosyokültürel birikimler insanlık için

⁵⁰ Turgut Cansever. *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s.385.

⁵¹ Bodur. “Medine Şehir Devleti: Kabilecilikten Küresel İslami Bilince Doğru” Akademik Siyer Dergisi / Journal Of Academic Sirah, 1/ 1, (2020), s.57.

zenginlik kaynağıdır.⁵² Şehirler toplumun birikimlerini muhafaza edecek kurum ve yapılara sahiptirler. Şehirler toplumsal kesimler arasında ahengi, dayanışmayı, yardımlaşmayı, sevgiyi, bütünlüğü sağladığı zaman küresel dünyada güçlü bir zeminde yer alabilirler.

Esnafı, köylüyü, işçiyi, kalfayı, tüccarı, öğretmeni, dedeyi, nineyi, komşuyu, akrabayı, misafiri, çocuğu, genci, yaşlıyı, zanaatkarı, ustayı, çırağı, hastayı, engelli, yoksulu, dulu, yetimi değerli kılan sosyal katmanlar arasında güçlü bağları sağlayan şehirler gelişmenin motoru olabilirler. Nesillerin, çevrenin gelişmesi ve korunması sosyokültürel değerlere sahip çıkmakla mümkündür. Küreselleşen şehirlerin bu bağlamda sorumlulukları vardır. İlimin, irfanın, ahlakın, hakkın, adaletin, insafın, birlikte yaşamının, hoşgörünün, sevginin hakim olduğu çağdaş, erdemli şehirler yeni bir dünyaya yön verebilir. Nitekim, tarihte medeniyetlere beşiklik eden şehirler sosyokültürel değerlerin güçlü olduğu nadide merkezlerdir.

Küresel şehirlerin yerel ve küresel değerler arasında bir denge kurması, sosyokültürel değerlere bağlı kalarak, çağın gereklerini dikkate alarak yüksek bir seviyeye çıkmaları sağlanabilir. Bu açıdan küreselleşen şehirlerin çağa, mazisine ve sosyokültürel değerlerine uygun plan, proje, program yapmaları ve uygulamaları örnek teşkil edecektir. Din, dil, tarih, ilim, kültür, sanat yoluyla aidiyeti güçlendirmek, ahlak, hak, adalet, insaf, sevgi, vicdan, merhamet, hoşgörü, yardımseverlik, diğerkamlik, vatanperverlik, komşuluk gibi üstün vasıflarla toplumsal yapıları kökleştirmek, bir zihniyet inşa etmek mümkün olabilir, temeller sağlamlaştırabilir, gelecek teminat altına alınabilir.

SONUÇ

Küreselleşme siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak insanlığı her yönden etkisi altına almıştır. Küresel sistem küresel şirketler eliyle dünyanın her tarafına yayılmaktadır. Teknolojinin ileri düzeylere erişmesi, insan, ürün, hizmet ve bilginin dolaşımı, hızı ile zaman ve mekan daralmıştır. İnternet, dijital ağlar, cep teknolojisi sayesinde günün her anında insana ulaşmakta, etkin uygulamalar sunmaktadır. İlimde, eğitimde, sanayide, üretimde, hizmette, turizmde, kişisel ve toplumsal seviye

⁵² Babacan, "Toplumsal Derinlik, Sosyal Medya ve Gençlik", s.27.

yükselmektedir. Kurumlaşma, şeffaflık, açık toplum, katılım, denetim, bilgiye erişim bütün ülke ve toplumlarda etkisini göstermektedir. İnsanlar, toplumlar, kültürler, devletler arası etkileşim, bağlantılar hızla artmaktadır.

Bunların yanında önü alınamayan kayıplar zararlar ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme insanı, aileyi, toplumu, şehri, devleti, geleneksel, ulusal, yerel ilkeleri, kuralları, sosyokültürel değerleri değiştirmektedir. Egemenlik alanlarına, mahremiyetlere müdahale etmekte, çaresiz, etkisiz, yetkisiz, güçsüz kılmaktadır. İnsanlarda aidiyet duygusu, düşüncesi, noktası değişmektedir. Din, milliyet, kültür, vatan, aile, çevre, tarih, sanat, ahlak gibi sosyokültürel değerler yıpranmaktadır. Değer yargıları ve tercihler farklılaşmaktadır.

Küreselleşmenin açıkça etkilerinin yansıdığı yerler şehirlerdir. Şehirlerin imarında, mekanında, insanında olumlu ve olumsuz durumlar görülmektedir. Şehirler ülkenin, kültürün ve geniş anlamda medeniyetin merkezidirler. İnsan, mal hizmet, sermaye hareketleri, coğrafi, jeostratejik konumları şehirleri dinamik tutmakta, geliştirmektedir. Bu gelişmeler doğal olarak değişime sebep olmaktadır. Görülen odur ki, küreselleşmenin ilham kaynağı kapitalizm küreselleşen şehirleri ilk olarak ekonomik yönden etkisi altına almıştır. Küreselleşen şehirlerde plan, imar, yapı ve mekanlarıyla ekonomik tercihlerin öne geçtiğini göstermektedir. Bundan öte gelinen noktada şehirlerde insan ve toplum yapısının değiştiği görülmektedir. Gerek fiziki yapılanmalar, gerek dijital sanal ağlar küresel değerlerin şehir üzerinde egemenliğine, tekeline kapı açmaktadır. Bu halde, şehirlerin imar, yerleşim siyasetleri ve toplumsal yapılarını gözden geçirmeleri lazımdır. Küresel ile kendi öz, sosyokültürel değerleri arasında bir dengeyi kurmaları gerekir.

Bu yapılanma birkaç yönden zorunludur. Birincisi insanların tek başına küreselleşme rüzgarı ve dalgasına karşı mücadele vermeleri güçtür. İnsan, aile, mahalle, çevre, şehir, ülke bir bütündür. Aidiyet, dayanışma bu bağlamda yerleşmesi, kökleşmesi şehir yapısında, yönetimlerinde etkin olan kurumlar, insanlar, unsurlar tarafından birlikte tesis edilebilir.

İkincisi, şehrin özgün varlığını koruması bakımından sosyokültürel değerler ve küresel değerlerin kesişmesinde şehrin lehine geleceğin teminat altına alınması zo-

runludur. Bu bir sorumluluktur. Küreselleşmenin tek tipleştirme, düzleştirme amacına şehirlerde imkan ve fırsat verilmemelidir. Çeşitlilik, zenginlik ve farklılıklar yaygınlaşmalıdır.

Üçüncüsü, ülke ve milletin varlığını koruması ve geliştirmesi şehirlerin her yönden güçlü ve sağlam olmasına bağlıdır. Küreselleşen şehirler bu bakımdan mihenk taşıdır, büyük bir öneme haizdirler.

Dördüncüsü, tüm insanlığın küreselleşme karşısında ezilmemesi, direnç gösterebilmesi için örnek şehirlere, uygulamalara ihtiyacı vardır. Küreselleşen bazı şehirler bu açıdan öncü ve örnek olabilir.

Beşincisi, şehirler insan ve mekan olarak geçmişten alınan, geleceğe taşıyan bir emanettir. Emanete ihanet etmemek yönetimlerin, toplumların yükümlülüğü altındadır. Refah düzeyi yüksek, gelişmiş, eğitilmiş, sosyo-kültürel yapıları güçlü şehirleri bir sonraki kuşaklara aktarmak lazımdır.

Altıncısı, müslüman ülke ve toplum olarak İslam'ın değerlerini korumak, hedeflerine ulaşmak sorumluluktur, görevdir. İnanç, can, akıl, mal, nesil temel toplumsal değerlerdir. Fıtrata aykırı olarak bu değerleri yıpratana, yozlaştıran, yıkan, zulme sebep olan küresel akımlarla şehir merkezli mücadele etmek gerekir. İslam inancına dayalı küresel yeni davranış kalıplarının, şehir imar ve programlarının yapılmasının insanlığa büyük faydası olacaktır.

Yedincisi, toplumun tüm fertleri, katmanları, tüm yönetim kurumları küreselleşen şehirlerin insan ve mekan olarak imarı, ıslahı ve inşasından sorumludur. Sadece o şehirde değil yeryüzünün her noktasında olan sağduyulu, ilim, irfan, insaf sahibi kişilerle, istişare ve işbirliği yapılmalıdır. Böylece tarihe, insanlığa en mükemmel küreselleşen erdemli şehirleri sunmak aynı zaman da bir erdem olacaktır.

Küreselleşme fıtrata, yaratılışa aykırı yeryüzünü ve insanlığı bozmakta, zulme sebep olmaktadır. İslam'ın kardeşlik anlayışı ve inancına dayalı küresel bağlamda yeni düşüncelerin, yeni küresel şehir, imar planlarının, sosyo-kültürel projelerin yapılması ile insanlık kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Akçetin, Nurhayat Çalışkan. “Küreselleşme ve Gücün Gölgesindeki “Demokrasi”. *Flsf (Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi)*. Bahar, Sayı: 23 (2017): 123-138.
- [2] Akın, Oya. “Küreselleşme Olgusu ve Kent Mekanı Üzerine Etkileri: İstanbul Metropolitan Alanı Örneği”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1999, s.42.
- [3] Akşit, Bahattin. "Küresel Akışkanlık ve Sivil Toplum". 80. Yılında Cumhuriyet'in Türkiye Kültürü. Mimarlar Odası ve Sanat Görsel Kültür ve Estetik Derneği, (2007): 3-7.
- [4] Aktaş, Cihan. *Şehir Tutulması*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- [5] Alver, Köksal. *Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi*. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- [6] Aman, Fatih. “Turgut Cansever Düşüncesinde Zihniyet-Şehir İlişkisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 7/2, (2018): 1240-1250.
- [7] Aytac, Ömer. “Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları”. Mukaddime. 8(1), (2017): 1-23. Bodur, Hüsnü Ezber. “Medine Şehir Devleti: Kabilecilikten Küresel İslami Bilince Doğru”. *Akademik Siyer Dergisi / Journal Of Academic Sirah*. 1/ 1, (2020): 50-62.
- [8] Babacan, Mehmet Emin. “Toplumsal Derinlik, Sosyal Medya ve Gençlik”. *İnsan ve Toplum* 6/1 (Haziran 2016), 23-46. <http://doi.org/dx.doi.org/10.12658/human.society.6.11.M0159> (erişim 01.02.2022)
- [9] Bauman, Zygmunt. *Globalization: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- [10] Bergen, Lütfi. *Kenti Durduran Şehir*. Ankara: Mgv Yayınları, 2016.
- [11] Botan, Müslüm. “Şehirden Kente: Küreselleşme ve Sosyal Değişim”, *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, Küreselleşmenin Boyutları ve Dinamikleri*, 2017. <http://sdam.org.tr/haber/127-sehirden-kente-kuresellesme-ve-sosyal-degisim/> (erişim 02.02.2022)
- [12] Cansever, Turgut. *İslâm'da Şehir ve Mimari*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
- [13] Cansever, Turgut, *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul, İz Yayınları, 1997.
- [14] Cansever, Turgut, *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- [15] Cansever, Turgut. *Mimar Sinan*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010.
- [16] Coşan, Mahmud Esad. *İslam*. İstanbul: Server Yayınları, 2012.
- [17] Dedeoğlu, Münir. “Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Ahlakî Paradigmanın Felsefi Temelleri”. *Emek ve Toplum Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 1/1 (2012): 200.
- [18] Dikkaya, Mehmet ve Fatih Deniz. “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2006: C.2/3, 163-181.
- [19] Duralı, Teoman. *Çağdaş Küresel Medeniyet*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2000.

- [20] Erbay, Yusuf. “Kavram Olarak Küreselleşme”. *Yeni Türkiye*. 21/19 (1998): 170.
- [21] Ertürk, Hasan ve Elif Karakurt Tosun. “Küreselleşme Sürecinde “Kentlerde Mekânsal, Sosyal Ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği”. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10/16, (2009/1): 37-53.
- [22] Genim, Sinan. “Osmanlı Devleti’nde Kent Kavramı”, *Doğu Batı Dergisi*. Doğu Batı Yayınları. 68, (2014), s.55.
- [23] Geniş, Şerife. “Küreselleşme, Kent ve Kültür”. *İdeal Kent*. 3 (2011): 48-61.
- [24] Harvey, David. *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Cev: M. Moralı), İstanbul: Metis Yay, 2003.
- [25] Kayan, Ahmet. “Küreselleşmenin Kentler Üzerindeki Etkileri ve Küresel Kentlerin Özellikleri İlgili Bir Değerlendirme”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 10 (1), (2015): 273-286.
- [26] Koyuncu, Ahmet. “Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8/ 2 (2013) : 157-179.
- [27] Önder, Mustafa ve Hüseyin Bulut. “Temel Dini Değerler ve Değerler Eğitim”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6/1 (2013): 15-32.
- [28] Özen, Yener. “Kişisel, Sosyal, Ulusal ve Küresel Sorumluluk Bağlamında Toplumun Yeniden İnşası: Mekân”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, (2011): 137-148.
- [29] Şentürk, Murat. “Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi”. *İnsan & Toplum Dergisi*. 4 (7), (2014): 25-55.
- [30] Taylan, Hasan Hüseyin ve Ümit Arkan. “Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/1 (Haziran 2008): 85-98.
- [31] Topuz, Senem Kurt. “Ülkelerin Küreselleşme Demokrasi ve Ekonomik Büyüklük Göstergeleri ile Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 18/3, (2016): 779-799.
- [32] Varol, Sibel Fügen. “Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme” *Giftder*. Cilt,5 S.1 Mart (2017): 400-419.
- [33] Yılmaz, Onur Kemal, “Küresel Kentler ve Türkiye Kentlerinin Küresel Kentler Arasındaki Konumları”. *Sutad*, Aralık 47 (2019): 465-483.

KENTSEL YOKSULLUK VE DİRENÇLİLİK PERSPEKTİFİNDEN EDİRNE ROMANLARI

Mahmut Güler* - Burak Mert Parlıyan**

1. DİRENÇ KAVRAMI VE KENTSEL DİRENÇ UNSURLARI

Direnç kavramı teknik anlamda çok yönlü olarak tanımlanabilen ve disiplinler arası uygulamalarda karşılık bulabilen bir kavramdır. Bu bağlamda söz konusu kavramın farklı alanlarda kullanımı kavram karmaşasına yol açabilmektedir. Bu karmaşıklığın temel sebeplerinden biri ise, direnç kavramının sürdürülebilirlik, kırılabilirlik, uyum, adaptasyon benzeri diğer kavramlarla ilişkili olarak kullanılmasıdır. Teknik alanda ortaya çıkan bir kavramın sosyal bilimlerde kullanılması da kavram ile ilgili kargaşayı artırmaktadır¹.

Kentsel anlamda direnç, genel bir bakış açısıyla ekolojik unsurlarla bağıntılı bir kavram olarak gözlemlenirken; afetler, iklim değişikliği, iklimden kaynaklı su sorunu ve gıda teminindeki aksaklıklar da bu kategoriye dahil edilebilir ve bu ekolojik tanım kapsamında direnç kavramı dengeli ve evrimsel mekanizma unsuru olarak ele alınabilir. Dengeli direnç kavramı daha çok teknik ve ekolojik direnç kavramlarını kapsamaktadır. Nitekim ekolojik anlamda stabil bir tepkiye karşı öngörülebilir bir savunma mekanizması geliştirilir. Örneğin bir doğal afet olan deprem ya da sel neticesinde alınacak önlemler ya da felaket öncesinde tatbik edilen ihtiyati altyapı düzeni hâlihazırda mevcuttur, dolayısıyla öngörülebilir bir tedbir alınmış ya da alınacaktır.

---

* Trakya Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mahmutguler@trakya.edu.tr

** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, bmertparliyan@trakya.edu.tr

¹ Meerow, Sara ve Joshua P. Newell, "Urban Resilience for Whom, What, When, Where and Why?", *Urban Geography*, 40(3), (2019), 311-312

Bu bağlamda dengeli bir direnç kavramından bahsetmek mümkündür. Öte yandan evrimsel direnç kavramı kentlerin ruhuyla bire bir ilintilidir ve bu da kentlerde yaşayan insanlardan, onların faaliyetleri ve yaşayış tarzından, çevresel ve sosyolojik faktörler dolayısıyla etkilenme düzeylerinden ileri gelmektedir. Kavram adlandırılmasında da yer verildiği üzere, kentler içinde barındırdığı canlı unsurlarla bir bütün olarak düşünüldüğünde sürekli değişim ve gelişime açık oluşumlardır ve dolayısıyla sosyolojik alanda söz konusu olan bu direnç mekanizması evrimsel direnç unsuru olarak sınıflandırılmaktadır. Öte yandan “Sosyo-ekolojik yaklaşımda kentsel direnç, iyileşme, koruma ve yeniden toparlanmanın yerine yenilenme, dönüşüm ve yeniden örgütlenme gibi farklı özelliklere odaklanır. Tüm sistemlerdeki dönüşüm çok ölçekli bir süreç olarak meydana gelir”². Sosyo-ekolojik bakış açısına göre direnç, riskin meydana geldiği durumlarda olumsuz gidişata sebep olan unsurları elimine etmek maksatlı yeni bir yol haritası çizmek için “değişim” ve “dönüşüm” odaklıdır. Nitekim herhangi bir doğal afet ya da bir salgınla karşılaşan toplum, bu durumdan hasar almadan ya da en az kayıpla kurtulmak maksadıyla hâlihazırdaki düzenin değişimini talep etmektedir.

Kentsel direnç bağlamında ele alınması gerekli önemli konular kentsel yoksulluk ve dışlanmadır. Yoksulluk beraberinde yoksunluğu da getirmektedir. Yoksunluk, genel olarak maddi veya manevi bir olgudan mahrum kalmak olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk ile kullanılması halinde bahsedilen yoksunluk; bir eşya, konut, eğitim veya duygusal ilgi gibi temel insani gereksinimlerin karşılanmaması anlamına gelmektedir³. Yoksulluk, topluma katılmayı sağlayan maddi olanaklardan yoksunluk ve toplumla bütünleşmeyi oluşturan ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel sistemlerin dışında kalmak olarak ifade edilir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, yoksulluğun en önemli bileşenlerinden biri, toplumsal dışlanmadır. Yoksulluk toplumsal yaşama katılmayı zorlaştırmakta ve toplumsal bütünleşmeyi engellemektedir. Dışlanan toplumsal grupların ekonomik etkinliklere katılması zorlaşmakta ve yaşanan

² Chelleri, Lorenzo, “From the ‘Resilient City’ to Urban Resilience A Review Essay on Understanding and Integrating The Resilience Perspective for Urban Systems”, *Documents d’Anàlisi Geogràfica*, 58(2), (2012): 287-306.

³ Aksan, Gamze, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009, s.5

yoksulluk şiddetlenebilmektedir. Bu bakımdan yoksullukla toplumsal dışlanma arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Bir toplumun yoksulluk kriterine tabi olması, o toplumda benimsenen siyasi, sosyo-kültürel, etnik ve ekonomik kriterlere bağlıdır. Bu bağlamda kentsel yoksulluk kavramının tek ve genel geçer bir tanımı olmamakla birlikte, insan ihtiyaçlarının asgari düzeyde karşılanabilme imkânlarının var olmadığı yönünde ve ilgili toplumda refah seviyesinin genel anlamda asgari standartlar altında kaldığı şeklinde çerçeve bir tanım yapılabilir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki önemli farklardan biri; geçici olan, belli bir anı ve süreyi kapsayan yoksulluk olgusunun tersine, sosyal dışlanma sürekli, sistematik ve çok boyutlu yoksulluk sürecidir. Ekonomik büyümenin dünya genelinde belli bölgelere ve bireylere yayılmış yoksulluğun çözümünde önemli olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple ana ihtiyaçlar yaklaşımına göre; sağlık ve su hizmetlerini içeren minimum tüketim ihtiyaçlarını karşılayamayan(lar)a yoksul denilmektedir. Sosyal dışlanma bölüşüm temelli analiz ve kaynak yetersizliğinden daha çok dışlanmanın marjinal hale gelmesi ve güç ilişkilerini kapsayan bağlantılı analize kaymayı göstermektedir. Bu bağlamda yoksulluk tartışmaları parçalanma ve sınıf ile ilgilenirken, sosyal dışlanma sınıf ve marjinalleşmenin sosyokültürel boyutlarını da içermektedir. Ek olarak dışlanma bireylerin topluma olan bağlılıklarının zayıflaması ve toplumdan kopmalarını da kapsamaktadır⁴.

Yoksulluk kavramı her zaman maddi olanaklarla sınırlı değildir. Psikolojik ve sosyal yoksunluklar da kent yoksulluğu kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim kişinin içinde yaşadığı toplumdan soyutlanması, kültürel ve sosyal yaşam standartlarına erişememesi de yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Raporunda (2005) söz konusu edilen “insani yoksulluk” kavramı, kişinin hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan gıda, barınma gibi asgari standartların yanı sıra sosyal ve kültürel bazı olanaklara ulaşamaması olarak tanımlanmıştır. Öte yandan kentsel yoksulluğun kıstasları gelir dağılımı ve ekonomik refahın yanında altyapı hizmetlerinin yetersiz oluşu, ulaşım imkânlarının kısıtlı olması, kentin bölge bazında sosyal alan açısından diğer böl-

---

⁴ Özügürlü, Aynur. *Yoksulluk Kavramına 'Çöplük'ten Bakmak*. Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (ed. Özdek, Yasemin). TODAIE: Ankara, 2002, s.182

gelerle eşit şartlara sahip olmaması ve dolayısıyla eğitim, sağlık, iş imkânları gibi unsurların kısıtlı olması, hatta altyapının daha özensiz olması ve çarpık kentleşme gibi öğeleri de kapsamaktadır. Kentsel yoksulluk nüfusun kentlerde yaşayan bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, tarihsel ve coğrafik olarak belirlenmiş asgari bir geçim standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek bir konumda olması durumunu anlatmaktadır ⁵.

2. KİMLİK ARAYIŞI VE KENTSEL DİRENÇ UNSURLARI AÇISINDAN EDİRNE ROMANLARI

Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin kentsel yapıları göçle birlikte demografik yapıda önemli sosyolojik problemlerle gelişim süreci yaşamaktadır. Bu problemlerin en önemlilerinden biri, kente entegrasyon ya da kentle bütünleşememe problemidir. Kentleşme gibi göç edenlerin kentleşme süreci de belirli bir sürecin sonucunda oluşmaktadır. Yapılan alan araştırmaları da kırdan kente gelenlerin kentte kalış süreleriyle orantılı olacak şekilde kentli kimliğini benimsediklerini göstermektedir⁶. Bu bakımdan kente göçenlerin yeni kimlik edinme süreçleri ve bu süreçlerindeki olası aksaklıklar da kentleşmenin doğal bir aşaması olarak değerlendirilmektedir. Kartal (1983)'a göre kentleşme; “kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımlardan, kırsal özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanma süreci”dir. Farklı bir kimlik edinme ve yeni bir yaşama biçimine uyum sağlama uğraşını kapsayan kentleşme, ülkelerin ekonomik yönden gelişmişlik düzeylerine, kentleşme hızlarına ve toplumsal yapılarına göre değişiklik göstermektedir ⁷.

⁵ UNDP. (1990-1997). *Human Development Reports*. London: Oxford University Press. United Nations Centre for Human Settlements, H. (1996). *An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements*. Oxford: Oxford University Press.

⁶ Kartal, Kemal. *Kentleşme ve İnsan*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1978 s.62

⁷ Kartal, S. Kemal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*, Yurt Yayınları, Ankara, 1983 s.94

Türkiye’deki kentleşme süreci de toplumsal eğilimler doğrultusunda gelişim göstererek kırdan kente göç eden kitleler için kendine özgü kimlik ve ilişkileri beraberinde getirmiştir⁸. Bu süreçte kırdan gelenler zaman içinde kentsel nitelikler kazanarak kentleşmekte ve kente ait davranışlar sergilemektedir. Bireyin kente özgü hareketler sergilemesi, kentleşmenin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Ancak bu süreç en zor ve uzun bir geçiş sürecini kapsamaktadır.

Tablo 1. İnsanların Dışlandığı Sistemler

Sistemler	Alt Sistemler
Sosyal	İşgücü Piyasası, Cemiyet, Çevre, Toplum, Aile
Ekonomik	Kaynak (Ücret, Sosyal Güvenlik, Birikim Mallar) Hizmet ve Mal Piyasaları
Kurumsal	Eğitim, yasal sistem, sağlık, adalet, siyasi haklar, bürokrasi
Bölgesel	Erişebilirlik (Ulaşım ve iletişim) Demografik (göç) toplum (mahrum bırakılmış bölgeler)
Sembolik	Sosyal görünürlük, kimlik, temel yetenekler, kendine saygı, ilgi ve motivasyonlar, umutlar

Kaynak: Atkinson, Rob & Davoudi, Simin (2000), “The Concept of Social Exclusion in the EU”, *Journal of Common Market Studies*, Volume. 38, No.3, pp.427-428.

Kentleşememe dâhilinde ortaya çıkan birtakım problemler bulunmaktadır. Bunun en başında kentsel direnç noktalarının olduğu kente karşı birtakım problemlerin barındığı mekânlardır. Bu mekânlar yoksulluk sebebiyle dışlanmanın varlığını kentin her noktasında hissettirir. Bu bağlamda dışlanmanın ortaya çıkışında rol oynayan nedenler arasında yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, göç, sosyal güvenenin eksikliği ve eğitim seviyesinin düşük olması yer almaktadır. Dışlanma kavramının doğuşu, 1960’lı yıllara kadar dayanmaktadır. Dışlanma bir süreç dâhilinde gerçekleşir. Bu sebeple statik bir kavram değil, dinamik bir kavramdır. Toplum tarafından hor görülme, kabul edilmeme, reddedilme gibi süreçleri kapsar. Giddens (1998)’a göre; sosyal dışlanma kavramı, eşitsiz olanların sonuçlarından ibaret değildir. İnsan topluluklarının toplumdan itilmeleri ve kopmaları üzerinde etkisi olan

⁸ Tiken, Servet, “Türk Romanında Kentleşme ve Kentleşme (1950-1980)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2011 s.50

mekanizmalar, bir başka ifade ile süreçlerdir⁹. Fakat süreçler kadar sonuçlar da sosyal dışlanma için önemlidir. Çünkü bireyi topluma bağlayan ve onun içinde yaşadığı toplumun üyesi olmasını sağlayan gereksinimlerin yeterince karşılanması gerekmektedir. Belirli bir bütünlük içinde bulunan bu gereksinimlerin (sosyal-kültürel-toplumsal-politik) bir kısmının karşılanmaması, topluma entegre olmayı zorlaştırmakta hatta önlemektedir. Bir alandan yoksun olma durumu bireyin o alandan dışlanmasını tetikleyecektir. Çünkü birbiriyle iç içe bulunan bu alanlar, diğer bir alanı etkileyecek, artık dışlanmayı anlık bir durumdan çıkarıp bir süreç haline getirecektir. Örneğin, ekonomik dışlanma, maddi imkânsızlıklar sebebi ile sosyal hayata katılımı engelleyeceği için kültürel ve siyasi dışlanmayı beraberinde getirecektir¹⁰. Farklı dışlanma boyutlarının etkileşimi sebebi ile dışlanma süreci birbirini destekleyen bir döngü yaratmaktadır. Bu döngü bireylere sunulan toplumsal ve siyasal fırsatların eşit şekilde paylaşılma durumunu engellemekte ve sürecin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Nihayetinde sosyal, siyasal ve ekonomik hayata katılmayan bireyler, dezavantajlı duruma düşecek ve sosyal dışlanmanın etkisiyle toplumun bir parçası olmaktan kopacaktır.

Bahsedilen süreçlerin üzerinde önemle duran Byrne (1999), sosyal dışlanmayı tanımlamak yerine süreçleri tanımlamanın daha sağlıklı sonuçlar vereceğini belirtmektedir. Sosyal dışlanma riski bulunan bireylerin veya toplumsal grupların belirlenmesinde yaş, cinsiyet, iş gücüne katılım, engelli olma durumu, göç ve eşitsizlik gibi birçok çeşitli unsur bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu dışlanmanın bireysel ve toplumsal sonuçları doğacaktır. Bireysel sonuçlar, toplumun diğer kesimine karşı yabancı hissetme, fiziksel ve psikolojik bazı hastalıkların ortaya çıkması, suça eğilimin artması, iyi ve kaliteli bir eğitim alamama durumu ve sürekliliği olan nitelikli bir işe sahip olmamayı beraberinde getirir. Toplumsal sonuçlar ise, bölünmüşlük ve toplumsal değerlerin yitirilmesini içermektedir¹¹.

Çalışmanın ana teması, Edirne merkezinde yaşayan Roman toplumu üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda Roman toplumu ile yapılan anket çalışmasından birta-

⁹ Giddens, Anthony, *The Third Way, Polity Press, Cambridge, 1998*

¹⁰ Atılğan, Gökhan ve Çakar, Burcu Yakut, "Sunuş", *Tes-İş Dergisi*, (2007) s. 68-69

¹¹ Byrne, David, S. *Social Exclusion, Issues in Society Series, Open University Press, Buckingham, 1999*

kim sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin, Edirne merkezinde yaşayan Romanların genellikle çarşıya yakın mahallelerde ikametgâh ettikleri gözlemlenmektedir. Fakat çarşıya gitmeleri ve kente karışmaları çok sık rastlanan bir durum değildir. Roman toplumunun gezgin göçebe yapısının aksine, kentte mahallelerde ikamet etme süreleri oldukça fazladır. Göçebe özelliğini kent içi mahalleden mahalleye taşınma neticesinde korumuşlardır. Konutlarda bir çatı altında birçok hanenin olduğu görülmüş ve yoksullukla mücadele için bu fikrin seçildiğini belirtmişlerdir. Boş vakitlerini genellikle erkekler iş bulma üzerine kahvehanelerde; kadınlar ise, evde çocuk-torun bakma ve televizyon izleyerek geçirmektedir.

Roman vatandaşların kalitesiz yaşam standartlarına sahip olmaları, yaşadıkları bölgenin fırsatlarından yararlanamamaları, içine kapanıklık ve itilmişliğin verdiği çekingenlik, dışlanmışlık sebebiyle sürekli göç etme durumunda kalmaları ve kentin belirli bölgelerinde marjinal koşullarda yaşamaları sosyal dışlanmanın etkisini üzerinde hissettirmektedir. Bu noktada kentsel yoksulluk ve dirençlilik açısından mekânsal dışlanma, ekonomik dışlanma, sosyal dışlanma ve hizmetlere erişimin engellenmesi süreçlerine değinilmesi gerekmektedir.

Toplumun refahı ve güvenliği konu edinilerek “tehlikeli” olarak damgalanan Roman mekânlarında bir bakıma yasa dışı vakaların, suçun yuvası ve kent yaşamıyla hem mekânsal hem de toplumsal açıdan kentle bağlarının koptuğu bir yer haline dönüşmüştür. Kentsel gelişimin önünde bir tehdit olarak gözüken bu mekânlar, zaman dâhilinde eskimiş ulaşım sorunlarını ve illegal ekonomik faaliyetlerin olduğu yaşam alanlarını kente yansıtmaktadır. Roman gettoları haline dönüşen bu mekânlar damgalanmanın ve ayrışmanın baskısını en sert şekilde hissetmektedir. Bu bağlamda Edirne Romanları baz alınarak mekânın, toplum açısından damgalama aracı olarak görüldüğüne şahit olmaktayız. Bahsedilen damgalamanın temelinde tarihselliği barındıran hem yoksulluk hem de Romanlara atfedilen bir algı vardır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere Edirne Roman toplumu dâhilinde yaşadıkları mekânlar hususunda oluşan damgalamanın yalnızca dilden kaynaklanmadığını söylemek mümkündür¹²

---

¹² Güler, Mahmut. & Burak Mert Parlıyan, “Roman Toplumunun Kentlileş(E)Memesi Kapsamında Suç ve Kent İlişkisi: Edirne Örneği”, *Kent ve Çevre Araştırmaları* Dergisi, Cilt 2, Sayı: 2, (2020), ss. 40-73.

Tablo 2. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk

SOSYAL DIŞLANMA	YOKSULLUK
Topluma Katılım	Maddi Kaynaklar
İlişkisel	Dağıtımsal
Süreçler	Sonuçlar
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik Haklar
Dışarıdan İçeriye	Aşağıdan Yukarıya
Çok- Yönlü Boyutluluk	Tek-Zeminli Boyutluluk
Ölçümün Zorluğu	Kolay Ölçülebilirlik

Kaynak: Kenyon, Susan, Lyons, Glenn, Rafferty, Jackie, (2002), “Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion Through Virtual Mobility”, *Journal of Transport Geography*, Volume. 10, No.3, pp.207-219.

Kentlerde oluşan yaşamsal kriterlerin elverişsiz olma durumunun ana temasında yoksulluk bulunmaktadır. Bir bakıma yoksulluk köprü sosyal dışlanma köprüsünün sonu şeklindedir. Şöyle ki tablodan da anlaşılacağı üzere maddi kaynaktan yoksun olan kişi topluma bireysel veya ailesiyle birlikte katılamamakta ve kendi kabuğuna çekilmeyi istemekte veya toplumun kalan kısmınca itilmektedir. Konuyu açmak gerekirse Edirne’de yaşayan Roman mahallelerinin en temel sorunu, alt yapı ve kötü konut yapılarıdır. Kimi zaman kent merkezine uzak, kimi zaman kentin merkezinde gettolaşan bu mekânlar, yasadışı olayların ve suçun yuvası halini alabilmektedir. Romanların sosyal dışlanma süreçlerinin tehlikeli mekânsallıkları ile bağlantılı ilişkileri bulunmaktadır. İçine kapanık bir mahalle görünümü kazanan bu mekânsal yerleşmeler, giderek varolaşmanın yarattığı etki ile kente ve toplumun diğer kesimlerine yansıyan, sürekli sosyal problemler üreten merkezler haline gelecektir. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirecektir. Örnek şahsiyetlerin ve sosyal modellerin olmadığı bir mahallede büyüyen çocuklar, çevresel sosyal öğrenme kalıplarından mahrum kalacaktır (Güler & Parlıyan, 2020). Roman mahallelerinin genellikle

kent yaşamının kıyasında kalması mekânsal dışlanmanın en somut göstergesidir. Tufan ve Özgür (2009: 92)'e göre sosyal dışlanma, toplumsal yaşantı süreçlerinde doğrudan üretime engel olan bir yapıyı da ifade etmektedir ¹³.

Kentin genel anlamda temizlik vb. istenmeyen işlerini yapan Romanlar kendilerine sunulan işler dâhilinde sınırlanmış iş aralığı ile dışlanmıştır. Bu bağlamda geçmiş dönemlerde her kesimin yer yer yaptığı fakat günümüzde sadece Roman toplumun yaptığı işler olarak kabul görmüş meslekler dile getirilmiştir. “Çingene İşleri” çatısı altında hurdacılık, hamallık ve kâğıt toplama gibi işlerle ötekileştirmenin ekonomik ayağı oluşturulmuştur. Bu noktada Roman toplumunun kentte yaşadıkları mekânların damgalanması ile emek piyasasından dışlanmalarının ilişkisi bulunmaktadır. İstihdam sağlanırken adrese dayalı ayrımcılığın yapıldığı göz önüne alındığında; Roman mahallelerinin suç ve illegal işler ile ilişkilendirilerek damgalanması, mahallede bu tarz olaylarla ilgisi olmayan kişilerin dahi iş bulma imkânlarını zorlaştırmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de yer verilecek olup Romanların yapılan araştırmalar neticesinde kurumlara başvurduğunda ve mahallelerinin adını söylediklerinde dezavantajlı konuma düştüklerini ve olumsuz cevap aldıklarını ortaya çıkmıştır. Güvenli iş alanlarının onlara kapalı olmasının temelinde mekânsal damgalanma yatmaktadır. Romanlar özünde içine kapanıklık olmakla birlikte, kendi mekânlarından kopup ekonomik anlamda kent merkezine veya toplumun diğer kısımlarına katılmak istemektedir. Aslında bu durumun ana sebebi Roman toplumunun geçmişten günümüze yapmış oldukları işlerin zamanla gelir getirmez olması veya bu işlerin başka topluluklarca yapılması onların ekonomik hayatını daha zor hale getirmiştir. Görülmektedir ki Roman toplumu marjinal işlere sıkışıp kalmış durumdadır. Şöyle ki düzenli işi olan Roman bireylerde ağır iş koşulları ve sağlık sorunlarından şikâyetçi oldukları, sigortasız çalıştıkları, sık sık iş kazası yaşadıkları ve gelirin belirsizliği sebebi ile hane masraflarını düzenli şekilde karşılayamadıkları görülmektedir ¹⁴. Tolan (2009: 20) ekonomik dışlanmayı genelde kısa ya da uzun süreli

¹³ Tufan A. Beril; Özgür, Özge, “Göç, Farklılık ve Sosyal Dışlanma”, *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu* (12-14 Kasım), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara. 2009

¹⁴ Güler, Mahmut. & Burak Mert Parlıyan, “Roman Toplumunun Kentlileş(E)Memesi Kapsamında Suç ve Kent İlişkisi: Edirne Örneği”, *Kent ve Çevre Araştırmaları* Dergisi, Cilt 2, Sayı: 2, (2020), ss. 40-73.

işsizlik ve kredi gibi doğrudan ekonomik olanaklara ulaşamama olarak tanımlanmaktadır. Sosyal devlet uygulamalarının varlığı halinde bu dışlanmanın etkileri daha az olduğu görülmektedir. Kişiler ekonomik dışlanmanın en uç durumunda temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz hale gelirler. Zaman zaman açlık sınırında tanımlanan bu durumun örneklerine tanık olunmaktadır. Örneğin, araştırma konusu olan Romanların daha önce belirtildiği üzere genel itibarıyla hurdacılık, toplayıcılık gibi düzensiz ve az gelirli işlerde yer almaları ekonomik açıdan dışlandıklarını göstermektedir ¹⁵.

Özetle, Roman toplumunun mahallelerde niteliksiz ve düzensiz işlerde çalışmaları ve bu işleri ağır çalışma koşulları altında yapmaları yoksulluk kategorisinde kalmalarına sebep olmaktadır. Sürekli bir işlerinin olmaması geleceğe yönelik plan yapmalarını zorlaştırırken, ağır çalışma koşulları da kronik meslek hastalıklarını tetiklemektedir ¹⁶.

Kentlerde gettolaşmanın sebeplerinin başında etnik damgalanma gelmektedir. Fertlerin dışlanma neticesinde belli bölgelerde yoğunlaşması ve kendi çabalarıyla yaşamlarını sürdürmesi adına yapılmış bu yapay mekânlarda Romanlar mahallelerine kamusal hizmetlerden yeterince sunulmadığını dile getirirken, başka bir bölgeye gitmeyi de reddetmişlerdir. Görülmektedir ki sosyal ayrışmanın temelinde mekânsal ayrışma yer almaktadır. Çünkü mekânsal ayrışma başladığı an mekânsal damgalanmayı beraberinde getirir. Damgalanan mekânda ikamet eden bireyler, çok boyutlu dışlanma sürecine tabi tutulmaktadır. Başta ekonomik boyut olmak üzere, tüm kapılar sosyal, kültürel ve siyasal anlamda yüzlerine kapanır hale gelmektedir. Yaşanan bu problemleri net bir şekilde ortaya koymak ve süreç hakkında politika üretilmesi için bahsedilen yaşamların farklı alanlarında sosyal dışlanmanın süreçlerini ve boyutlarını anlamak gerekir. Bu bağlamda sosyal dışlanma kavramı, yoksulluğun çok boyutluluğuna vurgu yapması, süreçlere dikkat çekmesi ve mekânsal boyutu öne çıkarması ile Romanların toplum ile ilişkilerini anlama noktasında analitik bir çerçeve

¹⁵ Tolan, Barlas, “Toplumsal Dışlanmaya Sosyolojik Bir Bakış İçin Notlar”, *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu* (12-14 Kasım), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, 2009.

¹⁶ Akkan Ekim Başak, Mehmet Baki Deniz ve Mehmet Ertan, “Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Roman Toplulukları İçin Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi, Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği”, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, (2000) Anadolu Kültür. s.62

sunmaktadır. Dışlanmanın ve damgalanmanın nedenleri arasında ulus, din ve ırk farklılığının yanı sıra ekonomik, kültürel, toplumsal vb. etmenlerin de bulunduğunu vurgulamak gerekir ¹⁷

3. ARAŞTIRMANIN VERİ VE BULGULARI ¹⁸

Araştırma 2020 Mayıs- Haziran aylarında uygulandığından, araştırma sonucu elde edilen bulgular bu dönemdeki örneklemden gelen özellikleri taşımaktadır. Araştırma Edirne ili Merkez ilçesinde yer alan ve ağırlıklı Roman mahallelerinde yaşayan bireylere yapılan anketler çerçevesinde şekillenmiştir. Araştırma da yapılan anket sorularına bireylerinin tamamının anladığı ve samimi cevaplar verdiği varsayılmıştır. Sosyal dışlanma problemi kentleşme kapsamında çok boyutlu bir sorunsalı oluşturmaktadır. Araştırmamızda Romanların sosyal dışlanma problemi siyasi, ekonomik, mekânsal ve kültürel dışlanma boyutlarıyla ele alınarak araştırma soruları hazırlanmış, çalışmanın sınırlandırılması yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Edirne ilinin Merkez Mahallelerinde yer alan Roman bireyler oluşturmaktadır. %5 yanılma payı %95 güven aralığına göre örneklem gruba dâhil olan kişi sayısı 356'dır. Alan araştırması 2020 yılının Mayıs-Haziran aylarında yapılmış ve 14 günlük sürenin sonunda tamamlanmıştır. Seçilen mahallelerin nüfusları ve yaşam tarzları nüfuslarına oranla değişiklik göstermiş mahalle bazında anket yapılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen verilerin analizi SPSS 22 programıyla yapılmış ve frekans dağılımları, çapraz tablolar ve istatistiki verilere dönüştürülmüştür.

¹⁷ Akkan Ekim Başak, Mehmet Baki Deniz ve Mehmet Ertan, "Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Roman Topluluklar İçin Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi, Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, (2000) Anadolu Kültür. s.23-24

¹⁸ Bu başlık altında yer alan veriler, danışmanlığını Prof. Dr. Mahmut GÜLER'in yaptığı, Burak Mert PARLIYAN tarafından hazırlanan ve 2020 yılında yayınlanan "Kentleşme Sürecine Eklemlenme ve Edirne Romanları" adlı tez çalışmasından alınmıştır. Araştırma, Edirne kent merkezinde yaşayan ve ağırlıklı olarak Roman nüfusunun baskın olduğu mahallelerde Roman bireylere kapalı uçlu ve çoktan seçmeli sorunların yöneltmesiyle şekillenmiştir. Alan araştırması 2020 yılının Mayıs-Haziran aylarında yapılmış ve 14 günlük sürenin sonunda tamamlanmıştır. Yapılan toplam anket sayısı, 356 adettir.

Tablo 3. Cinsiyet/Meslek

	Okur-Yazar Değil	İlkokul	Ortaokul	Lise ve Dengi Okul	Üniversite	Lisansüstü
Kadın	15	49	27	15	6	0
Erkek	20	66	103	48	2	5

Tablo 4. Hane Halkı Ortalama Geliri

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
2300 TL ve altı	253	71,1	71,1	71,1
2300-4000 TL	83	23,3	23,3	94,4
4001-6000 TL	10	2,8	2,8	97,2
6001-8000 TL	6	1,7	1,7	98,9
8001 TL ve üzeri	4	1,1	1,1	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Çalışmaya katılım gösteren katılımcılar demografik özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Hane halkı ortalama gelir değişkeni bağlamında değerlendirildiğinde; örnekleme oluşturan 356 katılımcının 253'ü (%71,1) 2300 TL ve altı, 83'ü (%23,3) 2300-4000 TL, 10'u (%2,8) 4001-6000TL, 6'sı (%1,7) 6001-8000 TL, 4'ü (%1,1) 8001 TL ve üzeri hane halkı ortalama gelirine sahip katılımcılardan meydana gelmektedir.

Tablo 5. Yaşadığınız Hane Kaç Kişiden Oluşmaktadır?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
1-3	93	26,1	26,1	26,1
4-6	213	59,8	59,8	86,0
7-10	44	12,4	12,4	98,3
11 ve üzeri	6	1,7	1,7	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların yaşadığı hanenin kaç kişiden oluştuğu incelendiğinde; 93'ü (%26,1) 1-3 kişilik ailede, 213'ü (%59,8) 4-6 kişilik ailede, 44'ü (%12,4) 7-10 kişilik

ailede, 6'sı (%1,7) 11 ve üzeri kişiden oluşan bir ailede yaşamaktadır. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun 4-6 kişilik ailede yaşadığı görülmektedir.

Tablo 6. Kent Merkezine (Çarşı) Ne Sıklıkla Gidersiniz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Her Gün	154	43,3	43,3	43,3
Haftada 1-2 Kez	144	40,4	40,4	83,7
Ayda 1-2 Kez	51	14,3	14,3	98,0
Üç-Dört Ayda 1 Kez	6	1,7	1,7	99,7
Hiç Gitmem	1	0,3	0,3	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların kent merkezine hangi sıklıkla gittiği değerlendirildiğinde; çoğunluğu oluşturan 154 kişinin (%43,3) her gün gittiği, haftada 1-2 kez gidenlerin 144 kişi (%40,4), ayda 1-2 kez gidenlerin 51 kişi (%14,3), üç-dört ayda 1 kez gidenlerin 6 kişi (%1,7) ve hiç gitmeyenlerin sayısının ise, 1 (%0,3) olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Kent Merkezine (Çarşı) Ailenizle Ne Sıklıkla Gidersiniz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Her Gün	34	9,6	9,6	9,6
Haftada 1-2 Kez	122	34,3	34,3	43,8
Ayda 1-2 Kez	89	25,0	25,0	68,8
Üç-Dört Ayda 1 Kez	57	16,0	16,0	84,8
Yılda 1 Kez	15	4,2	4,2	89,0
Hiç Gitmem	39	11,0	11,0	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların kent merkezine aileleri ile hangi sıklıkta gittikleri değerlendirildiğinde; her gün gidenlerin sayısının 34 (%9,6), haftada 1-2 kez gidenlerin sayısının (%34,3), ayda 1-2 kez gidenlerin sayısının 89 (%25,0), üç-dört ayda 1 kez gidenlerin sayısının 57 (%16,0), yılda 1 kez gidenlerin sayısının 15 (%4,2) ve hiç gitmeyenlerin sayısının 39 (%11,0) olduğu görülmektedir. Buna göre çoğunluğun ailesi ile kent

merkezine haftada 1-2 kez gittiği söylenebilir. Edirne’de Romanların yoğunlukta olduğu mahalleler kent merkezine yürüme mesafesindedir. Özgürlüğü ön planda tutan Roman vatandaşlar, gezgin yaşam tarzı ve gelenekleriyle enformel sektörde toplumun diğer kesimlerinde düşmekte olan eğilim ile karşılaştırıldığında giderek artan yoğunlukla birlikte kent merkezine sık sık gittikleri görülmektedir.

Tablo 8. Sinema, Tiyatro, Tatil ve Konser Gibi Aktiviteleri En Az Birine Gidiyorsanız Ne Sıklıkla Yaparsınız?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Hiç	279	78,4	78,4	78,4
Ara Sıra	53	14,9	14,9	93,3
Her Zaman	8	2,2	2,2	95,5
Yapmak İstiyorum Ama İmkânım Yok	16	4,6	4,6	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların hangi sıklıkla sinema, tiyatro, tatil, konser gibi sosyal aktivitelere katıldığı incelendiğinde; katılımcıların 279’u (%78,4) hiç katılmadığını ifade ederken, 53’ü (%14,9) ara sıra, 8’i (%2,2) her zaman gittiğini, 16’sı (%4,6) ise, söz konusu sosyal ve kültürel aktivitelere katılmak istediğini, ancak imkânının olmadığını belirtmiştir.

Tablo 9. Bar ve Meyhane Gibi Mekânlara Ne Sıklıkla Gidersiniz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Hiç	128	36,0	36,0	36,0
Ara Sıra	136	38,2	38,2	74,2
Her Zaman	79	22,2	22,2	96,3
Yapmak İstiyorum Ama İmkânım Yok	9	2,5	2,5	98,9
Yapmak İstiyorum Ama Tesis Yok	4	1,2	1,2	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların bar ve meyhane gibi mekânlara hangi sıklıkla gittiği incelendiğinde; katılımcıların 128'i (%36,0) hiç gitmediğini, 136'sı (%38,2) ara sıra gittiğini, 79'u (%22,2) her zaman gittiğini, 9'u (%2,5) gitmek istediğini, ancak imkanının olmadığını belirtirken, 4'ü (%1,2) de gitmek istediğini, ancak tesisin olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 10. Kahvehanelere Ne Sıklıkla Gidersiniz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Hiç	118	33,1	33,1	33,1
Ara Sıra	93	26,1	26,1	59,3
Her Zaman	143	40,2	40,2	99,4
Yapmak İstiyorum Ama İmkânım Yok	2	0,6	0,6	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların kahvehanelere hangi sıklıkla gittikleri incelendiğinde; 118 kişi (%33,1) hiç gitmediğini, 93 kişi (%26,1) ara sıra gittiğini, 143 kişi (%40,2) her zaman gittiğini, 2 kişi (%0,6) ise gitmek istediğini, ancak imkânının olmadığını ifade etmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunluğunun kahvehanelere her zaman gittiği söylenebilir.

Tablo 11. Spor Salonuna, Oyun Parklarına veya Kütüphaneye Gitmek Gibi Aktivitelerin En Az Birini Yapıyorsanız Ne Sıklıkla Yaparsınız?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Hiç	279	78,4	78,4	78,4
Ara Sıra	68	19,1	19,1	97,5
Her Zaman	8	2,2	2,2	99,7
Yapmak İstiyorum Ama İmkânım Yok	1	0,3	0,3	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların spor salonuna, oyun parklarına veya kütüphaneye gitmek gibi aktivitelerin en az birini hangi sıklıkla yaptığı değerlendirildiğinde; 279 kişi ile çoğunluğun (%78,4) bu aktivitelerden hiçbirine katılmadığı gözlemlenmiştir. Ara sıra yapanların 68 kişi (%19,1), her zaman yapanların 8 kişi (%2,2), yapmak isteyen ancak imkânı olmayanların ise, 1 kişi (%0,3) olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Düzenli ve Güzel Bir Mahallede Yaşadığınızı Düşünüyor musunuz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Evet	89	25,0	25,0	25,0
Hayır	176	49,4	49,4	74,4
Kısmen	81	22,8	22,8	97,2
Fikrim Yok	10	2,8	2,8	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

“Düzenli ve güzel bir mahallede yaşadığınızı düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcıların 176’sı (%49,4) hayır cevabını vermiştir. 89 kişi (%25,0) evet derken, 81 kişi (%22,8) kısmen ve 10 kişi (%2,8) fikrim yok cevabını vermiştir. Katılımcıların yaşadıkları mahallelerden şikâyet etmesinin en önemli sebepleri, hizmetlerin gelmemesi ve gelen hizmetlerinse eksik gelmesi olmuştur. Bununla birlikte Roman vatandaşların mahallerde suç unsuru olacak faaliyetlerde sıkça bulunması ve bunu istemeyen diğer Roman vatandaşları tehdit etmesi güzel bir mahallede yaşama fikrini olumsuz etkilemiştir.

Tablo 13. Sizce Yaşadığınız Mahallede Güvenlik Sorunu Var mı?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Evet	161	45,2	45,2	45,2
Hayır	162	45,5	45,5	90,7
Fikrim Yok	33	9,3	9,3	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların yaşadıkları mahallede güvenlik sorunu olup olmadığı konusundaki düşünceleri değerlendirildiğinde; 161 kişi (%45,2) evet, 162 kişi (%45,5) hayır

cevabını vermiştir. Fikri olmayan katılımcıların sayısı ise 33 (%9,3)'tür. Verilen cevaplara göre mahallelerinin güvenli olduğunu ve güvenli olmadığını belirtenlerin sayısı neredeyse eşittir. Roman mahallelerinde yaşanan güvenlik sorunun temelinde adam yaralama, uyuşturucu bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde şahitlik etmek için gidenler, genelde bu iki konu için karakola götürülmüş ve şikâyette bulunmuştur.

Tablo 14. Mahallenizde Yaşanan En Önemli Sorun Aşağıdakilerden Hangisidir?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Yol Sorunu	28	7,9	7,9	7,9
Su Sorunu	40	11,2	11,2	19,1
Konut Sorunu	208	58,4	58,4	77,5
Temizlik Kirliliği ve Yeşil Alan Sorunu	34	9,6	9,6	87,1
Ulaşım Sorunu	35	9,8	9,8	96,9
Diğer	11	3,1	3,1	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların 208 kişi ile yarısından fazlasına göre (%58,4) mahallelerindeki en önemli sorun, konut sorunudur. En önemli sorunun su sorunu olduğunu düşünenlerin sayısı 40 (%11,2); ulaşım sorunu olduğunu düşünenlerin sayısı 35 (%9,80); temizlik ve yeşil alan sorunu olduğunu düşünenlerin sayısı 34 (%9,6); yol sorunu olduğunu düşünenlerin sayısı 28 (%7,9) ve diğer sorunların (şiddet, uyuşturucu vb.) olduğunu düşünenlerin sayısı ise, 11 (%3,1)'dir.

Tablo 15. Mahallenize Yönelik Hizmet Sunumunda Durum Değerlendirmesi Sizce Nasıldır?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Diğer Mahallelere Göre Daha İyi	19	5,3	5,3	5,3
Diğer Mahallelere Göre Daha Kötü	183	51,4	51,4	56,7
Diğer Mahallelerle Eşit	131	36,8	36,8	93,5
Hiç Hizmet Gelmemekte	23	6,5	6,5	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

“Mahallenize yönelik hizmet sunumunda durum değerlendirmesi sizce nasıldır?” sorusuna katılımcıların 183’ü (%51,4) diğer mahallelere göre daha kötü olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur. Diğer mahallelerle eşit olduğunu düşünenlerin sayısı 131 (%36,8), hiç hizmet gelmediğini belirtenlerin sayısı 23 (%6,5), diğer mahallelere göre daha iyi olduğunu düşünenlerin sayısı ise 19 (%5,3)’dur. Buna göre katılımcıların yarısı Roman mahallelerine sunulan hizmetin diğer mahallelere göre daha kötü olduğunu düşünmektedir.

Tablo 14 ve 15 incelendiğinde; konut sorunun ilk sırada yer almasının nedeni, Romanların eski tek katlı yapılarda kalabalık ailelerle yaşamasından kaynaklanmaktadır. Buldukları mahallelerde konutlarının tapularının olmadığı ve kalabalık nüfus ile hijyen sorunu yaşadıklarını dile getirmektedir. Ayrıca Roman nüfuslu mahallelere tam anlamıyla ulaşım sağlanamadığı, hastane vb. kurumlara giderken ulaşım araçlarında sık sık aktarma yapıldığı belirtilmektedir. Mahallede yaşanan komşuluk ilişkilerinin geceleri kavgaya dönüştüğünü, çok sık gürültü yaptıklarını dile getirmişlerdir. Görüldüğü üzere; Roman ağırlıklı mahallelerde yaşayan ailelerin en önemli kentsel hizmet sorunu, herhangi bir konfor olanağı sunmayan sağlıklı konutlar ve çevre koşullarının elverişsizliği olmuştur. Roman vatandaşların bir yandan zorunluluk, diğer yandan gönüllülüğe dayalı konut tercihi üzerine biçimlenen dinamikler, konut probleminin iç içe ilişkisini, kısır döngüsünü ve çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. Ancak sorunun çözümüne yönelik uygulamalar yeni bir kutuplaşma ve mekânsal ayrılmaya ek olarak, yoksulluğun ve yoksunluğun giderek derinleşmesine neden olmaktadır.

Tablo 4. Yaşadığınız Mahalleden Taşınmayı Düşünüyor musunuz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Evet	120	33,7	33,7	33,7
Hayır	236	66,3	66,3	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcıların yaşadıkları mahalleden taşınmayı düşünüp düşünmedikleri değerlendirildiğinde; 236 kişi (%66,3) taşınmayı düşünmezken; 120 kişi (%33,7) taşınmayı düşünmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası şu anda yaşadıkları mahallede yaşamaya devam etmeyi düşünmektedir.

Tablo 17. Eğer Mahalleden Taşınmayı Düşünüyor Olsanız En Önemli Nedeniniz Nedir?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Eğitim	20	5,6	5,6	5,6
Kentsel Hizmetler	156	43,8	43,8	49,4
Sosyal Dışlanma	10	2,8	2,8	52,2
Kültürel Uyumsuzluk	7	2,0	2,0	54,2
İş Bulma	131	36,8	36,8	91,0
Sağlık	3	,8	,8	91,9
Can ve Mal Güvenliği	22	6,2	6,2	98,0
Daha Ucuz Mesken Bulmak	4	1,1	1,1	99,2
Diğer	3	0,8	0,8	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

“Eğer mahalleden taşınmayı düşünüyorsanız en önemli nedeniniz nedir?” sorusuna katılımcıların 156’sı (%43,8) kentsel hizmetler, 131’i (%36,8) iş bulma, 22’si (%6,2) can ve mal güvenliği, 20’si (%5,6) eğitim, 10’u (%2,8) sosyal dışlanma, 7’si (%2,0) kültürel uyumsuzluk, 4’ü (%1,1) daha ucuz mesken bulmak, 3’ü (%0,8) sağlık ve 3’ü (%0,8) ise, diğer nedenlerle (şiddet, uyuşturucu, kalabalık aile yapısı vb.) taşınmayı düşündüğünü belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yaşadıkları mahalleye sunulan kentsel hizmetlerin yetersiz olduğunu düşünmeleri taşınma nedenlerinin ilkinin oluşturmaktadır.

Tablo 18. Başka Bir Kente Taşınıyor Olsanız Romanların Olduğu Mahalleleri mi Seçersiniz?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Evet	240	67,4	67,4	67,4
Hayır	18	5,1	5,1	72,5
Önemi Yok	98	27,5	27,5	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcılara yöneltilen “Başka bir kente taşınıyor olsanız Romanların olduğu mahalleleri mi seçersiniz?” sorusuna 240 kişi ile (%67,4) büyük çoğunluğun evet cevabı; 98 kişinin (%27,5) ise, önemi yok cevabını verdiği görülmektedir. Bununla birlikte sadece 18 kişi (%5,1) hayır cevabını vermiştir. Buradan hareketle Romanların yaşadıkları mahallelere bağlılık düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 19. Sizce Roman Olduğunuzdan Dolayı Yaşadığınız En Önemli Sorun Hangisidir?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Örgütlenememe	32	9,0	9,0	9,0
Sağlıksız Konutlar	131	36,8	36,8	45,8
Kalabalık Aile	68	19,1	19,1	64,9
Düşük Yaşam Kalitesi	48	13,5	13,5	78,4
Alt Grup Olarak Görülme	18	5,1	5,1	83,4
İşsizlik/Düşük Gelir Düzeyi	40	11,2	11,2	94,7
Eğitimsizlik	15	4,2	4,2	98,9
Çingene Kimliğinin Kabul Görmemesi	4	1,1	1,1	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcılara yöneltilen “Sizce Roman olduğunuzdan dolayı yaşadığınız en önemli sorun hangisidir?” sorusuna 131 kişi (%36,8) sağlıksız konutlar, 68 kişi (%19,1) kalabalık aile, 48 kişi (%13,5) düşük yaşam kalitesi, 40 kişi (%11,2) işsizlik/düşük gelir düzeyi, 32 kişi (%9,0) örgütlenememe, 18 kişi (%5,1) alt grup olarak görülme, 15 kişi (%4,2) eğitimsizlik, 4 kişi (%1,1) çingene kimliğinin kabul görmemesi yanıtını vermiştir. Buna göre katılımcıların Roman olmalarından dolayı karşılaştıkları en büyük sorunun sağlıksız konutlar olduğu görülmektedir.

Tablo 20. Roman Olduğunuz İçin İş Başvurusu Sırasında ve Resmî Kurumlar Gibi Mekânlarda Dışlanma ile Karşılaşmakta mısınız?

	Frekans	Frekans (%)	Geçerli Frekans (%)	Kümülatif Frekans (%)
Evet	200	56,2	56,2	56,2
Hayır	78	21,9	21,9	78,1
Kısmen	68	19,1	19,1	97,2
Cevap Vermek İstemiyorum	10	2,8	2,8	100,0
Toplam	356	100,0	100,0	

Katılımcılara yöneltilen “Roman olduğunuz için iş başvurusu sırasında ve resmî kurumlar gibi mekânlarda dışlanma ile karşılaşmakta mısınız?” sorusuna 200 kişi (%56,2) evet; 78 kişi (%21,9) hayır; 68 kişi (%19,1) kısmen yanıtını vermiştir. Katılımcılardan 10 kişi (%2,8) ise, bu soruya cevap vermek istemediğini belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yarısından fazlası Roman olduğu için iş başvurusu sırasında ve resmî kurumlar gibi mekânlarda dışlanma ile karşılaştıklarını düşünmektedir.

SONUÇ

Sosyal ilişkiler bağlamında bireylerin aralarında yaşadıkları veya toplumla olan ilişkilerindeki bozulmalar, toplumsal bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise, bağların tamamen koptuğu ve toplumla bütünleşmenin giderek zorlaştığı görülmektedir. Edirne’de yaşayan Romanlar bazında dışlanmışlık, bu durumun temel bileşenleri arasında en ön sıradadır. Dışlanmışlık, belli bireylerin veya grupların, diğerlerince bütünden itilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada sosyal dışlanma, hem bireylerin topluma katılımının engellenmesi neticesinde ortaya çıkan bir süreci hem de bireylerin kendilerini toplumun diğer kesimine katılması için yetersiz görmeleri bağlamında oluşan bir süreci ifade etmektedir. Sosyal dışlanmanın toplumsal ilişki kapsamında tanımlanması, kavramın toplumsal dayanışma ile arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Sosyal dışlanma toplumsal yapının bozulduğu ve dayanışmanın çöktüğü zaman oluşur. Çünkü toplumsal dayanışma, güven, karşılıklı yardım, destek ve katılım dışlanma karşısında en iyi duvarlardan birini örmek anlamına gelmektedir. Dışlanma ilk bakışta kendini koruma mekanizması olarak görülse de kente büyük zarar verebilecek kısır döngünün başını oluşturmaktadır. Fakat

dışlanma, her ne kadar birazdan bahsedilecek olan kısır döngünün başı denilse de dışlanmanın da bir sebebi olduğu aşıkardır. Bu hususta bireyin davranışlarını ve ah-laki değerlerini merkeze koyan sınıf altı tartışmaları, kurumların ve sistemlerin öne-mini açıklayan tartışmalar ile ayrımcılık ve hak yoksunluğu tartışmaları ortaya çık-maktadır. İlkine göre, sosyal dışlanma bireylerin kendi davranışları sonucunda or-taya çıkmaktadır. İkincisi ise, bireylerin kurumlara ve sisteme entegre olamamasına vurgu yapmaktadır. Üçüncü durumda, bireyin yaşadığı toplumda karar alma meka-nizmasında yer alamamaları, dışlanmanın ana kaynağını oluşturmaktadır.

Yapılan anket çalışması neticesinde Edirne’de yaşayan Roman bireylerde sosyal dışlanma ve kentsel yoksulluk kavramlarının ortak paydası bulunmasına karşın bir-birinden ayrı noktaları da mevcuttur. İki kavram arasındaki ilişkiye bakıldığında; ay-rımın kaynağının dışlanmanın yeni bir isim almasından ibaret mi yoksa dezavantaj-lara ve uygulanan sosyal politikaya yeni bir bakış açısı getirilmesinden mi doğduğu tartışılmalıdır. Her ikisinin temelinde adaletsizlik ve sosyal eşitsizlik yer almaktadır. Fakat kentsel yoksulluk kavramı, daha geniş bir içeriğe sahiptir. Bu sebeple çok bo-yutlu dezavantajlılık ve yeterliliklerden yoksun olma durumu kapsamında değerlendirilirse, sosyal dışlanmanın kentsel yoksulluğun bir yansıması niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada yoksulluk, salt maddi boyutu olan bir olgu ola-rak görülmemelidir. Çünkü ekonomik yetersizlikler sosyal, kültürel ve toplumsal imkânsızlıkları da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla sosyal dışlanma ekonomik, politik, sosyal koruma ve kültürel alanlardaki eksikliği de yansıtmaktadır. Yoksulluk kapsamında bireyler toplumsal değer yargularından, yeni teknolojilerden, sosyal or-tamlardan uzaklaşmaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın karıştırılması ve aynı anlamda kullanılmasının sebeplerinden biri de budur. Sosyal dışlanmışlık, coğrafi dışlanmışlıkla da desteklenerek göçmenlerin yerleşik gruptan izole yaşadığı bir ya-şantıyı doğurmaktadır. Dışlanmanın tersi olan sosyal içerme politikaları işlemeli ve durum tersine çevrilmelidir. Devlet desteği alınmalı ve örgütlenme faaliyetleri arttı-rılarak sosyal içerme politikaları kapsamında kentsel mekânsal yenilemenin önü açı-larak bu durum çözüme kavuşturulmalıdır.

Bahsedilenlerden açıkça görülmektedir ki yoksulluğun sebebi, sosyal dışlanma-dır. Örneğin, topluma katılmayan bireyler iş bulma, ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılama açısından zorluk çekecektir. Kaynak dağılımı hususunda minimum gelir

elde edecek, kendini kutuplaşmış, dağınık bir sistemin içinde bulacaktır. Yapılan çalışma da katılımcı sayısı 356 kişidir. Görülmektedir ki Romanların yaşadığı bazı sorunların başında “günübirlik/günlük yaşama isteği” gibi bir hayat felsefesine sahip olması yer almaktadır. Romanların iş hayatında ötekileştirilmesine dair görüşlerden anlaşılmıştır ki Romanların sosyal manada dışlanmanın izlerini iş hayatında da gördükleri sonucuna varılmıştır. Önlem alınmaması durumunda ülkenin temel sorunlarına ötekileştirmenin sonucu işsizlik, yoksulluk, güvenlik ve eğitimsizlik gibi sorunlar eklenecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Akkan Ekim Başak, Mehmet Baki Deniz ve Mehmet Ertan, “Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri, Roman Topluluklar İçin Bütünlüklü Sosyal Politikalar Geliştirme Projesi, Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği”, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*, (2000) Anadolu Kültür.
- [2] Aksan, Gamze, “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009,
- [3] Atılğan, Gökhan ve Çakar, Burcu Yakut, “Sunuş”, *Tes-İş Dergisi*, (2007) s. 68-69
- [4] Byrne, David, S. *Social Exclusion, Issues in Society Series*, Open University Press, Buckingham, 1999
- [5] Chelleri, Lorenzo, “From the ‘Resilient City’ to Urban Resilience A Review Essay on Understanding and Integrating The Resilience Perspective for Urban Systems”, *Documents d’Analisi Geografica*, 58(2), (2012): 287-306.
- [6] Giddens, Anthony, *The Third Way*, Polity Press, Cambridge, 1998
- [7] Güler, Mahmut. & Burak Mert Parlıyan, “Roman Toplumunun Kentlileş(E)Memesi Kapsamında Suç Ve Kent İlişkisi: Edirne Örneği”, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 2, (2020), ss. 40-73.
- [8] Güler, Mahmut. “Kentsel haklar, kapitalizm ve katılım”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), (2011), 49-71.
- [9] Kartal, Kemal. *Kentleşme ve İnsan*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1978
- [10] Kartal, S. Kemal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentlileşme*, Yurt Yayınları, Ankara, 1983
- [11] Kenyon, Susan, Lyons, Glenn, Rafferty, Jackie, “Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion Through Virtual Mobility”, *Journal of Transport Geography*, (2002), Volume. 10, No.3,

- [12] Meerow, Sara ve Joshua P. Newell, “Urban Resilience for Whom, What, When, Where and Why?”, *Urban Geography*, 40(3), (2019), 309.329.
- [13] Özüğurlu, Aynur. *Yoksulluk Kavramına ‘Çöplük’ten Bakmak. Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (ed. Özdek, Yasemin). TODAIE: Ankara, 2002.
- [14] Tiken, Servet, “Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme (1950-1980)”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2011
- [15] Tolan, Barlas, “Toplumsal Dışlanmaya Sosyolojik Bir Bakış İçin Notlar”, *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu* (12-14 Kasım), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, 2009.
- [16] Tufan A. Beril; Özgür, Özge, “Göç, Farklılık ve Sosyal Dışlanma”, *Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet Sempozyumu* (12-14 Kasım), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara. 2009,
- [17] UNDP. (1990-1997). Human Deveopment Reports. London: Oxford Universty Press. United Nations Centre for Human Settlements, H. (1996). *An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements*. Oxford: Oxford Universty Press.
- [18] Uzpeder Ebru, Danova/Roussinova Savelina, Özçelik Sevgi, Gökçen Sinan, *Biz Burada-yız Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Edirne Roman Derneği, 2008.

EMNİYETLİ VE DİRENÇLİ ŞEHİRLERDE SUÇUN ÖNLENMESİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK/REHBERLİK

Mehmet Murat Payam*

GİRİŞ

Ekonomi, toplum, ülke vb. dâhil her şeye maddi ve manevi açıdan olumsuz etkisi olan suç, önlemenin ve kontrol etmenin birçok yolu olmasına rağmen, şehirlerde genel olarak suç kontrol/önleme yöntemleri, formel ve informal yöntemler şeklinde iki ana kategoride toplanabilir. İnfomal suç önleme, yasadışı davranışları caydırmak için ahlaki ve sosyal kurumları (aile, din, akranlar vb.) kullanırken; formel suç önleme, suç işlenmesinden vazgeçirmek için hukuk ve devlet kurumlarını (polis, mahkemeler, cezaevleri vb.) kullanır¹.

Günümüzde ciddi bir sorun haline gelen, herkesi ilgilendiren/etkileyen ve çözümü için sürekli yeni yaklaşımlar geliştirilen kentsel suçun, sadece polisiye tedbirlerle önlenmesi veya azaltılması imkânsız hale gelmiştir. Bu açıdan şehirlerde “suçun önlenmesi veya azaltılması, sadece idari düzenlemelerin, adli, hukuki ve kolluk kuvvetlerinin kullanılmasıyla değil, mahkûmların rehabilitasyonu ve topluma yeniden adaptasyonu sürecinin etkin ve verimli kullanılması ile mümkün”² gözükmektedir.

---

* Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, mpayam@adiyaman.edu.tr

¹ Jiang et al., “Correlates of formal and informal social/crime control in China: An exploratory study”, *Journal of Criminal Justice*, 35 (2007): 261-262.

² Aytakin Geleri, “Şehirlerde suç önleme politikalarının geliştirilmesi”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 12, 3 (2010): 23; Harun Işık ve Abdullah Demir, *Ceza infaz kurumları din hizmetleri rehberi*, Ankara: DİB Yayınları, 2012; İsmail Güllü ve Muhammet Ali Can, “İslam dininin suçta bakışı ve suç önlemeye

Bununla birlikte, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından (SKA) 11. amaca göre, şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, emniyetli, dirençli³ ve sürdürülebilir⁴ kılmak zorundayız. Bu bağlamda “her şehir sakini, mümkün olduğunca suç, kabahat ve saldırılardan arındırılmış emin ve güvenli bir şehirde yaşama hakkına sahip”⁵ olmalıdır.

Yine SKA 16. amaç kapsamında, şehirlerde suçun önlenmesi konusuna daha fazla odaklanması gerekmektedir⁶. Aslında, maddi yönü kadar manevi yönü de olan insanı ve eylemlerini bir bütün olarak ele alıp değerlendirmeyen ve önleyici tedbirlerle desteklenmeyen herhangi bir suç önleme yaklaşımının suçu önlemede başarılı olamayacağı aşikârdır. Çünkü “insanın hem maddî hem de manevî yönü vardır”⁷. Manevi(yat)⁸ denilince Türkçede ilk olarak akla “din” ve “ahlak” gelmesine rağmen, yabancı literatürde “sadece din ve ahlak anlamında değil aynı zamanda din dışı inanç, duygu ve düşünceyle ilgili her şeyi kapsayan bir kavram”⁹ olarak kullanılmaktadır. İnsanın kendini gerçekleştirmesinde de hem maddi hem de manevi yönünün birlikte geliştirilmesi esastır. Bu bağlamda, emniyetli ve dirençli şehirlerde suçludan ziyade suçun kökenine ve ana sebeplerine yönelik ve çözüme odaklanan önleyici politikaların geliştirilmesi çok önem taşımaktadır. Dolayısıyla bütüncül ve etkin suç önleme yaklaşımlarında maddi boyut kadar manevi boyutun da değerlendirilmesi ve işe koşulması gerekmektedir.

---

yönelik yaklaşımları üzerine bir analiz”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, Özel Sayı I (2014): 212. Halil Kayım ve İhsan Sezal, *Suç ve suçluluk araştırması: Sorunlar ve çözüm önerileri*, Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, 2006.

- ³ Her ne kadar İngilizce “resilient” kavramı, “dayanaklı” olarak çevrilebilse de bu çalışmada bu kelimenin karşılığı olarak “dirençli” kavramının kullanımı tercih edilmiştir.
- ⁴ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Sürdürülebilir kalkınma amaçları değerlendirme raporu*, 2019, 28; United Nations, *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*, A/RES/70/1, United Nations, 2015.
- ⁵ Council of Europe, “European urban charter”, *Conference of Local and Regional Authorities of Europe (CLRAE)* on 18 March 1992, a Session held during the annual Plenary Session of the CLRAE (17-19 March 1992, Strasbourg).
- ⁶ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Sürdürülebilir kalkınma amaçları*, 238-239;
- ⁷ İlhan Topuz, *Din görevlilerinin manevi danışmanlık yeterlilikleri*, Isparta: Manas Yayınları, 2014, 69.
- ⁸ Literatürde İngilizce karşılığı olarak “spiritual” ve “spirituality” kullanılmaktadır.
- ⁹ Arslan Karagül, “Manevi bakım: Anlamı, önemi, yöntemi ve eğitimi (Hollanda Örneği)”, *Dini Araştırmalar*, 15, 40 (2012): 8. Bu çalışmada da manevi ve maneviyat bu anlamda kullanılmıştır. Çünkü inanan inanmayan bütün insanlar ve suça sürüklenenler için dahi bir şekilde maneviyat söz konusu olabilmektedir.

Mahkûmlar ile görüşmeler de dâhil olmak üzere çalışmalar, maneviyatın sapkın üzerinde bile güçlü etkileri olduğunu, bu yüzden maneviyatın, suç kontrolde de büyük bir potansiyele ve/veya suç önlemede caydırıcı bir role sahip olduğunu¹⁰ göstermektedir. Yapılan araştırmalar da herhangi bir şehirde suç oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesi, o bölgenin manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR)¹¹ yönünden fakir ve sorunlu bir bölge olabileceğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanlık için şehirlerde önemli bir sorun olan suçun azaltılması, önlenmesi ve şehirlerin emniyetli ve dirençli hale getirilmesi noktasında insanı bir bütün olarak ele alan MDR'nin gücünden yararlanmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Psikoloji ve din üzerine tartışmalar sonucunda ortaya çıkan manevi danışmanlık, din psikolojisi yaklaşımları ile teolojik yaklaşımları birbirine bağlayan disiplinler arası bir alandır¹². MDR temelli suç önleme ise, suç önleme yöntemlerinin maneviyatla bağlantısı kurularak ve insanın manevi yönü de ele alınarak suçla mücadele ve suç önlemede etkili olacağı düşünülen manevi destek kaynaklarının suça sürüklenenlerin veya suçluların yararına sunmayı amaçlayan yeni bir yaklaşımdır. MDR'nin, emniyetli ve dirençli şehirlerde hem daha işlenmeden önce suç önlemeye yardımcı olacağı hem de bir şekilde suç işlendikten sonra suça sürüklenmiş kişilerin rehabilite edilip tekrar topluma kazandırılmasında önemli işler görebileceği düşünülmektedir.

Bu amaçla bu çalışmada; kentsel suç, suç önleme ve manevi danışmanlığın bu bildirideki işlevsel tanımlarına, emniyetli ve dirençli şehirlerde suç önlemede MDR'ye niçin gerek duyulduğuna, suçun önlenmesine yardımcı olacak manevî danışman/rehberde bulunması gereken vasıflara ve şehirlerin emniyetli ve dirençli hale getirilmesi amacıyla suçun önlenmesine yardımcı olacak MDR temelli suç önlemedeki temel ilkelere değinilecektir.

¹⁰ Akt. Karen A.P. McGibbon, *Rehabilitation as reformation; pastoral counselling for criminal offenders-confronting Jamaica's crime dilemma*, Unpublished Master Thesis, St. Stephen's College, Alberta, 2010, 19; Güllü ve Can, "İslam dininin suça bakışı", 215; Kayım ve Sezal, *Suç ve Suçluluk Araştırması*.

¹¹ Buradan sonra "manevi danışmanlık ve rehberlik" kavramı için MDR kısaltması kullanılacaktır.

¹² Merve R. Baygeldi, "Türkiye'de modern sorunlara dini bir çözüm olarak manevi danışmanlık uygulaması: Mevcut durum ve öneriler", SETA Analiz, 234, (2018): 7. Recep Kaymakcan ve Turgay Şirin, "Bilişsel davranışçı psikoterapi yaklaşımı ile bütünleştirilmiş dinî danışmanlık modelinin din eğitimi alan erkek yükseköğrenim öğrencilerinin durumluk kaygı ve sürekli kaygı düzeylerine etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11, 26 (2013): 112; Mualla Selçuk, "2000'li yıllara girerken irşat anlayışımız üzerine bazı ilk düşünceler", *II. Din Şurası Tebliğ Müzakereleri* içinde (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2003): 463.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışma konusunun daha iyi anlaşılması için aşağıda bu çalışmada kullanılan bazı anahtar kavramların, bu bildiride kullanılan işlevsel tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Emniyetli ve Dirençli Şehir

Şehirlerde yaşayanların “huzur ve refahının ilk şartı ve şehirlerin gelişmiş olmasının en önemli ölçütü emniyettir”¹³. Genel olarak, şehir sakinlerinin can, akıl, namus, inanç ve mal güvenliklerinin sağlanması, o yerleşimin emniyetli bir şehir olduğunun göstergesidir. Bu açıdan emniyetli şehir¹⁴, “şehirde sunulan hizmetler ve faaliyetler kapsamında tüm potansiyel riskleri tanımlamak ve bunları kabul edilebilir seviyelere indirebilmek veya istenmeyen olaylar gerçekleşmeden önce alınan önlemler amacıyla yapılan faaliyetleri”¹⁵ kapsamaktadır.

Dirençli şehir ise; “fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik çerçevede şehirlerin karşılaşılabileceği her türlü tehlike, tehdit ve olumsuz durumlarla kenti oluşturan birçok dinamiklerin, aktörlerin koordineli ve kapsamlı bir şekilde mücadele etmesinin sağlanması”¹⁶ şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla emniyetli şehir ile dirençli şehir tanımlarının bazı noktalarda birbiriyle örtüştüğünü söylemek mümkündür. MDR’nin birçok fonksiyonu içinde önleyici fonksiyonun, emniyetli ve dirençli şehirlerde suç önlemeye ve şehir sakinlerinin yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyeceğine inanılmaktadır.

1.2. Kentsel Suç ve Suç Önleme

Hukuki açıdan kanunların yasakladığı ve karşılığında ceza öngördüğü davranışlar olarak kabul edilen suç kavramı, bu çalışmada hukuksal bir kavram olarak kullanı-

¹³ M. Murat Payam, “Emniyet, güvenlik, kent emniyeti ve kent güvenliği: Kavramsal bir analiz”, *Avrasya Terim Dergisi*, 6 (2018): 20.

¹⁴ Bu çalışmada “emniyetli şehir”, şehirlerde suç önleme ve azaltmayı ve şehir güvenliğini de kapsayacak şekilde daha geniş bir kavram olarak kullanılmıştır.

¹⁵ Payam, “Emniyet, güvenlik, kent emniyeti”, 21.

¹⁶ Seçkin Çiriş, “Kentsel planlamada paradigma değişiminin bir ürünü: “Dirençli ulaştırma” ve İstanbul kenti üzerine inceleme”, *12. Ulaştırma Kongresi (Ulaştırma Politikaları) Bildiriler Kitabı*, 24-26 Mayıs 2017. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/18001_41_29.pdf.

minin yanı sıra, asıl olarak “istenmeyen, zarar verici veya yıkıcı sonuçlar oluşturan birey davranışı olarak”¹⁷ ele alınmıştır. Dolayısıyla şehirlerde kanunun yasakladığı ve istenmeyen, zarar verici veya yıkıcı sonuçlar oluşturan eylemler ve kentsel alanlarda işlenen farklı suç türleri, kentsel suç olarak tanımlanabilir. Şehirlerin yaşanılabilir bir yer olması için, öncelikle şehirlerde suçun oluşumunu engelleyebilmek gerekir.

Çok yönlü bir mücadeleyi gerektiren suç önleme kavramı ise, “genel olarak kamunun ya da halkın güvenliğinin sağlanması ve suçun azaltılmasını”¹⁸ kapsamaktadır. Suçun ve suçuların bu denli yaygınlık kazanmasının ve artmasının temelinde ise, diğer nedenlerin yanı sıra büyük oranda ahlaki değerlerden uzaklaşmanın ve yoksunluğun yattığına şahit olunmaktadır¹⁹. Bu yüzden toplumda suçu önlemenin en etkin yolu, suç ve kötülüğe eğilimi olan insanın, inanç ve manevî değerlerle eğitimi sağlamak²⁰ yani daha suç eylemi işlenmeden önce şehirlerde yapılabilecek her türlü faaliyete ek olarak etkin bir manevi danışmanlık/rehberlik yapmaktır.

1.3. Manevi Danışmanlık/Rehberlik (MDR) ve Manevi Danışman/Rehber

İngilizce literatürde “religious”, “spiritual”, “pastoral” vb. kavramlar ile ifade edilen manevi danışmanlık, “zor durumda kalan ve yaşadığı durumu anlamlandırmaya çalışan bireyin yaşadıklarının anlamını bulma ve altüst olan hayatının kontrolünü kazanma süreçlerinin manevi referanslarla desteklenmesidir”²¹. Manevi Danışmanlık/Rehberlik, “danışanların inanç dünyalarının hayatlarına etkilerini bilmelelerine yardımcı olma sürecini; danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkmalarında bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile

¹⁷ Alper Küçükay, “Suç önleme stratejileri ve güvenlik politikalarına psikolojik bir bakış”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 38 (2019): 344.

¹⁸ Küçükay, a.g.e., 356.

¹⁹ Sabri Erturhan, “Suçla Mücadelenin Fıkhî Esasları”, *CÜİF Dergisi*, 8 (2009): 48.

²⁰ Muammer Bayraktutar, “Suç Önlemede Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü”, *Suç Önleme Sempozyumu*, 7-8 Ekim 2011, 7.

²¹ Mustafa N. Kula, “Manevi danışmanlıkta kullanılan bazı dini kavramların anlam alanı ve fonksiyonelliği”, Ed. Ali Ayten vd., *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Cilt 1, İstanbul: Dem Yayınları, 2016, 45.

dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla yapılan danışmanlık hizmeti”²² şeklinde tanımlanmaktadır. Burada suçluların rehberliğinden, “bireye kendini anlaması, problemlerini çözmesi, gerçekçi kararlar alması, kapasitesini geliştirmesi, çevresiyle sağlıklı bir şekilde uyum sağlaması için uzman kişilerce yapılan yardımları içeren bir süreç”²³ kast edilmektedir.

2019 yılında Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından manevi danışmanlık, bir meslek²⁴ olarak kabul edilmiştir. Resmi Gazetede yer aldığı şekliyle manevi danışman, “İSG²⁵ ve çevre koruma önlemleri çerçevesinde, yetkisi dâhilinde ve tanımlanmış görev talimatlarına göre; farklı yaşam dönemlerindeki bireylerin din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dini ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla bireyle ve grupta manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sunan ve mesleki gelişim faaliyetlerini yürüten nitelikli kişi” dir²⁶.

2. NEDEN MANEVİ DANIŞMANLIK/REHBERLİK (MDR)?

Manevi danışmanlık/rehberliğin, şehirlerde suç azaltma/kontrolde büyük bir potansiyele ve suç önlemede caydırıcı bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Yapılan bir araştırmada, suçların ve toplumsal sorunların ana kaynaklarından en önemli sebepler arasında “manevî değerler sisteminde meydana gelen zayıflama” olduğu ve çözümün ise insanlara manevi ve sosyal destek sağlamaktan geçtiği²⁷ ifade edilmektedir. Bütünsel yapısı yönüyle maddi ve manevi ihtiyaçları olan bireyin anlamlı bir

²² Mesleki Yeterlilik Kurumu, “Manevi Danışman”, *Ulusal Meslek Standardı*, 2019, 3. https://portal.myk.gov.tr/index.php?fileName=19UMS07286%20Rev%2000%20Manevi%20Dan%C4%B1%C5%9Fman&dl=Meslek_Standartlari/4352/SON_TASLAK_PDF_20191028_102736.pdf

²³ Denetimli Serbestlik Hizmetler Yönetmeliği. Tarih 05/03/2013, Sayı: 28578, 2013: 4/t m.

²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/141 md.), 2018. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (30/07/2020).

²⁵ İş Sağlığı ve Güvenliği

²⁶ Mesleki Yeterlilik Kurumu, “Manevi Danışman” *Ulusal Meslek Standardı*, 2019. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191025M1-2-1.pdf>

²⁷ Kayım ve Sezal, *Suç ve suçluluk araştırması*.

hayat yaşamaya ihtiyacı vardır. Bu kapsamda “insanlık yolculuğunda, bireyin manevi ihtiyaçlarının karşılanması, maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından önemsiz değildir”²⁸. Bu açıdan suç eğilimi olsun veya olmasın insanın hayatı boyunca MDR’ye ihtiyacı vardır. Yani insanların maddi olduğu kadar manevi ihtiyaçları da evrenseldir. İnsanı kendine ve başkalarına karşı kötülük işlemekten alıkoyabilmek için MDR hizmetlerine ihtiyaç vardır²⁹. İnsanların sürekli iyiliğe yönlendirilmesi için manevî danışmanlık/rehberliğe ihtiyaç duymasından daha doğal bir şey olamaz.

Diğer yandan suç işlemiş bireyler ile ilgili yapılmış araştırmalarda, MDR hizmetlerinin suç işlemiş bireylerin tutumlarını olumlu yönde etkilediği, suçluların pişman olmalarını sağladığı ve dini yönelimlerini artırdığı görülmektedir. Dolayısıyla MDR’nin suç işleyen bireylerin ıslahında önemli bir işleve sahip olduğu ve onların tutumlarına olumlu yansımalarının olduğu ifade edilebilir³⁰. MDR hizmetleri ile “toplumsal ve manevi bunalımların bulunduğu ortak noktada bireylerin sorunlarla başa çıkma ve anlam krizini çözmelerine yardımcı olunması”³¹ hedeflenmiştir. MDR’nin, sorun yaşayan insanlara yönelik iyileştirme, yönlendirme, uzlaştırma, destekleme, geliştirme gibi çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır³².

3. MANEVİ DANIŞMAN/REHBERDE BULUNMASI GEREKEN VASIFLAR

Almanya’da kabul edilen MDR yeterlik alanlarıyla ilgili olarak, manevi danışman/rehberler için “algı yeterliği, sembolik ve yorumlama yeterliği, dini yeterlik, ritüel yeterliği, teolojik yeterlik, psikolojik yeterlik ve bu alanda eğitimi zorunlu kılan

²⁸ Remziye Ege, “Türkiye’de manevi danışman yetiştirme eğitimi arayışları: Yüksek din öğretiminin yapısı, istihdam alanı ve uluslararası standartlar açısından bir inceleme, *Journal of Islamic Research*, 32, 3, (2021): 818.

²⁹ Topuz, *Din görevlilerinin manevî danışmanlık yeterlilikleri*, 70.

³⁰ Abdullah Dağcı, “Suç işlemiş bireylere yönelik manevi ve dini hizmetlerle ilişkili araştırmalar üzerine bir inceleme, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 1 (2020):64.

³¹ Baygeldi, “Türkiye’de modern sorunlara dini bir çözüm”, 8.

³² Suat Cebeci, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8,19 (2010):55; Mustafa Koç, “Manevî-[Psikolojik] danışmanlık ile ilgili batı’da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma-I”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12,2 (2012), 204-205. Ömer Faruk Söylev, *Türkiye’de dini danışma ve rehberlik-alanları imkânları ve yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2014, 217-219.

teorik yeterlik³³ gibi yeterliklerin olması gerekmektedir. Manevi danışmanın, mesleğinde ehil olma ve meslek sevgisine sahip olması, ferasetli olması, sevgi ve şefkat, af ve merhamet sahibi olması, Allah ile sevgiye dayalı ilişki kurması, güzel ahlâk sahibi ve örnek bir yaşayışa sahip olması, vakar ve tevazua sahibi olması, sabırlı ve güven vermesi çok önemlidir³⁴. Manevi danışmanlık/rehberlik yapacak “bireylerde mesleki bilgilerin yanında ahlaki ve insanî özelliklerin bulunması, sevgi, empati ve hoşgörü tutumlarının gelişmiş olması da önemlidir. Dolayısıyla sabır, şefkat ve merhamet duyguları zayıf bireylerin manevî danışmanlık alanında çalışmaları uygun olmadı gibi çalışmalarını halinde başarılı olmaları da zor görünmektedir³⁵.

Amerikan Danışma Birliği üyesi Danışmanlıkta Manevi, Etik ve Dini Değerler Derneği’ne³⁶ göre, profesyonel bir manevi danışman/rehberin sahip olması gereken yeterlilikler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir. Bu yeterliliklerinin amacı “çeşitliliği onurlandırmak ve insanların sosyal ve kültürel bağlamları içinde değerini, itibarını, potansiyelini ve benzersizliğini desteklemek için çok kültürlü bir yaklaşımı benimsemek”tir³⁷. Profesyonel bir manevi danışman/rehberde bulunması gereken özellikler³⁸:

Kültür ve Dünya Görüşü

1. Profesyonel danışman, çeşitli manevi sistemlerin temel inançları, ana dünya dinleri, agnostisizm ve ateizm dâhil olmak üzere maneviyat ve din arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tanımlayabilir.

2. Profesyonel danışman, danışanın maneviyat ve/veya din hakkındaki inançlarının (veya inançlarının olmamasının) onun dünya görüşünün merkezinde olduğunu ve psikososyal işleyişi etkileyebileceğini kabul eder.

Danışman Kişisel Farkındalık

3. Profesyonel danışman, maneviyat ve/veya din ile ilgili kendi tutumlarını, inançlarını ve değerlerini aktif olarak araştırır.

³³ Zuhul Ağlıkaya Şahin, *Federal Almanya Cumhuriyeti’nde dini danışmanlık: Teori-egitim- uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014, 208-210.

³⁴ Feyza K. Karaca, *Din hizmetlerinde dini danışmanlık ve rehberlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010, 29-39.

³⁵ Mustafa Bülbül, “Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) hizmeti”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* içinde (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013), 621.

³⁶ Assosiation for Spritual, Ethical, and Religious Values in Counseling (ASERVIC)

³⁷ <https://www.counseling.org/resources/aca-code-of-ethics.pdf>, 2014, 3.

³⁸ https://aservic.org/wp-content/uploads/2021/04/ASERVIC-Spiritual-Competencies_FINAL.pdf

4. Profesyonel danışman, kendi manevi ve/veya dini inanç ve değerlerinin, danışan ve danışmanlık süreci üzerindeki etkisini sürekli olarak değerlendirir.

5. Profesyonel danışman, danışanın manevi ve/veya dini bakış açısına ilişkin anlayışının sınırlarını belirleyebilir ve danışma için yol olabilecek ve danışmanın başvurabileceği liderler de dâhil olmak üzere dini ve manevi kaynaklar hakkında bilgi sahibidir.

İnsan ve Manevi Gelişim

6. Profesyonel danışman, çeşitli manevi ve/veya dini gelişim modellerini ve bunların insani gelişimle olan ilişkisini tanımlayabilir ve danışanı geliştirmek için uygulayabilir.

İletişim

7. Profesyonel danışman, danışanın maneviyat ve/veya din ile ilgili iletişimlerine kabul ve duyarlılıkla yanıt verir.

8. Profesyonel danışman, danışanın manevi ve/veya dini bakış açıları ile uyumlu ve danışanın kabul edebileceği manevi ve/veya dini kavramları kullanır.

9. Profesyonel danışman, danışan iletişiminde manevi ve/veya dini temaları tanıyabilir ve terapötik olarak ilgili olduklarında bunları danışanla ele alabilir.

Değerlendirme

10. Kabul ve değerlendirme süreçleri sırasında, profesyonel danışman danışandan ve/veya diğer kaynaklardan bilgi toplayarak danışanın manevi ve/veya dini bakış açısını anlamaya çalışır.

Teşhis ve Tedavi

11. Profesyonel danışman, bir teşhis koyarken, danışanın manevi ve/veya dini bakış açılarının, a) refahı artırabileceğini; b) danışanın sorunlarına katkıda bulunabileceğini ve/veya c) semptomları şiddetlendirebileceğini kabul eder.

12. Profesyonel danışman, danışanla birlikte danışanın manevi ve/veya dini bakış açıları ile tutarlı hedefler belirler.

13. Profesyonel danışman, a) terapötik teknikleri danışanın manevi ve/veya dini bakış açılarını içerecek şekilde değiştirebilir ve b) danışanın bakış açısına uygun ve kabul edilebilir olduğunda manevi ve/veya dini uygulamaları teknikler olarak kullanılabilir.

14. Profesyonel danışman, danışanın manevi ve/veya dini bakış açılarının ve uygulamalarının dâhil edilmesini destekleyen teori ve güncel araştırmaları terapötik olarak uygulayabilir³⁹.

4. MANEVİ DANIŞMANLIK TEMELLİ SUÇ ÖNLEMEDE TEMEL İLKELER

En genel olarak suçun önlenmesinde üç temel bakış açısı vardır: Birincisi, suçluları dikkate almaksızın suç işleme imkânlarını azaltan suç önleme stratejileridir. İkincisi, suçluluğu önlemeyi yani suça eğilimli kimseleri hedefleyen politiklardır. Üçüncüsü ise, en az bir suçtan mahkûm olanların, mahkeme tarafından verilen cezaları uygulamak suretiyle suç kariyerlerine devam etmelerini engellemeyi, yani suçluların rehabilitasyonunu⁴⁰ üzerine yoğunlaşan stratejilerdir. Birinci aşamada genellikle kolluk kuvvetleri kullanılırken, ikinci aşamada sosyal hizmet kurumları kullanılır. Bu bağlamda, emniyetli ve dirençli şehirlerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, ikinci ve üçüncü aşama suç önleme stratejileri kapsamında etkin olarak hayata geçirilmelidir.

Diğer yandan, Birleşmiş Milletler (BM) Suçu Önleme Yönergelerinde, suç önlemeye yönelik dört tür yaklaşımın özetlendiği görülmektedir:

1. Sosyal kalkınma yoluyla suç önleme
2. Yerel temelli suç önleme veya “topluluk önleme”
3. Durumsal suç önleme
4. Tekrar suç işlemenin azaltılması

³⁹ https://aservic.org/wp-content/uploads/2021/04/ASERVIC-Spiritual-Competencies_FINAL.pdf

⁴⁰ Kazım Seyhan, “Polislik ve Suçun Önlenmesi”, *Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis* içinde, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002, 173-197.

En son BM yönergelerinde vurgulandığı gibi, emniyetli ve dirençli şehirlerde MDR uygulamaları ikincil olarak “tekrar suç işlemenin azaltılması” bağlamında suç önleme stratejileri içerisinde son aşama yani cezalandırıcı ve ıslah edici yaklaşım içinde etkin bir şekilde hayata geçirilebilir. Diğer bir anlatımla, bu aşamada daha önce bir suç işlemiş ve ceza almış kişiler için MDR hizmetleri söz konusudur. Bu kapsamda manevi danışmanlık/rehberliğin en temel amacı, “mahkûmların işlemiş oldukları suçlardan pişmanlık duymaları, topluma kazandırıldıktan sonra tekrar suç işleyerek cezaevine geri dönmemeleri ve iyi bir insan, iyi bir vatandaş olabilmelerinin sağlanması ve suçu meslek haline getirmelerinin engellenmesidir”⁴¹. Dolayısıyla MDR temelli suç önlemenin temel ilkelerinden bahsetmeden önce MDR hizmetlerinde dikkate alınması gereken üç temel yaklaşım önemli görülmektedir:

1. “Problemin özneliğini yani kişilere özgü oluşunu esas almak
2. Manevi danışma ve rehberlikte ihtiyaca odaklanmak
3. Danışma ve rehberlik ilişkisini, tarafların özgürce giriştikleri insani bir eylem olarak yürütülmek”⁴².

MDR hizmet ve uygulamalarında verim alınması, hizmetlerin incitici veya rastgele bir şekilde değil kabul edilebilir bir nitelikte⁴³ olmasına bağlıdır. Bu bağlamda MDR görevini yerine getirirken birtakım genel ilkeleri her zaman göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu ilkeler;

1. Zamanı İyi Kullanma ve Anlatım Metodu
2. Bilmediği Konularda Cevap Vermeme
3. Muhababın Anlayacağı Tarzda Konuşmak
4. Tedricilik Prensibi
5. İkna ve Yönlendirme Prensibi
6. İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak⁴⁴

⁴¹ Hüseyin Certel, *Suçlularda dine dönüş*, Ankara: Nobel yayınları, 2009, 39-43.

⁴² Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara: DİB Yayınları, 2012, 97-98.

⁴³ Baygeldi, “Türkiye’de modern sorunlara dini bir çözüm, 9.

⁴⁴ Karaca, *Din hizmetlerinde dini danışmanlık ve rehberlik*, 60-69.

Manevi danışmanlık/rehberlikte temelde üç yöntemin takip edildiği söylenebilir: psikanalitik teknikler, terapötik beceriler ve dini teknikler. Birincisi, görüşme ve gözlem, olay kaydı, anekdot, otobiyografi, kimdir bu vb. tekniklerden oluşmaktadır. İkincisinde ise, empati kurma, etkin dinleme, yansıtma, bilgilendirme, konuşmaya özendirme, mülakat, yapılandırma, yakından ilgilenme, katılıma teşvik, kişiselleştirme, yüzleştirme, yöneltme, özetleme gibi örnekler verilebilir. Son olarak üçüncüsünde ise Allah ile birliklilik bilinci uyandırma (zikir), sistematik düşünme deneyimi (tefekür), dua ve niyaz, hikâye anlatma-hikâyeleme, kitap okuma (biblioterapi) ve kendini denetleme (nefis muhasebesi) gibi dini tekniklerden bahsetmek mümkündür⁴⁵. Ayrıca manevi danışmanın/rehberin bu süreçte uygulayacağı ahlaki ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1. “Danışan ile arandaki gizliliği devam ettirmelidir.
2. Danışan ile arandaki sınırlılıkları korumalıdır.
3. Danışma süreci esnasında gereksiz ayrıntılara girmemelidir.
4. Kendini danışanın yerine koymalıdır.
5. Sabırlı ve dürüst olmalıdır”⁴⁶.

Tüm bu anlatımlardan sonra özetle manevi danışma ve rehberlik hizmetleri ile ilgili en genel ilkeler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Her birey seçme özgürlüğüne sahiptir.
2. İnsan saygıya değer bir varlıktır.
3. Manevi danışma ve rehberlik hizmetlerinde bireysel farklara saygı esastır.
4. Manevi danışma ve rehberlik hizmetlerinden yararlanmak isteğe bağlıdır.
5. Manevi danışma ve rehberlik hayat boyu yararlanılabilecek bir hizmettir.
6. Manevi danışma ve rehberlik tüm bireylere açık bir hizmettir.
7. Manevi danışma ve rehberlik hizmetlerinde gizlilik esastır.
8. Manevi danışma ve rehberlik sürecinde iletişimin niteliği önemlidir.

⁴⁵ Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, 102-118.

⁴⁶ Serpil Başar, “Hastanede Din Hizmetleri Modeli”, www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale_01.asp

9. Manevi danışma ve rehberlik hizmetleri ilgililerin işbirliği ile yürütülmelidir.
10. Manevi danışma ve rehberlik hizmetleri hem bireye, hem aileye hem de topluma karşı sorumludur.
11. Manevi danışma ve rehberlik hizmetleri din hizmetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır⁴⁷.

SONUÇ

Günümüzde şehirlerde ciddi bir sorun haline gelen kentsel suç önleminin en genel olarak formal ve informal iki yolu vardır. Bu çalışmada manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları yoluyla suç önleminin informal yönüne odaklanılmıştır. Çünkü bir bütün olarak insanların maddi yönü kadar manevi yönünü de ele alıp değerlendiren ve önleyici tedbirlerle desteklenen bir suç önleme yaklaşımının suçu önlemede başarılı olamayacağı aşikârdır. Bu bağlamda, emniyetli ve dirençli şehirlerde suçludan ziyade suçun kökenine ve ana sebeplerine yönelik ve çözüme odaklanan önleyici politikaların geliştirilmesi çok önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında, insanlık için şehirlerde önemli bir sorun olan suçun azaltılması, önlenmesi ve şehirlerin emniyetli ve dirençli hale getirilmesi noktasında insanı bir bütün olarak ele alan manevi danışmanlık ve rehberliğin (MDR) gücünden yararlanmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Suçlular da her şeyden önce birer insandır ve içinde yaşadığımız toplumun ürünüdür. Eğer bir şehir emniyetli ve dirençli kılınmak isteniyorsa, o şehirde suçun etkin bir şekilde önlenmesi gerekir. Şehirlerde suçun etkin bir şekilde önlenmesi için ise, şehirlerde birçok önleyici tedbir, uygulama ve faktörün yanı sıra daha suç işlemeden önce ve/veya bir şekilde suç işledikten sonra insanlara manevi danışmanlık/rehberlik yapılmasını gerektirir. MDR'nin, emniyetli ve dirençli şehirlerde hem daha işlemeden önce suç önlemeye yardımcı olacağı hem de bir şekilde suç işledikten sonra suça sürüklenmiş kişilerin rehabilite edilip tekrar topluma kazandırılmasında önemli işler görebileceği düşünülmektedir.

---

⁴⁷ Söylev, *Türkiye'de dini danışma ve rehberlik*, 227-231.

KAYNAKÇA

- [1] Ağilkaya Şahin, Zuhâl. *Federal Almanya Cumhuriyeti'nde dini danışmanlık: Teori-egitim- uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- [2] Başar, Serpil. “Hastanede Din Hizmetleri Modeli”, www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale_01.asp
- [3] Baygeldi, Merve R. “Türkiye’de modern sorunlara dini bir çözüm olarak manevi danışmanlık uygulaması: Mevcut durum ve öneriler”, *SETA Analiz*, 234, (2018): 1-31
- [4] Bayraktutar, Muammer. “Suç Önlemede Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Rolü”, *Suç Önleme Sempozyumu*, 7-8 Ekim 2011, 7-22.
- [5] Bülbül, Mustafa. “Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) hizmeti”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu* içinde (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013), 621.
- [6] Cebeci, Suat. “Bir din öğretimi yaklaşımı olarak dini danışma ve rehberlik”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8,19 (2010):53-69.
- [7] Cebeci, Suat. *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- [8] Certel, Hüseyin. *Suçlularda dine dönüş*, Ankara: Nobel yayınları, 2009.
- [9] Council of Europe, “European urban charter”, *Conference of Local and Regional Authorities of Europe (CLRAE)* on 18 March 1992, a Session held during the annual Plenary Session of the CLRAE (17-19 March 1992, Strasbourg).
- [10] Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Sürdürülebilir kalkınma amaçları değerlendirme raporu*, 2019, 28.
- [11] Çiriş, Seçkin. “Kentsel planlamada paradigma değişiminin bir ürünü: “Dirençli ulaştırma” ve İstanbul kenti üzerine inceleme”, *12. Ulaştırma Kongresi (Ulaştırma Politikaları) Bildiriler Kitabı*, 24-26 Mayıs 2017. Ufuk Ofset. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/18001_41_29.pdf.
- [12] Dağcı, Abdullah. “Suç işlemiş bireylere yönelik manevi ve dini hizmetlerle ilişkili araştırmalar üzerine bir inceleme”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 1 (2020):63-99.
- [13] Denetimli Serbestlik Hizmetler Yönetmeliği. Tarih 05/03/2013, Sayı: 28578, 2013: 4/tm.
- [14] Diyanet İşleri Başkanlığı Kurulu ve Görevleri Hakkında Kanun (Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/141 md.), 2018. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (30/07/2020).
- [15] Ege, Remziye. “Türkiye’de manevi danışman yetiştirme eğitimi arayışları: Yüksek din öğretiminin yapısı, istihdam alanı ve uluslararası standartlar açısından bir inceleme”, *Journal of Islamic Research*, 32, 3, (2021): 816-834.
- [16] Erturhan, Sabri. “Suçla mücadelenin fikhî esasları”, *CÜİF Dergisi*, 8 (2009): 43-77.

- [17] Geleri, Aytekin. “Şehirlerde suç önleme politikalarının geliştirilmesi”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 12, 3 (2010): 23-39.
- [18] Güllü, İsmail ve Can, Muhammet Ali. “İslam dininin suça bakışı ve suçu önlemeye yönelik yaklaşımları üzerine bir analiz”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, Özel Sayı I (2014): 212-216.
- [19] https://aservic.org/wp-content/uploads/2021/04/ASERVIC-Spiritual_Competicencies_FINAL.pdf
- [20] <https://www.counseling.org/resources/aca-code-of-ethics.pdf>, 2014, 3.
- [21] Işık, Harun ve Demir, Abdullah. *Ceza infaz kurumları din hizmetleri rehberi*, Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- [22] Jiang, Shanhe., Lambert, Eric., and Wang, Jin, “Correlates of formal and informal social/crime control in China: An exploratory study”, *Journal of Criminal Justice*, 35 (2007): 261-271.
- [23] Karaca, Feyza K. *Din hizmetlerinde dini danışmanlık ve rehberlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2010.
- [24] Karagül, Arslan. “Manevi bakım: Anlamı, önemi, yöntemi ve eğitimi (Hollanda Örneği)”, *Dini Araştırmalar*, 15, 40 (2012): 5-27.
- [25] Kayım, Halil ve Sezal, İhsan. *Suç ve suçluluk araştırması: Sorunlar ve çözüm önerileri*, Ankara: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, 2006.
- [26] Kaymakcan, Recep ve Şirin, Turgay. “Bilişsel davranışçı psikoterapi yaklaşımı ile bütünleştirilmiş dini danışmanlık modelinin din eğitimi alan erkek yükseköğrenim öğrencilerinin durumluk kaygı ve sürekli kaygı düzeylerine etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 11, 26 (2013): 111-148.
- [27] Koç, Mustafa. “Manevi-[Psikolojik] danışmanlık ile ilgili batı’da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma-I”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12,2 (2012), 201-237.
- [28] Kula, Mustafa N. “Manevi danışmanlıkta kullanılan bazı dini kavramların anlam alanı ve fonksiyonelliği”, Ed. Ali Ayten vd., *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Cilt 1, İstanbul: Dem Yayınları, 2016, 45.
- [29] Küçükay, Alper. “Suç önleme stratejileri ve güvenlik politikalarına psikolojik bir bakış”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 38 (2019): 343-392.
- [30] McGibbon, Karen A.P. *Rehabilitation as reformation; pastoral counselling for criminal offenders-confronting Jamaica’s crime dilemma*, Unpublished Master Thesis, St. Stephen’s College, Alberta, 2010,
- [31] Mesleki Yeterlilik Kurumu, “Manevi Danışman” *Ulusal Meslek Standardı*, 2019. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191025M1-2-1.pdf>

- [32] Mesleki Yeterlilik Kurumu, “Manevi Danışman”, *Ulusal Meslek Standardı*, 2019, 3. https://portal.myk.gov.tr/index.php?file-Name=19UMS07286%20Rev%2000%20Manevi%20Dan%C4%B1%C5%9Fman&dl=Meslek_Standartlari/4352/SON_TASLAK_PDF_20191028_102736.pdf
- [33] Payam, M. Murat. “Emniyet, güvenlik, kent emniyeti ve kent güvenliği: Kavramsal bir analiz”, *Avrasya Terim Dergisi*, 6 (2018):15-25.
- [34] Selçuk, Mualla. “2000’li yıllara girerken irşat anlayışımız üzerine bazı ilk düşünceler”, *II. Din Şurası Tebliğ Müzakereleri* içinde, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2003.
- [35] Seyhan, Kazım. “Polislik ve Suçun Önlenmesi”, *Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis* içinde, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002, 173-197.
- [36] Söylev, Ö. Faruk. *Türkiye’de dini danışma ve rehberlik alanları imkânları ve yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2014.
- [37] Topuz, İlhan. *Din görevlilerinin manevî danışmanlık yeterlilikleri*, Isparta: Manas Yayınları, 2014.
- [38] United Nations, *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*, A/RES/70/1, United Nations, 2015.

GELİŞEN VE DEĞİŞEN KENTLEŞME SÜRECİ BAĞLAMINDA KENT HAKKI

Yeşim Köse*

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, 80'li yıllarda dünya genelinde yaşanan toplumsal, siyasi ve ekonomik yönlü kentsel gelişmeleri, Marksist filozof Henry Lefebvre tarafından ilk kez ortaya atılan kavram olan “Kent Hakkı” ekseninden değerlendirmek, bugünkü kent olgusunu yönetim ve katılım unsurundan yorumlamaktır. Kentlerde gelişen ve artan yoğunlaşma faktörüyle, ortak alanlar hususunda, kenti kullanım ve olanaklara erişim ölçütünden ön plana çıkan kent hakkı, son bölümde ulaşım sorunsalı ölçeğinden değerlendirilecektir.

Kentler insanlığın var olduğundan bugüne kadar sahip oldukları farklı sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapısıyla, içinde pek çok çeşitliliği barındıran mekânlar olarak inşa edilmekte. Sürekli bir akış halinde olan kent ortamı, kentli yurttaşların ihtiyaçları ve amaçları doğrultusunda şekillenmeye devam eder. Sahip oldukları pek çok imkân ve gelişmişlik neticesinde kentler, insanlar tarafından cazibe merkezi haline gelir. Kentleşme faktörünün dünya genelinde hız kazanması ile birlikte, uygulanan yenilikçi kentsel politikalar, kentlerde değişimin ve dönüşümün gerçekleşmesinin asıl unsurlarını meydana getirir. Sanayileşmenin yoğunlaşması ve sermaye birikiminin artması gibi faaliyetler, kentlerdeki toplumsal yapıyı biçimlendirir. Özellikle büyüme faktörünün artması ile birlikte kentsel yaşam alanları, iktisadi açıdan bir merkez görevini almıştır. Kentlerde böyle bir durumun varlığı üretim süreçleri ve toplumsal nitelikli insan ilişkilerinin yapılanmasında belirleyici bir etkiye sahiptir. Kentsel yaşam alanlarında, ilişki ağlarının genişlemesi ve toplumsal boyut kazanması

---

* Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Dumlupınar Üniversitesi, yesimkose061@gmail.com

ortak alan vurgusunu meydana getirir. Ortak alanların tüketimi ve kullanımı geniş halk kitlelerine hitap eder. Böyle bir durumun varlığında erişim konusu devreye girer. Daha sağlıklı bir sürecin varlığı ve kentsel hizmetlere ulaşma konusunda, kontrollü ve kararlı bir dağıtım ilkesinin belirlenmesi gerekmektedir.

Kentli yurttaşların sahip olduğu temel hakların korunup güvence altına alındığı kentler, “kent hakkı” bağlamında uygulamanın asıl yerleridir. Toplumsal eşitsizlik olgusunu ortadan kaldırmaya yönelik bir anlayışla, kent hakkının benimsenmesi ve güvence altına alınması, mutlu ve huzurlu toplumsal mekânların varlığını yansıtır.. Kentli yurttaşların, kent için alınan kararlara katılması, ihtiyaçları doğrultusunda fikir beyan etmesi aktif bir katılım ve yönetim olgusunun varlığına işaret etmektedir.. Müzakereci bir yaklaşımla, hesap verilebilirlik ve şeffaflığın gözetildiği yönetişimin varlığı; siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel bağlamda ilerlemenin unsurudur. Kent- sel mekânlarda somutlaşan yönetim ve katılım ilkelerinin varlığı aslında demokra- tik nitelikli bir yaşamın varlığının göstergesidir.

1. KENTLEŞME DİNAMİKLERİ VE KENTE YANSIMASI

İnsanlığın var olduğu zamanlardan günümüze değin yaşadıkları topraklar üzerinde ihtiyaç ve hareketleri neticesinde, bireysel veya kolektif olarak hayatlarını sürdürmeleri doğal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum pek çok yeniliği ve değişimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle insanların temel yaşamsal dinamiklerini yerine getirebilmeleri ve var olan amaçları doğrultusunda sistematik bir şekilde ilerleyebilmeleri açısından, birbirleri ile paylaşım dürtüsü altında bir araya gelmeleri, kentsel yaşam alanlarının varlığına dikkat çekmektedir.

Kentleşme kavramını tanımlamadan önce kent olgusunu tanımlamak bize bütüncül bir bakış sunacaktır. Toplumun yapısındaki değişme ve ilerleme süreçleri, kentsel mekânlarda yaşanan somut nitelikli dönüşümün önemli bir göstergesidir. Bu durumun yansımalarını özellikle değişen nüfus oranlarında ve artan göç hareketlerinde daha net bir şekilde görmekteyiz. Ayrıca zaman ve mekân hususunda kentleri hangi temelden değerlendirmemiz gerektiği, toplumsal sürecin ve beraberinde toplumsal bilincin varoluşunun, kentleşme hareketleri ekseninde hangi ölçekte geliştiğini analiz edebilmek adına daha anlaşılır bir tutum ortaya koyar.

Kent; her yapıdan ve sınıfsal toplumdan insanın bir arada bulunarak var olan ihtiyaç ve arzularını karşıladıkları, zaman içerisinde değişen, gelip geçici fakat buna

rağmen toplu bir yaşantıyı beraberinde sürükleyen mekândır.¹ İnsan gelişiminin doğal bir süreci olarak aynı zamanda ihtiyaçlarının temel niteliğinin giderilmesi gibi hususlar yönünden kent, bireyleri topluluk bilinci içerisinde olmaya iten bir kavramdır. Biçimsel açıdan tanımlamak gerekirse kentte yaşayanların kendilerini obje yığınlarının içinde bulduğu, birbirleri ile çapraz şekilde temasta buldukları, yaya olarak yürüme faaliyetlerini gerçekleştirdikleri alandır.² Zaman içerisinde yoğunlaşan ve ayrışan nitelikte özellikler gösteren yerlerdir. Kent kavramı imkân faktörünün artması ile doğru orantılıdır. Nitekim bireylerin statü kavramı kazandığı, sosyal, ekonomik, siyasal ve eğitsel açıdan kendilerini geliştirme fırsatı buldukları alanlardır. Ayrıca bireylerin kimlik kavramı oluşturup, yaşadıkları yerin özelliklerinden belli yansımalar içerdikleri ve beraberinde kabiliyetlerini ayyuka çıkardıkları mekânlar olarak tasvir edilmektedir.

*“Kent, karşılaşmaların yeri, iletişimin ve enformasyonun çakıştığı yer olmanın yanında, hep olduğu şeydir: arzu yeri, daimi dengesizlik, normalliklerin ve kısıtlamaların çözülme merkezi, oyuncu ve öngörülemez moment.”*³ Bu moment toplumsal olan ve beşeri olanın karşılıklı etkileşimi yoluyla ortaya çıkar. Var olan bu yapı günümüz kent dinamiğinde değişken ve tamamen şimdiki haliyle olmayacaktır. Gelişen olaylar ve durumlar karşısında sürekli evrilmeye devam edecektir. Tüm bu gelişmeler kentleşme dinamiklerinin oluşmasına temel teşkil eden hususlardır. Kentleşmeyi tanımlarken kent gerçeğinin sanayileşme olgusu ile birlikte büyüyüp geliştiği yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Keleş’e göre *Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci.*⁴ olarak tanımlanır. Ülkelerin sahip oldukları sosyal ve ekonomik imkânlar, beraberinde çeşitli alanlarda ilerleyici nitelikte gösterdikleri gelişimsel faaliyetler, kentleşme dinamikleri ölçeğinde de farklılık arz etmektedir. Var olan bu oluşumlar kentleşme olgusunun siyasi, ekonomik ve sosyal temelli büyümesine ve toplumsal yapının şekil almasına etki eden temel hususlardır.

¹ Harvey, Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru, s.117.

² Lefebvre, Kentsel Devrim, s.41

³ Lefebvre, Şehir Hakkı, s.97

⁴ Keleş, Kentleşme Politikası, s.47

Kentleşme gerçeği belli başlı ekonomik ve toplumsal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan bir sonuç olması ve toplumsal değişme sürecini etkileyen bir öge olması bakımından toplumsal yapı ölçeğinde, ilişkiler düzenini etkileyici bir role sahiptir.⁵ Bu etki kentleşme tezahüründe nitekim kurucu bir etkiye de sahiptir. Kentleşme süreçleri ekseninde hem yönetim hem de toplum için önemli idealler oluşturur. Özellikle nüfus artışı ile yoğunlaşan mekânlar olarak tasvir edilen kentsel ortamlar, kaynak dağılımının sağlanması, kalkınma faaliyetlerinin daha gelişmiş özellikler göstermesi, işgücünün yeterli niteliklere ulaşması ve büyüme faktörünün etkisiyle insanlar tarafından yaşanılması daha çok tercih edilen yerler olarak kabul görmüştür. Bu süreç aynı zamanda kentleşme hızını arttıran, yaşam biçimlerini ve üretim süreçlerini etkileyen temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kentleşme hareketleri ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyolojik etmenlerin etkisi altında oluşur.⁶ Kentsel yaşamın eğitim, sağlık, konut, kültür, ulaşım, ticaret vb. pek çok alanda bireylere sunduğu doyurucu nitelikteki etkiler, kentleri cazibe merkezi olma yolunda ilerleyici bir sürecin içine sokmaktadır. Kentsel yapılanmada, bilinçli bir şekilde planlamaların ve düzenlemelerin rasyonelize edilmesi kentsel gelişmelerin temelini teşkil eder.

2. KENTLİ ÖLÇEĞİNDE KENT HAKKI

Hak kavramına genel bir değerlendirme getirecek olursak öncelikli olarak ne olduğuna değinmekte fayda vardır. Hukuk ile uygunluk gösteren ve adalet kavramlarıyla ifade edilen hak, kent açısından değerlendirecek olursak “kentlinin hakkı” kavramı ile özdeşleşir. Kentli hakkından kast edilen asıl unsur, kenti kullanım hakkıdır. Bu hak bilinçli ve doğru bir şekilde kullanıldığında, kentli bireylerin kent üzerindeki yetkinlikleri artmaktadır. Kentlinin hakkına sahip çıkma durumu onun hangi düzeyde bu hakkın bilincinde olduğu ile alakalıdır. Progresif bir süreç olarak nitelendirilmesi gereken kent hakkı, toplumsal yapıyı oluşturan her insan için geçerli olmak zorundadır. Aksi halde belirli kişi ve grupları merkeze alarak, kentsel nitelikteki gelişimsel faaliyetlerin yine belirli sınırlar içerisinde kalmasına neden olur. Bu durum gelişme unsurunun toplum tabanına yayılmasını zorlaştırarak eşitsizlik mekânlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kişisel lütuflardan ziyade kent için genel faydayı merkeze alarak, kentsel çalışmalara yön verilmesi sistemli bir planlamanın gerekliliğidir.

⁵ Es ve Ateş, Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, s.213

⁶ Keleş, Kentleşme Politikası, s.51

Kent hakkı kavramının oluşması ve yaşadığımız dünyada hala ses getirir nitelikte olması Henry Lefebvre tarafından sunulmuş bir gerçektir. Kavramın ilk olarak kullanımı yine Lefebvre tarafından 1968 Paris protestolarındaki öğrenci ayaklanmasının hemen öncesinde, sosyal adalet isteğinin yansıması olarak ortaya atıldı.⁷ Lefebvre kent hakkı bağlamında iki haktan bahseder: Katılım ve işgal/tahsis etme/kendine mal etme hakkı.⁸ Katılım vurgusuna değinecek olursak mekânı kapsayıcı tüm kararlara bizzat katılmayı, işgal/tahsis hakkı ise mekâna erişimde kentlilerin kendi istekleri ve beklentileri ile bağlantılı olacak biçimde bir mekân oluşturma çabasını ifade eder. Bütüncül bir yaklaşımla bu kavramı ele alacak olursak kentlilerin kent yaşamından umduğunu bulması olarak vasıflandırabiliriz.

Kent hakkı, üstün bir hak niteliğindedir. “Özgürlük hakkı, toplumsallık içinde bireyleşme hakkı, habitat ve mesken hakkı. Yapıt hakkı, katılım ve sahiplenme hakkı da şehir hakkının içinde bulunan önemli haklardandır.”⁹ Herkes için geçerli olan hakların başında gelen özgürlük hakkı, kent hakkı minvalinde temel hususlardan birisidir. Kenti yaşayan insanların başkalarının özgürlüğüne gölge düşürmeyecek biçimde diledikleri gibi kentin onlara sunduğu imkân ve gelişmelerden yararlanmaları bu hakkın içini doldurmaktadır. Kentte gruplar halinde yaşayan insanlar bir araya geldiğinde toplumsal bir bütünlük ifade ederler. Bu bütünlük içerisinde yaşayan her bir birey tek başına kent için değerlidir. Söz konusu bireyler kolektif yapının temel kaynağını oluşturmaktadır.

Hakların, içinde yaşanılan toplumun değerleriyle yakından ilişkisi vardır. Hak, insanlar ve kent karşılaştırmasında temel oluşturacak eğilimler ifade eder. Kısacası kentte olup biteni belirleyen bir ölçüttür. İnsanlar için aradığını bulmak, beklentileri karşılamak ve belirli düzeylerde doyuma erişmek gibi özelliklerin karşılıklı bulması, kent üslubunda “hak” unsurunun ne derecede kullanıldığıyla ilgilidir. Marx hakların değerler kavramıyla olan ilişkisine şüphe ile yaklaşır. Sosyal mücadelede hak kavramını organize edici rolüyle görür. İlerleyen süreçte haklar çatışma içine girdiklerinde “zor son kararı verir” der.¹⁰ İnsanın içinde bulunduğu her topluluk, geçmişten günümüze kadar sosyal yapının oturmasıyla karşılıklı yahut kendiliğinden çekişmelerin

⁷ Çelik, “Kent Hakkından Müştereklerimize Kentsel Muhalefet Tartışmaları: Sınırlar ve İmkânlar” s.672

⁸ Baysal, Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken s.39

⁹ Lefebvre, Şehir Hakkı, s.151

¹⁰ Mitchell, Kent Hakkı Sosyal Adalet ve Kamusal Alan Mücadelesi s.43

yer aldığı bir sahne olarak nitelendirilebilir. Ki söz konusu sahnenin yansıması olarak kentleri görebiliriz. Bu mücadele kapsamında işlerliğin bozulmaması adına kentsel politikalar üretilmesi ve uygulanmaya konulması gerekmektedir. Kent ortamında sınırlı olan kaynakların kentliler adına verimli olacak şekilde paylaşımının olmaması beraberinde çeşitli sıkıntılar doğurur. Kaynakların ve sahip olunan hakların etkin kullanımı, mücadele ortamını daha düşük seviyelere indirir. Oluşturulması gereken bu politikaların hak temelli olması ve kentlileri destekler nitelikli gelişmeler içermesi sosyal yapıyı besleyen asıl argümandır. Kentsel hakların ne olduğu hususunda üzerinde tam olarak uzlaşmış bir metin yer almamaktadır. Bu konuda somut olarak nitelendirebileceğimiz metin 1992’de Avrupa Kent Konseyi tarafından kabul edilen “Avrupa Kentsel Şartı”dır. Şartta Avrupa’daki pek çok kent sakini için oluşturulmuş haklar yer almaktaydı: Güvenlik, kirletilmemiş sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlenme, kültür, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, eşitlik.¹¹Kentler birçok disiplinin bir araya gelerek uygulama alanı buldukları yerdir. Söz konusu hakların hangi oranda sahip olduğu ve birbirleri ile hangi ölçüde uyum içerisinde olduğu, vatandaşlara kentsel hakların tanınması ve kentsel gelişimde izlenmesi gereken yolu sunmada önemli bir ölçüttür.

Kentin binaları, sokakları, meydanları yurttaşlarını ilgilendirmektedir. Kenti paylaşan bireylerin, sahip oldukları bu haklar neticesinde yaşadıkları mekânları aidiyet duygusu geliştirerek sahiplenmeleri kent hakkı bağlamında gelişimin önemli bir parçasıdır. İnsanlar tarafından yapılan değişim, farklı merkezler aracılığıyla gerçekleştirilirse kentin öznesinin önüne geçilmiş olur. Burada toplumsal yapıdan çok fazla uzaklaşıp ayrışmadan, fiziksel yeniliklerin ve değişimlerin yine o bölgenin ruhuna hitap edecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Toplumsal mantık mekanizmasına hitap edecek şekilde uygulanan değişimsel nitelikli kararlar, kentli vatandaşları mutlu ve huzurlu kent anlayışı etrafında buluşturur.

¹¹ Arslan, Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Kentsel Haklar Temelinde Değerlendirilmesi Gerekliği, s.34

3. KENT SİYASETİNİ KATILIM VE YÖNETİŞİM EKSENİNDE DEĞERLENDİRMEK

Kent ortamında yaşayan, kentin sınırları içerisinde paydaş olan insanların, kentte meydana gelecek olan olası gelişmelere ve değişimlere katılmaları onların en temel haklarıdır. Kentin yönetiminde, beraberinde karar alma süreçlerinde kentlilerin söz sahibi olmaları, yönetim hususunda önemiyet arz etmektedir. Kentsel ve kamusal alanda vatandaşların idare ile etkileşimde bulunarak bizzat rol almaları kent için belirlenen somut hedeflere ulaşmada kolaylık arz eder. Katılım vurgusunda kentli, gelişim süreçlerini daha kapsayıcı bir güruhla benimser ve hem kentin geleceği hem de kendi geleceği için harekete geçer. Kentte mevcut durumda bulunan beşeri ve mali kaynakların ölçülü ve iktisadi bir biçimde dağılımının gerçekleşmesi katılım faktörü ile doğrudan bağlantılıdır.

Kentlilerin kentin yönetimiyle yakından ilişki kurması, olası sorunlar hakkında alternatif çözüm yolları üretmesi, beraberinde rahatsızlık duydukları gelişmeleri ve eleştirdikleri kentsel politikaları kentin yöneticileri ile paylaşmaları, onların kentli olarak sahip oldukları en doğal haktır. Kentin idaresi hususunda tekelci bir anlayış benimseyip sadece yöneticilerin söz sahibi oldukları bir kent yönetiminin esas alınması, kentsel ilerleme süreçlerinin önünü tıkayarak kent hakkında alınan kararları çıkmaza sokar. Bu olumsuz durumların varlığını ortadan kaldırmaya yönelik olarak yönetim kavramı geliştirilmiştir.

Yönetici vatandaş arasındaki etkinliğin somut bir nitelik kazanması adına yönetim, vatandaşın da aktif olarak katılımında pay sahibi olduğu sağlıklı bir yönetim sürecinin işlemesi ve işlerlik kazanması bakımından da oldukça önemli bir durumdur. Yönetişim konusunda pek çok farklı ifade biçimi yer almaktadır. Kavramın ilk olarak kullanımı, Dünya Bankası'nın 1989 yılında Afrika'nın kalkınmasına odaklı bir raporda yer almıştır ve ülke sorunlarının idaresinde politik gücün kullanımı şeklinde tanımlanmıştır.¹²Kavramın zaman içerisinde daha da şekillenmesi ve kentlerin şartlarına uyum sağlaması elzem bir nitelik kazanmıştır. Yeni olarak nitelendirilebilecek kavram, modern yönetim sistemlerine daha uygun ve zamanla süreçlere daha adapte

¹² Özgökçeler, Yerel Kalkınmada Etkin Bir Kavram: Yerel Yönetişim Bursa Kent Konseyi Örneği, s.70-71

olacak bir hal almıştır. Kentlerde, sağlıklı bir yönetim aygıtının işlerlik kazanması ve kararların alınması hususunda eski yönetim anlayışlarının sahip olduğu katılığı, düzensizliği ve hiyerarşik yapıyı ortadan kaldırmaya yönelik bir amaç benimsemektedir. Buna karşın hesap verilebilirliğin var olduğu, katılım aktörünün faal bir yapıya dönüştüğü ve ortaklaşa kararların uygulama alanı bulduğu bir sürecin oluşmasına temel teşkil etmektedir. Yönetişim kavramının çok aktörlü, ortaklaşmacı, işbirlikçi ve etkileşime dayalı doğasının yerel düzeye aktarıldığı ve yerel nitelikteki hizmetlerin sunumunda başvurulması gereken bir anlayış olarak varlığını sürdürmesi gerekmektedir.¹³

Kentleşmenin dünyanın genelinde giderek artması ve yaşanan mekân dönüşümleri, kentlerin siyasallaşması konusunu da açıkça ortaya koyar. Siyasetin vuku bulunduğu temel alanlar kentlerdir. Kentlerin siyaset unsuru ile ayrı olarak düşünülmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Bu nedenle alınan kararların, uygulanması düşünülen hizmetlerin ve kentsel mekanizmaların işleyişinin temelinde, siyaset olgusu yatmaktadır. Kentlerdeki siyaset, yerel yönetimler vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bunun somut ifadesini kent konseylerinin varlığı oluşturur. Bireylerin kentsel nitelikli hareketlere katılımı, kente bağlılık ve kent bilinci konusunda ehemmiyet teşkil eder. Kenti sahip oldukları değer ve normları neticesinde biçimlendirerek, kent kültürü anlayışının varlığını daha hâkim kılan bir görüşün temsil edilmesi, kent konseylerinin misyonunu açıklar niteliktedir.

4. KENTSEL ORTAK ALANLAR TASVİRİ VE ULAŞIM SORUNSALI

Kentsel yaşam alanlarında ilişki biçimlerinin toplumsal ölçekte konumlanması ortak alan vurgusunu meydana getirir. Kentlilere özgü eylemlerin mekânsal olana yansması ile birlikte ortak alanların kullanımı tartışması gün yüzüne çıkar. Kent içinde sosyal, siyasal ve ekonomik faaliyetlerin ileri düzeylere ulaşması bu alanlara erişmeyi gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik uzmanlaşma kavramı ile bağdaştırılır. Nihayetinde iş bölümü ağının gelişmesi ve mekânsal örgütlenme, kent içerisinde bir hareketlilik meydana getirir. Üretim ve tüketim gibi temel ölçekteki gelişmeler insanların ortak alanlar ve ortak araçlar üzerindeki etkinliğini giderek arttırmaktadır.

¹³ Cesur, Yönetişim Perspektifinden Kent Konseylerinin Kent Yönetimindeki Rolü Ve İşlevselliği, s.812

Kent sakinlerinin eylemlerini gerçekleştirdiği müşterek alanlar, belli bir nesne, varlık ve hatta toplumsal bir süreç olarak değil, kalıcı olmayan, her türlü dış etkiye açık bir toplumsal ilişki biçiminde tasavvur edilmelidir.¹⁴ Kentsel mekân kavramı, sadece mekânın somut odaklı kavramsallaştırmalarından ziyade, mutlak zamanın ve yaşam biçimlerinin odaklarına göre, genelgeçer boyuttan değişimlerin ve modern etkilerin izlerini de taşıyan alanlardır. Kentlerde yaşanan sermaye yoğunlaşması ve üretici güçlerin varlığı, toplumsal yaşam alanlarının yeniden örgütlenmesini gerektirmektedir. Kent meselesi gerçeğinde aynı zamanda işgücü varlığının yoğunlaşması, yeniden üretim süreçlerinin nesnel açıdan toplumsallaşmasına yol açar. Tüm bu gelişmeler büyük kentlerin oluşmasının ve ortak tüketim araçlarının, zorunlu gelişiminin, yapısal temellerini oluşturur.¹⁵ Toplumda kentsel yaşamın yeniden üretilmesi, tüketim faaliyetlerinin örüntüsünü de değiştirir. Bireylerin ya da toplulukların kentte ihtiyaç duydukları şeyler, ilişkilerin bütünü, kentin iktisadi, fiziksel yapısını ve beraberinde sosyal yapısını da etkiler.

Kentleşme hızının giderek artması, kenti ve kentlilerin davranışlarını etkilemektedir. Yaşanılan toprak parçası üzerinde bir araya gelen insan topluluklarının büyümesi ve değişmesi, basitten karmaşığa, genelden uzmanlaşmaya doğru bir gelişme gösterir; önce merkezileşme, ardından da merkezsizleşme başlar.¹⁶ Büyümenin somut nitelik kazanması, kentsel hizmetlerden yararlanabilme ve bu hizmetlere erişilebilirlik açısından belirli sıkıntılar yaratmaktadır. Özellikle bu sıkıntının somut karşılığını kentlerdeki ulaşım sistemlerinde görmekteyiz. Ulaşım insanlar ve nesnelere bir yerden bir yere yer değiştirmesi ile sağlanır. Kent ortamında bu hareketin meydana gelmesi, insanların amaçları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Mevcut kentlerdeki özellikle iktisadi faaliyetlerin konumunun değişmesi, iş fırsatlarının konumunu da değiştirmektedir. Mesken faaliyetlerinin değişmesi ise konut fırsatlarının konumunu değiştirir. Söz konusu bütün bu değişiklikler, ulaşım sistemlerinin ve hizmetlerinin değişimini beraberinde getirir.¹⁷ Kentsel hizmetlerin işleyişinde ve dağılımında, kentli yurttaşların arz ve talepleri doğrultusunda, mekânın sahip olduğu kapsam ve boyutlara göre düzenlemeler yapmak ve hizmete sunmak sorunlarını minimuma indirir.

¹⁴ Harvey, *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, s.117.

¹⁵ Castells *Kent Sınıf İktidar*, s.73

¹⁶ Park, *Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, s.117

¹⁷ Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, s.61-62

Kentsel tüketimin olumsuz etkileri ortak alanlar ve mallar üzerindeki etkisini arttırır. Kent içi ulaşım sistemlerindeki karmaşıklık bunun bir göstergesidir. Ulaşım olanaklarının varlığı kentlerdeki sosyal, ekonomik ve fiziksel özelliklerin değişiminde düzenleyici bir etken durumundadır. Çünkü kentsel genişleme kavramı ulaşım ağlarının çevresinde gelişmektedir.¹⁸ Tüketim araçlarının örgütlenme şekilleri, kent planlamasına ve estetiğine de etki eder. Kentsel yapının temelini sağlanması ve günlük hayatın yapılandırılması adına düzenlenen ulaşım ağları sistemi, bu anlamda yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Ortak alanların varlığı elbette her türden erişime açık olmaz. Temel gereksinimler üzerinden değerlendirilecek olursa, soluduğumuz hava kısıtsız olarak nitelendirilirken, diğer unsurlar olan (kent meydanları, sokakları, parkları, ulaşım hizmeti sağlayan araçları) gibi ilkesel açıdan herkesin kullanımına açıktır fakat belli durumlarda polis gözetimi ve denetimi altında bulundurulabilir. Belli gelişmeler neticesinde de özel bir idareye sevki söz konusu olabilir.¹⁹ Ortak alanların herkesin kullanımına tabi olduğu gerçeğinden yola çıkarsak rekabet duygusunun gelişmesi kaçınılmaz bir durumdur. Rekabetin yaşanması kentlerdeki ortak yaşam alanlarında kötü olarak adlandırabileceğimiz olayların meydana gelmesine neden olur. Çatışma zihniyeti ve baskı unsurları içeren alanların, koruyucu önlemler neticesinde ve rasyonel ölçeklerin ışığında sınırlandırılması, olması gereken yaklaşım şeklidir. Ortak alanın kentsel vurgusu çeşitli yönleriyle zihinsel, sosyal ve kültürel kaynaklı ele alınabilir. Bu konuda Hardt ve Negri kültürel bağlamda ortak alan vurgusu yapmışlardır. Onlara göre dinamik temelli bir anlayış hâkimdir ve görüşleri şu şekildedir: “Hem emeğin ürettiği bir şeydir, hem de gelecekteki üretimin araçlarını içerir. Bu ortak alan paylaştığımız yeryüzünden ibaret değildir, aynı zamanda meydana getirdiğimiz dilleri, tesis ettiğimiz toplumsal pratikleri, ilişkilerimizi tanımlayan toplumsallık tarzlarını ve benzer unsurları da içerir”.²⁰ Ortak alanın kullanımı onun oluşmasında faal olan bireylerin kullanımı ile ölçülmektedir. Kent hakkı neticesinde müşterek tarzda yapılan taleplerin temelinde bu anlayış hâkimdir. Kentlerdeki bireylerin ve toplumsal grupların yaşamsal faaliyetlerini dengede tutacak şekilde, müşterek bir çerçeve oluşturmaları ve toplumsal pratiğe erişmeleri bu sayede sağlanabilmektedir.

¹⁸ Akbulut, Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde sürdürülebilir Politika Önerileri, s.340

¹⁹ Harvey, Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru, s.23

²⁰ A.g.e. s.124

SONUÇ

Kent olgusu fiziki niteliklerinin yanında, pek çok farklı özellikleri barındıran bireylerin, içinde yaşama olanağı bulduğu, farklı ilişkiler ağı geliştirerek etkileşimde buldukları, değer ve normlar geliştirdikleri, iş bölümü sağlayarak buldukları yeri paylaştıkları mekânlardır. Tüm bu zengin içeriklerin doğrultusunda kentler, ortak alanların yaygın bir ifade biçimi olduğu yerler olarak biçimlenmiştir. Kapitalizm gerçeğinin kentleşme süreçlerini giderek hızlandırması neticesinde, yaşanan karmaşık ve yoğun süreç kentlere sirayet etmiştir. Bu gelişmenin doğrultusunda ortak alan kavramı daha derin bir anlam kazanmıştır. Kentlerde yaşanan bu bütüncül ilerleme, beraberlik olgusu, kent hakkı kavramının tahayyülünü kentli ve kent yapısı ölçeğinde gerekli kılmıştır. Lefebvre sahip olduğu Marksist yaklaşımla kent hakkı kavramını ilk kez ortaya atarak, kentsel gerçeklik açısından somut bir adımın sağlayıcısı olmuştur. Kentli yurttaşların etkileşim ve iletişimi neticesinde kenti kendi kararları doğrultusunda değiştirip dönüştürmeleri kent hakkı ile yakından olan ilişkilerine bağlıdır. Nitekim alınacak kararlar pratikte de ancak, kentli yurttaşların birincil odağa konulması ile gerçekleştirilir. Günümüz modern kentleşme çalışmalarında alınan kararların yönetim ekseninden uzak kalarak sadece idare kanalıyla yapılması kentsel çalışmalarda en büyük sorunlardan birini teşkil etmektedir. Mekânı bizatihi yaşayan kentli yurttaşların, kararlara katılması ve bu bağlamda aktif bir rol alarak faaliyet göstermeleri kentsel ilerlemede aranması gereken en önemli öncüllerdendir.

Lefebvre'nin geliştirdiği bakıştan, kentsel gerçeklik kavramının kullanım değerine bağlı olması gerekmektedir. Kentin fiziki özelliklerinin dönüşümü, alınan kararların uygulamaya konulması, kentsel hizmetlerin planlanması ve kentlilere sunulması gerçeği, asıl özne konumunda olan vatandaştan koparılması mümkün olmayan gerçekliklerdir. Toplum gerçekliğinin kentten ayrı bir tezahürü, kent tanımlamasına aykırı olarak kabul edilir. Çünkü kent bilinci denilen kavram toplumu oluşturan her bir bireyin sorunları, beklentileri ve ilişkileri neticesinde var olur. Bu bağlamda kentsel nitelikli mekânlara, beraberinde kamusal alanlara ulaşma ve hizmetlere erişme, kent hakkından ayrı düşünülmeyecek kilit bir durumdur. Katılım unsuru ile ki bu hizmetlere, ekonomik, siyasi, sosyal faaliyetlere, aynı zamanda yönetsel çalışmalara katılma ekseninde temellenir. Kararlara katılma, sadece sermaye ve devlet odağı anlayışından uzaklaştırılarak, kentli vatandaşları bünyesinde barındıran bir inisiyatife

doğru dönüştürülmelidir. Ancak bu sayede mekânsal üretim inşasına ve kentsel gelişimin oluşumuna katkı sağlanır. Kentli yurttaşların aidiyet duygusu geliştirilerek kentsel kararlara katılmaları ve bunun için bir araya gelerek kolektif nitelikli mücadele çalışmaları sergilemeleri katılım unsuru konusunda olmazsa olmazlardandır.

KAYNAKÇA

- [1] Akbulut, Fatih. “Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde sürdürülebilir Politika Önerileri”. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.11/1(2016):336-355.
- [2] Arslan, Hakan. “Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Kentsel Haklar Temelinde Değerlendirilmesi Gerekliği”. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (3)(2014):33-41
- [3] Baysal, Uzunçarşılı Cihan .(2011).Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken, Eğitim Bilim Toplum Dergisi,9/36(2011):31-55
- [4] Castells, Manuel. Kent Sınıf İktidar. Çev. Asuman Türkün. Phoenix Yayınevi,2017.
- [5] Cesur, Abdulkadir. “Yönetişim Perspektifinden Kent Konseylerinin Kent Yönetimindeki Rolü Ve İşlevselliği” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.11/55(2018):809-816
- [6] Çelik, Özlem. “Kent Hakkından Müştereklerimiz Kentsel Muhalefet Tartışmaları: Sınırlar ve İmkânlar”, Megaron, 12/4(2017):671-679
- [7] Es, Muharrem, Ateş, Hamza. "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". Journal of Social Policy Conferences 0/48 (2004):205-248.
- [8] Harvey, David. Sosyal Adalet ve Şehir. Çev. Mehmet Moralı. Metis Yayınları,2019.
- [9] Harvey, David. Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru. Çev. Ayşe Deniz Temiz. Metis Yayınları,2015
- [10] Keleş, Ruşen. Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları,2021.
- [11] Lefebvre, Henri. Şehir Hakkı. Çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık,2018.
- [12] Lefebvre, Henri. Kentsel Devrim. Çev. Selim Sezer. Sel Yayıncılık,2019.
- [13] Mitchell, Don. Kent Hakkı Sosyal Adalet Ve Kamusal Alan Mücadelesi. Çev. Aydın Çavdar. Ayrıntı Yayınları,2020.
- [14] Özgökçeler, Serhat. “Yerel Kalkınmada Etkin Bir Kavram: Yerel Yönetişim Bursa Kent Konseyi Örneği” "İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi.16/1(2014):67-82
- [15] Park, Robert E. Şehir Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler. Çev. Pınar Karababa Kayalığıl. Heretik Yayınları,2018.